למרות הכל

עדותו החיה והסוחפת של
ישכר דוב קרן

תיעד וערך: הרב בן ציון קלוגמן

למרות הכול

עדותו החיה והסוחפת של

ישכר דוב קרן

תיעד וערך: הרב בן ציון קלוגמן

- וינה, אייר תשע"ט -
מהדורה רביעית, תשפ"ב

© COPYRIGHT 2022
כל הזכויות שמורות

הוצאה לאור והפקה:
מכון "אור הצפון"

את הספר אפשר להשיג אצל בן המחבר:
שמואל שלמה קרן
+4369912160880

בארץ ישראל:
לוי קערן - ירושלים
02-5022657

USA:
M.Kern
+17184383864

להערות והארות בענייני הספר:
171800@gmail.com

עיצוב כריכה, תרשים מפה ו-DVD:
דויד אלף

עימוד ועיצוב:
סטודיו גולד

עריכת לשון:
שולה יעקובסון

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

ISBN 978-3-200-06473-7

לזכרון עולם

אבי מורי עטרת ראשי

הרה"ח ר' שמואל שלמה קערן הי"ד

מגליציה – וינה – אנטוורפן – אושוויץ – צעדת המוות

נעקד על קידוש השם ביום י' בשבט תש"ה

בן אבי זקני ומורי עטרת ראשי

הרה"ח ר' ישראל קערן הי"ד

מגליציה – וינה – בוכנוולד

נעקד על קידוש השם ביום י"ד במרחשון ת"ש

אפרו הקדוש הובא לקבורה בבית העלמין בווינה

"רואין אפרו של יצחק כאילו צבור על גבי המזבח" (ירושלמי תענית ח.)

וכל קרובי וקרובותיי

וכל הצדיקים והחסידים והישרים והתמימים

הנאהבים והנעימים וכל קהילות הקודש

שהומתו, שנהרגו ושנשרפו והוטבעו ונחנקו על קידוש השם

בידי הרוצחים הגרמנים וכל הרשעים ימ"ש

אריץ אל תכסי דמם

יזכרם אלוקינו לטובה עם שאר צדיקי עולם

וינקום ה' לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך!

לזכרון עולם

אמי מגדלתי

אשר טיפחתני במסירות להפליא

מרת חיה הי"ד

בת הרה"ח ר' חיים בערגלאס הי"ד

מסאנוק – רימנוב – וינה

נעקדו על קידוש השם באושוויץ, שנת תש"ב

הסכמת הרבנים הגאונים חברי הביד"ץ שליט"א
עם חתימת יד קדשו של עט"ר כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א מבעלזא

Beis Din Zedek
of Kahal Machzekei Hadas E. Israel

בית דין צדק
קהל מחזיקי הדת בארץ ישראל

בס"ד כ"א סיון תשע"ט לפ"ק פעיה"ק ירושלים תובב"א

הננו בזה לחזק את ידיו של מעלת כבוד ידידנו הדגול והמרומם הרבני הנכבד, איש חי ורב פעלים להרמת קרן התורה וחיזוק הדת, מחשובי חסידי בעלזא דור אחר דור, נודע בשער בת רבים לשבח ותהלה, מוהר"ר ישכר דוב קערן שליט"א, ראש הקהל דקהל עדת ישראל שיפשוהל בעיר הבירה וינה יע"א, אשר נשאו לבו להעלות על הכתב את כל קורותיו וקורות בני משפחתו הרמה בשנות האימים תרצ"ח – תש"ח, כאשר רבי רבבות מאחינו בני ישראל עלו על מוקדה על קדושת שמו יתברך הי"ד, ומתי מעט בלבד נשארו לפליטה בחסדי השי"ת, וביניהם כשריד יחיד למשפחתו הדגולה מוהר"ר ישכר דוב שליט"א, שזכה לקדש שם שמים בהליכותיו וארחותיו בניא ההריגה, וביתר שאת לאחר החורבן הנורא כשהתחזק בכל כחותיו בכל מקום נדודיו להפיח רוח חיים בשארית הפליטה, והרבה פעלים במסירות רבה בלו"נ להחזיר עטרה ליושנה בייסוד וביסוס כל עניני הדת ותלמוד תורה, ובס"ד זכה לראות פרי בעמליו בפריחת חיי התורה והיהדות בעירו, הודות לעמידתו האיתנה והליכתו בדרכי אבותיו מדור דור.

ראוי ונכון להביא תחת מכבש הדפוס את ספרו הנקוב בשם "למרות הכל" ולהוציאו לאור עולם, למען ידעו דור אחרון, יקימו ויספרו לבניהם את אמונתם התמימה וצדקתם ומסירות נפשם של הדורות הקודמים בכל מצבי הדוחק והלחץ, ולא חסו על גופם המעונה והמדוכה, ולא נטשו את קיום התורה והמצוות אף בתנאי החיים הכי קשים, והחזיקו באמונת אומן באלקי עולם ובהשגחתו ית"ש עד לנשימתם האחרונה, מרוב יראת השי"ת ואהבתו שפעמו בלבם הטהור.

תיתי ליה להמחבר שליט"א שמסר את כתיבת ועריכת הספר לסופר יר"ש וחסיד, שהוציא מתח"י דבר נאה ומתוקן בלשון צחה ונקיה על טהרת הקודש, ומובטחנו שהספר יהיה לתועלת רבה לחינוך הבנים והבנות למסירות נפש לחיי תורה ויר"ש בכל עת וזמן ובכל מצב שהוא.

והננו לברך את מע"כ ידידנו המחבר וב"ב שליט"א יאריך השי"ת ימיהם ושנותם בבריאות השלמות וברוב נחת ותענוג דקדושה מכל יו"ח, ויזכה להרבות פעלים לתורה ולחסד ולכל דבר שבקדושה כאות נפשו הטהורה, ונזכה לראות בישועתם של ישראל בגידוע קרני הרשעים והתרוממות קרן הצדיקים במהרה בימינו אמן.

לשכות הביד"צ:
ירושלים:
רח' יצחק שולל 4
טל. 02-5019888
פקס. 02-5019860
ת.ד. 13008 מיקוד 9113001
בני ברק:
רח' האדמו"ר מבעלזא 6
טלפקס. 03-5786762
אשדוד:
רח' עקביא בן מהללאל 9
טלפקס. 08-8664843

Chambers Badat'z:
Jerusalem:
4 Itzhak Sholal St.
Tel. 02-5019888
Fax. 02-5019860
P.O.B 13008 Zip 9113001
Bnei-Brak:
6 Haadmor Mi'Belz St.
Telefax. 03-5786762
Ashdod:
9 Akavya Ben Mahalalel St.
Telefax. 08-8664843

הבו"ח הביד"צ דקהל מחזיקי הדת בארץ ישראל

נאום: שמואל רוזנטין

נאום: יצחק אלטשיל

נאום: [illegible]

יוסף צבי

בן לאאמו"ר הגה"ק מרן
רבי **ישראל משה דושינסקיא** זיע"א
ריש מתיבתא של ישיבת "בית יוסף צבי"
פעיה"ק **ירושלים** תובב"א
ת.ד. 5516

בס"ד, יום ב' לסדר למשפחותם לבית אבותם, כ"ב אייר,
ל"ז למטמוני"ם תשע"ט לפ"ק, פעיה"ק ירושלים תובב"א

מעלת כבוד ידידינו הרבני הנכבד והמפואר ותיק וחסיד ורב פעלים, מוה"ר **ישכר דוב קערן** שליט"א, אב"י בעיר הבירה ווינא יצ"ו, עשה דבר גדול וחשוב להודיע לזרעו אחריו ולספר מעשי ה' ונפלאותיו בימי הזעם בגיא צלמות כאשר נספו ונהרגו רח"ל אלפים רבבות ועלו על מוקד"ה, ובתוך הענן והערפל זכה לינצל בנסים גלויים יחד עם שארית הפליטה הנשארת, ואזר כגבור חלציו להקים דור חדש הולכים בדרך התורה והיראה נאמנים לה' ולתורתו הק', ונצח ישראל לא ישקר.

והנני בזה בברכת אהבה למע"כ שיזכה לרוות רב נחת דקדושה מכל יו"ח חסידים ואנשי מעשה עוסקים בתורה ובמצוות, מתוך בריאות השלימות בריות גופא ונהורא מעליא עם הרחבת הדעת לאורך ימים ושנים טובים הוא וביתו וכל אשר לו, עדי נזכה לקיום היעוד (יואל ד, כא) ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון, ותגלה ותראה מלכותו ית' עלינו ועל כל ישראל בב"א.

בברכת התורה

יוסף צבי דושינסקיא

חיים אלעזר פריעדמאן
אבדק"ק טענקא יצ"ו
ברוקלין נ.י.

Rabbi C. E. Friedman
4706 12 Ave.
Brooklyn, N.Y. 11219
(718) 854-6002

כמ"ד
אברהם יונה שוואַרץ
אב"ד דק"ק
קהל חסידים-קהל ישראל וחנא י"ו

Oberrabiner A. Schwartz
Grosse Pfarr Gasse 2
1020 Wien

יום ה' לסדר כה תברכו יו"ד סיון תשע"ט לפ"ק

ברוך שאמר עולמו לשומרים הלא ידידי הנעלה הנכבד עטרת פנים יצחק ברוך
כשלמ"ה ישכר דוב האכוזה ר' בערל נ"י שליטע"ל רחוץ הנהל הקדושה ואשה
כאיר נ"י

אשר חנן אותו השי"ת בצבורין עפ"ו אחר כי הצרות והתלאות אשר עברו
עליו ועל משפחתו עדיין לפני שנת הדבר אלוה עי' הרשעים האורבים אף
בשלוה, ראוה הקורא כמה שלפנינו כבר פרטי ופרטי מחותם הנעים שה"י בקרב
הצרות ההשמדה והאלוקי האות שעם נהרס אולם בפני כנו יחידו ומלט
-ה"ק

ועתה הגלוה בפי החתנים כתבה לי אומר שעור אריכת ידיכם ויזמרו לך
ואותך עיר ציון הגלך האבלך כשעבו אור קלינזה מי שלך נכון לכל שוש יהוה, לעין
הגידה את הרואה עיני ה' עליהן ורוח עצבני לכולתיהן יורים על סוא בקרבי
בשעה שקט יהודה עצה ועל כולם יצעה אל יבו כשיבור בפלוות ה' לאולתיהן הקדושה
עיר ב' הקרוש עליהן לכן איני אומר אקבה היטב על כל אילם אי"ל לדעת לה'
בשעה עתיד הלא לצבור חסדי ה' עליהן כל הדורות ע"ז אמרו כל הקדמות
הרבות שמי אעלך ואל קברו ואין איש לרוסף חשבות תיבורו של ר' בערל שליטע"ל
ובמיוחד האנוש לחוניר וליבור טעבה לר' בערל על באולתו הנשגבות להתמיד עולות
ליום תמי הגדות בארץ אחר החורבן הנוראו כל השמחים בשיר נבר הצבר
אך רוב אחותנו הגלות אטעלעיו שליטע"ל באתרבו המלכות הארץ ברחוץ ושפה
ובדבקה לעלוה רב ישב בזב שליטע"ל שיזרעו יאיר ושנים ויולים בו הפסוק שאתנו
בי אות ע' נתיני שנות רחוקים רחה ויצעה רלבל פני אלוה לשלוח אותנו בהיכל
הגלוה בקרבו

כמ"ק ידידו בושמ"ט בכ"ג

אברהם יונה שוואַרץ

דיין ירמיה מנחם כהן
אב בית דין פאריס
מחבר ספרי והרים הכהן

Gr. Rabbi Jermiya Kohen
Av Beth Din Paris
e- mail: dayankohen@gmail.com

כ"ח סיון תשע"ח

מכתב הערכה

כבוד מחותני שאר בשרינו ידידינו הנכבד מאד נעלה
כמר ישכר דוב קרן הי"ו ורעייתו הנכבדה תחי'

א.ד.ש.ה.ט.

מה נכבד היום שבו עומדים להופיע זכרונותיך המלאים מזן אל זן, חלקם עצובים חלקם משמחים אלוקים ואדם. אני מוצא זאת לדבר חיובי במלא מובן המילה, לאדם כמוך אשר הקב"ה הצילו מיד צר, בדרך נס, וחנן אותו בזכרון טוב, לזכור ולהעלות על כתב ובספר את הקורות על עמנו בימים אשר עננים כבדים כיסו את פני השמים, וכמו כן בימי שמחה בעיר תהילה רבתי עם היושבת ראשונה בדברי ימי ישראל עיר הבירה וינה.

אמנם הדברים הם מזווית ראייתך, אבל אחרי עברי על הדברים והזכרונות נוכחתי, כי ראייתך היא מאד רחבה, מאד אובייקטיבית, וכל מן דן סמוכו לן להעביר שנות דור ודור לדורות הבאים. בטוחני שרבים וגם טובים צעירים ומבוגרים ייהנו מספר חשוב זה על קורות ימי ישראל.

היה ברכה, ועוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, ש.ב.

משה אליעזר ווייס
אב"ד דק"ק מחזיקי הדת
ווינא יצ"ו

Rabbi M. E. Weiss
Gr. Stadtgutgasse 24
1020 Wien
Tel. (431) 219 7380

ב"ה מוצש"ק לס' כי ברך אברכך תשפ"א לפ"ק פה ווין יצ"ו

נתכבדתי, מכבוד ידידי האה"ו הרה"ח השוע מנכבדי שארית הפליטה רודף צדקה ומחשובי אנ"ש כאן בווין יצ"ו הה' אוהב' וזוגו עם קורן שליט"א לכתוב הסכמה על ספרו החשוב אשר הוציא לאור.

דוד המלך ע"ה בקאפיטל ע"א כ' "אבוא בגבורות ה' אלקים אזכיר צדקתך לבדך גם עד זקנה ושיבה אל תעזבני עד אגיד זרועך לדור לכל יבוא גבורתך" ופירש החת"ס בתורת משה פ' ... וז"ל ואמ"ה מצוה על כל אדם באחרית ימיו לבחון כל אשר עשה ה' עמו מנעוריו באותות עד אחריתו ואיך נתגלגלו סיבת ועניניו ולספרם לבניו אחריו, גם הם יבחנו ויכירו מעשה ה' הגדול אשר עשה עמהם וזהו אבוא בגבורות ה' הם הנפלאות והניסים הגדולים וכו' עכ"ל ועיי"ש.

כבוד הרה"ח המחבר הנ"ל ראה עין בעין צרות את כל התלאה אשר מצאה אותו ואת כלל ישראל בשנות הזעם והשואה, וזכה לינצל מאותו גיהנום בניסי ניסים, אולם יצא אלם כחרס הנשבר לשברים, "ולמרות הכל" התחזק באמונה גדולה ובטחון בהשי"ת והקים משפחה חשובה ונכבדה יחד עם נוו"ב תחי' וזכה לראות בנים ובני בנים חביבים ויקרים מופלגים בתורה ואהבת תורה ויר"ש, אולם כעת עוד גדלה זכותו לקיים המצוה הגדולה אשר הורה לנו רבינו החתם סופר זצ"ל לבחון באחרית ימיו כל זה ולספר ולקבוץ בזה עופרת לבניו ולדורות אחריו ולכל כלל ישראל חסדי ה' ונפלאותיו אשר עשה עם עמו, הדמוקרטיה הנפלאה ופרסום שבוכר כבוד המח' מורה לנו כי לא נסוח דעתו אצה כלל ויקיים כל המאמר זכור אשר עשה לך עמלק וגו' "לא תשכח".

והנני לברכו ולאחלו מעומק הלב יתן ה' שיזכה עוד רבות שנים יחד עם בזו' לרוות רב נחת מכל יוצ"ח, אזד ויזכו לשובה בשנים ורעננים ולפרסם מעשה ה' הגדולה אשר עשה עדי יבוא גואל צדק בבנין בית הבחירה בב"א

אנ"י, ידידו דוש"ת

משה אליעזר

תוכן העניינים

אקדמות מילין 1

שורות אחדות 10

'למרות הכול' – על שום מה? 12

פרולוג 17

פרק א **שמות בני "ישראל"** 19
היהודי הנודד

פרק ב **אכסניה בשעת הדחק** 25
זכויות שאינן מובנות מאליהן • 'מצות אינזל'

פרק ג **חיים של פרנסה** 33
קהילה לכול • משכן לה' • גאוני הגאונים • חמין של שבת • שמחים לשומרו ולערב עירובו • תינוקות של בית רבן • טלית לארבע כנפות ארץ

פרק ד **מפעל בגדי העור** 42
אזורי פעולה מוגדרים לסוכנים • מפני סכנת הדרכים

פרק ה **בשערי האל"ף-בי"ת** 47
שלושה שלגונים

פרק ו **בן חמש למקרא** 49
תינוק ללמדו חכמה • לא הקפדן מלמד • שם חדש • שלום כיתה א' • נקב מפולש • וצדקה תהיה לנו

פרק ז **יש גדיים - יש תיישים** 55
חוויות ב'יוגנד גרופע' • קניין חליפין • בולי הכתרת הצורר • צדיקים יראו וישמחו • תיקון נשמות

פרק ח **ויבוא הפליט** 67
זרם הפליטים גובר • סיפורי הילדים המרתקים ביותר • ימים קשים • בקור המקפיא • על מצע של מצוקה • הרוע והרשע שועטים בגרמניה ומתקבלים בזרועות פתוחות

פרק ט **מתנכלים לילדי ישראל** 80
חסידי אומות העולם • מטמוניות של ישראל

פרק י **אבא מועיד פניו לארץ ישראל** 83
קרונות שאין להם סוף • קומו צאו מתוך ההפכה! • האדמה רוחשת ובוערת

פרק יא **מגן הילדים אל תבערת המלחמה** 90
שרף הנוטף מן העצים • דיאטה הפוכה • מסע עגלת החלב • קריאה טלפונית דחופה • יריות ברחובות וינה • אל תשאל הרבה כל כך... • הביקור במפקדה הצבאית

פרק יב **טבעת החנק הכלכלית** 101
"האומות המאוחדות"

פרק יג **הכסף הופך לתכשיטים** 103
קסם המדרגות הנעות

פרק יד **כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא** 106
הסוכה המיותמת

פרק טו **אוסטריה מפרכסת ברשת** 109
הבטחה חסרת כיסוי

פרק טז **הקיץ הקץ על אוסטריה** 115
אשר פיהם דיבר שווא • להציל ממוות נפשם • "מרככים את זעקתנו" • כמו תשעה באב • בריחה ברגע האחרון

פרק יז **ליל היטלר הראשון בווינה** 122
קולי קולות ברחובות • מחוץ תשכל חרב, מחדרים אימה • היינו לעג וקלס בגויים • פרצופו האמתי של קלגס • זרים באו מקדשה • נאומו של הצורר • בל נשיב לחורפינו

פרק יח **תחת מגפי הקלגסים** 131

הרכה בך והענוגה • לחרפה לכל סביבותינו • צדו צעדינו מלכת ברחובותינו • נהפך לאבל מחולנו

פרק יט **ידו פרש צר** 137

מחפשים נשק ו"מוצאים" אוצרות • ה"הגונים" שבהם • הוי על כל שכניי הרעים • בנו של הגזבר

פרק כ **אמלטה נא** 144

המכסות הקפואות • חוצפה של צוררים • רחוקה ישועתי לבוא • עם קרובו

פרק כא **"אני מוכרח להתנכר!"** 151

איש במדים בדלת • עיניו נתן בממון?

פרק כב **חרטה ברגע האחרון** 157

מעבר בלי דרכון • לבד ברכבת • צפירת הפַּרֵדה • הכשרה בדרך לארץ ישראל • עולם מלא פשע ואין 'אני מאשים'

פרק כג **מחוץ תשכל חרב** 163

כתינוק הבורח מבית הספר • כלב למטבח נכנס... • ומחדרים אימה • דיור על תנאי • סמלוני רשעים • טבעת החנק מתהדקת

פרק כד **נכסי ישראל לטמיון** 173

איום הגירוש לדאכאו • הצעה מסוכנת • מנשלים את אבא

פרק כה **עין שואפת אל בלגיה** 179

עונש חינם לפי השעון • חילוץ התעודות • מחשבה על ריגה • חותמת 'יוּדֶע' על כל דרכון • תור שאין לו סוף • נקיים מנכסיהם

פרק כו **ליל הבדולח** 189

ידו שלח צר • גווילין נשרפים • מכות רבות ונאמנות • אימה מחלונות הבית • רמז שקוף • אוצרות צרורים בסדין • שלוש האותיות • "האשרה ממתינה בקלן"

פרק כז **מכולה בדרך לניו יורק** 200

החרמת שרידי רכוש הפליטים • אמון מלא • משרה לוועטי

פרק כח **קשה עלי פרידתכם** 206

מברק מתוזמן • פרדה לעולמים • סבא, נקודת לבי

פרק כט **יהודים ניתנים למשיסה** 211

שלווה בלוע הארי • כרטיס אישי בכל כיס • ראש צלול בתוך המועקה • עשן הסיגריה כסימן

פרק ל **מבוססים בשלג** 216

תרדמה בעבי היער • הטלפון בבית הדואר • חקירה גרמנית צולבת • ארבעת חריצי בתי התפילין • אח או זר? • שישה מאחורי כותל • רגע של מנוחה

פרק לא **הצדיקים של אנטוורפן** 225

תחנת מעבר זמנית

פרק לב **חמשת אלפים קאראט** 229

מזקקת היהלומים הביתית • ושננתם לבניך

פרק לג **בין שני האילנות** 235

נאום הצורר המאיים • שקט שלפני הסערה • שאלה ושלוש תשובות • הצלה מדאכאו • לבד בין מים לשמים

פרק לד **גם צ'כיה מתפרקת** 246

צעד נואל לדיראון עולם • אין עוד צ'כוסלובקיה • תרגולות הגנה אזרחית • מראות מן הזוועה • בעיניים פקוחות אל האבדון

פרק לה **כינוס לרשעים** 252

כרעם ביום בהיר

פרק לו **סבא נלכד בשחיתותם** 256

תפילות ימים נוראים ומאוימים • חמישה מתוך אלף • כלו במכאובים ימינו • שמועה כי באה • עפר ארץ ישראל

פרק לז **לאן שיישאוהו רגליו** 267

ניסיון כושל • לאות ולטוטפות

פרק לח **אש תופת על אנטוורפן** 271

הפליטים ה"מאיימים" • מטוס מבית המלוכה • צדיק וחבל הצלה בידו • הפצצה צפויה בכל רגע! • נפרדים ממזוודה אחר מזוודה • נאמנות של בעל חיים

פרק לט **רשת כדורים פורחים** 279

קידוש על הפת • לינת נוודים בתחנת הרכבת • מבצע החילוץ הבריטי • צבא צרפת הנמלט • רשת ההצלה חומקת

פרק מ **בחזרה לאנטוורפן** 288

ה"אז ישיר" האישי • עם הפנים אל המוות • עיר שוממה מלאה גייסות • יהודים נאלצים לשוב • מנסים להרוויח לחמנו

פרק מא **'ברוך שפטרני' ו'קדיש'** 298

יריות בשעה עשר • התפרצות אל הבורסה • מורידין ולא מעלין

פרק מב **שלח לחמך על פני המים** 303

דירה או מפעל? • ספסל הלימודים הנוקשה • רעב מכרסם בבריאות • פרוסת הלחם הרביעית

פרק מג **קצין גרמני בפתח** 312

מזור לאם • ווילי מופיע בבריסל

פרק מד **הטלאי הצהוב** 318

שליחות דחופה לאנטוורפן • בזהות בלגית • שני סוגי מסמכים

פרק מה **תחנה לפני בריסל** 324

הטלית והתפילין! • אנה אנו באים • לבד בבורדו, בלי כתובת • פועל או בלש

פרק מו **ביער באישון לילה** 331

סחטנות דוחקת אל הקיר • שריקות מאיימות

פרק מז **במבצר הפרטיזנים** 335

הצטרפות ללא בחירה • במעבה האדמה • חמישים אחוזי סיכון • מלחמה על החיים • ניירת, חותמות ומדים • היער הולך ומתכרסם

פרק מח **שואפים אל מעבר לים הגדול** 345

מול זרקור רב-עצמה • אל העיר ניצה

פרק מט **אל שוויץ ה"ניטרלית"** 349

אל הגבול הסמוך • כיתור משטרתי

פרק נ **קולות מחרידים את הלילה** 358

גוררים משפחות יהודיות שלמות • כלואים ב'סורעטע' • עד היהודי האחרון

פרק נא **בכף הקלע - הטראנזיט לדראנסי** 364

חנייה במבצר • בקומה השלישית, ליד מכונת הירייה • אלף מגורשים ברכבת

פרק נב **הקדושה נרתעת מן הטומאה** 376
הנשמה היהודית ממאנת • תעלומה באה אל פתרונה

פרק נג **דחוסים בקרון המשא** 382
הבריח ננעל בחריקה • אל המקום הנורא בעולם - אושוויץ

פרק נד **על סף הגיהינום** 387
פרדה לעולמים--- • אמא היקרה, ה' ייקום דמה! • אחים לצרה • להסיר המשקפיים! • הרוצח מקרומבוים-גאסע • "טב לביש לא תעביד"

פרק נה **משלימים נפשותינו לאלוקים** 402
כצאן תחת השבט • תגלנה עצמות דכית

פרק נו **"התנערי מעפר" ב"לכה דודי"** 409
בגלות העמוקה ביותר • עד הפריט האחרון • מברשת צבע על הבגד

פרק נז **הושיעה את עמך!---** 416
טעות מצערת • צפירת התייצבות • הליכות המחנה • הארובה צריכה לעשן, ואנו - לסבון!--- • שירים על לב רע

פרק נח **משרת שהוא אדון** 426
עשה שבתך חול • קפה שאינו אלא צנון • משכימים לסליחות

פרק נט **יחידת בוני הצריפים** 431
מניחי היסוד • שק המלט כבד ממני • ולבנים אומרים לנו עשו • לבל אטבעה בטיט • קרון במדרון • כמו הזקנים במצרים

פרק ס **לילה טוב ולהתראות!** 445
שק מלט כ'טלית קטן' • פירוק שרשראות הטנקים • אל הגיהינום ברכבות רגילות • איש עברי מאחיו, מוכה! • עדויות איוב • מחנה הפועלים הגרמנים

פרק סא **אוטמוט - אות-מות** 452
מבוקשים מומחי רצענות • שישים ריבוא זוגות נעליים • סוד תאי הגז • "שלום עליכם" מקראקא • פרדוקס הפועלים המוכים • הושענא נתונה למכים

פרק סב **וקשרתם לאות** 464
על היד כנגד הלב • הפסח אינו נאכל • יום כמו שנה • חלוקת הלחם • ברכה לבטלה

פרק סג **חזן וקהל** 469
הושיעה נא והצליחה נא! • רק הישמר מאוד • סוס ורוכבו בלאזי • הושענא קרים לזורמה • גדול כבוד הבריות • מכונת הכתיבה של המוות

פרק סד **שאלי שרופה באש** 476
נפש מפני נפש • רמיזה שהטילה פחד מוות • אלה ככלי חקירה

פרק סה **סוד הסבון הנורא** 483
צו שתיקה • שר של שכחה • צוות הצינורות • מכת סנוורים • רשעות רומסי הסיגריות • צמתו בבור חיי

פרק סו **בלכהאמר אות לעולם** 494
צריבה של חיטוי • צרבת בבשרנו • ניצוץ של חיים • הייאוש הוא שהורג • ציפייה למפלתם של רשעים • טרנספורטים מהונגריה • קומנדו נטיעות

פרק סז **הספירה הרצחנית** 506
ואין מידי מציל • אחת, ו...אחת, ו...שתיים! • איך אשיר את שיר ה'...

פרק סח **אפרו צבור על גבי המזבח** 512
סוד המחבוא השני • ברוך שהחיינו! • חבית פח ריקה • אפר קדוש אל ערוץ האודר

פרק סט **כריך בקרן זווית** 518
צו שתיקה • "אורח" בחדר החקירות • פצצה של חיים • פצצה תלויה ב"אוזן" אחת

פרק ע **בשם ה', עלה!** 524
כלו בעשן ימי • כריזות חירום • חשבון שמימי

פרק עא **האומרים "שמע ישראל"** 530
כובע פלדה מאולתר • שרוך מחוט טלפון • האומרים שמע ישראל

פרק עב **העור קופא ונתלש** 535
חובשי הכבישים הפצועים • פתחת שקי • נשיכתו של כלב

פרק עג **צעדת המוות והחיים** 543
נושאי כלי הגרמנים... • המרוץ אל האטום • קלשונים בערמות הקש • היד שהושבה ריקם

פרק עד **קור מקפיא ברפת** 551
חותלות קטלניות • מוטב יִכנס החץ בי • חוב קדוש

פרק עה **זרנוקי מים ביום קרח** 558
רכבת ברגע האחרון • גוססים בדרך לבוכנוואלד • ואמרו אמן! • המשחה השחורה • לכף זכות

פרק עו **החכמה תחיה בעליה** 564
לב של גוסטאב

פרק עז **אל תלך בדרך אִתם** 569
עזרת אבותינו אתה מעולם • לא אלך!

פרק עח **מוציא אסירים** 574
עשרים ותשעה קילוגרם • קדיש במניין • כיבוש בכל מחיר

פרק עט **חרבם תבוא בלבם** 583
פגיון נשלף מ...אשפתו • נקמת דם עבדיך

פרק פ **יתום מחפש אמא** 588
הלב מסרב להאמין • כאבל אם קודר שחותי

פרק פא **מניין לקדיש יתום** 592
בניין הקהילה נמחק • יתגדל ויתקדש שמו הגדול

פרק פב **אמא, עליה השלום** 600
כמו בא אליהו הנביא • על מצוות ציצית • או חברותא • הזמנה אל הווילה • משחזרים מסמכים • לירושת אבותיי אני חוזר • סוד יוצא לאור • וה' יאספני! • פליטת פה יחידה • עדות מפי ישראל • שידוך למען התינוק • דמעות על קברה • דמעות של יתום • אצל קברי אבות • מפגש משפחתי

פרק פג **חבל של ארבעה קצוות** 618
יודעים רק לספור... • מלפפון חמוץ מאוד

פרק פד **אמריקה או רוסיה?** 627
בשר ודגים וכל מטעמים • פונים אל הרוסים

פרק פה **מצות לפסח מהצ'פלין האמריקני לפולקובניק הרוסי** 634
הפולקובניק ערב לשלומו • מדוע באתם אליי?!

פרק פו **סודו של הגנרל** 638
כמו אנוסי ספרד

פרק פז **שולחן לפני ה'** 642
שדרת פקידים אנטישמים • רמז מאת הרובים • רבנו ומורנו • לשם מצת מצווה • ותלמוד תורה כנגד כולם

פרק פח **אנשי האס-אס הערבים** 653
המופתי ידיד הנאצים • שפה משותפת עם הקצין • נשק צ'כי ושיגור רוסי • מדוע קוקשטין מתעלם?!

פרק פט **בורחים אל בית אבא** 668
להחיות נפש רעבים • לעבור את כל הגבולות • קפיצה אל הקרון

פרק צ **אל תחטאו בילד** 675
חטיפה באישון לילה • פדיון שבויים

פרק צא **הרצחת וגם ירשת?!** 680
מי היורש?

פרק צב **יהודי שהוא יהלום** 682
התנערי מעפר • משפחה חסידית מרוממת • הצלה מעלילת דם • נשיא 'כולל גליציה' • חיים שיש בהם • "נכבדות" בצירוף • מתנות כאליעזר עבד אברהם • השעון הולך אל בעליו

פרק צג **שושבינים מן השמים** 690
גילה מלופפת ברעדה • לקדושים אשר בארץ • שיר ה"ווידוי" • הלב שרוף מבפנים • ברוך שעשה לי נס

פרק צד **בנה בניתי בית זבול** 698
מצווה ועושה, וּמַעֲשֶׂה • מנחה משולחן גבוה

פרק צה **בורא רפואות נורא תהילות** 704
הטוב, כי לא כלו רחמיך

אקדמות מילין

למען ידעו דורותיכם

בשבח ובהודיה לה' יתברך, ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, אספרה נא מהקורות אותנו, התלאות והסבל הנורא מחד גיסא, והנסים והפלאות מאידך גיסא, בימים הנוראים שבשנים תרצ"ח עד תש"ה (1938–1945).

מלאכים טהורים מן שמים ירדו אל אופל אושוויץ ושמרו את נפשי, וכך נשארתי בחיים, שריד מן התופת. לא אני אמרתי זאת, כי אם מורי ורבי הרה"ק רבי אהרן קדוש ה' מבעלזא זי"ע, שאף הוא עצמו היה מהניצולים הגלמודים. הוא, שאיבד את הרבנית ואת ילדיו, היה אומר כי כל יהודי שניצל מן המלחמה הנוראה, לווה בידי שני מלאכים.

בעינינו ראינו איך עשירים, מוצלחים וחזקים נפלו שדודים, ולעומתם – עניים, חדלי כישרון וחלשים נותרו בחיים. אבי הקדוש, ה' ייקום דמו, היה אות וסמל ליהודי גביר, חכם ונבון, ששמש ההצלחה זורחת לו בכל מקום, אך למגינת לב, כאשר ניסה כל טצדקי להציל את משפחתו ואף השקיע בכך הון תועפות, נטרקה הדלת בפניו בכל מקום מילוט שאליו פנה; "אם לא כי צורם מכרם, וה' הסגירם" (דברים לב ל).

ואילו אני, נער קטן קומה, חלוש בטבעי ומורגל בתפנוקי בית עשירים, הועברתי בין משמרות מלאכים, מידיו של מלאך אחד לידי מלאך אחר; רבים מהם היו בדמות קאפו'ס במחנות. האחרון שבהם היה מלאך המוות, שבהסתלקותו הטראגית של אבי הקדוש גונן עלי והציל את חיי!--- שמונה פעמים נגזר דיני למוות בטוח, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם!

ויתהלכו מגוי אל גוי

אבא הי"ד ומשפחתו, כמו עוד מיליוני יהודים, נרצחו, נחנקו ונשרפו במיתות משונות, באשמת העולם, שבעים האומות, שבעים זאבים, אשר ביום עמדם מנגד אפשרו במעשה ובמחדל את טביחת הכבשה התמה והצדקנית. אבא הוא דוגמה מובהקת לאסונם של היהודים שהתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, ולא עלה בידם להינצל, כי כולם טרקו בפניהם בבוז את שעריהם. ארבעים שנה בדיוק לפני ה'אנשלוס', השתלטות היטלר על אוסטריה בתרצ"ח (1938), נדפס 'ז'אקיז![1] מאמרו המפורסם של איש המצפון אמיל זולא, בעיתון הצרפתי 'ל'אורור'. לעיני כל המדינה הוא תקף בשלושה-עשר בינואר 1898 את העלילה שנרקמה בידי השלטונות והצבא של צרפת נגד אלפרד דרייפוס. קולו האמיץ יצא בבדידות מזהירה נגד האי-צדק שנעשה ליהודים.

בימי חורבן יהדות אירופה לא קם גוי בעל חוש צדק שינפץ את החזות המהוגנת כביכול של האומות היושבות בשלווה בעוד דם יהודי נשפך כמים. לא היה מי שיטיח את האמת בפרצופם של העמים ששתקו בעת שכלאו את היהודים לקראת טביחתם המאורגנת. הגויים שלא הניחו ליהודים להימלט מן החרב, כמו האנגלים שנעלו בפני היהודים את שערי ארצם המובטחת, ארץ ישראל; השוויצרים שפעלו לתייג את היהודים בחותמת אדומה של האות J בדרכונם, ובכך יצרו מצב ששום מדינה לא הסכימה להעניק ויזות לפליטים היהודים; ועידת אוויאן, שחתמה גושפנקה בין-לאומית לעובדה שאיש ממשפחת העמים אינו מוכן לקלוט יהודים, ואותתה בכך לנאצים כי מלאכתם המתועבת רצויה.

---

1) בצרפתית: אני מאשים !...J'accuse

Cinq Centimes

ERNEST VAUGHAN

L'AURORE

Littéraire, Artistique, Sociale

ERNEST VAUGHAN

J'Accuse...!

LETTRE AU PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE

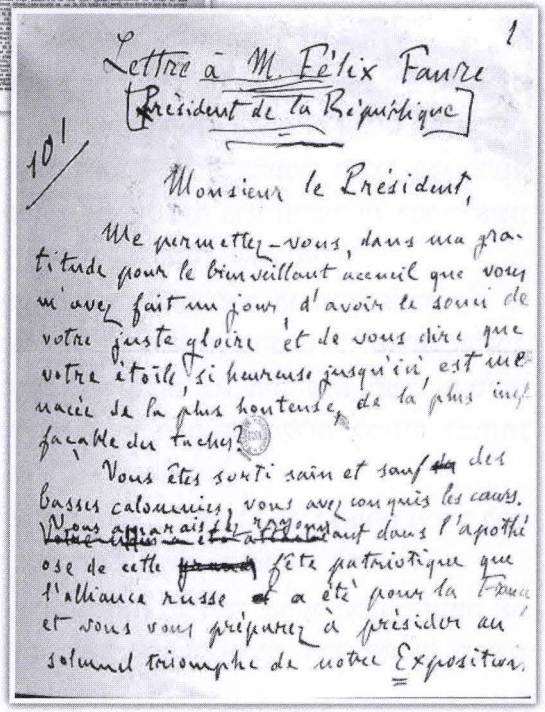
Par ÉMILE ZOLA

LETTRE

A M. FÉLIX FAURE

Président de la République

אני מאשים!
קריאתו קבל עם ועולם
של אמיל זולא בעיתון
הצרפתי 'ל'אורור'

Lettre à M. Félix Faure
Président de la République

1

10

Monsieur le Président,

Me permettez-vous, dans ma gratitude pour le bienveillant accueil que vous m'avez fait un jour, d'avoir le souci de votre juste gloire et de vous dire que votre étoile, si heureuse jusqu'ici, est menacée de la plus honteuse, de la plus ineffaçable des taches?

Vous êtes sorti sain et sauf ~~des~~ des basses calomnies, vous avez conquis les cœurs. Vous apparaissez ~~triomphant~~ radieux dans l'apothéose de cette ~~fête~~ fête patriotique que l'alliance russe ~~a~~ a été pour la France, et vous vous préparez à présider au solennel triomphe de notre Exposition,

מילים כדורבנות
להט המאמר יוקד
בכתב ידו של איש
המצפון

הלב מתפלץ לנוכח אטימות הגויים, שעומדים כיום, רק שבעים שנה אחרי, בעוד הניצולים והשרידים עדיין שותתים דם, ומעזים להכחיש את קיומה של השואה. בראש המכחישים, האיראנים בטהרן, שבאמצעות הכחשת השואה מבקשים להכשיר בקרב דעת הקהל את מזימתם להשמיד את יהודי ארץ ישראל, באמצעות פצצות גרעין מתוחכמות. הלוא אם לא הייתה שואה, אין טעם להישבע כי 'לא עוד'...

שבע האשמות

שבע האשמות נוקבות, נוקבות את חדרי לבי ואינן נותנות מנוח. האשמות על דברים שחווינו על בשרנו בשעה שאחרים עמדו בדרכנו וסייעו במעשה או במחדל ל'פתרון הסופי' שהגה השטן הנאצי. נזכירן כאן בקצרה, ובעזרת ה' נביאן ביתר פירוט בהמשך הספר.

1. **אשמה ממשלת ארצות הברית של אמריקה,** שבעוד יהודים נרדפים למוות התחננו לחוף מבטחים, אטמה אוזניה והקצתה מכסות הגירה מוגבלות ומצומצמות Quoten 'קוֹטֶן', וכך הפקירה אותם לרצח.
2. **אשמה ממשלת שווייץ,** שבשאיפתה לחסום בכל מחיר את זרם הפליטים היהודים שנהרו אל שטחה של שווייץ, הגתה והציעה לנאצים את הרעיון הגזעני: ליצור סימן שיאפשר לזהות יהודים במעברי הגבול, כדי למנוע את כניסתם. הרעיון התקבל, ומאז הוטבעה בדיו אדומה על דפו הראשון של כל דרכון שנשא יהודי, האות J, לאמור: Jude, יהודי.
3. **אשמה ממשלת בלגיה,** שלעת הכרזת המלחמה הגרמנית עצרה את כל נתיני גרמניה שהיו בארצה, מחשש שאי מי מהם ירגל לטובת מולדתו, ובהם גם היהודים הפליטים, שלגביהם לא היה שום חשש שיסייעו לנאצים. בכך היא הסגירה את היהודים האומללים לשיגור למחנות ההשמדה כאשר כבשו הנאצים את בלגיה.
4. **אשמה ממשלת וישי של צרפת,** ששיתפה פעולה עם הנאצים ועזרה להם במלוא המרץ לאתר את היהודים ולגרשם אל מחנות ההשמדה.
5. **אשמה ממשלת אנגליה,** שהנהיגה את מדיניות 'הספר הלבן' וחסמה את דרכם של יהודים פליטי חרב מלהגיע אל ארצם, ארץ ישראל, מחשש להתנגדות הערבים.

6. **אשמה עוד, ממשלת שווייץ,** שעל פי ההוראות המרושעות שלה גירשו שומרי הגבולות אותי ואת הוריי משווייץ, בחזרה אל מלתעות הגרמנים.
7. כואב אף יותר להאשים אחים, אבל גם אשמה זו צריכה להישמע: **אשמה הקהילה היהודית בווינה,** ה'קולטוס געמיינדע', שברשימותיה היו השמות והכתובות המדויקים והמעודכנים של כל יהודי וינה, כולל התפקידים ופירוט יכולותיו הכלכליות ונכסיו של כל חבר בקהילה. מבעוד מועד התחננו בפני ראשי הקהילה שיבערו את הרשומות האלה או למצער יעבירון לארץ מבטחים, אך הבקשות נפלו על אוזניים ערלות, והרשומות נפלו כפרי בשל לידי הנאצים, ובכך נחרץ גורל יהודי וינה.

רצח, יותר מפעם אחת

רבות מדברים על אודות רצח ששת מיליוני היהודים, ובהם יותר ממיליון ילדים. ואולם האמת היא שהרוצחים האכזריים, הנאצים ועוזריהם, רצחו כל אחד מאלו יותר מפעם אחת. במשך שנים, יום אחר יום, עינו את האומללים, הכו בהם מכות רצח; הרעיבום עד מוות; השפילום עד עפר. קשים העינויים מן המוות עצמו, כעדותם של חז"ל הקדושים על חנניה מישאל ועזריה, שמסרו בחפץ לב את נפשם למות על קידוש השם, אך התקשו לסבול ייסורים.

והגדת לבנך

התורה מורה לנו לספר לצאצאינו על הנסים שעשה ה' עמנו בהוציאנו ממצרים: "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת, ואמרת אליו: בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים" (שמות יג יד), לדעת בעצמנו וללמד את צאצאינו להודות למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים. על כן אני מרגיש חובה לספר לילדיי ולנכדיי מדי שנה בשנה על נסי ההצלה הפלאיים שעשה לי ה' ברחמיו.

מתוך אופל הצרות קראתי אל ה' והוא ענני. עיניי ראו כיצד, כדברי דוד מלך ישראל: "מן המצר קראתי קה, ענני במרחב קה" (תהילים קיח ה); אומלל הייתי ונוטה לקרוס תחתיי, "דחה דחיתני לנפֹל, וה' עזרני", אמנם "יסור יסרני קה", אך "ולמוות לא נתנני" (שם יד יח).

מצמיח קרן ישועה

עשר פעמים ויותר ניצלתי ממוות בטוח בימי הזעם:

1. באדינקרק, כאשר הציבונו אל הקיר לירות בנו.
2. ביציאה מהקרון בכניסה לאושוויץ, עת בחרתי להצטרף למבוגרים ממני.
3. בסלקציה, שבה בעט בי השטן – אל החיים.
4. בקריסתי תחת נטל שק המלט ב'צמנט קומנדו'.
5. בדהרת הקרונית, עת האשימוני בחבלה ורצו לירות בי.
6. בעת הצעדה אל המחנה בעקבות הפקודה 'אנטרעטען' (לצעוד!), כאשר בחרו כל יהודי עשירי למוות בירייה, ואני הייתי ב"מעשר הקדוש", אך פתאום נמלכו לספור מחדש.
7. בבריחה מהחקירה האימתנית, לאחר שנתפסתי מקבל לחם "ארי".
8. בשעה שחיממתי כפותיי הקפואות ליד התנור, וכמעט שילמתי בחיי על ה"חוצפה".
9. בצעדת המוות, כאשר לא נהרגתי מהכדור שנורה לעברי.
10. עת חמקתי מלהתייצב במסדר בבוכנוואלד, שרבבות משתתפיו נורו.

את כל זאת חפצתי לספר לילדיי ולנכדיי וחיפשתי את הרגעים המתאימים. כך, למשל, באחת השנים, בליל הסדר השני, כאשר הגענו אל מכת כינים, הכרזתי באוזני ילדיי ונכדיי כי אחרי הסדר בדעתי לספר להם משהו על אודות "יציאת מצרים" הפרטית שלי.

ולא לצאצאיי בלבד ראיתי צורך לספר. יהודי עירי, וינה, הפצירו בי לפתוח סגור לבי ולספר על אשר עשה לנו עמלק, ואני ישבתי שעות ארוכות וסיפרתי בפני מאות יהודים את הקורות אותנו.

עשיתי זאת יען שמעתי אברך המביע ספקנות גלויה על סיפורי תלאות הזוועה שנשמעו מפי; סברה שאין הם אלא פרי הדמיון... אם כן, הסקתי, חובה לספר, למען ידע דור אחרון!

במעמד ההוא סיפרתי בין השאר כי רבה של קהילת וינה לאחר המלחמה, ידיד נפשי, אבדל לחיים טובים וארוכים, הגאון רבי יוסף ישראל זעגלבוים זצ"ל ממאקאווא, היה נוהג לספר:

בשנת תרכ"ד התייצבה משלחת רבנים בראשות הגאון רבי יהודה אסאד זי"ע, אב"ד סערדעהלי, בפני קיסר אוסטריה, פרנץ יוזף, בבקשה להעביר את רוע הגזרה שביקשו הרפורמים והניאולוגים להמיט על היהדות התורתית.

אחד מהרבנים הציג לפני הקיסר את רבי יהודה, ראש המדברים בכל מקום, ואמר כי הוא יבטא את מועקת המוני בית ישראל הנאמנים לתורת משה, ככתבה וכנשמתה.

רבי יהודה, שחרד עד מאוד מהסכנה הגדולה, החל מדבר בקול זעקה, כשהוא רועד בכל גופו הקדוש.

הקיסר, שהביט בדמותו והאזין בתשומת לב לדבריו, פנה אליו ואמר:

"רבינו! הנך מדבר בקול רם, ורועד בכל הגוף!"

נענה רבי יהודה ואמר:

"הקיסר של ארצי! לא אני הוא המדבר לפניך; מגרוני מדברות מאות אלפי משפחות המודאגות מהגזרות הנוראות".

אף אני עומד ומספר, אך אין אלה דברי שלי; פי הוא המדבר אליכם בשמם של אלה שלמרבה הכאב כבר אינם יכולים לדבר, "הן שהומתו הן שנהרגו הן שנשחטו ושנשרפו ושנטבעו ושנחנקו על קידוש השם".

והרי זה היה הדבר שבו דיברו הקדושים יומם וליל. בכל יום בעת העבודה המפרכת, כאשר חשנו כי בעוד רגע קט היא מכריעה אותנו, ולאחר מכן בלילות, כאשר חששנו שלא נשרוד עד אור הבוקר, אמרנו איש לרעהו:

'מי יגיד אחריי קדיש?' 'מי ילמד משניות לטובת נשמתיי?' 'מי בכלל ישרוד כדי לזכור אותיי?'---

כה אמר איש לאחיו; כולם אמרו זאת!---

כי על כן צובטת בלבי החובה, כשליח ציבור של הקדושים, ותקוותי שבעזרת ה' אכן יהיה בי הכוח לספר.

לספר על התלאות ולספר גם על ההתחלה מחדש של דור השרידים הגלמודים, החרוכים והשרופים בכל פינה בגופם ובנשמתם. כל התחלה היא מסכת בפני עצמה, מסכת עמוקה ונוראה, שלה פירושים אין קץ, וכל התחלה אינה עומדת ברשות עצמה, אלא היא המשך בלתי ניתן לניתוק, של הדורות הקודמים, ובראשם דור מקדשי השם בימי האופל!---

איך יכלו לסבול?!

עומדים יהודים ושואלים: איך יכלו היהודים לסבול צרות רבות ואיומות כל כך?

והנני משיב ועונה להם, כי אכן – לא יכלו לסבול! רובם אכן לא שרדו, רובם מתו מות קדושים תחת יד מעניהם. רק יחידים, נער יספרם, נשארו בחיים!

הספר אשר הנני מגיש בזה, נועד בראש ובראשונה לילדיי, בבחינת "והגדת לבנך";

יֵדעו נא ילדיי מי היו הוריי וזקניי הקדושים, וכמה מסרו נפשם על כל קוצו של יו"ד ביהדות.

יתוודעו נא למסירות נפש אין קץ שנדרשה מהשרידים העשנים, כדי להקים את כל היהדות מחדש, מבין תלוליות האפר והכאב הבלתי נתפס.

למען האמת, לא התכוונתי לכתוב ספר לציבור הרחב. כל חפצי היה לתעד את הזיכרונות, את המעשים הנוראים ואת התמונות המזוויעות, אולם הפצרות של אדמו"רים, רבנים, ידידים ובני משפחה הביאוני לכדי מחשבה שנייה. הם טענו כי מיגו דזכי ליה, זכי נמי לחבריה; נר לאחד נר למאה, וכך יתוודעו קוראים רבים יותר ויותר לנסים ולרדיפות, למסירות הנפש ולתעצומות הקדושה של יהודים, למרות כל מה שעבר עליהם.

כך נוצר, שלא כמתוכנן, שינוי בייעודו של הספר, ומתוך כך הוכנס הספר לסד המגביל את תיאורי הזוועות ואת הצגת התמונות מחרידות הנפש, שכן בלא הגבלה זו לא יוכל הספר לעבור את סף הסיבולת של בני אדם, ואנשים לא יוכלו לפתחו ולקרוא בו. על כן חובה עלי להדגיש כי הרבה-הרבה יותר ממה שכתבתי לפניכם, חווינו וסבלנו, ואך אפס קצהו תיארנו.

כמו כן מוצא אני חובה להבהיר כי הספר נכתב בעדות נאמנה, דברים שראיתי והבנתי מזווית ראייתי, או ששמעתי ממקור ראשון. ייתכן, כמובן, שאנשים אחרים, שהיו במחנות אחרים או אפילו באותם מחנות, ראו התרחשויות אחרות או חוו הרגשות שונות, שהרי לכל אחד זווית הראייה שלו.

שתהא שלהבת עולה!

באושוויץ העניק לי הקדוש רפאל ויינשטיין הי"ד, לפני מותו, מות קדושים, קופסה זעירה להצתת אש. קופסת פח שבה סחבת פשתן מהוהה,

נושנה ושחוקה עד מאוד, למען תיטיב לתפוס את האש. טכניקת ההבערה הפרימיטיבית ששימשה בה הייתה הקשת שתי אבנים זו בזו עד שיצא ניצוץ מביניהן, והבערת נעורת הפשתן על ידי הניצוץ. משהחל הפשתן לבעור, סוגרים את דלת הברזל של הקופסה, ואז האש נחנקת, אך בתוך הקופסה נשארים ניצוצות שאינם כבים. נשיפה קלה בהם, גם לאחר שעה, מחיה את האש.

אחרי המלחמה הכנתי לעצמי, כאקט סמלי של שחזור, קופסה כמו זו שהוענקה לי באושוויץ. כאשר הייתי מראה אותה לילדיי, הם היו פוקחים עיניים גדולות לנוכח הטכניקה הפרימיטיבית המשמשת בה. לא הייתי זקוק לה כדי להעלות אש, במקום שיש די גפרורים... חפצתי בה כמשל לעם ישראל: גם כאשר נראה לעין בשר כי כבתה חלילה גחלת ישראל, ניצוץ אחד משלהם מחדש את הלהבה, ושוב נעשית כל הגולה למדורת אש!

משל זה אף הטעמתי באוזני גוי אוהב ישראל שביקש לשמוע מפי על תלאותיי במלחמה, וכאשר הסתיימה פגישתנו התבטא בכאב אמתי:

"מה נורא, מה מבעית, צרות רבות וכואבות שעברו על היהודים!"

חשפתי לפניו את קופסת האש ואמרתי לו: "בקופסה צפון אחד מסודותיו של העם היהודי הנרדף: סובביו סוברים, מי באושר ומי בפלצות, כי אשו של העם הזה דעכה וכבתה לגמרי. אך זו טעות! הניצוץ משתמר בכל תנאי, ותמיד יש לו, לעם היהודי, ניצוץ להבעיר את השלהבת מחדש!"

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שומר עמו ישראל לעד,
שישמור שארית ישראל ויאיר פניו לכל בית ישראל,
בחסדו ובטובו, ובתוכם לנו ולצאצאינו,
מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, שפע ברכה והצלחה,
נחת יהודית ושובע שמחות,
עד נזכה להקביל פני משיח צדקנו
במהרה בימינו אמן.

ישכר דוב קרן
וינה

שורות אחדות

חי על קידוש השם

"הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן". אין מוח בני דור של שלווה מסוגל לתפוס ולהכיל את מה שעברו וסבלו היהודים במחנות העינויים וההשמדה. לא לחינם אמרו בשם צדיקים, כי יהודי הנושא מספר מקועקע על זרועו מימי תלאות המחנות, ניתן לתת לו 'קוויטל', 'פתקא', ולהתברך מפיו.

מה יכול להיות יותר מזה? יהודי שגם 'עבר את המחנות' וגם מסר נפשו בפועל על קדושת השם, בהיותו מוכן לשלם בחייו על ייחוד שמו יתברך, כפי שיסופר באחד הקטעים הדרמטיים בספר שאנו בשעריו. אמנם, בחסדי שמים נשאר בחיים, כה יתן ה' וכה יוסיף, עד מאה ועשרים שנה, אך אין זה גורע מזכויותיו הנשגבות. וכה כותב רבי יהודה החסיד ב'ספר חסידים', סימן רכב:

"הרבה יהודים נהרגו בשעת הגזירה, והרבה גמרו ליהרג וניצלו. וראה יהודי אחד, שמו ר' שבתי, בחלום, הרוג אחד, שמו ר' שבתאי. אמר ר' שבתאי ההרוג: כל אותם שגמרו בלבם ליהרג על קידוש השם, חלקם עמנו בגן עדן".

יהודים כאלה הם מעין קמיע לשמירה לדור הזה, לאורך ימים ושנים טובות. זכות היא לשמוע ולקרוא את פרשת מסירות הנפש שלו ושל יהודים נפלאים אחרים, בימי החורבן והגזרות.

מבין השיטין של סיפורו מבצבצת אהבת ישראל ועולה לתפארה דרך לימוד זכות על כל יהודי. באצילותו, מבקש לראות אך טוב בכל איש ישראל, בבחינת: "וראה בטוב ירושלים". סיפורו גדוש מסירות נפש של יהודים למען יהודים אחרים, גם בגיא צלמוות, ואף ששילמו על כך בחייהם.

הסיפור המגולל לפנינו מיוחד בהיותו אותנטי מאין כמוהו. הדברים מקועקעים בתודעתו של המספֵּר, לא פחות מהמספר שחקקו הצוררים בזרועו השמאלית. עשרות שנים הוא מתאר את המאורעות, וראה זה פלא: לעולם בדיוק נמרץ כמו בפעם הקודמת, ללא כל שינוי.

העדות המרעידה כל לב היא עדות של שריד ופליט שיצא בנסי נסים חי מן הכבשנים, והוא מגבורי כח עושי דברו, לשמוע בקול דברו, לא שרוף בגוף ולא בנשמה, וגם לא מפוייח--- בעצם זהו סיפורם של "החסידים והישרים והתמימים, שמסרו נפשם על קדושת השם" – אלה שמסרו נפשם על קידוש השם ונהרגו, ואלה שמסרו נפשם על קידוש השם ונשארו בחיים, לאורך ימים ושנים טובות. "נאה לקדוש פאר מקדושים".

בן-ציון קלוגמן
בן אבי מורי הרה"ח ר' מנחם הי"ו

'למרות הכול' - על שום מה?

נסתרים דרכי ה', ומי אנו שנצליח לחשוף את צפונות הנהגתו בעולמו, לאחר שעטף אותה בהיעלם ובהסתרה.

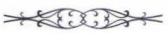
למרות זאת, מבט אל מהלך ההיסטוריה חושף תופעה מרתקת: מאז גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, לפני כאלפיים שנה, לאחר חורבן בית המקדש השני, גרו יהודים בכל המדינות בקרב עמים זרים. בכל מקום השתרשו היהודים, והיו מהם שהעפילו וטיפסו מעלה מעלה, עד שמילאו תפקידים רמים בצמרת השלטון.

מצאנו את גדולי האומה בהיכלי המלכים בעת תור הזהב בספרד; ראינו יהודים בטירות מושלים בצרפת ובאיראן ובארצות המזרח; בגרמניה בלטה השפעת היהודים בדור האחרון, בהיות רבים מהם מדענים, משוררים, גנרלים, רופאים ועורכי דין. לא אחת, השתלבות היהודים במרחב הייתה להם לרועץ, כמוזהר בתורה "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך". היו מקומות שבהם הרגיש היהודי כאזרח רענן המתערה בשכניו, עד סכנת התבוללות.

או אז, למרות הכול, למרות כל מה שהיה ליהודים, במעמד וברכוש, ניתק אותם הקדוש ברוך הוא ממקום מושבם והעבירם למקומות אחרים. ביום עברה, בעת גירוש ורדיפה, לא הועילו משרות ודרגות. כה היה בימי הצדיק

הקדוש דון יצחק אברבנאל, שר האוצר של הצורר פרדיננד מלך ספרד, וכך ראינו בעינינו בגרמניה הנאצית, שלא הכירה שוע לפני דל ברדיפת היהודים.

ראה ראינו כיצד הסב, רבי שמואל שלמה קערן הי"ד, נספה למרות הכול; הוא היה עשיר מופלג והחזיק בכל האמצעים; הוא ראה בעיניים פקוחות את המתחולל והמאיים להתרחש, והתריע והזהיר את כולם מפני הבאות. הוא אף עשה את כל ההשתדלויות שבעולם כדי למלט את משפחתו ממלתעות הנאצים. אך כל אלה הועילו לו רק לחיי שעה, ולמרות הכול – הוא וכמעט כל משפחתו המפוארת והמורחבת, נאספו ונעקדו על קידוש השם, ה' ייקום דמם.

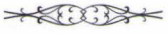

אין אתנו יודע עד מה, על מה עשה ה' ככה לעמו ומה חרי האף הגדול הזה. שמעתי כי כ"ק מרן רבי אהרן קדוש ה' מבעלזא זי"ע לא הרשה מעולם להסביר את השואה כעונש לעם ישראל על התנהגותו.

ייתכן להסביר את דברי קודשו, על פי דברי שמואל הנביא – "כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול": לא נאמר שה' לא ייטוש את עמו כדי לתת להם את ההזדמנות לחזור בתשובה ולהיות טובים יותר. לא כתוב שזה תלוי בעם ישראל כלל, אלא בשמו הגדול של השם, שכן אין זה לכבוד שמו הגדול – שבניו יגלו או יינטשו חלילה.

כי למרות הכול – בני מלכים הם!

ואכן, עינינו רואות כי הצורר היטלר ימ"ש הכריז על ממלכה בת אלף שנה. הוא השמיד מיליוני יהודים ורדף את הדת היהודית. ולמרות הכול – ממלכתו הארורה נכחדה, ואילו את 'שמע ישראל' ישמעו זמן ארוך לאין ערוך משנשמעו נאצות הצוררים הנאצים.

כל נפש מישראל היא עולם מלא. עולמו הקטן של אבי מורי שיחי' משקף עד מאוד את הגזרות מצד אחד ואת הפדות מן הצד האחר, שהתרגשו ובאו, למרות הכול.

בעת גלותם מהבית האהוב בווינה היה אבא ילד רָך, בן יחיד להוריו. הוא נדד ממדינה למדינה וממקום למקום, סבל חרפת רעב והגיע לאושוויץ קטן-קומה ורזה. במחנות המוות עבר את כל מה שעבר, ואף השתרך בצעדת המוות.

ולמרות הכול, למרות כל הסיכונים ואפס הסיכויים - דווקא הוא נשאר בחיים, בחסדי ה'!

בודד וחסר כל שב אבא לווינה השוממה מיהודיה. התחושה הרווחת אז הייתה שהעולם חרב ושוב לא יתקומם. והנה, למרות הכול, אבא שיחי' בנה מחדש את היידישקייט בווינה והביא לפריחתה הגדולה של הקהילה היהודית בעיר.

גם את עולמו הפרטי בנה אבא שיחי'. לאחר שאיבד את הוריו ואת כל המשפחה, הקים בית בישראל והשתית דורות הממשיכים בדרכיו ובדרכי אבותיו.

"אבן מאסו הבונים - הייתה לראש פִּנה"!

אכן, "מאת ה' היתה זאת, היא נפלאת בעינינו!"
עינינו הרואות כי בורא עולם הוא המחליט
מי יחיה למרות הכול ומי ימות למרות הכול.

דומה כי המושג 'למרות הכול'
מקפל בתוכו את כל תוכנו של הספר,
על כן נקרא שמו עליו.

שמואל שלמה קרן
בן אבי מורי ר' ישכר דוב שליט"א
וינה

פרולוג

חושך של אמצע הלילה מאיים על כל הפוסעים ברחוב, אבל בסלון ביתנו מנצנץ אור קלוש. אני שוכב על המזרן שלי, שהונח מתחת לפסנתר הכנף הענקי, כי את מיטתי מסרתי לפליטים מבני המשפחה שנמלטו מגרמניה.

אבא ואמא סבורים שאני ישן שנת ישרים, ולכן מתנהלת השיחה עם הפליטים האורחים הרבים המתארחים בביתנו, בלא חשש שהילד בן השש יפחד. רבים המסובים סביב שולחן האירוח של שבת, שאבא פתח את "כנפי" ההארכה שלו משני צדיו, כדי שיהיה מקום מרווח לכולם.

הפליטים פותחים את סגור לבם, מספרים בכל הצבעים הקודרים והמאיימים על הרדיפות שהם ויהודים אחרים חוו תחת שלטון גרמניה הנאצית, שממנו נמלטו בעור שיניהם. הם מספרים בינם ובין עצמם, ואני מחדד את אוזניי, לשמוע כל מילה.

כך שכבתי מדי ערב בדממה על המזרן שמתחת לפסנתר, והאזנתי בדריכות לסיפורי המבוגרים על המתרחש בגרמניה ועל המצב ההולך ונעשה קודר ומאיים מיום ליום.

עד אז גדלתי על סיפורי ילדים שהופיעו בספרים גדולים ומצוירים, בעיקר סיפוריהם של האחים גרים Brueder Grimm, 'כיפה אדומה', 'פטר והזאב' ועוד. כאשר הייתה אמא מספרת לי על כיפה אדומה והזאב, הייתי מחזיק בבגדה מרוב בעתה, והנה מצאתי את עצמי מאזין לסיפורים מהחיים, סיפורים אמתיים, המרתקים פי כמה מהסיפורים הדמיוניים ההם... הסיפורים שהשמיעו הפליטים היו גם מפחידים הרבה יותר. החיות על שתיים היו מאיימות יותר מהזאבים המשחרים לטרף שמילאו את סיפוריהם של האחים גרים.

באחת נעצרה ונגדעה ילדותי, ואני הייתי למבוגר, אף כי עול-ימים. הסיפורים חזרו ונשנו בפי המבוגרים, כי גם האירועים הקשים חזרו על עצמם יום-יום, ואני שוכב מתחת הפסנתר ומאזין... כך נחרתו הדברים בעומק תודעתי, וכך הם נותרו בה חיים ומוחשיים.

לזכותם של המבוגרים יש לציין כי מדי פעם בפעם הם ניסו לוודא כי אני ישן ונפשי הרכה אינה נחשפת לסיפורי הזוועות, אך אני העמדתי פני ישן, וכך עברו הדברים המחרידים והמרתקים דרך אוזניי הכרויות ונחקקו בלבי עד עצם היום הזה, כמו הוקלטו על הסליל החום של קלטת, שדי להכניסה למקומה שבטייפ-רקורדר ולשוב ולשמוע כל מה שהוקלט בה.

בבתי חבריי ל'חדר' לא השתכנו פליטים כמו אצלנו, ולא נקרתה לפניהם הזדמנות לשמוע עדויות מכלי ראשון. בשל כך הם היו מתגודדים סביבי, מפצירים בי שאספר מה ששמעתי מן המבוגרים, ושותים בצמא את דבריי.

לא אחת שאלתי את אבא על הקשר המשפחתי שלנו עם הפליטים שמילאו את ביתנו. אבא הסביר לי בנועם כי הם אכן בני משפחה, כי כל יהודי הבא בשערי ביתנו, ובוודאי פליט מלחמה נרדף, הוא אורח רצוי. אבא אף שינן באוזניי את דברי איוב (לא לב): "בחוץ לא ילין גר, דלתי לאורח אפתח".

"זה גורלו של העם היהודי", אמר לי אבא בעגימות, "אלפיים שנה אנו גולים, ובדורות האחרונים ספוגים קורות משפחתנו גלות אחר גלות". בדברים אלו פתח וסיפר לי דברים שלא ידעתי, על הדרך שבה התגלגלה ובאה משפחתנו מקולומאיי שבקצה גליציה, אל וינה בירת אוסטריה.

פרק א

שמות בני "ישראל"

באטיניע, פרבר צנוע שליד קולומאיי שבקצה גליציה, נולד סבא, ר' ישראל קערן, לאביו ר' יוסף, שניחן במשפחה מסועפת שבה עשרה עד ארבעה-עשר ילדים. ר' ישראל לא נשאר באטיניע, אלא התגורר בקולומאיי.[1]

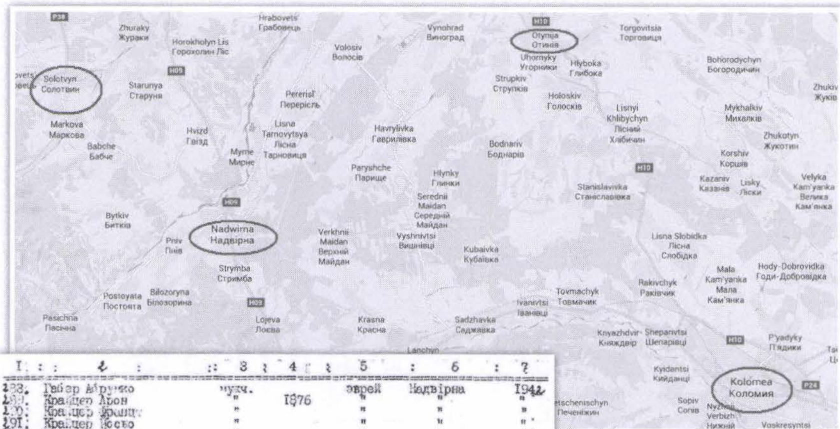
ייחוס המשפחה מצד אמי משתרג ועולה עד הרב הקדוש הרבי ר' מנחם מנדל מרימנוב זי"ע,[2] וזכורני שבילדותי אמרו לי כי אני הדור השישי מהרבי ר' מענדלי.

---

1) חיפושים נרחבים בארכיוני השואה ובקורות יהדות אירופה מעלים את ההשערה המבוססת למדי, כי משפחת קערן (כפי שנהגו לכתוב בימים ההם) הייתה משפחה גדולה ומכובדת שענפיה התגוררו בעיירות הסמוכות: קולומאיי, אטיניע, נדבורנא וסאלאטווינא. משפחת קערן הייתה נצר לרב הצדיק הגאון הקדוש רבי יצחק אייזיק הכהן מקאריץ זצ"ל, מחבר הספר 'ברית כהונת עולם'. בספר זה נדפס סדר היוחסין של המחבר, המשתרג מצד האב עד עזרא הסופר, ומצד האם עד הלל הבבלי, ממלכות בית דוד. מצד אחר מתייחסים בני משפחת קערן לראב"ד העיר סטאניסלאב, בן אחיו של הגאון רבי יחזקאל לנדא, ה'נודע ביהודה', רבה של פראג.

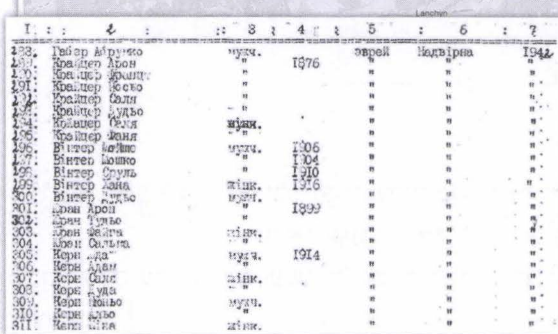
זקננו, ר' ישראל קערן, נשא את מרת אסתר לבית פויגל. משפחת פויגל נודעה גם בשם אמה של האם, זלצהויער. אצל משפחת זלצהויער רגיל היה השם קאפל, בשל היותם קרובים לרבי קאפל חסיד המפורסם. השארת שם הנעורים הייתה כורח השעה, בגלל נישואין בחופה וקידושין בלבד, בלי רישום נישואין אזרחיים. גם משפחת זלצהויער-פויגל הייתה משפחה גדולה ומסועפת מאוד. לפי עדות אחד מזקני שרידי המשפחה, הם גרו בקרימע-שטראסע והיו ממתפללי בית הכנסת שנקרא 'ה-11 שוהל'.

2) הרבי ר' מנדלי מרימנוב זי"ע. (תואר 'הרבי ר'', שנקראו בו רק אחדים מתלמידי הבעש"ט ותלמידיהם) נולד לאביו רבי יוסף חריף בשנת תק"ה, והתקרב אל הרב הקדוש הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג

בארבע כנפות בארץ

במפה מסומנות ארבע העיירות שבהן גרה משפחת קערן המורחבת

1	2	3	4	5	6	7
288.	Гайзер Абрумко	мужч.		эврей	Надвірна	1942
289.	Крайцер Арон	"	1876	"	"	"
290.	Крайцер Франця	"		"	"	"
291.	Крайцер Мосьо	"		"	"	"
292.	Крайцер Саля	"		"	"	"
293.	Крайцер Дудьо	"		"	"	"
294.	Крайцер Сеня	жінк.		"	"	"
295.	Крайцер Фаня	"		"	"	"
296.	Вінтер Мойшо	мужч.	1906	"	"	"
297.	Вінтер Мошко	"	1904	"	"	"
298.	Вінтер Сруль	"	1910	"	"	"
299.	Вінтер Хана	жінк.	1916	"	"	"
300.	Вінтер Дудьо	мужч.		"	"	"
301.	Кран Арон	"	1899	"	"	"
302.	Кран Тульо	"		"	"	"
303.	Кран Файга	жінк.		"	"	"
304.	Кран Сальма	"		"	"	"
305.	Керн [illegible]	мужч.	1914	"	"	"
306.	Керн Адам	"		"	"	"
307.	Керн Саля	жінк.		"	"	"
308.	Керн Худа	"		"	"	"
309.	Керн Моньо	мужч.		"	"	"
310.	Керн Дульо	"		"	"	"
311.	Керн [illegible]	жінк.		"	"	"

תושבי נדבורנה

במסמך שהנפיקו שלטונות רוסיה מוזכרים שבעה תושבי נדבורנה ששמם קערן

קבלת פני הקיסר

רבנים מקבלים את פני הקיסר הכובש קארל הראשון בביקורו בקולומאיי

היהודי הנודד

מימות עולם היו היהודים "אשמים" בכל מלחמה, והטרף הראשון והראשי של תוצאותיה. מלחמת העולם הראשונה התנפצה על ראש אירופה בתשעה באב תרע"ד (אחד ביולי 1914). היא גבתה יותר משישה-עשר וחצי מיליון בני אדם, כארבעים אחוזים מהם אזרחים. בקרב הלוחמים בצבאות המדינות שהיו מעורבות במלחמה, היו כמאתיים וחמישים אלף עד חצי מיליון יהודים, ומהם מצאו את מותם מאה וארבעים עד מאה ושבעים אלף יהודים ואף יותר.

עמי אירופה הם שסבלו בעיקר מהמלחמה הנוראה, אך היהודים סבלו ונרדפו יותר מכולם. שני הצדדים האשימום במלחמה והטילו עליהם את האחריות לפריצתה; ושני הצדדים חשדו בהם בחוסר נאמנות למולדתם. טרגדיית היהודים במלחמה נוראה זו בלטה גם בעובדה שיהודים נלחמו בצבאות הניצים משני עברי החזית: יהודי בצבא הרוסי ירה ולעתים פגע ביהודי מאחיו, מחיילי צבא גרמניה או אוסטריה. ידועים סיפורים על קרבות עקובים מדם שבהם נשמעו בו-זמנית משני עברי החזית זעקות 'שמע ישראל' של החיילים הנופחים נשמתם.

מכל צד של המתרס כילו החיילים הגויים את חמתם ביהודים. כאשר שעטו גייסות הקוזקים הרוסים אל תוך גליציה המזרחית, הם חיפשו לראשונה את היהודים. בהגיעם אל קולומאיי התנפלו על היהודים וחוללו פוגרום אימתני. והיהודים כבר היו בעלי ניסיון היסטורי מר עם הקוזקים. בשנים ת"ח ות"ט, בעת מרד הקוזקים בהנהגת 'חמיל הרשע', בוגדן חמלניצקי, התנפלו הקוזקים על יהודי פולין, בלארוס ואוקראינה וטבחו בהם אלפים, מהם במיתות משונות. על כך נקבעה תענית כ' בסיוון ונאמרות סליחות.

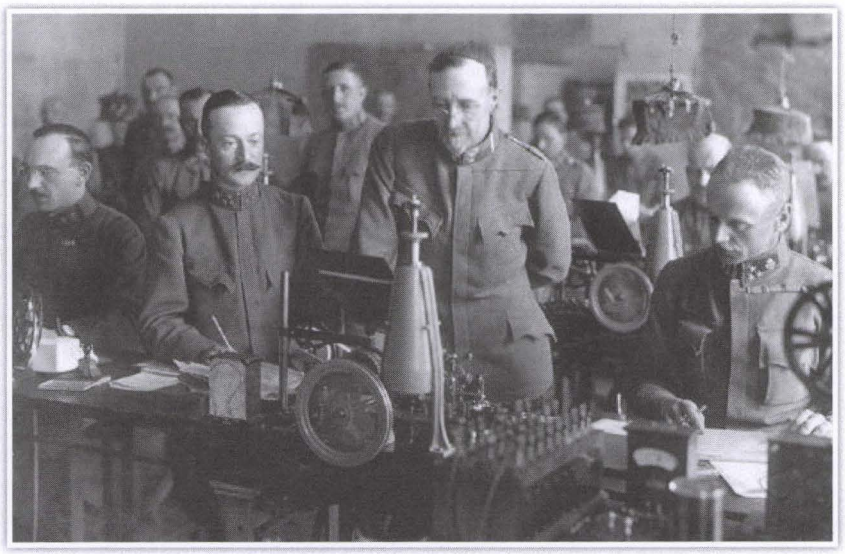
הקוזקים ששעטו אל גליציה כמאתיים וחמישים שנה לאחר מכן, נהגו כחיות טרף, כפי שלמדו מאבותיהם, והיהודים נאלצו לנוס על נפשותיהם. עם הבורחים

זי"ע, ולימים היה מתלמידי הרב הקדוש הרבי ר' אלימלך מליז'ענסק זי"ע, ה'נועם אלימלך'. רבי ר' מנדלי היה 'בעל שחרית' בראש השנה בבית מדרשו של ה'נועם אלימלך', שהעיד עליו כי "ניצוצות של אש פורחים ממצחו".

ביום י"ט באייר תקע"ה נסתלק הרבי ר' מנדלי, ואת דרכו המשיכו תלמידיו, גדולי אדמו"רי גליציה, בהם נאמן ביתו והמשמש בקודש, הרה"ק רבי צבי הירש מרימנוב זי"ע, הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ זי"ע, הרה"ק רבי צבי הירש מזידיטשוב זי"ע, הרה"ק רבי צבי אלימלך מדינוב, ה'בני יששכר' והרה"ק רבי יחזקאל פאנעט.

חיילי 'שמע ישראל'
חיילים יהודים במלחמת העולם הראשונה

קשר טלגרפי
יחידת טלגרף צבאית ליד העיר באדן במלחמת העולם הראשונה

RZECZPOSPOLITA POLSKA

KONSULAT POLSKI
W PRADZE.

Ważny do
Valable pour

Paszport. — Passeport.

Rysopis
Signalement

Wiek
Âge

Wzrost
Stature

Włosy
Cheveux

Oczy
Yeux

Cechy szczególne

Konsulat Polski w Pradze prosi wszystkie władze cywilne i wojskowe, aby pozwoliły bez przeszkód przejechać p.

obywatel Rzeczypospolitej Polskiej

zawód

zamieszkałe

udające się do

Praga, dnia

Le Consulat Polonais à Prague prie toutes les autorités civiles et militaires de laisser passer librement M.

citoyen de la Republique Polonaise

métier

demeurant à

allant à

Prague, le

על פרשת דרכים
דרכונו הפולני של סבא, רבי ישראל קערן

דיוקן איש חסיד
רבי ישראל קערן, להט של אמונה, יושר ואהבת הבריות

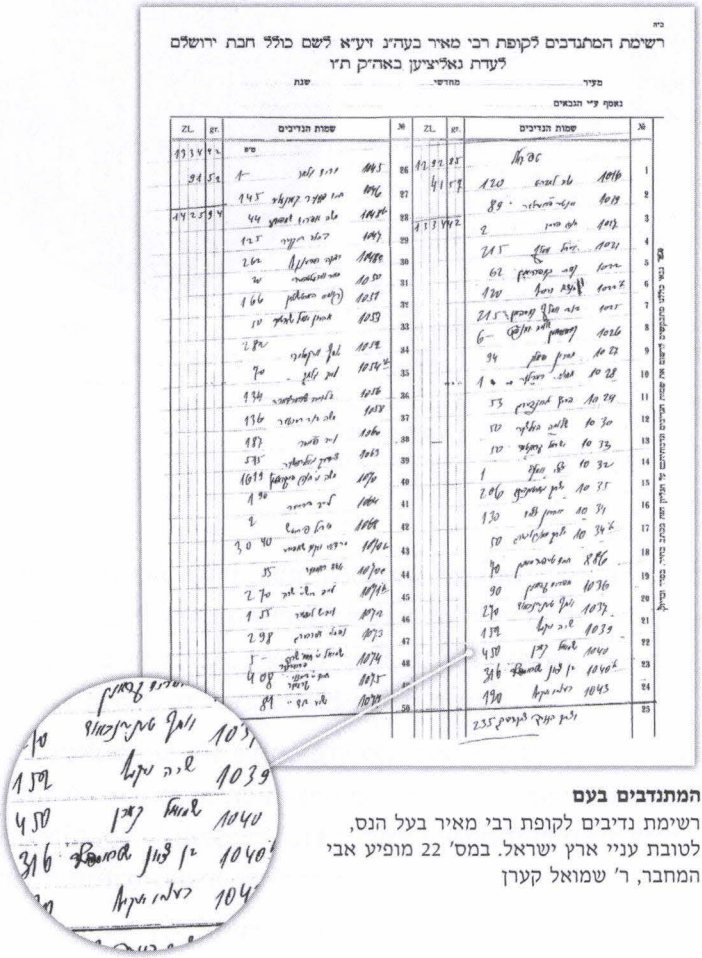
היה סבא ר' ישראל קערן. בעור שיניו עזב עם משפחתו את קולומאיי וניסה למצוא מקלט בעיירה סטאניסלאב. במבט היסטורי, זו הייתה ראשיתה של תקופת בריחה ונדודים ארוכה של משפחת קערן, תקופה שנמשכה יותר משלושים שנה, עם הפוגות קצרות, עד תום מלחמת העולם השנייה.

גם בסטאניסלאב לא ניתן מנוח לכף רגלו של סבא. עם התקדמות חזית הצבא הרוסי שבה סכנת הפוגרומים של הקוזקים האכזריים להתדפק על פתחם של היהודים. על כן נאלצו ר' ישראל קערן ומשפחתו להמשיך לנוס מעיר לעיר, ולהתרחק ממזרח גליציה אל מערבה.

הם הגיעו אל העיר סטרי, ומשם עברו לפשעמישל, אך שם התברר כי נפלו מן הפח אל הפחת. כאשר התלהטה המלחמה מצאה את עצמה פשעמישל במרכז החזית. ככדור משחק היטלטלה העיר בין הכוחות הניצים, והשלטון

בה התחלף שוב ושוב בין הרוסים לאוסטרים. כמימים ימימה אף הפעם היו היהודים כתובת לפריקת תסכולם של שני הצדדים, ולא נותרה לנרדפים ברירה אלא לנוס מהמקום כדי לנסות להציל את חייהם.

כך הגיעו דרך ריישא אל מערב גליציה. הם חנו בעיר סאנוק, ממנה היטלטלו אל העיר רימנוב הסמוכה, ותחנתם האחרונה בגליציה הייתה בקראקא.

המתנדבים בעם

רשימת נדיבים לקופת רבי מאיר בעל הנס, לטובת עניי ארץ ישראל. במס' 22 מופיע אבי המחבר, ר' שמואל קערן

פרק ב

אכסניה בשעת הדחק

בתום המלחמה ביקשו יהודים גולים רבים מקום של קבע לגור בו, ובחרו את וינה. העיר וינה הייתה אז בירתה של מלכות אוסטריה, שמשלה גם בגליציה, ועל כן ההשתקעות בה לא הצריכה קבלת אזרחות חדשה. יהודי גליצאי גולה היה יכול להניח את מטלטליו בווינה, בלי להידרש לפרוצדורה מסובכת.

כך הייתה וינה אכסניה בשעת הדחק לאלפי פליטים יהודים, ועם התפתחות היישוב היהודי בה – למקום מגוריהם של רבבות בני עם קדוש, בין שתי מלחמות העולם.

סבא ר' ישראל קערן הגיע לווינה בשנת תרע"ח (1918), ככלות מלחמת העולם הראשונה. רוב בני משפחתנו בחרו בווינה, מאחר שבתקופה ההיא שלטה בה מלכות אוסטריה, והם הכירו את יחסה הנאות אל נתיניה היהודים, ממגוריהם בחבל ארץ גליציה. העובדה שמקומות מגוריהם הקודמים היו נתונים עתה לשלטון פולני, שנודע ביחסו הנוקשה אל היהודים, העלתה בלבם חשש לשוב אליהם, והם העדיפו להשתקע בווינה.

לבחירת יהודי גליציה בעיר וינה הייתה גם סיבה רוחנית-קהילתית מכרעת, שכן בכתרה של העיר היו שזורים זה מכבר 'קלויזים' רבים של חצרות גליציה החסידיות הגדולות, ואלו שימשו להם בית רוחני טבעי במקום גלותם.

לעומת יהודי גליציה, שחיפשו את השלטון האוסטרי המוכר להם, העדיפו יהודי פולין לשוב למקומם הטבעי, לצרות שאליהן כבר היו רגילים, ולא ללבוש כלי גולה. בווינה גם לא משכו אותם שורשים רוחניים, שכן כמעט לא היו בה בתי חסידים, 'שטיבלעך' של יוצאי פולין. אמנם גם להם שימשה וינה נקודת ניקוז מרכזית, ובסך הכול הגיעו אליה אז כרבע מיליון יהודים פליטים, אולם רבים מהם נפוצו משם לאנטוורפן שבבלגיה, לגרמניה, להולנד ולמדינות קרובות אחרות.

כמאתיים נפשות מבני משפחת קערן, ובהם מטבע הדברים גם חתני המשפחה, שלא נשאו את השם קערן, עזבו את וינה למקומות אחרים. חלק מהם נסעו לאנטוורפן, ורבים העדיפו את הולנד או את גרמניה, שבה הם התיישבו במינכן, בלייפציג, בברלין, בקלן, בוויסבאדן, בפרנקפורט או בהמבורג. אחת המשפחות מבני משפחת קערן שהתיישבו בגרמניה היא משפחת פרעסלער ממאגדבורג Magdeburg.[1]

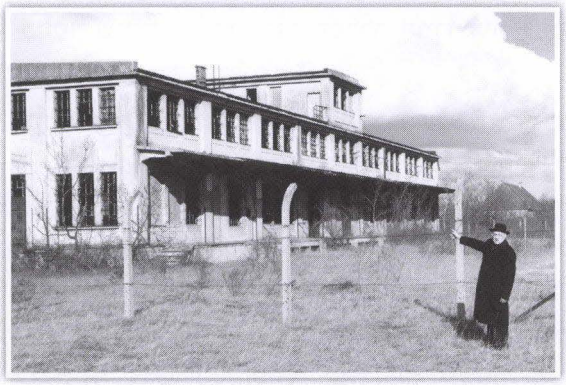
אל סבא וסבתא נלוו אבי, ר' שמואל שלמה, שהיה אז בחור בן שמונה-עשרה שנה, ושתי אחיותיו, דורה (דבורה) וגינא (רבקה). אבא גויס לשירות הצבא האוסטרי, וסבא וסבתא חרדו עד מאוד שייאלץ לשרת ארוכות בצבא הנכרי. בחסדי שמים, שתדלנות נמרצת הצליחה להמיר את השירות הצבאי

---

1) משפחה זו הייתה ענף של משפחת זלצהויער. אחד מבניה, משה פרסלר, שמסופר עליו להלן בפרק 'ויבוא הפליט', עלה לארץ ישראל באופן בלתי לגלי וכך ניצל; בני משפחה נוספים שהתיישבו בגרמניה: משה קעי, שנחבא בבריסל בבית גויים עם ארבע בנותיו. את אשתו, חיה, לכדו כאשר יצאה להביא מזון למשפחתה, והיא שולחה לאושוויץ ונרצחה שם. לאחר המלחמה הוא היגר לארה"ב ושם היה גבאי בית כנסת; מינדל וינד מקלן Koeln, שבניה יוסף ושמעון ניצלו, בעלותם לארץ ישראל (היה להם אח נוסף, ישעיה, וביחד כינו אותם 'דאס דרייעק' - השלישיה, שכן השמות שבהם נהגו לכנותם הם: יוסעק, סימעק ושייעק); גינזבורג; ואקספרס מלייפציג, גם הם ממשפחת בערגלאס, שהיו בעלי בית דפוס; איזי זלצהויער מברלין, בעל חנות הלבשה יוקרתית; זלצהויער ממינכן; מנחם מענדל לרנר מפרנקפורט, אחיו של הדוד נפתלי לרנר מווינה. הדוד מפרנקפורט היה מהראשונים שהיגרו לאנטוורפן בעת המלחמה, וכאשר אנחנו הגענו לשם, הוא כבר היה סוחר גדול בענף היהלומים. לאנטוורפן הגיע גם העשא גוטווירטה, שעליו יסופר להלן; היו לו באנטוורפן אח וגם אחות, ששמה אנא בירנבוים; זאלקע גוטווין, ממתפללי 'מחזיקי הדת' באוסטן סטראט, שהיה גיס של ר' טוביה גיטמאן גוטווירטה, אב משפחת גוטווירטה, תלמיד חכם עצום מביה"ד בקראקא, שזכה לתורה וגדולה במקום אחד. לגיסו זאלקע גוטווין היו שני בנים: ברוך וחנוך הענין. ברוך גויס לצבא הבלגי טרם פרוץ המלחמה והוצב במלחמה באלברטקאנאל, המבצר הגדול ביותר של בלגיה.

מפעל ותוצרתו
תותחים מתנייעים בשטחים המקיפים את חרושת הנשק 'בלומוי'

עבודה במקום שירות צבאי
המחבר מצביע על מקום עבודת אביו במפעל הנשק 'בלומוי'

הפעיל בשני חודשי עבודה במפעל החרושת הצבאי לייצור נשק 'בלומוי' Munitionsfabrik Blumau.

זכויות שאינן מובנות מאליהן

יכולתם של היהודים לחיות במנוחה באוסטריה לא הייתה מובנת מאליה. באוסטריה שלטה לפנים הקיסרית המרשעת מריה תרזה, שבאכזריותה שרפה חיים את קרבנותיה היהודים.

בשנת תק"ד (1744) פרעו גויי פראג שבבוהמיה (כיום בירת צ'כיה) בכעשרים אלף יהודי העיר, שהיו כשלושים אחוז מתושביה, וזאת בגיבויים של חיילי המלכה תרזה, צוררת היהודים, ששלטה גם על בוהמיה. בזמן הפרעות פרסמה מריה תרזה צו מלכותי שגזר גירוש מידי על יהודי פראג ועל יהודי העיר בודה (כיום חלק מבודפסט) שבהונגריה, על נשיהם ועל טפם. כך, בימי החורף המקפיאים

והמושלגים של חודש ינואר תק"ה (1745), אולצו היהודים לעזוב את בתיהם ולהגר ליישובים כפריים קטנים בבוהמיה ובהונגריה.

מתוך מזימה לקעקע את המסורת היהודית ולהעביר את היהודים על דתם, לאט אך בשיטתיות, קבעה ופרסמה מריה תרזה בשנת תקל"ז (1777) את 'קובץ החוקים להסדרת החינוך היהודי' Ratio Educationis, Systematica Gentis Judaeorum Regulatio. קובץ זה כלל חוק המחייב הקמת בתי ספר יהודיים שילמדו בהם לימודי חול, כלכלה ותרבות אירופית במקום ללמוד תורה, וכן חוק המורה לנטוש את המנהגים היהודיים.

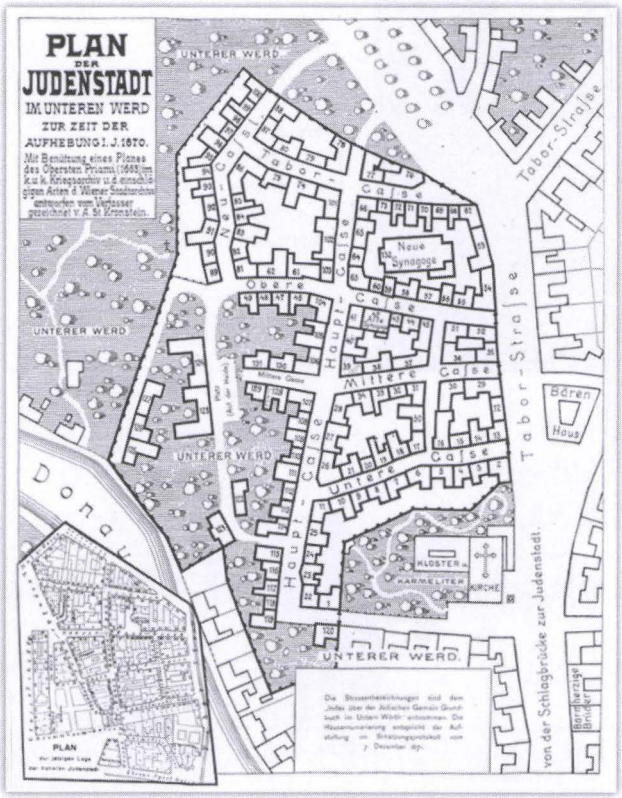
בחסד שמים לא הספיקה המלכה המרושעת להחיל את החוק טרם מותה, בשנת תקמ"א (29 בנובמבר 1780).

רוח אחרת, טובה יותר, נשבה מעברו של בנה, הקיסר יוזף השני. בשנת תקמ"ב (1781) הוא פרסם את 'כתב הסובלנות'. כתב הסובלנות העניק ליהודים מעט חופש, אך כוונתו הייתה לגרום להם להתבולל בסביבתם. בשנת תר"ט (1848), בהיותו בן שמונה-עשרה שנה, הוכתר פרנץ יוזף הראשון לקיסר אוסטריה. פרנץ יוזף הראשון הפגין יחס אוהד כלפי היהודים, והכריז כי "הזכויות האזרחיות והמדיניות אינן תלויות בדת". הוא הורה להעניק ליהודים זכויות שוות, בלי שום תנאי, ובשנת היבחרו ביטל את איסור היהודים להתארגן בקהילות. היהודים העריצוהו וכינו אותו: "הקיסר ירום הודו" (הקיר"ה), ואף התפללו לשלומו בתפילות מיוחדות שחיברו לכבודו, בקהילות גליציה ואוסטריה. בימי מלחמת העולם הראשונה באו אפוא היהודים אל ממלכה אוסטרית אוהדת, שבראשה קיסר שנחשב אוהב ישראל.

וינה, בירת אוסטריה, הייתה אז העיר הרביעית בגודלה בעולם במניין אוכלוסיה. למרות היותה נתונה לשלטונו של קיסר ידידותי ליהודים, רחשה בה שנאת ישראל. קרל לואגר Lueger, ששאב את תפיסותיו האנטישמיות מהפילוסוף הווינאי געאורג פון שנרר Georg Von Schoenerer, רץ לבחירות לראשות עיריית וינה עם מצע אנטישמי. ארבע פעמים הכשיל הקיסר פרנץ יוזף את בחירתו של לואגר, בטענה שלא יאה לעיר הבירה שימשול בה אנטישמי. ואולם בפעם החמישית, בשנת תרנ"ה (1895), הצליח לואגר להיבחר בכל זאת, בשל היותו נערץ על תושבי וינה הגויים, על שהקים מפעל מים משוכלל שהוביל את המים מההרים אל העיר הגדולה.

בלתי רצויים מאז ומקדם
גירוש יהודי וינה, מאתיים שנה קודם לשואת יהודי אירופה

'עיר היהודים'
מפה משנת 1670 שבה משורטטים גבולות התחום היהודי אים-וועדד

שלווה שאינה צופה פני סערה
יהודים מתהלכים בחוצות הקארמליטער פלאץ

ותשליך במצולות כל חטא ועוון
יהודים בווינה שופכים לבם בתפילת 'תשליך'

רצף דורות טרם קטיעה
שלושה דורות של יהודים במאטהילדן פלאץ (שנקרא היום גאוספלאץ)

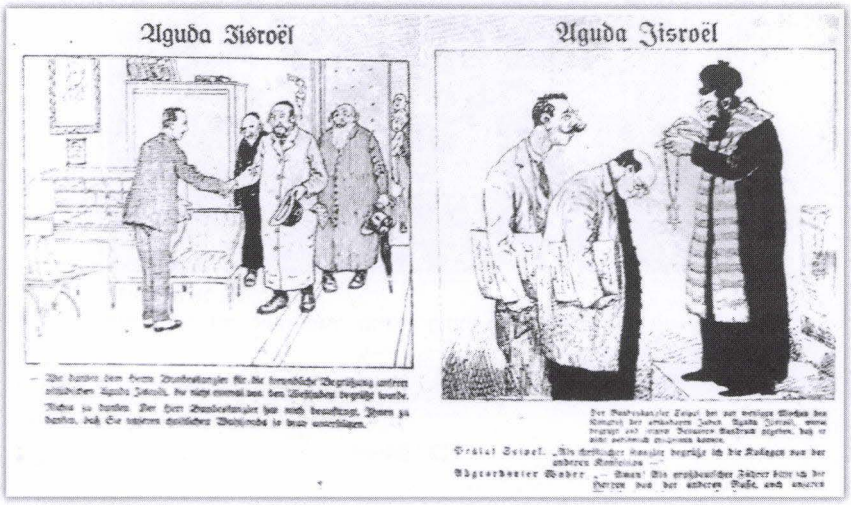
'מצות אינזל'

היהודים התיישבו בעיקר במרכזה של העיר, ברובע השני, שברבות הימים כונה בלעג בפי הגויים: 'די מצות אינזל', אי המצות, על שם היותו אתר מובהק של אוכלי המצות – היהודים. למגורים ברובע זה היה יתרון ברור, שכן כבר

חיים מפכים

חיים יהודיים מלאים בעיר וינה: קבוצת יהודים עומדים ומשוחחים ברובע השני של וינה הכנר היהודי הגלמוד בגשר על פני הדאנוי

לעג מושחז

קריקטורות אנטישמיות נגד קנצלר אוסטריה על ששיגר ברכה לכנסייה הגדולה של 'אגודת ישראל'

התגוררו בו 'די חתם סופר יודען', יהודים מקהילות אשכנז בנוסח מרן ה'חתם סופר', שהסתופפו בעיקר סביב ה'שיף שוהל', בית הכנסת המפורסם והוותיק ששכן בשיף-גאסע[2] Schiffgasse. כל שירותי הקהילה שיהודי ירא שמים ובמיוחד יהודי חסידי צריך להם היו בו, ברובע: בית כנסת, בית מדרש של הקהילה, ששכן במאלץ-גאסע, ובו פעל גם ה'תלמוד תורה', שנוסד כשבעים שנה קודם לכן, בשנת תר"י (1850); מקווה טהרה, ששכן בפלאס-גאסע; אטליז כשר, שסיפק בשר מהשחיטה המוסמכת בפיקוח רבני העיר; מאפיות כשרות שסיפקו לחם וכו'.

מעלה נוספת, יתרה על כל רובעי העיר האחרים, הייתה לו לרובע השני: נהר הדונאו, החוצה את וינה לאורכה, מקיף אותו בלולאה, ובכך עושה אותו למוקף מחיצות ומאפשר לטלטל חפצים מרשות לרשות בשבת, בלא שנדרשת התקנת עירוב.

קדוש ישראל בווינה
האדמו"ר ה'אמרי אמת' מגור, בביקורו בווינה בשנת תרצ"ב

2) רחוב שיף.

פרק ג

חיים של פרנסה

הפליטים היו זקוקים לאוכל להשביע רעבונם ולתת לחם לפי הטף, אך יהודי וינה הזהירו אותם לבל יפילו עצמם על רשויות הרווחה הממשלתיות והעירוניות ועל הארגונים המקומיים. הם חששו שהגויים האוסטרים ידרשו לגרשם בשל היותם נטל על החברה, ועל כן ביקשו כי כל פליט יעסוק לפרנסתו במשלח יד שיזדמן לו, כעצמאי או כשכיר.

לא פשוט היה להשיג עבודה בימים ההם. בכל המפעלים ובתי העסק באוסטריה היה יום ראשון יום המנוחה, כמנהג גויי אירופה, ונדיר היה למצוא מקום עבודה שייאות לשחרר את העובד לחופשת שבת.

יהודים רבים נכנסו לענפי המזון והקמעונאות או התמחו בתחום הטקסטיל. שוק פעיל מאוד היה בעת ההיא לבגדים ולנעליים משומשים, ויהודים היו הסוחרים הראשיים בו.

בשלב מאוחר יותר חדרו יהודים גם אל שוקי הפרוות ובגדי העור, ובעלי המעוף והממון הרחיבו את היריעה לעסקי ייבוא וייצוא ולסחר בין-לאומי.

היהודים לא הסתפקו בממכר סחורות שרכשו, כי אם התקדמו לייצור עצמי בבתי חרושת שיסדו. סביב המפעלים ובתי העסק היהודיים פרחה תעשיית סוכני מכירות ומתווכים, וכן סחר בתשלומים עתידיים, המכונה בימינו 'ליסינג'.

בשעת מלחמה
הקיסר פרנץ יוזף בימי מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע"ד (1914)

סנדלרים, חייטים, נגרים, חשמלאים, שרברבים ושאר בעלי מלאכה אף הם היו רבים מקרב היהודים. מציאות זו התאפשרה מאז הורה קיסר אוסטריה פרנץ יוזף אוהד היהודים (מת ב-1916) על שוויון זכויות ליהודים.

עם הזמן התפתחה גם שכבת בעלי מקצועות חופשיים: עורכי דין, אדריכלים, מהנדסים ומורים. בצמרת הכלכלית התנוססו הבנקאים היהודים. בשלב הראשון עסקי הבנקים שבבעלותם לא היו אלא בתי מסחר להלוואות כספים, אך בהמשך הם התפתחו לכדי בנקאות של ממש. באוסטריה פעל הבנק שבבעלות האדמו"ר מסדיגורה: 'Bankhaus H & S Friedmann'; היה גם הבנק המפורסם של משפחת ראטקאפף 'באנקהויז ראטקאפף', שלא לדבר על הבנק הנודע בכל העולם – הבנק של משפחת רוטשילד.

קהילה לכול

מארג מסועף של שירותי קהילה עמד לרשות יהודי וינה. בווינה לא היה יהודי עני נעזב וזרעו מבקש לחם. מטבח עממי הגיש ארוחות במחיר מינימלי, להשביע רעבון עניים; חברת ביקור חולים דאגה לבריאותם של יהודים נזקקים; קופות גמילות חסדים הלוו מעות ליהודי בשעת דוחקו, וכן הלאה.

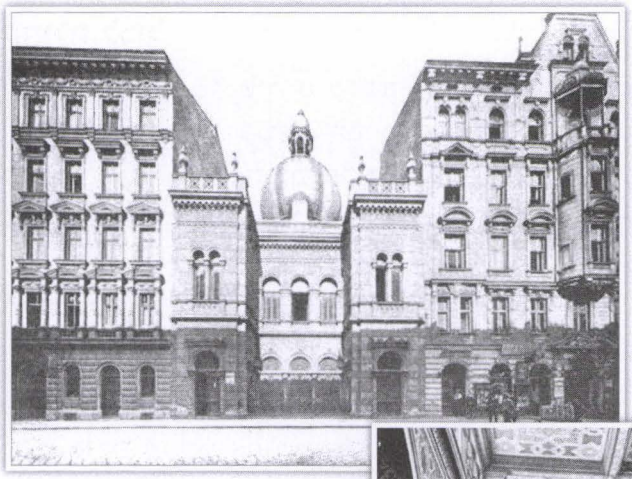
משכן לה'

יהודי גליציה שהגיעו לווינה החלו בונים בתי מדרשות בנוסח שהביאו עמם מה'בית', ואת שמם קראו על שם קהילות מוצאם. אט אט החלה וינה מתעטרת בבתי מדרש שנשאו את שמות הערים והקהילות הגליציאיות החסידיות, ובהם בלטו בתי המדרש והקלויזים של האדמו"רים שנמלטו מחמת המציק והתיישבו בווינה: צאנז, באבוב, בעלזא, טשורטקוב, קופיטשניץ, סדיגורה, בוטשאטש ועוד. בתי המדרש התרכזו בעיקר במרכז, ברחובות הסובבים את ה'קארמעליטער מארקט', וכן בקרבת מקום לפראטר-שטראסע Praterstrasse ולהיינה-שטראסע Heinestrasse, מקום מגורי האדמו"ר מטשורטקוב והאדמו"ר מקופיטשניץ. הקהילה העשירה ביותר בווינה הייתה קהילת הספרדים, שכונתה 'די טערקישע יודען', 'יהודי טורקיה'. הם בנו את בית הכנסת שלהם, 'די טערקישע שוהל', ברוב פאר והדר, מבית ומחוץ, במרכז האזור היהודי, בצירקוס-גאסע, לא הרחק מהפראטר-שטראסע. בתוקף מעמדם וכבודם הייתה להם אוטונומיה פנימית כקהילה בתוך קהילה, בקרב ה'קולטוס געמיינדע', ועד הקהילה הכללי של וינה, שהיה ביסודו חילוני.

המסגרת הקהילתית הרשמית הוקמה בעקבות הצרת צעדי היהודים בפקודת המלך קארל השישי, שעל שנאת ישראל שקיננה בו נוספה ככל הנראה השפעתה של שנאת היהודים שפעפעה בבתו, לימים המלכה מריה תרזה.

כאשר שבו היהודים והתיישבו בווינה הם בנו בית מדרש אשכנזי קטן בהאלאנד-שטראסע, ושמו היה אז 'די אנקער-גאסע'.

רק בשנת תר"י (1850), בהתבסס הקהילה הווינאית, עמדו ובנו את בית הכנסת המרכזי ה'שיף-שוהל' - בית הכנסת האשכנזי של קהילות ה'אובערלענדער', בנוסח ה'חתם סופר' - ב'גראסע שיף-גאסע', רחוב שיף הגדול.

פולין של וינה
בית הכנסת
הפולני מתנוסס
בתפארתו

לרומם בית
אלוקינו
הדרת מלכות
פנים בית הכנסת
הפולני שבווינה

את בית מדרשם של יהודי פולין, ה'פוילישע שוהל', הצליחו יוצאי פולין לבנות רק בסביבות השנים תר"נ-תר"ס (1890-1900). כל זה היה בטרם הנהירה הגדולה של יהודי גליציה לאוסטריה, בברחם מאימת החזית במלחמת העולם הראשונה.

בשכנותנו, בקרומבוים-גאסע שבו התגוררנו, סביב ה'קארמעליטער מארקט', היו הקלויזים של חסידי צאנז, באיאן, באבוב, ויז'ניץ ובתי מדרש נוספים, ואנו נשמנו כל העת אווירה של תורה ותפילה ושל יהדות יוקדת.

גאוני הגאונים

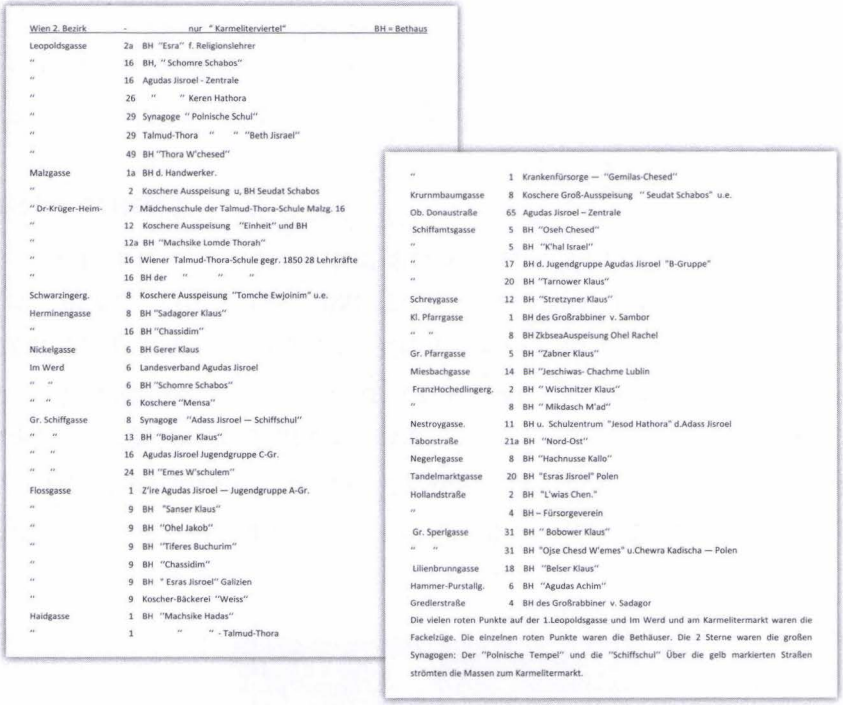
וינה איחדה היטב את אורייתא, קודשא בריך הוא וישראל: יהודים חסידים ולמדנים שהגו בתורה והיו דבקים בבורא עולם התגוררו בה, ואת הדבקות ראו הכול בהיכל קודשם של צדיקי בית רוז'ין, שפיארו את עיר המלוכה.

נופך מיוחד של גאונות למדנית מובהקת שזרו אל היכלי הקודש של וינה גאוני הגאונים, שהעניקו חמה בקומתם.

נודע הגאון החסידי המופלא רבי יוסף ענגל זצ"ל, שהתפרסם במיוחד בחיבורו 'אתוון דאורייתא' ונסתלק זמן רב לפני החורבן, בשנת תר"פ.

קדוש ישראל
דמות דיוקנו של רבי ישראל מהוסיאטין,
שהאירה את פני וינה

Wien 2. Bezirk	-	nur "Karmeliterviertel"	BH = Bethaus
Leopoldsgasse	2a	BH "Esra" f. Religionslehrer	
"	16	BH, "Schomre Schabos"	
"	16	Agudas Jisroel - Zentrale	
"	26	" " Keren Hathora	
"	29	Synagoge "Polnische Schul"	
"	29	Talmud-Thora " " "Beth Jisrael"	
"	49	BH "Thora W'chesed"	
Malzgasse	1a	BH d. Handwerker.	
"	2	Koschere Ausspeisung u. BH Seudat Schabos	
"Dr-Krüger-Heim-	7	Mädchenschule der Talmud-Thora-Schule Malzg. 16	
"	12	Koschere Ausspeisung "Einheit" und BH	
"	12a	BH "Machsike Lomde Thorah"	
"	16	Wiener Talmud-Thora-Schule gegr. 1850 28 Lehrkräfte	
"	16	BH der " " "	
Schwarzingerg.	8	Koschere Ausspeisung "Tomche Ewjoinim" u.e.	
Herminengasse	8	BH "Sadagorer Klaus"	
"	16	BH "Chassidim"	
Nickelgasse	6	BH Gerer Klaus	
Im Werd	6	Landesverband Agudas Jisroel	
" "	6	BH "Schomre Schabos"	
" "	6	Koschere "Mensa"	
Gr. Schiffgasse	8	Synagoge "Adass Jisroel — Schiffschul"	
" "	13	BH "Bojaner Klaus"	
" "	16	Agudas Jisroel Jugendgruppe C-Gr.	
" "	24	BH "Emes W'schulem"	
Flossgasse	1	Z'ire Agudas Jisroel — Jugendgruppe A-Gr.	
"	9	BH "Sanser Klaus"	
"	9	BH "Ohel Jakob"	
"	9	BH "Tiferes Buchurim"	
"	9	BH "Chassidim"	
"	9	BH " Esras Jisroel" Galizien	
"	9	Koscher-Bäckerei "Weiss"	
Haidgasse	1	BH "Machsike Hadas"	
"	1	" " - Talmud-Thora	

"	1	Krankenfürsorge — "Gemilas-Chesed"
Krumnbaumgasse	8	Koschere Groß-Ausspeisung "Seudat Schabos" u.e.
Ob. Donaustraße	65	Agudas Jisroel – Zentrale
Schiffamtsgasse	5	BH "Oseh Chesed"
"	5	BH "K'hal Israel"
"	17	BH d. Jugendgruppe Agudas Jisroel "B-Gruppe"
"	20	BH "Tarnower Klaus"
Schreygasse	12	BH "Stretzyner Klaus"
Kl. Pfarrgasse	1	BH des Großrabbiner v. Sambor
" "	8	BH ZkbseaAuspeisung Ohel Rachel
Gr. Pfarrgasse	5	BH "Zabner Klaus"
Miesbachgasse	14	BH "Jeschiwas- Chachme Lublin
FranzHochedlingerg.	2	BH "Wischnitzer Klaus"
"	8	BH "Mikdasch M'ad"
Nestroygasse.	11	BH u. Schulzentrum "Jesod Hathora" d.Adass Jisroel
Taborstraße	21a	BH "Nord-Ost"
Negerlegasse	8	BH "Hachnusse Kallo"
Tandelmarktgasse	20	BH "Esras Jisroel" Polen
Hollandstraße	2	BH "L'wias Chen."
"	4	BH – Fürsorgeverein
Gr. Sperlgasse	31	BH "Bobower Klaus"
" "	31	BH "Ojse Chesd W'emes" u.Chewra Kadischa — Polen
Lilienbrunngasse	18	BH "Belser Klaus"
Hammer-Purstallg.	6	BH "Agudas Achim"
Gredlerstraße	4	BH des Großrabbiner v. Sadagor

Die vielen roten Punkte auf der 1.Leopoldsgasse und Im Werd und am Karmelitermarkt waren die Fackelzüge. Die einzelnen roten Punkte waren die Bethäuser. Die 2 Sterne waren die großen Synagogen: Der "Polnische Tempel" und die "Schiffschul" Über die gelb markierten Straßen strömten die Massen zum Karmelitermarkt.

כל שעריה שוממים

רשימת בתי כנסת באזור מגורינו בווינה - עדות לתפארת בית ישראל שנגדעה בידי זרים

האיר את פני וינה הפוסק הגליצאי המובהק הגאון רבי חיים יצחק ירוחם זצ"ל הי"ד, רבה של אלטשטט, שנקרא בפי כול 'אלטשטטר רב', וחוננו את פני העיר בהגירתם לוינה, האחים הקדושים – הגאון האדיר המפורסם ר' מאיר אריק, רבה של טורנא שבפולין, ואחיו הגאון האדיר רבי ירוחם פישל אריק מהעיר אזשעראן.

חמין של שבת

מה נאוו החיים היהודיים אשר פיכו בווינה, ומה נפלא היה מראה שבת קודש אז. מראה העיר וינה בשבת היה יהודי כל כך, עד כי היו שכינו אותה 'ירושלים הקטנה'.

אחד הסממנים הבולטים של יהודים מאמינים ושורשיים הוא הכנת החמין, ה'טשולנט' של שבת קודש, והטמנתו. ידועים דבריו של אחד הראשונים, 'בעל המאור', בפרק 'כירה' ממסכת שבת: "כל מי שאינו אוכל חמין וכו' וצריך להזמין, לבשל להטמין, ולענג את השבת ולהשמין, הוא המאמין, וזוכה לקץ הימין".

בערב שבת הייתה כל משפחה מכינה יפה-יפה את קדירת החמין שלה. אחר הלכו והביאו את התבשיל שכבר נתבשל היטב, אל המאפייה היהודית, ושם הוטמן הסיר בתוך תנור של אבנים, שחומו עולה יפה.

סירים מסירים שונים היו שם - מברזל, מנחושת ומחרס. לצורך היכר סימנה כל משפחה את אוגני הסיר שלה בפיסת אריג צבעוני, כדי שבבוקר השבת יהיה אפשר לזהותו בנקל ולשלוף אותו מבין יתר הסירים שנשטחו על רצפת התנור.

לאחר תפילת שבת קודש פסעו אלפי יהודים ב'באצירק' השני, מבתי הכנסת אל מעונותיהם. נציג של כל משפחה עשה דרכו אל המאפייה, שבה עמדו יהודים שורות-שורות, בחדווה של שבת, לקבל כל אחד את ה'טשולנט' שלו.

שמחים לשומרו ולערב עירובו

עיר גדולה לאלוקים הייתה וינה, וגדולי ההוראה ביקשו דרכים להסדיר בה את העירוב, למען יוכלו יהודים לטלטל בשבת מרשות לרשות, כדת של תורה, בלי להיכשל חלילה. ברובעים השני והעשרים היה מותר לטלטל בלי חשש, כי הם נבנו על אי, אך ביתר חלקי העיר היה צורך להתקין עירוב, כדי להתיר את הטלטול מרשות לרשות.

על מדוכה זו ישבו בשנים לפני המלחמה כ"ק מרן אדמו"ר מהוסיאטין רבי ישראל פרידמן זי"ע והגאון רבי פישל אריק זצ"ל, אזשעראנער (מהעיר אזשעראן, אחיו של הגאון רבי מאיר אריק זצ"ל, ה'אמרי יושר'), שנודע כגאון עצום בעל שיעור קומה. רבי פישל עמל להרחיב את העירוב ולהוסיף בו הידורים. הוא השתמש בגשרים וצירף את עמודי המסילה של הרכבת החשמלית, להיקף העיר בעירוב גם באזור ה'גירטל'.[1] אלא שבאותה תקופה נכנס צורר היהודים ימ"ש לווינה, וטרף את כל התכניות.

---

1) ה'גירטל' [חגורה] הוא רחוב טבעתי גדול המקיף חלק ניכר מרובעי העיר וינה, בהם הרובע ה-2 וה-20, שבהם התגוררו רוב יהודי העיר.

מרן פוסק הדור, ה'שבט הלוי', והגאון רבי חנוך העניך פאדווא, לימים גאב"ד לונדון, שהיו מבני וינה, זכרו היטב את פרטי העיסוק ההלכתי בעירוב של וינה. על סמך המתווה שהוכן אז, הייתה לנו הזכות ברבות השנים, בשנת תשע"ג, להציב בווינה עירוב במסלול שהם קבעו בשעתם, ומאז יכולים יהודים לטלטל כהלכה ברחובות וינה בשבת.

תינוקות של בית רבן

הבל פיהם של ילדי ישראל הלומדים תורה הוא נשמת אפה של כל קהילה יהודית, ועד היום שוכן ה'תלמוד תורה' העירוני המרכזי במאלץ-גאסע 16.

מלבדו היה לכל 'שטיבל' חסידי 'חדר' משלו, ה'פוילישע שוהל', ה'צאנזער קלויז', 'יסודי התורה', ובסך הכול כעשרה עד חמישה-עשר 'חדרים'.

טלית לארבע כנפות ארץ

בקרב היהודים שהגיעו לווינה שפר בחסדי שמים חלקו של סבא. הוא המשיך לעסוק במסחרו מקדמת דנא, והיה הסוכן הראשי בכל מדינות אירופה, של מפעל הטליתות רב-המוניטין שבקולומאיי, מפעל שהיה בבעלות משפחת הלר Heller. שליטתו המצוינת בשפה הגרמנית ובשפה הפולנית הייתה לו לעזר רב בקשרי המסחר הבין-לאומיים המסועפים שלו.

מסחרו פרץ לארצות ולמדינות אשר סביב, והוא התעשר עושר רב. בדרך כלל הוא היה רושם את ההזמנות ומורה לשגר את הטליתות המשובחות ליעדיהן, ולעתים היה יוצא לסחור במדינות הסמוכות.

משרד עדיין לא היה לו אז, ואת כל מסחרו ניהל באמצעות מכונת כתיבה פשוטה ותיק דוגמאות.

בהיותי קרוב אצל הטליתות, חפצתי מאוד שתהיה גם לי טלית משלי. חבריי, שהתפללו עם אבותיהם ב'שיף שוהל', התעטפו בשבת בבית הכנסת בטלית מיוחדת של ילדים, כבר בגיל שש-שבע. לחברי פאולי ברויער הייתה טלית של שבת, כמנהג ה'יקים', שעם קהילתם נמנתה משפחתו.

בקהילה שלנו, החסידית, לא היה נהוג מנהג זה, אבל לי היה קשה לוותר... שוב ושוב הפצרתי וביקשתי טלית לעצמי, ולבסוף, כדי להפיס את דעתי, העניק

לי סבא טלית, והיא הייתה לי לכבוד, לתפארת ולמקור שמחה והרגשה טובה, אף שלמעשה לא הרשו לי לשנות מן המנהג ולהתעטף בה בבית הכנסת...

והטלית יפרוש כנפיו
מפעל הטליתות בקולומאיי, כפי שצילם בשנת תשס"ב גלעד הראל

מחירון הטליתות
מחירון רשמי של מפעל הטליתות משנת תרס"ט (1908)
שבו מצויין כי המפעל נוסד בשנת תר"ל (1869)

פרק ד

מפעל בגדי העור

באהבתו הגדולה אל בנו יחידו, ביקש סבא לבסס את מעמדו הכלכלי של אבא. לשם כך הוא נתן בידו סכום כסף הגון, שישמש לו "ממונו של אדם שמעמידו על רגליו", למען יפתח עסק משלו, ובתפילה שיצליח ה' דרכו.

את ראשית צעדיו בעסקי המסחר עשה אבא בבית מלאכה לייצור בגדי עור, כתפיות למכנסיים, 'נושאי גרביים'[1] וחגורות, שפתח עם שותף ששמו אייפערמאן. את התוצרת הם מיתגו בשם 'אייפערמן אונד קערן' Firma Eiferman und Kern. המקום הראשון שבו תקעו יתד היה רעמבראנד-שטראסע Rembrandtstrasse, אולם עד מהרה צצו בעיות מטעם הרשויות. בית המלאכה שכן מאחורי חצר, ואור יום לא חדר אליו במידה מספקת. השלטונות, שהקפידו על בריאות העובדים, לא הסכימו עם הפעלתו של מפעל בתאורה עמומה כזו.

עם סגירת המקום התפרקה השותפות, ואבא המשיך בעסק עם שותף חדש: גיסו יוסף שכר Sucher שהיה מבוגר ממנו בכשש שנים.[2] המקום שבו

---

1) 'נושאי גרביים' היו מוצר חיוני למתיחת הגרביים כלפי מעלה, בימים שבהם טרם נהגו לארוג גומי בשולי הגרביים.

2) נולד ביום י"ג בתמוז תרפ"א, 19 ביולי 1921.

בחרו השותפים החדשים לשכן את המפעל היה וועדרטאר-גאסע 9 Werdertorgasse שברובע הראשון, במבנה רחב ידיים בעל חלונות גדולים, המאפשרים לאור יום למלא את אולמות הייצור. גם מבנה זה היה נתון מאחורי חצר פנימית, אך בשל רוחבו וגובהו לא היו בו החסרונות שהביאו לסגירת המפעל בגלגולו הקודם.

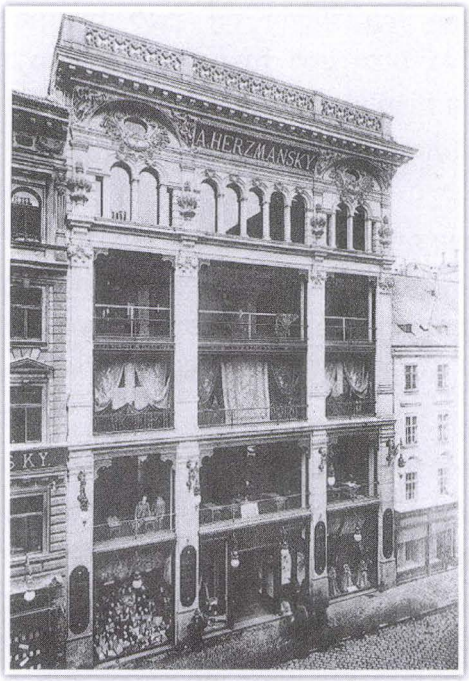
ילד בן חמש הייתי, והנני זוכר היטב את תנור הזכוכית העגול והגדול שחימם את האולם שבו עבדו כחמישה-עשר פועלים. אהבתי לעמוד מן הצד ולצפות מבעד לזכוכית בלשונות האש העולות ומקפצות מעלה ונוחתות מטה.

העסק היה מבוסס על שילוב של ייצור במפעל עם עבודות שנמסרו לבעלי מלאכה שעבדו בבתיהם.

אבא היה איש הייצור והמומחה הטכני אשר על המכונות. הוא עסק ברכש החומרים במפעלים, ניהל את עבודת הפועלים - הן אלו שעבדו במפעל, הן אלו שעבדו בבתיהם, הפקיד בידיהם את חומרי הגלם ואסף את המוצרים המוגמרים. כמו כן הוא היה ממונה על מכירת המוצרים המוכנים ועל הכנת הסחורה לייצוא. לימינו עמלו במחלקת חלוקת חומרי הגלם, עובדת נכרייה, מיצי פילופ Mizi Fueloep, ואחותה עמי קובא Emmi Kuba. הדוד שכר היה מנהל החשבונות, אך את ההחלטות הגדולות בעסק קבעו שני השותפים יחדיו.

אזורי פעולה מוגדרים לסוכנים

שבעה רחובות חנויות ראשיים היו בווינה, ועל כל אחד מהם הופקדו סוכני מכירות מורשים - כל סוכן והרחוב שבו הורשה לסחור, כדי שלא יתנגשו איש ברעהו. ברחובות הגדולים, כגון מאריא-הילפער-שטראסע, היו שני סוכנים - האחד ייצג את המפעל בצד המספרים הזוגיים, והאחר - בצד המספרים האי-זוגיים. הֶסדר זה פעל גם ברחובות לאנדשטראסע, הויפטשטראסע, סימערינגר הויפטשטראסע - שהיה רחוב בעל היקף מכירות משמעותי, מיידלינגער הויפטשטראסע ועוד. בין הרחובות האלה פעלו שבעה בתי כלבו ענקיים, 'גערנגראס' Gerngross; 'פאלנביגעל' Falnbigl (Herzmansky); 'קרופניק' Krupnik; 'ברודער (אחים) שיפמאן'; ועוד, ומול כל אחד מהם הוצב סוכן מטעם המפעל. שבעה-עשר מסוכני המפעל היו יהודים חרדים יראי שמים, מנקיי הדעת של

הרצמאנסקי, בבעלות של יהודי
בית הכלבו המפואר של וינה,
מהלקוחות המושבעים של אבא

וינה. מלבדם פעלו שני סוכנים גויים, שהופקדו על שיווק הסחורה במקומות שבהם יהודי אינו יכול להציג כף רגלו, מפני שברוב משטמתם של הגויים, הם נמנעו מכל קשר עם יהודים.

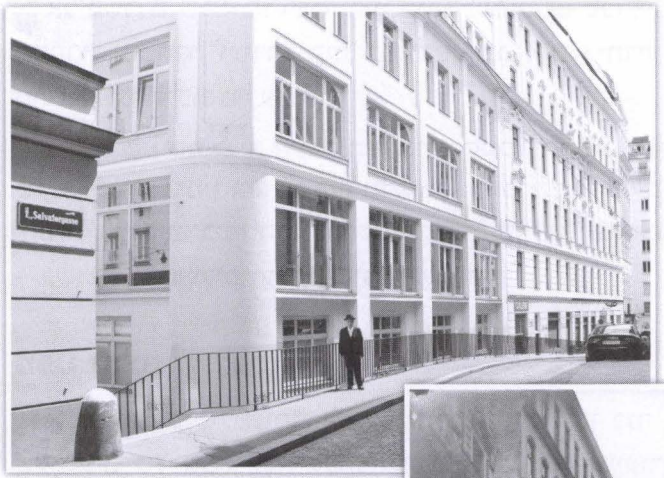
זכורים לי שמותיהם של כמה מהסוכנים היהודים:

אוטו פויגל ואחיו, פריץ זלצהויער;[3] בן דודם (של אוטו ופריץ): מאקס פויגל ואפרים קאפל זלצהויער, אלבערט קאראל ומאקס צווילינג (שניהם הסתתרו בבלגיה בימי המלחמה, ובחסדי שמים ניצלו) וקארפל. כל אלו היו קרובי משפחתנו. עובדים יהודים נוספים היו: אוסקאר באנדי, יעקב פאסוועק, גבריאל ווינשטיין, שלום מייער, האחים לאנגסנער (התחבאו בנורבגיה וניצלו), משולם חיים (Schurl) ליבער,

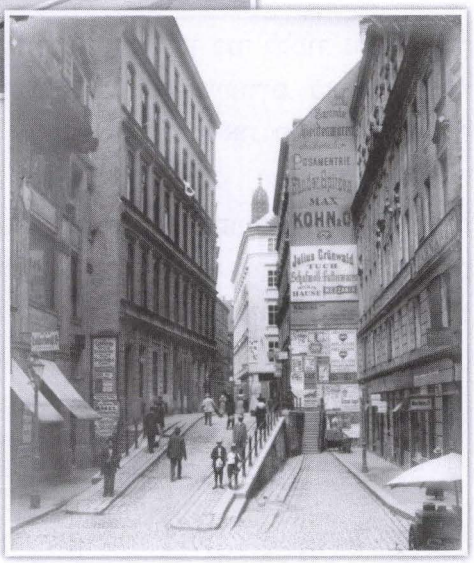
3) שקרא את שמו כשם בית סבתו, כמסופר לעיל.

סאמועל אויערבאך, גאלדפלוס, היינריך פיין, ושני המומחים לחיתוך העורות ב'שטאנצים', מרדכי ליטמאן, שהיה הבעל תפילה במנייני 'מנחה' ו'מעריב' שהתקיימו בחנות, והאלפערין, שהיה חזן בכל מהותו ונהג לסלסל בנעימות יהודיות בעת עבודתו.

עבודתם של הסוכנים הייתה מכובדת ונקייה ופרנסה אותם היטב, ועל כן כאשר התפנתה משרת סוכן, הופעלו לחצים וקשרים כדי לזכות בה. אנשים בכו והתחננו ממש בשביל קרוביהם וידידיהם, מפני שידעו שבעבודה זו הם יהיו מסודרים היטב.

חנותו של אבא
המחבר בקדמת המקום שבו שכנה לפני החורבן חנות מוצרי העור של אביו

המפעל בקרן הרחובות
סאלוואטר פינת שטערן. המתחם של אבא, עם חזית לשלושה רחובות

עם הזמן התרחב העסק והועבר למתחם ענק שלו חזית לשלושה רחובות, גם הוא ברובע הראשון, בפינת הרחובות סאלוואטר ושטערן. המתחם התפרס על פני כל קומת הקרקע ועל מרתף ענק בעל חלונות שהכניסו אור יום למבנה. המרתף שימש בעיקר לאחסון חומרי גלם לעיבוד: עור, גומי, ברזל.

כילד צעיר הייתי מגיע לשם פעמים רבות, נהנה להתבונן במכונות החיתוך והתפירה ובמכשירים שנועדו להטבעה ידנית של הדוגמה על העור, שהשמיעו כולם שאון מחריש אוזניים של דפיקות בלתי פוסקות. כדי שלא אסתכן ואיפגע מהמכונות, נהגו העובדים להחזיק בידי וכך להראות לי את עבודתן.

אל משרדם של אבא ושכר היה מגיע לעתים גם סבא, לעסוק משם בענייני מסחרו. גם חדר ועידות היה במתחם, ובו נועדו יחדיו הסוכנים, לתיאום מחירים ולהחלפת מידע מסחרי.

בחזית הכניסה לבית העסק היה אולם המכירות. שם בחרו הלקוחות את מה שרצו לקנות. בימין האולם היה חדר שלא הופרד מן האולם עצמו, ובו התפללו 'מנחה' ו'ערבית' בימי החורף הקצרים. לעתים השתתפו בתפילה כשני מניינים – כשישה מהפועלים ועשרה סוכנים לפחות.

מפני סכנת הדרכים

אבא היה זקוק למכונית לצורך עבודתו, והוא אכן פנה ללמוד נהיגה. כילד שעשועים של אבא, הוא לקחני להשתתף באחד השיעורים. בזיכרוני שמור מראהו של מורה הנהיגה המלמד את אבא להתניע את המכונית, להחליף הילוכים וללחוץ על דוושת הדלק.

בימים ההם הסעירה את אירופה הידיעה על מותו של מלך יוגוסלביה בתאונת דרכים. בני המשפחה, שידעו כי ראשו של אבא שרוי בעולם העסקים, והוא עלול להסיח דעתו מן הכביש ולהסתכן חלילה, הפצירו בו לסגת מרעיון הנהיגה. אבא ניאות להם ושכר נהג אישי שינהג במכונית המפוארת שהחזיק.

פרק ה

בשערי האל"ף-בי"ת

אבא ביקש בעבורי את ה'חדר' הטוב ביותר בווינה. הוא חפץ שאלמד אצל מלמד מובהק, שבכוחו להבליע בדמו של התלמיד את התורה, את יראת ה' ואת המידות טובות. על כן בחר ב'חדר' ששכן בבניין ה'פוילישע שוהל', בית הכנסת של יוצאי פולין.

המלמד שלי, יהודי צדיק, השקיע רבות כדי לערוך לנו את ההיכרות הראשונה עם אותיות האל"ף בי"ת מתוך חוויה עמוקה. בלב חגיגת הפתיחה של שערי לימוד הקריאה, התנוסס ה'אל"ף-בי"ת שפיל' – מופע האל"ף-בי"ת:

כל אחד מהילדים בני השלוש ענד על צווארו לוח מאויר גדול שכיסה את חזהו, ועליו חקוקה בפורמט ענק אחת מאותיות האל"ף בי"ת. מקהלה שהורכבה מתלמידי הכיתות הגבוהות, עמדה סביב, על דוכן מוגבה, ועם כל אחד מהילדים בנפרד שוררו:

דאס גאנצע אל"ף-בי"ת איז צו דיר געקומען...	כל האל"ף בי"ת אליך הגיע...
א' ב' ג' ד' ה'...	א' ב' ג' ד' ה'...
מ' נ' ס' ע' פ'...	מ' נ' ס' ע' פ'...
און דאס איז אזוי פיין און שיין...	וזה כל כך נאה ויפה...

נרגש ודרוך כולי לרגע שבו יגיע תורי, חככתי בדעתי אם אצליח לגבור על הבושה הטבעית, ובדיוק אז פנתה המקהלה אלי: ועכשיו, אמור אתה!

במלוא כוח גרוני פצחתי ושוררתי:

דאס גאנצע אל"ף-בי"ת איז צו מיר געקומען... כל האל"ף בי"ת אלי הגיע...

א' ב' ג' ד' ה'... א' ב' ג' ד' ה'...

מ' נ' ס' ע' פ'... מ' נ' ס' ע' פ'...

און דאס איז אזוי פיין און שיין... וזה כל כך נאה ויפה...

וחוזר חלילה, בהכרזה:

- **און זאג נאכאמאל און נאכאמאל...** ואמור, שוב ושוב...

כך הקיפה השירה את כל אחד מהילדים, למחרוזת של האל"ף-בי"ת.

מאחר שהחרוזים כללו רק את האותיות א,ב,ג,ד,ה - מ,נ,ס,ע,פ, שאלתי אז בהתעניינות תמה: "להיכן נעלמו שאר האותיות?"

"הן נעדרו מה'חדר', משום שאינן בקו הבריאות..." השיבו לי בקריצה.

שלושה שלגונים

במסיבה החגיגית נתנו בידי שלושה שלגונים. אני זוכר היטב כי קנו אותם בחנות של פומרנץ, יהודי שהחזיק חנות לממכר קרח, סודה וגלידה. שלגון אחד, שהיה בטעם שוקולד, ליקקתי מיד. גם השני, שהיה בטעם פטל, ערב לחכי. אבל את השלישי, שהיה בטעם לימון, לא אהבתי. הוא היה חמוץ מדי לטעמי, אך מאושר הייתי למצוא ילד שאוהב את הטעם הזה, והענקתי לו בשמחה את השלגון.

אבא קרן מאושר ופרש ידיו להודות לה' על שזכה ליום הגדול הזה עם ה'בן יחיד'ל' שלו. עם סיום החגיגה הוא נטלני בחביבות ונשאני על כתפיו אל הלונה פארק הגדול, ה'פראטר' Prater, ששכן לא הרחק מה'חדר', כפרס על עמידתי בהצלחה במעמד האותיות.

פרק ו

בן חמש למקרא

תינוק ללמדו חכמה

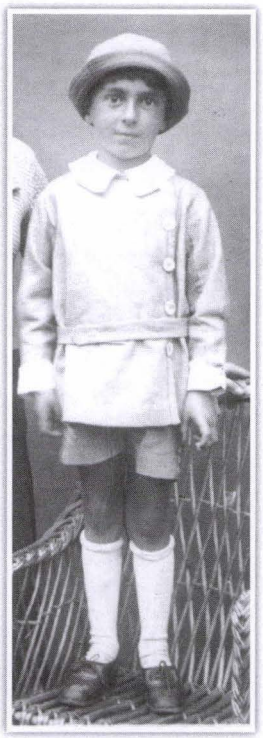
בהתרגשות רבה שלחני אבא ללמוד ב'תלמוד תורה' שבמאלץ-גאסע. סדר היום שלי אז כלל לימוד ב'תלמוד תורה' מהבוקר ועד ארוחת הצהריים, ושוב – אחרי הארוחה, עד השעה שלוש, ולאחר מכן לימוד ב'חדר' המפורסם ששכן בבניין בית הכנסת הפולני, ה'פוילישע שול'. תקוות רבות תלה אבא בבן יקיר, ילד התפנוקים שהיה חביב עליו מכל הון שבעולם.

לא הקפדן מלמד

פעוט בן חמש, תינוק כמעט, נכנסתי אל ה'חדר'. בעבורי, הבן יחיד'ל, די היה בקושי של הפרדה מבית אבא ואמא, ואז בא המלמד הקפדן והטיל עלי מורא.

ביום הראשון לבואי הוא קרא לכל אחד מהתלמידים בנפרד להתייצב לפניו וציווה:

"עכשיו תספר מה שלמדת בשבוע שעבר".

'חדר אינגעלע'
ילדות מאושרת, בלי להעלות על הדעת את הצפוי

אותי לא היה לו על מה לבחון, שהרי זה היה יומי הראשון ב'חדר'. ואולם פטור בלא כלום אי אפשר, וכך זכיתי לשמוע על המצופה ממני ב'חדר', כנראה כדי לסכל מראש כל מחשבת רפיון:

"אם תלמד בשקידה, תצמח כמוני... ואם לא – תגדל כמו הרופא והרוקח!... מלבד זאת, תקבל ממני מדי יום מכות הגונות, עד שיעלה עשן!..."

לשמע דבריו המפחידים של המלמד גמלה החלטה בלבי: למקום הזה אינני חוזר!

בבית ניסו לרכך את התנגדותי. הסבירו כי אין זה אלא איום של היום הראשון, אבל אני נותרתי נחוש לגמרי: שוב אינני הולך לשם!

אבא החליט שאין טעם לכפות על הילד ללמוד אצל מי שמעורר אצלו חרדה עמוקה כל כך, מה גם שמדובר בבן יחיד שברירי, שאי אפשר לדחוק אותו אל

הקיר, מחשש שתיפגע נפשו העדינה. על כן, כבר למחרת חבשתי את ספסלי 'חדר' 'יסודי התורה'.

בניין 'יסודי התורה', ששכן ברחוב נסטרוי, היה צר מהכיל את כל התלמידים. רק מחצית מהם למדו שם, והיתר חולקו לקבוצות בנות שלושים תלמידים שניתנו למרותם של עשרים מלמדים, ואלו עשו את מלאכת הקודש, איש-איש במקום אחר.

אני שובצתי בכתר התורה של המלמד ר' איסר לעווי, יהודי יקר מקהילת בני אשכנז של ה'שיף שוהל', שהיה גם גבאי בחברה קדישא. בכיתתנו, ששכנה בחדר ענק בביתו, בגרויסע שיף-גאסע 5, למדו כשלושים ילדים, ועד מהרה הם היו לי לחברים.

כאשר הגיעו הילדים לכלל "בן חמש למקרא", ערכו לכבודם 'חומש סעודה', 'מסיבת חומש', לכבוד התחלת לימוד תורת ה', חמישה חומשי תורה.

בדרך כלל החגיגה הייתה נערכת בצוותא לארבעה-חמישה ילדים שחגגו באותו פרק זמן את יום הולדתם החמישי.

שם חדש

הפתעה גדולה הייתה לי במעמד 'סעודת החומש', להתוודע לשמי המלא... עד אז ידעתי כי שם החיבה שלי הוא באז'ו, והחברים קראו לי 'בענא'... והנה קוראים בשמי המלא:

- "יעמוד ישכר דוב, ויעלה על הכיסא!"

אבא סימן לי בחיוך נלבב, שאליו נלוותה תנועת יד מעודדת, כי הכוונה היא אכן אלי...

המלמד, שהתוודע לעובדה שברגע זה אני שומע לראשונה את שמי זה, פתח והסביר לי:

"היודע אתה על שם מי אתה קרוא?! שמך נקרא בישראל ישכר דוב, על שם צדיק גדול ונשגב, הרב הקדוש רבי ישכר דוב מבעלזא זי"ע, שנסתלק בכ"ב במרחשוון תרפ"ז, ואביך, זקניך וכל המשפחה זכו להסתופף בצל קודשו".

אבא הוסיף ואמר לי כי בעת הולדתי היה מאושר בזכות לקרוא את בנו בשמו של הצדיק בתוך השנה מהסתלקותו.

מדברנא דאומתיה
גדול מרבן שמו. מרן אדמו"ר רבי ישכר דוב מבעלזא, תרי"ב–תרפ"ז

מובן, שכאשר גדלתי ונקראתי לעלות לתורה, שמעתי שוב ושוב את שמי: ישכר דוב.

שלום כיתה א'

אווירת המלחמה והסיפורים הנוראים שהתעופפו באוויר לא סילקו ממני את דאגות הילדות הקטנות. אחרי חג הפסח של שנת תרצ"ג רשמוני לכיתה א'. גם חברי, פאולי (מרדכי) ברויער, בנו של אדולף (ר' אברהם), שהתגורר עם משפחתו בדירה שלידינו, נרשם לכיתה א'.

אני התקבלתי מיד לשנת הלימודים, שהחלה בחודש אלול, אך פאולי, שנולד בחודש דצמבר, נדחה, כמי ששייך לשנתון הבא, אף שלמעשה היה כלול

משפחת השכנים החביבה
משמאל: פאולי, ליצי ובובי,
הילדים הנפלאים של משפחת ברויער

בעל בעמיו
ידיד נעוריי ושכני
ר' מרדכי פאולי ברויער

בשנתון הזה. מחאותיו ובכיותיו לא הועילו לו להצטרף ללימודים בחודש אלול, אך לבסוף הוכרע כי יתקבל אחרי החגים, כאשר ימלאו לו שש שנים. הלכתי אפוא לבדי לכיתה א'.

נקב מפולש

קרבה עמוקה הייתה ביני ובין פאולי, וידי לא זזה מתוך ידו. רק כותל אבנים הפריד בין חדרי לחדרו, ואנחנו חפרנו תעלה דקיקה, נקב מפולש מעברו האחד של הכותל אל עברו האחר.

את מעשה הקונדס הזה הקפדנו להסתיר מעיניהם הבולשות של ההורים משני הצדדים... מי שסייע למעשה ההסתרה הוא וילון הקיר שהיה פרוס על פני הכתלים ובחסותו חפרנו את ה"מנהרה" שלנו. כך, אף שאמא נכנסה אל חדרי דבר יום ביומו, היא לא הבחינה בשום דבר משונה.

בעת הניקיון של ערב פסח פרץ הסוד החוצה... אמא הסיטה את הווילון ולעיניה הקמות נראה מה שעולל הבן יקיר שלה.

וצדקה תהיה לנו

כי לא יחדל אביון, והקהילה היהודית בווינה אימצה את המסכנים והחלכאים אל לבה ודאגה להם. מנהג טוב היה ב'חדרים' בווינה, לשגר אחת לחודש-חודשיים, ובמיוחד בפרוס חג הפסח וחגי תשרי, משלחות של שני ילדים מכל כיתה, מתלמידי ה'חדר', לאסוף פרוטות בעבור הנזקקים. נוסף על מצוות הצדקה שקוימה כך, היה במנהג זה עניין של חינוך, ללמד את הילדים לחון דלים ולהשקיע בעזרה להם. הילדים הלכו אל בתי הכנסת וכן אל מעונותיהם של יהודים, לבקש את התרומה. גם אירועים, כמו 'פורים שפיל' ו'חנוכה שפיל', מופעי פורים וחנוכה, נערכו כדי לגייס כספים.

באחד הימים יצאתי עם חברי פאולי להתרים למטרת צדקה. התדפקנו על דלתו של יהודי ששמו זעמא, שהתגורר עם משפחתו בדירה עלובה שבמקורה נועדה לשמש חדר מגורים לשומר הבניין. העניות נשקפה מכותלי הבית, אך בעל הבית קידם אותנו במאור פנים, ובשמעו על המטרה שלצורכה אנו מקבצים מעות, העניק לנו בעין יפה מטבע של שילינג שלם!

ידעתי ערכו של שילינג, ובשובי הביתה סיפרתי לאבא על התרומה המרגשת. אבא שמע והגיב בזעזוע: "לך במהירות אל בית משפחת זעמא והשב ליהודי היקר את השילינג!"

אבא הסביר לי שמשפחת זעמא היא משפחה ענייה מרודה, כפי שמעידות עליה קורות ביתה, וייתכן שהשילינג הזה הוא פת לחם שיחסוך מפיו יהודי יקר זה. "ליהודי כזה צריך לסייע ולעזור ולא לקחת ממנו", הסביר אבא.

במהירות עשינו פאולי ואני את דרכנו חזרה אל בית זעמא. כאשר הושטתי ידי עם מטבע השילינג, מגמגם במבוכה כי באנו להחזירה, אמר היהודי הנלבב: "למה תשיבו את השילינג? הרי יודע אני את המטרה החשובה שבעבורה אתם אוספים צדקה. נתתי אותו בשמחה, מכל הלב!"

"תבורך משמים על טוב לבך, יהודי צדיק!" הרעפתי עליו ברכה, "אבל אנחנו עדיין רק ילדים קטנים, והורו לנו שלא לקבל מאנשים יותר מעשר גראשן! סכומים גדולים הם עניינם של מבוגרים בלבד!"

פרק ז

יש גדיים – יש תיישים

ידוע ידעו ראשי 'אגודת ישראל' בווינה, כי רק אם יש גדיים – יש תיישים. על כן השקיעו את כל יהבם ב"עמלנו – אלו הבנים". הם נטעו היטב את הצעירים בגן ה', בארגון הנוער האגודאי 'יוגנד גרופע', קבוצת הנוער.

וינה במרכז יהדות העולם
הכנסייה הגדולה השנייה של אגודת ישראל, וינה תרפ"ט

ה'יוגנד גרופע' התנהל למופת בידי הנהגת אנשי הוועד הפועל של 'אגודת ישראל'. אנשים אלו, נשאם לבם להגשים ולצקת לפסי המעשה את ההחלטה בעניין זה שהתקבלה בכנסייה הגדולה של התנועה, שנערכה בעירנו וינה בשנת תרפ"ט. גדולי ישראל הבינו כי חובת השעה היא להקים ארגון לצעירי הצאן, לנוכח העובדה שבקרב הנוער היהודי פעלו ארגונים ציוניים של החילונים והמזרחי, שאיימו לסחוף אחריהם את הנוער.

הנכבדים שנשאו בעול ההנהגה היו: ר' ליפא, ר' שלמה ור' שמואל טורקל, רבי הערש פויער, רבי יעקב טייטלבוים, רבי אבא ברויער, רבי יוסלה גוטסמן, רבי שמיל גליק, האחים שטראה, רבי שפירא ורבי לנדאו.

אל ה'יוגנד גרופע' התקבלו ה'סמעטענע', השמנת שבשמנת של ילדי וינה החרדית. הם חולקו לפי גילים לקבוצות אַה, בֶּעה ו-צֶה. A,B,C, ואני שובצתי לפי גילי ב'B גרופע', קבוצה ב', שבה שובצו ילדים בני שש עד עשר.

'A גרופע' נועדה לנערים המבוגרים יותר, בני שתים-עשרה ומעלה ועד הכניסה לישיבה. היא פעלה בפלוס-גאסע והתהדרה בכינוי הכבוד: 'דף-היומי גרופע' – קבוצת הדף היומי.

בקבוצה שלי, ה-'B גרופע', נמנו חבריי הקרובים ביותר מה'חדר': פאולי ברויער, ליאו ואזנר, פאולי שיק, שרולי ציגלר, מאיר שוורץ, מקסי הויזקנעכט, עגאן געניוויטש, מנדי שפירא, מוריץ הורביץ ועוד.

חברים היו לי גם ב-'A גרופע', בהם: שלמה ארנסטל בובי ברויער (אחיו המבוגר של חברי פאולי), רוברט שיק, שמשון צבי ארנסטל אייזן,[1] שמולי ואזנר (שלימים נודע כפוסק הדור, מרן הגאון רבי שמואל הלוי ואזנר זצ"ל), ארוין ואזנר (בן דוד של שמולי ואזנר), מאיר יהודה פאולי ואזנר, שמולי פלעש, אלי שטרנפלד, לייבי לנדא, מקס פפנהיים, מוישי שפירא, אברהמ'לה ברויער, שמילי רפפורט, הערשי וינשטיין (בן אחד משני האחים ויינשטיין שעבדו אצל אבי), יוסי הורביץ, דודי קלפהולץ, בערי קורנפלד, ינקי פרלשטיין, איציקל גולדשטיין, זיגי שטרן, גרינהוט, ארנסטל שיף, האחים גליק ואחרים.

---

1) בנו של ר' יעקב יוסף Jenö - אייזן. אחותו של ערנסטל, שנפטרה בשיבה טובה בשנת תשע"ה, הייתה מרת (Lotte) פאפא, אשת ר' אברהם פאפא ז"ל מווינה.

הבוגרים יותר, שכבר הועידו פניהם לישיבה, היו חברי C' גרופע',[2] הקבוצה השלישית. כילדים קטנים הבטנו מלמטה למעלה אל ה"גדולים", שעוד מעט קט ילכו לישיבה. כמה קינאנו בהם כאשר יצאו מווינה ללמוד בישיבות המפורסמות, בהן ישיבת חכמי לובלין של הגאון המפורסם רבי מאיר שפירא, ישיבת נייטרא, ישיבתו של רבי ישעיה זילברשטיין בעיר ווייצען, ישיבת גאלאנטא של רבי יוסף צבי דושינסקיא, טרם עלייתו לירושלים, וישיבת פרשבורג.

לא הייתה לנו ביום אף שעה אחת בטֵלה. בשעה שמונה בבוקר, אחרי הצלצול, כבר היינו ישובים בכיתות ב'שולע', בית הספר, ה'תלמוד תורה', ששכן במאלץ-גאסע, ושמונה מאות תלמידים התחנכו בין כתליו.

עד כיתה ד' התפללו התלמידים תפילה קצרה בכיתותיהם, ומכיתה ד' ואילך התרכזו כולם בבית המדרש שהיה ב'תלמוד תורה' והתפללו את כל התפילה במניין.

חוקי המדינה אילצו ללמוד בשעות הבוקר את לימודי החול: כתיבה בלשון הגרמנית, חשבון, גיאוגרפיה, טבע ועוד.

תורתו של רבי מאיר
הגאון רבי מאיר שפירא בקדמת קבוצת תלמידיו, על מדרגות ישיבת חכמי לובלין

---

2) גיל הילדים בקבוצות לא תאם את סדר האותיות: הצעירים ביותר היו קבוצת B, הבינוניים היו קבוצת A, והבוגרים קבוצת C.

בשעה שתים-עשרה ניתנה הפסקה בת שעה, וכולם הלכו אל בתיהם לאכול ארוחת צהריים. בשעה אחת שבנו אל ה'תלמוד תורה', ללמוד עד השעה שלוש שיעורים בחומש ורש"י ובמשניות.

בשעה שלוש הלכנו אל ה'חדר' ששכן בבניין 'יסודי התורה' בנסטרוי-גאסע, ושם למדנו עד השעה שש בערב. לאחר כחצי שנה עברנו ללמוד בשעות אחר הצהריים האלה אצל המלמד ר' איסר לעווי, במעונו אשר בגרויסע שיף-גאסע.

חוויות ב'יוגנד גרופע'

את חלקו הרביעי והחותם של היום עשינו ב'יוגנד גרופע' של 'אגודת ישראל'. עם סיום הלימודים, בשעה שש, הלכנו הביתה לאכול את ארוחת הערב, ובתוך כחצי שעה מיהרנו אל שיפאמטס-גאסע 17 Schiffamtsgasse, לפעילות האגודאית שחיבבנו עד מאוד.

אף שהיינו עייפים מעמל היום הארוך, הלכנו בחדווה אל ה'יוגנד גרופע'. הפעילות של ה'B גרופע' נערכה ב'סוטערען', קומת המסד בבניין של ישעיה ראטקאפף, שאף שהייתה מעין מרתף היו בה חלונות עליונים שאפשרו כניסת אוויר ואור. לרשות החבריה עמדו שלושה אולמות גדולים וכשלושה עד שישה חדרים נוספים.

זוכר אני את עצמי מיטיב את הכובע שלראשי, פוסע אל החדר שבו היינו יושבים וחוזרים על מה שלמדנו באותו יום ובאתמולו, לקראת בוחן קצר נושא פרסים. הלימוד במסגרת זו היה זכות ולא חובה, וכן המבחן. כל ילד החזיק בכרטיס חודשי, שבו חלוקה שבועית ויומית.

בכל פעם מחדש היינו נרגשים כאשר הבוחן טאובר הטביע את חותם האות ט' במשבצת היומית, לאות כי עמדנו בהצלחה במבחן. בחדר הסמוך היו הבוחן פרידמן, שחותמו היה האות פ', והבוחן שפירא, שאישורו היה האות ש'.

חגיגה של ממש מילאה את לבנו כאשר התמלא כל הדף בחותמות. בעת ההיא התקיים הדף בחותמיו, וה'יוגנד גרופע' העניק לחניך המאושר שי יקר ערך, כגון חומש.

אחרי הלימוד פנינו לשחק באולמות הגדולים. היו בהם מתקני משחקים, כגון שולחן פינג-פונג ושולחן שחמט. גם כדורגל שיחקנו בהם, אך המדריכים

שולחן נשיאות אגודאי
שולחן הנשיאות של כנס הוועד הפועל העולמי של 'אגודת ישראל' שהתכנס בעיר וינה בשנת תרפ"ב. יושבים מימין לשמאל: הרב ד"ר פינחס כהן מגרמניה, ד"ר יואל פולק, ר' יעקב רוזנהיים, ר' בער'ניו פרידמן מטשורטקוב, הרב ישעיהו פירסט, רבה של עדת החרדים בעיר וינה, ר' וולף פפנהיים, מר פלזנבויאר, הרב ליפשיץ מקובנה, ר' חיים ישראל אייז מצירין, שווייץ
עומדים מימין לשמאל: הרב טוביה הורוביץ מסאנוק, הרב מאיר שפירא, שלימים היה ראש ישיבת חכמי לובלין, מר ישעיהו הולנדר, ר' יעקב טרוקנהיים, הרב ד"ר אליהו יונג, ד"ר א' דויטשלנדר ור' מרק פפנהיים

לא הסתפקו בזאת. הם חיפשו דרכים יצירתיות לגוון את המשחקים, ובין השאר חדו לנו חידות והציבו לנו אתגרים, כגון: נִקבו בעשרים שמות ערים שמתחילים באות פלונית...

בשבת קודש התאספנו למסיבת 'עונג שבת' חגיגית. במפגש זה למדנו את פרשת השבוע, השמיעו באוזנינו סיפורי צדיקים ושוררנו יחדיו שירי שבת. זו הייתה חוויה רוחנית עילאית, שהחליפה בהצלחה רבה את סכנת השוטטות ברחוב באפס מעשה.

זכור לטוב פיו מפיק המרגליות של המדריך,[3] שהותירנו פעורי פה, בולעים כל מילה מסיפורי הצדיקים שסיפר. הסיפורים היו קרובים ללבנו, שכן כשמונים

3) בלט בקרב חבריו המדריך אוריאל צימר, שגם היה כתב בעיתון 'דער יודישער צייטונג'.

אחוז מהחניכים היו ממשפחות חסידיות, אך גם ילדי קהילת ה'האוברלנדר' מהשיף שוהל הקשיבו ברצון לסיפורים... היו גם סיפורים מרתקים על ההיסטוריה היהודית ומסירות הנפש שהתגלתה בה – גירוש ספרד והאינקוויזיציה, מסעי הצלב הרצחניים וגזרות ת"ח ות"ט.

המדריכים ב'יוגנד גרופע' ראו לעצמם חובה קדושה לגרום לילדים להישאב למקום בשמחה. הם ידעו כי רק ארגון חברתי מוצלח הפועל על טהרת הקודש יגן על הילדים מפני השפעותיהן השליליות של מסגרות ציוניות שניסו לסחוף אליהן את מיטב הנוער.

קניין חליפין

במועדים שנקבעו מראש הועמד אולם ענק ל'סחר חליפין' בין הילדים. ילד שלף מכיסו פנס כיס מרובע, 'טאש לאמפע', מנה את מעלותיו וניסה לשדל את הלקוח לקבלו תמורת חפץ אחר, בזמן שנתרצו שני הצדדים... בשולי שוק ההחלפות פעלה 'בורסת' החלפות בולים מכל קצווי תבל. בשוק זה הייתי פעיל מאוד, בהיותי בעל אוסף בולים גדול ומרשים.

המדריכים ליוו את ה'פעילות המסחרית', ולא שכחו להתריע ולהזהיר את כולם, שלא לרמות חלילה במסחר. הרי השוק לא נועד לפגוע בטוהר המידות, אלא להעניק חוויה חיובית ולהנחיל דרכי חיים על פי התורה.

כנספח לפעילות שנערכה לבני הנוער, שכרה 'אגודת ישראל' מדי יום חמישי בלילה את 'דיאנה באד', ברכת השחייה העירונית הגדולה, וכך נתאפשר לקיים את אחד הדברים שציוו חכמים על האב ללמד את בנו – "להשיטו בנהר", והילדים למדו לשחות.

בולי הכתרת הצורר

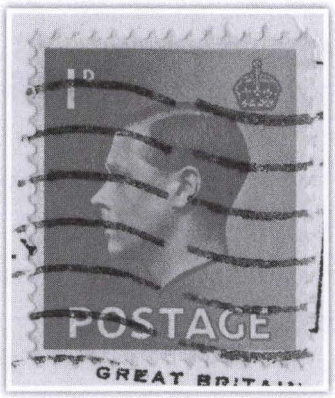
אלבום הבולים שלי טופח בקפידה, וחשוב היה לי עד מאוד להעשיר את האוסף המיוחד. את האלבום חילקתי לשישה חלקים: חלק אחד לבולי ארצות אירופה וחלק נפרד לבולי אוסטריה, כולל בולים מהמלכות הקודמת. ארבעת החלקים האחרים נועדו לבולים מאסיה, לבולים מצפון אמריקה, לבולים ממקסיקו, שהשגתי בזול וכך היו לי רבים מהם, ולבולים משאר ארצות העולם.

מספר המדינות האירופיות לבדן, שאת בוליהן אצרתי באלבומי, טיפס ועלה לשלושים ושתיים. אמנם היו נסיכויות או מדינות-זוטא, כגון מונאקו, אנדורה ומלטה, שבעניינן חלקו עלי הבריות וטענו כי אין הן נחשבות 'מדינה', אולם מבחינת האלבום שלי, הן היו מדינות, ועוד איך, ואני גם ידעתי להצביע על המפה ולהראות היכן שוכנת כל אחת מהן.

משאבים לרכישת בולים הגיעו גם מקופת החיסכון הפרטית שלי. סבא רבי ישראל העניק לי במתנה קופה מתוחכמת ומשוכללת, שכל פרוטה שנכנסה אליה הפעילה מנגנון שהחווה בחוץ כמה מעות יש בה. כל עוד לא נצברו בקופה עשרה שילינג לא נפתחה הקופה. זו הייתה דרך מקורית לחנך את הילד לחסוך ולא לבזבז לאלתר את מה שיש לו.

סבא ר' ישראל ביקר במעוננו מדי יום, ובכל ביקור כזה העניק לי עשרה גרושים. כאשר הצטבר הסכום הייתי 'מושך' את החיסכון והולך לקנות פנס כיס או חפץ אחר שרציתי, ובדרך כלל השמתי צעדיי לרחוב טאבור, לקנות בולים.

בשנת תרצ"ו (36') מת מלך אנגליה ג'ורג' החמישי, והממלכה המאוחדת עמדה להכתיר תחתיו את בנו הבכור, אדוארד השמיני. העולם הביט בדאגה על התפתחות זו, שכן לאיש ולמשפחתו היו קשרים עם הצורר היטלר, ובאופן אישי הייתה לאדוארד זה חיבה לצד הרע של המפה. זכור לי ביקורו בווינה, שבו קידמו המונים את פניו בהתלהבות, והעיתונים יצאו במהדורות מיוחדות לכבוד המאורע.

בול של כבוד
דיוקנו של אדוארד על הבול האנגלי

לרגל ההכתרה הצפויה של 'קינג אדוארד' הוציאה ממלכת אנגליה 'סריה', מערכת של ארבעה בולים, כל אחד מהם בצבע ובערך אחר, שעליהם דיוקנו של השליט החדש.

התמלאתי התלהבות מהרעיון שהסדרה החדשה בעלת המוניטין הבין-לאומי, תפאר את האלבום שלי!

בקופתי חסרו שילינג ועשר אגורות לעשרה השילינג המאפשרים את פתיחת

הקופה. לא אפשרתי למציאות זו להגביל יכולתי להגשים את שאיפתי, ואת הבעיה פתרתי בקלות: הלכתי אצל חברי פאולי וביקשתי ממנו שילווה לי שילינג ועשר אגורות לחצי שעה... את הכסף שלשלתי לחריץ הקופה, ומשנפתחה הקופה החזרתי לפאולי בכבוד את ההלוואה.

כמרחף רצתי אל חנות הבולים שברחוב טאבור. במרכז חלון הראווה נצנצו הבולים היוקרתיים, ואני מיהרתי לפנות אל המוכר: "את סדרת 'קינג אדוארד' אני מבקש!"

הלה העיף בי מבט תמה: "זו סדרה יקרה, ארבעה שילינג מחירה! כל בול בשילינג. והרי תמיד אתה קונה את הבולים הזולים ביותר..."

ניסיתי להתמקח: "חפץ אני מאוד בסדרה. חסכתי לי ואספתי פרוטה לפרוטה. שמא תואיל להוריד מן המחיר..."

המוכר החמיץ פנים: "אין שום אפשרות לקבל הנחה. מחירו של בול אחד הוא שילינג. שניים – שני שילינג, שלושה תקבל בשלושה שילינג, וארבעה – בארבעה. אגורה לא פחות!"

נכנעתי ושקלתי לידיו ארבעה שילינג. הוא הניח את הבולים היקרים על מצע קרטון קשיח לבל יתקמטו וארז אותם בנייר צלופן מרשרש.

לא היה מאושר ממני! רכשתי לאוסף שלי מערכת בולים יוקרתיים, שמעטים יכולים להרשות לעצמם! הלכתי הביתה, נכון יותר – רצתי, וסיפרתי לאבא בצהלת שמחה:

"אוסף הבולים שלי שוב אינו מה שהיה! הוא עלה בכמה דרגות! רכשתי בחסכונותיי משהו יקר מאוד: הסט של המלך אדוארד!"

תגובתו של אבא הייתה מוזרה מאוד. הוא מדד אותי במבטו, חמש-שש פעמים, ולא אמר דבר.

מאוכזב מעט מחוסר ההשתתפות בהתלהבותי הלכתי לחדרי והכנסתי את הבולים החדשים לעמוד של אנגליה באלבום.

למחרת הושיט לי אבא ארבעה שילינג ואמר לי: "אתמול רכשת סט בולים בארבעה שילינג. הא לך ארבעה שילינג, ובהם תוכל לקנות בולים, גם את היקרים ביותר, כפי בחירתך, אך את הבולים של אדוארד אינני רוצה שתחזיק בביתנו!"

לא ירדתי לסוף דעתו וקראתי: "אבל דווקא את אלו אני רוצה!"

אבא הבין שכדי שאמלא את בקשתו ברצון, עליו לשתפני בעומד מאחוריה. "הבה אסביר לך את המסתתר מאחורי דמותו של המלך אדוארד", הוא אמר, "לאורך הדורות התעטרו בכתר האנגלי אנשים מכל מיני סוגים, אך כולם היו נאמנים לעמם. אדוארד זה שכח את הנאמנות לעמו שלו, והוא ידיד של

אחוות שטנים
הצורר היטלר מקבל את פני יורש העצר האנגלי אדוארד

כבוד לצועד בנתיבי הרשע
אדוארד סוקר בהערצה משמר כבוד נאצי

היטלר, הרודף את היהודים בגרמניה באכזריות, כפי ששמעת מקרובינו שנאלצו להימלט משם. הידידות הזאת מדאיגה מאוד גם את העם האנגלי, והיא עלולה להביא אסונות נוראיים ביותר על יהודי העולם כולו. ידוע תדע כי אנגליה היא האימפריה הגדולה בעולם ובידיה הצי הקרבי והאזרחי הגדול בתבל. אם יתאחדו המלך אדוארד והיטלר – תהיה הסכנה גדולה מאוד!

"אנא ממך, איני רוצה את דיוקנו של צורר זה בביתי!" סיים אבא בבקשה, "לך נא מיד אל מוכר הבולים והחזר לו את הסדרה!"

אבא הוסיף והבהיר כי אף שאקבל את כספי ממוכר הבולים, הוא נותן לי ארבעה שילינג נוספים, כדי שלא תהיה לי הרגשה לא טובה.

מיהרתי למלא את בקשתו של אבא, ומוכר הבולים הביע פליאתו: "מהר כל כך התחרטת? החלטת שהבולים יקרים מדי בעבורך?"

לא רציתי לשתף את האיש, שלא היה מבני ברית, במניעים האמתיים שלי. על כן אמרתי לו כי אינני רוצה שחבריי יקנאו בי וישנאוני בגלל היותי בעליו של סט בולים יוקרתי זה, הרחוק מהישג ידם.

צדיקים יראו וישמחו

בזיכרוני חקוקים ביקוריהם של גדולי עולם, צדיקים מפורסמים, שבאו לבקר את פרחי הצאן ב'תלמוד תורה' וב'יוגנד גרופע'.

כ"ק מרן אדמו"ר רבי ישראל מטשורטקוב הופיע לביקור מיוחד ב'תלמוד תורה' שלנו, שבמאלץ-גאסע, ואף נכנס ל'גרופע איי', כיתת הביניים של ה'יוגנד גרופע' האגודאית.

הרבי הקדוש עבר מילד לילד, התעניין אצל כל אחד היכן הוא לומד, איך הוא מצליח בתלמודו ומי ה'רבי', המלמד שלו.

זכור לי היטב גם ביקורו של צדיק מפורסם נוסף מבית רוז'ין, כ"ק מרן אדמו"ר רבי מרדכי שלום יוסף מסדיגורה, שהתגורר בווינה עד שנת תרצ"ד, ואז עבר לעיר פשמישל.

תיקון נשמות

סיפור מופלא הכרוך ב'חסד של אמת' נותר חקוק בתודעתי מימי ילדותי: 'דיבוק' נכנס בגופו של יהודי מתושבי וינה. מפיו היו יוצאים דיבורים בקול

קדוש ישראל
רבי ישראל מטשורטקוב

ה'כנסת מרדכי' וצדיקים מבית רוז'ין
במעמד הנחת אבן הפינה לישיבת פוניבז' בבני ברק, מימין לשמאל: האדמו"רים מהוסיאטין, מצ'ורטקוב, ה'אביר יעקב' מסדיגורה, ה'דמשק אליעזר' מוויזניץ, ה'כנסת מרדכי' מסדיגורה, האדמו"ר מזלטיפולי, הגה"ק רבי מרדכי מבילגורייא, הרב עמיאל, רבה הראשי של תל אביב

משונה, והאיש התענה עד מאוד. קיבץ מי שקיבץ אל חדר אחד עשרה יהודים תלמידי חכמים משכמם ומעלה, גדולים בעבודת ה' וביראתו, בהם דודי רבי יוסף נחמן שכר, תלמיד חכם מובהק שאמר שיעור ב'קלויז' של חסידי בעלזא. אל החדר הוכנס גם היהודי הנאנק בסבלו.

איש אינו יודע מה פעלו שם, אך ביצאם מן החדר ראו אותם ופניהם להבים. הצצתי בפניו של הדוד, וראיתי כי כולו אש יוקדת.

פרק ח

ויבוא הפליט

אדר תרצ"ג - מרץ 33'

ענים כבדים, כבדים מנשוא, האפילו על עולמם של יהודי אירופה, מלווים ברעמים מהדהדים, מבקיעים חורים של חרדה בכל הלבבות. ואולם כילד רך הפוסע מעדנות אל ה'חדר', עדיין לא חשתי בדבר המנסר בעולמה של וינה.

עד שהגיעו ראשוני הפליטים מבני משפחתנו, וסדרי בראשית שונו בביתנו.

ראשון הגיע ר' משה פרסלר, שנמלט מאימת רדיפות הנאצים, עם אשתו וארבעת ילדיו. זמן קצר לאחר שעלה הצורר היטלר לשלטון, סמוך לפורים תרצ"ג, הם נמלטו מהעיר מאגדעבורג שבגרמניה. הם הביאו עמם חבילות מעטות, ומבטם הנוגה לימד כי עברו עליהם תלאות רבות.

אבא ואמא, שהיו מכניסי אורחים בכל לבם ונשמתם, קיבלו אותם בלבביות אין קץ. הם פינו בעבורם את חדרם ועברו לישון בחדר הילדים.

אצלנו, הילדים, נחוג הפורים כבכל שנה, בתחפושות ססגוניות שהלהיבו את הדמיון, ובשמחה רבה. לשמחתנו ביקשנו לצרף את ילדי פרסלר ואת אביהם, אולם ר' משה הפליט הביט בנו בעיניים עגומות של גולה נודד ואמר: "לכו נא, ילדים, שִׂמחו... אך אני, לבי בל עמי, ולא אוכל לעלוץ עמכם..."

ידו פרש צר
הצורר היטלר סוקר את אוהדיו
ומצדיע להם במועל יד

אף שבשל גילי הצעיר לא יכולתי להבין את עומק משמעותם של הדברים, בכל זאת הם נחקקו עמוק-עמוק במורשי לבבי.

זרם הפליטים גובר

המועקה בלבבות המבוגרים הלכה וגברה, ואנו, הילדים, כבר פיתחנו לנו מעין ברומטר פנימי, לחוש את הלחץ שהמבוגרים מנסים להסתיר מעמנו.

כאילו כדי לחדד את הבנת המתרחש, התדפקו על דלתנו סמוך לחג הפסח עוד שלוש-ארבע משפחות של קרובינו שנמלטו אף הן מגרמניה. במהלך החודשים הבאים עזבו מחמת המציק כל בני משפחתנו המורחבת את גרמניה, ורבים מהם הגיעו לווינה. הפליטים שהגיעו לבירה האוסטרית היו בעיקר בני משפחות קערן, פויגל וזלצהויער. לעומתם, רוב בני משפחת אמי, בערגלאס, שהתגוררו בערים קלן, וויסבאדן והמבורג, הסמוכות לקרן הגבולות של גרמניה עם בלגיה והולנד, עשו דרכם לאנטוורפן שבבלגיה או להולנד.

יהודי!
הכתובת 'יהודי' נמרחה על חלונות הראווה של מרכז הקניות הייטינגר בברלין, 1933

המבואה בביתנו התמלאה ארגזים ומזוודות, מטענם האישי הדל של אורחינו, והבית נראה כטרמינל יותר משנראה בית מגורים.

ביתנו היה קטן מהכיל את כל משפחות הפליטים, ועל כן פעל אבא למצוא להם מקומות לאירוח מלא, כולל אירוח ללילות הסדר, בבתי משפחות יקרות בעיר. זאת מאחר שאת ליל הסדר לא ערכנו בביתנו, אלא בסדר הראשון התארחנו אצל סבנו ר' ישראל קערן, ובסדר השני התארחנו בבית סבא בערגלאס.

כל חדרינו מלאו מיטות ומזרנים שאכלסו את האורחים הפליטים, ושוב לא הייתה לי מיטה משלי. החינוך של אבא ואמא לימדני, כי את המיטה יש להעניק לאורחים ואף לילדיהם, ואני הסתפקתי בשינה על מזרן שהונח מתחת לפסנתר הכנף הענק שעמד בסלון ביתנו.

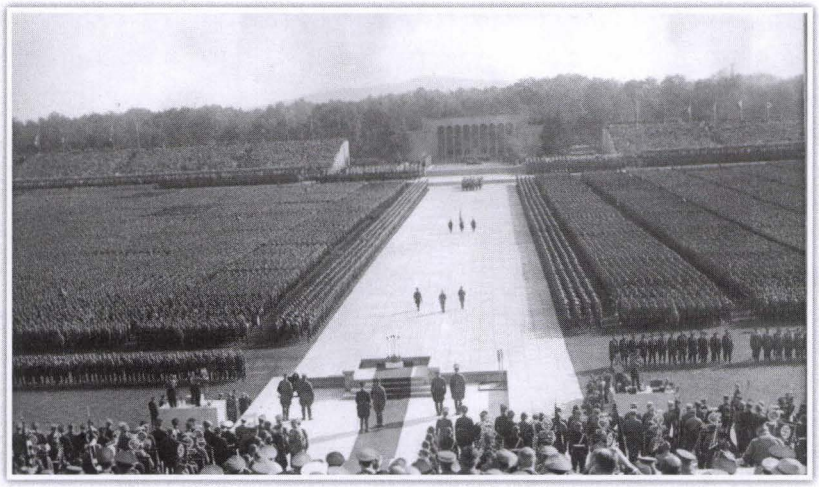
הפליטים מגרמניה לא חפצו להישאר על אדמת אירופה הבוערת. הם שאפו להמשיך בדרכם ולהגיע לארץ ישראל, אולם האנגלים, שליטי הארץ בתוקף המנדט שניתן להם מחבר הלאומים, התנו את הכניסה אליה ב'סרטיפיקט', אשרה שניתנה במשורה ובתנאים קשים ומגבילים. על כן נאלצו הפליטים להמתין שבועות ואף חודשים, בטרם יכלו להמשיך אל הארץ המובטחת.

היו מהם שהחליטו לעלות בדרכים בלתי לגליות, על אפם וחמתם של שלטונות המנדט. בווינה התארגנו משלוחי הברחה בספינות שעשו דרכן לאיטליה, ליוון או ליוגוסלביה, ומשם המשיכו לארץ ישראל בנתיבי ים שונים ומשונים.

בחסדי שמים זכו חלק מהם להגשים את משאלתם, וכך גם ניצלו מהתופת של אירופה.

סיפורי הילדים המרתקים ביותר

בביתנו, שבו רחשו בני המשפחה הפליטים, שמענו רבות על המתחולל בגרמניה. את השולחן הגדול שבמרכז הסלון, האריכו למלוא גודלו באמצעות הכנפיים שנועדו לכך בשני צדיו, ומדי ערב ישבו בני המשפחה המורחבת, כולל הפליטים, כעשרים-שלושים איש סך הכול, האזינו בדריכות מתוחה לשידורי החדשות מאוסטריה ומהמדינות השכנות, ודנו אל עומק הלילה החשוך והקודר במתרחש בעולם הסוער. בשיחות הממושכות הם סיפרו על המכות האכזריות שבהן מכים את היהודים בגרמניה. הם תיארו איך מכלים בהם חמת זעם ברחובות קריה, ואין מידם מציל, ואף פירטו כיצד מתנפלים הרשעים בחייתיות על חנויות היהודים.

המונים מאורגנים כאיש אחד למשימות הרשע
מסדר כבוד של החיילים הנאצים בגרמניה

הם העידו על הגירוש הברוטלי של היהודים מבתיהם, וסיפרו כי היהודים נאלצים לברוח כל עוד רוחם בם, אומללים וחסרי כול. במילים פשוטות ונוראות הם ציירו את מראה הנאצים המנשלים את היהודים מנכסיהם, מבתי העסק שלהם ומחנויותיהם, שעליהם עמלו היהודים שנים רבות ולעתים אף דורות, ומחרימים אותם בלא זכות הגנה.

במבט לאחור הם ניתחו את התהליך שבו ראו יהודי גרמניה צעד אחר צעד את הגשמת תכניתו השטנית של הצורר היטלר ימ"ש, שאותה התווה בספרו הנודע לשמצה 'מיין קאמפף' (מלחמתי). הממשלה הגרמנית יישמה את התכנית הארורה בשלמותה; היא הצרה את צעדי היהודים, נטלה מהם את מקורות הפרנסה והחרימה את נכסיהם, כדי לאלץ אותם לברוח ולהגר מהמדינה.

באפריל 1933 חוקקו הנאצים 'חוק לשיקום שירות המדינה המקצועי', שקבע כי פקידים שאינם מהגזע הארי יפוטרו ממשרות ממשלתיות. אלפיים יהודים פוטרו מעבודתם במשרדי הממשלה, במוסדות החינוך, בבתי המשפט ובמערכות העיתונים. אפילו עבודת הרופאים היהודים בקופות החולים הופסקה בחסות חוק זה.

קלים היו רודפינו
פלוגות אס-אה מוכנות לתנועה על גבי אופניים

מגוייסים לרוע בכל כלי רכב
גייסות אס-אה ממונעים ברכבי שרד; לצידם שומרי ראש הפתנים של בכירי הצוררים

באוויר התעופפו שמות ומונחים שלא הכרתי עד אז, בהם: אס-אס;[1] אס-אה;[2] 'היטלר יוגנד'.[3] דיברו בפלצות על העולם ההולך ומתמוטט לנגד העיניים. לא אחת בקעו גניחות של יגון ודאגה מלבות המסובים, עם תפילה לה' יתברך, שיציל אותם ואת ילדיהם הרכים ממלתעות מבקשי נפשם.

בני המשפחה הפצירו באבא שיעשה מעשה ויברח מיד מאוסטריה. הם התחננו כי ישוחח עם שאר בני המשפחה המתגוררים בווינה ויקדם את הימלטותם מעמק הבכא. "עינינו הרואות את התחלת הגשמת תכניתו הנוראה של היטלר ב'מיין קאמפף'", הם אמרו, "ואנו חרדים עד מאוד שהוא יצליח חלילה ליישם גם את המשך התכנית, המדברת על אירופה כולה, ובראשה אוסטריה!"---

---

1) Schutzstaffel שוטץ-שטפל, פלוגות המגן, ארגון ההגנה והמודיעין של המפלגה הנאצית, לובשי החולצות השחורות.

2) שטורם-אבטיילונג Sturmabteilung, פלוגות הסער הנאציות, לובשי החולצות החומות.

3) נוער היטלר. עם עליית המפלגה הנאצית לשלטון נוסדה תנועת נוער זו, ביזמת הצורר היטלר, והיא פעלה עד כיבוש גרמניה בידי בעלות הברית. התנועה נועדה להטמיע בדור הצעיר את האידיאולוגיה הנאצית, כולל התפיסה הגזענית ופולחן האישיות של היטלר. בגרמניה נאסרה פעילות של כל תנועת נוער אחרת והופעל לחץ על כל ההורים לשלוח את ילדיהם אל התנועה. הילדים הגרמנים גויסו לתנועה מגיל שש-שמונה ועד גיל שבע עשרה-שמונה עשרה. הנאצים דרבנו אותם להרביץ ליהודים ולהשחית רכוש, והם היו רשעים בדיוק כמו אנשי האס-אס.

הפיקוד הבכיר של הרשע
קציני הוואפן-אס-אס

שומרי חיי הצורר
המשמר האישי של הפיהרר היטלר

ימים קשים

קשה מאוד הייתה התקופה ההיא בעיר הבירה וינה. המשבר הכלכלי גרם להמונים לאבד את מקומות עבודתם, והללו התהלכו מובטלים ומתוסכלים, מוכנים לעשות כל דבר כדי להרוויח את פת לחמם.

מחזה נפוץ ברחובות וינה היה אנשים בני עשרים עד ארבעים, במיטב כוחותיהם ומרצם, נושאים על החזה והגב שלטים ברוחב עשרים עד חמישים סנטימטר:

אינפלציה של שטנה והסתה
בימי השתוללות האינפלציה בגרמניה כתבו הנאצים על שטרות כסף:
"את הזהב, את הכסף ואת קותלי החזיר לקחו לנו היהודים והשאירו
אותנו עם הזוהמה הזאת. בואו להיטלר! להיות סוציאליסטים לאומיים!"

"זוכע ארבייט, מאכע אלעס" – מחפש עבודה, מוכן לעבוד בכל דבר.

היו גם אנשים שנואשו מלמצוא עבודה וחיפשו דרך אחרת להרוויח משהו. אלה היו למשל ה'לומפן זאמלער' – מקבצי בגדים ישנים שאנשים זרקו. הם ניקו את הבגדים, תיקנו וגיהצו אותם והעמידום למכירה.

נמצאו גם אנשים שכונו 'פעצן זאמלער' – מאספי בגדים קרועים ונעליים מרופטות. בעבורם היו פריטים אלו אוצר בלום, יען ניקו ותיקנו אותם ומכרום לאביונים. במלקטים היו גם 'פלאשן זאמלער' – מקבצי בקבוקים ריקים, שמכרו לייצרני היין את הבקבוקים המשומשים שאספו.

נחותים מהם היו קבוצות של 'מיסט-קיבל שטירער' – הנוברים בפחי האשפה. אלה היו שולפים מתוך ערמות הזבל כל דבר שנראה כי עוד יצלח לשימוש, מנקים את ה'מציאות' ומוכרים אותן בפרוטות.

בקרב עלובי החיים היו גם ה'צ'יקארטירער', שאספו בשקדנות את בדלי הסיגריות שהשליכו אנשים, פירקו את הנייר המגולגל ונטלו ממנו את שיירי עלי הטבק. מתלקיט של כמה בדלי סיגריות הרכיבו סיגריה משוחזרת אחת, ואותה מכרו במחיר זעום.

נמצאו בעלי מלאכה נודדים שעברו עם מכשיריהם בין החצרות והכריזו: "מעסער/שערן שלייפער איז דא!" – משחיז הסכינים והמספריים כאן! ותמורת אגורת כסף השחיזו את הכלים שהורידו אליהם דיירי הבניין.

בעלי מלאכה אחרים עסקו בתיקון חורים בסירי בישול. אלה קראו: "ראסטל בינדער איז דא!" – מתקן החורים כאן! ותמורת פרוטות אחדות שיקמו והחזירו לחיים סירים שידעו ימים טובים יותר.

על אלה היו ה'הויף זינגער' – זמרי החצרות, קבצנים נודדים שעשו את מלאכתם באופן מכובד יחסית; עברו בין החצרות ושרו בפיהם או ניגנו בכלי נגינה, בציפייה שבעלי בתים נדיבים ישליכו לעברם כמה פרוטות.

בביתנו היו מוכנות תמיד פרוטות אחדות לצורך זה. היינו צוררים בנייר פרוטה או שתיים ומשליכים לעברו של ה'הויף זינגער', והלה היה מחווה לעומתנו אות תודה.

בקור המקפיא

החורף תמיד הקפיא את דמם של העניים. הקור החריף של אירופה המושלגת איים על בריאותם ועל חייהם של אלה שלא השיגה ידם לרכוש עצים להסקת הבית, שמיכות להתגונן באמצעותן מפני הצינה ובגדי חורף שישמרו על חום הגוף בעת יציאה מהבית.

עיריית וינה ארגנה מדי שנה 'אלגמיינע וינטער הילפע' – מגבית חורף כללית, למען עניי העיר. תלמידי בתי הספר היו יוצאים וקופות בידיהם, הולכים מבית לבית וקוראים בקול: "וינטער הילפע!" ומקבצים פרוטה לפרוטה.

על מצע של מצוקה

מחסור ואומללות היו אפוא נחלתם של רבים מהאזרחים בעת ההיא. שום קרן אור לא נצפתה, והמצב הלך ונעשה גרוע יותר ויותר.

על קרקע פורייה זו, של עוני ואבטלה, נטעו הנאצים את זרעי השנאה, ואלו נבטו היטב. הם שכנעו ביסודיות את הציבור כי קולר כל צרותיהם נתון בצווארם של היהודים. עמי אירופה, ששנאת ישראל פעפעה מאז ומתמיד בדמם, קנו בשקיקה את התאוריה הנאצית השטנית, כאילו רק הכחדתם של כל היהודים מן העולם תביא קץ לכל הבעיות.

הרוע והרשע שועטים בגרמניה ומתקבלים בזרועות פתוחות

צעד אחר צעד מטמיע הצורר הנאצי את שנאת ישראל,
והארס המפעפע נופל על אוזניים קשובות ולבבות דולקים ברוע שטני.
אוכלוסי גרמניה שמחים להיות חלק מזרועות התמנון
שייכרך סביב צווארי היהודים

ניצני רשע נובטים
קלגסי ה-SA בצעדת ראווה בחוצות גרמניה, כבר ב-1925, שמונה שנים לפני עלות הנאצים לשלטון וארבע-עשרה שנה לפני פרוץ המלחמה

הצורר בראש גייסותיו
היטלר בחזית צבאותיו, נירנברג 1927

סיסמת הנאצה הרצחנית
ב-1928 על בניין בעיר קעלן ברחוב האוהן-צולן-רינג', שנתפס בידי הנאצים, מתנוססת כרזת ענק: "די יודען זינד אונזער אומגליק" [היהודים הם אסוננו]

הרשעים צוהלים
הצורר הנאצי הורסט וסל מוביל את גייסות ה-SA שבפיקודו, בתהלוכה בחוצות נירנברג, לקראת הקונגרס הנאצי ב-1929. הנאציזם צובר אהדה גורפת של אוכלוסי גרמניה

המון משולהב
כיכר העיר בוויימאר 1931, התכנסות המונית של קלגסי ה-SA מתקבלת בתשואות ובהתלהבות של המון האזרחים

הרשע מתגבש
גייסות נאציים בנירנברג, 1931

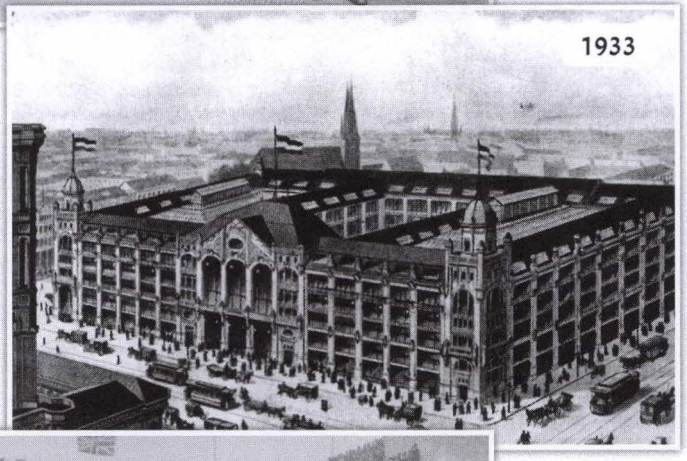
ערוכים ומוכנים לרוע
מסדר חיילי אס-אס בדרמשטאט, אוגוסט 1931

לעולם לא אתלונן עוד!
הפרקליט היהודי המפורסם עו"ד מיכאל זיגל הגיש בשעת לילה, ב-1933, תלונה במשטרה בשם לקוח שלו, יהודי אף הוא, על שחלונות הראווה של בית הכלבו שבבעלותו נופצו בהשלכת אבנים. בתגובה הוא נזרק אל מרתף תחנת המשטרה, ושם בעט בו שוטר עד שאוזנו האחת נתחרשה וכמה משיניו נשברו. למחרת אילצו אותו הצוררים לצעוד ברחוב הראשי שליד התחנה המרכזית כשהוא נושא שלט המכריז: "לעולם לא אתלונן עוד במשטרה!"

משמרות החרם המרושע
נאצים בחזית בית המכירות קאופהאוס ישראל ב-1933, נושאים טבלאות מודפסות: "אל תיקנו אצל יהודים!"

קאופהאוס ישראל
מבצר כלכלי בבעלות יהודית בברלין, שהיה לצנינים בעיני הנאצים

במועל יד
ברלין 1936: המוני משתתפים במשחקים האולימפיים מצדיעים במועל יד נאצי, בהזדהות מלאה עם דרכם של הצוררים

פרק ט

מתנכלים לילדי ישראל

מאז ומתמיד פעפעה שנאת ישראל בקרב הגויים, וילדיהם, ה'שקצים', היו מבטאים אותה לעתים קרובות בהתנכלות לילדי ישראל. את זאת אני זוכר אפילו מגיל חמש!

גם בימים הטובים, לא אחת הלכנו לשחק בפארק בכדור, ופתאום התפרצו לעומתנו ה'שקצים', חבטו בנו ושרו לעומתנו בלעג נבזה, שיר קלס מטופש:

– יוד יוד	יהודי יהודי
שפוק אין הוט	תירק בתוך הכובע
און זאג די מוטער	ואמור לאמא
דאס איז גוט!	כי זה טוב...

הכובע היהודי, כובע המצחייה שנהגנו לחבוש, היה לצנינים בעיניהם. בתנועה זריזה, כלאחר יד, הם היו ניגשים אלינו, מרימים את המצחיה כלפי מעלה ומעיפים את הכובע מעל ראשינו, אגב קריאה לעגנית: "שבת דעקל וועק!" (השלך הלאה את מכסה השבת!)

זה היה דבר יום ביומו.

אנו, הילדים היהודים, לא טמנו ידינו בצלחת, אלא השבנו למכינו מנה אחת אפיים, וכנגד זמר ההתקלסות, שוררנו לעומתם את 'שיר השיכור':

אוי אוי אוי	אוי אוי אוי
שיכור איז א גוי	שיכור הוא הגוי
שיכור איז עהר	שיכור הוא
טרונקען מוז עהר	לשתות הוא מוכרח
ווייל עהר איז א גוי...	יען כי הוא גוי...

שמעו הנערים הפוחזים את המילה 'גוי', הבינו כי היא נאמרת לגנאי ודעתם כמעט נטרפה מכעס.

השנאה הזאת יקדה ופעפעה אף בטרם עלה היטלר לשלטון ביום ג' בשבט תרצ"ג (30 בינואר 33'). קודם לכן כבר גדלה השפעתו הארסית על אירופה, וביותר – על אוסטריה מולדתו. נאומיו נגד היהדות והיהודים, שנישאו בפני אלפי מעריצים מריעים, התסיסו את בני הנוער בכל מקום שהתגוררו בו יהודים.

בימים שעדיין היו כתיקונם עודד אותי אבא שלא לאפשר ל'שקצים' להכות בלי תגובה, למען ישמעו ויראו להציק לילדי ישראל.

חסידי אומות העולם

בווינה הייתה לנו הזדמנות להכיר גם גויים אחרים, אנשים נדירים שנפשם לא הורעלה מההסתה האנטישמית. משהו באיכות האנושית שלהם דחה את חיידקי השנאה, והם לא נדבקו מהמגפה המתפשטת של שנאת ישראל, לא בשנים שלפני המלחמה, ואף לא בימי המלחמה עצמם, שבהם נרדפו היהודים והיו למרמס, והחיה שבאדם התפרצה בלא גבולות אצל עמי אירופה.

בביתנו עבדה כבר משנת תרצ"ד (34') עוזרת בית ומטפלת נאמנה ומסורה ששמה ברברה צויגנער וכינויה היה ווטי. אביה היה קצין בכיר בצבא האוסטרי, אך מחלה קשה הכריעה אותו בגיל צעיר. גם אמה מתה, והיא נותרה 'יתומה עגולה' חסרת ישע.

בני משפחתה שלחוה לווינה, להתפרנס מעבודות בית אצל קרובי משפחה, שהיו גויים וינאים מגושמים ולפרנסתם ייצרו בביתם פריטים בעבור המפעל

שלנו. לא אחת שלחו את וועטי להביא אלינו את הסחורה המוגמרת, וכך הזדמן לה לראות את הכבוד שנוהג אבא בעובדיו ואת האוזן הקשבת שהוא מעניק לכולם, יהודים ושאינם יהודים. לנוכח זאת ביכתה וועטי לפני אבא את מר גורלה וסיפרה כי קרובי משפחתה מנצלים אותה לעבודה עד אין קץ בשכר זעום, ולא די בזה אלא בעלת הבית נוהגת להכות אותה, אף שהיא כבר אינה ילדה אלא נערה בוגרת בת עשרים שנה.

רחמיו של אבא נכמרו על הנערה. הוא הציע לה לעבוד אצלנו והסדיר לה דירת חדר קטן בבניין מגורינו, אצל מנהל הבית מר שטרעליך. וועטי עשתה עבודתה נאמנה, ומובן שהוריי נהגו בה בכבוד הראוי לכל אדם שנברא בצלם. היא החלה לחיות מחדש, והייתה אסירת תודה למשפחת קערן. גם במבחנים קשים עמדה נאמנותה ולא קהתה אף בשעה שכל קשר עם יהודים טמן בחובו סכנה מוחשית בעבורה.

מטמוניות של ישראל

הימים הקשים הביאו את אבא להבנה כי הסכנות הולכות ומתגברות, הולכות ומתקרבות. הבריות החלו לדבר על 'אנשלוס', סיפוח צפוי של אוסטריה אל הרייך הגרמני, והסיקו כי רצוי להעביר את הרכוש המשפחתי אל מחוץ לטווח הסכנה.

הצעד המשמעותי הראשון שעשה אבא הוא הפקדה של חמישה-עשר אלף לירות שטרלינג אנגליות בבנק שוויצרי. מפאת הצורך בחשאיות, החשבון שנפתח לא נקרא על שם בעליו, אלא נותר חשאי, והגישה אליו הייתה באמצעות קוד.

כאשר עשינו דרכנו לאושוויץ תפרנו את מספר הקוד בבגדינו, אולם הבגדים נשדדו מאתנו עם כל אשר לנו, וכך אבד המספר ועמו – ההפקדה, ואינני יודע אף באיזה בנק הופקד הכסף.

פרק י

אבא מועיד פניו לארץ ישראל

שמועה מרעישה גונבה לאוזניי: אבא מתעתד לנסוע לביקור בארץ ישראל!

לא ידעתי אז כי זהו חלק ממארג ההצלה שאבא מנסה לטוות. בהבינו כי האדמה בוערת, התכונן אבא להקים מפעל בארץ ישראל ולהעתיק לשם את המשפחה. הוא טען כי בזמן אשר כזה, שבו צפויה סכנה אך הסכין עדיין אינה מוצמדת אל הצוואר, אפשר לפעול בקור רוח ולהכין דרך מילוט ובסיס לפרנסה בארץ ישראל.

בארץ ישראל, שבה מזג האוויר חם מבאירופה, אין ביקוש למעילי עור ולמוצרי עור – תחום מומחיות הייצור של משפחתנו באוסטריה. על כן תכנן אבא להקים בתל אביב, בשותפות עם ידידו יעקב יוסף אייזן Jenoe Eisen מווינה, מפעל משוכלל לעיבוד נקניק ומוצרי בשר.

את הידע המקצועי הביא עמו אייזן, שהיה שותף במפעל הנקניק והבשר המעושן הכשר למהדרין בווינה 'אייזן אונד העניגסבער' Eisen & Hoenigsber, שנקרא על שם שני בעליו היהודים, בעלי בתים ממתפללי ה'שיף שוהל'. מפעל זה היה הכשר למהדרין היחיד בתחום זה שסיפק את תוצרתו לחנויות בווינה.

בביקורו בארץ עמדו אבא ואייזן לבחון גם אפשרות שבתקופת ביניים בת חמש-שש שנים, שבה הם ימשיכו להתגורר באוסטריה, עד חיסול עסקיהם שם ועלייתם לארץ ישראל, יכוון המפעל באמצעות משגיחי כשרות נאמנים, בהורמנא של רבני ארץ הקודש. כדי לממש את התכנית משך אבא מחשבונו בשווייץ ששת אלפים לירות שטרלינג.

קרונות שאין להם סוף

בעיניים נוצצות עקבתי אחר אבא האורז מזוודותיו ומסמן על כל אחת מהן את שמו ואת כתובתו. באחד הימים נלקחתי עם אמא וסבא ללוות את אבא אל 'זוד באנהוף', תחנת הרכבת הדרומית, שממנה יוצאת הרכבת לאיטליה, בדרך כלל לנמל טריאסט Trieste, השער אל הים התיכון, בואכה ארץ הקודש. אבא ושותפו בחרו להפליג מנמל ברינדיזי, הדרומי ביותר באיטליה, אף שלשם כך היה עליהם להאריך ביומיים את המסע היבשתי אל הנמל. הם העדיפו את ברינדיזי כי משם הייתה ההפלגה לארץ ישראל קצרה יותר, חמישה ימים בלבד, וכך נחסכו מהם בעיות הלכתיות של הפלגה בספינה בשבת.

כרטיסי רציף מיוחדים שנשאנו אפשרו לנו גישה עד קרון הרכבת. פחד גדול נפל עלי בראותי, לראשונה בחיי, את הקרונות הארוכים-ארוכים, שלא נראה להם סוף, ובראשם הקטר האימתני, הרותח וזועף, נושף קיטור ועשן כבד ברעש גדול ומנסר את האוויר בצפירה צורמנית אדירה. בעבורי היה המחזה הזה מפחיד ומרשים עד מאוד!

סבל מתנשף נטל מאבא את מזוודותיו והעמיסן בתוך הרכבת. הנה, הגיע רגע הפרדה: אבא פתח את חלון הרכבת ונפנף לנו לשלום. לבי פָּרפר בהתרגשות. אמנם בהיותו איש עסקים היה אבא נוסע לעתים, אולם נסיעה כזאת, לארץ רחוקה, ועוד לארץ ישראל, הכרוכה בפרדה ממושכת כל כך, מילאה את חדרי לבי ברגשות הומים.

כשבוע לאחר מכן, בטרם הספקתי להתגעגע עמוקות, קיבלנו גלוית דואר שעליה תמונתם של שני הנוסעים על סיפון האנייה 'איטליה' – השם שהצלחתי לזהות היטב רשום על ירכתי הספינה באותיות של קידוש לבנה.

כשבועיים נוספים חלפו, וגלויה אחרת, שבה נצפים אבא ומר אייזן יורדים מהאנייה אל הרציף בעיר הנמל חיפה, בישרה את הגעתם במילים הנרגשות: "הגענו לארץ ישראל!"

כשלושה שבועות שהה אבא בארץ ישראל. בשובו סיפר לנו על הארץ הקדושה ועל הדרך אליה. הוא תיאר לנו כיצד סער מזג האוויר בהיותם בין שמים למים, וכיצד האירו הברקים את המרחב, עד שיכלו לקרוא עיתון לאורם!

קומו צאו מתוך ההפכה!

אבא לא שמר בסוד את תכניותיו. הוא סיפר לבני המשפחה ולמתפללי הקלויז, בית החסידים דבעלזא שבו היה מראשי הקהילה וגבאי קודש, כי רכש מגרש בתל אביב, ועליו הוא מתכנן להקים מפעל לייצור ולעיבוד נקניק ובשר מעושן. הוא אף האיץ בכולם לנהוג כמותו ולהכשיר את הקרקע, מוקדם ככל האפשר, לבריחה מאירופה האפופה אדי רעל אנטישמי. "מסוכן כאן! הטבעת הולכת ומתהדקת! אנא, קומו צאו מתוך ההפכה!" היה אבא אומר להם מתוך תחושת אחריות.

מתפללי הקלויז הקיפוהו בשאלות נוקבות:

"הייתכן שעשית מעשה ונסעת לארץ ישראל בלי להתייעץ עם חבריך?! כלום אינך חושש פן תיסחף חלילה אחר האווירה החילונית המנשבת בתל אביב?! וגם אם אתה מבקש לנסוע, ובוטח בעצמך שתשמור על רוחניותך במלואה, הכיצד זה תתעלם מן האחריות הרוחנית שאתה נושא בהיותך אחד הגבאים הנכבדים בבית החסידים? הרי אנשים עלולים לחקות את צעדך ולנהוג כמוך! חלילה לך מעשות כן. חובה עליך לחזור בך ולבטל את העסקה!"

האדמה רוחשת ובוערת

למרות הלחץ החברתי שהופעל עליו המשיך אבא לבחון את המצב, מיטלטל בין לבו האומר לו לברוח ובין החברים הרואים בכך סיכון רוחני לו ולסביבתו.

כדי להיטיב לנתח את המפה רכש אבא לאחר ימי הפורים את ספרו של הצורר היטלר ימ"ש, 'מיין קאמפף' וקרא אותו. אמנם אז טרם נכתבה בו התכנית השטנית להשמיד את היהודים, אך שורטטה בו בבירור המזימה

לגרש את יהודי גרמניה. הדרך תוכננה בקפידה: לנשל את היהודים מכל מעמד ולשדוד את רכושם; לאסור עליהם לעסוק במקצועות חופשיים, כמו רפואה ועריכת דין; לאסור עליהם להחזיק בתי מסחר עצמאיים; ולקרוא לעם להחרים חנויות של יהודים.

אמנם כדי לחוש באדי הרעל האופפים את אירופה, לא היה צריך להרחיק עדות עד גרמניה. גם בווינה כבר חשנו היטב את האנטישמיות, חזקה ומאיימת. צוררי היהודים עוררו בתעמולה רעשנית את הגויים, לבל יקנו בחנויות היהודים ולבל ירכשו מתוצרת בתי החרושת של היהודים. במרכזי הקניות הגדולים התייצבו פרחחים צעירים שונאי ישראל ושמרו את פתחי בתי העסק של היהודים, לבל תדרוך בהם רגל אזרח אוסטרי. היהודים הרגישו היטב את הרדיפות המתגברות ואת טבעת החנק המתהדקת.

סבא, ר' ישראל קערן, ואבא היו סבורים כי המצב אכן מחייב הכנות לבריחה. אבא הראה את הספר 'מיין קאמפף' לחבריו בקלויז ואמר להם: "קראו מה כותב הצורר, ראו כיצד הוא זומם לעשות כלה ביהודים!"

החבריא לא קיבלו זאת. "אסור לקרוא בספר משוקץ כזה, וודאי שלא להביאו אל תוך בית המדרש!" הם טענו, "לגופו של עניין, אין אנו נותנים אמון רב בגוזמאות של המטורף מגרמניה".

אבא לא ויתר. הוא הביא להם את העיתון הנאצי 'דער שטירמר',[1] שבראש כל גיליון שלו היה כתוב באותיות גדולות מאוד: "Die Juden sind unser Unglück" "היהודים הם אסוננו!"---

אבא סיפר לחבריו כי העיתון רווי בכתבות ובמאמרים מסיתים ונוטפי ארס נגד היהודים והוא גורם רב-השפעה בהפצת שנאת ישראל בקרב הגרמנים ותומכיהם.

הוא אף הוסיף וסיפר כי הצוררים אינם מסתפקים בהפצת העיתון בקרב מנוייו ולקוחותיו, אלא הציבו בקרנות רחוב בערים הגדולות תיבות, ועליהן הם

---

1) בעברית: 'המסתער'. עורך העיתון יוליוס שטרייכר Julius Streicher היה מראשי המשטר הנאצי בגרמניה. הוא נידון למוות במשפטי נירנברג ופסק הדין הגדירו "אויב מספר אחת של היהודים". בעת שהוצא להורג, ביום הושענא רבה תש"ז (16 באוקטובר 46'), קרא הפושע הנאצי: "חג פורים 1946".

חוד החץ של השטנה
ביטאון הנאצים 'דער שטירמר', גם על גבי לוחות המודעות

מדביקים את גיליונות העיתון באופן שכל ארבעת הדפים פתוחים לקריאה. כמה פעמים ביום מתייצב לצד התיבה קריין, והוא קורא בפתוס את האמור בעיתון, כדי שאיש מהעוברים והשבים לא יחמיץ את המסר, וגם אלו שאינם יודעים קרוא וכתוב ישמעו ויספגו את שנאת ישראל.

בעת קריאת העיתון בפרהסיה מתגודדים במקום נאצים, והללו לועגים בקולי-קולות ליהודים, מחרפים אותם ומכריזים כי הם נוכלים וגנבים, מחריבי העולם, והגיעה השעה לתת להיטלר את הכוח להשליט סדר חדש בעולם, עולם נקי מיהודים!

ואולם בני החבורה ביטלו כל זאת וטענו כי מדובר בעיתון פראי שמדבר בלשון בוטה לצורכי הסתה ולא יותר.

אבא, שדעתו הייתה דעת יחיד בקרב חבריו, ניתח עם אמא בבית את המצב, ולנוכח לחצם של בני החבורה הסיק כי אין לו אפשרות להמשיך בהליך לטווח ארוך, ועל כן עליו לבחור אחת משתי אפשרויות: לצאת מיד לארץ ישראל או לגנוז את הרעיון.

קול ששון
חתונת ר' אברהם פאפא (א)
נראים בתמונה: (ב) הגאון רבי שמואל הלוי ואזנר, ה'שבט הלוי'
(ג) ר' ארמין גרינהוט (ד) ר' שמשון אייזן

אמא נועצה בקרוביה, והם קיבלו את סברתם של חברי אבא: "הנכם רואים שהכול יושבים ושוקטים אל שמריהם. משמע אפוא שהעתיד אינו שחור כל כך".

השותף אייזן זעק ככרוכיא אל אבא, לבל יעשה את הצעד הנואל, לסגת מן העסקה. "גיוואלד! אל תרשה לאנשים להניא אותך מתכניתך! אני, כלה ונחרצה עמי להמשיך בתכנית הקמת המפעל בארץ ישראל!"

גם חבריו של אייזן, מתפללי ה'שיף שוהל', שמעו מפיו על תכנית הבריחה שלו. אמנם הם התפלאו, אך לא הניאו אותו מכך. אייזן אמר להם: "אין צורך לקרוא ב'מיין קאמפף' כדי לצפות את העתיד. די אם תתבוננו במה שכבר מתרחש בגרמניה ותקראו את העיתונים הגרמניים".

אייזן אכן הקים את המפעל, עלה לארץ ישראל, וברחמי שמים ניצלו הוא וכל משפחתו מן החורבן. המפעל שהקים אז קיים עד עצם היום הזה, בשדרות בן גוריון 23 בחיפה, ושמו: 'חברת אייזן בית חרושת לנקניק'.

בית החרושת לנקניק
המפעל בחיפה שאבא נטה יסודותיו ולא זכה להמשיך;
מודעה אודות מפעל הבשר של משפ' אייזן בווינה

אבא נועץ בידידים, בהם ר' אברהמ'טשע לעוו, איש יודע ספר, סוחר גדול ויהודי חכם, שאנשים הביטו בו בהערצה גלויה. הלה גלה את אוזנו של אבא כי גם הוא עצמו פועל באותו כיוון. הוא סיפר כי באותה עת שאבא היה בארץ ישראל, גם הוא היה שם ורכש דירה למגורים. "שלטונות המנדט הבריטי אישרו את עלייתי עם משפחתי, שכן הצגתי בפניהם הוכחות על יכולתי הכלכלית הגבוהה, וקיבלתי אשרת עלייה, סרטיפיקט, בתור 'קפיטליסט', בעל רכוש. בוודאי יודע אתה כי האנגלים מגבילים את מכסת היהודים הרשאים להיכנס לארץ ישראל, אך מעניקים סרטיפיקט לכל בית אב המכניס עמו לפלשתינה, היא ארץ ישראל, סכום של אלף לירות שטרלינג" – סכום עצום בימים ההם.

גם סוחרים יהודים אחרים שעמם חלק אבא את ספקותיו, הפצירו בו שלא ייטוש את תכנית העלייה לארץ ישראל, אולם דברי חבריו חזקו עליו, ובלב כבד הוא ביטל את העסקה, קיבל בחזרה את ששת אלפי לירות השטרלינג שהשקיע, וחזר והפקידן בחשבון הבנק השוויצרי שלו.

פרק יא

מגן הילדים
אל תבערת המלחמה

בעוד המבוגרים רואים באופק את ענני הגזרות המאפילים ובאים, בילינו אנו, הילדים, בעליצות ילדותית, שקטים ושאננים, במחנה הקיץ המיוחד לילדים שנערך בבית ההבראה שבמרומי הר 'קרויצברג-ברייטנשטיין' שבמחוז סמרינג. ההרים הנישאים, הנופים המרהיבים, היערות הירוקים והעבותים והאוויר הצח והחריף שמילא את המקום הטביעו בנו חותם של רעננות.

מעבר לחוויה ולהנאה הייתה לנו במחנה הרגשה ביתית מיוחדת, שכן אֵם הבית ומנהלת המחנה הייתה ה"דודה" לולה שיף, שהתגוררה בווינה בבית שמול ביתנו, ברחוב קרומבוים 1, ועם בני משפחתה נהגנו לשוחח מבעד לחלונות. באותו בניין, בדירה הסמוכה לביתה של ה"דודה" לולה שיף, התגוררה גיסתה, מרת ואזנר, אמו של מי שלימים נודע כפוסק הדור, מרן הגאון רבי שמואל הלוי ואזנר זצ"ל, בעל 'שבט הלוי', ראש ישיבת 'חכמי לובלין' ורבה של שכונת 'זכרון מאיר' בבני ברק.[1]

---

1) נפטר בכניסת חג הפסח תשע"ה, בגיל מאה ושתיים שנים.

פוסק הדור
'הרב ואזנר', בימים שיצא שמעו
כגדול פוסקי הדור

שרף הנוטף מן העצים

עצים לאין מספר היו נטועים ביערות שהקיפו את מחנה הקיץ, ומגזעיהם נטף שרף לרוב. הכפריים היו פוצעים את העצים, כדי שהשרף, המכונה 'הַרץ', ובלשון הילדים: 'דבק נגרים', ינטוף ממנו. הם היו מצמידים לעצים סירים, לקליטת השרף, ואחר מוכרים אותו כחומר גלם חשוב ויקר.

גם אנו, הילדים, "חיינו" מן השרף. באמצעותו הדבקנו קליפות של עצים, התקנו מהן ספינות קטנות והשטנו אותן באגמים הזעירים הפזורים בסביבה.

באחד הימים, בעודי מתעסק בסיר הדבק, הגיח פתאום הכפרי בעל הסיר. כל הילדים נמלטו, אך אני, מרוב פחד, החלקתי ונפלתי לתוך הסיר, ובגדיי נדבקו...

עודני מנסה להשתחרר תפסה ידו המגושמת של הכפרי את אוזני ומשכה בה בחזקה. כך, כשאוזני בידו, סחב אותי הכפרי והובילני כל הדרך עד ה'אנא', הווילה המרכזית במתחם. משהגענו החווה הגוי לפני המנהלת, טאנטע לולה, וסיפר לה מה שעוללתי.

וילה 'אנא'
המחבר עם נכדו חיים,
בביקור זיכרונות

העיקול במבואות קרויצברג
המחבר שב אל חוויית הנופש שנקטעה

כדי להפיס את דעתו הטיפה לי טאנטע לולה מוסר, אך מיד בעזבו את המקום הרגיעה אותי, את הילד הקטן, המפוחד והכאוב, שאוזנו הייתה אדומה, בוערת בכאב ונפוחה כמעט פי שלושה מגודלה המקורי...

דיאטה הפוכה

אחת ממטרותיו של המחנה הייתה לשפר את בריאותם של הילדים. רזה מאוד הייתי בבואי אליו, ומנהלת המחנה הייתה נחושה לפטמני ולהבריאני ולהביא למצב שבשובי יהיה ניכר בי היטב ההבדל.

על כן הונהגה בעבורי 'קור', דיאטה הפוכה הכוללת שתיית משקאות שבכוחם להוסיף במהירות על משקלי.

מדי בוקר הייתי מוכרח לשתות כוס חלב חם שלתוכה הכניסו שתי קוביות סוכר. ביום השני הוסיפו לחלב שלוש קוביות סוכר, וכה טיפסו ועלו עד עשרים קוביות... ניסו לבחוש, והכפית נותרה תקועה... את המשקה המבחיל הזה נאלצתי לשתות.

מדי יום ביומו הועלה כל ילד על המשקל, כדי לוודא כי הוא במגמת עלייה, אולם אצלי לא התקדם דבר, יען כי בני משפחת קערן בטבעם אינם נוטים להשמנה.

משנמאסו עלי ה"מטעמים" המפוקפקים, נטלתי אבנים קטנות והכנסתי אותן לכיסי מכנסיי, כדי שמשקלי ישביע רצון ויניחו לי. ואולם פעם אחת הכנסתי אבנים רבות מדי, וחשדה של 'טאנטע' לוטה[2] הוביל לחיפוש בכליי. כך נתפסתי ואף שילמתי מחיר של עונש קל.

מסע עגלת החלב

מחוויות בית ההבראה הכפרי הייתה ההשגחה על חליבת הפרות ברפת, למען יהיה 'חלב ישראל' כדת וכדין.

מדי בוקר ומדי ערב יצאו אל המחלבה שלושת המשרתים הנכרים של בית ההבראה עם הדוד שיף, ולאחר החליבה היו מעמיסים את כדי החלב על עגלה הנגררת ביד.

העגלה הכפרית המקרטעת
כלי התובלה הפשוט כל כך, חוויה לילדים

2) אייזן. לימים גברת פאפא מווינה - היא הייתה מהמדריכות שעמדו לימין הדודה לולה.

במשך היום היה אחד הפועלים, אלקס שמו, נוהג להשתעשע עמנו, הילדים, בחביבות רבה, ולהתבדח בשובבות. הוא נהג להעלות אותנו על עגלת החלב הריקה, חמישה-שישה ילדים בכל סיבוב, ולהובילה, לקול מצהלותינו.

את שמו של אלקס זה, שנהג בחביבות רבה כל כך בילדים היהודים, ראוי לחקוק בזיכרון, שכן הוא עתיד להופיע בהמשך.

קריאה טלפונית דחופה

ביום י"ח בתמוז חגגו עמי במחנה את יום הולדתי השביעי. ככלל לא נהגו לערוך אצלנו חגיגות יום הולדת גדולות ומרשימות, אלא בשעת הארוחה, בעוד כולם יושבים סביב השולחן, שוררו שלוש פעמים לכבוד חתן השמחה:

"הויך זאל ער לעבן, הויך זאל ער לעבן"... (שיחיה לאורך ימים...)

חתן היום המאושר היה שמח בתשומת הלב האישית ובברכות שהורעפו עליו, ובזה החלה וגם נחתמה חגיגת יום ההולדת.

שבוע לאחר מכן, בעודי שקוע במשחק ערני, הגיעה ליזל, העוזרת של אם הבית, בשליחות אמה, הדודה לולה, לקרוא לי לסור בדחיפות אל 'אנא', לקבל שיחת טלפון שהגיעה בשבילי. בימים ההם מכשיר הטלפון היה יקר ונדיר, ולא בכל יום נקראו ילדים לקבל שיחת טלפון שהופנתה אליהם. אגב, בביתנו היה 'רבע טלפון', הווי אומר: קו משותף לארבעה מנויים, שכאשר אחד מהם דיבר נאלצו האחרים להמתין שהקו יתפנה.

מעבר לקו היה אבא. קולו לא הסגיר את סערת רוחו, אך ההוראה שלו אמרה הכול:

"ארוז נא את שתי המזוודות הקטנות שלך; בעוד שעתיים אבוא בעזרת ה' במכונית לאסוף אותך".

מלא הפתעה וסקרנות שאלתי את אבא: "למה?" אך הוא חזר על משפטו הקודם, ורק הוסיף: "אל תשאל שאלות!"

לא שאלתי עוד שאלות. מיהרתי לעשות כמצוותו של אבא, ובראות חבריי כי אני נחפז לארוז את חפציי, תמהו: "אתה עוזב אותנו?"

הנהנתי בראשי ואמרתי כי אבא הודיע שיבוא לקחת אותי, ואין בכוונתו שאשוב לכאן.

מכונית השרד
'שטייר 120', מוצגת במוזיאון הטכניקה בווינה

כאשר הופיע אבא עם הנהג של רכבו, מדגם 'שטייר 120', כבר הייתי מוכן עם אמתחותיי.

יריות ברחובות וינה

טרם צאתו עדכן אבא את הדוד שיף והדודה לולה בפרטי החדשות שהרתיחו את העולם: הנאצים האוסטרים רצחו את קנצלר אוסטריה אנגלברט דולפוס (ביום י"ג במנחם-אב תרצ"ד, 25 ביולי 34').

הדבר היה בעת ניסיון הפכה נאצית. קבוצה גדולה של פורעים, לבושים במדי המשטרה האוסטרית, התפרצה אל לשכתו של הקנצלר וירתה בו מטווח קצר. באותה שעה השתלטו נאצים אחרים על תחנת השידור הממלכתית ושידרו הודעה כוזבת כי דולפוס התפטר. הקנצלר מת מפצעיו, אך שר המשפטים וההוראה קורט שושניג, מחברי מפלגתו, הצליח לדכא את המרד, וביום עשרים ותשעה ביולי הוא מונה לקנצלר.

אבא סיפר בחרדה כי הרוחות בווינה סוערות, ויש חשש ממשי שאנשי צלבי-הקרס והנציונל-סוציאליסטים (הנאצים) יתפסו את השלטון במדינה. עוד הוא סיפר כי יריות מפלחות את האוויר בעיר הבירה, ואת המתח ניתן

לחתוך בסכין. בצירי תנועה מרכזיים וליד בנייני ממשלה בעיר נמתחו גדרות תיל והוצבו חיילים לצד מכונות ירייה. חלחלה וזעזוע עברו בי בשמעי את הדברים, ואיימו לטלטל את דעתי. לנגד עיניי ראיתי את הדוד שיף והדודה לולה בהתלבטותם הקשה, אם להכריז על סגירה מידית של מחנה הקיץ. בתוך כך עליתי למכוניתו של אבא, ועשינו את דרכנו הביתה.

אל תשאל הרבה כל כך...

בדרכנו הביתה ראיתי נערים מחלקי עיתונים מתרוצצים ברחובות וינה וקוראים: "עקסטרא אויסגאבע!" (הוצאה מיוחדת!), כשהם מנפנפים בעמודיהם הראשונים של העיתונים, המבשרים באותיות קודרות וגדולות על רציחתו של הקנצלר.

מחריד ומאיים היה מראה פניה של וינה עירי שאליה שבתי. העיר שעזבתי רק שבועות ספורים קודם לכן, כשהיא שאננה ורגועה, נראתה פתאום מסורגת מכל עבר בגדרות תיל, שמורה בקפידה בידי המוני חיילים חמושים במכונות ירייה גדולות, ופחד גדול נפל עלי למראה התמונה הנוראה הזאת.

מחסומי תיל סוגרים על וינה
אימה ברחובות. כל עובר אורח בחזקת חשוד

דולפוס במיטבו
האיש שעמד בדרכם של הנאצים

על השולחן בביתנו כבר היו מונחות המהדורות המיוחדות של העיתונים 'טלגרף' ו'דער טאג', הנושאות את החדשות המאיימות. כולם היו מתוחים עד קצה גבול היכולת, מלאי חרדה ממה שעלול להתחולל.

וועטי, עוזרת הבית והמטפלת המסורה שלי, הייתה מהאזרחים האוסטרים שהעריצו עד אין קץ את הקנצלר דולפוס, והיא הביעה בסערת רוחות בלתי נשלטת את כאבה על גורלו המר.

רציתי להבין יותר, ניסיתי לשאול את המבוגרים לפשר המתרחש, אך לאיש לא הייתה סבלנות להשיב לי. "אל תרבה כל כך לשאול... נסביר לך בהמשך..." פטרו אותי בקוצר רוח.

הביקור במפקדה הצבאית

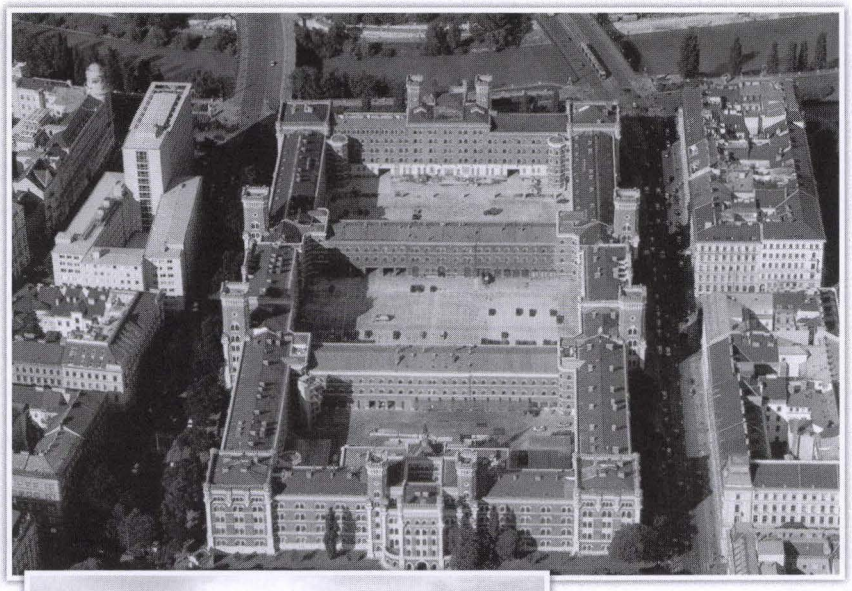
באחד הימים הזמינה אותי וועטי לבוא עמה לבקר את דודה הקצין היידוביץ', שהתגורר בדירת שרד בקומה השלישית של המבצר אדיר הממדים 'רסויר קאזערנה' Rossauer Kaserne, ששכן ברחוב רסויר לענדע, בלב העיר, ובו פעלה המפקדה הצבאית של וינה.

אין מעבר ללא ביקורת
חוצות וינה נצורים כמו היו מתחם צבאי

הכרתי היטב את היידוביץ'. כבר בהיותי בן חמש הייתה וועטי מצרפת אותי לעתים לביקוריה אצלו, והוא היה נוהג להשתעשע עמי, לנתר ולקפץ בחביבות. פעם אחת הוא אף הציע לי להשקיף על הגייסות שבחצר המבצר. שם, למרגלות הבניין הגדול, ערכו החיילים אימונים קדחתניים בחגור מלא, כולל ריצות וקפיצות. משבעתי מהתבוננותי בהם שלף הקצין את הטלסקופ המשוכלל שלו, כלי שהיה בלעדי לקצינים נושאי דרגה גבוהה, והראני כיצד צופים בו למרחקים. כמה התרגשתי לראות כיצד דברים עלומים נעשים פתאום קרובים-קרובים...

באחד מביקורינו אצלו, בהיותי כבן שש שנים, הוא קרא אלי בעליצות: "בוא ו'אאמן' אותך!" בשל דרגתו הגבוהה הוא לא נשא אקדח אלא חרב-שרד ענקית, שכדי לשלוף אותה מנדנה היו צריכים לאחוז בה בשתי הידיים. הוא הוציאני אל הפרוזדור, הלביש את החרב על כתפיי, והיא הגיעה עד קרסוליי, ואז פקד: "צעד! שמאל! ימין! עצור! הסתובב!..."

המבצר הכביר
רק במבט מן האוויר אפשר
להקיף את כל גודלו

חזית מרשימה
המחבר בחצר המבצר

אשתו, דודה לאוזי Luisi Tant', מיהרה להשתיקו: "אל תצעק בקול גדול כל כך! אתה עלול להעיר את האנזי!" האנזי הייתה הציפור הקנרית שלהם, ובאותה שעה כבר כוסה הכלוב שלה ביריעת בד, לשנת הלילה...

כשנפרדנו שיגר הקצין באמצעותי פריסת שלום לבבית לאבא, בצירוף תודה עמוקה על מחזיקי הגרביים המשובחים ששיגר אליו. בעבור הקצין, שסבל

מנפיחות חמורה בווריד רגליו, היו מחזיקי הגרביים לרפואה ממש. הם יוצרו במפעלו של אבא, והיו מותג מבוקש שנמכר היטב ברחבי המדינה, בהיותם עשויים עור משובח, רחבים וארוכים במיוחד, עם גומי רך וגמיש להפליא. "אמור לאבא כי אני אסיר תודה", ביקש הקצין, "ובביקורך הבא הבֵא נא מאביך עוד זוג מחזיקי גרביים כאלה".

ביום ההוא, שהיה זמן קצר לאחר הריגתו של דולפוס, יצאתי עם וועטי לביקור אצל הדוד במבצר. השער הראשי היה נעול, והשומר שניצב בפנים העיף בנו מבט חשדני מבעד לחריר ההצצה, וחקר: "אל מי מועדות פניכם?"

"אל דודי, היידוביץ'", השיבה וועטי, "מאז ומתמיד אני נוהגת לבקר במעונו".

"עכשיו הזמנים אחרים!" השיב השומר, בעודו מפנה אל המפקד שאלה במכשיר הקשר.

כניסתנו אושרה והשער נפתח. כמה נרעדתי לראות במתחם המבצר מכונת ירייה ענקית ומפחידה, ושני חיילים ניצבים בדריכות בצדיה.

וועטי שאלה את דודה אם תוכל לקבל אישור כניסה קבוע אל המבצר, אך הוא התנצל כי במצב הרגיש הנוכחי אי אפשר להנפיק אישורים כאלה.

ארבע פעמים ביקרתי עם וועטי במבצר בתקופה ההיא. בכל פעם הבאתי עמי 'נושאי גרביים' משובחים, והקצין חזר ושיגר באמצעותי "אלפי תודות" אל אבא: "אינך יודע כמה טובים ומשובחים נושאי הגרביים שהבאת!"

פרק יב

טבעת החנק הכלכלית

ג' בשבט תרצ"ג - 30 בינואר 33'

בשנת 1933 כבר פעפעה בגלוי שנאת ישראל בגרמניה. ביום המר והנמהר, ג' בשבט תרצ"ג (30 בינואר 33'), מונה הצורר הנאצי אדולף היטלר ימ"ש לראש ממשלת גרמניה, ושנאת ישראל הרימה ראש. אוסטריה הושפעה עמוקות מגרמניה, ורבים מאזרחיה נהו אף הם בהתלהבות אחר הנאציזם.

אמנם חייהם ועסקיהם של היהודים באוסטריה עדיין המשיכו לפעול באין מפריע, וכזה היה גם בית העסק של אבא, אך זאת רק עד שנת תרצ"ד, שבה הכריזו שונאי ישראל שבאוסטריה חרם כלכלי על עסקים של יהודים, וקראו ללא-יהודים להדיר רגליהם מהם ולא לקנות בהם.

"האומות המאוחדות"

אחד ממובילי המאבק הלאומני האנטי-יהודי בווינה, היה בעל חנות ענקית ששמה 'פעלקער' (עמים). צורר זה כינס את כל בעלי החנויות, אחים לדעה, וקרא להחרים כליל את היהודים ולהישמר מלרכוש אצלם ולו פיסת סחורה אחת.

ההתארגנות המרושעת הזאת הייתה איתנה. היא כונתה בשם 'דער פעלקערבונד' (איחוד העמים), ואנשים השוו אותה בחיוך אירוני לכינוי דומה של ארגון אחר – 'חבר העמים', הארגון שנקרא לימים: 'האומות המאוחדות' – האו"ם.

למרות ההחרמה, על פני השטח נראה היה כי אבא מנהל עסקיו כרגיל, שכן רבים מלקוחותיו היו בעלי עסקים יהודים. גם גויים רבים שלא הזדהו עם ההחרמה המשיכו לקנות מתוצרתו המשובחת, אף שהיו מהם שניצלו את המצב ודרשו להפחית מהמחיר עשרה אחוזים, כמצוות ההחרמה. בפי העולם שגורה האמרה, שהקונה הגרוע ביותר הוא זה שאינו נכנס לחנות... ואף אלו שביקשו הנחה, המשיכו להימנות עם לקוחות בית העסק. המשיך אפוא העסק לפעול כמקדם ולהעסיק כשישים עובדים, לא פחות מבימים הטובים. אבא הודה לה' על כל יום שעובר בשלום, ועדיין הפרנסה מצויה בו.

פרק יג

הכסף הופך לתכשיטים

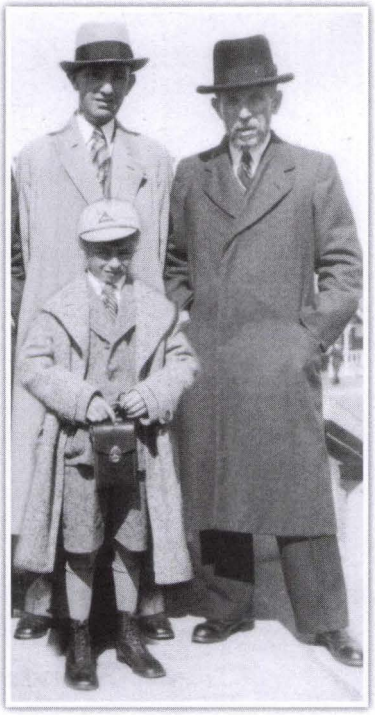
בשנת תרצ"ה (35') הייתה התרגשות גדולה במשפחתנו, לרגל שמחת נישואי הדוד בענא בערגלאס עם מרת מלכה לבית רעדלער, שנערכה בעיירה שעוועניגען שבהולנד.

בשל השלטון הנאצי חששנו לנסוע דרך גרמניה. על כן עשינו דרכנו פתלתלה, במסע רכבות ארוך, דרך שווייץ, צרפת ובלגיה.

בשמחת החתונה נקרתה לפניי ההזדמנות החגיגית להכיר לראשונה כשלושים איש מבני המשפחה המבוגרים, שעד אז טרם הזדמן לי לראות.

עם שאר חוויות הנסיעה ההיא נחקק בתודעתי הטיול על גבי הטיילת המיוחדת שעל המים, תפארתה של שעוועניגען. זהו רחוב מרהיב ביופיו הבנוי על עמודים מעל המים.

את המסע ביקש אבא לנצל להמרת סכומי כסף נכבדים לתכשיטים. "הימים קשים", הוא אמר, "ולא את כל הכסף ראוי להחזיק במזומן". סכומי כסף גדולים הוא כבר העביר לבנק בשווייץ; כספים אחרים הוא השקיע ביהלומים, שאותם קל יותר להצפין; ועתה ביקש לרכוש גם תכשיטים.

שמחה פורצת ועוברת גבולות
המחבר בילדותו, עם אביו, ר' שמואל שלמה ואבי אמו, ר' חיים בערגלאס, בשעוועניגען

בדרכנו הביתה רכש אבא באנטוורפן, בסכומים גבוהים, טבעת יהלום, סיכה גדולה משובצת יהלומים ושעון זהב משובץ ביהלומים. כבר אז דיבר אבא על אפשרות לעקור לאנטוורפן, אם חלילה תתקרב הסכנה שגרמניה תבלע את אוסטריה, מה שאכן קרה מאוחר יותר, ב'אנשלוס'. בלגיה נחשבה מחוץ לתחום הסכנה, וטרם דובר על מזימות גרמניות לכבוש אותה.

לשמע תכניותיו של אבא נדו לו הבריות בראשיהן וטענו כי אין הבדל בין בלגיה לאוסטריה. ואולם אבא גרס כי הם טועים בעליל, ולראיה הציג את העובדה שבאוסטריה פועלת מובלעת חיה ומאיימת של נאצים. "כבר עתה אפשר למצוא באוסטריה אנשים המברכים איש את רעהו ב'הייל היטלר'", טען

אבא, "קבוצות של אנשי אס-אס ואס-אה נפגשות במחתרת, וכל אלה מעידים על קן צרעות הצומח ומתפתח באוסטריה". אבא לא ידע אז כי גם בבלגיה פועל בחשאי לגיון פלֶמי האוהד את הנאצים.

קסם המדרגות הנעות

אתנחתא מרתקת בדרכנו הביתה עשינו בבריסל, שבה הוצגה אז התערוכה העולמית. את הרושם הגדול ביותר עלי, כילד קטן, עשו המדרגות הנעות שראיתי שם, לראשונה בחיי.

פלא פלאים הן היו בעיניי: אתה מציג את הרגליים על המדרגה התחתונה, עומד במקומך בלא נוע, וכרגע מעלות אותך המדרגות אל מרומי הקומה הבאה! ברוב התלהבותי הפצרתי באבא ואמא שישובו ויעלו אתי במדרגות הפלאיות, ולא נחה דעתי עד שעלו וירדו עמי בהן שלוש פעמים!

אוצר נוסף שגיליתי שם הוא משרד דואר שמכר בולים חתומים למזכרת ו'מעטפות היום הראשון' לרגל צאתו לאור של בול. רציתי מאוד לקנות מהם ולצרפם לאוסף העשיר שלי, שכלל בולים ומעטפות מעשרים ושמונה מדינות באירופה, מלבד בולים מארצות שמעבר לים, כמו ארצות הברית. אבא ואמא הפצירו בי לוותר, כי הזמן דוחק ואנו עלולים לאחר לרכבת, אבל כל הנימוקים המשכנעים לא דיברו אלי, בראותי את הבולים הנדירים נוצצים לנגד עיניי.

אבא ואמא "נכנעו" לבן-יחיד'ל האהוב שלהם והניחו לי לבחור ולרכוש כמה וכמה בולים ומעטפות.

כבר אמרו חז"ל כי מי שיש לו מנה רוצה מאתיים, ובדרך אל הרכבת ביקשתי מהוריי להרשות לי לחזור ולהוסיף עוד כמה בולים על אלה שכבר רכשתי. אבא ואמא לא היו שבעי רצון מבקשתי, אך לאחר שפרצתי בבכי נכמרו עלי רחמיהם והם התירו לי לרכוש עוד בולים, תוך סיכון ממשי שנפסיד את הרכבת...

פרק יד

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא

הצלצול הצורמני של מכשיר הטלפון לעת ערב נשמע כמבשר רעות. מעבר לקו ביקשו בדחיפות לשוחח עם ר' שמואל קערן. לאחר שיחה קצרה הניח אבא את השפופרת בפנים חתומות ומיהר להזמין מונית שתיקח אותו אל בית החולים 'רוטשילד'.

על מיטה צחורה שכב, חיוור כמת, יהודי יקר, ר' גבריאל ווינשטיין. לר' גבריאל היו שנים טובות, שבהן שגשג מפעל בגדי העור שהקים בעשר אצבעותיו. הוא היה מתחרה מסחרי לא קל למפעלו של אבא, אך למרות הכלל "אומן שונא את בני אומנותו", הם הידרו איש את רעהו בסבר פנים יפות. למרבה הצער, וצערו של אבא בכלל זה, קרס העסק של ר' גבריאל, והוא נותר חסר כול. אבא, שראה את מתחרהו לשעבר מגיע עד פת לחם, לא יכול לשאת זאת. הוא פנה אליו ביזמתו והציע לו לעבוד במפעל שלו כמייצג – סוכן מורשה בכיר.

ר' גבריאל קפץ על המציאה ונראה מאושר באדם. מאביון התאב לכל פרוטה, המתכונן לרדת אל שפל המדרגה ולשחר פני נדיבים, הפך לאדם שקרן אור של

פרנסה מבליחה לעברו מחדש. הוא השתלב בעבודה, שהכיר היטב, עשה חיל וכלכל בכבוד את משפחתו, עד פטירתו, בשנת תרצ"ו.

הרגעים שבהם הגיע אבא אל מיטתו של גבריאל היו רגעיו האחרונים של השכיב מרע, והוא ידע זאת היטב. על סף פרדתו מן העולם חש ר' גבריאל חובה עצומה להוקיר את פעלו של אבא למענו. הוא הביט בו במבט עמוק והודיעו:

"ר' שמואל, אין כמוך איש חסד נאצל!... היית שליח נאמן של בורא עולם, וחילצת אותי ברגע הנכון מעומקי הייאוש והעוני. בזכותך חייתי בטוב את שארית שנותיי, ואף השארתי כדי קיום ופרנסה, בעזרת ה', לאשתי, שעוד מעט היא אלמנה, וליתומיי... אסיר תודה אני לך, ודומה כי הדרך הנאותה להודות לך היא – מסירת חלקי בעולם הבא, לזכותך!"

אבא הגיב בזעזוע:

"חלילה וחס! ידידי ר' גבריאל, כולנו מתפללים לרופא כל בשר, כי יפליא לעשות וישלח לך רפואה שלמה מהרה מן השמים. עוד תחלים ותשוב לביתך, עוד תחיה עד מאה ועשרים שנה. ואשר לחלקך בעולם הבא – חלילה לי מלהסכים לקבלו! הרי אתה עמלת עליו במשך כל שנות חייך, ועוד תוסיף לעמול בשנות חייך הבאות! ישעיהו הנביא אומר: 'אמרו צדיק כי טוב, כי פרי מעלליהם יאכלו' (ג י). אחרי מאה ועשרים שנה, כל המצוות והזכויות הרבות שצברת לעצמך – שמורות לך, ורק לך!"

אבא נפרד ממנו, ולמחרת סיפר לנו על הפגישה הנרגשת: "ראו עד היכן מגעת מידת הכרת הטוב של יהודי יקר זה, שכדי להוקיר את מי שהיטיב לו היה מוכן לשלם במטבע היקר ביותר: חלקו בעולם הבא!"

בעקבות המעשה התפתח בביתנו דיון בעניין החלק בעולם הבא: האם מותר לו לאדם לקבל כתשורה את חלקו של יהודי אחר? האם כאשר שכיב מרע מכריז על העברת חלקו ליהודי שהוא חפץ ביקרו, הנתינה "תופסת"? ואם כן – הניתן לבטלה, במיוחד בתוך ימי ה'שבעה' לפטירתו? שאלות מורכבות אלו העסיקו אותנו בד בבד עם היגון על פטירתו של האיש במיטב שנותיו. גם בעצם ימי ה'שבעה' בבית המנוח דנו בשאלות נוקבות אלו. אני

זוכר היטב כי היו שטענו שאסור להסכים לקבל את חלקו של יהודי אחר בעולם הבא, שהרי המשנה אומרת: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא".

פטירתו של גבריאל ציערה גם אותי, למרות גילי הצעיר. הכרתיו אישית, שכן בנו למד ב'תלמוד תורה' שתי כיתות מעלי. זוכר אני היטב את הצביטה בלב, ואת הכאב והרחמים שחשתי כאשר הוא אמר את ה'קדיש' אחרי אביו.

הסוכה המיותמת

באותם ימים מרים נוספה טיפה של יגון לכוס הפרטית של משפחתנו. סבתא היקרה, אם אבי, מרת אסתר ע"ה, השיבה נשמתה לבוראה בערב חג הסוכות תרצ"ו.

בהיותי ילד תפנוקים חביב הייתי קשור אליה עד מאוד. היא האצילה עלי חיבה וקרבה לרוב, הרעיפה עלי מתנות, בגדים וממתקים, והידיעה כי היא נלקחה מארץ החיים העכירה עד מאוד את רוחי.

בבואי לנחם את אבא ואת סבא האבלים העפתי מבט אל סוכתו של סבא, שכבר עמדה מוכנה ומקושטת. 'עכשיו תישאר הסוכה מיותמת, כמונו', עברה בלבי מחשבה, 'שהרי סבא לא יישאר בה בגפו, אלא יבוא אלינו לחג וישב עמנו בסוכתנו'.

פרק טו

אוסטריה מפרכסת ברשת

שנאת ישראל באוסטריה גאתה מיום ליום, והיהודים סבלו מנחת זרועם של האנטישמים המשתוללים. שמונים אחוזים מבתי העסק שבין ה'שוועדן בריק' ל'בייערישן הויף', וכן ברחובות הסמוכים סביב-סביב, היו בבעלות יהודית, וכיוון שכך, בסביבות חודש ינואר של שנת 38' הם נעשו יעדים לפגיעה.

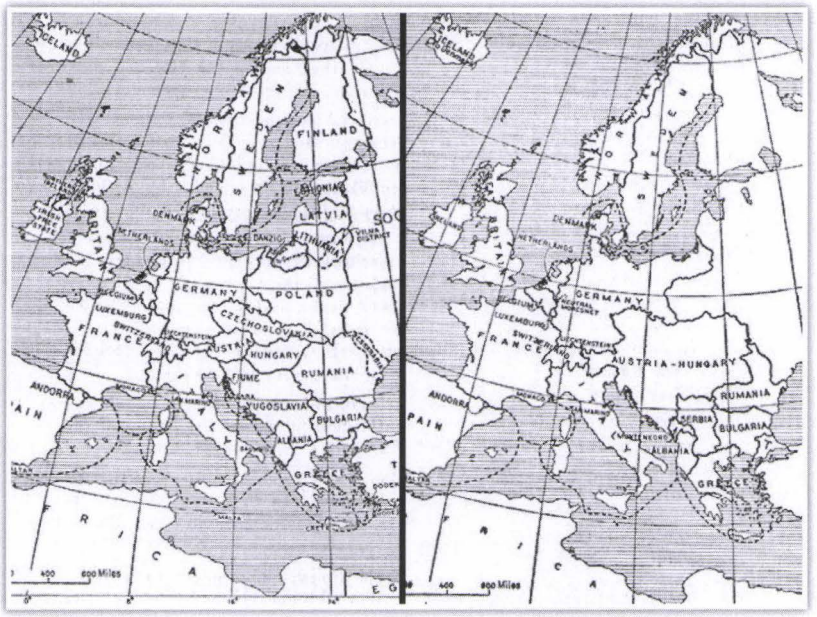
חלונות ראווה ענקיים של בתי עסק גדולים שבבעלות יהודית ספגו אבנים ונופצו. לא עבר שבוע בלא נזקים משמעותיים לחלונות הראווה. משטרת וינה, שאנשיה היו אנטישמים, העדיפה להעלים עין מהפגיעות ולא להתייצב להגנת היהודים, וחברות הביטוח הודיעו לבעלי החנויות היהודים, כי במצב של סיכון גבוה ושכיח כל כך, הן מפסיקות לבטח את חלונות הראווה.

בדאגה רבה צפו היהודים כיצד המצב נעשה גרוע יותר ויותר: אוהדי הנאצים, שעדיין היו בלתי לגליים, חדרו בהתמדה לכל תחומי החיים במדינה. מאמץ מיוחד הם השקיעו בתקיעת יתדות בקרב כוחות המשטרה – הכנה ליום יבוא.

מעל הסכנות מבית ריחפו האיומים הגוברים מבחוץ[1] והעכירו את האווירה. הכול חששו מצעדי השתלטות שזוממים הנאצים, במיוחד לגבי אוסטריה, ארץ הולדתו של הצורר הנאצי, שאותה ראה כמדינה אחות, בעיקר – אחות לדעה.

---

1) לדעת היסטוריונים רבים, התוצאות המדיניות של מלחמת העולם הראשונה הן שהובילו את אירופה אל מלחמת העולם השנייה, על כל מוראותיה.

העולם שינה פניו

מפת אירופה המדינית לפני מלחמת העולם הראשונה (מימין) ולאחריה (משמאל)

'מדינות ההסכמה', בראשות ארצות הברית, צרפת, איטליה ובריטניה, מוטטו במלחמת העולם הראשונה את צבאה ואת כלכלתה של גרמניה, אף שגרמניה לא נכבשה. הגרמנים המובסים ביקשו הפסקת אש, וזו הובילה לוועידת שלום שנפתחה בפריז בשמונה-עשר בינואר 1919.

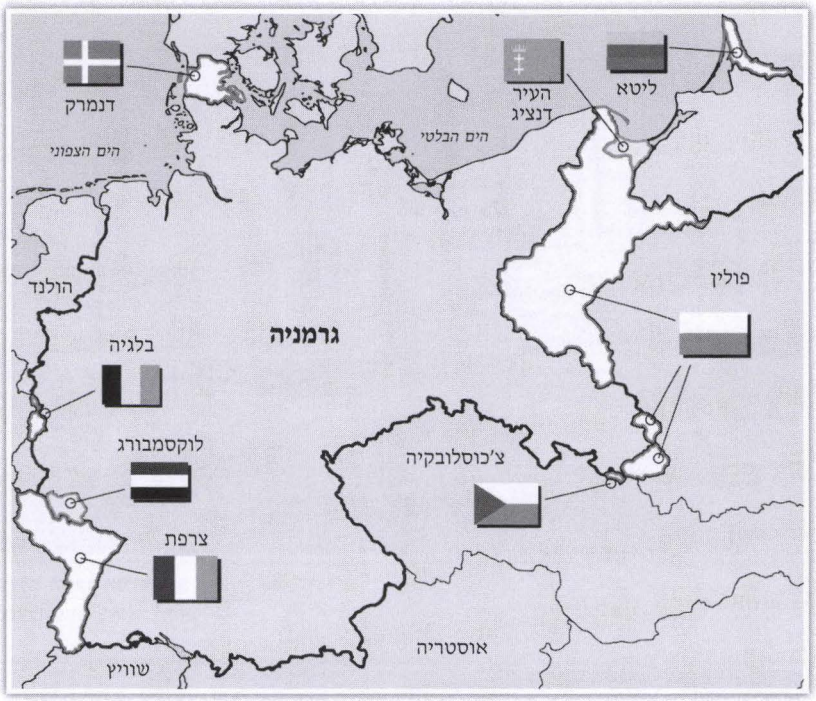
נשיאי ארה"ב וצרפת וראשי ממשלות איטליה ובריטניה הסכימו על 'חוזה ורסאי', מסמך שקבע כי מאחר שגרמניה אשמה במלחמה שגרמה אבדות רבות והרס עצום של רכוש, היא תוגבל בהיקף הצבא והנשק שתותר להחזיק; מספר חייליה לא יעלה על מאה אלף, וייאסר עליה להחזיק חיל אוויר וצוללות. כמו כן יהיה עליה לשלם פיצויים למדינות ההסכמה.

עוד נקבע, כי מאחר שגרמניה היא שגרמה להרס מכרות הפחם שבצפון צרפת, היא תעביר לבעלות צרפת ולשימושה את מכרות הפחם שבחבל הסאר, והשלטון על חבל ארץ זה יועבר לחבר הלאומים (גלגולו הקודם של האו"ם);

פולין, שהנמל הגדול שלה פועל בעיר דנציג, על שפת הים הבלטי, תקצה את 'הפרוזדור הפולני', כדי לאפשר מעבר של סחורות ואנשים משטחי פרוסיה המזרחית אל גרמניה;

יוחזרו לצרפת החבלים אלזס ולוטרינגן, שנקרעו ממנה במלחמת צרפת-פרוסיה;

גרמניה תיאלץ לוותר על דרישתה לשליטה בחבל הסודטים, עתיר המכרות, שרוב תושביו גרמנים; יהיה עליה להכיר במדינת צ'כוסלובקיה, ומה שהיה בעבר הגבול בין גרמניה לאימפריה האוסטרו-הונגרית, שפוצלה לרסיסים בהסכם זה, יהיה מעתה הגבול שלה עם צ'כוסלובקיה.

נתחים נפרסים מגרמניה

מפת השטחים שנקרעו מגרמניה בהסכם ורסאיי, כעונש שהטילו האומות המנצחות על גרמניה המובסת. הגאווה הגרמנית לא יכלה לסלוח על ההשפלה

כבר בימי שלטון רפובליקת ויימאר, זמן קצר לאחר כניסת ההסכם לתוקף, מיהרו הגרמנים להפר אותו. חיל אוויר סודי הוקם במסווה של 'מועדוני טיס', הצבא הגרמני חזר להתחמש, והגבלת מספר החיילים הביאה את הגרמנים לפיתוח טקטיקות לוחמה חדשניות שיחפו על הפער המספרי.

היסטוריונים גורסים כי ההסכם דחף את גרמניה אל המלחמה הבאה. הפיצויים הכבדים גרמו להתמוטטות כלכלתה. לכך הצטרפה ההשפלה שבקריעת נתחים משטחיה ובהגבלות על צבאה, וכל אלו הובילו להתעצמות התסכול של אזרחיה.

על גלי הזעם הציבורי עלתה המפלגה הנאצית לשלטון, ומאז הפרה גרמניה את ההסכם בגלוי.

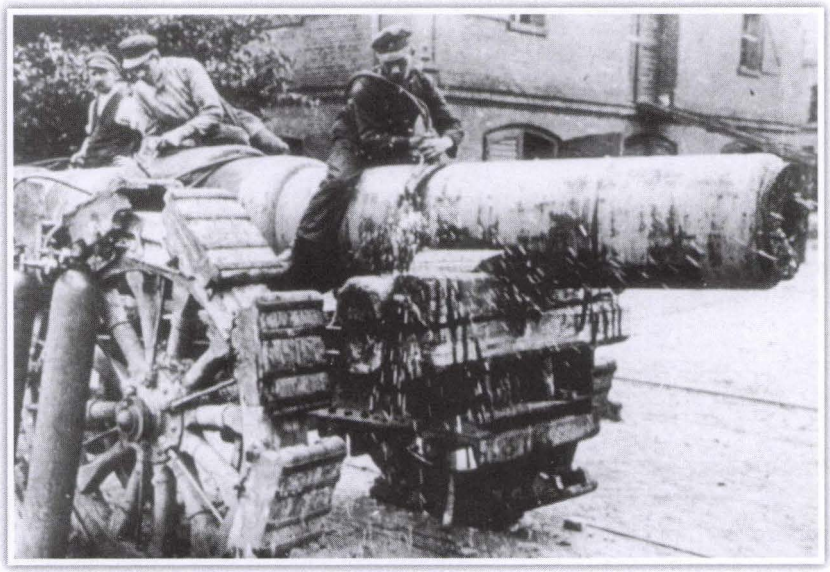
בשלהי השנה שבה נכרת 'חוזה ורסאי' נכרת גם 'חוזה סן-ז'רמן' בעניין אוסטריה:

בעשרה בספטמבר 1919 נחתם הסכם מדיני שהתווה את דרך פירוקה של האימפריה האוסטרו-הונגרית לאחר מלחמת העולם הראשונה.

אוסטריה המנוצחת הוכרחה לוותר על שטחים לטובת מדינות שכנות, מהן חדשות שזה עתה הוכרזה עצמאותן, בהן: הונגריה, פולין, צ'כוסלובקיה וממלכת הסרבים, הקרואטים והסלובנים.

בְּשֶׁלֶם הסער הגדול הזה
מפעלי פחם באזור הסאר

פירוק נשק מאולץ
טכנאים גרמנים מפרקים תותחים כבדים, בשנים 1919–1920, על פי ההסכם שכפו האומות המנצחות על גרמניה, כדי לנטרל את היותה איום על העולם

הבטחה חסרת כיסוי

קנצלר אוסטריה קורט שושניג הסתמך על הבטחה של הרודן האיטלקי מוסוליני, לערוב לביטחון ארצו לנוכח שאיפות הסיפוח של גרמניה. ואולם בשנת 35' כבשה איטליה את אתיופיה, והעולם הגיב בסנקציות כלפי איטליה. היטלר הציע למוסוליני עזרה, ובלבד שיתמוך בסיפוח אוסטריה אל גרמניה, וכך נוצקו יסודות 'הציר' – ציר הברזל של היטלר ומוסוליני. אוסטריה איבדה את משענתה, וכך התאפשר להיטלר להורות לאוהדי הנאצים באוסטריה להרים ראשם.

בניסיון נואש לרסן את שאיפת היטלר להשתלט על אוסטריה, נסע שושניג כמה פעמים לברלין, להיפגש עם קנצלר גרמניה, הצורר היטלר. ביולי 36' סוכם 'הסכם יולי', שבו נכנע שושניג לכמה מדרישותיו של היטלר, תמורת הכרת גרמניה בעצמאותה של אוסטריה, כולל מינוי שני שרים המקורבים לנאצים לחברים בממשלתו.

החרדה מפני הצעדים הממשמשים ובאים הקיפה את הכול, אך יותר מכול – את היהודים, שידעו מה מצפה להם תחת שלטונו של היטלר.

מדינת צ'כוסלובקיה הוקמה על שטחי בוהמיה, מוריביה, שלזיה האוסטרית וחלק קטן מאוסטריה תחתית.

איטליה קיבלה לשליטתה את שטחי וולשטירול ודרום טירול, אף ששבעים וחמישה אחוזים מתושבי דרום טירול היו דוברי גרמנית. לאיטליה הועברו גם הריוויירה האוסטרית, עיר הנמל טריאסט שעל חוף המזרח התיכון, העיר זאדאר וכמה איים דאלמטיים.

ממלכת הסרבים, הקרואטים והסלובנים נבנתה על שטחי דאלמטיה ועל חלקים משטיריה ומקרינתיה. חבל גליציה נמסר לפולין, ואילו חבל בוקובינה עבר לשליטת רומניה.

לעומת זאת, מערב הונגריה הועבר לשליטת אוסטריה וזכה ברבות הימים לכינוי 'בורגנלנד'.

אוסטריה נדרשה לטשטש את הקשר ההדוק שלה עם גרמניה. נאסר עליה להשתמש בשם 'אוסטריה הגרמנית' Deutschösterreich, שבו החלה לעשות שימוש שנה קודם לכן. החוזה אסר עליה גם לכונן איחוד מדיני או כלכלי עם שכנתה ובת תרבותה גרמניה, בלא אישור מוקדם של חבר הלאומים.

גם צבאה של אוסטריה הוגבל לשלושים אלף חיילים. היא נדרשה להרוס מפעלי נשק, וכמו גרמניה, היה עליה לשלם פיצויים כבדים למדינות ההסכמה.

מאימפריה רבת-עצמה שבה יותר מחמישים מיליון תושבים, נותרה מדינה מצומקת הנתונה להגבלות חמורות, שבה שישה מיליון וחצי אזרחים, ועוד ארבעה מיליון אזרחים דוברי גרמנית, שנותרו בשטחים שנאלצה אוסטריה להעביר למדינות שכנות. לנוכח נתונים אלה היה המשטר חלש ושברירי, ורובה המוחלט של האוכלוסיה באוסטריה שאף לאיחוד עם גרמניה.

מועל יד אחת נגד כל העולם
ליד הצורר היטלר, מוסוליני מצדיע במועל ידו

בעקבות השמועות על התקפלותו של שושניג בפני צורר היהודים היטלר, עלתה אליו משלחת מיוחדת מטעם הקהילה היהודית באוסטריה, ה'קולטוס געמיינדע', להציג בפניו את בקשת יהודי המדינה, לדעת לאן מועדות פניה של אוסטריה וכיצד היא מתכננת לנהוג בהמשך לנוכח תביעותיו של היטלר. שאלת השאלות שנשאלה בגלוי היא:

האם יהודי אוסטריה צריכים לחוש מאויימים ולהתכונן לנוס על נפשם?

שושניג ביקש להרגיע את אורחיו והצהיר בפניהם חגיגית כי הציב גבולות ברורים בפני הרודן הגרמני. הוא הבטיח כי הבהיר לקנצלר בעל שאיפות ההתפשטות, כי עד כאן ניאות לבוא לקראתו – ולא עוד. הוא אף הכריז נאמנה כי אל להם ליהודי אוסטריה לחוש דאגות שווא, כי "אוסטריה שלנו וכזו תהיה לעולם, והתהליך המדיני לעולם לא יבוא לידי אנשלוס!"

פרק טז

הקיץ הקץ על אוסטריה

תרצ"ח – 38'

אשר פיהם דיבר שווא

העננים השחורים הלכו והתעבו בחורף תרצ"ח, 38'. הלבבות נעו כמטוטלת בין חרדה לתקווה. כל יום שעבר הגדיל את מטען החרדות, וזה הלך ונעשה כבד יותר, מכריע ומגרש כל שמץ של תקווה. יהודים נדרשו לקבל החלטה גורלית מהירה: האם למהר לברוח מאוסטריה – לכל אשר יישאום רגליהם, או להמתין לפי שעה ולקוות לטוב?

בשנים-עשר בפברואר 38' הזמין היטלר את שושניג לפגישה בברכטעסגאדן עם הגנרלים הנאצים הבכירים, ובה הפעיל עליו מסע לחצים כבד, כולל איום לפלישה גרמנית לאוסטריה. שושניג נדרש למנות את ראש המפלגה הנאצית האוסטרית, ארתור זייס-אינקווארט, לשר הפנים ושר ההגנה בממשלתו ולשחרר את כל הנאצים האסורים – צעדים שהם כפסע לפני אנשלוס. את דרישותיו הביע היטלר בצווחות נוראות כל כך, עד ששושניג הגיב כעכבר מפוחד במלכודת – ונכנע.

עתה היה על שושניג להתייצב מול ממשלתו וחברי מפלגתו ולהסביר את כניעתו, וכן לנסות להציל את שארית כבודה האבוד ושלטונה של אוסטריה.

מבט וינאי מבועת
העיתון 'וינר בילד' מדווח על כניעת שושניג

הוא הכריז על משאל עם למען עצמאות אוסטריה, שנועד להיערך בשלושה-עשר במרץ. כדי לנצח במשאל צידד שושניג בהסכם עם שונאיו הפוליטיים, המפלגה הסוציאל-דמוקרטית והקומוניסטים.

בפני חברי מפלגתו הוא נאם בפתוס רב נאום חוצב להבות והכריז: "התאחדנו עם המפלגה העוינת לנו, כדי להיות חזקים מול היטלר. לא ניכנע להיטלר! רויט-וייס-רויט, ביז צום טויט!" [אדום-לבן-אדום (צבעי דגל אוסטריה) עד מוות!] – הצהרה שמשמעותה היא הכרזה כי חלילה לה לאוסטריה להיכנע.

המתח הפנימי באוסטריה היה עצום עד להתפקע. מדי יום ביומו יצאו העיתונים במהדורות מיוחדות שדיווחו על ההתפתחויות הדרמטיות ועל התרוצצות המפלגות: במישור המדיני הפנימי – בינן ובין עצמן, ובמישור החיצוני – מול גרמניה הנאצית.

שושניג הרגיע כי אין כל חשש מ'אנשלוס', אולם אנשים תהו בקול אם ניתן לתת אמון בהצהרותיו של מי שכבר הוכיח את תבוסתנותו.

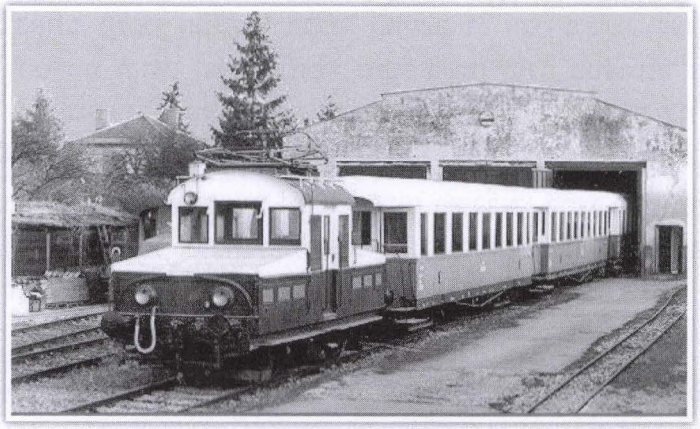
הסוציאל-דמוקרטים הודיעו כי הם מתנים את תמיכתם בשושניג במשאל העם, באישור פעילותם כמפלגה, וברשיון להקים מחדש את האיגודים המקצועיים, שנאסרו תחת השלטון הדיקטטורי של דולפוס ושל הבא אחריו - שושניג, שלטון שהתיר קיומה של מפלגה אחת בלבד - מפלגת השלטון.

להציל ממוות נפשם

אבא חשש מאוד מן הבאות ורצה עד מאוד להימלט מאוסטריה, אך כמעט לא היה לאן להימלט. כל המדינות מנעו כניסת יהודים שלא הייתה להם ויזה מאושרת. המדינה היחידה שאליה ניתן היה להגיע היא צ'כיה, שמעבר הגבול הקטן שלה, הסמוך לווינה, היה פתוח וחופשי. על כן, לפי שעה, ארגן אבא קבוצה של בני המשפחה שיֵצאו אל פרשבורג שבצ'כיה, מסע של שעה ברכבת.

אל תחנת הרכבת שבבניין ה'אוראניא', שממנה יצאה רכבת ישירה לפרשבורג, פנו אמא והוריה, וכן אני, דוד ודודה ממשפחת בערגלאס ושני בני דודים ומשפחותיהם - סך הכול כעשר עד שתים-עשרה נפשות, מצוידות במזוודה אחת לאדם - לצורך שהות קצרה.

שכרנו חדרים במלון בפרשבורג, ואבא סיכם עמנו כי נחזיק את האצבע הדוקה על הדופק: מבית הדואר המקומי נתקשר אליו טלפונית אחת ליום,

רכבת פרשבורג
הרכבת המיושנת שבה נסענו אל העיר פרשבורג

ולפי המצב המסתמן בווינה הוא ינחה אותנו אם להישאר שם לשבת או לשוב הביתה.

בשבת הראשונה שהה עמנו אבא במלון בפרשבורג. ביום ראשון הוא חזר לווינה. למחרת, ביום שני או ביום שלישי, ד'-ה' באדר שני תרצ"ח, 7-8 במרץ 38', נפגשה עם שושניג בפרלמנט האוסטרי קבוצה נכבדה של נציגי ה'קולטוס געמיינדע', שישה אנשי עסקים יהודים, במטרה לנסות לשמוע מפיו על הצפוי. במשלחת השתתפו אבא; ר' אברהמ'טשע לעוו; בארוטי, איש עסקים נכבד ממתפללי ה'שיף שוהל', שהיה בעל עסק ענק של טקסטיל באדלר-גאסע,[1] גרונווערק, ממתפללי ה'פוילישע שוהל' ויהודי נוסף.

היהודים הביעו בגלוי את חרדתם, בנמקם כי מהלכות שמועות פראיות קשות, כי בשיחות שערך שושניג עם היטלר סוכם כי היטלר יפלוש לאוסטריה – מהלך שמעמיד את חייהם של היהודים בסכנה. "עלינו לדעת את המצב לאשורו, כדי לדעת אם על יהודי אוסטריה למהר ולברוח ולהימלט על נפשם", הם הסבירו.

שושניג הרגיעם וסיפר כי נפגש עם היטלר והבהיר לו את עקרונותיו: "אין בינינו עימות, אך כל אחת מארצותינו תתנהל בעצמאות". הוא סיפר כי הוא עומד להשיג הבנות והסכמות עם המפלגה הסוציאל-דמוקרטית האוסטרית, ועם זאת הצהיר כי יעמוד בנחישות נגד דרישות הסיפוח הגרמניות. "המצב יירגע, ואין מקום לחשש", הוא הצהיר, "שובו לבתיכם בניחותא, שום דבר לא יארע!"

מיד בצאתם מלפני המדינאי הבכיר התייצב ר' אברהמ'טשע לעוו בפני עמיתיו למשלחת וקבע: "דעו כי הכול שקר! בשום מילה מטענותיו אין אף קורטוב של אמת! הנני מתרה בכם: יש לברוח! חלילה להשתהות עוד, אלא לברוח לאלתר!"---

גם אבא לא האמין לשושניג, אולם אנשים שסבבוהו לחצו עליו וטענו כי הוא רואה שחורות בלי סיבה, ובתחושת לב קשה הוא ביטל את דעתו בפני דעת רעיו.

---

1) ניצל מהמלחמה כשברח לאנטוורפן, משם - לצרפת, ואחר כך - לשווייץ. המתחם שבו שכנו בית העסק שלו ובית המלון 'מטרופול' נלקח בידי הגסטפו ושימש למטה הראשי שלהם. (Gestapo ראשי תיבות: Geheime Staatspolizei 'משטרת המדינה החשאית' של גרמניה הנאצית). המתחם הופצץ במלחמה ונמחה מעל פני האדמה. כיום משמש המקום חניון.

לעומתו, אברהמ'טשע לעוו, שלא האמין אף למילה אחת של שושניג, וכבר ב-33' הכין אשרות כניסה לארץ ישראל, נמלט לימים עם משפחתו, ובחסדי שמים זו הייתה הצלתם.

"מרככים את זעקתנו"

כל הלבבות פרפרו בפחד ביום שישי הנורא ההוא, ח' באדר ב' (10 במרץ 38'). במהלך היום רדפו חדשות רעות את קודמותיהן. אוסטריה היטלטלה בספקות: האם ייכנע שושניג להיטלר? כל שעה הקדירה פניה יותר מהשעה שקדמה לה.

באותו ליל שבת-זכור מר ונמהר (אור לט' באדר ב', 11 במרץ 38'), הקדמנו את תפילת קבלת שבת, כדי שנוכל לעקוב אחר המצב ולהחליט החלטות שכרוכות בפיקוח נפש. אזרחי אוסטריה התבשרו כי בשעה שמונה בערב יישא שושינג נאום, ושמועות סותרות רחשו בעניין זה: היו שהאמינו כי אוסטריה תדחה את הדרישה הגרמנית, ועל כך יכריז שושניג בנאומו, ואילו אחרים חששו שמשהו נורא עומד להתרחש, ועל זאת תהיה הודעתו הדרמטית של המנהיג האוסטרי.

שולחן השבת היה ערוך בתפארתו, אך אבא עדיין לא ניגש לקדש. את המתח אפשר היה לחתוך בסכין.

טרם כניסת השבת התבקשה וועטי להפעיל בשעה היעודה את הרדיו. את דלתות ביתנו השארנו פתוחות, כדי ששכנינו היהודים שאין להם מקלט רדיו, יוכלו להצטרף ולהאזין.

והנה, מתוך מקלט הרדיו נשמע קולו של שושניג, מצהיר נרגשות וחותם את הודעתו לאומה במילים: "דיברנו עם נשיא המדינה [וילהלם מיקלאס], ואנו נכנעים לכוח. אלוקים, הגן על אוסטריה!"---

עם סיום דבריו נוגן ההמנון, שבאותה שעה נשמע כשיר נוגה של פרדה, אולי נטישה, של מדינה ההולכת לאבדון ונופלת חלל אל מלתעות הרשע---

הכול הבינו כי הקיץ הקץ על אוסטריה, שנפלה טרף לנשר הגרמני הנאצי. ה'אנשלוס', הסיפוח הגרמני הנורא, שמפניו יגורנו עד מאוד - הנה הוא בא, ובדיוק ביום שבו אנו מוחים את זכרו של עמלק!

כמו תשעה באב

אבא ההמום גרר עצמו בקושי אל שולחן השבת. הוא נטל את גביע הקידוש, אך ידיו רעדו עד כי כמעט מחצית מכמות היין נשפכה על המפה הצחורה. אותות החורבן הממשמש ובא ניכרו בפניו חרושות הדאגה.

אחרי הקידוש אסף אבא את כל כוחותיו להמשיך את סעודת השבת. שירת הזמירות נשפכה כדבש בחלל הבית והטיפה טל של ניחומין, תפילה ותקווה: "יום קדוש הוא מבואו ועד צאתו; כל זרע יעקב יכבדוהו כדבר המלך ודתו; לנוח בו ולשמוח, בתענוג אכול ושתו..."

ואבא ממשיך ומזמר בערגה, מתחנן, בשירה שנראית יותר מתמיד מתאימה למאורע:

"משוך חסדך ליודעיך, קֵל קנא ונוקם... עזור לשובתים בשביעי, בחריש ובקציר עולמים---"

בשעת הסעודה הגיע אל ביתנו השכן ר' אברהם ברויער, אבי חברי פאולי, ותינה צערו בקול: "רבים אמרו שאין להאמין לו, לשושניג הלז. אתם נסעתם לפרשבורג וחזרתם, כי נתתם אמון בדברתו, והנה נחת על כולנו האסון!"

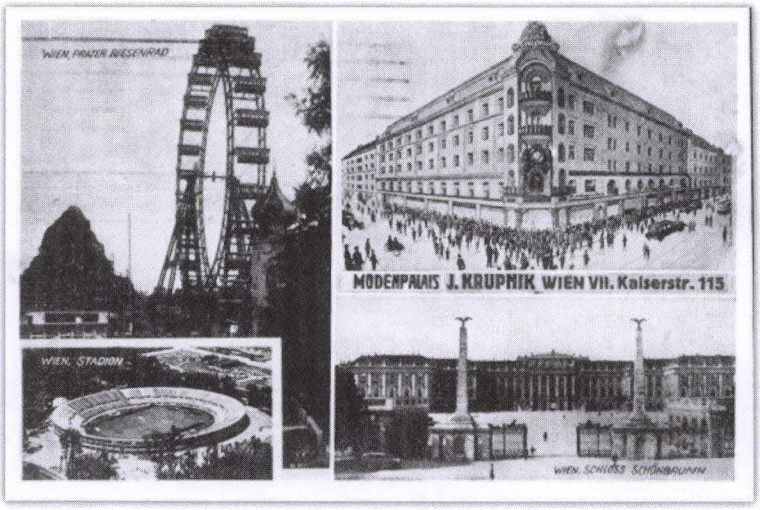
בריחה ברגע האחרון

מאוחר יותר נודענו כי המיליונר היהודי קרופניק, בעליו של מרכז קניות גדול בווינה, חסיד טשורטקוב, נמלט לשווייץ.

בימים שבהם נסע שושניג לשיחות עם היטלר, הכין קרופניק את רכבו, מילא את מכל הדלק, ובתא המטען הוסיף חביות בנזין לתדלוק נוסף בדרך, שמא בשעת חירום ייסגרו התחנות או יחסר בהן מלאי.

באותו ליל שבת גורלי עמד קרופניק בסלון ביתו, מחזיק בידו את גביע הכסף המעוטר, מלא ביין לקידוש. בני המשפחה עמדו סביבו, דרוכים לנוכח ההתפתחויות. עיניהם היו נשואות אל אבי המשפחה, שהיה נתון במתח עצום, מתוך שהבין כי הכול צועדים על סף תהום העלולה להיפער בכל רגע!

דברי שושניג נפלו גם עליהם כרעם ביום בהיר, והמסקנה הייתה ברורה: יש להימלט מיד! לצאת את המקום המונח על חבית אבק שרפה, לפני שהפיצוץ הנורא יכחיד את כולם!---

מרכז הקניות הענק 'קרופניק'
וינה התהדרה בו במרכזה של גלויה מקומית, לצד הלונה פארק (המוזכר בספרנו), ארמון המלוכה שענברון והאצטדיון העירוני

קרופניק לא השתהה אף רגע. הוא קידש על היין, לגם בחיפזון את המשקה, ותוך כדי דיבור הזמין את נהגו הנכרי, שאותו הכין מבעוד יום, ונמלט עם משפחתו לשווייץ. הכול נעשה במהירות הבזק, כי התחושה הייתה שכל רגע גורלי. לפנות בוקר הם הגיעו לשווייץ, כל עוד נשמתם בהם, ברגע האחרון בטרם נחתם הגבול ונסגר.

רק שעות ספורות עברו עד שהתברר גודל הנס המידי שהיה לקרופניק. כבר בשבת בבוקר נשלחו פלוגות נאצים לחפשו, שכן הוא היה מהראשונים ברשימתם, מיועד לגירוש למחנה דאכאו.

מחנה הריכוז הנורא דאכאו, ששכן ליד העיר הגרמנית הסמוכה למינכן, היה מחנה הריכוז הנאצי הראשון. הוקמו בו תאי גזים, אך לא נעשה בהם שימוש. רבבות הכלואים בו מצאו את מותם בשל תנאי החיים הנוראיים שהיו בין גדרותיו.

פרק יז

ליל היטלר הראשון בווינה

קולי קולות ברחובות

הידיעה המרה שהשביתה את שמחת השבת והפכה אותה ליגון, הרנינה את לבות שונאי ישראל. המולה רבה וקולות רמים נשמעו ברחובות. המוני אזרחים אוסטרים, תומכי הנאצים בעיקר, נשפכו אל החוצות והתגודדו ברעש גדול.

כעבור שעתיים של קולי קולות פראיים בחוצות הכרך הגדול, בשעה עשר בלילה בערך, נערכו לובשי המדים ונושאי התפקידים למצעד הניצחון הנאצי. הרחובות מלאו לובשי מדים של האס-אה; למדי השוטרים נוסף סרט זרוע שעליו סמל צלב הקרס, חברי ה'היטלר יוגנד' – HJ, עוטרו בסרט כתף אדום-לבן-אדום שצלב קרס במרכזו. מסתבר שהכול היה מוכן מראש, והמתין רק לאות.

אלפי אנשים, מהם לובשי מדים, החלו צועדים מהרחובות: שיף (הקטן), קרומבוים, שיף (הגדול), פרנץ-הוכעדלינגר, המתכנסים כמו כוכב ונשפכים כאחד אל רחבת שוק הקארמעליטער, בו בזמן שעמיתיהם הגיעו מהרחובות: אים-וועךד, האיד-גאסע, לאופולד-גאסע, על פני ה'פוילישע שוהל', תוך שהם צווחים קריאות ניצחון מקפיאות דם ושרים בקולות רמים שירים לאומניים נאציים.

מתקבלים בתשואות
מרכז וינה: המוני אזרחי אוסטריה מקבלים בהתלהבות מתפרצת את הגרמנים המספחים

בכורי השטנים
המונים מריעים במועל יד לדור החדש של השטן: היטלר יוגנד

היטלר יוגנד - דור העתיד של רוצחי העם
אפילו את תום הילדות גייסו הצוררים לטובת הרשע והאכזריות

השירים המאיימים חדרו אל מוח העצמות שלנו והטילו בנו מורך נורא. בראש ובראשונה קראו ההמונים יחד, בכל כוחות הגרון:

"איין פאלק, איין רייך, איין פיהרר!" Ein Volk, ein Reich, ein Fuehrer!

(עם אחד, מדינה אחת, מנהיג אחד!)

כי הרי עתה נעשו גרמניה ואוסטריה למדינה אחת!

לאחר מכן הם זעקו בקולי קולות את הססמה האנטישמית היהירה:

"דויטשלאנד ערוואכע, יודע פארעקע!" Deutschland erwache Jude verrecke

(עורי גרמניה, יהודי – היעלם!)

פעמים הרבה שרו בקולות רמים:

"דויטשלאנד, דויטשלאנד, איבער אללעס!" גרמניה, גרמניה, מעל הכול!

מרחוב אים-וועד הגיחו בריונים, והם קראו ושרו בהתרסה מול עולם ומלואו:

"הויטע געהערט אונז דויטשלאנד כיום – לנו גרמניה,

מארגן די גאנצע וועלט..." מחר – כל העולם!

אחרי כן זעקו אנשי אס-אס בשאגות נוראות:

"ציקע צאקע, ציקע צאקע!" (הוא סמל האס-אס המורה על שני סמלי 'בזק' מצומדים. סמל מרכזי של הנאצים, שאף הוסף כמקש שימושי במכונות הכתיבה של הגרמנים).

ושוב צווחו קריאות טרף:

"זיג הייל!" (יחי הניצחון!)

ובשירה רועמת קולנית שרו את ה'וועסל ליד', שירו של המלחין הארסט ועסל: "די פאנע הויך!" (הניפו הדגל!)

כעבור שעה עברה תהלוכת לפידים המונית ברחוב לאופולד, מלווה בזעקות ובצווחות של תומכי הנאצים. אלה החרישו את אוזניהם של היהודים ומילאו את הלבבות בחרדה שהטריפה את הדעת. כמעט נפלנו מתעלפים מרוב פחד.

מחוץ תשכל חרב, מחדרים אימה

בשעה שרבים מלובשי המדים התהוללו ברחובות, מלאו ידי חבריהם עבודה אכזרית. אנשי אס-אה ו-פה-גה PG (פארטיי גענוסען, חברי המפלגה הנאצית) התנפלו

על בתי היהודים וגררו מהם החוצה את כל הגברים. איש לא ידע מה הם מתכוננים לעשות ליהודים החטופים.

הבריונים הפורעים התדפקו על הדלתות בקול רעש גדול. רבים נתקפו פחד ולא העזו שלא לפתוח, והצוררים לקחום מיד עמם. נגד אלה שניסו להסתתר מאחורי דלתות בתיהם, גייסו הבריונים את כל כוחותיהם, כדי לנפץ את הדלתות, ואז, שיכורי ניצחון, אחזו ביהודים והובילום החוצה.

דלת דירתנו הייתה איתנה, ובחסדי שמים עמדה בפני ניסיונות הפריצה, אולם החוויה הנוראה שעברנו בשעה שהפורעים חבטו בה הייתה מחרידה.

בהתחלה הם חבטו בדלת, ואנו עמדנו חרדים, חוששים שהדלת לא תעמוד בפניהם.

החבטות גברו, ועמן – הפחד הנורא. ידענו שאם הם יצליחו להבקיע את הדלת ולפרוץ פנימה, כי אז אבדנו כולנו אבדנו! עמדנו אפוא מאובנים ומבועתים, וחרדתנו גברה ככל שעלו קולות הרוצחים שמעבר לדלת, המשחרים לטרף, לשפוך דם יהודי.

אבא ואמא הביטו בי וראו את הפחד שבעיניי. גם אני הצצתי בפניהם, וראיתי כי השקט מהם והלאה. כמה נורא בעבור ילד לראות כי אביו ואמו, המשענת שלו, נתונים בעצמם בפחד נורא, ולמעשה אינם יכולים עוד לשמש משענת בעבורו! מובן שידעתי כי המשענת הגדולה והיחידה היא בורא כל העולמים. בשקט, שלא ישמעו הרשעים, התפללתי וביקשתי, התחננתי אל ה' שיציל אותי ואת אבא ואמא היקרים לי כל כך.

לבסוף נואשו הרשעים ובחסדי ה' עזבו את ביתנו. אף שמפלס הפחד שלנו ירד, ידענו אל נכון כי הסכנה לא חלפה, ומי יודע מה ילד יום.

היינו לעג וקלס בגויים

מלא חרדה עמדתי בליל שבת הנורא ההוא על החלון המסורג של חדר הילדים שבקומה השלישית, והשקפתי אל הנעשה ברחוב. החלון רחב מאוד, ובהיותו קבוע בקרן הרחוב, הוא מעניק תצפית רחבה אל הרחוב ואל כמה מהרחובות הסמוכים. מעמדת התצפית הזאת ראיתי בפלצות איך גוררים את היהודים מבתיהם החוצה, תוך שממטירים עליהם מכות רצח, איך מובילים

דוכני השוק התוסס
קארמליטער מארקט, מרבד שמשיות ססגוני מסוכך על נקודות הממכר

אותם, בתוספת מכות אכזריות נמרצות, המומטרת עליהם ברציפות, אל קארמליטער מארקט.

היה מחריד לראות איך בכיכר השוק, שוב היכו ללא הרף אנשי האס-אה המרושעים את היהודים האומללים, בשוטים ובחגורות עור, ואף דרכו עליהם בביזיון ובאכזריות.

בימים ההם כיכר השוק הייתה שונה מכפי שהיא בנויה כיום. רק שולחנות ודוכנים היו בה, ומעליהם האהילו שמשיות גדולות. כדי להתקלס ביהודים, להשפילם ולבזותם הורו הצוררים ליהודים הלכודים לרוץ במהירות סביב הכיכר, בעוד הם עצמם צווחים את שיריהם. שעתיים רצופות נמשכה ההתעמרות האכזרית הזאת, עד אחרי חצות הלילה.

פרצופו האמתי של קלגס

בהביטי מבעד לחלון נחרדתי ופלצות אחזתני, בגלותי כי ראש חוטפי היהודים מתוך בתיהם והגרוע במכים באכזריות בקארמליטער מארקט, אינו אלא אלקס, המשרת שהביא עמנו את החלב בסמרינג והשתובב במחיצתנו בחביבות, וגם בווינה היה מעובדי האטליז היהודי 'שטאדלר'.

הצורר אלקס, שהיה אז כבן עשרים וחמש, ברר בקפידה את טרפו. בראש ובראשונה ביקש להתנקם במיטיביו, אלה שמבארם שתה ומלחמם אכל. בחמת טירוף הוא עלה אל מעונו של הדוד שיף, ובעודו גורר אותו החוצה פנה בחיוך שטני אל הדודה: "נו, לולה, האם החלב כבר כשר דיו?..."

הדודה ניצבה מבועתת בפחד נורא ולא האמינה למראה עיניה. שתי בנותיה, אני וליזל, עמדו מאובנות ולא יכלו לנוע ממקומן, בעוד הצורר אוסף לו טרף נוסף, דייר משנה ששמו זוננפלד, ששכר חדר בבית הדוד.

מבית שיף פנה אלקס אל מעונו של מעסיקו הקבוע, שטאדלר. ברשעות גלויה קרע אותו מחיק משפחתו והפליא בו מכות עזות, עד שהאיש כמעט נפח נשמתו תחת ידו. האומלל לא הבין איך ייתכן שהאיש שעמו היטיב כל כך נוהג בו באכזריות ובכפיות טובה שכאלה.

בהלם מוחלט ראיתי ושמעתי איך איש שלומנו הופך לגרוע שברודפינו, אולם לא שיערתי כי בהמשך הדרך אפגוש בו מבצע מעשי רשע ורצח אכזריים הרבה יותר.

זרים באו מקדשה

בבוקר השבת התעניינו לדעת מי ממיודעינו נלכד בשחיתותם ומי ניצל. שמחנו לשמוע כי גם מעונם של שכנינו שדלתם סמוכה לדלתנו, משפחת ברויער, שרד את ניסיונות הפריצה.

כאשר התפרצו הרשעים לבניין וצעקו בקול מעבר לדלת הנעולה כי הם מחפשים את ברויער, הם נמנעו מלנקוב בשמו הפרטי 'אדולף', שכן – להבדיל – גם הפיהרר שלהם, אדולף היטלר, נקרא בשם זה, ולא יאה לקרוא ליהודי בשם "מכובד" שכזה...

באותו בוקר שבת נורא התפרצו הצוררים אל בתי הכנסיות ובתי המדרשות. היהודים עמדו בתפילה או היו שקועים בלימוד תורה, ופתאום עלו באוזניהם קולות השוד והשבר. בלי הודעה מוקדמת נכנסו הרשעים, הרסו ושברו מכל הבא ליד. בעודם שועטים אל בתי המדרש, הניפו ידיהם באכזריות על המתפללים ועל הלומדים, מקפידים בדקדקנות להכות נמרצות כל אחד ואחד מהם. היו אך

מקומות ספורים שבהם הסתפקו הרשעים בהתפרצות קולנית למקום הקדוש ובצילום היהודים בעמדם בתפילה.

זה היה גורלם של בתי הכנסת בסביבה שלנו, באזור המתחיל באויבערע דונאו-שטראסע ומסתיים בטאבאר-שטראסע. גורל דומה נפל בחלקם של בתי כנסת באזורים אחרים, בהם הקלויזים של חסידי טשורטקוב, קופישניץ, סדיגורה ועוד.

ברגע שהתאפשר להימלט מהמקום מיהרו היהודים לרוץ אל בתיהם. בדרכם חשו אל המאפייה, לקחת משם את סיר ה'טשולנט' שטמנו בתנור בערב שבת, ואותו נהגו בדרך כלל לקחת בדרך מבית הכנסת או בשעת הסעודה. בראות הצוררים את היהודים נושאים את סירי השבת שלהם, חטפו אותם מידיהם, הכו אותם נמרצות, וברשעות שטנית שפכו את תכולתם על פני הרחוב.

היהודים המפוחדים נוכחו לראות כי בתי הכנסיות ובתי המדרשות נעשו ליעד נוח לפגיעה ביהודים רבים בבת אחת, ועל כן, בלית ברירה, במשך יומיים-שלושה נמנעו מללכת אל בתי המדרש, ואת תפילותיהם ערכו בחשאי בתוך דירות מגורים.

ככבשה כחושה בין שבעים זאבי טרף חשו עצמם היהודים, מה גם שלא רק הנאצים פרעו בהם, כי אם כל גוי שהיה אכזרי בטבעו אך בשל מוראה של מלכות כבש בלבו את שנאת ישראל ועד אז נמנע מלפגוע ביהודים, מיהר לנצל את ההזדמנות ולהתעלל בהם.

היטיב להגדיר זאת אחד היהודים המוכים: לא כל היהודים ספגו מנחת זרועם של הגויים האכזרים; אבל כמעט כל הגויים הניפו ידיהם כדי להכות ביהודים.

נאומו של הצורר

יומיים של שקט יחסי שררו לקראת נאומו של הצורר היטלר, שכן הפורעים היו עסוקים בהכנותיהם הקדחתניות.

הודיעו כי היטלר יופיע על המרפסת הענקית שליד 'כיכר הגיבורים', במתחם ארמון המלך לשעבר, וישמיע את דברו לעם האוסטרי ולאוזני העולם כולו.

על היהודים נאסר להופיע במקום, אולם האיסור היה מיותר למדי, שהרי איזה יהודי ישים נפשו בכפו וייכנס ללוע האריה?!

מיליוני אוסטרים נקבצים לכבוד הצורר
קבלת הפנים של המוני תושבי וינה לרודן היטלר

שיירת ההצדעה
מסע נאצי בלב הבירה האוסטרית להמחשת השליטה המוחלטת

בל נשיב לחורפינו

רחובות וינה מלאו פורעי אס-אס, אס-אה והיטלר יוגנד, וכל פסיעה בהם נעשתה למסוכנת בעבור יהודים.

אמנם בעבר עודדו אבא ואדולף ברויער אותי ואת פאולי להשיב מלחמה שערה, אל 'שקצים' שהתנכלו לנו, אולם עתה השתנה הכול באבחת חרב.

אבא וברויער קראו לי ולפאולי והודיעו לנו כי מעתה עלינו להתנהג בדיוק להפך ממה שלימדונו עד כה בהלכות התמודדות עם התנכלות הגויים:

אם חלילה נותקף בידי 'היטלר יוגנד' או סתם גוי, צעיר או מבוגר, אסור לנו להשיב, ודאי שלא לקרוא לעבר הפורעים 'גוי', וחלילה וחס להשיב במכות, שכן כל תגובה כזו כרוכה בסכנת נפשות ועלולה להסתיים רע מאוד.

הבטתי נדהם בפניו של פאולי, פאולי הביט בפניי, ושנינו נעצנו מבטים של תימהון גדול בפני האבות שלנו. רצינו מאוד להתקומם ולתהות בקול על ההוראה, אך האבות מיהרו לחתום את הדיון: "זהו זה, ואין מקום לשאלות ולוויכוחים! אסור להשיב, אסור להתווכח, ומסוכן מאוד להשיב מלחמה שערה! בכל מקרה של התנכלות יש לשאת את הרגליים ולהימלט מן המקום!" האבות שלנו ידעו כי הבריונים חמושים בפגיונים או בשוטים, ואיש לא ימנע מהם לעשות בהם שימוש.

את ההוראה החדשה הזאת קיבלנו בהלם מוחלט, בתחושה שהעולם התהפך. היא הזכירה לי את הפסוק הנורא ממגילת איכה: "יתן למכהו לחי, ישבע בחרפה".

פרק יח

תחת מגפי הקלגסים

מיד בשבת הראשונה לשלטון הנאצים באוסטריה החלו הצוררים לגייס קבוצות של יהודים לקרצוף רחובות וינה.

בימי ההתרוצצות והלחץ שלפני ה'אנשלוס' צוירו בצבעי שמן בכל רחבי הבירה, על הכבישים, על המדרכות ועל הכתלים, כתובות לאומיות אוסטריות, כגון צלבי כתר (שונה מצלב הקרס, הנאצי) Krukenkreutz, 'אוסטריה', וכן סמאות בגנות הנאציזם ובשבח העם האוסטרי. לאומני אוסטריה ניסו לשכנע להצביע במשאל העם אך ורק בעד עצמאות אוסטריה ונגד 'אנשלוס' מצד גרמניה. את רושמם של אלה ביקשו הנאצים לסלק ולמחוק לאלתר.

הרשעים לא חננו זקנים ולא הידרו פניהם של שועים ונכבדים. יהודים צעירים ומבוגרים, גברים וכן נשים, נצטוו לעבוד בניקיון. בידי היהודים נמסרו דליים, מטאטאים וחומר ניקוי חריף המאכל את עור הידיים ופוגע בו קשות, והם נדרשו לקרצף ולהעלים את הכתובות. כל חוליית מנקים הורכבה מחמישה-עשר עד שלושים איש.

את היהודים האומללים הקיפו אנשי אס-אה והיטלר יוגנד וכן אזרחים מוסתים, שעמדו וצהלו, שחקו למשבתם, שרו שירי לעג ופערו פיותיהם בצעקות רמות של גידופים ונאצות.

מושפלים עד עפר
יהודי וינה הנכבדים והאצילים, מאולצים לקרצף את רחובות העיר

מלאכת הניקוי ארכה שבועות ארוכים, ובכל אותם ימים חטפו הרשעים יהודים מן הבתים, וכן לכדו עוברי אורח יהודים וגייסום לעבודת הכפייה. מאות מיהודי וינה, בהם נכבדים ונשואי פנים, הושפלו ובוזו עד עפר, נאלצים לעשות את העבודה, בעודם לבושים בבגדי ההדר שלהם.

יהודים שנאלצו לעבור ברחוב מיהרו במרוצה לבתיהם, פן יחטפו אותם לעבודת הפרך המשפילה בקבוצות הקרצוף. איש לא היה בטוח עוד בחירותו.

הרכה בך והענוגה

בשני עברי שוק הקארמליטער היו כשלושים בתי כיסא, שנועדו בעיקר לבעלי הדוכנים והעגלונים, שהיו מגיעים מכפריהם בחמש לפנות בוקר, להביא את התוצרת החקלאית הטרייה.

כדי לבזות את היהודים החלו הצוררים לחטוף יהודים ברחוב ולגייסם לניקוי בתי הכיסא האלה. הם חטפו גברים לעבודה המעוררת קבס נורא, וחטפו גם נשים. אם הבחינו כי יהודי מנסה למלט נפשו מהם, דלקו אחריו בריוני אס-אה ו'היטלר יוגנד' בחמת זעם עד שהדביקוהו, ואז, כעונש על שהעז לנסות לברוח, הטילו עליו לנקות לבדו את כל בתי הכיסא.

פעם אחת חטפו את אמא לעבודת הניקיון המבישה הזאת. אי אפשר לתאר איך הייתה הנכבדה והאצילה, "הרכה בך והענוגה", נאלצת לעשות את העבודה המצחינה. למרבה החסד, אישה יהודייה ממוקירי משפחתנו מיהרה להתייצב במקומה, בעוד היא מצווה על אמא לעזוב מיד את המקום.

היינו לעג וקלס בגויים
יהודי נשוא פנים נישא בביזיון על עגלה שכתוב עליה: "היהודים אסוננו", כשהוא מחזיק שלט שעליו נאמר: "אנו רצינו את המלחמה", ומימינו ומשמאלו צועדים יהודים שבידיהם שרביטי מטאטא

השליך משמים ארץ תפארת ישראל
הקלגסים נוכח היהודים הקדושים העטופים בטליתות ומעוטרים בתפילין

לחרפה לכל סביבותינו

התעללות נוספת, "בלתי מזיקה", שהוסיפו הצוררים הרשעים, היא: צילומם ברחובה של עיר במצגים מבזים ומשפילים. כוונתם הנתעבת הייתה לפרסם את התמונות בעיתוני גרמניה ובעיתוני העולם, כדי להשפיל את היהודים, לבל יוכלו להמשיך להציג עצמם כעם הנבחר.

באיומים הם אילצו את היהודים להתייצב מול מצלמות, בתנוחות מעוקמות ומעוותות, ואת התמונות המשפילות ביותר שלכדו עדשותיהם פרסמו בבטאון ההסתה הנאצי 'דער שטירמר'. באיזור ה'רינג', בשוק קארמליטער וברחובות הראשיים של הרובע השני הוצבו מגבירי קול שהשמיעו בלי הרף קטעי תעמולה נאצית, נאומי הפיהרר היטלר ושר התעמולה יוזף גבלס, ועמיתיו ראשי השלטון.

מילים שרוצחות
שר התעמולה הנאצי גבלס יורק גיצי שנאה

צדו צעדינו מלכת ברחובותינו

אווירה של טרור ופחד שררה בכול. יהודי שהלך ברחוב הסתכן בחטיפה לחקירה, סתם כך לצורך עינויים והתקלסות, ובשליחה למחנה דאכאו.

יהודים יראו ללכת לבדם ברחוב, פן יחטפו אותם ואיש לא ידע לאן הם נעלמו. אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים, ואין לו סיכוי להינצל. על כן העדיפו ללכת שניים יחדיו, כדי שאם ייחטף האחד – יוכל רעהו לסייעו או לכל הפחות להודיע לבני משפחתו, כדי שהם ינסו לעשות מה שאפשר, אם אמנם אפשר.

אימת מחנה דאכאו נפלה על יהודי וינה. ידוע ידעו כי תנאי החיים שם נוראים ואיומים, עד כי אין לדעת אם באי המחנה הזה ישובו ממנו אי פעם. כאשר הודיע נאצי ליהודי כי הוא יישלח לדאכאו, ידעו כי יש להיפרד ממנו, שכן הוא כלאחר גזר דין.

נהפך לאבל מחולנו

אסון נורא המיטו הרוצחים הצוררים על משפחתנו מיד בראשית ימי השלטון הנאצי באוסטריה. קודם לכן, בימי החנוכה של שנת תרצ"ח, נחוגה שמחת האירוסין של אחות אבי גינא (רבקה) עם החתן המופלג יהושע קלפהולץ.[1] השמחה נחקקה היטב בתודעתי, שכן היא נערכה במעוננו, מה גם שנתכבדתי לשבור את הצלחת, עם ההכרזה 'מזל טוב!' בסיום קריאת שטר התנאים.

עתה, שנים רבות לאחר המאורע, אני תוהה מדוע נתכבדתי אני דווקא בשבירת הצלחת, בניגוד למקובל, ששתי המחותנות שוברות אותה יחדיו. ייתכן כי מאחר שהכלה הייתה יתומה מאם, ביקשו למנוע ממנה צער ביום שמחתה על ידי טשטוש העובדה שלא אמה היא השוברת את הצלחת, ולכן העבירו את שבירת הצלחת לילד האחיין.

הצלחת נשברה, אך לדעת המחותנות לא נתרסקה די הצורך, ואני נתבקשתי לרקוע על השברים הדק היטב, שוב ושוב, להשלמת המלאכה...

מועד החתונה נקבע ללפני חג הפסח, ולמרות המתיחות שעטפה את כולנו, בני המשפחה ובמיוחד הכלה היו עסוקים בהכנות קדחתניות לקראת יום האפריון.

---

1) מקרובי משפחת ראטקאפף הנודעת מווינה. דומני שהוא היה מסביבת טורנא.

כמה נורא ומזוויע, כי למגינת לב, מיד לאחר הפורים נחטף החתן בידי הצוררים, בלכתו ברחוב, ושולח לדאכאו. את הבשורה המרה מסר יהודי שהלך עמו ברחוב וראה איך הוא נחטף ונשלח לדאכאו. מאז לא נשמע ממנו דבר. מועד החתונה נותר מיותם, ומכל השידוך המבטיח נותרו רק לבבות שבורים לרסיסי רסיסים – של הכלה, של ההורים ושל שאר בני המשפחה.

חודשים מספר לאחר מכן, כבר באותו קיץ, הגיעה הודעה רשמית מאת השלטונות כי הצוררים רצחוהו במחנה הנודע לשמצה. מי יכול לתאר את זעקות השבר שהחרידו את בתי המשפחות האומללות – משפחת החתן, שבמקום להוביל את בנם לחופה, התאבלו על מותו, והכלה ומשפחתה, ששמחתם הפכה לתוגה, ובמקום התרגשות ושמחה ליום האפריון הגדול, התמלאו חדרי לבם בכאב שאי אפשר להכילו---

פרק יט

ידו פרש צר

אימה וחרדה גדולה נפלו על יהודי וינה כאשר נודע להם כי אחד הצעדים הראשונים שעשו הנאצים בווינה הוא החרמת ארכיון הקהילה היהודית.

הקהילה היהודית בווינה, ה'קולטוס געמיינדע', הייתה מאורגנת להפליא. הכול נרשם ותועד בה בדייקנות 'יקית'. ברשימותיה היו השמות והכתובות המדויקים והמעודכנים של כל יהודי וינה, כולל התפקידים, היכולת הכלכלית והנכסים, שבאו לידי ביטוי בשומת מס הקהילה שהושתה על כל אחד מבני הקהילה.

כל היהודים בלי יוצא מן הכלל נכללו ברשומות הקהילה, שכן החוק שחל כבר בימי הקיסר פרנץ יוזף, חייב כל יהודי להשתייך לקהילת הגג ולהיות מדווח באמצעותה.

למרבה הצער, אף שתופי המלחמה רעמו שנים מספר, ובחלל ריחף החשש שהיטלר יפלוש לאוסטריה ויעשה ליהודיה כמה שכבר עולל ליהודי גרמניה, לא השכילו מנהיגי הקהילה להשמיד את הרשומות או להעבירן לארץ מבטחים חופשית, כגון אנגליה, אמריקה או ארץ ישראל. אמנם עסקנים חרדיים בקהילה, שנשלטה בידי גורמים שאינם שומרי מצוות, וכן עסקנים שלא נמנו עם הציבור

אשר יגורנו בא
הצוררים הנאצים
פושטים על בניין
הקהילה היהודית

ממטירים פקודות
הנאצים מנחיתים על פקידי הקהילה את דרישותיהם. הצורר אייכמן ימ"ש בכבודו ובעצמו (משמאל, פניו אל המצלמה) מפקד על הפשיטה ב'קולטוס געמיינדע'. לאחר מכן הוא נראה בתמונה בחצר בית הכנסת ברחוב זייטנשטטנגסה מס' 6. בתמונה נראה גם איש ה'קולטוס געמיינדע', ד"ר בנימין מורמלשטיין

החרדי, תבעו זאת שוב ושוב. הם הזהירו, התחננו וביקשו: אנא, סלקו את הרשימות, העבירו אותן מכאן! הרי עיניכם הרואות מה עשו הגרמנים הנאצים ליהודים בארצם! הימצאותן של רשימות מסודרות טומנת סכנה מוחשית מרוכזת לכל יהודי הקהילה, שיהיו טרף קל לרוצחים האכזריים!

אך קולם היה כקול קורא במדבר. ראשי הקהילה אטמו אוזניהם ולבם והשאירו את כל הרשומות מתויקות ומסודרות, ובהגיע הנאצים לווינה נחסכה מהם הטרחה הכרוכה באיסוף המידע. הכול נפל לידיהם כפרי בשל, ערוך ומוכן. שמות, כתובות, נכסים, מעמד ויכולת כלכלית. במדינות אחרות ארך לצוררים זמן עד שהגיעו אל המידע החיוני הזה, ואת חלון הזמן הזה יכלו יהודים רבים לנצל כדי לחמוק מידיהם האכזריות של הנאצים או למלט את רכושם. לא כן בווינה. כאן נסגר ונאטם החלון באטימות לבם של עסקנים קצרי רואי וחסרי לב. זהו עוול בלתי נשכח, והוא לא יסולח!

אנשי הגסטפו הרצחניים, שהתמקמו בבניין 'הוטל מטרופול' בווינה, היטיבו לנצל במהירות את המידע המסודר שהוגש להם על טס זהב. ראשית התפרצו, על פי הרשימה המסודרת, אל בתיהם של עתירי ההון מקרב היהודים, השליכום לכלא ואילצו אותם לחתום על ויתור "מרצון" על כל רכושם.

באפריל 38' הוציאו שלטונות הכיבוש הנאציים צו המורה לכל יהודי אוסטריה להגיש הצהרת הון, הכוללת את כל נכסיהם וחובותיהם. כך היטיבו

מעוז הרוצחים
מלון 'מטרופול' שהנאצים הפכו למטה הגסטפו

הצורר מכתיב
אייכמן מצווה על ד"ר יוסף לבנהרץ, הפרזידנט של הקהילה היהודית בווינה (משמאל) למסור את ארכיון הקהילה

הנאצים לאתר את עתירי הרכוש ולהצליב את המידע עם מה שכבר היה בידיהם מארכיון הקהילה היהודית.[1]

מחפשים נשק ו"מוצאים" אוצרות

בחודשיים הראשונים, בעוד השלטון הנאצי באוסטריה מתבסס, פשטו כנופיות של אס-אה, אס-אס, ופה-גה על בתי היהודים וערכו בהם חיפושים דקדקניים של נשק.

לא קשה היה להם לזהות את בתיהם של היהודים: מזוזה על המשקוף הסגירה מיד את זהותו היהודית של הדייר, ולהבדיל אלף אלפי הבדלות, צלב קרס הוצג על דלתותיהם של האוסטרים.

שכנינו, משפחת ברויער, סברו בתמימותם שהדגל ההונגרי ישמש להם מגן וצינה, והדביקו על דלת ביתם דגל וסמל ענק של מדינת הונגריה, כמצהירים

1) האשמה מספר 7 המופיעה בהקדמת ספרנו.

כי אזרחי מדינה זרה הם וחלילה לפגוע בהם. מאותה סיבה, שכן אחר, אזרח צ'כיה, הדביק על דלתו את הדגל והסמל הצ'כי. גם פולנים הדביקו את דגל ארצם, אך הם היו הראשונים להסירו, משהתברר שהוא רק מרע את מצבם, בהיות פולין אויבת מרה של גרמניה...

הנאצים טענו כי בווינה מתגוררים מאתיים אלף יהודים, ואם רק עשרה אחוזים מהם הטמינו נשק ב'סליקים' בבתיהם - יש בכך בעיה גדולה לשלטון. הם ידעו היטב כי בשעה שהם פעלו במחתרת בגרמניה, רובם החביאו נשק ליום פקודה, ועל כן היה ברור להם שגם היהודים, החוששים כל כך מידו האכזרית של היטלר, עשו זאת. הם לא העלו על דעתם שהיהודים לא אגרו נשק להגנה עצמית והם אינם חמושים.

בהנחה שבתי היהודים מלאי תחמושת, הכריזו הנאצים על מבצע 'חיפוש נשק' מקיף בקרב היהודים. בחסות הצורך הבטחוני הם התפרצו בכוח ברוטלי אל הבתים וערכו בהם חיפושים, אף בלא להציג צו חיפוש מטעם בית משפט.

נשק - לא מצאו אצל היהודים, אולם עיניהם החמדניות חיפשו ומצאו דברי ערך, כגון תשמישי קדושה וכלי כסף, מכשירי רדיו, מצלמות (שבימים ההם היו יקרות עד מאוד) ומעילי פרווה, ובאין איש מעז לפצות פה ולמחות, שדדום מבתי היהודים.

בינם ובין עצמם צחקו היהודים במרירות על חיפושי הנשק. הם ידעו היטב כמה קלושים הסיכויים למצוא אצלם תחמושת, ושאלו זה את זה בתמיהה: "האם גם אצלכם כבר חיפשו נשק?" להבנתם של היהודים, כל סיפור חיפושי הנשק לא היה אלא תירוץ לפרוץ אל בתיהם ולשדוד את רכושם.

בימים ההם שאל אבי את אחד מידידיו, שהיה בכיר בהנהגה הנאצית באוסטריה, מה פשר הדרך הפתלתלה של הכרזה על חיפוש נשק. "הגידו ישירות כי מבקשים אתם למצוא אוצרות", הוא אמר לו.

בתגובה טען הלה כי הנאצים אכן חוששים מפני נשק עלום שבידי היהודים. הוא הסביר בכנות כי הנאצים אינם יכולים להאמין שהיהודים לא אגרו נשק, ואם מתוך מאתיים אלף יהודי וינה רק עשרה אחוזים החביאו נשק - יש לכובשים בעיה רצינית. על כן נכון הדבר שהם מחפשים נשק, אך נכון גם שכאשר אגב חיפוש נשק הם מגלים אוצרות - הם מנכסים אותם לעצמם.

ה"הגונים" שבהם

באחד הימים פגש אבא שני גויים ממכריו הוותיקים, שנמנו עם בולשי בתי היהודים, והציב בפניהם שאלה נוקבת: "איך הידרדרתם עד כדי הגעה לשפל המדרגה, לתחתית החבית האנושית, והנכם מתפרצים לבתיהם של אנשים שלווים וחומסים את רכושם?!"

השניים, שבימים כתיקונם שמרו על חזות מהוגנת, נבוכו במקצת, אולם טענו כי מלכתחילה באו לחפש נשק ולא לגנוב, אך בראותם את דברי הערך, חמדו אותם וגזלום.

אוי לאנשים "הגונים" שכאלה, נאנח אבא, אך את הגיגיו שמר בלבו. אוי לאנשים שההזדמנות הראשונה קורעת מעל פניהם את מסווה ההגינות ומראה לעין כול כיצד הם מקיימים בהידור את קינת איוב (כד יד): "לאור יקום רוצח, יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב".

הוי על כל שכניי הרעים

במרתף ביתנו שבפינת הרחובות קרומבוים ושיף היה חדר כביסה גדול, והממונה על הבית, הגברת שטעפי שטרעליך, התפרנסה יפה שנים ארוכות מכיבוס הבגדים של דיירי הבניין ודרי הבתים הסמוכים. תמיד כאשר ירדתי אל המרתף להביא אליה כבסים, מצאתי את החדר אפוף אדים, עד כי כמעט לא ראו בו דבר.

כלב מחמד קטנטן היה לה, זוזי שמו. כאשר מחאו כף הוא היה מתרוצץ ורודף אחר זנבו, למשוש לבם של הילדים הקטנים.

בעלה, אדון שטרעליך, הקפיד בעקביות להחניף למשפחתנו, שהייתה מקור פרנסתו. בכל הזדמנות התאמץ להדגיש את הוקרתו לאבא ואמא, את הערצתו אותם ואת רצונו הבלתי מתפשר לבוא לעזרתם. אמא נהגה לקנות בכל יום פרות וירקות טריים בשוק, והוא היה חש ליטול מידה את הסלים ולהעלותם אל ביתנו.

בעשרה בנובמבר התייצב שטרעליך בפתח ביתנו ואמר לאמא: "יודע אני שברשותכם מכונת כתיבה, ומאחר שמשתרגים על צווארי חובות כבדים מפונדק היין אשר לי, רצוני ליטול עמי את מכונת הכתיבה, וכאשר יתאפשר לי הדבר – אחזיר אותה..."

אמא הייתה המומה מעזות המצח של מי שמתפרנס מאתנו שנים רבות, ובכל זאת ניסתה להסביר: "ודאי אתה יודע שאנו זקוקים למכונה מאוד".

אולם ה"הסבר" שלו היה נחרץ יותר: "ייתכן שאתם זקוקים למכונה, אבל אני מוכרח אותה... העסקים שלי יגעים והחובות רבים..."

אמא הבינה שבימים אלו מסוכן לסרב, ומסרה לו בלב כבד את המכונה.

בטרם יצא הגוי מהבניין נשמעה אשתו מרעימה עליו בקולה: "מירטל! האין לך בושה? כך לקחת מן הזולת?!"

"ומה בכך? עכשיו כולם נוטלים וחוטפים מהיהודים, ואנו זקוקים למכונה", השיב לה החצוף.

ככל הנראה הייתה אשתו מהוגנת ממנו, שכן היא דרשה ממנו בתוקף: "החזר מיד את המכונה!"

לא נותרה לו ברירה אלא להתייצב מבויש ונבוך בפתח ביתנו ולהשיב את המכונה.

בנו של הגזבר

שונה מכל אלה היה הקשר של אבא עם ווילי קרויץ, אזרח וינאי לא יהודי, ששימש מנהל עבודה במפעלו של אבא והתגורר ברעטנבאכער-גאסע 60, בדירה 21. אביו של ווילי היה גזבר המפלגה הסוציאל-דמוקרטית האנטי-נאצית והופקד על גביית דמי החבר מאת חברי המפלגה. בשנת 34', כאשר המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הוצאה באוסטריה אל מחוץ לחוק, נאסר האב, והמשפחה הגיעה עד פת לחם.

במצוקתו פנה ווילי אל אבא וביקש לעבוד בתפירה ולפרנס את המשפחה. לא היה לו דבר מלבד נכונות לעבוד, גם לא מכונת תפירה. אבא העמיד לרשותם מכונת תפירה בעלת מנוע חשמלי, ומשפחת קרויץ, ווילי במיוחד, היו אסירי תודה.

ווילי היה מהיחידים ששימרו בכל הזמנים ובכל התנאים את הכרת הטוב. בימים הקשים הוא היה מגיע אל בית אבא מדי יום ביומו, מחרף נפשו כדי לסייע לו. על הקשר המיוחד שלו עם משפחתנו עוד יסופר בהמשך.

פרק כ

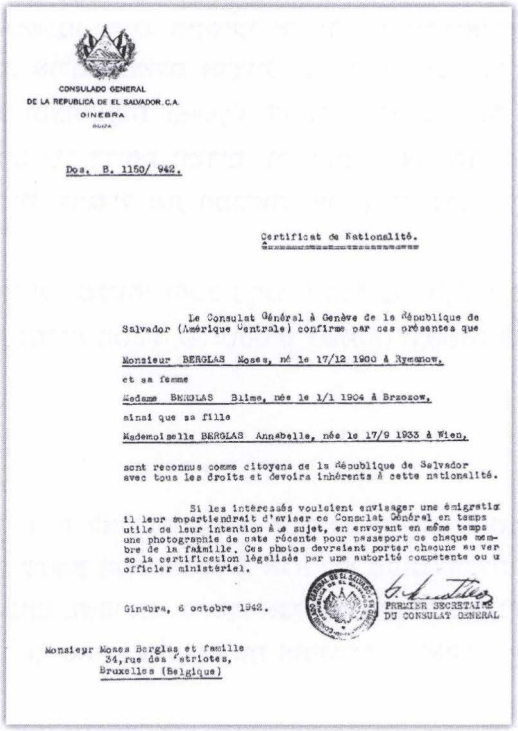
אמלטה נא

למן הרגע שבו הציגו קלגסי הנאצים מגפיהם ברחובות וינה, חשו יהודיה היטב את החרב החדה דוחקת בצווארם, וחיפשו כל דרך אפשרית ובלתי אפשרית למלט את נפשותיהם ואת נפשות בני ביתם.

אפשרות קשה, בלתי אפשרית כמעט, הייתה להשיג סרטיפיקט, אשרת כניסה לארץ ישראל. האנגלים, בעלי המנדט בארץ, העניקו אשרה זו במשורה, מתעלמים מן העובדה שבכוחה של אשרה זו להציל מרדיפות הנאצים, בני אדם חפים מפשע.

יהודים בווינה חיפשו שגרירויות של מדינות על פני הגלובוס, שאולי יסכימו לקלוט אותם כפליטים. הם הלכו מקונסוליה לקונסוליה והתחננו לקבל ויזה. כך הלכו לשגרירויות הולנד, בלגיה, איטליה, צרפת, פורטוגל ועוד. באטלס בית הספר שמתוכו למדתי גיאוגרפיה, עקבתי אחר שמות המדינות שהוזכרו כאפשרות מילוט, לחלק מהן – קטנות, נידחות ובלתי מפורסמות – התוודעתי רק בתוקף הנסיבות האומללות. ואולם על פי רוב לא השיגו התחנונים דבר מלבד מפח נפש. גויי הארצות לא רצו ביהודים ולא היה להם עניין להצילם.

היו יהודים שהצליחו לחלץ משגרירות כלשהי הבטחה בכתב, שבעוד שבועות מספר יוכלו לקבל ויזה. מסמך כזה יכול לשמש מפתח ראשון ליציאה, שכן

CONSULADO GENERAL
DE LA REPUBLICA DE EL SALVADOR, C.A.
GINEBRA
Suiza

Dos. B. 1150/ 942.

Certificat de Nationalité.

Le Consulat Général à Genève de la République de Salvador (Amérique Centrale) confirme par ces présentes que

Monsieur BERGLAS Moses, né le 17/12 1900 à Rymanow,

et sa femme

Madame BERGLAS Blime, née le 1/1 1904 à Brzozow,

ainsi que sa fille

Mademoiselle BERGLAS Annabelle, née le 17/9 1933 à Wien,

sont reconnus comme citoyens de la République de Salvador avec tous les droits et devoirs inhérents à cette nationalité.

Si les intéressés voulaient envisager une émigrati il leur appartiendrait d'aviser ce Consulat Général en temps utile de leur intention à ce sujet, en envoyant en même temps une photographie de cete récente pour passeport de chaque membre de la famille. Ces photos devraient porter chacune au ver so la certification légalisée par une autorité competente ou u officier ministériel.

Ginèbre, 6 octobre 1942.

PREMIER SECRETAIRE
DU CONSULAT GENERAL

Monsieur Moses Berglas et famille
34, rue des Patriotes,
Bruxelles (Belgique)

אל אל-סלבדור
מסמכי שגרירות המספרים על ניסיונות המילוט של משפחת בערגלאס

בהימצאו יכלו לפנות אל שגרירות אחרת, לבקש 'רייזע וויזע', אשרת מעבר אל המדינה ההיא, ולהימלט מווינה – דבר שהיה בו הצלה פורתא.

היו יהודים שלמרבה הצער והכאב נדרשו לדרך מילוט קשה ומבישה, כאשר שגרירויות של מדינות דרום-אמריקניות, בעלות זיקה נוצרית-דתית עמוקה, כגון ארגנטינה, ברזיל, צ'ילה, אורוגוואי, פאראגוואי וקולומביה, ניאותו לתת אשרת הגירה ליהודים שהציגו אישור כי הוטבלו לנצרות, רחמנא ליצלן. בצוק העתים נמצאו יהודים שהגישו מסמכים המעידים כי כביכול הם ביקרו בכנסייה והשתמדו, אך בדרך כלל דחו יהודים בשאט נפש הצעות כאלה, והיו מוכנים למסור נפשם על קדושת השם, ובלבד שלא לעשות מעשה של התכחשות ליהדותם.

השאיפה המועדפת ביותר בקרב היהודים הנרדפים הייתה להגיע אל 'ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות'. מדי יום ביומו נצפתה התרוצצות פעילה אל

השגרירות האמריקנית, ששכנה ברובע התשיעי. יהודים התחננו נואשות לקרש הצלה מרדיפות הנאצים, אולם ממשלת ארצות הברית של אמריקה הקצתה מכסות הגירה מוגבלות ומצומצמות Quoten 'קוֹטֶן', שהושפעו גם ממספר הבקשות להגר. גם בימים של רדיפת יהודים עד מוות, מיאן הלב הצונן של האמריקנים כלפי היהודים, להגדיל את המכסות, אף שהיה בהן כדי להציל נפשות.[1]

אציין כי למרות היותי ילד שלטתי היטב במכונת הכתיבה, וקרובי משפחה, שכנים וידידים נעזרו בי למילוי מסודר של טפסים רשמיים ובקשות לרשיונות הגירה משגרירויות.

המכסות הקפואות

הקושי הגדול בהשגת ויזה לארצות הברית נבע גם מהעובדה שהמכסות נקבעו לא לפי האזרחות שנשא מגיש הבקשה, אלא לפי מקום הולדתו. הואיל וכך, רבים מיהודי וינה, ובהם משפחתנו, נחשבו אצל האמריקנים לפולנים, בגלל מוצא המשפחה המקורי, אף שהיו בעלי אזרחות אוסטרית, שלאחר ה'אנשלוס' הפכה לגרמנית.

זו הייתה צרה צרורה, שכן עד המלחמה, אחוז אזרחי פולין שביקשו להגר לאמריקה היה נמוך בשיעור ניכר משיעור המבקשים הגרמנים, והמכסה לשנים הבאות נקבעה על פי חישוב ממוצע המהגרים מכל מדינה אל ארצם בחמש עד עשר השנים האחרונות. קיבוע המכסה בשיטה זו היה אסון לניסיונות ההימלטות של יהודי אוסטריה מן החבל המתהדק סביב צווארם.

אבא נפגש עם פקיד בכיר בשגרירות, וטען לעומתו: "הרי נולדתי בגליציה בעת היותה בשליטת אוסטריה. מדוע אפוא לא איחשב אוסטרי? מה לי ולפולין?!"

על טענה הגיונית זו השיבו הפקיד כי זו ההוראה שניתנה מוושינגטון, מאחר שיהודים רבים מאוסטריה מבקשים ויזה, ויש צורך למצוא עילה לסננם ולדחותם.

---

1) האשמה מספר 1 המופיעה בהקדמת ספרנו.

אבא כעס מאוד ולא קיבל את הדברים. הוא אמר לפקיד כי לא יחשה על הגישה הלא הוגנת הזו, אך הלה החציף לו פנים ודיבר עמו קשות בנימה אנטישמית. הוא הצהיר כי כל אשר יעשה אבא - לא יועיל לו, ואף הוסיף והכריז בשחצנות: "אין אני זקוק לשיעורי גיאוגרפיה ממך. הישיבה הסתיימה!"

זכורות לי פניו של אבא בשובו מהפגישה ההיא. הוא היה נסער מאוד, זועף על קבלת הפנים העוינת והאנטישמית של נציג הדמוקרטיה הגדולה בעולם. אבא הבין היטב את משמעות נעילת הדלתות בפניהם של הפליטים האומללים: ארצות הברית אינה מוכנה לקבל אותם, גם אם מחיר הסירוב יהיה שחיטה של בני אדם חפים מפשע. ברוב מרירותו הפטיר אבא: "דאס זענען שוין אונזערע גוטע פריינד" - ואלה ה"ידידים" שלנו...

חוצפה של צוררים

תור ענק הזדנב מבניין השגרירות האמריקנית החוצה, אל הרחוב. שעות וימים המתינו אנשים לזכות להיכנס אל השגרירות. באחת משעות ההמתנה שלנו בתור, עמדנו עם כשלוש מאות עד ארבע מאות איש נוספים. אישה יהודייה שנשאה בידה את דגל ארצות הברית של אמריקה, ניגשה אל דלת הבית וביקשה להיכנס. היא אמרה שהיא אזרחית ארצות הברית ועל כן אין לה צורך בוויזה, אלא עליה רק להסדיר משהו בשגרירות. איש אס-אס שעמד שם בתפקיד שמירת הסדר ושלום השגרירות, ומפעם לפעם הכה יהודים להנאתו, צווח לעומתה: "לרדת ולעמוד בתור למטה!"

כשניסתה האישה להסביר לו כי היא אזרחית אמריקה, הוא היכה אותה מכה חזקה כל כך, עד שכמעט נפלה מתעלפת.

האישה המזועזעת התפרצה אל תוך בניין השגרירות, שכן על פי החוק הבין-לאומי, המקום נחשב לטריטוריה אמריקנית, ולאיש האס-אס היה אסור להיכנס לשם. היא ניגשה אל פקיד השגרירות והציגה את אותות המכות והנפיחות בפניה, עד כי באחת מעיניה בקושי יכלה לראות.

הפקיד יצא אל איש האס-אס ואמר לו: "שמעתי כי הכית את הגברת הזאת!"

הצורר התקצף ואמר: "כך?! רצוני שהיא תצא ותאמר לי זאת בפנייי!"

האזרחית האמריקנית סברה כי בתוקף אזרחותה היא נמצאת במקום בטוח, ועל כן עברה את המפתן לנוכח איש האס-אס וקראה בעוז: "כן, אתה הכיתני!"

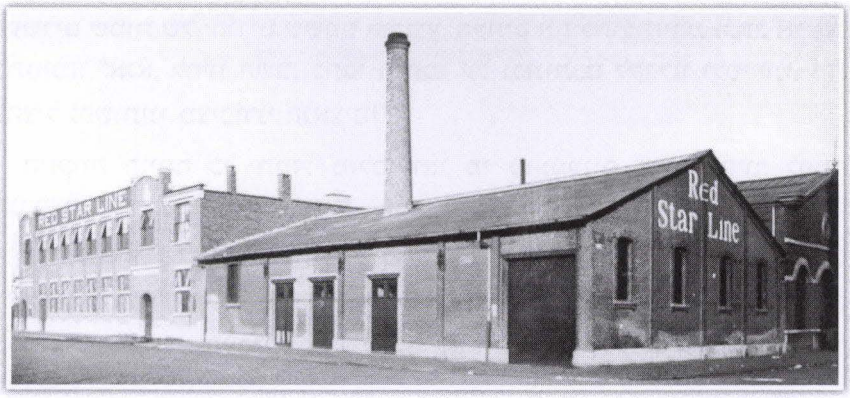
לשמע ההאשמה הניף הרשע את ידו והיכה אותה מכה שנייה וחזקה, בקראו: "וזה בעבור התלונה!" ובפנותו אל פקיד השגרירות קרא: "ויאמר נא אדוני לממונה עליו, כי בעבור מכה לאישה יהודייה אחת לא תכריז אמריקה מלחמה על גרמניה!"

רחוקה ישועתי לבוא

משנוצלו כל המכסות של השנה ההיא, הנפיקה השגרירות האמריקנית אשרות כניסה שמיעודן מתרחק והולך, על בסיס מכסות השנים הבאות. יהודים שהגישו בקשה לאחר שישה-עשר במרץ 38', קיבלו אשרה הנושאת תאריך בחודשים אפריל-מאי 39'. בקשת משפחתנו, שהוגשה רק כמה שבועות מאוחר יותר, זכתה לוויזה הממועדת לעשרים במאי 40', י"ב באייר ת"ש. חישוב פשוט גילה כי כל יום של איחור בהגשת בקשה להגירה, מביא לאיחור של חודש בערך במועד הנקוב של הוויזה.

מיד עם קבלת האשרה העתידית מיהר אבא לרכוש כרטיסי הפלגה בלא תאריך, כדי שברגע שיתאפשר הדבר יוכל לצאת מאוסטריה הכבושה אל ארץ החופש. היו יהודים שבחסות אשרה עתידית כזו, יצאו בינתיים, באופן בלתי לגלי, מאוסטריה לאנגליה, לצרפת, לבלגיה או להולנד, כדי להמתין שם לוויזה. לא אחת לכדו אותם השלטונות המקומיים והחזירום לאוסטריה, והם ניסו מזלם בשנית ואף בשלישית, כדי להציל את חייהם. אבא לא נהג כך בשלב ההוא, אלא המתין לשעת כושר, כשלבו מלא תפילה שיעלה בידו להציל את נפשו ואת נפשות משפחתו.

כדרכו של יעקב אבינו, שחילק את משפחתו כאשר ביקש עשיו את רעתו, רכש אבא כרטיסים בחברת הספנות 'הולנד-אמריקה ליניע', שספינה שלה הייתה אמורה להפליג מפליסינגען שבהולנד לניו יורק, ואילו גיסו, הדוד שכר, רכש כרטיסים בחברת 'רעד-סטאר ליניע' (הכוכב האדום), שספינה שלה הייתה אמורה לצאת מאנטוורפן שבבלגיה לאמריקה. מאחר שהכרטיסים שנקנו היו בלא תאריך, מזמין הכרטיס היה צריך לשריין את המקומות להפלגה סמוך למועד נסיעתו.

כרטיסים משוריינים
משרדי חברת 'רעד-סטאר ליניע' באנטוורפן

עם קרובו

אמריקה לא התכוונה לממן את קליטתם ואת שהותם של פליטים יהודים חסרי כול. משום כך, יהודים חסרי נכסים שביקשו להגר לאמריקה, היו צריכים להוכיח כי יש להם על אדמת אמריקה בני משפחה המצהירים כי יתמכו בהם עד שיתבססו.

את ה'עפידעוויס', תצהיר התחייבות הקליטה והתמיכה בעבור משפחתנו, ביקשנו מלויס בערגלאס, בן דודו של סבא בערגלאס. לויס היגר לארצות הברית כבר בשנות העשרים ועשה חיל בעסקי מוסכים, הובלות ומשאיות. לויס ניאות לשלוח את התצהיר, אולם הנפקת המסמך התעכבה, מפני שבידי לויס הייתה שומת מס ישנה, מלפני שלוש שנים, והתצהיר היה חייב להישען על שומת מס עדכנית, המעידה על יכולתו הכלכלית של המאמץ. הנפקת שומת המס החדשה ארכה זמן, ואנו כתבנו אליו כתוב וחזור בקוצר רוח, מבקשים לדעת שהמסמך כבר מוכן. כאשר סוף סוף הגיע התצהיר, מיד אושר לויס כתומך בעבור משפחתנו, מאחר שהוא נחשב איש עסקים אמיד ובעל רכוש רב.

בבית הדואר המרכזי בווינה עמדו לשירות הציבור ספרי טלפונים של ערים מרכזיות בעולם. יהודים נואשים השתמשו בהם לצורך חיפוש שמות משפחה הזהים לשלהם. מי ששמו היה, למשל, הורביץ, שלה מספר הטלפונים האמריקני

כעשרים שמות של יהודים ששמם הורביץ, העתיק את כתובותיהם וכתב אליהם בתחינה: "אנא, למען השם, כתבו וחתמו על נכונותכם לקבלנו ולסייענו, כדי להציל נפשותינו מציפורני הנאצים!"

התקווה הייתה כי יתמזל מזלם, ואי מי מהנמענים ישיב בחיוב לפניה הנרגשת, "הצילני נא מיד עשיו".

במלאכה זו, של חיפוש כתובות ופנייה אל "קרובים" מאמצים, עסקו יהודים נואשות במשך שבועות, ואכן, רבים מהם זכו להצלה מן התופת, בזכות לבם הרחום של יהודים מעבר לים, שמעולם לא הכירו. "מי כעמך ישראל, גוי אחד בארץ!"

למרבה הצער נמצאו יהודים יחידים, שבהגיעם לארצות הברית ניצלו לרעה את הטובה שנעשתה להם, ותבעו מהמצהירים, אנשים זרים להם, לממש התחייבותם ולפרנסם...

חיש מהר התפרסם הדבר בעיתון היהודי 'אופבוי', שיצא לאור בארצות הברית בשפה הגרמנית, וגרם נזק בל יכופר ליהודים אחרים, שטרם יצאו ממלתעות הרודפים. רבים מיהודים אלו, שגם הם התחננו לקבל הצהרת תמיכה וחסות מתושבי ארצות הברית, לא נענו, שכן האנשים חששו לשגר התחייבות כזו, פן יגמלו גם להם רעה תחת טובה ונכונותם לעזור תהיה בעוכריהם. כדי למגר את התופעה המבישה, הפנה העיתון קריאה גלויה לפליטים הבאים בשערי אמריקה, לבל יהיו כפויי טובה כלפי אנשי חסדם.

פרק כא

"אני מוכרח להתנכר!"

את המתח בימים שלאחר חג הפסח, בחודש אייר תרצ"ח (מאי 38'), אפשר היה לחתוך בסכין. משום כך כאשר אמרה וועטי לאבא שהיא שוקלת ללכת לבקר אצל דודה, הקצין היידוביץ', במבצר 'ראסויער קאזערנה', תמך אבא ברעיון. בימים ההם, שבהם העולם קרס סביבנו, ואבא חיפש נואשות מוצא כלשהו מהצרות הגדולות שהתרגשו עלינו דבר יום ביומו, הוא תר בכל דרך אחר קשר עם מישהו ב'חלונות הגבוהים' וסבר כי ייתכן שתצמח לנו תועלת מן הקשר עם הקצין הבכיר.

הצטרפתי אל וועטי, ויחדיו התייצבנו בשערי המבצר. הפעם היה השער המרכזי נעול, ורק שני הפשפשים שמצדיו נותרו פתוחים ובשמירה הדוקה. לאורך הבניין, מהגג ועד החצר, נפרשו כמה וכמה דגלים של צלבי קרס ענקיים. אלה לא הטילו עלי מורא דווקא, שכן על כל הבניינים הציבוריים בווינה נתלו דגלי ענק כאלה. בחצר נראו חיילים רבים שבהוראת מפקדיהם ניצלו כל רגע להכנות למלחמה: הם התאמנו בחגור מלא; צעדו, רצו וקפצו, נושאים מטעני נשק, אבק שרפה וארגזים. השומר שבכניסה שאל את וועטי אנה מועדות פנינו, וועטי השיבה כי היא בדרכה אל דודה, הקצין היידוביץ', המתגורר בקומה השלישית. באמצעות הטלפון הפנימי קיבל השומר אישור לכניסתנו.

בהגיענו אל הקומה השלישית המתינו הדוד היידוביץ' ואשתו, הדודה לאוזי Louisi Tant'. והנה, אך הבחינה בי הדודה – מיד התנפלה על וועטי: "עם הילד היהודי, אסור לך לבוא הנה! מעתה תוכלי לבוא, אבל רק לבד!"

הדוד התערב והחרה-החזיק אחריה: "את מוכרחה להבין. כיום אני קצין גרמני רם דרג... קריירה גדולה ממתינה לי, ואסור שיהיה לנו שום קשר עם יהודים..."

"רואה אני, וועטי, שאת ממשיכה בעסקייך עם המשפחה היהודית, אף שאת יודעת היטב שהחוק אוסר זאת!" הוסיפה הדודה והעירה בחומרה, "אעקוב אחרייך וארא אם את ממשיכה לעבוד אצל משפחת קערן... דעי כי עלולות לצמוח לך בעיות גדולות מהקשר המסוכן הזה!" איימה.

"בוא נלך!" פנתה אלי וועטי, הסתובבה בחרון אף והסתלקה, בלי לומר אף מילה אחת לדודה ולדודתה, גם לא 'שלום'.

הייתי נסער מאוד. קשה היה לי לעכל את השינוי הדרמטי ביחסו של הדוד. לא הבנתי איך ייתכן שהדוד ה"חביב", שתמיד קיבל אותי בידידות לבבית, מיישר עתה קו עם אשתו, צוררת היהודים.

בצאתנו העיר השומר: "אה, זה היה ביקור קצרצר!"

וועטי ביכרה לפטור אותו במילת פרדה סתמית: "להתראות", אך השומר לא קיבל זאת.

"מה זאת אומרת 'להתראות'?" הוא קרא בזעף, "אומרים 'הייל היטלר!' אין עוד דבר כזה 'להתראות'... ובכלל, מדוע הגברת אינה עונדת את התג עם צלב הקרס?"

"החלפתי בגד, ולא זכרתי להעביר את התג מבגד לבגד", התנצלה וועטי בחצי פה.

"זה כבר נשמע חשוד מאוד!" פסק השומר וציווה: "תני לי את תעודת הזהות שלך! ארשום את הכול!"

"אין עמי תעודת זהות", אמרה וועטי.

"עלי לחקור את הכול!" איים השומר. "לא אוכל לשחרר אותך בטרם אקח דברים עם השומר שבביתן השמירה החיצון".

רק אחרי ש"הוציאו לנו את הנשמה" היטב, שחררו אותנו לדרכנו.

מפוחד ורועד הגעתי הביתה וסיפרתי לאבא ולאמא את הקורות אותנו. הודעתי לוועטי כי שוב אין בדעתי ללכת למקום ההוא, והיא כמובן הסכימה עמי.

מאז הקפידה וועטי לענוד צלב קרס, אף כי מהסוג הפשוט ביותר, כדי שלא יעצרוה וישאלוה מדוע אין היא מתעטרת בסמל הנאצי.

פעם אחת התלוויתי אל וועטי לקחת מספר לתור של מבקשי האשרות. טרם צאתי שאלתי את אבא ואמא: "איך זה אלך עם וועטי, שנושאת עליה את צלב הקרס המשוקץ!"

אבא ואמא הרגיעוני והבהירו לי כי וועטי אינה מזדהה עם הסמל ועם מה שהוא מבטא, אלא עונדת אותו בלית ברירה, והוא משמש לה כסות עיניים, לבל יפגעו בה. "למעשה", הוסיפו בחצי לחישה, "כאשר אתה הולך עמה, העובדה שהיא עונדת את הסמל משמשת הגנה עקיפה גם לך, לבל ייטפלו אליך"...

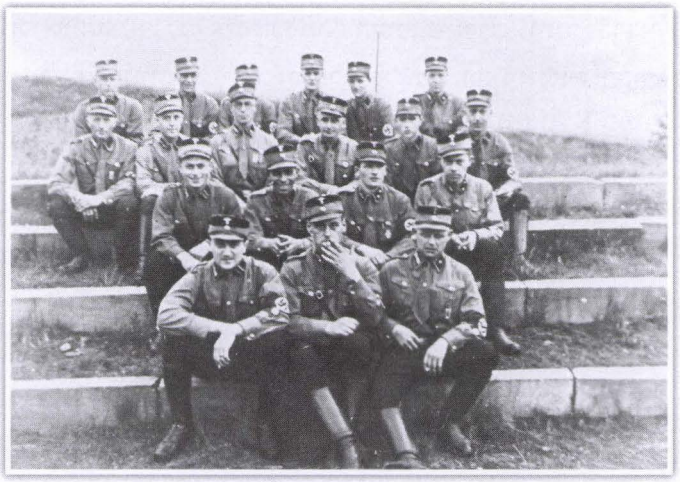
איש במדים בדלת

הפעמון צלצל. וועטי ניגשה לפתוח את הדלת, והנה לפניה בריון לבוש מדי אס-אה. עמדתי מאחור, במבואת הכניסה, וכמעט התעלפתי מפחד. מי יודע מה רוצה הקלגס לעולל לנו!

"מה מבקש האדון?" שאלה וועטי בנימוס. האיש, שהבין כי הפחיד כהוגן את בני הבית, פרץ בצחוק ואמר: "רצוני לדבר עם מר קערן. נא לומר לו כי וויקערל בא", ובלי להמתין לתשובה הוא נכנס אל המבואה.

אבא יצא לקראתו מחדר האוכל, ובראותו את האורח נבהל עד מאוד וקרא בהפתעה: "מר קובא?! הגם אתה נמנה עם אנשי האס-אה?! זאת לא הייתי מעלה על דעתי!"

לובש המדים נרתע לאחור ואמר לאבא: "מר קערן, ראשית, אדוני יכול לקרוא לי בשמי הפרטי וויקערל, ולא דווקא בשם המשפחה קובא, הרי תמיד עבדתי למענכם. שנית, אין אני חבר באס-אה אלא ב-NSKK אן-אס-קה-קה, וזה משהו אחר לגמרי! כפי שאתה יודע, אני נוהג תמיד באופנוע. שאפתי להתקבל למועדון רוכבי האופנועים, אך תמיד ערמו קשיים בדרכי. עתה התקבלתי כחבר

צוהלים להרע
קלגסי ה-NSKK נכונים לכל תפקיד מרושע

מן המנין ב-NSKK, ראשי התיבות של 'נציונל סוציאליסטישע קראפט פאר קורפס' Nationalsozialistische Kraftfahrkorps.[1] המדים דומים, אך תוכלו להבחין בשינוי: במקום גולגולת המוות של האס-אה מופיע סמל ה-NSKK. אל לכם לירא מפניי. אדרבה, הנני מוכן לעמוד לעזרתכם בכל אשר תצטרכו. לשם כך אוכל כמובן לנצל את מעמדי בשורות הארגון".

מבטי נח על המדים של וויקערל. הוא כמובן נשא עליהם צלב קרס, שכן כל אזרח לא יהודי היה חייב לשאת את צלב הקרס אם לא רצה שיפגעו בו. פשוטי העם ענדו צלב קרס מפח. היו שענדו צלב קרס שהוטבע על עיגול בד וניתן במסגרת אדומה. צלב קרס שחור שהוטבע על רקע לבן ענדו באופן בלתי לגלי אוהדי הנאצים. לפני ה'אנשלוס' הם היו מסתירים אותו מאחורי דש בגדם, וכאשר רצו להחוות למישהו בחשאי, היו מקפלים קדימה את הדש וחושפים את הסמל הנאצי המוצפן. לאחר ה'אנשלוס' הוציאוהו אוהדי הנאצים לראווה בגאווה בלתי מוסתרת. בכניסתו אל אוסטריה המתין אפוא להיטלר מראש גַיִס

1) כוח המכוניות של הנציונל סוציאליסטים. ארגון חברתי שבעת המלחמה לבש גם פנים צבאיות.

נאמן של אנטישמים שונאי ישראל בכל דם לבם, ערוך ומוכן לפקודתו. אוהדי היטלר שנמנו עם גייסות הקלגסים וכבר רצחו נפש, התפארו בצלב קרס עם סימן 'מסדר הדם' Blutsorden, וקצינים נאצים בכירים ענדו אות רם דרג - צלב קרס על רקע צורת נשר.[2]

גוי אחר ממכרינו, ווילי קרויץ, נאמנו הווינאי של אבא, הצליח להשיג את האות עם הנשר. אנשים שראוהו עונד את האות הרם, שיערו כי הוא בעל דרגה גבוהה והסיקו שמסוכן להתעמת אתו. גם אנו לא היינו משוכנעים שהוא אינו קצין אמתי, מפני שהיה צורך בתעוזה מיוחדת כדי לענוד תו זה במצג שווא.

ברוב סקרנות שאלנו את ווילי: "האומנם הגעת למעמד בכיר כל כך במפלגה הנאצית?!"

ווילי, שביכר לשמור על עמימות, השיב: "הס! אל תדברו על העניין!... זהו זה, ואין לדבר על כך עם אישי!"

יהיה אשר יהיה, לא חששנו מפניו, שכן הוא היה נאמן לנו עד מאוד.

עיניו נתן בממון?

וויקערל קובא הציע לאבא לסייע לו להבריח את רכושו. הוא ידע כי כל היהודים שואפים להימלט על נפשם מווינה הלכודה, וכן ידע כי הנאצים אוסרים על היהודים היוצאים את המדינה, לשאת עמם יותר מעשרה מארק גרמני לנפש. לאבא היה רכוש גדול שכלל כסף רב, תכשיטים יקרים ודברי ערך, ועל כן הציע וויקערל לסייע בהעברת הרכוש לבלגיה, באמצעות האופנוע שלו, שבצדו הייתה 'סירה'.

אבא שאף להעביר את רכושו לאמריקה, שאליה הועיד פניו. ואולם מאחר שתוקף אשרת הכניסה שלנו לאמריקה היה רק שנתיים לאחר מכן, היה ברור גם לאבא שיש להזדרז לחלץ את הרכוש מתחת זרועות השלטון הנאצי.

אבא לא נתן אמון בקובא, על כן לא קיבל את הצעתו אלא נעזר בשני יהודים אמינים שהבריחו כסף לבלגיה תמורת עמלה של כמה אחוזים.

---

2) האקן-קרויץ האהייטסצייכן - סמל ריבונות (Hoheitszeichen).

להעברת התכשיטים והזהב שברשותו, מצא אבא דרך אחרת: מפעל בגדי העור שלו שכן בשכירות במתחם 'אוטו קאהן הויז', שהיה בבעלות יהודי ששמו אוטו קאהן. בצוק העתים החליף קאהן את שמו ל'קונראד', כדי למנוע את חשיפת מוצאו ולאפשר לו הסוואה טובה. בהיותו אזרח צ'כיה נע אוטו בחופשיות לארצו, אל עיר הבירה פראג, ולשם העביר את התכשיטים שמסר בידו אבא.

מאוחר יותר, כאשר הסתבכה צ'כוסלובקיה ברשת הלכידה הגרמנית, מצא עצמו אוטו קונראד תחת שלטון גרמני, והיה מודאג למדי מהסיכון הכרוך בהעברת הרכוש היקר מצ'כיה אל מקום שהותו של אבא בבלגיה. כיוון שכך, שיגר באמצעות חברת הובלה בגדים ותכולת בית מפראג לאנטוורפן, אך הבגדים והרהיטים היו רק כיסוי לתכשיטים יקרי הערך שהוצפנו בתוכם.

פרק כב

חרטה ברגע האחרון

הולנד נראתה אי של שלווה יחסית, ורבים שאפו לנוס אליה מרדיפות הנאצים ולמצוא בה מנוח לכף רגלם. אחיה של אמא, הדוד בענא בערגלאס, שהתגורר מכבר בעיירה שעוועניגען בהולנד, שיגר ויזה, אשרת כניסה, לסבא ולסבתא בערגלאס.

משקיבלו סבא וסבתא את הוויזה לא איבדו אף רגע אחד מיותר, ובתוך ימים אחדים כבר היו בהולנד. בצאתם נטלו עמם את נכדתם בלה, בתו של הדוד מאקס.[1]

תשלומי המסים הכבדים שהוטלו על העוזבים לא היו להם למכשול, כי העסק המשפחתי שלהם היה רשום על שמו של הבן מאקס, והוא עדיין נשאר בווינה.

אבא ואמא נפרדו מיקיריהם בלב כבד. הגעגועים העזים אליהם החלו מיד עם עזיבתם, אך עם זאת הייתה בהם תחושת הקלה ברורה, על שלפחות הם כבר מצויים מעברו האחר של המתרס. "הודו לה' כי טוב" – על כל מי שנחלץ ויצא מכלל הסכנה.

---

1) אחיה השני של אמא.

מעבר בלי דרכון

מיד בהגיעם להולנד כתבו לנו סבא וסבתא שאחוש להצטרף אליהם. דווקא אני – מאחר שבהיותי ילד בן אחת-עשרה, לא הייתי זקוק לדרכון, ודי היה בתעודת תלמיד בית הספר שנשאתי, לאשר לי לחצות את הגבול.

קל לתאר את שהתחולל בלבם של אבא ואמא לנוכח הכורח לשלוח למרחקים את ה'בן יחיד'ל' שלהם, בדרך שלא נעדרו ממנה הסכנות. והפרדה, הפרדה קורעת הלב, מהאוצר היקר ביותר שלהם... אך חומרת השעה הכריעה בקלות, ולא היו בלבם ספקות.

בגבורה החלו לארגן את יציאתי. הם ציידוני בשתי מזוודות קטנות, שאוכל לשאת בעצמי, ובהן מערכות בגדים, חליפה נוספת, וכמובן – סידור התפילה האישי שליווה אותי תמיד.

על המזוודות רשמו: 'שעווענינגען, הולנד', בלא כתובת מדויקת, שכן בימים ההם נזהרו מלכתוב פרטים מזהים של כתובות יעד ושל האנשים האמורים להמתין לנוסע, כדי שלא לסכן אנשים ולחשוף אותם לבירורים ולחקירות של הרשעים. תחת זאת שיננו בעל פה את הפרטים החשובים – השמות והכתובות.

"הסר דאגה מלבך", הרגיעוני אבא ואמא, "יבואו לאסוף אותך מתחנת הרכבת בשעווענינגען".

לבד ברכבת

יצאנו אל 'וועסט באן הוף', תחנת הרכבת המערבית של וינה. לא הייתה זו התחנה שהכרנו זה מכבר. עתה היא לבשה לבוש נאצי מובהק: על הכותל המרכזי שלה התנוססו כחמישים דגלי ענק מטילי אימה של צלב הקרס הנאצי.

אבא ואמא הצטיידו בכרטיסי רציף, שאפשרו להם גישה עמי עד קרון הרכבת. הם נכנסו והושיבוני במקום נוח ברכבת, כשעיניהם מצועפות בדמעות של פרדה. "סע לחיים ולשלום, וישמור עליך הקדוש ברוך הוא בכל אשר תפנה! אנו מקווים שנתראה בעזרת ה' בקרוב, בשמחה..."

אבא ואמא נשארו ברציף, ממתינים לצאת הרכבת לדרכה, לרגע שבו אנפנף להם לשלום מבעד לחלון, ואנו נחליף מבט אחרון, בתקווה לשוב ולהיפגש בקרוב.

הרשע מושל בכיפה
דיוקנו של הצורר היטלר ודגלי גרמניה הנאצית מפגינים נוכחות בלב וינה

צפירת הפרֵדה

הקטר השמיעה צפירה חדה וארוכה, והכרוז הודיע כי הרכבת לשעווענינגען תנוע בעוד חמש דקות.

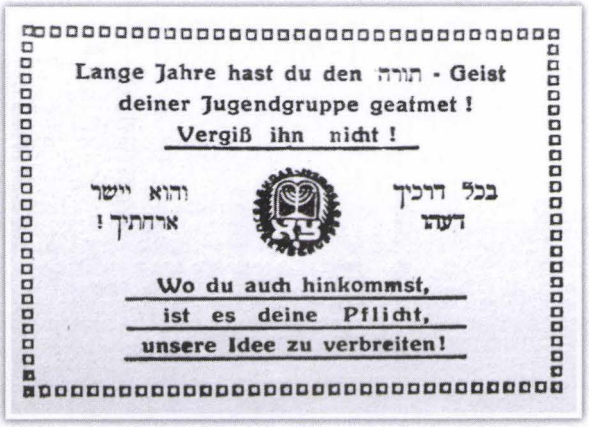
ואז, פתאום הסתחרר העולם סביבי. מצאתי עצמי לבד, בלי אבא ובלי אמא, יוצא לדרך ארוכה, בעולם קודר. לבי גאה מגעגועים, ואלו נעטפו בסיבים מלפפים של חרדה. לא נותר לי זמן לחשוב לעומק על משמעות המעשה שעמדתי לעשות; אולי גם לא הייתי מסוגל לכך. בתנועה מהירה אספתי את שתי מזוודותיי, פתחתי את דלת הקרון וקפצתי בריצה אל אבא ואמא ההמומים:

"לא! איני נוסע! אני מוכרח להישאר עמכם!"

בן רגע קיבלו אבא ואמא החלטה משותפת, שאין להכריח את הילד לנסוע, וביחד שבנו הביתה.

הכשרה בדרך לארץ ישראל

כישלון התכנית לחלץ אותי להולנד לא מנע מאבא ואמא לבקש בעבורי דרכי מילוט אחרות, וכך עלתה על הפרק האפשרות לשלחני לארץ ישראל.

בכל דרכיך דעהו

כרטיס שהנפיק ארגון הנוער האגודאי 'יוגנד גרופע', בימים שהצורר הנאצי כבר שלט בווינה. מצוטט בו הפסוק: "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך", ועוד נאמר: "שנים הרבה נשמת אל קרבך את נשמת התורה של קבוצתך ב'יוגנד גרופע'; אל תשכח אותה! בכל מקום אליו תגיע – חובתך להפיץ את הרעיון שלה!"

פעילים נמרצים עשו אז מאמצים להכניס צעירים לארץ ישראל. קרוב משפחה שלנו, יהודי ששמו אוטו פוגל, איש וינה[2] ניהל הרשמה ל'קיבוץ הכשרה', לקראת עלייה לארץ. היהודים המבקשים להימלט מהנאצים עשו כל מאמץ להכשיר עצמם לקראת ההגירה, לכל מקום שרק יורשו להיכנס אליו. רבים למדו אנגלית בקורסי ערב מזורזים.

הוריי לא התכוננו לנסוע לארץ ישראל, שכן כבר הייתה ברשותם ויזה מסודרת לאמריקה, אך מאחר שמועד כניסתה לתוקף היה רחוק מאוד, במידה מסוכנת, סברו לשלחני בינתיים לארץ ישראל, הרחק מעין הסערה.

התכנית הייתה שאסע לבלגיה או להולנד עם הוריי, שתכננו להגיע לשם באופן לגלי, באמצעות דרכון, ומשם אמשיך לארץ ישראל. על כן בינתיים נשארתי בווינה.

2) לימים התגורר בקיבוץ 'שדה נחמיה' שבגליל העליון, ליד ראש פינה.

למעשה הסתבכו העניינים. הדרכונים התעכבו, ושוב לא ניתן היה להגיע לבלגיה באופן לגלי, שכן בינתיים הצטרפה בלגיה אל רוב מדינות העולם שסגרו את שעריהן לכניסת פליטים יהודים, בחריצות ראויה לשמה – באמצעות תקנות שונות ומשונות. באופן גורף נאסרה כניסה לבלגיה ליהודים שאינם אזרחי המדינה. אמנם השלטונות לא יכלו לעמוד מנגד לנוכח דרישה ל'איחוד משפחות' שהציבו נתיני בלגיה שחלק ממשפחתם נותר בעין הסערה. על כן, אזרחי בלגיה היו רשאים להזמין את הוריהם או את ילדיהם להיכנס בעקבותיהם אל תחומי המדינה.

ואולם אחרי ועידת אוויאן[3] נחסמה כליל כניסת יהודים לבלגיה בדרך רשמית. אפילו הורים וילדים אזרחי המדינה שוב לא יכלו לשמש עילה להצלה. סברנו אפוא להבריח את הגבול, אך היה קשה להשיג מבריח מקצועי שיסייע בכך. כל הדרכים היו כשרות למנוסה מפני הנאצים. אפשר היה לרכוש אשרות מסע לספרד או לפורטוגל, בדרך לצפון אפריקה. באותו פרק זמן היה אפשר לקבל גם ויזת מעבר Transit Visum, שאפשרה שהות קצרה בלבד בצרפת או בבלגיה, בדרך ליעד סופי במדינה אחרת.

עולם מלא פשע ואין 'אני מאשים'

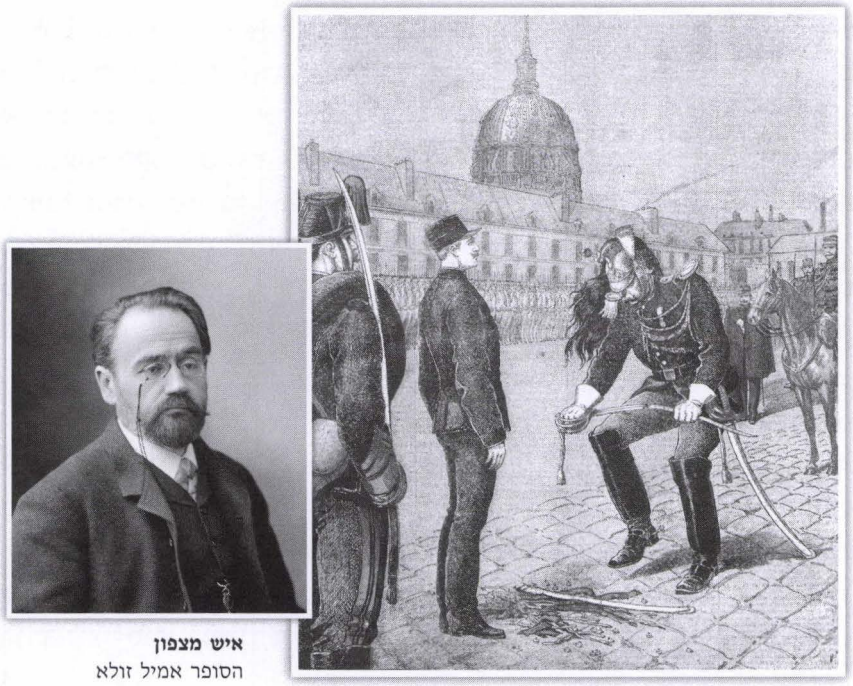
בימי משפט דרייפוס המפורסם בצרפת, געש כל העולם באנטישמיות בוטה. לנוכח כולם קם איש ישר דרך ואמיץ לב, עורך הדין אמיל זולא, והציג מילה אחת שמיצתה את מלחמתו נגד שנאת ישראל השטנית: 'ז'אקיז!' (אני מאשים!) הוא דרש צדק, והשיג אותו!

ואולם בימים השחורים שבהם נכלאו, עונו ונרצחו יהודי אירופה – לא קם איש באומות העולם לזעוק נגד הפשע.

אשמות היו אומות העולם, ואשמים אחרים נלוו אליהן. אשמה הממשלה הבריטית, שמנעה בכל כוחה את הצלת היהודים הנרדפים עד מוות, על ידי איסור כניסתם לארץ אבותיהם, ארץ ישראל.

---

3) ראה על אודותיה להלן.

איש מצפון
הסופר אמיל זולא

מעמד ההשפלה
חרבו של דרייפוס נשברת בביזיון

אשמה ממשלת שווייץ, שכפתה על ממשלת גרמניה הנאצית להטביע בדרכונו של כל יהודי את חותם האות J בצבע אדום, כדי לסכל את כניסתם של יהודים לכל ארץ אפשרית ולמנוע את הצלתם על ידי קבלת ויזה למדינה כלשהי.

אשמות הממשלות שהשתתפו בוועידה הבין-לאומית שהתכנסה באוויאן ביוני 38' והחליטה למנוע כניסת פליטים יהודים לארצותיהן. ממשלות אלו חסמו את דרכי ההצלה, אף שידעו על רדיפתם עד חרמה של האזרחים היהודים בגרמניה.

פרק כג

מחוץ תשכל חרב

כלואים תחת השלטון הנאצי, הפכו חיינו לחרדת סיוט יום-יומית. איש לא היה בטוח עוד בחירותו, קל וחומר – ברכושו.

המבוגרים למדו לדעת עד מהרה, כי סכנה לצאת לבד לרחוב, שכן ייתכן שיֵצא אדם לפעלו, ולא ישוב, ולא ידע איש אנה הוא נעלם. יוכלו לשער כי הוא נחטף לעבודת כפייה, אך עד שיֵדעו לאן הוא נשלח עלול להיות מאוחר מדי: האיש שולח למחנה הריכוז בוכנוואלד או דאכאו, ואת הנעשה אין להשיב.

כמו בימים המקדימים בעגמה את תשעה באב, ימי 'בין המצרים', שבהם שולט קטב מרירי ואסור לאדם לצאת יחידי, נשמרו יהודי וינה שלא לצאת לבדם כי אם שניים-שלושה יחדיו. כך, אם חלילה נחטף מי מהם, יכלו האחרים שהצליחו להימלט, לנסות לפעול להצלתו ולחילוצו מן המלתעות, בטרם הן ייסגרו עליו.

למרות הפחד להתהלך בחוצות יצאו הילדים ללימודים, שנמשכו עד עשרה בנובמבר 38'. גם התפילות ושיעורי התורה בבוקר ובערב, בבתי המדרש, נמשכו במתכונתם.

כתינוק הבורח מבית הספר

בצוק העתים היה לנו "פירוש" חדש למושג העתיק "כתינוק הבורח מבית הספר". בימים רגילים ושלווים, מדובר בילד קטן שמחפש כל טצדקי לצאת מבית הספר אל הדרור, לשחק כאוות נפשו במקום להתייגע בלימודים. אנו אהבנו דווקא את הלימודים, אבל בצאתנו מבית הספר נאלצנו לברוח – לא מן הלימודים כי אם מבני גילנו, ילדי הגויים שרדפו אחרינו כדי להפליא בנו מכותיהם.

עד ה'אנשלוס' התהלכו ילדי הגויים שהתגוררו בשכנותנו כמו מהוגנים ובני תרבות. ואולם משהשתלט היטלר על אוסטריה, הצטרפו ילדים אלו לתנועת הנוער הגרמנית, ה'היטלר יוגנד', ומעשיהם השתנו מקצה אל קצה. ה'היטלר יוגנד' גייסה את הילדים מגיל שש-שמונה, והם היו חברים בתנועה הצעירה עד הגיעם לגיל שמונה-עשרה. חברי התנועה לבשו מדים שכללו חולצה לבנה ומכנסיים שחורים, וענדו בגאווה על זרועם את סרט הבד של התנועה – פס אדום-לבן-אדום שבמרכזו צלב קרס שחור. תפקיד מוגדר לא היה להם, לילדים אלו, כי אם הפגנת נוכחות ועצמה: אנחנו כאן.

משהו מזעזע קרה לבני הנוער האלה: ברגע שלבשו מדים – הם הפכו לחיות! הם הורשו לשאת עמם פרגולים כדי להצליף ביהודים, ומגיל שש-עשרה הותר להם לשאת גם פגיונות. בכלי המשחית האלה הם עשו שימוש פראי ואלים במיוחד, מאושרים ב"זכות" הרשמית להכות עד זוב דם ביהודים, שנואי נפשם.

ההליכה לבית הספר במצב זה הייתה כרוכה במסירות נפש ממש, אך איש לא העלה על דעתו שהילדים יחדלו חלילה מללמוד תורה. בלית ברירה המשכנו כך את החיים, כל עוד התאפשר הדבר.

כאשר יצאנו מבית הספר היה מסוכן ללכת בקבוצות ולמשוך אש. על כן נאלצנו להתפזר ולמהר לרוץ ברחוב, בניסיון להגיע הביתה בלי לספוג את נחת זרועם של הרשעים. רצנו אפוא הביתה, איש-איש לבדו. באחד הימים, בעברנו בלאופולדס-גאסע, הגיחה פתאום קבוצת 'שקצים'לעך', נערי 'היטלר יוגנד', והחלה דולקת אחרינו.

מניסיון העבר ידעתי שמי שייתפס בידיהם יספוג מכות אכזריות. על כן חישבתי דרכי ובחרתי לרוץ בצד הימני של הלאופולדס-גאסע, שבו שכן

הקומיסאריאט, מטה המשטרה הראשית של הבאצירק השני, מתוך מחשבה שכך אוכל להתגונן במידת מה מפני הפורעים הצעירים משולחי הרסן. אנשי המשטרה, גם אם לא ראו לנכון לשמור על היהודים, לפחות לא היכו אותם רשמית.

שני שוטרים עמדו מחוץ לתחנה. אחד מהם ראה אותי רץ והורה לי לעצור. "היכנס לתחנת המשטרה!" הוא פקד.

ניצבתי כמאובן, מלא פחד, לא יודע איזו סכנה עלולה הפקודה הזאת לצפון בכנפיה. רגע כמימריה שקלתי אם לברוח או לציית ולהיכנס, וכבר הכרעתי שהשוטרים גרועים פחות מה'שקצים' המבקשים נפשי.

נכנסתי אל התחנה. השוטר הסיר מעל גבי את ילקוט בית הספר, ניגש אל עמיתו השוטר ועדכן: "ה'יודען בענגל', הזאטוט היהודי הזה, ירחץ את האוטו שלך!" ובעודו מדבר הורה לי לרחוץ עד ברק את מכונית המשטרה שבחוץ.

נרגעתי. 'ברוך המקום בזול', הודיתי בלבי, 'טוב שרק זאת הם מבקשים'...

הם נתנו בידי דלי ומטלית, והתחלתי לרחוץ את המכונית. עשיתי את המלאכה בחריצות, בתקווה שיעשה ה' נס ועבודתי תישא חן בעיני הרשע, כדי שלא ישלח אותי אל המוות.

קטן הייתי ולא יכולתי לעלות על גג הרכב. על כן קפצתי וניתרתי למעלה, והשוטרים עמדו ומילאו פיותיהם השטניים צחוק.

נער מבוגר יחסית מה'היטלר יוגנד', שנראה כבן חמש-עשרה, עמד שם והתענג לראות כי איני מצליח לרחוץ את המכונית במקצועיות שתוציאנה מתחת ידיי מבהיקה למשעי.

באחוות רשע פנה אליו השוטר והציע לו:

"גיב דען יודען בענגל צוויי זאפטיגע וואטשען!" – תן ל'יהודי' הפוחז שתי סטירות לחי עסיסיות!

הרשע הצעיר קרן מאושר. בצעדים מאוששים הוא ניגש וסטר על פניי שתי סטירות עזות, והן טלטלוני עד ש"ראיתי כוכבים" ונפלתי על הארץ. במשך כמה דקות לא יכולתי לראות סביבי שום דבר, אבל אל המוות לא הגעתי. "יסור יסרני קה, ולמוות לא נתנני!"

מן הרצפה לא קמתי בחזרה לעבודה... כל עוד נשמתי בי ברחתי מהתחנה, מותיר מאחוריי את ילקוטי. אף אחד מהם לא רדף אחריי. כנראה באו על סיפוק תאוות הרציחה, במכות האכזריות שהפליאו בי.

אני כמובן לא העזתי לשוב אל התחנה לבקש הילקוט שלי. אך יום או יומיים לאחר מכן הלכה וועטי אל התחנה וקיבלה את הילקוט.

חול המועד סוכות 38'

כלב למטבח נכנס...

חולו של מועד בווינה, כמו בכל מקום שמתגוררים בו יהודים, היה זמן מיוחד לילדי ישראל. אנו, הילדים היהודים, גדשנו את ה'קיי פארק', השוכן בבאצירק 1. הדרך לשם הייתה קצרה: חצינו את הגשר, ושם, סמוך למפעל המלח הגדול, התרווח הפארק על שלל פרחיו ומשעוליו.

שיחקנו בחדווה של חג, מתבסמים מריח האביב המשכר. הכול היה נעים ומלבב, מבקש להשכיח את המתח שכבר היינו רגילים לו בעיר. רגעים נפלאים ומשובבי לב עברו עלינו, עד שבפתע פתאום החלו ה'שקצים' מה'היטלר יוגנד' להתנכל לנו. אלה היו ילדים ונערים פוחזים בני שמונה עד שש-עשרה, שהגיעו עם מנהיגם, בריון מגודל כבן שש-עשרה שנה, שהוביל אחריו בשורה סדורה כמאה וחמישים עד מאתיים חברי 'היטלר יוגנד'. ידענו כי הבריונים האלה מסוכנים, שכן לא אחת הם נושאים באמתחתם פגיונות, ועלולים לעשות בהם שימוש.

מנהיג הבריונים קפץ והתייצב על ספסל ישיבה, שכמוהו פזורים רבים ברחבי הפארק, והתחיל לצעוק אל אספסוף מרעיתו:

"יש שיר עממי, שיר ללא סוף, המספר על כלב שנכנס למטבח ושדד ביצה, ועל זאת יש לקחת סכין מהמטבח ולחתוך את הכלב לשניים. אזי יבואו כלבים רבים ויחפרו בור לקבור בו את חברם הכלב, ועל הקבר יכתבו את הסיפור, שכלב נכנס למטבח... וזהו שיר ללא סוף!

"מילות השיר אינן נכונות", הכריז הבריון החצוף, "רק המנגינה שלו מדויקת! על כן 'נתקן' את מילות השיר ונשיר על 'יהודי שנכנס למטבח'!" קרא הבריון לאספסוף המאזין לנביחותיו, ופתח וצווח במלוא גרונו את השיר:

Ein Jud kam in die Küche	**יהודי למטבח נכנס**
und stahl dem Koch ein Ei.	**ושדד מהטבח ביצה**
Da nahm der Koch das Messer	**נטל הטבח סכין**
und schlug den Jud entzwei.	**וחתך את היהודי לשניים**
Da kamen viele Juden	**אז יהודים רבים הגיעו**
und gruben ihm ein Grab.	**וחפרו לו קבר**
Und setzten ihm ein Grabstein,	**והציבו לו מצבה**
worauf geschrieben stand:	**ועליה נכתב:**
Ein Jud kam in die Küche ...	**יהודי למטבח נכנס...**

כשעיניו יורקות שנאה שלף הבריון בחמת רצח את סכינו, נופף בה לעומתו וקרא בפאתוס:

"ועתה, כל היהודים כולם צריכים להיות מגורשים מהפארק! יהודים! לכו כולכם לפלשתינה! ה'היטלר יוגנד' יגרשו את היהודים, והם לא ישובו עוד לפארק!"

ומחדרים אימה

גם את קורת הגג סילקו מעל ראשי יהודים רבים. נאצי בעל מעמד כי חמד בית מגוריו של יהודי, סילקו מביתו ושיכן אותו בכפייה כדייר משנה חינם, בתוך ביתו של יהודי אחר.

התהליך היה בוטה וקצר: נציגי המפלגה הנאצית התפרצו אל הבית כשעמם הדייר הגרמני המיועד, וציוו על בעל הבית היהודי: בתוך עשרים וארבע שעות עליך לפנות את דירתך! הם הודיעו ליהודי כי מותר לו לקחת עמו את רהיטיו, אם רצונו בכך ואם יספיק לעשות זאת בתוך הזמן הקצוב.

התהליך הנורא הזה התרחש בחלקו הגדול בעשרת ימי תשובה של שנת תרצ"ט. אל בתי חלק מהיהודים התפרצו הנאצים ביום הכיפורים הקדוש, ובשובם מבית הכנסת כבר מצאו בדירתם את קלגסי האס-אה, בריוני היטלר יוגנד ואת הדייר החדש, ולא הורשו להיכנס אל דירתם.

גזרת הדיור בכפייה הייתה צרה צרורה למשפחות הנודדות ולמשפחות ה"מארחות" כאחת. סתם שתי משפחות זרות המתגוררות בכפיפה אחת,

נמשלות בפי העם לשני חתולים שהושמו בשק צפוף... ועל אחת כמה וכמה כאשר אורחות חייהן שונים ומנוגדים.

לא אחת היו יהודים הרחוקים משמירת תורה ומצוות הופכים לדיירים בכפייה בבתיהם של שומרי תורה, וכך נוצרה מצוקה נוראה. הדיירים החדשים בישלו את מאכליהם במטבחם הכשר של בעלי הדירה, והכניסו אליו חששות כשרות חמורים של הטרפת הכלים. גם הליכותיהם בתוך הבית לא עלו בקנה אחד עם הנהגות בעליו ועם הליכות הצניעות של ילדיהם הרכים, תלמידי ה'חדר' ו'בית יעקב'.

אחד מאלה שנצטוו בכפייה לשכן במעונם משפחה חילונית, היה דודנו מאקס, שדירתו שכנה באובערע דאנוי-שטראסע 45. התנהגותם של האורחים הבלתי קרואים לא הותירה לו ברירה כי אם לנטוש את מעונו ולעבור להתגורר בביתנו.

דיור על תנאי

אל אבא פנה יהודי נכבד, רבי שלמה בוימגארטן, שהיה דיין ב'שיף שוהל', והציג את מצוקתו: איש אס-אס ודייר נאצי מיועד הופיעו בביתו והורו לו לפנותו תוך עשרים וארבע שעות. בתחנונים רבים הצליח בקושי לקבל מהם ארכה עד טווח של שלוש יממות, כדי שיוכל לפנות ולו חלק מרהיטיו. והנה גם פרק זמן זה מגיע אל קצו, ואין לו לאן ללכת. הוא אמר כי שמע שבקומה הרביעית בבניין שלנו יש דירה ריקה, דירה שהשכיר אבא למשפחת ויינטראוב, משפחה שנודע כי יצאה להבריח את הגבול אל בלגיה. "אנא", הפציר רבי שלמה באבא, "יאפשר נא לי להיכנס אל הדירה, כדי שלא אמצא עצמי מושלך עם משפחתי אל הרחוב!"

אבא רצה מאוד לעזור לרבי שלמה, אך היה מוכרח להניח בפניו את העובדות הידועות לו: "אכן, משפחת ויינטראוב בדרכה אל בלגיה, אך זאת לא בפעם הראשונה. בניסיון הברחת הגבול הראשון הם נלכדו ונאלצו לשוב אל ביתם. כך היה גם בפעם השנייה. עתה הם מנסים את נתיב הבריחה בשלישית. כולנו מתפללים לה' על הצלחתם, אך מי יודע אם תצלח דרכם או שמא ייאלצו לשוב חלילה? כיצד אפוא אוכל למסור את ביתם לדייר אחר?!"

לשמע הדברים נענה רבי שלמה ואמר: "אני נותן לך את דברתי כי אם חלילה תיאלץ משפחת ויינטראוב לשוב – אפנה לאלתר את הדירה. בינתיים, אני הוא הנמצא בוודאות בלא קורת גג, ואילו הם – בספק. אנא, סמוך על הבטחתי!"

אבא פתח את דלתות הדירה בפני רבי שלמה, וכעבור כשלושה ימים נודע כי משפחת ויינטראוב עברה בשלום את הגבול, ורבי שלמה נשאר להתגורר בדירה.

סמלוני רשעים

כדי להקל את מלאכת נישול היהודים, ובינתיים - להיטיב למנוע מהם יכולת קיום, מרחו הנאצים בצבע על כל הדלתות והחלונות של חנויות היהודים, 'מגן דוד' גדול או את הכתובת: Jude (יהודי).

ליד החנויות המסומנות התייצבו נאצים, אנשי אס-אס, היטלר יוגנד, פה-גה ואחרים, והכריזו בקול מאיים: "קאופט ניכט ביי יודען" - אל תקנו אצל יהודים!

רושם נורא השאיר עלינו מראה משמרות האיום האלה. מול ביתנו פעל בית עסק גדול ששמו 'קולוניאל ווארען האנדלונג' והיה בבעלותו של יהודי ששמו לאופולד שישא. מעבר לכביש הייתה חנות מוצרי מזון 'לאנער & גינזבורג', שהייתה שייכת לקרוב משפחה שלנו. על סף החנויות ניצב כמו פסל נטוע איש אס-אה מחזיק בידו שלט מזהיר: "קאופט ניכט ביי יודען!"

בעשרה בנובמבר הציבו הנאצים שולחן מחוץ לחנות המזון, ועליו הציגו מוצרים מהחנות. הרשעים תלשו באכזריות את הפאה הנכרית מעל ראשה של הגברת לאנער המכובדת והצדקנית, ואילצו אותה לחלק חינם לעוברים ושבים את המוצרים שעל השולחן.[1]

כאשר יצא 'ארי' מחנותו של יהודי ובידו דבר מה שרכש בה, עטו עליו הרשעים כעורבים משחרי טרף, קשרו לצווארו מלפנים לוח קרטון, חצי מטר אורכו ושלושים סנטימטר רוחבו, וכגודל זה גם על גבו, ועליו ההכרזה:

---

1) מבני משפחתנו היה ר' יעקב גינזבורג, ממתפללי 'חברה קדישא שוהל', שנהג לשמש שליח ציבור. מרוב פחד הוא התייצב ב'לגיון הזרים' של צרפת. זה היה צעד נואל, שכן מאז נעלם ר' יעקב ולא נודעו עקבותיו. אחיו, שהתגורר בווינה, היה חתנו של ר' וואלף לאנער, והוא ניהל עם רעייתו את החנות בשיף-גאסע, מול מעוננו.

רבי וואלף היה מחשובי יהודי וינה. בנו הי"ד היה תלמיד חכם מובהק ונערץ, הדיין של קלויז חסידי באיאן בווינה. הוא היה מהקדושים שנחטפו ביום המר והנמהר, עשרה בנובמבר, הלכו ולא שבו. להלן יסופר כיצד הצליח ר' וואלף להינצל עם ארבע בנותיו. למשפחתנו קשר שידוכין עם משפחתו: בתו של ר' וואלף, סאשע, נישאה לקרוב משפחתנו, ר' נחום גינזבורג.

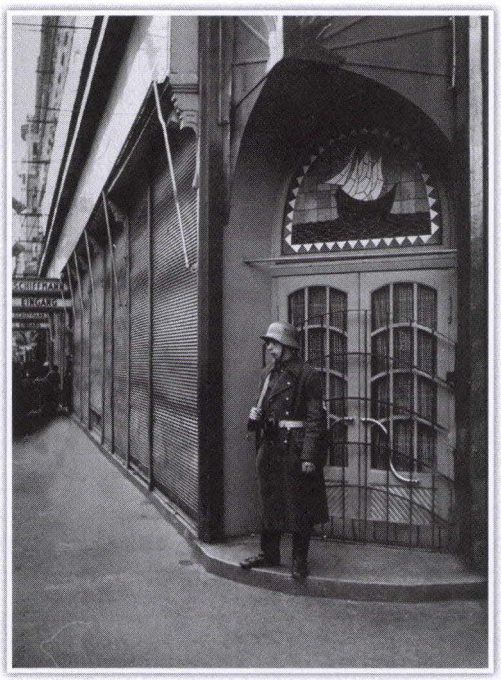
אחיהם, ר' לייביש גינזבורג, היה בעל תפילה נודע בשטיבל החסידי באיזור טערליסט-סטראט. למרבה החסד, שעה ר' לייביש לתחינותיו של אבי, ונמלט עם אשתו לאמריקה.

איך, ארישעס שוויין, אני, חזיר ארי,
קויפע ביי יודען איין! אצל יהודים קניתי!

כשעליהם לוח זה אולצו הקונים אצל יהודים להתהלך ברחוב הלוך ושוב במשך חצי שעה ואף שעה, בעוד ההמון משפילם עד עפר, ביריקות ובקריאות גנאי.

מובן שלאחר טקס מבזה שכזה הדירו הלקוחות רגליהם מחנויות היהודים, ושוב לא העזו לדרוך על מפתנן.

גם וועטי, משרתת ביתנו, נפלה ברשת האכזרית הזאת. בדרך כלל העדיפה וועטי לערוך בעבורנו קניות בחנויות שעמדו עמנו בקשרי מסחר, ורובן שכנו בטאבאר-שטראסע. אחד מבתי עסק ענקיים אלו היה 'האחים שיפמאן'. בעליו היו מהראשונים ששולחו לדאכאו, בטרנספורט הראשון, במרץ 38'.

שערים נעולים
שומר חמוש בפתח בית העסק היהודי 'שיפמאן', למניעת כניסה בשעריו

אך יצאה וועטי את שערי בית העסק, צעד קדימה איש האס-אה, ובראותו כי היא נושאת את אות צלב הקרס, הסיק כי אינה יהודייה וגער בה:

"זי קאויפען ביי יודען איין!" – קנית אצל יהודי!

הוא נטל מערמת לוחות הקרטון שלפניו לוח הנושא את הכיתוב המבזה: "איך, ארישעס שוויין, קויפע ביי יודען איין!" וקרא: "אני מסתכל בשעון. עלייך לשאת את הלוח הזה כחצי שעה, בעודך צועדת ברחוב הלוך וחזור!"

לא הועילו תחנוניה, והיא נאלצה לצעוד כשעליה הלוח, מבית העסק 'שיפמאן', שהיה ב'בייערישע הויף', ועד ל'שוועדן בריק', הגשר השוודי שעל נהר הדנובה, מהלך כחצי קילומטר.

לאחר שנשאה בעונש המבזה חזרה וועטי הביתה אפופה רעד וחלחלה, מזועזעת כולה. אבא ואמא הורו לה שלא להסתכן שוב בקנייה בחנויות של יהודים. הם העדיפו שתעשה מלאכתה למעננו בשקט, הרחק מעיני הצוררים.

טבעת החנק מתהדקת

טבעם של יהודים לצפות באופטימיות אל פני האופק. רבים רצו לחשוב שהעולם לא יניח לגרמנים להתעלל ביהודים. יודעי ההיסטוריה שבהם היו משוכנעים שהמצב שונה מזה שהיה חמש מאות שנה קודם לכן, בעת גירוש וינה. הם הסבירו שאז כל מדינה הייתה שוררת לעצמה, והעולם לא ידע את המתרחש, ואילו עתה, בעידן הנאורות, שבו כל האומות צופות ורואות, ששידורי הרדיו מעדכנים מחוף אל חוף ובכל מדינה יש שגרירויות של המדינות האחרות – לא יוכלו הגרמנים לעשות ליהודים ככל העולה על רוחם.

ואולם העובדות האכזריות ניפצו את האשליות אל סלעי המציאות. הגרמנים עוללו ליהודי גרמניה את כל הרשע והרוע שעלו על דעתם, והעולם שתק.

ועדיין ניחמו יהודי אוסטריה עצמם כי הגרמנים מכוונים את תכניותיהם רק ליהודי מזרח אירופה, פולין בעיקר, ולא אל יהודי המערב, שקהילותיהם ומסחרם מטופחים ו"נאורים".

אחרי הימים הנוראים של שנת תרצ"ט (1938) הלך המצב והחמיר משבוע לשבוע. מקורות הפרנסה נחסמו בפני היהודים. מעורכי הדין היהודים נשללו הרשיונות, ועל רופאים יהודים נאסר לטפל בפציינטים שאינם בני ברית.

כארבעת אלפים חמש מאות וחמישים רופאים היו בווינה, וכשמונים וחמישה אחוזים מהם היו יהודים. הצוררים הנאצים אסרו על הרופאים היהודים לטפל בחולים מן הגזע הארי. רשימות שהגיש האיגוד הרפואי של ה'קולטוס געמיינדע', הקהילה היהודית, הועברו להסתדרות הרפואית ואושרו על ידי שר הפנים של הרייך, אך לא עוד כרופאים אלא כ'מטפלים בחולים' Krankenbehandler. הם הורשו לטפל רק ביהודים, וחובה היה עליהם לקבוע בפתח הקליניקה שלט הנושא 'מגן דוד' כחול בתוך עיגול צהוב על רקע כחול. כך איבדו את פרנסתם רוב רופאיה היהודים של וינה.

באוקטובר 38' הכריז בגאווה רודולף ראם Ramm, נציג קצין הרפואה הראשי של הרייך, על 'טיהור גזעי מוצלח' של מקצוע הרפואה. "הרופא הגרמני שוב אינו מוטרד מהצורך לטפל בגורמים זרים", הוא קבע בסיפוק שטני.

יהודים הבינו בדרך הקשה כי הגרמנים אינם נרתעים ממה שיאמרו הגויים, והאומות בכלל שותקות ומשתפות פעולה. הגרמנים מתכוונים לכל היהודים, ועל כל יהודי החפץ חיים לשאת רגליו ולהימלט לכל מקום שרק יוכל, ובכל דרך אפשרית ובלתי אפשרית.

היהודים החרדיים ביכרו לעשות דרכם לבלגיה, שבה פעלה קהילה יהודית גדולה ומשגשגת; אחרים ברחו להולנד; מי שהיו לו קשרים בצרפת, ניצל אותם בעת ההיא; יש שחיפשו מקלט באיטליה או ביוגוסלביה. דרכי הנדודים לא היו לגליות, שכן שום מדינה לא הסכימה להעניק אשרת כניסה ליהודים הנרדפים.

פרק כד

נכסי ישראל לטמיון

את המתכון הנורא של נישול יהודי גרמניה מרכושם, העתיקו הנאצים במדויק אל יהודי אוסטריה, שזה עתה נפלו לידיהם. כל בתי העסק שבבעלות יהודית עברו הליך שיטתי של 'אריזציה': החרמה והעברה לניהול ובעלות 'ארית', של נאצי שמונה מטעם השלטון.

הצוררים לא בחלו בשום בית עסק יהודי, קטן כגדול: מפעלים, בתי ממכר, בתי עסק וחנויות, הכול נבלע בפי התנינים האכזרי של הנאצים.

בלעם של התנינים היה גדול מאוד, שכן חלקם של היהודים בכלכלת וינה היה גדול ומשמעותי. למשל, באזור מגורינו, כל החנויות בגלאקען-גאסע ורוב החנויות בטאבאר-שטראסע, היו בבעלות יהודית. עד מהרה היו היהודים כאובים ואומללים, נקיים מנכסיהם, בעוד נאצים שונאי ישראל משתלטים בששון על הרכוש ועל בתי העסק שבהם השקיעו דורות את תמצית עמל חייהם. היהודים המשיכו לעבור ברחוב, ובעיניים כלות ראו כיצד המפעלים ובתי הממכר שהקימו הם או אבותיהם בעשר אצבעות חרוצות, מתופעלים ומשגשגים בידי צר.

איום הגירוש לדאכאו

ה'אריזציה' באוסטריה התרחשה בפראות חייתית: איש אס-אס עם איש פה-גה התפרצו בפתע פתאום אל בית עסק יהודי, ציוו על הבעלים למסור "מרצונו הטוב" את העסק לידיהם עם כל תכולתו. ולא – התרו בו – ענוש ייענש ויושלך למאסר. החמור בעונשים היה גירוש לדאכאו, מחנה המוות שכל באיו לא ישובו.

דאכאו היה אימת יהודי וינה, ושיחות היום אפופות הפחדים דנו ביהודי פלוני או פלמוני שהיו בהולים על ממונם, ונעלמו לבלי שוב בעמק הבכא דאכאו.

השלב הבא היה החרמה מסודרת של בתי העסק הגדולים. בתכנון מדוקדק נמסרה לבעל העסק הודעה רשמית, כי בתאריך פלוני יפקדו את שעריו נציגי השלטון שיפקיעו מידיו את הבעלות והניהול. על מסמכי החברה וסמליה הוטבעה חותמת רשמית הקובעת כי העסק הוחרם על ידי פקיד פלוני.

הצעה מסוכנת

אל אבא פנה בחשאי המתחרה הגדול ביותר שלו בענף, גוי אוסטרי ששמו פרשטייר. הוא ידע שהעסק שלנו נמצא גם הוא ברשימת המיועדים להלאמה, והציע לרכוש אותו על אתר. מטרה כפולה הייתה לו בהצעה זו: ראשית, הוא הכיר וידע כי העסק טוב מאוד וגורף הכנסות נכבדות. שנית, הוא חשש שישתלב בעסק אדם שיתחרה בו בכוחניות ובבוטות, וביקש למנוע זאת.

את התשלום הוא הציע להעביר מחשבון שלו בשווייץ לחשבון של אבא שם, הרחק מעיניהם הבולשות של הנאצים.

אבא חשש מאוד לקבל את הצעתו של פרשטייר. הוא ידע כי עונשו של הנתפס ב"עברה" זו הוא גירוש מידי לדאכאו. אמנם ידידו של אבא אברהמ'טשע לעוו מכר את העסק שלו ל'מייסטר' האוסטרי שעבד אצלו, טרם עזב את המדינה, אולם מצבו היה שונה, מפני שהעסק שלו לא הופיע ברשימה.

מנשלים את אבא

שלֵו יחסית הלך אבא מדי בוקר להתפלל בבית הכנסת, ומשם – למפעלו ולחנותו. אבא היה מודע היטב לאפשרות שההחרמה בוא תבוא בקרוב, אך

בלוט אורדן
עיטור אות הדמים, שאותו נשא בגאווה ה'אריזער' רוזנקרנץ

בכל זאת המשיך לנהל את יומו בביטחון בה' ובתקווה כי "גזירה עבידא דבטלא", איכשהו תתבטל הגזרה, והוא ייחלץ ממנה.

ואולם אשר יגור – בא. באחד הימים החמים של חודש אב תרצ"ח (אוגוסט 38'), כשעה לאחר שנכנס אל החנות והמפעל, מילא את השער בקומתו איש אס-אה נאצי בכיר שעל זרועו סיכת אות הדמים (בלוט-אורדן), המעידה בגאווה כי כבר רצח נפש. עמו באו ה'אריזער', חבר הפה-גה שקנה מהמפלגה הנאצית בחצי חינם את הבעלות על המפעל, ומנהל חשבונות. למראה האורחים הבלתי קרואים החוויר אבא וניצב כמסומר על עמדו. גם עובדיו רעדו מפחד, ולא ההינו לפצות פה. עיניהם מזרות האימה של הרוצחים הבהירו כי כל הפרעה להם ב"מילוי תפקידם" תעלה בכדור בראש.

"אני קורט רוזנקרנץ, הקומיסר, הממונה מטעם השלטונות!" הצהיר איש האס-אה, מחווה על איש הפה-גה: "ריכארד סעדלאטשעק הוא המנהל והבעלים החדש, ולצדו מנהל החשבונות האנס רידער. מעתה אין לך כל זכויות או בעלות על העסק ותכולתו! עליך לרכז לאלתר את כל מסמכי העסק ולמסרם לידיהם, וכן לערוך מיד מסמך המפרט את כל הרכוש הנמצא בבית העסק".

את שטף ההוראות שהמטיר מצא לנכון הקומיסר הצורר להפסיק בהצהרה שטנית:

"שמי, רוזנקרנץ, מצטלטל כשם יהודי, ולא היא! שמי הוא שם גרמני ארי טהור! היהודים הם שחמדו את שמנו ושדדו אותו, לקרוא בו לעצמם..."

לאחר ספירת מלאי מרוכזת הוסיף הקומיסר והתרה באבא בארשת חמורה:

"עליך לדעת כי מעתה, שום דבר בבית העסק אינו שלך עוד! כל הכסף עבר לרשות המנהל המחרים. חשבון הבנק נסגר. אם יחסר ולו פריט אחד מכל הסחורה שנרשמה בזה, בלא רשותו של האריזער, ייחשב הדבר לגנבה, והמענה המידי יהיה: דאכאו!---"

Firmenname 38	Adresse/Firmensitz	Branche	Arisierungsakt VVSt	Insgesamt Mitarbeiter	Umsatz 1936 (in S.)	Bewerber
Kary S. & Co	Wien 1, Lugeck 4	Seidenweberei	St 8293/Bd 1 - VII	k.A.	719.000	3 Bewerber
Kaschnigg & Söhne	Gösting bei Graz	Konfektionsunternehmen	St 1366	125	694.033	1 Bewerber
Katz Josef und Co	Wien 20, Wallensteinstraße 2	Kleidermachergewerbe	303/5230	3	94.053	2 Bewerber
Katz Josef und Co	Wien 6, Mariahilferstraße 61	Damenkleider	303/5230	k.A.	k.A.	k.A.
Kaufmann & Grünwald	Wien 14, Flachgasse 35 - 41	Celluloidwaren	St 1394	17	156.002	1 Bewerber
Kellen & Co	Wien 1, Fleischmarkt 1	Band-Schuhriemen und Spitzenfabrik	St 3679	k.A.	123.785	1 Bewerber
Kern Samuel & Co	Wien 1, Salvatorgasse 8	Hosenträgererzeugung	Ind 973	32	415.894	1 Bewerber
Kern Samuel & Co	Wien 1, Salvatorgasse 8	Hosenträgererzeugung	Ind 235	20	415.895	1 Bewerber
Kessler Brüder	Wien 1, Salvatorgasse 10	mechanische Strick- und Wirkwarenfabrik	Ind 262	61	241.000	1 Bewerber
Klinger Heinrich	Wien 1, Rudolfsplatz 13a	Textilgroßindustrie	St 5522	331	3.652.210	1 Bewerber
Klosterneuburger Spinnerei und Weberei	Wien 1	Spinnerei und Weberei	Stat 5320	k.A.	1.966.172	k.A.
Königstein A.	Wien 16, Thaliastraße 138	Wirkwarenfabrik	St 1392	64	664.000	10 Bewerber
Korff Rudolf	Wien 9, Porzellangasse 43	Damenhutfabrik	St 3733	k.A.	530.300	1 Bewerber
Kurz Walter	Wien 12, Meidlinger Hauptstraße 32	Textil- und Kurzwaren	320/5020	4	k.A.	1 Bewerber
Labiner Isidor	Wien 16, Ottakringerstraße 114	Sportwaren	266/1660	0	k.A.	
Lady Strickmoden	Wien 7, Mariahilferstraße 114	Strickwaren	St 7747	89	710.805	3 Bewerber
Lederer & Neumann	Siebenhirten	mechanische Weberei	St1079	80	330.399	7 Bewerber
Lehr Philippine & Co	Wien 7, Lindengasse 41	Erzeugung feiner Jerseykleider, Kostüme und Blusen	St 1713	46	385.000	3 Bewerber
Lifik und Prinz	Wien 1, Salagrios 7	Herrenkonfektion	St 7197	5	364.200	2 Bewerber
Loschitz Grete	Wien 15, Ullmannstraße 63	Herrenmode	321/7055	0	k.A.	2 Bewerber
Löwin Hans	Wien 16, Neulerchenfelderstraße 30	Strick- und Wirkwaren	St 1365	20 - 30	365.913	1 Bewerber
Löwy's Simon Söhne	Wien 1, Franz Josefskai 47	Herrenkleidererzeugung	St 1307	78	650.000	2 Bewerber

Firmenname 38	endgültiger Kaufpreis in RM	Gesamt-auflagen (in RM)	Datum des Kaufvertrags	Name Käufer i[20]	Bemerkungen
Ingwa, Inh. Ing. Otto Waldstein	12.500	3.000	28.11.1938	Lang Herta	Private
Jäckel Elisabeth	94	2.238	20.05.1938	Bauer Edmund	Textilwarenhändler
Jäckel Max	14.600	0	02.05.1938	Komolka Jakob	Kaufmann, war von Mai 1916 bis September 1918 an der Front, bis 1921 Kriegsgefangener
Jacobsen Nathan und Kohn Maison & Cie	244	8.377	12.12.1939	Volkenborn Konrad Dr.	
Jäger Gustav	37.936	38.903	14.12.1938	Kaculuth Helmut	
Jaffe Julius & Co	4.000	1.604	13.07.1938	Löwitsch Heinrich, Max Bienstock	Betriebsleiter der Firma Betriebsleiter
Jacht Ludwig	600	1.620	04.10.1938	Modl, Karl	Kaufmann
Kahnsberger & Co	7.201	37.446	17.01.1939	Hauser Maximilian Edler von	Leiter der Druckerei Heinrich Pfeifer
Kardos & Klein	3.559	7.227	k.A.	Hranitzky Herbert	Gaureferent des Gaues Wien (KdF)
Kary S. & Co	481.000	318.958	02.09.1938	Hollenstein Gebhard	Getreidehändler und ehemaliger Stickereifabrikant
Kaschnigg & Söhne	114.200	40.229	01.05.1938	Kaschnigg Hans	Mitinhaber der Firma Kaschnigg & Sonnenfeld, u.a. bei SA und NSDAP
Katz Josef und Co	9.412	11.923	29.11.1938	Heimerle Heinrich	Konfektionsbranche, Stricker
Katz Josef und Co	k.A.	k.A.	k.A.	k.A.	
Kaufmann & Grünwald	k.A.	2.124	25.03.1938	Kaufmann Friedrich Wilhelm	
Kellen & Co	4.154	3.717	11.04.1939	Biegler Josef	
Kern Samuel & Co	15.000	13.214	22.08.1938	Sedlacek Richard	selbstständiger Kaufmann, seit 1920 bei der NSDAP
Kern Samuel & Co	k.A.	0	01.07.1938	Vorsteher Paul sen.	
Kessler Brüder	4.000	8.150	k.A.	Nowy Georg	1 Jahr Verwaltungsführer beim Bevollmächtigten des Reichluftfahrtministeriums
Klinger Heinrich	1,700.000	k.A.	16.12.1938	Vereinigte Textilwerke K. H. Barthelt & Co	
Klosterneuburger Spinnerei und Weberei	112.948	59.298	18.06.1938	Hillringhaus Carl	
Königstein A.	70.000	27.774	17.04.1939	Benger Wilhelm Söhne, vertreten durch Benger Karl, persönlich haftender Gesellschafter	Fabrikant

ההחרמה המרושעת

מסמך ההלאמה המפרט את היקף פעילות המפעל של משפחת קערן, מספר העובדים: 20+32, שווי המחזור השנתי: 425,000 שילינג וכו' – הכול בדייקנות היקית המאפיינת כל כך את הגרמנים המרושעים

האריזער היה סוחר פרות וירקות בשוק של פטרספלאץ ולא הכיר בטיבו של המסחר בבגדי עור. על כן הורו המחרימים לאבא להתייצב מדי בוקר לעבודה, כדי ללמד את האריזער את כל רזי המסחר בתחום הזר לו. בעבור עבודה זו הם הקציבו לאבא שכר זעום בסך שלוש מאות מארק לחודש, כמשכורתו של פועל דחק.

עוד התרה רוזנקרנץ באבא והבהיר לו בשפה שאינה משתמעת לשתי פנים: "אם תיעדר יום אחד מן העבודה – ביום שלאחריו כבר תהיה בדאכאו!"

למרבה החסד לא הייתה לאבא בעיה של עבודה בשבת, שכן בית העסק פעל מאז ומתמיד חמישה ימים בשבוע.

לאחר ההלאמה כינסו את כל עובדי המפעל והציגו בפניהם: זה הוא האריזער! למנהל הקודם אין עוד כל מעמד וסמכות; היחיד הרשאי להורות מה לעשות במפעל הוא האריזער! המנהל הקודם יוסיף להגיע למפעל, למטרה אחת ויחידה: להעביר בצורה מסודרת את העסק לידי מחליפו. זולת זאת – אין לו כל מעמד במפעל!

הפועלים הגויים הוכו בהלם, אף שלא היו מופתעים, שכן אירועים כאלה התרחשו בבתי עסק של יהודים בווינה, דבר יום ביומו.

ביום ההוא הגיע אבא הביתה רועד בכל גופו. בכאב מייסר הוא סיפר על החוויה הנוראה שעבר בבית העסק שלו, שאותו יסד וטיפח במיטב חלבו ודמו, ובו השקיע את שאר רוחו וכישרונותיו: "היינט האט מען אונז אריזיערט!" – היום החרימו את רכושנו!

רצינו לקוות שביכולתנו לברוח מווינה מיד, כבר באותו יום, כדי שאבא לא יצטרך לעבוד תחת ידו של האריזער, אך זה היה רק חלום באספמיה, שכן חסרים היינו מסמכים בסיסיים, ואפילו דרכון לא היה לנו.

אבא המשיך לעבוד בעסק עד עשרה בנובמבר 38', תאריך שידובר בו להלן, החקוק בדם ובדמעות על לוח לבו של העם היהודי. הפועלים היהודים שעבדו במפעלנו כבר נסו על נפשם לבלגיה, לקראת ראש השנה תרצ"ח, ואילו הסוכנים היהודים נאלצו להמשיך לעבוד בכפייה, עד שמחליפיהם הגרמנים והאוסטרים ילמדו את המקצוע.

מתוך ארבעים העובדים הלא-יהודים היו ארבעה שהתייצבו לצדנו והציעו עזרה: ווילי קרויץ, שעבד אצלנו בתפירה; מיצי פילוף, שהופקדה על חלוקת חומרי הגלם לעובדים בעבורנו בבתיהם; יאזעף קארלין, שחזר לעבוד במפעלנו גם אחרי המלחמה; עמי קובא, אשתו של וויקערל קובא, שעבדה בשבילנו. את כל האחרים לא עניין שום דבר מלבד כספם. הם המשיכו לעבוד בשביעות רצון, בשביל מי שעתה משלם את שכרם.

פרק כה

עין שואפת אל בלגיה

האדמה בערה תחתינו, וזמן ההמתנה הארוך כמו הגלות עד המועד המיוחל שבו תיכנס לתוקף הוויזה שלנו לאמריקה – מאי 40' – הביא את אבא לבקש אפשרויות מילוט מוקדמות יותר ולדבר על הברחת הגבול אל בלגיה או אל הולנד.

ואולם כדי לשהות במדינה זרה היה צורך בדרכון, והדרכון האוסטרי שלנו לא היה תקף. תוקפו פג כשנה קודם לכן, בשנת תרצ"ז 37', ועד כה הוזנח חידושו מפני שנסיעותינו אל מחוץ למדינה היו להולנד, לבלגיה או לצ'כיה, וכדי לעבור במעברי גבולות אלו לא היה צורך בדרכון. די היה לרכוש כרטיס נסיעה, להתיישב ברכבת ולהגיע אל היעד.

נדרשנו אפוא להנפיק דרכון גרמני, וכדי לקבלו היה צורך להצטייד בערמה גבוהה של מסמכים. על מבקש הדרכון היה להציג הוכחה על עסק בבעלותו הרשום על שמו, וכן אישור על תשלום מלוא מסיו.

הגרמנים שאפו להקשות על היהודים, לסבך את ההליך ואגב זאת לשאוב מהם כסף רב. כדי לקבל את כל הטפסים, מבקש הדרכון היה צריך לפנות אל העירייה, להביא ממשרדי מס הכנסה אישור על סילוק כל החובות Steuerunbedenklichkeitserklaerung, להציג אישור מטעם שלטונות המיסוי

העירוניים, על אזרחות מוכרת של העיר ומילוי כל הנדרש כלפיהם, וכן תעודת יושר ממשרדי המשטרה, המעידה כי למחזיק בה אין עבר פלילי כלשהו. מלבד הטרחה שבהשגת המסמכים האלה, כל מסמך ואישור היו כרוכים בתשלום אגרה גבוהה.

אישור מס ההכנסה היה תקף לשלושים יום, ואם התגלגלה הבירוקרטיה לאיטה, ושאר המסמכים טרם נתקבלו בתוך אותם שלושים יום – היה צריך להתחיל הכול מחדש, וגם לחזור ולשלם את האגרה בגין אישור המס המעודכן.

עונש חינם לפי השעון

הביקורים במשרדי הרשויות, שהיו נתונים לשליטתם ותחת עינם הצולבת של הצוררים, הקפיאו את לבם של היהודים שנדרשו להופיע בהם. ידע אדם איך הוא נכנס שמה, אך לעולם לא ידע אם וכיצד יצא משם. בכל מקום שרצו פורעי ה'היטלר יוגנד', שניצלו כל הזדמנות להפליא מכות ביהודים האומללים. ה"מבוגרים" שבהם החזיקו פגיונות, ואילו הצעירים הסתפקו בשוט רוכבים שהיה תחוב במגפיהם הגבוהים, מוכן להצליף ביהודים. אבא הלך לבית העירייה, לקבל ניירותיו. דומה היה כי הכול בא על מקומו כראוי, ופתאום נטפל אליו איש אס-אה אחד מרבים ששוטטו שם וחיפשו להם טרף. הוא נטל מאבא את תעודת הזהות שלו והכריז לעומתו בהתגרות שטנית: "התעודה תוחזר לך רק אם תרוץ שלוש פעמים סביב בית העירייה. כל סיבוב אסור שיארך יותר מדקה אחת! אם תאחר – תקבל תעודתך רק ב'בית החום'! (הוא משרד האס-אה). עם השלמת כל סיבוב, עליך להתייצב בפניי!"

אבא הציץ בבית העירייה הגדול, וחלחלה אחזתו. גם נער צעיר לימים אינו יכול להקיף שטח כזה בזמן קצר כל כך! אך הוא ידע כי אם לא ימלא את הוראת הקלגס – הוא עלול לשלם מחיר כבד!

הצורר עמד ושעונו בידו, בודק אם הסתיימה הקפת הבניין תוך דקה. אבא, שחשש פן יגזול הרשע את תעודתו, רץ כל עוד רוחו בו.

אחרי הסיבוב הראשון, שהושלם בפחות מדקה, נעצר אבא ליד הצורר, והלה הכריז: "ווייטער!" – הלאה!

הבית החום, בשליטת הנאצים
בית עיריית וינה שבהירשן-גאסע

לאחר המאמץ הגדול שהשקיע בסיבוב הראשון, הסיבוב השני היה קשה יותר, אך עדיין הספיק אבא להשלימו בזמן המוקצב.

גם את הסיבוב השלישי סיים אבא בתוך פחות מדקה, אולם הגוי האכזרי לא עמד בדברתו שלו, ובטרם הגיע אבא אליו - הסתלק והתעודה בידו.

אבא, המושפל והכאוב, שרץ לשווא עד כלות כוחותיו, כמעט התמוטט תחתיו. יודע היה כי סכנת נפשות להיכנס אל 'בית החום'. כל יהודי שבא בשעריו, חזר ממנו מוכה וחבול, חצי חי וחצי מת. על כן גמר אבא בדעתו שלא ללכת לשם ויהי מה. "מוטב להבריח את הגבול בדרך בלתי לגלית לחלוטין, מלטרוף את הנפש בכף ולהיכנס לגוב אריות רעבים", הוא קבע, ולא ידע כי הברחת הגבול נעשית קשה מיום ליום, בהיעדר תשתית מינימלית של תעודות רשמיות.

בטרם עזב אבא את בית העירייה הוא אסף את שארית כוחותיו ומילא את הטפסים הנדרשים. בעוד שלושה ימים – אמרו לו – יוכל לקבל את מסמכי האזרחות העירוניים המבוקשים.

מאוחר יותר התברר כי אירוע שבו הריצו הרשעים סביב בית העירייה, במרוץ אכזרי מתקלס, יהודים שהמתינו לניירות, היה מעשה שבכל יום בשבועות ההם.

חילוץ התעודות

בדרך כלשהי נודע לאבא כי תמורת תשלום נאות יש סיכוי לחלץ את התעודה מ'בית החום'. המחלץ, גוי ששמו ווייזער, היה סוכן שמכר גומי למפעלו של אבא. לאיש היה קרוב משפחה נאצי, שלפני ה'אנשלוס' נודע כנאצי בלתי לגלי, איש מפלגת השטנה במחתרת חלקית. לא הייתה בו שנאה כלפי אבא, מפני שבאמצעותו הוא הרוויח כסף רב. גם עתה היו מניעיו כסף טהור וצרוף...

האיש נקב במחיר חילוץ התעודה: מאה שילינג, כרבע ממשכורת חודשית של פועל.

כפי שסוכם ותמורת המחיר שהובטח הוא הביא אל אבא את התעודה וחסך ממנו להכניס את צווארו בקולר הסכנה.

מחשבה על ריגה

סוכן במפעלו של אבא, ידיד יהודי ששמו בונדי, שמע שיש דרך מילוט אל העיר ריגה, בירת לטביה, ומיהר לנסותה. הוא הצליח להבקיע דרכו לשם, אך הרוסים גירשו אותו ממנה לסיביר, עם המוני פליטים יהודים. בחסדי שמים הוא ניצל, ולאחר המלחמה שב לווינה וחזר לעבוד אצלנו כסוכן מכירות.

בהגיעו לריגה כתב בונדי לאבא שהוא אינו ממליץ לו לבוא בעקבותיו, שכן האליה – הדרך הנוחה יחסית אל העיר, קוץ בה – קשה עד מאוד להשיג אישורים לשהות במקום.

יהודים רבים מיוצאי הונגריה ניצלו את פרק הזמן שבו עדיין יכלו להגיע לחבלי מדינתם, לעומת יהודים יוצאי צ'כיה, שכבר לא יכלו לעשות זאת, שכן צ'כיה סגרה את גבולה עם אוסטריה מיד באחד-עשר במרץ 38'. כך למשל

הצליחו הוריו של חברי פאולי ברויער לחזור לשופרון שבהונגריה, עיר סמוכה לגבול אוסטריה, לפני ראש השנה ת"ש.

בתקופה הראשונה שלאחר הגיעם לשופרון שיגרו לנו בני משפחת ברויער נקניק כשר בעבור סבא רבי ישראל קערן, שהיה חלוש וחולה והבשר היה חיוני בעבורו. הם יכלו לעשות זאת מפני ששם עדיין הותרה אז השחיטה היהודית.

לשמחתי ניצל פאולי בשמירה מן שמים, והקים משפחה לתפארת בלונדון. לימים, כעבור עשרות שנים, בעת ביקורנו בלונדון, אמרתי לילדיי כי ייתכן שנפגוש את פאולי. כאשר נפתחה הדלת והם ראו עין בעין את פאולי, שכבר היה אז יהודי מבוגר ובעל בעמיו, עמדו נפעמים. הם אמרו כי עד כה הניחו שהסיפורים שסיפרתי להם על פאולי הם סיפורי ילדות דמיוניים, והנה עומד לפניהם 'פאולי' חי וקיים ואמתי...

חותמת 'יודֶע' על כל דרכון

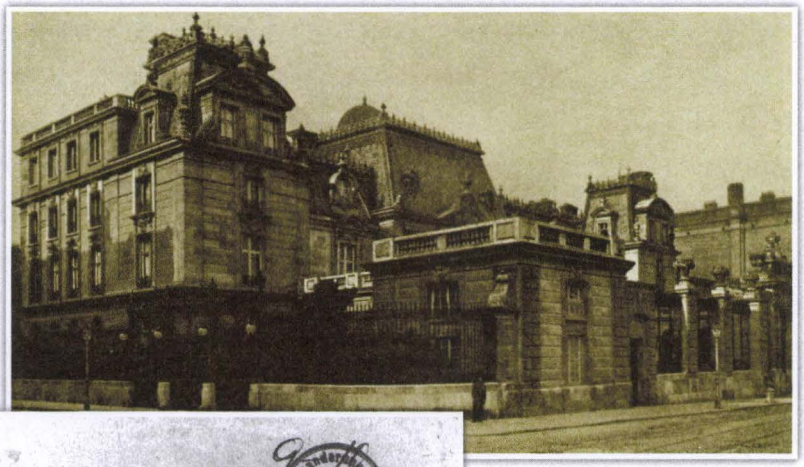
שלטונות שווייץ היו מודאגים מאפשרות שפליטים יהודים מגרמניה ומאוסטריה, נושאי דרכונים גרמניים, ייכנסו אל תחום שווייץ, שכן במסגרת האחווה שבין שתי המדינות ה'אריות', נחשב הדרכון הגרמני לפותח כל השערים.

משטרת הזרים השווייצרית ביקשה לחסום בכל מחיר את זרם הפליטים היהודים שנהר אל שטח שווייץ. מפקד משטרת הזרים, היינריך רותמונד Heinrich Rothmund, ערך שיחות בברלין, ובהן שטח את בקשת ארצו מהגרמנים ליצור סימן שיאפשר לזהות יהודים במעברי הגבול, כדי למנוע את כניסתם.

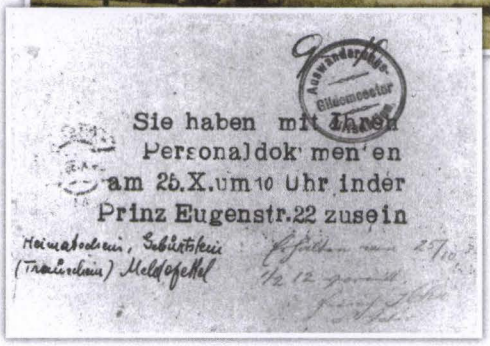
בעשרה במאי 38', ט' באייר תרצ"ח, קבעו שלטונות הנאצים תקנה המבטלת את דרכוניהם של היהודים. הוקצבו להם שבועיים להפקדת דרכוניהם המבוטלים במשרד האס-אס לענייני הגירת יהודים, בראשות הצורר אדולף אייכמן, שנפתח בארמון רוטשילד, ששכן בפרינץ אויגען-שטראסע Prinz-Eugen-Strasse. הם הורשו לבקשם בחזרה רק לאחר שעל דפו הראשון של כל דרכון יהודי הוטבעה בדיו אדומה האות J לאמור: Jude, יהודי, עם תאריך ביצוע השינוי. האות שהוטבעה הייתה באורך ארבעה סנטימטרים, כדי שחלילה לא יחמיצו אותה במעברי הגבולות.[1]

---

1) האשמה מספר 2 המופיעה בהקדמת ספרנו.

האס-אס בארמון רוטשילד
ארמון משפחת הנדיבים היהודית
שהפך למעוז הצוררים בווינה

הזמנה אל מלתעות תנינים
כרטיס זימון מאת הגסטפו,
להתייצב עם מסמכים אישיים
ביום 25.10 בשעה 10,
בפרינץ אויגן שטראסע 22,
לצורך הגירה מאוסטריה

האות J החוסמת
דרכונו של הייני שכר. אות J גדולה מוטבעת בקדמתו

הצוררים לא הסתפקו באות קין זה להבדלת היהודים משאר נתיני גרמניה, אלא נוסף עליו קבעו כי כל שם פרטי שאינו מסגיר בבירור את יהדותו של נושאו, כגון קארל או יוזף, יוצמד אליו השם איזרעל (ישראל), ולשמות נשים מסוג זה יוצמד השם שרה.

מאז נגזרה גזרה זו ננעלו שערי כל מדינות העולם בפני היהודים. החותם המזהה בדרכונים השלים את טבעת החנק שהטילו משתתפי ועידת אוויאן על הפליטים היהודים, הנרדפים אל מותם. השלטונות השווייצריים מדושני העונג היו אפוא מגדולי הגורמים במעשה ובמחדל, לרציחתם ולטביחתם של מיליוני היהודים!

הוועידה הידועה לשמצה התכנסה בשישה ביולי 38' באוויאן, השוכנת בצרפת סמוך לגבול שווייץ. יזם אותה נשיא ארצות הברית פרנקלין רוזוולט, והשתתפו בה נציגים ממדינות אירופה ואמריקה. כוונתו הצינית העיקרית של הנשיא האמריקני הייתה להסיר מעליו את הלחצים בקשר לפליטים היהודים המבקשים להימלט על נפשם מגרמניה ומאוסטריה.

נציגי שלושים ושתיים מדינות דנו במשך תשעה ימים בשאלת הפליטים היהודים. המדינות ניערו חוצנן מקליטת הפליטים היהודים מהמדינות שבשליטת גרמניה, והציעו שילכו כולם לפלשתינה - בעוד האנגלים קובעים

ועידת הציניות המרושעת באוויאן
יד בין-לאומית אחת לכיתור היהודים בטבעת חנק

כי לא יתירו את כניסת היהודים לארץ ישראל, מחשש להתנגדות הערבים. בחסימתה כליל כמעט את אפשרות הגירתם של הפליטים היהודים לארצות החופש, התירה הוועידה את דמם של מיליוני היהודים הנרדפים.[2]

את פרי הוועידה קטפו בששון גם יתר מדינות העולם, שהיו מאושרות מהלגיטימציה הבין-לאומית שניתנה לאיסור כניסת פליטים יהודים רדופי חרב לארצותיהם. אנגליה הודיעה בוועידה כי תתיר כניסתם של ילדי ישראל עד גיל שבע-עשרה שהם פליטים מהשלטון הגרמני, ובלבד שמשפחות יהודיות יפרסו חסותן עליהם. כך התאפשר ה'קינדער טרנספורט', שהציל לחיים אלפי ילדים יהודיים.

ותחיינה את הילדים
קבוצת ילדי ישראל שחייהם היו להם לשלל בזכות ה'קינדער טרנספורט'

אל רכבת החיים
כמה שונה עליית הילדים היהודים אל הרכבת המובילה אל החיים

2) האשמה מספר 5 המופיעה בהקדמת ספרנו.

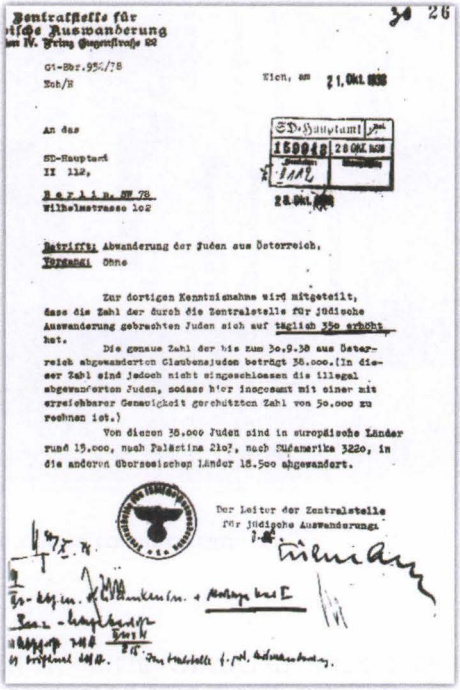
נחש עקלתון של ממתינים
תור ארוך של הגלות. יהודים מחכים להתקבל בנציגות הפולנית

יהודים רבים כתבו מווינה אל יהודים לא מוכרים היושבים באיי אנגליה, וביקשום בתחינה כי ייאותו להזמין את ילדיהם ולהבטיח לקבלם ולהחזיקם כדי לפדותם מסכנת המוות.

תור שאין לו סוף

תור ארוך של ממתינים למשרד השתרך עד לרחבת שווארצענבערג-פלאץ, שבה שוכנת כיום האנדרטה הרוסית. יהודים נאלצו להמתין ימים שלמים וגם לילות, עד שהגיע תורם לקבל מספר לבקשת דרכון או לאיסופו. כחמש מאות עד שבע מאות יהודים עמדו והמתינו בתור שאין לו סוף. העמידה בתור הייתה מהולה בפחד, שכן מפעם לפעם, בלי התראה מוקדמת, התנפלו הנאצים על היהודים והכו בהם מכות איתנות.

למרבה המזל, ילדים לא הוכו שם, בתור ההוא. על כן שלחוני באחד הימים לעמוד בו כשעתיים-שלוש, עד שיחליפני אחר בשמירה על התור. צוידתי בשרפרף מתקפל, לבל אצטרך לעמוד על רגליי כל העת. נחש התור הזדחל לאיטו, ומדי כרבע שעה התקדם בכחצי מטר. עיניי ראו בפלצות כיצד יהודים

Zentralstelle für
tische Auswanderung
im IV. Prinz Eugenstraße 22

Gl-Ebr.95%/38
Zob/H

Wien, am 21. Okt. 1938

An das

SD-Hauptamt
II 112,

Berlin, SW 78
Wilhelmstrasse 102

SD-Hauptamt
150948 28 Okt. 1938

28. Okt. 1938

Betrifft: Abwanderung der Juden aus Österreich.
Vorgang: Ohne

Zur dortigen Kenntnisnahme wird mitgeteilt, dass die Zahl der durch die Zentralstelle für jüdische Auswanderung gebrachten Juden sich auf täglich 350 erhöht hat.

Die genaue Zahl der bis zum 30.9.38 aus Österreich abgewanderten Glaubensjuden beträgt 38.000.(In dieser Zahl sind jedoch nicht eingeschlossen die illegal abgewanderten Juden, sodass hier insgesamt mit einer mit erreichbarer Genauigkeit geschätzten Zahl von 50.000 zu rechnen ist.)

Von diesen 38.000 Juden sind in europäische Länder rund 15.000, nach Palästina 2107, nach Südamerika 3220, in die anderen überseeischen Länder 18.500 abgewandert.

Der Leiter der Zentralstelle
für jüdische Auswanderung:

יכתב לאבדם
מסמך אייכמן החורץ גורלם של יהודי אוסטריה

העומדים בתור מוכים, סתם כך בלי סיבה. אבל לא הייתה להם ברירה אלא להמשיך לעמוד בתור, שכן קבלת הדרכון הייתה בעבורם פיקוח נפש.

סוף סוף קיבלנו את הדרכונים. עתה היה עלינו לדאוג לשלב הבא: ויזה שתאשר כי מדינה כלשהי פותחת שעריה בפנינו.

נקיים מנכסיהם

היו יהודים בעלי רכוש רב שהוזמנו אל משרדי הגסטפו ששכנו במארצין-פלאץ ואולצו לחתום על הצהרה כי הם מוותרים מרצונם הטוב על בית העסק שלהם, על רכושם ועל דברי הערך שברשותם. בתמורה הם קיבלו דרכון שאפשר להם להגר לארץ אחרת, אף כי נקיים מנכסיהם.

מהר מאוד התברר כי זה היה קרש ההצלה שמילט לחיים את נפשותיהם ונפשות בני ביתם.

פרק כו

ליל הבדולח

ידו שלח צר

בשעה שבע ארבעים וחמש בבוקר, כאשר עזבתי את הבית וכריך בית הספר בידי, הלכתי שאנן ובוטח. פיזמתי לעצמי נעימה שקטה ולא חלמתי על העתיד להתחולל באותה שחרית.

בהגיעי לרחוב לאופולד ראיתי כמה מחבריי רועדים מפחד, נמלטים בבהלה מה'תלמוד תורה'.

"הנאצים מחסלים את ה'תלמוד תורה'!" הם קראו בפלצות.

עדיין לא הפנמתי את המתרחש. המשכתי לצעוד קדימה, בדרכי למאלץ-גאסע, שבו שכן ה'תלמוד תורה'. הרחוב היה מלא וגדוש בנאצים, באנשי אס-אס ואס-אה, בעשרות צוערי 'היטלר יוגנד' ובסתם גויים מתהוללים ומשתוללים בפראות. כולם שעטו אל ה'באצירק' השני, שבו מטבע הדברים זמינים יהודים רבים, להכותם ולפגוע בהם.

בקרן הרחוב ראו עיניי מחזה מזוויע: נאצים אכזריים מכים את המלמדים, ולידם ניצב המנהל, רבי יואל פולק,[1] חבול בפניו עד זוב דם.

---

1) לימים מנהל 'תלמוד תורה' 'יסודי התורה' בתל אביב.

לנגד עיניי, מתחולל ברחובה של עיר פוגרום נורא, חילול הקדוש והיקר! הפורעים הרשעים עלו אל הקומות העליונות של ה'תלמוד תורה', נטלו בידיהם הגסות את הרהיטים והשליכום מבעד לחלונות אל רחבת ה'תלמוד תורה', צוהלים בראותם מתפצפצים על השטח הנרחב. מזעזע היה לראות את מחזה ההתקלסות ולשמוע את קול השולחנות והספסלים המתרסקים על רחבת הכניסה אל המוסד הקדוש.

הנה השולחן של המנהל, של הרבי המלמד! השולחן שלי, שרק אתמול למדתי תורה על גביו! איכה ניתן למשיסה!

גווילין נשרפים

לא נתקררה חמת הפתנים עד שהוציאו את ספרי התורה מארון הקודש, פרסו וגלגלו את יריעותיהם הקדושות לאורך רחוב מאלץ, הוסיפו את ספרי הקודש שהשליכו מבעד לחלונות בית החינוך היהודי וחיללו גם אותם.

הצוררים הארורים, שלבם לב אבן, הביאו עצים ודלק, צברו אותם לערמה גדולה עם הספרים המחוללים, והעלו אותה באש, למגינת לבם של היהודים.

או לעינינו שכך ראו, איכה את כל הקדוש והיקר השליכו אל מדורת האש, בעוד המשוקצים הטמאים שמילאו את הרחוב רוקדים וצוהלים בשמחה על משבתם של היהודים!

וכי ניתן היה לראות זאת ולא להתפלץ?!

מכות רבות ונאמנות

גדוד של כעשרים וחמישה צוררים צעירים שוחרי טרף, חברי ה'היטלר יוגנד', רדפו אחריי ואחרי חבריי. מבוהלים עד מוות נשאנו רגלינו בבריחה חפוזה. ניסיתי לקצר את הדרך במעבר בסמטת אים-וועדר. בבניין מספר חמש שכנה חנות ותיקה, שבחורף נמכרו בה גחלים להסקה, ובקיץ – בלוקי קרח למקררים. בעל החנות, גוי וינאי 'ארי', שעד פרוץ המאורעות נראה מהוגן, הבחין במנוסתי, שלח את רגלו והכשילני, ואני נפלתי ארצה.

כזבובים מבאישים עטו עלי מיד נערי ה'היטלר יוגנד' והחלו מפליאים בי מכותיהם ובועטים בי בכל כוחם. בלא מילים התפללתי לבורא עולם שיצילני

וישמור את חיי. בחסדי שמים עזבוני הרוצחים, הלכו מן הסתם לחפש להם טרף אחר, ובנסי נסים הגעתי חי הביתה.

לא מוכה יחיד הייתי. חבריי הבוגרים ממני, שהקדימו לבוא כדי להתפלל שחרית בבית המדרש של ה'תלמוד תורה', גורשו בחמת זעם ממקום התפילה, ובעודם נסים על נפשם רדפו אחריהם ברחובות צוערי ה'היטלר יוגנד' והכו אותם ככל שהשיגה ידם.

אימה מחלונות הבית

אל ביתנו הגיע גם סבא, ר' ישראל קערן. הוא מיהר לחזור מתפילת שחרית ב'בעלזער קלויז', כי הרגישו שמשהו רע עומד להתרחש.

שלושה ימים קודם לכן, בשבעה בנובמבר 38', ירה הרשל גרינשפן, צעיר יהודי בן שבע-עשרה שנמלט מגרמניה לפריז, בארנסט פון ראט, המזכיר השלישי בשגרירות הגרמנית בבירה הצרפתית, ופצעו פצעים קשים. כוונתו הייתה לפגוע בשגריר עצמו, בשל מכתב שקיבל ממשפחתו ובו סיפרו על גירושם לעיירה זבונשין שבפולין, עם עוד שנים-עשר אלף יהודים אזרחי גרמניה שמוצאם מפולין, ועל מה שעברו במהלך הגירוש.

בשמונה-עשר באוקטובר 38', כ"ג בתשרי תרצ"ט, שבו חל חג שמחת תורה בחו"ל, אספו הנאצים יותר משנים-עשר אלף יהודים בעלי אזרחות פולנית שהתגוררו בגרמניה. רבים מיהודים אלה חיו רוב שנותיהם בגרמניה. האומללים גורשו לעיירה זבונשין שעל הגבול שבין פולין לגרמניה, אולם ממשלת פולין סירבה לקבלם, בהישענה על חוק האזרחות שנחקק במרץ 38' ומפקיע את האזרחות הפולנית מכל מי שחי יותר מחמש שנים מחוץ לפולין.

היהודים נשארו אפוא באזור הגבול, חסרי כול, בלא מחסה מפני הקור המקפיא.

עם המגורשים לזבונשין הייתה משפחת גרינשפן מהעיר הנובר שבגרמניה. כאשר נודע סבל המשפחה לבנם הרשל גרינשפן, שהתגורר אז בפריז, סערו בו רגשות זעם, והוא יצא נושא אקדח טעון אל השגרירות הגרמנית. מאחר שנמנעה ממנו הגישה אל השגריר הוא ירה מטווח קצר בפקיד הגרמני הבכיר והכריז כי עשה זאת במחאה על רדיפת היהודים.

תלויים ועומדים
היהודים המגורשים בזבונשין. איש אינו רוצה בהם

כעבור יומיים מת פון ראט, והצוררים הנאצים ניצלו זאת כתירוץ לחולל פוגרום נורא נגד היהודים: 'ליל הבדולח',[2] שבו הם הרסו כמעט את כל בתי הכנסת בגרמניה ובאוסטריה, חיללו בתי קברות יהודיים רבים, הרסו ובזזו אלפי חנויות בבעלות יהודים. יותר משלושים אלף יהודים נעצרו, חלק מהם לפי רשימות שהוכנו מראש, ומאות יהודים נרצחו באותו ליל בלהות.

יחסית לשאר ערי המחוז התאחרה וינה בשעות ספורות בהתחלת הפוגרומים, והם התרחשו בה למחרת ליל הבדולח הנורא, בעשרה בנובמבר 38'. בשובי הביתה, כשנפשי בכפי, נעמדתי כמסומר על חלון ביתנו, שהשקיף אל הרחוב, וראיתי את המחזות האיומים. בעיניים קמות חזיתי בצוררים המשליכים מבעד לחלונות הקלויזים, בתי התפילה המקודשים שבסביבתנו, את הרהיטים הכבדים והיקרים, ולאחר מכן פוגעים בקדוש והיקר לנו ביותר, גוללים את יריעות ספרי

2) זה היה הכינוי השטני שבו השתמשו הנאצים כדי לתאר את השמשות המנופצות לרסיסים של בתי הכנסת ואת חלונות הראווה המנותצים של חנויות היהודים.

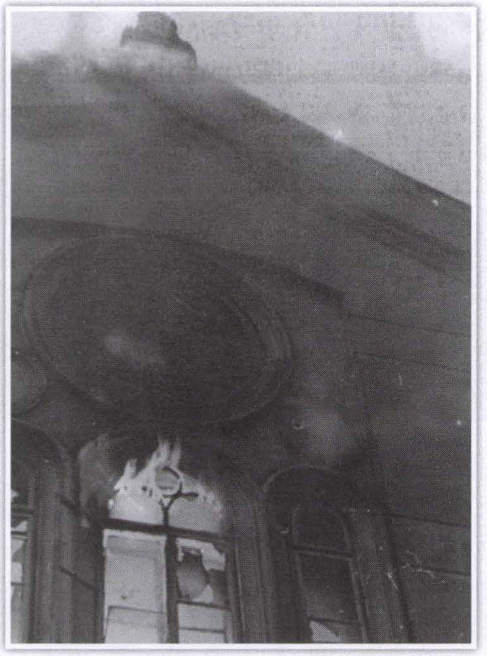
אוי מה היה לנו
אש והרס בבית הכנסת בליל הבדולח

שבר על שבר
יהודים נאלצים לפנות שברי זכוכית של חלונות חנויות יהודיות שנופצו בליל הבדולח

אשר נחרב ואשר הודש
מקדש מעט בטמפל-גאסע בווינה, שנהרס וחולל בפוגרום הנורא של ליל הבדולח

שאלי שרופה באש
בית הכנסת 'שיף שוהל' עולה בלהבות בליל הבדולח

התורה לאורך הרחובות, מקבצים הכול לערמות ומעלים אותן באש, שיותר משליחכה את הגווילים הקדושים, בערה כאש בעצמותינו.

אוי לעיניי אשר ראו את הריסת בית המדרש בהייד-גאסע, המקום הקדוש שבו עלו רבבות תפילות ישראל. במו עיניי ראיתי כיצד עולים באש שני בתי כנסת קדושים: ה'שיף שוהל' המפורסם, שיסודתו בהררי קודש, בידי חתן מרן ה'חתם סופר' זי"ע, רבי זלמן שפיצר זצ"ל, וה'פוילישע שוהל', בית הכנסת של יוצאי פולין. גם את הרס הקלויז של חסידי באיאן ושל חסידי צאנז קלטו עיניי. את הפרעות בבתי המדרש הרחוקים יותר לא יכולתי לראות מחלון ביתנו, אבל ראיתי גם ראיתי את הלהבות הענקיות שהיתמרו מהם והרקיעו שחקים בזעקתן הלוחשת.

יהודים הוכו ונרצחו ברחובות וינה. כשבעת אלפים יהודים נאסרו; אולי יותר, שכן לא כל העצורים נרשמו ותועדו. כל בתי הסוהר היו מלאים עד אפס

מקום. חלק גדול מן העצורים שולחו לדאכאו. אווירה של תשעה באב אפפה את וינה, חורבן שאין נורא ממנו.

אחד היהודים התלונן: "משוגע הוא גרינשפן... ראה מה עוללו!" אך רעהו היסה אותו וטען: "אמנם שרפו את כל בתי הכנסת, אך גם בחורבן בית המקדש נאמר כי כילה הקדוש ברוך הוא חמתו בעצים ובאבנים, ואילו השכינה עלתה קומה למעלה. אף שרפת מקדשי המעט, עם כל הכאב והזעם, באה כהתרעה משמים, לפקוח עיניים עיוורות של היהודים, להפנות תשומת לבם לקרוא נכוחה את המצב ולברוח! לברוח! לברוח כל עוד אפשר ואם אפשר"---

רמז שקוף

בעשרה בנובמבר בשעה תשע וחצי בבוקר התדפקו על דלתנו שני אנשי אס-אס אימתניים במדים שחורים. הם חבטו בדלת בכוח רב, ואנו הבנו היטב מה מזמנות החבטות המפחידות. אשר יגורנו, בעקבות כל מה שהתרחש סביב, בא לנו.

וועטי פתחה את הדלת. שני מלאכי חבלה אימתניים מילאו את חלל הפתח.

"באנו לקחת את היהודי סמואל[3] קערן!" ירו את הודעתם.

וועטי רעדה מפחד ובקושי הייתה מסוגלת לפצות פה. הסיטואציה הייתה מפחידה, אך וועטי חרדה גם לעצמה, מפני שעל פי חוק הנאצים היה אסור ל'ארים' לעבוד אצל יהודים.

"דער הערר קערן איז ניכט צוהויז!" – מר קערן אינו בביתו! – השיבה וועטי.

הנאצי פתח בצווחות: "איך האב ניכט געזאגט דער הערר קערן, איך האב געזאגט דער יודע סאמועל קערן!" – לא אמרתי 'מר קערן', אלא היהודי סמואל קערן!

וועטי חזרה: "לא, הוא אינו בבית".

בחוסר אמון מופגן פנו הארורים לערוך חיפוש מדוקדק. מאחורי דלת חדר הילדים התחבאתי עם סבא, עם הדוד מאקס והדודה. עד מהרה גילו אותנו

---

3) שמו הלועזי של אבי, ר' שמואל.

המחפשים, אולם משבדקו ברשימת המבוקשים שבידיהם ונוכחו לראות כי איננו כלולים בה, הניחו לנו.

"מה מעשייך בבית היהודים!" פנו הרשעים אל וועטי בתביעה.

"אני מתגוררת בקומת המסד בבניין זה", היא הסבירה, מציגה לפניהם מסמך משטרתי המאשר זאת, "ובאתי ליטול מכאן את חפציי".

"היכן בעלך?!" נבחו הקלגסים אל עבר אמא.

"בעבודתו, במפעל, שם הוא מחויב להופיע", השיבה אמא.

"עלייך לטלפן אליו ולומר לו שיבוא הנה מידי!" הרעים עליה הנאצי בקולו.

אמא הייתה מבועתת מאימה, אך שקלה את צעדיה ביישוב הדעת. היא התקשרה אל המפעל. אבא השיב לצלצול, ואמא, שזיהתה את קולו, ניסחה את הודעתה באופן שהוא יבין את הסכנה ולא ימהר לבוא הביתה: "בבקשה למסור למר קערן שיבוא מיד, כי שני אדונים מהאס-אס ממתינים לו בביתו", אמרה.

אבא הבין היטב את הרמז, ובכל זאת החליט לחוש אל הבית. ידוע ידע כי אביו וגיסו מאקס נמצאים שם, וחשש שחלילה ישלמו הם את מחיר היעדרו. אבא ידע היטב כי צפוי לו מאסר, ולא בטוח כלל שהוא ישוב ממנו בחיים, אך לבו היה שלם להימסר לידיהם של הרשעים, ובלבד שלא יבולע לאחרים בגינו.

אוצרות צרורים בסדין

אגב חיפושיהם בבית שלפו הצוררים מארון הקיר הגדול סדין לבן והטילו לתוכו חפצי ערך מכל אשר ראו עיניהם החמדניות. בשק המאולתר נצררו פמוטות, כלי כסף ומצלמה. בעיניים כלות ראתה אמא את הדברים היקרים ביותר בבית נשדדים לעיניה ואין לאל ידי איש לעשות דבר. כיצד ניתן להיפרד מכלי הקודש: הפמוטות הקדושים, שקיבלה כדורון סבלונות מחמותה, ומאז נישואיה הדליקה בהם נרות שבת ויום טוב ושפכה עליהם דמעות כמים בתפילות; הגביעים של שבת, 'כוס ישועות' לקידוש ולהבדלה; הגביע המהודר של אליהו הנביא, שפיאר את ליל הסדר והיה שזור בפיתוחי חותם וספוג בכיסופי גאולה.

חפצי הערך היקרים נשדדו אף שבאופן רשמי השלטונות כבר העריכו את שוויים ואישרו אותם למשלוח במכולה לחו"ל, לרגל הגירתנו הצפויה.

אם סברנו שיסתפקו הצוררים ברכוש השדוד, עד מהרה התבדינו. מיד כשנכנס אבא הביתה הם התחילו להרביץ לו מכות רצח. אחר קשרו את הסדין בקשר גדול ופקדו על אבא לשאת את השק על שכמו בבואו עמם.

בחרדה עקבתי מבעד חלון חדרי אחר אבא, היוצא את הבניין. ברחוב עמדו נאצים נוספים שהביאו עמם את ציד האדם אשר צדו בבתי ישראל. עוד כשלושים יהודים עמדו שם, מושפלים ומאוימים, נושאים אף הם מתוך בתיהם סדינים שבהם צרור מיטב רכושם.

כך רוכזו היהודים לצורך צעדה ברחובות וינה בדרכם אל מפקדת המשטרה, בעוד בצדי הרחוב עומדים אזרחים וינאים, קוראים בעוז לנאצים ומפצירים בהם:

"לינכן! לינכן! גלייך אימברענגען, נישט מיטנעמען!---"

לתלות! לתלות! להרוג! להרוג! אל תיקחו אותם עמכם! חסלו אותם מיד, בו-במקום!

מחלון ביתנו עקבתי וראיתי בפלצות איך בעוד אבא עובר כשעל שכמו אוצרות ביתו השדודים, מול ביתנו, בפינת קרומבוים-גאסע, גוררים החוצה את היהודים מהקלויז של חסידי באיאן, מוציאים את ספרי התורה, את ספרי הקודש ואת ספסלי העץ, עורמים אותם למוקד ענק ומציתים אותם באש נוראה.

במרחק צעדים ספורים הלאה, בקרן הרחובות שיפאמט ואים-וועךד, שכן ה-Ortsgruppe, קבוצת האזור של ה-SA, ושם הורו לעצורים למסור את חפצי הערך שנשדדו מבתיהם.

בבית הסמוך שכן מטה מפקדת המשטרה. מדי כשעה נעצרה לפני המטה מכונית משטרתית ירוקה, שאותה כינו 'די גרינע היינריך', והעבירה את העצורים היהודים אל בית הסוהר שבמבצר רסויר קאזערנה. שם הם רוכזו לצורך חלוקתם לבתי הכלא שבעיר, אך מחוסר מקום בבתי המעצר הרשמיים, גם משרדי המשטרה שברחבי העיר היו מלאים בעצירים יהודים, וכן פונו בתי ספר של גויים, כדי שישמשו בתי סוהר זמניים בעבור היהודים.

באתרי הכליאה עינו את היהודים במכות אכזריות. את מתקני ההתעמלות של בתי הספר ניצלו הרשעים להתקלסות ביהודים ולהשפלתם. בהגיע שעת

מנוחת הלילה, שלפו אותם מיצועיהם, הריצום אל אולם ההתעמלות ואילצו אותם להתעמל. מי שלא היה בכוחו לעמוד בתרגילים הנמרצים – הוכה עד מוות כמעט.

את מקומות הכליאה של כל עציר ועציר שמרו הצוררים בסוד. בני המשפחות המודאגים עטו על משרדי המשטרה, אך לא הצליחו לחלץ שום פרט על מקום כליאתו של יקירם. גם ניסיונות ראשי הקהילה היהודית לקבל מידע על גורל העצורים נתקלו בחומה של התעלמות. רק לאחר כשבועיים נודעו לנו סדרי הכליאה השונים זה מזה שהנהיגו הגרמנים הרוצחים בקרב קבוצות העצורים.

שלוש האותיות

זמן וסבלנות לרוב היו להם, לרשעים, כדי לחקור ביסודיות, תוך איומים ועינויים, כל אחד מהעצורים. עם סיומה של החקירה חולקו העצורים לשלוש קבוצות שתויגו באותיות 'Z','D','E', שפשרן נותר חסוי בכוונה תחילה.

בני המשפחות שעקבו בדאגה אחר גורל יקיריהם האסורים, ניסו נואשות לפענח את האותיות, כראשי תיבות של סטטוס או עונש, לפי הבנתם. התקווה הייתה כי ידיעת הפשר תסייע למאמצי השתדלנות. היו שהבינו כי האות 'Z' רומזת על 'צוואנציג' – עשרים שנות מאסר במחנה ריכוז. את האות 'D' פענחו נכונה כשיגור אל דאכאו, ואילו לאות 'E' לא נמצא פשר הולם. כשבלבם הספק המכרסם התהלכו האנשים קדורנית, לנוכח הבלתי ידוע.

בסופו של דבר התברר כי האות 'E' היא ראש התיבה 'ענטלאסען', היינו שחרור העציר לביתו כעבור יומיים, כולל מתן אפשרות להגר אל מחוץ לגבולות המדינה.

'D' – האות הראשונה של המילה 'דאכאו', הייתה ברורה למדי. הווה אומר: גירוש למחנה הידוע לשמצה, שכל באיו לא ישובון.

ואילו האות 'Z' ביטאה 'צוריק' – בחזרה, לאמור: העציר נשאר בכלא להמשך חקירה צולבת, ובסיומה יוחלט על סיווגו החדש: שחרור אל ביתו לקראת הגירה מהמדינה, גירוש לדאכאו, או שוב – זימון לחקירה.

כאשר החלו נושאי האות 'E' להשתחרר מבית האסורים, עלו אל מעוננו כמה אנשים שסיפרו כי היו עם אבא במעצר, והוא נחתם באות 'Z', ומשמע

שלא אפסה התקווה כי ישוחרר, אם רק יצליח להוכיח כי באפשרותו להגר לחו"ל.

"האשרה ממתינה בקלן"

אמא לא איבדה אף רגע אחד. היא מיהרה והבריקה אל הוריה, ששהו בעיירה שעוועניגען בהולנד, נוסח של מברק שאותו היא מבקשת כי ישגרו אליה משם:

"אל מר סמואל קערן: בקשר לוויזה להולנד, אשרת הנסיעה ממתינה לך בקלן".

מברק כזה היה אמור להעיד שאבא מסודר עם ויזה הולנדית ואל לו להמתין לה בווינה אלא לצאת לדרך, ואת הנייר הנדרש יקבל כבר בקלן.

סבא וסבתא שיגרו אל ביתנו מברק בנוסח המבוקש. דא עקא שבימים ההם לא שיגרו בווינה מברק בכתובים, אלא הקריאו את נוסחו באמצעות הטלפון. מאחר שאמא ביקשה להציג את המברק כהוכחה, היא הייתה זקוקה לו בכתב. במאמצים מרובים היא הצליחה לקשור בבית הדואר הראשי את הקשרים הנחוצים להעלאת תוכן המברק על הכתב.

את המברק הציגו בבית המעצר כעדות לכך שדרכו של אבא סלולה לצאת את וינה, וכך בתום יותר משלושה שבועות קשים, שוחרר אבא עם צו המורה לו להגר מהמדינה מיד.

הוראה זו ניצל אבא כדי להשתחרר מעונשה של העבודה במפעלו שלו, בצל האריזער. הוא הציג בפניו את הצו והודיע לו כי נאלץ לחתום על עזיבת העיר וינה, ועל כן לא יוכל עוד להופיע במפעל. האריזער הנבער לא ידע הרבה מימינו ומשמאלו. רק אחת הבין וידע, כי כל היהודים מוכרחים לעזוב את וינה.

פרק כז

מכולה בדרך לניו יורק

לנוכח ההתפתחויות והסכנות הרודפות, כלה ונחרצה הייתה עם אבא לעזוב את וינה במהירות האפשרית, ולא להמתין עוד למועד אשרת הכניסה לארצות הברית.

שלושה-ארבעה חודשים טרם בריחתנו שכר אבא את שירותי חברת השילוח המפורסמת 'קונער', Kühner & Sohn, כדי שתעביר לאמריקה במכולה, 'ליפט', את רהיטינו ואת שאר חפצינו. החברה הרוויחה אז כסף רב מהעברות 'ליפטים' של יהודים שהיגרו מחמת המציק. כל מי שהייתה יכולת בידו, ניסה להגר מהר ככל האפשר, וכמובן – להציל מהרכוש את מה שאפשר להציל. הרי גם הרכוש היה בסכנה תמידית של שוד וביזה באין מפריע. המשטרה הייתה הכתובת האחרונה שיהודי יכול לפנות אליה בבקשת הגנה.

אבא היה צריך להשיג רשיון ממשלתי מיוחד להוצאת חפצינו לחוץ לארץ. חלק מהליך הרישוי היה שמאות מקצועית של הרכוש המשולח, וגם בעבור שירות זה נגבה תשלום. זכורני היטב היום שבו פקד את ביתנו נציג חברת 'דגוסה'.[1] במאזניים מיוחדים הוא שקל את כלי הכסף והזהב שבביתנו, אלה

---

1) Degussa, ראשי התיבות: 'דייטשע גולד און זילבר געזעלשאפט', החברה הידועה לשמצה שסיפקה את גז הציקלון B לתאי הגזים.

ששרדו את "חיפושי הנשק", כל פריט בנפרד, והעריך את שווים. עד היום מצוי בידי מסמך ההערכה המקורי שבו נרשם כל אחד מהפריטים וערכו.

תמורת השילוח, מווינה דרך נמל המבורג לניו יורק, שילם אבא מראש לחברת 'קונער' סכום כסף גדול מאוד: שלושת אלפים מארק.

בשבוע האחרון טרם בריחתנו מווינה רוקנו פועלי 'קונער' את תכולת דירתנו אל תוך המכולה. ביומיים-שלושה האחרונים ישנו על גבי מזרנים שנפרסו על הרצפה, ואף לאחר צאתנו הוסיף ווילי קרויץ, האיש הנאמן של אבא בווינה, חפצים שלנו אל המכולה.

כאשר היינו באנטוורפן הודיעו לנו שהשלטונות מעכבים את המכולה בנמל המבורג, בשל חוב מסים. האמת היא שאבא שילם את כל חובות המס שלו, אך בינתיים הוטל מס חדש על היהודים: 'אידען פארמעגנס אפגאבע - יו-פה', Juva. זה היה כסף ענושים שהוטל על היהודים בגין התנקשות הרשל גרינשפן בפקיד השגרירות הגרמנית בצרפת. המס הוטל על אבא בשרירות, אף שמפעל מוצרי העור המשפחתי כבר לא היה בבעלותו אלא הועבר כמות שהוא, ב'אריזציה', לידי גרמני.

החרמת שרידי רכוש הפליטים

הצוררים החזיקו בידם משכון להבטחת תשלומי המס, והוא קשור לסיפור כאוב אחר, של החרמת ה'מאגאזין', מחסן ביתנו, ששימש פליטים אומללים שהגיעו לווינה.

הצוררים הנאצים לא נחו אף רגע בכל הקשור לרדיפת היהודים והשמדתם. לאחר ה'אנשלוס' התנפלו הנאצים בברוטליות על יהודי חבל בורגנלאנד שבאוסטריה, הכולל את 'שבע הקהילות' המפוארות ועוד קהילות קטנות שהיו בעיירות ובכפרים.

כשלוש מאות שנים, מאז התאגדו, ישבו בעריהן בשלווה שבע הקהילות החרדיות רבות-המוניטין: אייזנשטט, קוברסדורף, לקנבך, מטרסדורף, צעהלים, פראונקירכן וקיטזה. הן היו לאוטונומיה קהילתית ורוחנית ראשונה באירופה המרכזית והמערבית, בהנהגתם של גדולי עולם, בהם מרנן זצ"ל: רבי מאיר אייזנשטט, ה'פנים מאירות', ורבי עזריאל הילדסהיימר, בעיר לקנבך; ה'חת"ם סופר', רבה של מטרסדורף, שחותנו, רבי עקיבא איגר, היה יליד אייזנשטט.

בי כנישתא
יהודים נשואי פנים ליד בית כנסת בלקנבך, מ'שבע הקהילות'.
באמצע הגאון רבי יהודה הכהן קרויס אב"ד לאקענבאך, משמאל חתנו וממלא מקומו הגאון רבי מאיר חיים אונגאר זצ"ל בעל מאור החיים

בברכה על שהתפטרנו מהיהודים
כרזת בד לרוחב הכניסה לכפר בבורגנלאנד, המבשרת בהתרסה: "יהודים אינם רצויים כאן"

עם פלישת הנאצים לאוסטריה עלה הכורת על קהילות מפוארות אלה. היהודים הנפלאים שחיו שם על מי מנוחות מאות בשנים, נושלו מבתיהם, מנכסיהם ומעסקיהם וגורשו באכזריות. בתוך זמן קצר עשו הצוררים את בורגנלאנד ל'יודן ריין', 'טהורה מיהודים'.

ליהודים המגורשים לא היה לאן לפנות, שכן כל המדינות חסמו בפניהם את השערים. חלק מהיהודים האומללים שנמלטו מבורגנלאנד בעור שיניהם, הגיעו לווינה עם מעט מיטלטלים שהצליחו להציל עמם. הם גם שיגרו ברכבות המשא מטען חבילות שחילצו מבתיהם ברגע האחרון. ברחובות וינה נראו יהודים

חסרי אונים, נושאים בידיהם שתי מזוודות - כל שנותר מרכושם - ואין להם לאן ללכת.

לחלק מהפליטים היו בווינה קרובי משפחה מיוצאי הונגריה. בורגנלאנד עצמה הייתה בעבר חלק מחבל 'אובער-לאנד' של הונגריה, שרוב תושביו היו דוברי גרמנית, ולאחר מלחמת העולם הראשונה הובטח בהסכם סאן ז'רמן ובהסכם טריאנון כי הוא יסונף לאוסטריה. הונגריה התנגדה לכך בחריפות, ומשאל עם שנערך בקרב האוכלוסיה צידד בהישארות תחת שלטון הונגריה. לבסוף נקבע בחקיקה, ביום י"ב בשבט תרפ"א (25 בינואר 1921), סיפוח החבל אל אוסטריה. יהודי וינה ריחמו על הפליטים האומללים שלא היה להם לאן לפנות, וחילקו אותם בין משפחות יהודי העיר.

מאחר שלפליטים לא היה מקום לאחסן את מעט כליהם עד ימצאו מנוח לכף רגלם, נכמר לבו של אבא על צרתם, והוא פתח בעבורם את ה'מאגאזין' שהיה בביתנו, שבקרומבוים-גאסע, ושם הם הניחו חפציהם, כשעל כל אחד מהחפצים נרשם שם בעליו.

ב-38', בעודנו נמצאים בווינה, נודע לאחד הנאצים כי במחסן של אבא מונחים חפצים של יהודים, בלא אישור הרשויות. לא היה צריך יותר מזה. עד מהרה קיבל אבא מכתב רשמי המורה לו למסור לשלטונות לאלתר את מפתח המחסן. למכתב צורפה אזהרה חמורה, כי עד לבדיקת תכולת המחסן הוא מוחתם בחותמת החרמה, ואסור לאיש, כולל בעלי החפצים, לפתחו.

מלבד זאת זומן אבא לחקירה על דבר המחסן. לא היה טעם להכחיש, שהלוא פתיחת המחסן תגלה הכול. אבא הסביר כי הפליטים נמצאים בווינה כתחנת מעבר בדרכם לארצות אחרות, ומאחר שהקהילה היהודית חייבה כל יהודי להושיט לאומללים עזרה, הוא פתח בפניהם את שערי המחסן לפרק הזמן הקצר שהם שוהים בווינה. לאחר שעזבנו את וינה, בעת שהייתנו באנטוורפן, כתב לנו ווילי כי המחסן נפתח בידי שמאים מטעם השלטונות, והם העריכו את תכולתו בחמש מאות מארק. לאחר מכירת התכולה, זיכו את חשבונו של אבא בסכום זה. אבא הפקיד את הסכום בחשבון סגור, כדי למסור אותו לבעלי החפצים, ושלטונות המס הטילו עיקול על הסכום, כערבות לתשלומי המסים של אבא.

מכתב לנאמן
מכתב ששלח אבא מבלגיה לווינה, אל ווילי קרויץ, על גבי מעטפה של הפירמה גוטווירטה

בחמש מאות המארקים לא היה די לכסות את חובות המס שדרשו מאבא, וכדי שלא יחרימו את המכולה שלנו על תכולתה וימכרוה במכירה פומבית, נאלץ אבא לשגר משכונות נוספים להבטחת חוב המס. ווילי קרויץ החזיק בידיו פוליסות ביטוח חיים של אבא, מחברת 'פניקס' Phönix, שערכה היה כמה אלפי מארק, וכן פוליסה של חברת 'אנקר' Anker, שערכה היה חמש מאות מארק, והוא מסר אותן כמשכון. נוסף על כך שיגר אבא אל ווילי את כרטיסי הנסיעה שלנו לאמריקה, שהיו שווים הון רב. אמנם אי אפשר היה לנצלם בפועל לפני כניסתה לתוקף של אשרת הכניסה שלנו לאמריקה, אך אבא הורה לווילי להפקידם כמשכון אצל נוטריון, כדי שיובטח רישומם כחוק והם לא יוחרמו או ייעלמו.

אמון מלא

קודם לנסיעה המיר אבא לדולרים את רוב הכסף המזומן שהיה לו, אולם הוא הותיר חלק נכבד בשטרות מארק גרמניים, כי לא ידע מה ילד יום וסבר שנזדקק להם. המארק נסחר אז בשווי של שני מארקים לשלושה שילינג אוסטריים.

אמון מלא היה לאבא בווילי קרויץ, וכאשר מאוחר יותר תוכנן מעבר המשפחה לעיר קלן, הוא מסר בידי ווילי את כל כספו, למען יעבירנו את הגבול מאוסטריה אל קלן שבגרמניה. בשעה שעשינו דרכנו לקלן, עשה גם ווילי את דרכו לשם, כדי לעמוד לרשות אבא בכל שיצטרך, והוא שהה שם עמנו שנים-עשר יום, בדירת קרובת משפחתנו מינדל ווינד.

משרה לוועטי

טרם צאתנו דאג אבא גם לפרנסתה של וועטי, המסורה עד אין קץ. לצורך כך הוא דיבר עם מתחרה שלו לשעבר, האוסטרי הגוי פורשטייר, והוא אכן קיבל אותה לעבודה.

פרק כח

קשה עלי פרידתכם

תחילת דצמבר 38' - כסלו תרצ"ט

אבא פנה אל הדוד בענא, שכבר היה בבלגיה, וביקשו שיארגן מבריח מקצועי, שכן כלה ונחרצה עמו לברוח מווינה, ומיד. בענא אמר כי אין אפשרות לשלוח מבריח לווינה, ועל כן עלינו להיות נכונים ליד אחת מערי הספר של גרמניה. בכל מקום היו לנו קרובי משפחה, ולפיכך הועלו כמה אפשרויות. תחנת הרכבת המרכזית 'רוטע-ערדע', הסמוכה לעיר אאכען Aachen, הוצאה מן החשבון, שכן בה נערכו כל העת חיפושים קדחתניים, והמעבר בה היה מסוכן מדי. את קרובינו מהעיר וויסבאדן, שילחו שבועות קודם לכן לזבונשין שבפולין, ועל כן נפלה ההחלטה על קלן שבגרמניה. אמנם גם משם שילחו את קרובינו לזבונשין, אך הנשים עדיין נותרו שם. הסיכום היה כי מבריח מקצועי יעבירנו משם את הגבול לבלגיה, תמורת תשלום הגון.

תכנית ההברחה הייתה חייבת להיתפר לפי תנאי המקום והזמן. המבריח הורה כי עלינו להיות מוכנים בהתראה של עשרים וארבע שעות, לצאת בעקבותיו ולצלוח את הגבול. בקבוצתנו היו: אבא ואמא, אני, הדוד מאקס והדודה בלימא, ובן דודי הייני (אברהם הערש, צבי) שכר, שהיה בחור חסון כבן

שבע-עשרה שנה. מקום היציאה המיועד היה ביתנו, שמאז עשרה בנובמבר הנורא התגוררה בו גם משפחת הדוד מאקס.

מברק מתוזמן

כל צעד היה חייב להיות מתוכנן היטב, עם סיפור-כיסוי בנוי בקפידה, כדי שאם נישאל – תהיה באמתחתנו תשובה מוכנה מראש, ולא נפליל חלילה את עצמנו. משמעותה של טעות כזו הייתה לכידה, משמעותה של לכידה – גירוש למחנה הריכוז, והגירוש – משמעותו ידועה, נוראה ואיומה. אבא אמר לנו כי עלינו להתפלל ובעצם לזכור את אבינו שבשמים בכל רגע. "גבוה מעל גבוה שומר", ורק הוא יכול להצילנו מיד מבקשי נפשנו.

כדי שיהיה בידינו מסמך כיסוי לנתיב בריחתנו ביקשנו מהדוד בענא, קודם צאתנו לדרך, שישלח לנו מברק בזה הלשון: "בענא ממתין לכם עם אשרות הכניסה מקלן לבלגיה".

גם הפעם הפעלנו קשרים בדואר המרכזי, כדי שיאפשרו לנו לבוא לשם ולקבל את המברק בכתובים, ולא יסתפקו בהקראת תוכנו בטלפון, כפי שנהגו פקידי בית הדואר בווינה, שהרי היינו זקוקים למסמך כתוב, שאותו נוכל להציג במעבר הגבול.

מיד כאשר קיבלנו את המברק החלטנו כי למחרת נצא לקלן.

פרדה לעולמים

את צעדי היציאה מהבית היינו חייבים לכלכל בזהירות ובחשאיות. אפילו הוצאת חפצים הייתה עלולה לעורר את תשומת לבם של שכנינו החדשים, גויים 'אריים', שתפסו בבניין שלנו דירות של יהודים שנמלטו מאוסטריה, כמו עוד כרבבה ומחצה עד שתי רבבות של יהודים וינאים שעזבו את עמק הבכא.

מתי מעט שותפו בסוד הכמוס והגיעו להיפרד מאתנו. ראשית, כמובן, סבא, רבי ישראל קערן, שמאז עשרה בנובמבר עבר להתגורר בביתנו עם בתו

גינא[1] בערגלאס. באו כמה מבני משפחת אוטו (שיקו, יהושע) פוגל, שרובם עדיין היו בווינה; וכן חברי פאולי ברויער והוריו, אך בלא אחיו שלמה,[2] שכבר היה בישיבה.

פאולי ואני היינו חברים כמו אחים, ופרדתנו הייתה קשה כשאול. כמתנת פרדה הוא העניק לי עט מוזהב, ואותו נצרתי כבבת עיני.

גם ארבעה גויים מאנשי אמוננו באו להיפרד מאתנו: ווילי קרויץ, מיצי פילוף, פֶּעפֶּערל, וכמובן – וועטי, שממילא הייתה כל העת בביתנו. גויים אלו עודכנו כי למחרת אנו עתידים לשים פנינו לבלגיה, אך לא נאמר להם להיכן.

כולם הבינו את חומרת החשאיות, ידעו את משמעות החול האוזל במהירות בשעון, ואת העובדה שכל חשד ידליק את כל הנורות האדומות וידנדן את כל הפעמונים.

התרגשות הפרדה הייתה עצומה. איש לא ידע להיכן יובילו פעמינו, אם נגיע למחוז חפצנו או חלילה נילכד. הכול הביטו אל העתיד הלוט בערפל, בלי יכולת לשער אם עוד יזכו לראות איש את רעהו---

לבם של אבא ואמא היה כבד במיוחד בפרדה מסבא ומהאחות-הגיסה גינא. בתחושות מועקה שאינן מרפות נפרדו גם משאר בני המשפחה, ולהבדיל, מארבעת הגויים, שהיו ידידים קרובים ונאמנים של המשפחה אף בעת הצלמוות הזאת.

כצופה מבחוץ הבטתי במחזה, לא מסוגל להאמין כי אכן אנו עוזבים את הבית ויוצאים לגלות, אל דרך בלתי נודעת.

השעה החלה דוחקת. הוציאו את החבילות אל מסדרון הבית, וכבר הזמינו את המונית שתובילנו אל תחנת הרכבת.

המונית הוזמנה לשעה לפני צאת הרכבת, מפני שאי אפשר היה לדעת כמה זמן יארך תהליך הביקורת ברציף בטרם נורשה לעלות לרכבת. בימים ההם לא יכלו לעלות לרכבת סתם כך עם כרטיס. היה צורך לעבור תחילה בחדר משרד ביקורת, שבו הוצבו צוותות של הגסטפו, ה-אס-אה, ולפעמים האס-אס, ורק

---

1) סבא בערגלאס כבר שהה זה כחצי שנה בהולנד.

2) זה היה שמו היהודי. כנהוג אצל יהודי וינה, בילדותו הוא כונה בשם הלעז בובי, וכאשר גדל - ארנסט'ל. הייתה להם אחות, ליצי, היא פייגלע ה"ד.

בתום בדיקת הניירת קיבלו 'פירון קארטן' Perron-Karten, אישור כניסה לרציף של הרכבת. עצם הנסיעה ברכבת הייתה חוקית, ומבחינת השלטון הנאצי הורשינו לנוע בכל מדינות אירופה, אלא שהמדינות לא הסכימו לתת ויזה ליהודים, נושאי חותם ה-J בדרכונם.

סבא, נקודת לבי

"עליך להיפרד, בענא, מסבא, מגינא וממשפחת ברויער!" זירזו אותי.

הבטתי אל סבא. הוא נשען על התנור החדש שבסלון ביתנו. התנור היה חמים, לא רותח. רגליי נותרו נטועות במקומן, ובקול נחוש קראתי:

"אני לא מסכים להיפרד! או שאשאר עם סבא או שהוא יבוא עתה עמנו. משהו אחר לא בא בחשבון!"

הקרבה הגדולה ביותר שניתן להעלות על הדעת, אף יותר מזו שהייתה לי אל ההורים, הייתה לי אל סבא. עד גיל שלוש גדלתי במעונו, עם הוריי, וגם לאחר מכן פגשתיו מדי יום ביומו, שכן סבא היה עולה אל ביתנו בכל יום, משוחח עמי, וביום חמישי גם בוחן את ידיעותיי במה שלמדתי במשך השבוע. בזיכרוני עוד חקוקה בחינתו הראשונה, שהייתה על דברי רש"י בחומש בראשית בעניין הצוהר בתיבת נח: האם הוא היה חלון או אבן טובה שהאירה להם.

בכל יום קיבלתי מסבא מטבע של עשרה גרוש לקופסת החיסכון שלי, ובכל יום חמישי הוא העניק לי כשכר בחינה חמש 'עשרות' גרוש.

לנוכח עקשנותי שלא להיפרד מסבא ניסו אבא, אמא והדודים לדבר על לבי, תחילה ברכות, ולאחר מכן גם בגערות, אך איש לא הצליח להבקיע את חומת הסירוב שלי. הם הזהירוני כי ההמתנה מסכנת את כולנו.

"אם נאחר להגיע לרכבת, לא נפגוש בקלן את המבריח וכל התכנית תיכשל!" גערו בי.

היטלתי עצמי אל חיקו של סבא, ולא הנחתי לאיש לנתק אותנו. בניסיון לשים קץ לעיכוב המסוכן ביקשו מהוריו של פאולי שידברו עמי, הבטיחו כי בעוד שבוע ולכל היותר שבועיים ישלחו את סבא ואת גינא באותה דרך, אך אני צעקתי ובכיתי:

"אני לא רוצה להיפרד מסבא! אני יודע כי אם אני נוסע עכשיו בלעדיו, שוב לעולם לא אראה אותו!"---

סבא הצטרף לניסיונות להרגיעני:

"הן שמעת מה דיברנו עם ברויער. בעוד שבועיים נבוא בעקבותיכם, והרי זה זמן קצר!"

אך אני ייבבתי וצעקתי:

"לא ולא! יש לי הרגשה שלעולם לא נתראה בחיינו!"---

בלית ברירה ביקשו מארבעת הגויים לנתק אותי מסבא, בדיבורים משולבים בכוח הזרוע.

סבא הניח ידיו על ראשי ובירך אותי בהתרגשות בברכה שמברכים אבות את בניהם בליל שבת: "יברכך ה' וישמרך... המלאך הגואל אותי מכל רע, יברך את הנערים---"

פרק כט

יהודים ניתנים למשיסה

מפוחדים וחוששים הגענו אל הרכבת. לכל אורך קירות המבנה העצום היו מתוחים דגלי אוסטריה שעליהם צלבי קרס. המון אנשי אס-אה שרצו שם.

מראה עינינו הכניס בנו תוספת חרדה: בפלצות חזינו איך הצוררים סוחבים יהודים שרצו לנסוע ברכבת אך לא היו להם מסמכים מתאימים.

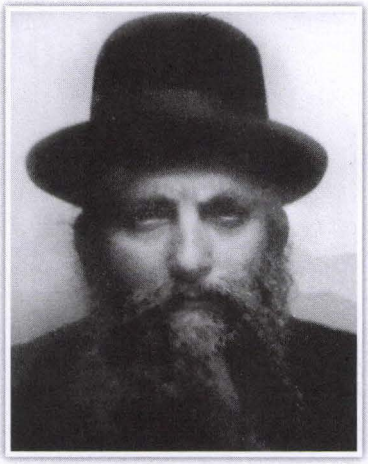
סוף-סוף הגענו לקלן. הגב' מינדל ווינד, בת דודה מצד משפחת בערגלאס, אירחה אותנו במעון המשפחה.[1] את בעלה לא הכרתי, כי גורש בטרם הגענו. בנם, סימעק, נחלץ מהגירוש, כי היה בהולנד לרגל עבודתו.

שבועיים שהינו בביתם, שבדאסל-שטראסע Dasselstrasse 22, בהמתנה דרוכה לרגע המתאים שבו יזמיננו המבריח ללכת אחריו.

באוויר עמד ריח של פחד מפני הבאות. כולנו, צעירים כמבוגרים, ידענו כי אנו מכניסים ראשינו לסכנות, בהברחת הגבול בימי חירום אלה, אך התחליף, להישאר באוסטריה, היה גרוע יותר, גרוע מכדי להשלים עמו.

---

1) הסיכום היה שאם מסיבה כלשהי לא יתאפשר להתאכסן בבית מינדל ווינד, נעבור אל דירת בתה, מירל פינק.

יהודי יקר
ראש משפחת וינד, שגורש בידי הנאצים.
מינדל, אשתו הצדקנית, אירחה אותנו

שלווה בלוע הארי

באנו בשערי קלן אשר בגרמניה, העיר הגדולה והעתיקה, בת אלפיים השנים, השוכנת על גדות נהר הריין.

למרבה האירוניה, בהגיענו לתחומי גרמניה, נשמנו מעט לרווחה. בעת ההיא, רדיפת היהודים בגרמניה הייתה שונה לחלוטין מהזוועות שחווינו בווינה האוסטרית. בגרמניה לא פחדנו לצאת החוצה פן יציקו לנו או יכו אותנו באכזריות ברחובה של עיר. גרמניה כבר הייתה אחרי הרדיפות מהסוג הזה... הגרמנים הכו את היהודים ברחובותיהם כבר בשנת 33', ועתה לא נותר בה כמעט את מי להכות, כי כל היהודים כמעט ברחו או גורשו.

כרטיס אישי בכל כיס

שהינו אפוא בקלן, במצב של שלווה יחסית, אך בפחד מפני הבאות.

סוף סוף הגיע יום הבריחה. הלבבות המו מפחד כאשר עזבנו את הבית, מקווים להצליח לעבור בשלום את הגבול.

את דרכנו עשינו ברכבת, אל עיר הגבול הגרמנית אאכען, לאחר שהודיעו לנו כי מסתמן סיכוי טוב לעבור שם את הגבול. ידענו כי מצפה לנו מפגש עם מבריח חמקמק ומקצועי, שאמור להוליכנו בצעדה רגלית אל מעבר לגבול. סוכם שהמבריח יסתובב ברציף, וסימן הזיהוי שלו הוא מטפחת לבנה המציצה מהכיס הימני של מקטורנו, תלויה ומשתפלת כלפי מטה.

כל נוסע מקבוצתנו קיבל לידיו את כרטיס הרכבת האישי שלו, לבל יהיה איש תלוי ברעהו, שמא ניאלץ להתפזר בין הקרונות.

הפחד שעטף אותנו היה נורא מנשוא. חרדה משתקת ומאיימת. ידענו כי כל צעד שֶׁגוּי יוביל את כולנו אל המוות. היו רגעים שבהם היה נדמה לנו כי הלב חדל מפעום מרוב פחד, והיו רגעים שהלב פעם בהם בפראות ובעצמה רבה כל כך, עד שהיה נדמה לנו כי כל הסובבים שומעים את הלמות לבנו, והן שיסגירונו לידי חיות הטרף!

ידענו כי אין לנו מנוס אלא לנסות להתגבר על רגשת הפחד, אחרת - יתגבר הפחד עלינו ויכריענו לבלי קום. השתדלנו להסתיר את הפחד ולפסוע בנחישות כנוסעים רגילים. כשהגענו לאאכען ירדנו מהרכבת, בכוונה למצוא את המבריח ולהמשיך בעקבותיו. ואולם אך הצגנו רגלינו על הרציף, שמענו קול מהדהד במערכת הכריזה:

"על כל היהודים חובה לצאת מהרכבת ולהתייצב לביקורת דרכונים בבית המכס! גברים מגיל שש-עשרה עד שישים שלא יצייתו לצו זה, ישולחו ל'קאנצעטראציאן-לאגער', מחנה ריכוז. נשים וילדים שלא יצייתו לצו זה, יורשו לחזור למקום שממנו באו! אלה שיתייצבו מרצון - יורשו לשוב על עקבותיהם!"

הבנו היטב את משמעות ההכרזה: הרוצחים מבקשים את נפשותינו!

שוב ושוב השמיע הכרוז את הכרזתו "כל היהודים..." וכל כריזה נוספת הגבירה את החרדה ואת הלחץ שלנו. נדמה היה לנו כי כל גוי העובר על פנינו מזהה מיד את המצוקה הלופתת אותנו מבפנים, וימהר להסגיר אותנו. לא הרשינו לעצמנו לשאת מבט אל הגויים שסביב, פן יבחינו במורא הנשקף מעינינו. עם זאת היה ברור לנו שהליכתנו השפופה והעצורה עלולה גם היא לסכן אותנו עד מאוד, בהיותה ביטוי גלוי לחרדה הלופתת.

ראש צלול בתוך המועקה

בתוך החרדה והפחד, מישהו היה מוכרח לשמור על צלילות הדעת. מנהיג החבורה והאיש שלא הניח לרגשות להשתלט עליו ולסכן את כולם, היה אבא. הוא קבע כי אל לנו ללכת אל בית המכס, שכן אנו נמצאים בעיר גבול, ואם אין לנו ויזה לעבור את הגבול – עצם היותנו במקום נחשב לעברה פלילית.

מיהרנו לרדת מן הרכבת וחיפשנו מקום להסתתר מפני הקלגסים העלולים לצוד אותנו. מצאנו חדרון שירות שבו אופסנו כלי עבודה לצורך תיקונים קלים ברכבת, ונחבאנו בו, עוקבים בזהירות אחר הנעשה בחוץ.

בכל אותה העת, בצל הפחד המשתק, חיפשנו את המבריח – אך הוא לא נראה באופק. האם לא הגיע? אולי נלכד, או שמא נמלט על נפשו בראותו את צבא מלאכי החבלה המחפשים את טרפם?!

מרוב פחד סבר אבא כי מסוכן מדי להמשיך, ואין לנו מנוס אלא לשוב על עקבותינו, ברכבת העושה דרכה לקלן. כרטיסים היו בידנו, כי הצטיידנו בהם מראש למקרה של תקלה כגון זו.

עשן הסיגריה כסימן

פנינו אל אחד מעובדי הרכבת ושאלנוהו היכן נמצא רציף הרכבת הנוסעת לעיר קלן. הלה הציץ בנו והבין מיד:

"יודע אני כי מבקשים אתם לברוח... אשתדל לסייע לכם..." אמר, ובראותו כי אנו חרדים מפניו ולא נותנים אמון רב בדבריו, הוסיף כדי להפיג את חששנו: "אל לכם לחשוש ממני בשל המדים שעלי. מדים אלו מדי עובד רכבת הם, ולא מדים של שלטונות החוק, המבקשים לצוד יהודים".

"איך נוכל להיות בטוחים שלא תסגירנו?" ירה אחד מאתנו שאלה ישירה, שכדי להשמיעה גלויות היה צורך באומץ לא מבוטל.

"אני עצמי קומוניסט שמבקש לחבל במאמץ המלחמתי של הנאצים ולסייע לנרדפים בידיהם", הוא השיב, "ועכשיו נפנה לעשות את הנדרש: היש לכם כרטיסים לחזור לקלן?"

"אכן כן", השבנו לו.

לא הייתה לנו ברירה אלא לסמוך על דברתו. הוא אמר כי הוא יוצא לבדוק מתי מועד נסיעתה של הרכבת לקלן, ובינתיים הורה לנו להמתין ב'בודקע', הביתן שלו, עד יעבור זעם, כלומר עד שתעזוב הרכבת את הרציף, מפני שעם הרכבת נמצאים במקום כל המרעין בישין, האמונים על הביקורות המדוקדקות של המבקשים לעלות אליה.

כעבור רגעים אחדים שב האיש והודיענו כי הרכבת לקלן עתידה לצאת בעוד חצי שעה. הוא גם החווה על הרציף המתאים והבטיח כי יסמן לנו ברגע המדויק ליציאה בטוחה. "כשתראוני מטייל הלוך ושוב ליד הביתן ומעשן סיגריה", אמר, "תדעו כי השטח פנוי ואתם יכולים לצאת".

המשכנו להסתתר, מצטנפים בפחד, עד שראינו את עשנו המיתמר של הצועד הלוך ושוב. מיהרנו אל הרכבת, נסענו בה בחזרה לקלן, אל בית משפחת ווינד, ושוב יכולנו לנשום לרווחה, רווחה יחסית, כמובן.

עם כשלון מעבר הגבול הורה אבא לווילי קרויץ לצאת לאנטוורפן ולמסור לבענא גיסו את כל הכסף - לפחות עשרים אלף מארק וכמה אלפי דולרים, סכום עתק בימים ההם. ווילי, כדרכו, מילא את השליחות נאמנה.

פרק ל

מבוססים בשלג

חמישה-שישה ימים לאחר מכן הודיענו המבריח כי עלינו להגיע אל העיירה וואלערשייט, ושם ימתין לנו אוטובוס תיירים קטן.

שוב יוצאים יחדיו אל הבלתי נודע ואל הסכנות. שוב נוסעים ברכבת, הפעם מקלן לוואלערשייט, והלב הולם בפחד. בעקבות הכשלונות שכבר חווינו הלך פחדנו והתעצם, עד כי לא ברור מה נקש בעצמה רבה יותר – לבנו החרד או גלגלי הרכבת על המסילה. ואולם ברירה לא הייתה לנו.

מיד בהגיענו לוואלערשייט זיהה אבא אוטובוס קטן ממתין במגרש החניה. עשרה מקומות ישיבה היו בו, די והותר בעבורנו. בתוך זמן קצר התמקמנו בו, והוא – נהם נהימות התנעה ויצא לדרך.

סערת שלגים השתוללה בחוץ, וכאשר נכנס האוטובוס לעובי היער הוא נתקע ולא יכול לנוע. הנהג ביקש שנרד מהרכב ונצעד ברגל, בתקווה שכאשר יקל משקלו של האוטובוס הוא יוכל לנוע קדימה ולאספנו שוב בהמשך הדרך. ירדנו אל השלג העמוק והתחלנו לבוסס בו, אך הדבר לא הועיל. האוטובוס התחפר עוד ועוד בשלג, והנהג הודיע לנו כי כולנו מוכרחים לדחוף יחדיו את האוטובוס, אחרת אין לנו סיכוי לזוז מהמקום. דחפנו ודחפנו במלוא כוחותינו, הזענו למרות הקור העז, אך האוטובוס רק הוסיף להתחפר בשלג, ואנו הבנו כי לא נוכל לחלצו.

בייאוש רב הודיע לנו הנהג-המבריח כי הוא מסיר מעליו את האחריות: "איני יכול להתקדם ברכב, וברגל - חוששני פן אתעה... אם תרצו תוכלו להמשיך בלעדיי לצעוד ברגל בין עצי היער, חמישה או שישה קילומטרים עד הגבול", אמר וסב על עקבותיו, לשוב ברגל אל וואלערשייט.

משהפקירנו המבריח לגורלנו התגבר פחדנו פי כמה וכמה, אך לא הייתה לנו ברירה אלא לנסות להתקדם בשלג בכיוון שהוא הורה לנו. כחצי שעה הלכנו, צעד אחר צעד, בשלג שהגיע עד מעל הברכיים.

פתאום רעם קולו של מגביר קול, מהדהד אל תוך היער:

"הננו מפנים את תשומת לבם של כל המבקשים לעבור את הגבול באופן לא חוקי, שימהרו לשוב אל תחומי ארץ גרמניה. עליכם לדעת כי שטח ההפקר מפוקח בידי המשטרה הגרמנית. גברים מגיל שש-עשרה עד שישים שלא יצייתו להוראה זו ישולחו למחנה ריכוז, ואילו הנשים והילדים יוחזרו למקום שממנו הגיעו!"

נס גדול היה לנו שלא נלכדנו, כי שוטרי הפטרול היו קרובים אלינו עד אימה, ואפילו שמענו היטב את נביחות כלביהם.

תרדמה בעבי היער

מגבירי הקול רבי-העצמה שבו והכריזו את הודעתם בקול מצמית, והייני שכר נתפס לפאניקה קשה. מן הפאניקה שאחזה בו הוא ניסה לברוח באמצעות בליעת כדורי הרגעה שהחזיק בכיסו. עד מהרה השפיעו עליו הכדורים, ומרגע לרגע הוא נעשה עייף יותר, עד שבקושי נשא את רגליו.

בקול לאה ומנומנם הוא מלמל: "איני יכול עוד... אין בכוחי ללכת הלאה... לכו... לכו... אני נשאר כאן!..."

"מה זאת עלה על דעתך!" געזו בו המבוגרים, "אף אחד מאתנו לא יישאר לבדו ביער!" פסקו, החזיקו בו וגררוהו צעד אחר צעד. בעודם גוררים אותו הבחינו כי התרדמה עומדת לחטוף אותו בעודו הולך ונתמך בזרועותיהם. בשארית כוחותיו הוא לחש כי בלע כמה כדורי הרגעה, וכנראה הם השפיעו עליו ביעילות רבה מדי...

נבהלנו מאוד. הלוא בליעת כמות בלתי מבוקרת של כדורים כאלה מסוכנת מאוד! בניסיון למזער את הנזק מיהרו להכניס אצבע אל לועו של הייני ולגרום לו להקיא. הניסיון הצליח, והוא אכן הקיא, אך לא היה ברור אם אמנם יצאו הכדורים מגופו או שמא כבר נספגו במחזור הדם. בין כך ובין כך הוקל לו מעט, ועם זאת היה ברור שלא נוכל להמשיך לחפש דרך להבריח את הגבול, ואף לא להישאר במקום, בעוד הוא, במצבו, עמנו. לא היה לנו שום רצון ליפול אל מלתעותיהם של חיות הטרף.

סחוטים מעייפות ורועדים מקור ומפחד נאלצנו לשים פנינו חזרה אל העיר. בלכתנו ביער, בתוך השלג הצחור, היה עלינו לשמור היטב את צעדינו, לבד נילכד. עמלנו קשות לכסות את טביעות הרגליים שהותרנו בשלג, כדי שחלילה לא ישמשו למעקב אחרינו. כך פילסנו דרכנו חזרה בשלג, על פי פסיעותינו שלנו, ממהרים לכסותן מיד ולטשטש עקבותיהן. בחסדי שמים הצלחנו למצוא את הנתיב אל העיר ולשוב לשלום ברכבת, אל בית ווינד שבקלן.

הטלפון בבית הדואר

ימים שלמים ישבנו בבית מארחינו, מתוחים ודרוכים לניסיון ההברחה הבא. למשפחת ווינד לא היה מכשיר טלפון. על כן נאלצנו ללכת מדי יום ביומו אל בית הדואר, ולפעמים אף פעמיים ביום, כדי לטלפן אל קרובינו שבאנטוורפן ולברר אם יש חדש בעניין המבריח.

וכשהיה חדש – הוא היה חדש ונועז מאי פעם; בפעם הזאת החליט המבריח להעבירנו דרך לוע הארי. הוא הורה לנו לנסוע במכונית היישר אל נקודת ביקורת הגבולות שבבית המכס הגרמני הסמוך לאאכן. הוא ציין כי הנסיעה במכונית עדיפה, כי בדרכים הסלולות הביקורת פחותה מזו שברכבות. די היה בשמיעת ההצעה לנסוע מדעת אל בית המכס, כדי לחוש רע... להתייצב מרצוננו בבית המכס הגרמני?!

המבריח הבין היטב לרוחנו, אך הסביר כי מעבר הגבול מורכב משני צעדים: הראשון – היציאה מתחומי שלטון גרמניה, וזו דווקא אינה בעיה, שכן אנו מחזיקים בדרכונים חוקיים בתוקף, שעליהם מתנוססת החותמת האדומה 'J'

המדגישה את יהדותנו, ולכן אנו רשאים לצאת את המדינה. הוא אמר כי הסדיר את החתמת דרכונינו בבית המכס הגרמני, כך שיטביעו בהם חותמת שתאשר כי יצאנו את תחומי גרמניה.

הצעד השני, המשלים את מעבר הגבול, הוא הכניסה לבלגיה, וסוכם כי משם יבוא בענא, נושא התעודות המתאימות המאפשרות את כניסתנו לבלגיה.

אבא הזדעזע מהרעיון שגיסו יסכן עצמו למענו ותבע: "היה לא תהיה! בל יהין בענא לטרוף נפשו בכפו ולהיכנס לתחומי גרמניה!"

על כך השיבוהו תשובה מרגיעה, שאין כוונה שבענא יסתכן לשווא בדריכה על אדמת גרמניה, אלא התכנית היא שאנו נתייצב בבית המכס הגרמני, נציג שם את הניירות והמטען שעמנו ונבהיר למוכסים הגרמנים כי מעברו האחר של הגבול מגיע אחיה של אמא, הנושא בידו רשיונות כניסה לבלגיה מטעם משרד הפנים הבלגי. המסמכים האלה, המזויפים בצורה משוכללת ומעוררת אמון, יניחו ללא ספק את דעתם של המוכסים הגרמנים, והם יאפשרו לנו לצאת את תחומי גרמניה.

23 בדצמבר 38' - א' בטבת תרצ"ט

חקירה גרמנית צולבת

במועקה נוראה של חרדה התהפכו מעינו בקרבנו עד כאב חד המטלטל את כל הגוף, בעת שעשינו דרכנו במכונית אל תחנת המכס שבפאתי העיר אאכן. בחשש עמוק תהינו מה עתיד להיות גורלנו בשעה שניפול לידיהם האכזריות של פקידי הגבול והמכס הגרמני. האם נצליח לצאת משם בלי פגע, ואף להמשיך כמתוכנן בדרכנו? תהינו-קיווינו, נושאים עיניים למרום בתחינה, ממלמלים פסוקי תהילים מן הזיכרון.

בהגיענו אל בית המכס הגשנו לפקידים את דרכונינו. בחשדנות גלויה נטלו הפקידים את הדרכונים לידיהם, בדקו אותם בעיון יסודי, דף אחרי דף, ואחר החל שלב החקירה הצולבת:

מהיכן באתם הנה? היכן התאכסנתם בקלן? מה הקשר שלכם עם המארחים? מה פשר תחנת הביניים בקלן ומדוע לא יצאתם היישר מווינה, בדרך לבלגיה?

חסד ה' הייתה לנו העובדה שהקדמנו רפואה למכה והכינונו את המברק המסביר את בואנו לקלן בנימוק ששם ממתינות לנו אשרות הכניסה, שכן נאמר בו: "בענא ממתין לכם עם אשרות הכניסה מקלן לבלגיה".

משהתקבל ההסבר על דעתם שאלו הפקידים אם ברצוננו לרכוש Devisen, מטבע חוץ, תמורת עשרה מארק לנפש. אבא השיב בחיוב, ואז נשאל כמה כסף באמתחתו.

"בעבור כל ילד – כחמישים מארק, ובעבור כל מבוגר – כמאה מארק", ענה אבא.

"לבטח הנכם יודעים כי אסור ליהודים להוציא אל מחוץ למדינה יותר מעשרה מארק לנפש!" קבעו הפקידים.

"אכן", הודה אבא, "אך אנו זקוקים למעט יותר, להוצאות המחיה המינימליות!" ניסה להתגונן.

"החוק מחייב את כולם, ואין בזה יוצא מן הכלל!" קבעו הפקידים בנחישות צוננת, "אולם אם רצונכם בכך, אנו מוכנים לפרוט לכם למעות קטנות עשרים מארק לנפש, וזוהי כמובן מחווה אדיבה מאוד מצדנו!"

מובן שהסכמנו להצעה, והיא הותירה ברשותנו עוד כמה עשרות מארקים.

ארבעת חריצי בתי התפילין

עתה החלו לבדוק ביסודיות את אמתחותינו. הפקידים שלפו את שקיות התפילין של אבא, של הדוד מאקס ושל הייני והודיעו כי עליהם לחתוך ולפתוח את ה'קופסאות האלה', שכן יש להם חשש רציני שהחבאנו בהן יהלומים, שהם מוצר עובר לסוחר בבלגיה.

אבא נרעד ואמר למוכס: "אלה חפצי קודש של תפילה, ואסור לחתוך אותם!"

"אינך רשאי לומר לנו מה לעשות!" מחה המוכס בקפדנות.

אבא חרד מאוד מעימות עם המוכסים, אך חשש יותר מחילול קדושת התפילין, ועל כן אמר למוכס:

"ראה, החפצים האלה קדושים. אם בדעתך לחתוך אותם, מוכנים אנו לוותר עליהם ולהשאירם בידיך, ובלבד שלא ייחתכו ויחוללו! העובדה שאני מוכן להשאירם ולוותר עליהם, מוכיחה כי לא הוטמנו בהם יהלומים!"

המוכסים התלחשו ביניהם, ואחד מהם נענה בעודו מחווה באצבעו: "רואה אתה, יש כאן ארבעה חריצים... אפשר לפתוח ולבחון את מה שמוחבא בכל אחד מהם!"

אבא שב והבהיר למוכסים: "לפתוח את החפצים הקדושים - אסור! הנני מצהיר שוב כי אעדיף להשאירם אצלכם, אם כלה ונחרצה עמכם לפתוח אותם!"

בחסד מאת ה' התרככו המוכסים והתירו לנו לקחת את התפילין.

אח או זר?

לאבא נמסר מספר טלפון שאליו עלינו להתקשר מבית המכס הגרמני, כדי להזמין את בענא לבוא כמסוכם עם אשרות הכניסה לבלגיה.

ואולם בטרם ניסה ליצור קשר, נכנס פתאום אל בית המכס יהודי זר וניגש אלינו. אמא והדוד מאקס הגיבו בספונטניות: "הרי זה אינו אחינו!"

הקריאה הזו הייתה עלולה להכשילנו, אף שעל פי המסמכים, בין כך ובין כך היו הגרמנים מגלים כי האיש אינו אחינו.

"אכן, איני אחיכם", נענה היהודי ואמר, "הגעתי במקומו מפני שהוא עסוק עד מאוד. הוא ביקשני לבוא במקומו לקחתכם עמי, וכמובטח, כל הניירות לכניסה לבלגיה הוסדרו ומוכנים בעבורכם".

אבא היה מזועזע: "ר' יהודי! מה לך שאתה מסכן עצמך ונכנס לתחום שבשליטת הגרמנים!"

על תמיהה גדולה זו השיב היהודי כי ביקשו ממנו לעשות טובה ולסייע לנו, והוא מוכן ללכת בצעדים של סכנת נפשות, כדי למלט יהודים ממלתעות הצוררים!

פקידי הגבול הגרמנים סימנו לו להתקרב אליהם, נטלו מידו את דרכונו והכניסוהו בפנים חתומות למגירת השולחן.

עינינו חשכו. נראה שהעניין נגמר. הסיפור הולך ומסתבך.

משהיה דרכונו אצלם, החלו הפקידים חוקרים אותו:

"מה לך שבאת הנה, לקבל את קבוצת הנוסעים? האם קרבת משפחה ביניכם, או שמא אתה מקבל תשלום בעבור השירות הזה?"

האיש לא התבלבל. "חבר קרוב מאוד אני של בענא, אחיהם, וקשור עמו גם בקשרי עסקים", אמר. "הוא עסוק היום בעניין כלשהו עד למעלה-ראש, ועל כן ביקשני לעשות לו טובה ולמלא את מקומו בקבלת פני משפחתו".

"היש לך ניירות מסע מתאימים?" הקשו פקידי הגבול והסבירו שאלתם: "הן בצאתך מכאן עליך לעבור בשטח ההפקר, ולאחר מכן להיכנס לטריטוריה הבלגית, דרך בית המכס הבלגי".

"ודאי שיש לי האישורים הנחוצים!" השיב האיש בביטחון. "אנשי החוק הבלגים מכירים במסמך שאני מחזיק בידי – אשרת מעבר ממשרד הפנים הבלגי", אמר והציג בפניהם את הנייר, שכמובן היה מזויף.

למראה הנייר נחה דעתם של הפקידים והם השיבו לו ולנו את הדרכונים, מתירים לנו לצאת מבית המכס.

"עלי ללכת לפניכם, להכין את חדרכם בבית ההארחה", אמר היהודי בקול שיישמע לאוזניהם של פקידי הגבול. "כאשר אסיים אתן לכם סימן", סיכם ונשא רגליו.

כאשר נטלנו את מזוודותינו לצאת מבית המכס הגרמני, אמרו לנו הפקידים כי יש שלוש יציאות למקום, אך עלינו לצאת בדרך המרכזית וללכת ישר, דרך של כחצי שעה, עד למעבר הגבול הבלגי.

אך יצאנו מבית המכס הגרמני, פרש אבא ידיו השמימה ואמר:

"הבה, ילדים, נודה לבורא עולם! ניצלנו מגרמניה! עתה עלינו להמתין לסימן מאת היהודי".

אכן, נחלצנו מן הגרמנים, אך עדיין היינו נתונים בסכנה גדולה, כי ניירות כניסה לבלגיה לא היו בידינו ואלו גם לא היו עתידים להגיע. כל סיפור הניירות בחתימת משרד הפנים הבלגי היה בדוי לחלוטין, ונועד לאפשר את צאתנו מגרמניה. עתה היה עלינו לפלס דרכנו בהברחה נועזת, באופן בלתי לגלי לחלוטין, אל תחומי בלגיה.

בניגוד להוראת הגרמנים, ללכת ולהמשיך ארוכות בנתיב הישר, הנחה אותנו היהודי לפנות מיד שמאלה. הוא לא נלווה אלינו, כי ירא לנפשו פן יילכד. הלכנו אפוא שמאלה, לבדנו. הפחד היה גדול בכל צעד, אך שמנו מבטחנו בה',

כי לא יעזבנו ולא יטשנו, וכשם שהוציאנו לשלום מבית המכס, כך יוסיף וינחנו במעגלי צדק.

שישה מאחורי כותל

משולי הדרך נשמעה לחישה: פסט... פסט...

אבא קלט מיד את פרצופו של גוי בלגי, ואמר לנו: "הנה, זה הוא..."

הבלגי החווה על משאיתו, שחנתה סמוך למקום עמדנו, הוציא כמה קרשים ובנה במהירות בחזית המשאית, ליד מושב הנהג, תא האמור להכיל בדוחק שישה אנשים. הוא הורה לנו כי עד שיסיים לבנות את המסתור המאולתר, עלינו לשהות בפונדק שנמצא בשטח ההפקר, מקום שלכאורה אינו בפיקוח של שום גורם שלטוני. כשסיים את מלאכתו ציווה אותנו האיש להיכנס אל התא אחד-אחד. המקום היה צר וצפוף, ויכול להכילנו אך בקושי, בעודנו עומדים בו.

"עוד דקות ספורות נצא לדרך", אמר האיש, "לעבור את ביקורת המטענים בבית המכס הבלגי. עליכם להישמר ולהיזהר: אסור לזוז, אין לדבר או להשתעל... כל רחש שיישמע מן התא המוצפן יסגיר אתכם לידי השוטרים!"

תחושת החירות שחשנו עם היציאה משטח גרמניה, התחלפה במהירות לחרדה עמוקה. ראשינו הסתחררו מתוך אימה ופחד ובלבנו חרדנו שמא תכנית ההברחה הזאת מסוכנת והרפתקנית מדי. חושינו קראו לנו לקום ולנוס מן התא הצפוף, אך הבלגי הבהיר לנו חד-משמעית: "זהו זה! אין כל אפשרות לשנות את התכניות! אני עומד לחצות את הגבול, והמוכסים עתידים לבדוק את ארגזי הירקות ושאר המטען שבארגז המשאית".

ביד גרומה הוא נטל את הקרשים האחרונים וסתם בהם את פתח התא שדרכו נכנסנו. קיווינו שההסוואה מושלמת די הצורך וידענו כי עתה אין לנו אלא לשאת עיניים לשמים ולהתפלל שהדופן הכפולה לא תיחשף.

שמענו את המשאית נעצרת במעבר הגבול ואת הפקידים מעלעלים בניירות ובודקים אותם. חריקה סימנה את פתיחת דלת המשאית. המוכסים החלו מזיזים את הארגזים, בודקים אם אין משהו חשוד. לאחר מכן עלו שני מוכסים אל המשאית, הזיזו כל ארגז ומישושו בחשדנות, בעודנו עוצרים את נשימותינו בחרדה ובפחד, שלא נתגלה חלילה ברגע האחרון.

בדיוק באותן שניות של אימה נתקף הייני בהתקף שיעול... החזקנו בכוח את פיו סגור, כדי ששיעולו לא יסגיר חס ושלום את ה'סליק' שלנו. הלחץ היה עצום, ואנו החזקנו את פיו חתום בעצמה רבה כל כך, עד שהייני איבד את נשימתו כמעט...

האיר ה' פניו אלינו, והביקורת עברה בשלום. חמש דקות נוספות של נסיעה חלפו עלינו, ועד מהרה הגענו אל בית הארחה בתחומי בלגיה. כאן כבר היה הכול כשר, והחרדה הנוראה התפוגגה.

בבואנו שמה הזהירונו לבל נגלה לאיש את הדרך שבה הברחנו את הגבול, שכן אם ייוודע הדבר – ייחתם הגולל על האפשרות להעביר בדרך זו אנשים אחרים.

רגע של מנוחה

סוף-סוף יכולנו להניח את הראש למנוחת לילה בבית ההארחה. בעשר בבוקר בדיוק המתינו לנו בחזית בית ההארחה שתי מכוניות 'ביואיק' אמריקניות גדולות ומפוארות. התפעלתי לראות את רכבי היוקרה האלה, אף שהנסיעה ברכב לא נועדה לנוחות אלא לשמש חלופה לנסיעה ברכבת, שבה נערכים חיפושים תכופים.

בני המשפחה ניסו לבקש שניסע כולנו ברכב אחד, שכן הרגשנו בטוחים יותר יחדיו, ולא חפצנו להיפרד איש מרעהו, אך המבריח הבהיר כי אין להתחשב בשיקולים אלו. "בשבילכם בטוח הרבה יותר", הטעים, "לנסוע בשני מחנות. לכן קבוצה אחת תצא מיד, ובהפרש של כעשר דקות תצא הקבוצה השנייה". הוא אף הורה לנו שאם ניעצר בביקורת דרכים, עלינו לומר כי באנו מהעיר ליעז' במטרה להיפגש עם ידידים בבית ההארחה.

פרק לא

הצדיקים של אנטוורפן

בעזרת ה' לא נזקקנו לתירוצים על אודות המקום שממנו יצאנו. הגענו לשלום לאנטוורפן, ובני המשפחה המתינו לנו וקיבלונו בכבוד ובלבביות רבה. ניכר כי אורו עיניהם לראותנו יוצאים מעמק הבכא.

כאשר ישבנו עם בני המשפחה לארוחה ולשיחה ראשונה, סיפר להם אבא כי הוא רואה באנטוורפן תחנת מעבר מאולצת, בדרכו לאמריקה. לשמע הדברים לא יכלו המארחים לכבוש את פליאתם: "אם כן, מדוע זה מיהרתם לבוא הנה, בדרך בלתי לגלית, כמו פליטים, במקום להמתין בסבלנות במקומכם עד בוא מועד?!"

אבא חייך חיוך עגום ואמר: "אין אתם מעלים על דעתכם ואינכם מסוגלים להבין מה עובר על יהודי גרמניה ועל יהודי אוסטריה, הנתונה כיום תחת שלטון גרמני! רכושנו הוחרם, ובכל רגע ריחפה מעלינו סכנת רדיפות, גירוש ומוות! כל יום של שהייה נוספת בטריטוריה גרמנית הוא סכנת נפשות ממש!"

בעיניים קרועות מתדהמה האזינו מארחינו לסיפורי הרדיפות מסמרי השער, לתיאור גזילת הבתים ואוצרות חייהם של היהודים, לעדויות על מכות הרצח הניתנות ליהודים ברחובות ועבודות הכפייה המבזות שהם מאולצים לעשות. "חיי היהודים נעשו הפקר", סיכם אבא בניסיון לסבר את אוזניהם ולחברם למציאות האיומה המתרחשת לא רחוק מהם.

האנטוורפנים היו סקרניים מאוד לשמוע על דרך המילוט שבה עשינו דרכנו אליהם. סיפרנו להם על שלושת ניסיונות הברחת הגבול, שכולם היו רצופי סכנות, ועל השלישי שבסייעתא דשמיא צלח והביאנו אליהם.

המארחים האדיבים הציעו לחלק אותנו לפי שעה בין הקרובים, באופן זה: משפחתנו – אצל לייביש גינזבורג, בטערליסט-סטראט; הדוד מאקס – בבית מאיר האמעל, בלאנגע וואן ריסברוק-סטראט, ואילו הייני – אצל משפחת ברעטשטיין.[1]

מתוך אחריות אבהית לקבוצה שהוביל עד הנה, ביקש אבא שאם אפשר הדבר נישאר כולנו יחדיו. הוא הבהיר כי ישלם את כל ההוצאות, ואין בדעתו להישאר חייב ולו פרוטה אחת. כסף היה לו, שכן בעזרת ווילי קרויץ הוא העביר מבעוד מועד משאבים כספיים ניכרים אל מחוץ למרחב השלטון הגרמני.

אחר שהות בת כשבוע ימים באנטוורפן, התכנסה המשפחה והבטיחה לנסות למלא את בקשתו של אבא ולמצוא מקום מגורים אחד בעבור כולנו. המאמצים נשאו פרי, ואכן נמצא לנו מקום בדירתם של יוסף ופראדל רוט, בקומת הקרקע שבוואן ספאנגען-סטראט 12. זו הייתה דירה טובה, אך לגמרי לא שקטה:

---

1) יקרים ונפלאים היו בעבורנו בני המשפחה שחיכו לנו ועזרו לנו בעת שהותנו באנטוורפן: ר' לייביש גינזבורג וזוגתו קיילע, שקיבלונו ברחימאיות ובדאגה כנה. שלוש בנות היו להם: לענא, פאלעט ושרה; דודנו ר' בענא בערגלאס; ר' מאיר ודורה האמעל; ר' יענקל ואולגה האמעל; סימא פעלד ובנה ישראל, שהיה מלוחמי הבריגדה נגד הפשיסטים בספרד; אחותו ראזעניא, אשת ר' אדי ברעטשטיין, שלהם הייתה בת ושמה וויטריסקע; ר' יוסף ופראדל רוט, שלהם היו שני בנים: איזי וזאקי, הצעיר ממנו בשלוש שנים; הדוד ר' (מאקס) מענדעל וזוגתו הענטשא לערנער; ר' יחזקאל גאלאנטע וגיסו פינק. לפינק הייתה משפחה בקעלן, ובעת בריחתנו דרך קעלן, אילו לא יכולנו להתארח אצל מינדל ווינד, הייתה לנו האפשרות להתארח אצל בתה מירל פינק. כל המשפחות האלה היו מצאצאי הרה"ק רבי מענדלי מרימנוב.

מהצד השני של משפחתנו: ר' טוביה גיטמאן גוטווירט, שהיה מראשי ה-syndicat איגוד היהלומנים וזכה לשני שולחנות, ובמקום מוצאו, קראקא, עיר גדולה של חכמים וסופרים בפולין, הוא היה דיין בבית הדין. גליונות נייר זה לא יספיקו לתאר את הטובות והחסדים שהוא ומשפחתו עשו אתנו, והכול בדרך כבוד. לצדו פעלו עמנו בנו העשע ובתו אנא (חנה). הם ניהלו את כל העסק באנטוורפן, ואילו בן אחר של ר' גיטמאן, ברוך, ניהל את העסק ממרסיי שבצרפת עם חתנו, בירנבוים. היו לו עוד בנים ובנות, בסך הכול כעשרה. בן אחר מבניו ניהל את העסק מסינגפור, ובן נוסף - מיוהנסבורג. היה גם חתנו, ר' זאלקע גוטוויין ובניו ברוך וחיים; מצד הדודה בלימא (אשת הדוד מאקס בערגלאס) גרו באנטוורפן: האחים חיים ויענקל קינסטלער. חיים היה חתנו של ר' אפרים שטיגליץ, מהעיר ריישא שבפולין, אביה של הדודה בלימא.

הדייר שמעליה, יהודי ששמו וייסבערג, התפרנס מתפירת אדרות פרווה, וכל העת נשמע ממעל הטרטור המונוטוני העקשני של מכונת התפירה. בקומה השנייה התגוררה משפחה יהודית מקומית, ובשלישית גרו יהודים מרומניה, משפחת נוימאן.

בדירת משפחת רוט הוקצו בעבורנו שני חדרים. האחד בעבור אבא ואמא ואנכי; והשני בעבור דוד מאקס ודודה בלימא. להייני נמצא מקום לינה אחר, אך הוא היה מגיע לשהות עמנו בשעות היום.

בהמשך סייעו לנו בני משפחתנו היקרים גם למצוא מקור פרנסה, בעיקר בענף היהלומים.

בקומת הקרקע של הבית שלידנו פעל 'די חברה קדישא שוהל', בית כנסת 'חברה קדישא', ובו התפללנו, ובקומה השנייה של בניין זה פעל מרכז 'יאס"ק' – יודעס אנטוורפענע סאסיאליסטיש קאמאניסט – מרכז הקומוניסטים היהודים באנטוורפן.[2]

תחנת מעבר זמנית

גם כאשר דרכו רגלינו על אדמתה המוצקה לכאורה של בלגיה, טרם באנו אל המנוחה, שכן המסמכים שבידינו לא היו אותנטיים. על פי החוק המקומי היה עלינו להתייצב במשטרה או בעירייה, להודיע על מקום מגורינו בבלגיה ולהצהיר כי אנו נמצאים במקום רק כתחנת מעבר, בדרכנו למדינה אחרת. לראיה היה עלינו להציג את הוויזה המעותדת לארצות הברית, ורק אז יכולנו לקבל 'רייז ווייזער', אשרת שהייה שתוקפה עד חודשיים, המחייבת לעזוב את בלגיה, לכל מקום שהוא, בתוך פרק זמן זה. אמנם, בעת צורך, בעזרת קשרים ופרוטקציה, היה אפשר להאריך את מועד האשרה הזאת, אך על המחזיקים בה

---

2) בן משפחתנו שרולע פעלד, מקרובי משפחת בערגלאס, היה מהפעילים שם. לאחר מכן הוא התגייס ל'בריגדה הבין-לאומית', מחתרת מתנדבים אנטי-פשיסטית שלחמה נגד צבא ספרד. לשרולע הייתה אחות, ראזע, אשת אדולף ברעטשטיין. בבעלותם היה בית מרקחת ופרפומריה מצליח. אדולף גרס כי יש להחרים את כל בתי העסק הגרמנים, ולא מכר בחנותו שום מוצר שמקורו בגרמניה, ארץ צוררי היהודים. זה לא היה דבר קל, שכן הגרמנים חלשו על כל השוק, ומוצריהם מילאו את המדפים.

נאסר לעבוד ולהתפרנס בבלגיה, זאת במטרה למנוע את השתרשותם במדינה המארחת, וכן כדי להגן על מקורות הפרנסה של המקומיים.

כדי שלא ניכשל במענה לא מתאים ונילכד, התלווה אלינו למשרדים הרשמיים עסקן מקומי הבקי היטב בנהלים. בצדו חשנו בטוחים יותר, אולם למעשה, במקום בודדו אותנו זה מזה לצורך חקירה ממושכת. כל בני קבוצתנו נחקרו, ואפילו אותי, נער צעיר, העמידו בחקירה יסודית. זה היה מפחיד למדי, אף כי כמובן מאיים פחות מחקירה אצל הנאצים. "אמור נא את כל האמת, אל תעלים דבר ובל תוסיף", הזהירו החוקרים כל אחד מאתנו כשביקשו שנתאר להם את כל קורותינו החל מאחד-עשר במרץ, היום שבו נכנסו הגרמנים לאוסטריה, ועד צאתנו את גבולות המדינה.

סיפרנו על רדיפות היהודים והתלאות, והפקידים רשמו ותיעדו הכול.

בוקר שלם נמשכה החקירה, ולאחריה העניקו לנו את האשרות הזמניות, המתירות לנו לשהות ולנוע באופן חוקי בתחומי בלגיה, בלי חשש ששוטר יעצור אותנו ברחוב לביקורת ונושלך למעצר. הפקידים הורו לנו שטרם עזבנו את המדינה עלינו להודיע על כך מראש בתחנת המשטרה ולנקוב בשם המדינה שאליה מועדות פנינו.

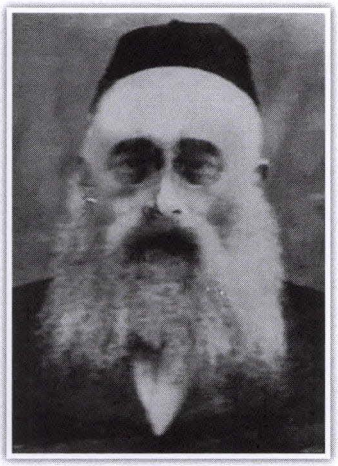
מאוחר יותר זכינו לקבל 'כרטיס לבן', אשרת שהייה לשישה חודשים, שגם אותה היה ביד עסקנים בעלי קשרים להאריך לפרק זמן מוגבל נוסף. יתר בני המשפחה, כגון סבא וסבתא בערגלאס, כבר החזיקו 'כרטיס צהוב', שהוא אשרת מגורים בלתי מוגבלת בזמן בתחומי בלגיה, ואילו התעודה הנכספת – 'גרין קארט', כרטיס ירוק, הוענקה לאזרחי בלגיה.

פרק לב

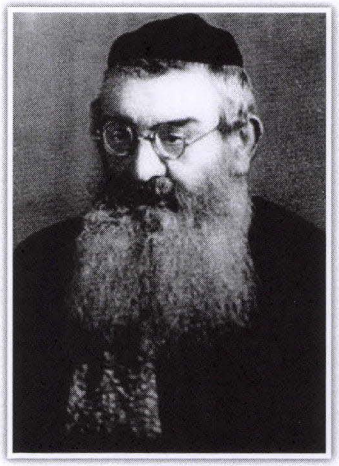
חמשת אלפים קאראט

בקרב היהלומנים המכובדים בבירת היהלומים העולמית, אנטוורפן, נודעה רשת הסחר של משפחת גוטווירטה. האב, ר' גיטמאן, גר באנטוורפן, ועסקיו המסועפים הגיעו עד יוהנסבורג שבדרום אפריקה. משם הוא שיגר יהלומים גולמיים, חתומים בחותם הסנדיקט העולמי, אל משרד החברה המכובדת 'גוטווירטה ובניו' שבאנטוורפן. את המשרד ניהל בנו של ר' גיטמאן, העשא. בתו של ר' גיטמאן, אנא, פיקחה על העבודה במפעלי הליטוש של המשפחה באנטוורפן. בן נוסף, ברוך, שהה הרבה ביוהנסבורג לצורך קניית היהלומים, ועל עסקי המשפחה בסינגפור הופקד בן אחר. ר' גיטמאן גוטווירטה היה מדמויות ההוד של אנטוורפן ומגדולי חסידי בעלזא בעיר. הוא התפלל בבית המדרש 'קהל מחזיקי הדת' והיה יד ימינו של הגאון רבי מרדכי רוטנברג הי"ד, רבה של אנטוורפן. בימים הרחוקים ההם הוא היה אחד משלושת היהודים שחבשו שטריימל באנטוורפן וכונו בהערצה 'א שטריימל יוד', יהודי של שטריימל.

ר' גיטמאן זכה לברכת הקודש מהרה"ק רבי אהרן קדוש ה' מבעלזא זי"ע. כשהוא ביקש ברכה אמר לו הרבי: "יש לך שלושה שמות טובים [גיטמאן –

דיוקן חסיד ואיש חסד
רבי גיטמאן גוטווירטה, מפארי חסידי בעלזא באנטוורפן

מרא דאתרא
דיוקנו ההדור של רבי מרדכי רוטנברג, רבה של אנטוורפן

איש טוב; טוביה, גוטווירט – יהיה טוב], וכל שלושת השמות האלה יביאו לך ברכה והצלחה".[1]

הגוטווירטים היו בני דודנו מצד אמא, ובטוב לבם מיהרו לנצל את עיסוקם כדי לאפשר למשפחתנו פרנסה בכבוד בעת מגורינו כפליטים בעירם. אחת לחודש היה העשא מוסר לאבא במחיר עלות חפיסת יהלומים גולמיים במשקל חמשת אלפים קאראט, כפי שהגיעה, צרורה וחתומה, מהמחצבות בדרום אפריקה. חבילה זו הייתה בעבורנו מסד לפרנסה, שכן ניתן היה לקבל רווח מכובד מהעיסוק בניקוי היהלומים, במיונם, בעיבודם הראשוני, ולאחר מכן – ממכירתם.

אי אפשר לתאר את עומק החסד הגלום בלקיחת חסות כזו על משפחת פליטים – לתת להם סחורה יקרה כל כך ולהכניסם אל נבכי המסחר כדי לאפשר להם להתפרנס ובכבוד!

---

1) טוב שם טוב. התנא הקדוש רבי מאיר, "דייק בשמא", היה מדייק בשמו של אדם, לדעת על מהותו (יומא פג:). מה נפלא שמו של ר' גיטמאן, שהרבי הקדוש מצא כי כולו טוב.

לאבי הייתה גם דלת פתוחה במשרדי החברה, ומשם הוא ניהל את כל ענייניו. מכתביו מהימים ההם אל וינה, נשלחו במעטפות הנושאות את הלוגו: 'גוטווירטה ובניו'.

מזקקת היהלומים הביתית

למרות גילי הצעיר, בצוק העתים ליוויתי, בלימוד ובעבודה, את כל הליכי העיבוד וההתקנה של היהלומים, מחומר הגלם החתום ועד למארז היהלומים המוצעים למכירה.

מטבח ביתנו הפך למעבדת יהלומים, וכולנו, מגדול ועד קטון, היינו שותפים בהפיכת החומר המנצנץ לאוצר של ממש. העיסוק הזה היה חיוני לפרנסתנו, ואגב זאת שימש גם דרך נאותה להסיח את דעתנו מהמחשבות הנוגות, מדאגות היום, ומהגרועות מהן - דאגות המחר.

את היהלומים, שקיבלנו מוכתמים ומלוכלכים בבוץ, הכנסנו לסיר בנפח חמישה ליטרים, ושטפנום היטב באמצעות זרם מים חזק. לאחר מכן "בישלנו" אותם עם חומר ניקוי מיוחד, להסרת הלכלוך החיצוני. בשלב הבא הנחנו את היהלומים על גבי נפה ושטפנו אותם פעמיים, לסילוק המים העכורים. על הנפה נותרו יהלומים מנצנצים, ואנחנו שטפנו אותם בחריצות רבה באמצעות ספירט - כוהל.

עתה נצצו היהלומים והגיעה השעה למיינם, לברור את יהלומי הגלם שיצלחו לעיבוד, מתוך פסולת היהלומים שאינה ניתנת לניצול. לבר-מזל נחשב מי ששיעור יהלומי ה'ברוט' שלו, שהלכו לאיבוד, היה קטן מחמישים אחוז.

מומחיות מיוחדת נחוצה לסימון קצות היהלומים בנקודות המורות כיצד לבקע אותם, שכן צורת החיתוך של היהלום קריטית, כדי שלא לאבד יותר מהצורך ממשקלו של היהלום. היהלום שנועד לביקוע (קליוון) הודק באמצעות מָרָק אל דיסקית מתכת עגולה שהוצמדה לשולחן החותכים. מכשיר מיוחד שחודו עשוי יהלום[2] הסתובב במהירות, והחותך כיוונו אל הנקודה המדויקת ביהלום שעל השולחן, וכך ביקע אותו. את המוט הארוך שבקצה היהלום היה

---

2) שכן רק יהלום, המחצב החזק בעולם, יכול לבקע יהלום.

צריך לאחוז בחזקה תחת בית השחי, בלא תזוזה, לבל תהיה בחיתוך סטייה שתפגע באבן היקרה. את המלאכה המרתקת והאחראית הזאת למדנו במשך כמה חודשים.

אחרי ביקוע וחיתוך בסיסי נשלחו היהלומים להולנד, ושם לוטשו בידי גויים. יהודים משכו ידיהם מעבודה זו, כי חששו מהנזק לבריאות שעלולה לגרום שאיפה ממושכת של אבק היהלומים, שמטבע הדברים ממלא את סביבת עבודתם של המלטשים.

ביקוע היהלומים היה כרוך בבעיה מול שלטונות העבודה של ממשלת בלגיה. החוק אסר לעסוק בעבודה זו מעבר לסך נקוב של שעות בכל יום, ופקחים סבבו במלטשות, לוודא שהחוק נשמר ולקנוס קשות את מי שבעבור בצע כסף עבר עליו.

היו מן הפקחים שאפשר היה לשחדם במשהו, למען יעלימו עין. 'שמאטע'ס' (סחבות, סמרטוטים), כונה השוחד ב'לשון נקייה' ובלתי מסגירה... אולם היו פקחים חמורי סבר שלא הניחו אפילו לנסות לשחד אותם. מיד בכניסתם אל אולם הליטוש הם ניגשו אל המכונות, נגעו בהן, ועל פי מידת חומן ידעו לקבוע כמה שעות הן כבר פועלות.

מומחיות מיוחדת הייתה לסווג את ה'שטיינדלעך', האבנים שחזרו מן הליטוש, לפי גודלן וצבען. לאחר מכן הן נספרו, כשהיד אוחזת שלוש-שלוש אבנים בפינצטה. בתשומת לב ממוקדת קבעו את סוג האבן: כחול עד לבן, על פי הגדרת הצבעים הנוצצים מן היהלום; 'לופענריין' הוא יהלום שמבהיק בניקיונו אף כשבוחנים אותו תחת הזכוכית המגדלת, ה'לופה'. האבנים שהוגדרו 'לופ-לופ', נקי, נחשבו לאבנים המשובחות ביותר. היו אבנים שסווגו כבעלות נקודות קטנות, וכן נודע הבדל בין אבן צלולה בלובנה המבהיק ובין אבן שמעכיר אותה גוון הנוטה מעט לצהבהב.

את היהלומים צררו בתוך נייר עדין כפול, מקופל בשיטה מיוחדת, ועל כל 'פארטיג'קע', Partijke, מארז נייר קטן, נרשם מספר האבנים שבתוכו, סוג האבנים, משקלן הכולל בקאראט והערכת השווי של החפיסה.

כל חפיסה כזאת הוצגה למכירה לפני סוחרים ומתווכים במשרדיהם שבבניין הבורסה, או באולם הגדול של בורסת היהלומים באנטוורפן. סוחר כי ראה את

האבנים וביקש לרכשן, חתם את העסקה בלחיצת יד, אגב איחול יהודי אופייני: 'מזל וברכה'. לא היה צורך במסמכים או בחוזים. הכול נעשה באמון הדדי, על דברתם של העוסקים במסחר היהלומים. יש וסוכם על רכישת יהלומים, והכסף טרם היה בידי הקונה. או אז נחתכה העסקה, היהלומים הונחו להמתנה, ובבוא הקונה היה יכול להיות סמוך ובטוח כי חבילתו שלמה כשהייתה, אף אבן אחת לא נעדרה ממנה.

ושננתם לבניך

כשבוע או עשרה ימים לאחר הגיענו לבלגיה התדפק שוטר על דלת ביתנו. למראה איש החוק שבפתח חשכו עינינו וכמעט נפלנו מתעלפים מפחד. מי יודע מה בדעתו לעולל לנו! האם שוב מהדקים טבעת חנק לצווארנו?!

השוטר אמר שנודע לו שיש בבית הזה ילד שאינו מבקר בבית ספר, ועל פי חוקי המדינה כל ילד חייב להיות תלמיד של בית ספר. אבא השיב לשוטר כי בדעתו לרשום אותי לתלמוד תורה 'יסודי התורה', והשוטר הבטיח לשוב ולוודא זאת במסמכים שיוצגו לפניו.

'תלמוד תורה' 'יסודי התורה' שכן בלאנגע וואן רוסברוק-סטראט, ואני יצאתי עם אבא אל המקום, בתקווה שאוכל לעסוק שם בתורה וביראת ה'. לאכזבתנו המרה השיבו פנינו ריקם, שכן הכיתות היו מלאות עד אפס מקום, ואי אפשר היה לקלוט בהן ולו תלמיד אחד.

כאשר שב השוטר והופיע בביתנו התנצל אבא כי בבית הספר היהודי, ה'תלמוד תורה', אין מוכנים לפי שעה לקבלני, מחוסר מקום. ואולם השוטר הצהיר כי התירוץ אינו מצדיק את השארתו של הילד בבית, ואם לא יפעלו ההורים לשבצו במוסד לימודים, תיאלץ המשטרה למצוא בעבורו בית ספר כהבנתה.

כמה רצה אבא שאלמד תורה ואהיה כל היום בחברת ילדים יראי ה', אך למרות מאמציו לא הצליח לשבצני ב'תלמוד תורה'. בלית ברירה, בגדר 'הרע במיעוטו', התעניין אבא אם יש במקום בית ספר נכרי שבו תלמידים יהודים רבים, לבל אהיה ילד יהודי בודד בין הגויים. המליצו לו על בית הספר שבקעלעין-סטראט, מוסד לילדים שנחשב ידידותי ליהודים. בשעות שאחרי

שש בערב הציע בית הספר גם קורס ללימוד השפה האנגלית וקורסים נוספים, וכמי שמועידים פניהם להגר לאמריקה, נראה לנו הקורס ללימוד השפה חשוב בהחלט.

מאחר שנאלצתי ללמוד לפי שעה בבית ספר נכרי, מיהר אבא לחפש בעבורי מלמד מובהק וירא שמים מרבים, שילמד עמי תורה לפנות ערב, לאחר תום הלימודים בבית הספר.

אבא גרס כי מוטב שלא אלמד לבדי, אלא תהיה לי 'צוותא לחבריה', כדי שנחדד זה את זה בלימוד ובחדוות התורה. על כן צירף אלי כחברותא את עגאן גענויוויטש, שהיה בן כיתתי בווינה.

כך למדנו שנינו אצל 'מלמד להועיל' מן השורה הראשונה: ר' יעקב קינסטלער, שהכרנוהו היטב, בהיותו בן דוד של דודתי בלימא בערגלאס. אי אפשר היה להעלות על הדעת בחירה מוצלחת יותר של איש חינוך. ר' יעקב היה תלמיד חכם, בעל לב רגיש וכשרון הסברה מעולה. הוא התמסר מאוד והצליח להנחיל לנו כגירסא דינקותא קניינים בגמרא, ואלו מלווים אותנו עד היום, כאילו רק אתמול נלמדו. אבא גם היה מאושר לתמוך בכספו בתלמיד חכם מבני המשפחה, כדי שיהיה לו מקור מכובד לפרנסתו ולפרנסת ביתו.

לאחר הפסח של שנת ת"ש הוסיף ר' יעקב לתלמודי את הלכות הנחת תפילין, לקראת היותי לבר מצווה, ביום ח"י בתמוז. עם ספירת העומר ספרתי בהתרגשות את החודשים, השבועות והימים עד המועד שבו אזכה להיות 'מצווה ועושה' ולעטר את ראשי וזרועי בתפילין הקדושות.

פרק לג

בין שני האילנות

שבט תרצ"ט - ינואר 39'

אנטוורפן לא הייתה בעבורנו חוף מבטחים, אלא תחנת מעבר בדרך המילוט האמורה להובילנו לארצות הברית. אבא היה מודע לעובדה שגם בלגיה, כמו כל אירופה, נתונה לסכנת כיבוש גרמני, ולא הסיח דעתו אף לרגע ממעקב אחר השעות הרעות המתרגשות ובאות לעולם.

מיד עם הגיענו לאנטוורפן רכש אבא מכשיר רדיו משוכלל, כדי לעקוב ביסודיות אחר הדיווחים מרחבי העולם ולהיטיב לנתח את ההתפתחויות והסכנות האורבות. בפענוח התמונה רגע לפני התרחשותה, הוא ראה פתח להצלת נפשות. ואולם המכשיר לא הצליח לקלוט את תחנות השידור של המדינות הרחוקות. כל צליל שהשמיע לווה בחריקות צורמניות, וכל הניסיונות לכוונו אל התדרים המתאימים עלו בתוהו.

כדי להתגבר על הבעיה הועלתה הצעה לשפר את קליטת המכשיר באמצעות אנטנה גבוהה. אמנם התגוררנו בקומת קרקע, אך בחצר שלפני דירתנו עמדו שני אילנות תמירים, ואותם החלטנו לנצל לצורך העניין. טיפסתי על אחד מהם, מתחתי כבל בין שני האילנות, ובמרכזו של הכבל התקנתי מבודד

מפורצלן, כמקובל בחיבורים חשמליים. מן ה'פיוז' הזה מתחתי חוט מתכת אל מכשיר הרדיו, וכך יצרתי אנטנה משובחת. מעתה נשמעו הדברים בקול צלול, בלי חריקות.

כדי לנצל את המקלט בתבונה הכנו רשימה מסודרת שבה נכתב מתי אפשר להאזין לשידוריה של כל אחת מהמדינות ובאיזו שפה – צרפתית או גרמנית. את שידורי אמריקה, למשל, יכלו לשמוע בערבים. גרמנית הבינו כולם, ואילו אמא היטיבה להבין צרפתית, שנחשבה בימים ההם לשפת העולם הגדול, בדומה למקום שתופסת בימינו השפה האנגלית. מעברו האחר של השולחן תפסה מקום נכבד רשימת שמותיהם של הפרשנים הדוברים בשידורים, כולל תפקידם ומעמדם.

אבא התעדכן גם בחדשות הכתובות שהגיעו מארבעה קצווי תבל. לעיונו הגיעו מדי יום ביומו העיתונים 'די לעצטע נייעס', Het Laatste Nieuws (החדשות האחרונות), 'וואלקען סטאט', Volk en staat,[1] 'לעס דה דאג' (קרא את היום), והעיתון הצרפתי 'לה סאיר' (הערב). היו לנו גם שני עיתונים באידיש, 'די פאריזער היינט' (היום, מפריז) ו'די ווארשעווע היינט' (היום, מוורשה). שני העיתונים האחרונים דיווחו כי מלחמה של גרמניה נגד פולין היא בלתי נמנעת. הגיעו גם דיווחים שהגרמנים, שנואי נפשם של הרוסים, דנים עמם על שיתוף פעולה צבאי. לעומת זאת, העיתונים היהודיים, שכנראה חיפשו בכל מחיר נימה אופטימית לשיכוך החרדה ורצו משהו שאפשר גם לשמוח בו, כתבו רבות על בלימת הנאצים בדאנציג.

אף על השבועון המשוקץ של הנאצים, 'דער שטירמר', לא פסח אבא. השבועון, שאת שערו עיטרה כותרת קבועה באותיות גדולות: "די יודען זענען אונזער אומגליק" (היהודים הם אסוננו), כדי לבסס את ההסתה נגד היהודים ולעשותה לדגל המרכזי שלהם. כמו כן עיין אבא ב-Völkischer Beobachter (מבט העם).

---

1) אנשים ומדינה. עיתון יומי בשפה הפלמית, שיצא לאור בשנים 1936 עד 1944 ונטה למפלגת 'פלאמס' הפשיסטית (Nationaal Verbond (VNV. העיתון נוסד ב-15 בנובמבר 1936. בשיא תפוצתו הגיע לארבעים אלף עד חמישים אלף עותקים ביום. הופעתו נאסרה זמן קצר לאחר שחרורה של בלגיה, ב-1944.

מדי ערב התכנסו במעוננו כעשרים-שלושים איש מפליטי וינה, כדי להתעדכן ולדון במצב. אחד המסובים הקבועים כונה 'שמענדריק' ונחשב מומחה לאבחן אילו סיפורים מדויקים ובאילו מהם נשזרה הגזמה מרחיקת לכת. הניתוחים שלו, שנבעו מתוך שיח השמועות המתרוצצות, כונו בלשון העממית 'IBAG' – 'אידישע באנקעס אגענטור', אך הן לא היו עורבא פרח. מבין בתרי השמועות אכן נבעו פרטים חשובים וחיוניים, כמו המידע על המקום שבו אפשר להשיג ויזה לקובה.

כמומחה סמוי השתתפתי גם אני בדיונים, וכמו בווינה, כריתי אוזניי, והן קלטו שוב, מדי יום ביומו, את הסיפורים הקשים והזוועתיים על אודות רדיפות היהודים.

נאום הצורר המאיים

בשלושים בינואר 39', י' בשבט תרצ"ט, התייצב קנצלר גרמניה, הצורר היטלר ברייכסטאג הגרמני, ונשא נאום מתריס בפני עולם ומלואו. במילים בוטות הוא

בעיר היהלומים הבלגית
המחבר בילדותו, עם אביו ר' שמואל שלמה, מטיילים ב-1939 ברחובה הראשי של אנטוורפן, קיסרליי. מאחוריהם נראה יעקב האמעל

הזהיר כי אם תפרוץ מלחמה הוא יהרוג את כל היהודים, וכל היהודים ייעקרו מיבשת אירופה!---

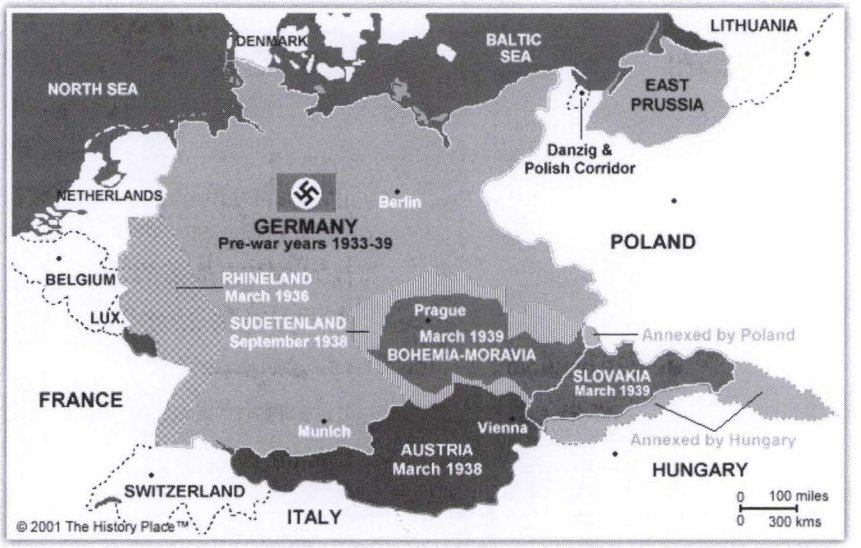
את הדברים הנוראים האלה, ששודרו ב'רדיו אירופה' בשידור חי, שמעתי במו אוזניי!

אבא שמע את הנאום מעל גלי האתר, ונרעד. למחרת הוא הלך אל רחוב היהלומנים, פעליקאן-סטראט, וקרא אל כל יהודי שפגש:

"'ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדלה ומרה'! (אסתר ד א). יש לברוח! מוכרחים לברוח! ולעשות זאת מיד! שמעתי אמש את היטלר מכריז קבל כל העולם כי בדעתו להשמיד את כל היהודים!--- מה לנו משתהים פה, בעוד אירופה מתלקחת?!"

הבריות ניסו להרגיע את עצמם והגיבו:

"מה לך מתרשם מהצהרותיו? הרי הוא מטורף! זו דמגוגיה בהתגלמותה!... כלב שנובח – אינו נושך!..."

השתלטות מאיימת

אירופה נראית אחרת. פריסת השתלטות הנאצים על מרחבים עצומים ביבשת עד 1939, כולל חבל הסודטים, אוסטריה, ריינלנד, צ'כיה וסלובקיה

אך אבא לא הניח להם לשקוע בהונאה עצמית:

"קראתי את ספרו של הצורר, 'מיין קאמפף', שבו הוא מתווה את תכניות הזדון שרקם. האם שמתם לב שאת האתגר שלו לכבוש את ארץ הסודטים ואת סלובקיה, כבר מימש?! איני חולק עליכם באבחנה על דבר טירופו של הרשע הארור, אלא שהוא מתכוון ברצינות לכל הצהרה שלו! קומו צאו מכאן! עמדו והצילו את נפשותיכם ואת נפשות בתיכם!---"

אבא נותר באנטוורפן, שהרי נאלצנו להמתין למועד שבו תיכנס לתוקף אשרת הכניסה שלנו לארצות הברית, אולם בפני בני העיר, אזרחים מהולנד ומאנטוורפן, הייתה פתוחה הדרך לצאת לארצות הברית כתיירים. על דרכוניהם לא הוטבעה האות המסגירה J, ושערי ארצות הברית היו פתוחים בפניהם. דא עקא שהם לא חששו, אלא הגיבו בלעג גלוי על אזהרותיו של אבא. ברוב זלזול הם אף הדביקו לו את הכינוי 'ר' שמואל'טשע מורא מאכער' (שמואל מהלך-האימים, מטיל המורא). כאשר פגשוהו, היו שואלים אותו בגיחוך: "מה נשמע עם ה'מקווה נייעס'?" (חדשות המקווה), כאילו הגה את החדשות ממוחו הקודח, בעת הרחצה והטבילה במקווה הטהרה.

הם לא השתכנעו שאבא מבסס את תחזיתו על המידע ששאב מעיתוני העולם, שאותם הוא בוחן יום יום. אבא ניסה להסביר שהתמונה העולה מן החדשות מצביעה בבירור שטבעת החנק מתהדקת, שהמצב מחמיר מיום ליום ושמתקפת גרמניה על פולין קרבה.

אבא חזר והתחנן בפני בני המשפחה ההולנדים והבלגים שימלטו את עצמם לאמריקה, אולם הם התקשו לעזוב את בתיהם ולוותר על מקורות הפרנסה המבוססים שלהם. כדי לסבר את אוזנם הוסיף אבא והפציר בהם: "איש לא אמר שעליכם לחסל הכול בבת אחת! השאירו הכול על מכונו, אך אתם – ראשית חכמה קומו וצאו מכאן!"

מה כואב ומצער שדבריו המהדהדים נותרו כקול קורא במדבר. ובכל זאת, לא כולם התעקשו לדבוק באופטימיות הלא הגיונית. דוד היה לאמא, ר' נפתלי לרנר שמו, אחי אמה, שרה'טשע. הוא התגורר בווינה בטרוי-שטראסע, במרחק עשרה בתים מאחותו, ובצוק העתים ברח גם הוא לאנטוורפן. ר' נפתלי הרבה להחליף מידע ודעות על הפוליטיקה העולמית, עם נאדז, גוי בלגי פלמי שקנה

ממשפחתנו יהלומים. הפלמי ביקש לדעת מה מדברים אצל היהודים, ואילו ר' נפתל'טשע התעניין מה יאמרו הגויים, ואף היטיב לקרוא את המפה.

כאשר לשאלת נאדז הכריז ר' נפתלי כי הוא משוכנע שמלחמה תפרוץ והיא קרובה, התפלא בן שיחו מדוע אינו נושא רגליו ונמלט. ר' נפתלי הסביר לו כי הוא ממתין לאשרת הכניסה שלו לאמריקה, שתיכנס לתוקף מיד אחרי החגים של שנת ת"ש.

במכתבו אלינו, המבשר את בואו לשלום לארצות הברית, סיפר הדוד על רגעי חרדה שחווה בדרך, כאשר הגרמנים הפגיזו את האניות האנגליות בלב ים.

שקט שלפני הסערה

מועד אישור הכניסה שלנו לארצות הברית, י"ב באייר ת"ש (20 במאי 40'), הלך והתקרב. אבא רכש זה מכבר לכולנו כרטיסי הפלגה לאמריקה, ארץ החופש, והמתין בדריכות לרגע שבו נוכל לעזוב את אדמת אירופה הבוערת. מתוך שהמתין לנסיעה הצפויה, לא ניסה אבא ליזום תכנית בריחה אחרת, אלא ישב והמתין.

סיבה מכרעת נוספת הייתה להמתנתו של אבא: הוא לא רצה לעזוב את אנטוורפן בטרם יצליח לחלץ מגיא ההריגה את אביו ואת אחותו, הנערה היתומה גינא. תושבי בלגיה המקוריים היו רשאים להביא הורים או ילדים במסגרת איחוד המשפחה, אולם אבא החזיק רק 'כרטיס לבן', אשרת שהייה זמנית, והבלגים, שבלמו בכל כוחותיהם כניסת אזרחים זרים, ויהודים במיוחד, לא אפשרו לו לצרף אלינו את אביו ואחותו.

סבא, רבי ישראל קערן, החזיק דרכון פולני שהפולנים נמנעו מלהאריך את תוקפו. זאת מתוקף חוק האזרחות החדש, שנתקבל במרץ 38' וקבע כי מי ששהה חמש שנים מחוץ לגבולות פולין – מאבד את אזרחותו הפולנית. מאחר שסבא התגורר שנים ארוכות במדינת אוסטריה, התנערו ממנו הפולנים, ואילו הגרמנים ביכרו לטלטל ב'לך-ושוב' את היהודים חסרי האזרחות המסודרת. בלא דרכון בתוקף אין כמובן אפשרות להשיג ויזה למדינה אחרת, וכך נותר סבא קירח מכאן ומכאן. נעשה ניסיון להשיג לו דרכון 'נאנסן פאס', Nansen Pass, מטעם נציבות הפליטים של חבר הלאומים, שהפספורטים שלה הוכרו

FRANCE

PASSEPORT *NANSEN*

CERTIFICAT D'IDENTITÉ ET DE VOYAGE

GRATUIT

N° AS44283

TITULAIRE :

Nom : SPECIMEN

SPECIMEN

Prénoms :

Ce certificat d'identité et de voyage comprend 18 pages non compris la couverture

כלי של הצלה ליחידים
פספורט נאנסן, שהגה הדיפלומט הנורבגי

בכל העולם, אך הדבר לא צלח. דרכון זה, פרי יזמתו של הנציב העליון לענייני פליטים בחבר הלאומים, הנורבגי פריטיוף נאנסן, סיפק החל מ-1922 כיסוי רשמי לבני אדם שאיבדו את נתינותם, כדי לאפשר להם לחצות גבולות.

האפשרות להשתמש בדרכון ה'קוואקרים', Quäker, כת נוצרית שמכנה עצמה 'אגודת הידידים', נשללה על הסף, שכן זהו ארגון טמא, שליהודים אסור להשתמש בשירותיו.

לא נותרה ברירה אלא לנסות להבריחו בדרך בלתי לגלית. העברתו של סבא, שהיה אז בן שבעים וארבע שנים, בדרכי נדודים קשות, לא באה בחשבון. מצב בריאותו הרופף לא הרשה להצעיד אותו עשר עד שתים-עשרה שעות רגלי, בין הרים ויערות.

אבא לא הסיח דעתו מהצורך לחלץ את אביו ואחותו, ולא חדל מלחפש מבריח שיצליח להציג תכנית הברחה בדרכים נוחות יחסית. כך נמשך הדבר עד קיץ 39', והחול שבשעון החול הלך ואזל, עד הגרגיר האחרון...

לעומת זאת הצליח אבא להעביר מווינה לאנטוורפן כמה מבני המשפחה האחרים, שלא הייתה בעיה בניידותם, והם עשו דרכם באמצעות מבריחים שגייס אבא. יומם ולילה עמל אבא לפנות באמצעות הטלפון אל בני דודים

שעדיין היו בווינה, לספר להם כי הגענו ברוך ה' לשלום, לשכנעם לברוח גם הם מלוע הארי, תוך שהוא מבטיחם לשלוח אליהם מבריחים. בחסדי שמים עלתה בידו מלאכת ההצלה, ובעזרת המבריחים הוא העביר את כולם לאנטוורפן.[2]

שאלה ושלוש תשובות

באחד הימים פנתה אישה יהודייה אל אבא ואמרה כי שאלה לה אליו, אך היא יראה להציגה בפניו, מאחר שהיא רוחשת לו כבוד רב וחוששת פן יתרעם עליה. אבא נתחייך והצהיר כי אינו נוהג לכעוס על הבריות, והיא יכולה לשאול ככל שתרצה, אולם לא נחה דעתה של האישה עד שחילצה מאבא הבטחה חגיגית שלא יתכעס על שאלתה.

או אז אזרה היהודייה אומץ והציגה שאלתה: "נשגב מבינתי איך ייתכן שאתה מרבה לתאר את הסכנות, ממריץ אנשים להימלט על נפשם ואף מדריכם לאן לנוס, ואילו אתה עצמך נותר לשבת כאן שקט ושאנן, ואינך קושט עצמך תחילה, למהר לברוח מכאן עם משפחתך?!"

"השאלה הנוקבת, הרי היא נכונה ובמקומה", נענה אבא, "אך שלוש תשובות בדבר: ראשית – כבר הסדרתי למשפחתי ויזה לארצות הברית, אך היא נושאת את התאריך עשרים במאי הקרוב. אקווה לה' כי לא יהיה זה מאוחר מדי, ונספיק לצאת מתוך ההפכה. שנית – אבי נותר מאחורינו בווינה, ואין רצוני לעזוב את אנטוורפן בטרם נצליח להביאו הנה. ושלישית – אני לא שאלתי איש אם עלי לקום ולברוח. לו שאלתי בעצת ידיד, והלה היה ממריצני לחוש ולהימלט – ייתכן שהייתי מאמץ עצתו ועושה זאת במהירות".

שאלותיה של היהודייה ביטאו אל נכון את המועקה ואת חוסר הוודאות שגברו בקרב היהודים באנטוורפן. תכונת מנוסה לכל עבר הורגשה בכול. יהודים ברחו לצרפת, לאיטליה וליוגוסלביה, איש-איש בהתאם לנסיבות, ובמיוחד אם היו לו קרובים באחת ממדינות אלה. לרובם-ככולם לא היו ניירות מתאימים, ועל כן נאלצו לעשות דרכם בדרכים בלתי לגליות. מבריחים מקצועיים התמחו בכל אחת מגזרות הגבולות.

---

2) חלק מניצולים אלה הם: אלברט קוראל, צווילינג, אפרים (פריץ) זלצהויער, שארל (משולם חיים) ליבער (זלצהויער), שעבד בשעתו במפעל שלנו.

לאנגליה הייתה אפשרות להיכנס רשמית, למי שהצליחה להוכיח כי נתקבלה שם לעבודה כעוזרת בית והיא מעל גיל שמונה-עשרה שנה. כמו כן, מתי מעט חולצו לאנגליה, כשמשפחות יהודיות אנגליות שלא היו להן ילדים הצהירו על רצונן כביכול לאמץ ילד פלוני. כך קיבלו ילדים אלה אשרות כניסה לאנגליה. קודם לכן, בראשית 39', אפשרו האנגלים לכמה אלפי ילדים יהודים פליטי חרב להיכנס לאנגליה במסגרת ה'קינדער טרנספורט', משלוח הילדים שארגן הרב שינפלד, ואליו הורשו להצטרף חמישה עד עשרה אחוזים של מלווים מבוגרים. שרידים אלה הקימו בלונדון את קהילת 'יוצאי שיף שוהל' בווינה ואת בית מדרשם המפורסם, שנקרא כמו בית הכנסת המקורי בווינה: 'תורה עץ חיים'.

שאלתה של האישה היהודייה לא הייתה יחידה אלא אחת מני רבות, שכן מדי יום ביומו הגיעו אל ביתנו עשרים עד שלושים איש, להתייעץ עם אבא או להשיא לו עצות...

הצלה מדאכאו

אבא לא הניח ידו אף לרגע. הוא הפך עולמות כדי להציל יהודים מידי הצורר הנאצי. יהודים שגורשו למחנות הריכוז דאכאו או בוכנוואלד, יכלו באותה עת לצאת משם לחופשי ולהיות מגורשים לאלתר מהמדינה, אם הוכח שנכונו להם כרטיסי הפלגה אל מעבר לים.

לאבא נודע כי שני האחים גוטפרוינד מווינה נושלו מכל רכושם ושולחו לבוכנוואלד, ומובן שמרחפת על ראשם סכנת מוות בכל רגע. רובם-ככולם של המשולחים למחנות הריכוז לא חזרו משם. יש שלא נודע גורלם, ובמקרה ה"טוב" התקבלה מהנהלת המחנה הודעה רשמית כי אפשר לקבל, תמורת תשלום, קופסה קטנה ובה אפרו של האסיר, שמצא את מותו במחנה וגופתו נשרפה. אבא הכיר היטב את האחים גוטפרוינד, שכן הם החזיקו בווינה מפעל לייצור ליקר וצדקם הלך לפניהם כבעלי צדקה בעלי שיעור קומה. סבא בערגלאס החזיק מזקקת כוהל (ספירט) ומפעל לייצור ליקר, ושניים מהמשקאות שייצרו האחים בהשגחה מהודרת, מכר סבא בחנותו.

הדרך היחידה לחלצם מבוכנוואלד הייתה השגת כרטיסי הפלגה לאמריקה בעבורם. אבא החליט כי הוא חייב להציל את האחים האומללים. מדי יום

ביומו הוא הלך אל היהלומנים היהודים שבפעליקאן-סטראט ודיבר על לבם כי חיוני לחלץ את האחים היהודים אצילי הנפש, הגבירים לשעבר, מן הגרדום הנאצי. כך הוא התרים סכומי כסף וקיבצם אחד לאחד, עד שעלה בידו לרכוש בממון רב שני כרטיסי הפלגה.

חסד ה' בידי אבא הצליח, ולאחר שהוכח להנחת דעתם המרושעת של הנאצים, כי לאחים כרטיסי נסיעה לאמריקה - הם שוחררו מבוכנוואלד. מאושרים עד אין קץ שמו מיד פניהם לאנטוורפן, כי משם יצאה לאמריקה האנייה של חברת 'רד-סטאר ליין'.

באנטוורפן מיהרו האחים לפגוש את מיטיבם, אבא, ובאהבה והערצה אין קץ אמרו כי אין בלשונם, הניצולים מעבדות לחירות, ממוות לחיים, מילים מתאימות שיוכלו לבטא את תחושות לבם בפני השליח הנאמן והרחמן של ההשגחה העליונה---

האחים ישבו עם אבא, ובסיפורים נוראיים הבהירו לו מהיכן בעצם חילץ אותם. שערותיו של אבא סמרו לשמע הזוועות המתרחשות במחנה בוכנוואלד. העדים החיים תיארו את המכות האכזריות, את חיי הפחד והאיומים, את היהודים שהוצאו להורג סתם כך, וגופותיהם נשרפו בקרמטוריום. "כל אחד מאתנו ראה את קצו קרב, והשאלה הייתה רק מתי הוא יגיע... לא חלמנו כי נצליח לצאת משם בחיים. ידענו כי אין לנו אפילו סיכוי להיפרד מבני משפחתנו או לצוות להם... דבר אחד לא חדלנו לעשות: להתפלל אל בורא עולם, לבכות ולהתחנן לו ולבקש שיצילנו מרדת שחת, עוד בנו נשמתנו...

"והנה, באת אתה, ידיד אמת, שבעצמו נמצא בגלות ובנדודים, במצב נורא שאינך יודע מה ילד יום, ונשאך לבך להרעיש עולם ומלואו להצלתנו! ברוך ה' שמסר עולמו לשומרים, שמינה אותך לשליח נאמן לשמור נפשותינו ולהצילנו!" חתמו האחים, ומרוב התרגשות רצו לנשק את רגליו של אבא...

מאחר שהם היו אזרחי אוסטריה מקוריים, ולא כאלה שהיגרו לשם מפולין, יכלו השניים לצאת מיד לארצות הברית. בהגיעם אל חופי ניו יורק כתבו מלאי אושר והערצה לאבא, כי הגיעו ברוך ה' לשלום, ועתה הם מחפשים עבודה לפרנסתם. לא היה מאושר מאבא לדעת בבירור כי הציל יהודים ממוות נוראי, לחיים של עבודת ה' מתוך חירות ושמחה.

אחרי פורים תרצ"ט - 39'

לבד בין מים לשמים

הוריו של הייני, יוסף שכר ודודה דורה, חששו להבריח את הגבול, אך כאשר הגיע בנם לבלגיה נפתח השער גם בעבורם. בהיות הנער וגם הוריו ילידי אוסטריה, הם היו רשאים לנסוע רשמית מווינה לבלגיה במסגרת 'איחוד משפחות'. הם שילמו אפוא את כסף הענושים היהודי 'יופא' Juva, קיבלו פספורט שעליו מתנוססת האות J והגיעו לשלום לבלגיה.

בבואם דנו הדוד והדודה עם הוריי בשאלה כיצד להבריח מארצות הדמים את הילדים, שכן בעוד משפחתנו נאלצת להמתין לעשרים במאי 40', האשרה של הייני ושלי הייתה בלא תאריך, מפני שהיינו ילידי אוסטריה.

אבא וגיסו ביקשו לשגר את שנינו לאמריקה, להציל את מי שניתן להציל ולא להשאירנו להמתין עם כולם, פן תיטרף השעה. הוא גם קיווה שהעובדה שאנו נהיה שם תסייע להקדים את מועד כניסת יתר המשפחה לארצות הברית.

הכנות מעשיות נעשו. ב'צייז מנהטן בנק', Chase Manhattan Bank הניו יורקי, נפתחו שני חשבונות - האחד על שם הייני והשני על שמי, ובכל אחד מהם הופקדו אלפיים דולר, שהיו אז סכום נכבד למדי, כדי להתחיל חיים על אדמה זרה.

הייני, שהיה מבוגר ממני בשש שנים, אכן נסע לבדו והגיע לשלום לניו יורק, אך אני, נער בן שתים-עשרה, חששתי לצאת לבדי למסע בין ים לשמים, ולהגיע בודד לארץ זרה, ובכלל, לא העליתי על דעתי אפשרות שאסע בלי ההורים שלי! הבנתי אל נכון כי ייתכן שמדובר בעזיבה לנצח, ולא אראה אותם עוד עד עולם. נשארתי אפוא בצל אבא ואמא, בתחנת הביניים הלא יציבה, בלגיה. כיום, אחרי המלחמה ואחרי כל מה שעברתי, איני מתחרט כלל ועיקר על שלא עזבתי את אבא ואמא לבדם.

לאחר המלחמה נאלצתי לנהל במשך עשר שנים משפט מורט עצבים, כדי לקבל את כספי מבנק Chase. הבנק טען כי מאחר שלא נמצאו בעלים לכסף, הוא העבירו כחוק לעיריית ניו יורק. המשכתי אפוא בהליך נגד העירייה. בית המשפט אילץ את העירייה להשיב את כספי, אולם הגישה הנכלולית של הגורמים המעורבים גרמה לי נזק של ארבע מאות דולר, שכר טרחתו של עורך הדין שנאלצתי לשכור כדי שייאבק על זכותי.

פרק לד

גם צ'כיה מתפרקת

נער הייתי מכדי להסכים לצאת אל מעבר לים לבדי, אך מבוגר מספיק לחוות את הטלטלה העולמית המתחוללת סביבי.

העולם כולו ואני בתוכו המשיך לצפות בחרדה במהלכי ההתפשטות של גרמניה הנאצית.

בתחילת ספטמבר 38', מיד לאחר ה'אנשלוס', התחיל היטלר לדרוש מצ'כוסלובקיה את חבל הסודטים. האזור מעולם לא היה בריבונות גרמנית, אבל רבים מאוכלוסיו היו ממוצא אתני גרמני. היטלר איים לכבוש את החבל במלחמה אם הוא לא יינתן לו בדרכי שלום.

צ'כוסלובקיה סמכה על ההתחייבות של בריטניה, צרפת ובריה"מ המועצות של רוסיה הסובייטית, לערוב לביטחונה. הבריות אמרו כי רוסיה איימה על היטלר שאם יתקוף את צ'כוסלובקיה תגיב רוסיה בהפצצת מינכן, ברלין וגם וינה, בארבעת אלפים פצצות, כך שגם אם אלפיים פצצות יחטיאו או ייורטו – יעשו האלפיים הנותרות את מלאכתן נאמנה.

ואולם מאחר שראש ממשלת בריטניה, צ'מברליין התבוסתן, לא התייצב לצד צ'כוסלובקיה, לא מימשה גם רוסיה את האיום.

צעד נואל לדיראון עולם

צ'מברליין, שחשש ממלחמה, הציע לכנס ועידת פסגה בהשתתפות ראשי ממשלות גרמניה, בריטניה, צרפת ואיטליה. הוא גם נאם בפרלמנט הבריטי ובישר בהתלהבות על הסכמת היטלר לכינון הוועידה, וזכה במחיאות כפיים סוערות של חברי הפרלמנט.

לאחר הנאום פגש יאן מסריק, שר החוץ של צ'כוסלובקיה, את צ'מברליין ואת שר החוץ הבריטי הליפקס, ושאל: "האם צ'כוסלובקיה תוזמן לוועידה במינכן?"

צ'מברליין השיב לו בשלילה והסביר כי היטלר לא יסבול השתתפות נציגי צ'כוסלובקיה בוועידה. מסריק המזועזע הגיב בחריפות במשפט אחד:

"הקרבתם את ארצי, כאילו כדי להציל את השלום, שהאלוקים ישמור את נשמותיכם!"---

בעשרים ותשעה בספטמבר 38', ד' בתשרי תרצ"ט, התכנסה במינכן ועידת הפסגה שנקראה 'ועידת מינכן'. השתתפו בה: הפיהרר של גרמניה הנאצית הצורר אדולף היטלר; ראש ממשלת בריטניה נוויל צ'מברליין; ראש ממשלת צרפת אדואר דאלאדיה; ובניטו מוסוליני, שליט איטליה הפשיסטית. צ'כוסלובקיה, שעל גורלה דנה הוועידה, לא הוזמנה אליה, וכן לא הוזמנו נציגים של ברית המועצות, בעלת בריתה של צ'כוסלובקיה.

באישון הלילה שבין עשרים ותשעה בספטמבר לשלושים בספטמבר חתמו הצדדים על הסכם מינכן. ההסכם קבע שהצבא הגרמני יוכל להשלים את השתלטותו על חבל הסודטים הצ'כוסלובקי עד עשרה באוקטובר, ושוועדה בין-לאומית תחליט על עתידם של שטחים נוספים השנויים במחלוקת.

בתגובה להסכם המביש אמר וינסטון צ'רצ'יל, שהיה אז ראש האופוזיציה בבריטניה, ועם פרוץ מלחמת העולם השנייה החליף את צ'מברליין והיה לראש ממשלת בריטניה: "בריטניה הייתה יכולה לבחור בין חרפה למלחמה. היא בחרה בחרפה ותזכה במלחמה".

גם מנהיג ברית המועצות סטאלין זעם על הוועידה ותוצאותיה. בעקבותיה הוא מצא את עצמו לבדו במזרח, מול גרמניה הנאצית, שוחרת הכיבוש,

ועידת מינכן
קשר רשעים:
היטלר,
צ'מברליין,
דאלאדיה
ומוסוליני
מתייצבים
בשורה אחת
בוועידת
הפסגה הידועה
לשמצה

עלה נידף
צ'מברליין
מנפנף בגאווה
בהסכם מינכן

נחוש לנצח
את הרוע
צ'רצ'יל,
מחווה את
תנועת ה'ווי'
(ויקטורי, ניצחון)
המפורסמת
שלו

שכרתה ברית עם מעצמות המערב. רבים יאמרו כי ועידת מינכן הייתה מן הגורמים שהאיצו בסטאלין לכרות עם היטלר את הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, כשנה לאחר מכן.

הסודטים הנאצים היו שיכורי ניצחון. בסביבות הימים הנוראים של השנה ההיא, תרצ"ט, 38', הגיעו סודטים אל וינה במכוניות שעוטרו בשלטי ענק המכריזים: "מודים אנו לפיהרר שלנו, שהביאנו הביתה מארץ הסודטים".

אין עוד צ'כוסלובקיה

אם חשב מישהו שהגרמנים יסתפקו בסיפוח חבל הסודטים - הוא התבדה מרות. העם הצ'כוסלובקי האומלל הוכרח למסור לגרמנים את חבל הסודטים, שבו היו ביצורי הגבול העיקריים של צ'כוסלובקיה, וכך הוא נותר חשוף לחלוטין לפלישה גרמנית.

זו אכן מיהרה לבוא, ובחמישה-עשר במרץ 39' (כ"ד באדר תרצ"ט) כבשה גרמניה את צ'כוסלובקיה, וזו נמחקה מהמפה והפכה למדינה שסועה הכוללת שני חלקים עיקריים: השטח שמכאן ואילך כונה צ'כיה הוא 'הפרוטקטורט (שטח החסות) Protektorat של בוהמיה ומורביה', ושטחה של סלובקיה, שהכריזה על עצמאותה עם ממשלת בובות בחסות הגרמנים. חלקים אחרים מצ'כוסלובקיה סופחו להונגריה ולפולין: הונגריה זכתה בכשליש מסלובקיה, שטח שבו היו רבים מהעם ההונגרי, ואילו פולין אימצה מחוז של שלזיה, שבו היו אוכלוסין רבים ממוצא פולני.

תרגולות הגנה אזרחית

בלגיה רעדה מפחד גרמניה הנאצית. מיד לאחר השתלטות הגרמנים על צ'כיה, ניתנה הוראה שלטונית כי על כל ילד לשאת על צווארו טבלה שעליה רשומים שמו, תאריך לידתו וכתובת מגוריו, שאליה יש לפנות בשעת חירום. הכול הבינו כי מלחמה עלולה לפרוץ בכל רגע, ומוכרחים להיות מוכנים ככל האפשר.

חודש לאחר מכן החלו בבתי הספר אימונים ותרגולים להגנה אזרחית בשעת חירום ובעת התקפה אווירית. אפילו הילדים הגויים בבית הספר החלו לפחד ממה שעלול להתרחש, אף שבמידת מה היו להם האימונים לסוג של חוויה.

התהדקות טבעת החנק עם כיבוש צ'כיה הביאה את אבא לעשות ניסיונות נואשים נוספים לחילוץ אביו ואחותו אל בלגיה. ואולם כל המבריחים הבהירו כי אין בידם להביא אנשים בבטחה, אלא בנתיב הליכה של שעות ארוכות בדרכים הרריות עקלקלות וקשות. משימה זו הייתה בלתי אפשרית בעבור סבא, שכבר לא היה צעיר לימים. אבא היה מודאג מאוד בעניין הבאות. הוא לא ידע מה יהיה גורלו של סבא, כשם שלא היה ברור כלל אם תספיק המשפחה להיחלץ מעמק הבכא בתאריך שבו תיכנס לתוקף הוויזה לארצות הברית – עשרים במאי 40'. הידרדרות המצב מחודש לחודש חידדה את החשש שנחמיץ את המועד.

מראות מן הזוועה

למרות זרם הפליטים שהגיע לאנטוורפן, רבים מיהודי המקום הטילו ספק בסיפורי הפליטים וקיבלו בהרמת גבה של תמיהה וחוסר אמון את תיאורי הזוועה שתיארו יהודי וינה, על המכות והרציחות, על עבודות הכפייה הבזויות ברחובות ועל החרמת הרכוש. הדברים נשמעו מפחידים ודרמטיים מכדי שיאמינו שהם אמתיים. כדי לנער את היהודים מתרדמתם יזמו יהודים קומוניסטים באנטוורפן את הבאתה של מצגת שנוצרה ברוסיה הקומוניסטית והגיעה למדינות אירופה וגם למערב, ובה נחשף בגלוי פרצופה המפלצתי של גרמניה הנאצית. שמה של המצגת הוא Professor Mamlock – פרופסור ממלוק, והיא מתארת בצבעים עזים את רדיפות היהודים בגרמניה, באמצעות תיעוד סיפור רדיפתו ורציחתו בידי הנאצים, של מנתח יהודי רב-מוניטין בגרמניה.

המצגת חידדה את תמונת המצב, ומי שצפה בה ראה במו עיניו כיצד נראים בשטח האיסור שהוטל על יהודים לעסוק במקצועות חופשיים, הקריאות הפומביות שלא לקנות אצל יהודים, ובשלב מתקדם יותר – שאר הרדיפות האכזריות. בעקבות זאת הפנימו רבים כי העדויות אינן כוזבות כפי שנטו להניח קודם לכן. התובנה הזאת הצילה יהודים רבים, שנמלטו מבלגיה אל ארצות החופש רגע לפני הכיבוש הנאצי.

בעיניים פקוחות אל האבדון

במשפחתנו עקבו אחר העיתונות העולמית ולמדו כמה קשה ונורא מצבו של העולם מול המפלצת הגרמנית הנוהמת. העיתון 'די פאריזער היינט' כתב גלויות

כי שתי המעצמות של מערב אירופה, צרפת ואנגליה, רואות בעיניים פקוחות ובאפס מעשה את ההכנות של היטלר לכיבוש פולין. אכן, הכול ראו כיצד נצעדו הצעדים בעקביות, זה אחר זה: בראשונה דרש היטלר לספח לגרמניה את העיר החופשית דנציג. אחר כך הרחיב דרישתו, לסיפוח המסדרון הפולני הבין-לאומי - שטח אדמה צר שהפריד את חבל פרוסיה המזרחית משאר גרמניה. אלה היו החלטות שנכפו על גרמניה בידי הכובשים ממדינות המערב, ונחקקו בהסכם ורסאי, שהושג ב-1919, לאחר מלחמת העולם הראשונה. שר החוץ הפולני יוזף בק חש לבקש הגנה מצרפת ומאנגליה והתגלגל בשיחות מדיניות עם עמיתיו, אך כל שהשיג הוא הצהרות חלולות, ריקות מתוכן. צרפת ואנגליה הודיעו על כריתת ברית ידידות עם פולין ועל הצהרת ערבות לביטחונה אם תותקף בידי גרמניה, הצהרות שהעתיד יגלה כי לא שוו את הנייר שעליו נכתבו. פולין נפלה חלל לרגליו הדורסניות של הנאציזם, ואין מציל.

פרק לה

כינוס לרשעים

לנוכח הברית של צרפת ובריטניה הלכה ונרקמה חזית נגדית, שבה חברו שני אויבים בנפש מאתמול: היטלר – הפיהרר הנאצי, וסטאלין – הקומוניסט הסובייטי. באחד הימים קראנו ב'די פאריזער היינט' וגם שמענו בשידורים העולמיים, כי כדי לאפשר את המשך השיחות בינה ובין גרמניה הנאצית, נעתרה רוסיה לפטר את שר החוץ שלה, היהודי מקסים ליטבינוב, ולמנות תחתיו את ויאצ'סלב מולוטוב, שאינו יהודי. הנאצים לא הסכימו לשוחח עם איש ששמו המקורי היה מאיר חנוך וולך-פינקלשטיין, והרוסים התקפלו וויתרו על שירותיו.

אבא היטיב להבין את המשמעות: הדוב הרוסי הענק הולך שבי אחר גרמניה ונכנע לכל גחמותיו של הצורר היטלר. הוא יצא אל היהודים שברחובות, העיר והתריע בפניהם: "אם רוסיה מחליפה מיניסטר יהודי לדרישת גרמניה, דעו כי המצב לוחץ ומעיק עד אימה! הסיקו מסקנות! קומו וברחו לכל אשר יישאוכם רגליכם!---"

למי שהדבר טרם היה ברור, באו הנאצים עצמם ופיזרו את הספקות: בעודם מנהלים את המגעים הדיפלומטיים הקדחתניים, הם לא חדלו מלהכריז את ההכרזות הארסיות ביותר נגד היהודים.

אבא ראה בבהירות את הרשת הנפרשת לרגלי פולין. מדי שבוע הוא כתב איגרות אזעקה נרגשות אל קרובינו שהתגוררו במדינה זו, בערים רימנוב וריישא, והתחנן לפניהם שיברחו לאלתר מהמדינה העומדת ליפול טרף לחיית הפרא הנאצית.

כרעם ביום בהיר

היטלר רקם את תכניתו להתנפל על פולין, אך לפני שהצעיד את צבאו מזרחה נקט צעד מדיני מתוחכם - ברית עם רוסיה. ברית זו לכדה בעבורו כמה ציפורים בחץ שנון אחד:

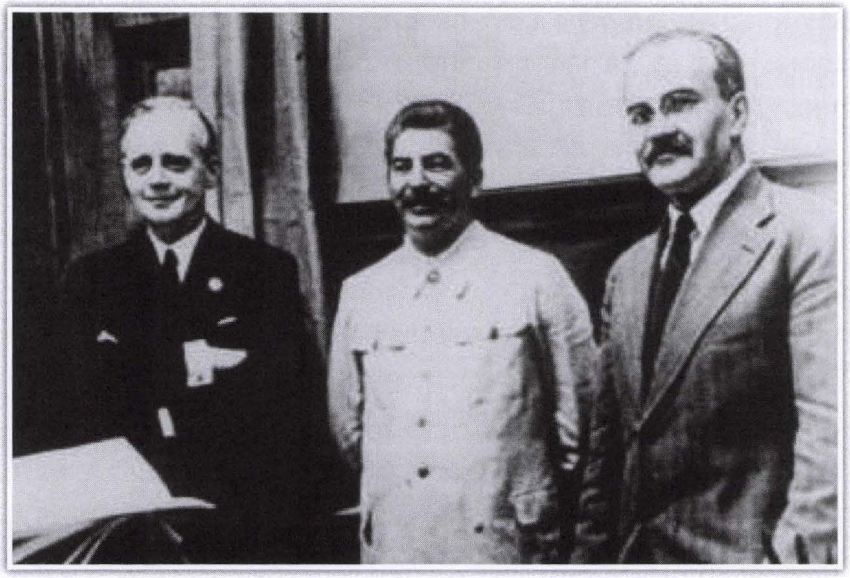
היטלר חשש פן תראה רוסיה את כיבוש פולין כהכרזת מלחמה עליה. הוא גם ביקש להחליש את ערנותה של רוסיה, לצורך התקפתו העתידית עליה, וכן רצה להימנע מהצורך להילחם בו-זמנית בשתי חזיתות - מול רוסיה ומול מדינות המערב.

מסיבות אלה ואחרות קיימה גרמניה הנאצית שיחות דיפלומטיות קדחתניות עם רוסיה, ואלו הובילו להסכם ריבנטרופ-מולוטוב, שבמרכזו הסכם אי-התקפה בין שתי המדינות, ובחלקו הסודי: חלוקתה של פולין ביניהן.

רוסיה ראתה בהסכם עוגן הצלה בעבורה, שכן הצבא האדום היה חלש ולא היה ערוך למלחמה, בשל טיהורים שערך סטאלין בשורות קציניו הגבוהים. צמרת הקומוניזם הייתה נתונה בטירוף של מאבקים בין טרוצקי היהודי ובין סטאלין, שאגב, היה לו גיס יהודי ששמו קגנוביץ'.

הגסטפו של הנאצים, שלמד את טבעו של סטאלין וידע כי הוא חשדן כרוני, חרש מזימה מתוחכמת: בדרכים עקלקלות הוא הפיץ ידיעות שווא שיצרו את הרושם שהגנרלים הבכירים ביותר בצבא האדום אינם אלא בוגדים. סטאלין בלע את הפיתיון, הדיח את הגנרלים והוציאם להורג או הגלה אותם לסיביר. המלכודת האכזרית של הגסטפו קצרה הצלחה מדהימה: הצבא האדום נותר בלי שרשרת הפיקוד הבכירה והאיכותית שלו.

המנהיג הרוסי גם לא סמך על המערב, שגילה אזלת יד שערורייתית בהיכנעו בלי קרב לגרמנים ובהפקירו לידיהם את צ'כוסלובקיה. סטאלין אף קיווה שהסכם עם הגרמנים יחזק את השפעת הקומוניזם בעולם, מול המערב

קשר רשעים

מימין: מולוטוב, סטאלין, ריבנטרופ – כורתים הסכם בין כוחות הרשע

חלוקת הנתחים

מפת אירופה לאחר קריעתה וחלוקתה בין הטורפים הגרמנים והרוסים

העוין אותו, וסבר שהקומוניסטים במדינות המערב, צרפת למשל, ירימו את ראשיהם.

ימים אחדים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, בעשרים ושלושה באוגוסט 39', ח' באלול תרצ"ט, חתמו שר החוץ הגרמני יואכים פון ריבנטרופ ושר החוץ הסובייטי ויאצ'סלב מולוטוב על ההסכם שסלל את דרכם של הנאצים אל פולין.

ההסכם הרעיש את העולם כרעם ביום בהיר. העולם, שעד אז היה שאנן למחצה, התעורר כמו מחלום עמוק. גם החירשים כבר שמעו את תופי המלחמה רועמים. מדינאי העולם גילו פתאום בפלצות כי ברית המועצות אינה מדינה אנטי-פשיסטית ושוחרת שלום, כפי שהכריזה בקול רם בעת שהצטרפה לחבר הלאומים.

העיתון 'די ווארשעווע היינט' קרא ליהודי פולין להימלט בטרם תדביקם הרעה. אבא לא היה צריך את התרעת העיתון, והוא המשיך לזעוק מרה אל יהודי אנטוורפן, שיבינו את חומרת השעה וימהרו להימלט, אך רק מעטים קיבלו וקיימו את עצתו.

פרק לו

סבא נלכד בשחיתותם

אלול תרצ"ט - ספטמבר 39'

ביום המר והנמהר י"ז באלול תרצ"ט (1 בספטמבר 39') פרצה מלחמת העולם השנייה, בהתנפלות צבאות הנאצים על פולין. המדינה האומללה סמכה על צבאה, שהיה בעיקרו חיל פרשים מיומן מול גייסות שריון, ונשענה על קנה רצוץ וחלול של הבטחות צרפת ואנגליה.

מיד עברה כוס התרעלה גם על יהודי וינה. הצוררים ביקשו להבהיר לכול כי היהודים הם "פושעי מלחמה" מסוכנים, ועל כן ליקטו ועצרו באכזריות אלף יהודים מתושבי העיר שמוצאם מפולין, המדינה שעתה עומדת עמם בקשרי קרבות עקובים מדם.

בתי הכלא ובתי המעצר כבר היו מלאים עד אפס מקום בחטופים יהודים מעונים, ועל כן דחסו הצוררים את טרפם אל תוך האצטדיון המקומי.

פני זקנים לא נהדרו ביום ההוא, וגם סבא, הצדיק הנערץ, איש חסיד וישר, רבי ישראל קערן, איש שיבה כבן שבעים וארבע שנה, נחטף מביתו באכזריות והושלך אל האצטדיון.

בבית סבא נותרה לבדה, חרדה עד מוות ומודאגת לשלום אביה הישיש, בתו גינא, הכלה האומללה שחתנה נרצח שנתיים קודם לכן בדאכאו. היא לא

ידעה היכן נמצא אביה ומה עלה בגורלו. כל הניסיונות לברר זאת העלו חרס. הצוררים סירבו למסור פרטים, וזה היה חלק מהטרור שהשליטו.

מקץ ימים הגיעה אל גינא גלויית דואר מאת אביה, ובה הוא כתב שהוא עצור באצטדיון העירוני, ב'סקטור B' (מחלקה בֵּי), שאין בידו כסף כלל ושהוא מבקש שהיא תשלח לו כסף וכן בגדים להחלפה ועוד כמה פריטים.

גינא הכינה מיד הכול. היא ידעה אל נכון כי מסוכן למדי בעבור יהודייה להתקרב אל האצטדיון, פן יחטפוה ויוסיפו גם אותה אל העצורים. למרות זאת חירפה את נפשה, ניגשה אל שער האצטדיון, ביקשה מהשומרים הנאצים האימתניים להעביר את החבילה אל אביה, וקיבלה את הבטחתם כי החבילה תועבר ליעדה. בחסדי שמים לא אונה לה רע והיא שבה לשלום אל מעונה.

מאמצינו לא ידעו רגיעה. אבא ובני המשפחה עשו ניסיונות נואשים להשיג לסבא דרכון נאנסן. הם נטלו תמונות שלו ואף השיגו בשבילו ויזה לבלגיה. הם טענו בפני השלטונות כי ילדיו כבר נמצאים בארץ זו, והוא מבקש להתאחד עם משפחתו, אך כל המאמצים התנפצו אל סלעי הרשע הגרמני.

תפילות ימים נוראים ומאוימים

עודם כלואים בידי הצוררים המסוכנים, בלי לדעת עד מתי, ואם יראו אי-פעם אור עולם - התקדש על כאלף היהודים אשר באצטדיון יום הדין, ראש השנה. הם התייצבו להתפלל לפני שוכן מרומים, מעומק הלב השבור לרסיסי-רסיסים. לשליח ציבור בחרו בבנן של קדושים, רבי משה'ניו הי"ד, בנו של האדמו"ר מקופישניץ, אולי יתייצבו זכויות אבותיו ואבותיהם, וייקרע רוע גזר דינם.

תפילות כמו של היהודים השבורים והרצוצים הנידונים למוות ולעינויים, לא נשמעו זה דורות בווינה. היהודים עמדו וקראו בתחינה, בעיניים טרוטות מבכי, את הפיוט 'אחות קטנה' הפותח את ראש השנה:

"עד מה תעלים, עינך ותראה. זרים אוכלים, נחלותיה. תכלה שנה וקללותיה...

רעה את צאנך, אריות זרו. ושפוך חרונך, באומרים ערו. וכנת ימינך, פרצו וארו. לא השאירו. עוללותיה. תכלה שנה וקללותיה..."

צדיק וקדוש
רבי יצחק מאיר השל מקופיטשניץ

המבדיל בין קודש לחול
הצדיק רבי אברהם יהושע השל מקופיטשניץ, בסעודת דוד מלכא משיחא בווינה

בקרבך קדוש ישראל
רבי אברהם יהושע, שלישי מימין, בהתהלכו עם מקורביו בווינה

רבי משה הקדוש
רבי משה'ניו מקופיטשניץ הי"ד, שנהרג בבוכנוואלד עם זקני ר' ישראל קערן הי"ד, נשען על השולחן, בקרב מעריצו במאורע שהתקיימה בארה"ב

קולם געה בבכייה עת הזכירו את שורות הפיוט שכמו נכתבו על אודותיהם ולמענם:

"מתי תעלה, בתך מבור. ומבית כלא, עולה תשבור. ותפליא פלא, בצאתך כגבור. לְהָתֵם וְכַלֵּה, מכלותיה. תכלה שנה וקללותיה..."

חמישה מתוך אלף

כשבועיים אחרי ראש השנה שלחו את כל אלף היהודים הנצורים אל מחנה הריכוז הנורא בוכנוואלד שבגרמניה. בצפיפות נוראה דחסו את האנשים אל קרונות הרכבת, למסע ייסורים בדרכם אל המוות.

מסילת ברזל לא הובילה ישירות אל שאול תחתית זו ששמה בוכנוואלד. נעצרו אפוא בתחנת הרכבת של וויימאר, ואז התברר שהנסיעה ברכבת יכולה להיחשב מסע תענוגות לעומת ההליכה הקשה והמייסרת, לאורך כעשרה קילומטרים, מוויימאר לבוכנוואלד. היהודים האומללים נדרשו לצעוד במהירות ובלא הפסקה, בעוד הרוצחים משתמשים בלי הרף בפרגוליהם ומכים בהם באכזריות רבה.

את כל זאת שמעתי במו אוזניי משרידי 'זקני בוכנוואלד', חמשת היהודים היחידים שנשארו בחיים עד סוף המלחמה מתוך אלף המעונים מווינה. זה היה כאשר לקראת קץ המלחמה הגעתי אף אני, בקַצה של 'צעדת המוות', אל המחנה הנורא.

כאשר פגשתי שם אחד מהחמישה, ידיד משפחתנו, ר' אפרים זיידן, לא הכרתיו כמעט. הוא היה שדוף ורזה, כפוף ותשוש, צל-צלו של האיש שהכרתי בימים הרחוקים כל כך, בווינה בשלוותה. רק העיניים הבוערות נותרו כשהיו. הוא תפס אותי אז בדש בגדי והעיד בהתרגשות:

"רואה אתה כאן, את הבלוקים ממספר 62 עד 65? כאשר הגענו לכאן מווינה הם עדיין לא נבנו. בבואנו בשערי המחנה התברר כי כל הדיוטות התחתונות שבשאול הנוכחי מלאות עד אפס מקום. לא היה לרשעים היכן לשכן אותנו. הקימו אפוא הצוררים בדיוק במקום הזה, שהיה אז מגרש חשוף, ארבע סוכות ענקיות, חסרות כתלים, ובהן שיכנו את אלף יהודי וינה, מאתיים וחמישים איש בכל סוכה. אני הייתי בסוכה אחת עם סבך היקר, רבי ישראל, ועם בנו של הרבי מקופישניץ.

"אוי, כמה נוראים היו המגורים בסוכות האלה! על אדמת המחנה הטחובה והלחה נאלצנו לישון בלילות החורף הקרים. מי יכול לשאת זאת ולשרוד?!"

כלו במכאובים ימינו

ארבעת השרידים האחרים הוסיפו וסיפרו על התלאות אשר מצאום מיד בהגיעם. הצוררים חיפשו בכל יום דרך אחרת להכאיב ליהודים ולענותם. נוראות ואיומות היו השעות הארוכות שבהן העמידו את היהודים ב'אפעל', המסדר, בכל מזג אוויר: בקיץ ובחורף, בשרב כבד או תחת גשם סוחף, כמו גם בשלג עז.

שיטת כיליון מיוחדת הייתה ה'שטראף-שפורט', ספורט הענושים, תחביב הענישה של הנאצים. אחרי יום של עבודת פרך עד כלות הכוחות ומכות אכזריות, שדיכאו לחלוטין את הרצון לחיות – נשלחו האסירים המעונים לישון על דרגשי העץ הנוקשים. בקושי הצליחו להירדם, ופתאום, בשעה עשר בלילה, הריצו אותם מהדרגשים אל רחבת המסדרים, למסדר של "אימונים", שלא היו אלא עינויים. העינויים האלה נמשכו לעתים ארבע שעות ואף חמש שעות, עד שתיים ושלוש אחר חצות. היחידים שלא התעייפו מן הפעולה היו הרוצחים, ש"חיו" את עבודתם הסדיסטית.

הצוררים הריצו את היהודים סביב-סביב, כשהם "מעודדים" אותם במכות מגלב אכזריות. מכות על הגב, מכות על הידיים, מכות על הראש, מכות בכל מקום שתפגע בו האלה. המגלבים שלהם היו עשויים ממגוון חומרים, שכל אחד מהם הטביע את המכה האכזרית בצורה אחרת: היו קשיחים, עשויים עץ וברזל, והיו גמישים, מחוטי ברזל שזורים או משער זנבות סוסים.

לאחר מכן הם ציוו על היהודים האומללים, שבקושי יכלו להניע את גופם המיוסר, לערוך תרגילי "התעמלות" וחילוץ עצמות: לשבת על הברכיים, להתכופף ולהתרומם, לקפוץ ולנתר. מי שלא עצר כוח לקום – היכוהו מכות רצח ובעטו בו בחמת זעם במגפיהם המצוחצחים, עד צאת נשמתו.

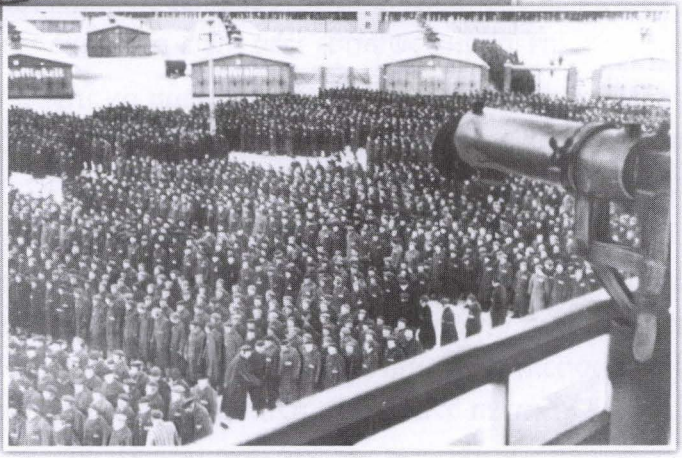
האם מישהו יכול לתאר את המסדרים הנוראים האלה, שבהם עמדו האומללים שעות ארוכות, בכל מזג אוויר – בין בימים לוהטים של קיץ, תחת שמש יוקדת, בארבעים וחמש מעלות חום, ובין בקור חורפי מקפיא, שמגיע

חיות אדם מול טרפם
קצינים נאצים בבוכנוואלד, מדווחים בזחיחות למפקדם על המוני האסירים הניצבים מולם

'אפעל פלאץ'
רחבת המסדרים, שהיו בעצם עוד כלי עינויים

שפופים מול מבקשי נפשם
יהודי וינה במגרש המסדרים בבוכנוואלד

במקום זה אף למינוס עשרים וחמש מעלות, כשהם לבושים בבגדים קלים בלבד, בלי כל מגן מפני הצינה החודרת אל תוך העצמות!

"לא אחת היינו מוצבים במסדר ונדרשים לחזות במשך שעות רצופות כיצד מענים ומכים יהודים יקרים מאחינו, עד צאת נשמתם", העידו השרידים. "מראות זוועה אלו היו גורמים לנו חלישות דעת נוראה, עד שלא יכולנו לעמוד על רגלינו!"

הרי גם אנשים מאושרים, בריאים, שבעים ולבושים היטב עלולים להתעלף מעמידה של שעות בשמש או בקור, וכל שכן אסירים משוללי תקווה, חלושים, רעבים ולבושים בלבוש שאינו מתאים למזג האוויר. מובן שרבים לא החזיקו מעמד, אלא נפלו מתוך חולשה, כי כשל כוח סבלם, או פשוט התעלפו. זה היה סופם, כי מיד הוכו עד מוות.

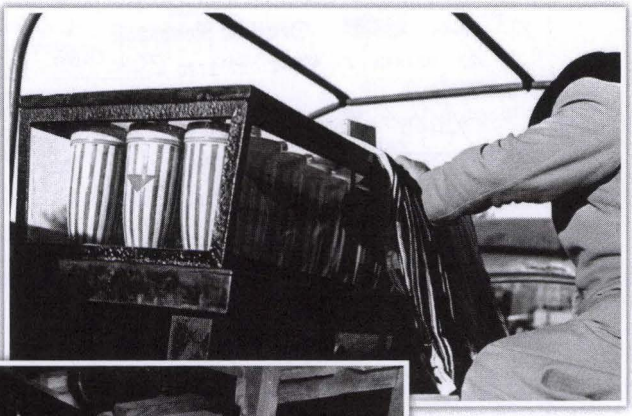
"כך, יום אחר יום, סחוטים מעבודת פרך, דוויים ממכות רצח, קפואים משינה על אדמת טחב רטובה וקרה, הוציאו אותנו אל מסדרי ה'שטראף-שפורט' הליליים, ומסדרי המוות האכזריים השלימו את מלאכת הכליה. בתוך כשלושה חודשים, כמעט כל אלף יהודי וינה היו עם הקדושים---"

שמועה כי באה

אל מקום מפלטנו באנטוורפן הגיעה הידיעה המדאיגה עד כלות הנפש, כי סבא נחטף מביתו, ולאחר המעצר באצטדיון גורש לבוכנוואלד. אבא לא מצא לעצמו מקום, ומדי פעם בפעם בקעה מלבו גניחה של כאב וחרדה.

באחד הימים שמעתי את המבוגרים מסתודדים כי הגיעה ידיעה מרה, עדיין בלי פרטים ובלא אימות, כי הצוררים הנאצים רצחו מישהו מבני משפחתנו הקרובה. הידיעה לא נתנה לי מנוח. יומם ולילה התהלכתי כשהידיעה העמומה מכרסמת בלבי, מכלה בשקט את שרידי השלווה---

החיים הזורמים כפו עלינו להמשיך כרגיל כמעט. הלכתי לבית הספר, ומשם שבתי הביתה עם חברי עגאן געניוויטש, כדי ללמוד בביתנו עם המלמד ר' יעקב קינסטלער. המלמד שלנו היה מיוחד בדרך לימודו. הוא הצליח להכניסנו לעומק נבכי הסוגיה בגמרא ולהשכיח מאתנו עולם ומלואו, כולל הצרות...

אפרם צבור
על גבי המזבח
אפרם של מאתיים אלף קדושים ממחנות ההשמדה באוסטריה, מועלה בשנת תש"ט לקבורה בירושלים

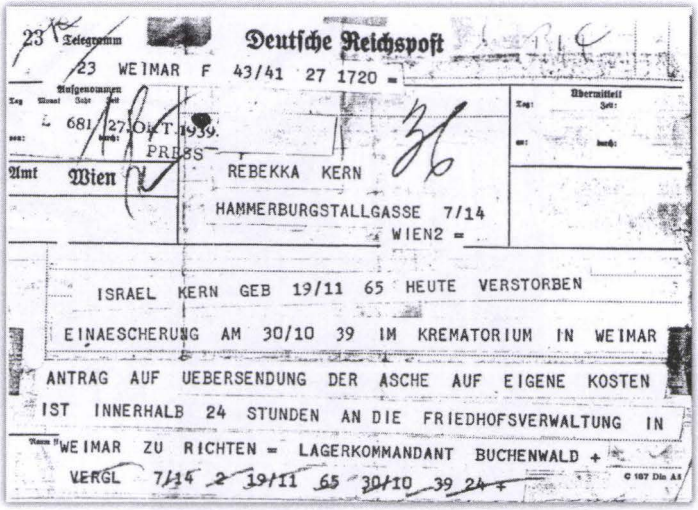

רמץ הקדושים רותח
ארץ אל תכסי דמם ואל יהי מקום לזעקתם. בעת שחרור מחנה בוכנוואלד, קצין אמריקני מגלה בזוועה את מחסן מכלי האפר של הקדושים

באחד הימים, בפתחי את דלת ביתנו, נגלה לעיניי מחזה קודר ונורא של תשעה באב: אבא יושב על הארץ, נר נשמה מהבהב לפניו, וסביבו דוממת ודומעת כל המשפחה.

כאבחת חרב פילחה ההבנה את תודעתי: משהו נורא קרה לסבא!---

בכל זאת שאלתי מה אירע, והתשובה הייתה קשה מנשוא: זה עתה הגיע מברק מחריד מגינא, אחות אבא. אל ביתה של הבת, היתומה מאם, השבורה והרצוצה, שלא התאוששה מהאסון המר האישי שלה - הריגת חתנה שבועות ספורים לפני מועד נישואיהם המיועד - הגיע ממחנה בוכנוואלד מברק שהודיע בקרירות עניינית כי אביה מצא את מותו במחנה, כי גופתו נשרפה בקרמטוריום וכי אם יש את נפש המשפחה לקבור את אפרו, עליה לשלוח תשלום ולקבל בתמורה את פחית האפר.

Telegramm
Deutsche Reichspost
23 WEIMAR F 43/41 27 1720 =
Aufgenommen
Tag Monat Stde Min
681 27 OKT 1939
PRESS
Amt Wien
REBEKKA KERN
HAMMERBURGSTALLGASSE 7/14
WIEN2 =
ISRAEL KERN GEB 19/11 65 HEUTE VERSTORBEN
EINAESCHERUNG AM 30/10 39 IM KREMATORIUM IN WEIMAR
ANTRAG AUF UEBERSENDUNG DER ASCHE AUF EIGENE KOSTEN
IST INNERHALB 24 STUNDEN AN DIE FRIEDHOFSVERWALTUNG IN
WEIMAR ZU RICHTEN = LAGERKOMMANDANT BUCHENWALD +
VERGL 7/14 2 19/11 65 30/10 39 24 +

ואפרו צבור

המברק ששלחו השלטונות הגרמניים ממחנה בוכנוואלד ובו בישרו בציניות את הבשורה הנוראה על "פטירת" סבי ר' ישראל קערן והודיעו כי אפשר לקבל את אפרו בתוך 24 שעות, כנגד תשלום אגרה

את ה"שירות" ה"אדיב" וה"מתחשב" הזה – ראוי להדגיש – עשו רק בימים ההם. מאוחר יותר לא הודיעו דבר למשפחות ולא "מכרו" עוד את האפר.

בלב קרוע ומורתח מיהרה גינא לשגר מברק אל אחיה, להודיע לו על האסון הנורא---

עפר ארץ ישראל

סבא רבי ישראל, ותיק וחסיד, חי כבר בימים הטובים והשלווים בבחינת "ושוב יום אחד לפני מיתתך". כעצתו הקדושה של רבי שמעון בן לקיש בגמרא, ניצח את יצרו גם בדרך של "יזכור לו יום המיתה". כסגולה שלא להסיח דעת מזה וכהכנה לזמן של 'אחרי מאה ועשרים', הוא רכש לו שקיק של 'עפר ארץ ישראל', לפזר בקברו לעת פקודתו.

בתו, דודתי גינא, ראתה לא אחת את שקיק העפר במגירה של אביה. בדרך כלל לא נהגה לשאול שאלות על ענייניו הפרטיים, אך פשרו של השקיק סקרן אותה מאוד, והיא העזה ושאלה אותו על אודותיו. לשאלתה, נשא אביה עיניים

מחייכות, משקיפות עמוק-עמוק אל רגעי הנצח, והסביר: "הרי אדם אינו חי לעולם... צריך להתכונן... אחרי מאה ועשרים, סוף אדם למות, ויש עניין לפזר בקבר מעפר ארץ הקודש, ונאמר: 'וכיפר אדמתו עמו'"...

גינא כמובן לא הוסיפה לדבר עוד על השקיק, והעדיפה שהוא ישכון במגירה שנים רבות וארוכות, עד מאה ועשרים שנה...

עכשיו, משהגיעה הדרישה לשלם בעבור אפרו של אביה הקדוש, מיהרה לשגר את הכסף, כדי שלא לעכב אף לרגע את קבורתו.

משהגיעה פחית האפר הוליכוה החברה קדישא בחרדת קודש במעלות קדושים וטהורים, כזוהר הרקיע מאירים ומזהירים, לקבורה בחלקת אבותיו.

בהגיע "נושאי המיטה" אל בית העלמין, נזכרה פתאום גינא בשקיק העפר מארץ ישראל והבינה כי צוואתו היחידה של אביה, שהרוצחים לא הניחוהו לצוות לביתו, היא לפזר בקברו מעפר ארץ הקודש!

מיהרה אפוא ורצה הביתה, הביאה את העפר השמור במגירה, והחברה קדישא עשו בו כאשר ציווה סבא. כך נתקיים בו בפועל, ביטויו של אבי האומה אברהם אבינו: "ואנכי עפר ואפר"---

מיד אחרי עלייתו של סבא במעלות קדושים שיגר אבא מבריח שיביא לאנטוורפן את אחותו גינא, היתומה מאב ואם, דרך קלן, בדומה לדרך שעשינו אנו.

גם את העדות על רציחתו של סבא שמעתי מר' אפרים זיידן, כאשר הגעתי ב'צעדת המוות' אל המחנה הנורא ופגשתי את שרידי בוכנוואלד.

"בעיניי ראיתי, לעת ה'שטראף-שפורט', את סבא שלך, החסיד, הצדיק והיקר, איש אציל ונפלא, ישיש ונכבד בעמיו, ברגעיו האחרונים---" סיפר ר' אפרים, "אחרי עבודת הפרך של היום, המלווה במכות שהגוף לא היה מסוגל לשאת, הגיע ה'שטראף-שפורט'. סבא ניסה לציית, כדי שלא להתגרות בשטן. רבי ישראל קערן לא הסיח דעתו מחובת היהודי לשמור על חייו, ככתוב: 'וחי בהם, ולא שימות בהם'. למרות גילו ומצב בריאותו הוא השתדל שלא לתת לרשעים תירוץ להתגולל עליו. אבל כוחותיו שוב לא עמדו לו. הוא לא היה מסוגל לנוע עוד בתרגילי ה'התעמלות' המסובכים, שגם צעירים וחסונים לא הסכינו להם.

"רק לזה חיכה הרוצח שעמד לידו ופיקח על תנועותיו. בכל כוחו הוא מיהר להכות בו, עד כי נפל והחל מתמוטט אל שערי מוות. הצורר, הצוהל למראה עיניו, רמס אותו במגפיו ארצה, בשיא של רשעות ורוע---

"זכור לנו היום הזה, יום כאוב ומר", חתם ר' אפרים את העדות הנוראה, "יום י"ד במרחשוון הוא היה". כחודש וחצי בלבד החזיק מעמד סבא היקר ר' ישראל במחנה הנורא. ארבעה ימים לפניו, ביום י' במרחשון, היכו ודרסו למוות את בנו הקדוש של הרבי מקופישניץ. ארץ, אל תכסי דמם!

פרק לז

לאן שיישאוהו רגליו

פליטים ראשונים הגיעו מפולין, רדופים מהטרור והרציחות של הנאצים. מהראשונים שהצליחו להבקיע דרך קווי החזית לאנטוורפן, היה יהודי מקראקא ששמו קורנגולד, שהגיע עם בתו בת האחת-עשרה.

את היתמות והשכול שעטפוהו ביטא היהודי בקולו המריר. הוא סיפר כיצד בלי התראה מוקדמת התפרצו הנאצים אל ביתו שבקראקא ומיד ירו למוות באשתו. בחסדי שמים הוא הצליח לחמוק מכדורי הרצח שלהם ולברוח מהדירה עם בתו, שבאותו הרגע הייתה ליתומה.

החלטתו בשלה: מוכרחים לברוח, לא משנה לאן, העיקר – לברוח! בדרכים קשות ועקלקלות, רצופות סכנות בכל רגע, הוא הגיע לאנטוורפן. שבור ורצוץ, אך עדיין חי, ומגונן בחירוף נפש, כחיה פצועה, על נפש בתו היתומה.

הסיפור הנורא שלו היה מוכר לנו היטב ממה שחווינו בווינה, ובכל זאת הוא מילא את נפשותינו בלוגין נוספים של חרדה ואימה מהצפוי אם חלילה יגיעו הגרמנים גם לבלגיה, כפי שניבא הלב רעות.

ניסיון כושל

טבעת החנק סביב אירופה הלכה והתהדקה, התהדקה והלכה. אחרי פורים של שנת ת"ש כבשו הנאצים את דנמרק ואת נורבגיה, ואפשר היה לשער כי

בידי זדים
יהודי קראקא מובלים בידי הצוררים

גירוש קראקא
יהודי העיר מרוכזים לקראת העברתם לגטו פלאשוב הסמוך

תורה של בלגיה יגיע, מוקדם או מאוחר, ואוי לנו אם ניתקע בין מלתעות התנין. אבא המריץ את בקשותיו כלפי כל מי שהיה מוכן לשמוע את קולו באנטוורפן, למהר לברוח מאירופה הבוערת; לחוש ולנוס מן ההפכה!

כבר חצי שנה קודם, מיד עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, חזר אבא והזהיר את קרובינו שנותרו בפולין, מפני הסכנה המתקרבת.

במזרח פולין היו רק מתי-מספר ממשפחתנו. רוב קרובינו מצד משפחת קערן כבר נטשו את האזור והיגרו לווינה בשנים תרע"ד-תרע"ח (1914-1918),

בשנות מלחמת העולם הראשונה. כמה מקרובי המשפחה שנשארו במזרח פולין, ועם קריעת פולין וחלוקתה בין רוסיה לגרמניה נעשו ליושבי מדינת רוסיה, סברו לתומם כי כדאי להם לברוח מן המגף הרוסי הכבד והסוגר במסך ברזל על נתיניו, אל הטריטוריה שבשליטת גרמניה, שאת מעלליה הנוראים טרם הכירו. את סברתם זו הם כתבו ושלחו אל אבא, לאנטוורפן. אבא, מזועזע כולו מן הרעיון הנואל, התרה בהם שלא יהינו לעשות כן ובל יחשבו על אפשרות להטריף נפשם אל מלתעות הנאצים, אלא ימהרו לברוח, לברוח, מהר ככל שיוכלו, אל ארץ חופשית כלשהי!

לעומתם, היו לנו קרובים מבני משפחת בערגלאס, שהתגוררו בערים רימנוב וריישא, שבמערב פולין. אבא כתב אליהם בתחנונים שימהרו לברוח, כל עוד ניתן הדבר, לרומניה או להונגריה.

הוא עצמו, כזכור, טרם יכול לעשות אז דבר. שכן נאלץ להמתין למועד שנקבע לאישור כניסתנו לארצות הברית. מעבר לַגָּלִי דרך מדינות אחרות לא בא בחשבון, כי על הדרכון הגרמני שלנו הוטבעה האות J, המאותתת על יהדותנו. די היה באות "הנוראה" הזו, לחסום את הכניסה בשערי כל המדינות. לא כן יהודי אנטוורפן - נושאי הדרכון הבלגי ה"נקי" מהאות המסגירה. הם עדיין יכלו אז לברוח, ואבא התחנן בפני כל שומע, שיקום ויעשה מעשה אבות: "וַיִּברַח".

עלה רעיון, לנסות להשיג דרכון חדש, בתקווה שלא תוטבע עליו האות J. כדי לנסות את הדבר ניגש אחד מבני המשפחה לשגרירות הגרמנית באנטוורפן, הצהיר על אבדן דרכונו וביקש דרכון חלופי.

משהתקבל הדרכון החדש נכזבה התקווה; גם עליו הטביעו הגרמנים את האות J, החוסמת את הכניסה בשערי כל מדינות העולם.

למרות הסיכויים המעטים, בתוך כל התקופה ההיא ניסה אבא לפנות לכמה שגרירויות,[1] לבקש אשרת כניסה או מעבר. ואולם בראותם כי יהודי הוא הפונה - אטמו אוזניהם כפתן חירש.

---

1) ברזיל, קובה, ארגנטינה וקולומביה.

לאות ולטוטפות

בתוך ההפיכה הייתה דעתו של אבא נתונה לראש וללב שלי, לשמחת הבר מצווה של הבן-יחיד'ל, האמורה להיערך בקיץ. מיד אחרי חג הפסח רכש אבא בעבורי זוג תפילין מהודרות, מכתיבת יד של סופר סת"ם ירא שמים מרבים. גם בתי תפילין משובחים ורצועות עשויות כדת וכדין הוא קנה בעבורי במיטב כספו.

מאת המלמד שלי ביקש אבא, שיתחיל ללמוד עמי הלכות תפילין, וגם על משמעותן ילמדני, כדי להכניסני בשערים הרוחניים של המצווה הנשגבה. זכורני היטב כיצד הראה לי את הגמרא במסכת ברכות (ו:), המספרת כי רבה ראה את אביי שהוא שמח ומאושר מאוד, והסביר כי הוא מלא שמחה, שכן הניח תפילין, "והם עדות שממשלת קוני ומְשָׁרָתו עלי".

נפעם כולי, התחלתי לספור בהתרגשות את החודשים, השבועות והימים, לקראת היום הגדול שבו אכנס בעול המצוות ואחשב 'גדול' לכל דבר שבקדושה.

פרק לח

אש תופת על אנטוורפן

אבא צפה והזהיר כל העת כי אנו יושבים על חבית אבק שרפה, והנה הגיע רגע הפיצוץ: בערב שבת ב' באייר, 10 במאי 40', בשעה שש בבוקר, רעדו שמי אנטוורפן מהפצצות הגרמנים. הבהלה הייתה נוראה. חרדה שאי אפשר לתארה.

אמא ואני התעוררנו בפלצות מקולות הנפץ שהתערבו בסירנת האזעקה שניסרה את הבוקר. המסר שעלה מן הקולות הרמים היה ברור וחד: אנו בתוך המלחמה, מאוימים ישירות לכיבוש בידי הנאצים.

בביתנו שהו באותה שעה אחיה של אמא, הדוד מאקס והדוד בענא. אמנם הדוד בענא התגורר מכבר בעיירה שעוועניגען ההולנדית, אך בימות השבוע עסקו הכול לפרנסתם באנטוורפן, ורק בימי שישי, לקראת שבת, הוא היה חוזר להולנד. השניים ניתרו ממנוחת הלילה וקראו בזעזוע: "אוי ואבוי! כבר מפגיזים! מטח פצצות שמשמעותו מלחמה של ממש! נברח! נברח! מהר מהר, עלינו להימלט!"

לחרדה הפרטית שלנו הוסיפה העובדה שאבא לא היה בבית. הוא היה מאושפז זה שבוע בבית חולים, בגלל הרעלת דם. הרופאים הקיזו לו דם מהאצבע הקטנה, כדי לנקז את הזיהום, ומאחר שהטיפול נמשך לא שחררוהו לביתו.

אבא כמובן שמע מיד על המתרחש. הוא לא איבד אף רגע אחד, אלא מיהר לטלפן אלינו בבקשה שנשגר אליו מונית לבית החולים. בשעה שבע בבוקר הוא כבר היה עמנו בבית.

הפליטים ה"מאיימים"

שלטונות בלגיה ידעו כי בעיר פליטים רבים שהם אזרחי גרמניה, כולל נתיני אוסטריה לשעבר, שנבלעה ב'אנשלוס' בידי הגרמנים. על כן, כצעד מידי הם החליטו לעצור את כל נתיני גרמניה השוהים בארצם, שמרגע פרוץ המלחמה נחשבים לנתיני מדינת אויב, ולכאורה יש חשש שמישהו מהם ירגל לטובת מולדתו.

בשעה שבע בבוקר סבבו כוחות ביטחון בלגיים בחוצות אנטוורפן והכריזו באמצעות מגבירי קול:

"כל אזרחי גרמניה נדרשים להתייצב בלא שיהוי בתחנת המשטרה. מי שלא יציית לדרישה זו – יירה לאלתר!"

המילים "יירה לאלתר!" הילכו אימים על השומעים. הכול ידעו כי בזמן מלחמה דמם של אנשים זול. הדוד בענא בערגלאס נלחץ באימה מההכרזות והודיע לאבא כי הוא יוצא ברגע זה אל המשטרה. גם הדוד שכר, שמיהר להגיע אל ביתנו ולהצטרף אל המשפחה ברגעים קריטיים אלה, החליט להתייצב כנדרש.

אבא ניסה לעצור בעדם: "מבין אני היטב את פחדכם מפני אי ציות לפקודה שאיום חמור כרוך בה; אך אנא, ברחמים, למען השם, אל תעשו מעשים נחפזים שאין מהם חזרה! מוטב להקדים וליצור קשר עם מכרים מבני ישראל שיש להם קשרים טובים במשטרה, לבדוק אם דרישת ההתייצבות נוגעת גם למשפחות של פליטים יהודים שנמלטו מרדיפות הנאצים, או שגם הבלגים מבינים כי לא ייתכן להעניש פליטים אומללים אלה בשל העוולות שעוללו הגרמנים, במיוחד מפני שאין שום סיכון שבעת מלחמה הם יסייעו לרודפיהם הגרמנים![1]

1) האשמה מספר 3 המופיעה בהקדמת ספרנו.

הדוד בענא והדוד שכר שמעו את דברי אבא, אך התייראו שלא לציית לפקודה. הלכו הם אפוא והתייצבו במשטרה, ונעצרו מיד. עתה הושלך לרגלינו אתגר קשה חדש: לנסות להביא לשחרורם. אבא פנה לעסקנים וניסה להפעיל קשרים, אך כל פעולה שניסו לעשות כדי להוציא ממסגר נפשם - נתקלה בחומה אטומה.

מטוס מבית המלוכה

מיד עם שובו מבית החולים טלפן אבא אל מיטיבנו ר' גיטמאן גוטווירטה, בניסיון להסתייע בקשריו הענפים לחיפוש דרך בריחה מידית. בסודי-סודות גלה ר' גיטמאן את אוזנו של אבא, כי הוא ומשפחתו מתעתדים לברוח מהמדינה בתוך שעה. בכירי ארמון המלוכה הבלגי העמידו לרשותם מטוס אישי שבו שבעה-שמונה מקומות, ואלה יספיקו בקושי בעבור משפחתו המצומצמת.

בשעה טרופה זו - הוא אמר בצער - אין בכוחו לעזור לטוות בעבורנו תכנית מילוט מושלמת, אך למרות זאת הוא הבטיח לאבא לפעול מיד כדי להעמיד לרשותנו כלי רכב של בית המלוכה, שבו נוכל לנוע אל הגבול הימי, שכן מיד עם פרוץ המלחמה אי אפשר היה להשיג שום כלי רכב פרטי או ציבורי.

עד הרגע האחרון ניסה אבא בכל דרך לשחרר את הדודים מן המאסר המשטרתי, כדי לצרפם אלינו, אך מאמציו לא צלחו. מחוגי השלטון נודע לו כי השניים כבר שובצו לנסיעה ברכבת אל דרום צרפת, ושם עתידים להחזיקם במעצר עד תום המלחמה, עם כל נתיני גרמניה שנתפסו.

אחרי המלחמה נודענו כי אזרחי גרמניה המגורשים הועברו למחנה גורס Gürs, משם למחנה לעמיל ולבסוף למחנה סיפריען Saint-Cyprien, שבצרפת הבלתי כבושה.

בראשית הדרך הצליח אבא לשלוח אליהם מכתב שנכתב בלשון רמזים: "ראוי שתמהר לנסוע אל 'הדוד ויברח', כי חולה הוא מאוד. כי על כן עשה כל מאמץ ואל תחסוך בכוחות, להגיע אליו במועד".

ואולם למגינת לב הם לא הצליחו לברוח. לאחר כשנתיים שולחו לאושוויץ באי שלושת המחנות הנזכרים, ומאושוויץ לא חזר איש כמעט.

היום הזה, בתפר שבין מלכא למלכא, בין השלטון הבלגי הקורס ובטרם נכנסו קלגסי הנאצים – היה קריטי להצלה. עוד קרוב משפחה היה לנו באנטוורפן, ר' מענדל לערנער. הוא התגורר בבית רב-קומות, וגם הוא, כמו גוטווירטה, הצליח להימלט באותו יום גורלי במטוס פרטי לאנגליה. כאשר באנו להיפרד ממנו הרגשנו כי הבניין שבו הוא גר מתנודד כלולב, בשל הדף הפצצות הגרמניות. אחרי המלחמה לא קיבלנו שום אות חיים ממנו, רק מבנו, נולדי, ששב אז לאנטוורפן. עוד קרוב משפחה, מצד אמא, ר' אשר גרין, היה מן המאושרים שהצליחו למלט נפשותיהם ביום השישי הנורא ההוא.

רגעים נקפו וקולות ההפצצות גברו. אימה וחשכה נפלו עלינו. לא ידענו אם נספיק אפילו לצאת את העיר, אבל קיווינו לה' כי יצילנו מן הרשעים. אבא ואמא שמרו על שיקול דעת וניסו להרגיעני. הם אמרו כי לבטח נצא עוד מעט קט אל הדרך, וברצונו יתברך נגיע לחוף מבטחים.

צדיק וחבל הצלה בידו

למרות השעה הלחוצה לנוכח המצב, והכנותיו הקדחתניות של גוטווירטה לבריחה חטופה, הוא אמר ועשה. בשעה תשע בבוקר נעצר ליד ביתנו רכב של בית המלכות, מעוטר בכל אותות המלוכה ומלווה בחייל חמוש.

זרקנו בחיפזון לתוך מזוודות כל מה שיכולנו, ומיהרנו אל הרכב. ברכב נדחסנו: אבא, אמא ואני, הדוד מאקס והדודה בלימא ובתם בעלא. לשתי אחיות אבי, גינא ודורה, אשת ר' יוסף שכר, לא היה לצערנו הגדול מקום ברכב.

ברוכים הצדיקים שטובתם שלמה. גוטווירטה דאג ביסודיות שלפחות הרכב והמעבר בו יהיו מושלמים. מכל הדלק שלו היה מלא, וגם בתא המטען הוצבו כמה מכלי בנזין, לתדלוק בהמשך, שכן היה ברור שלעת כזאת לא נמצא תחנת דלק פתוחה ופעילה על אם הדרך.

כפי שנצטווה מאת הממונים עליו, עמד החייל כל עת הנסיעה על מפתן המכונית מבחוץ, וחרבו הטקסית שלופה בידו. הוא החזיק מסמך רשמי המאשר כי הננו נוסעים מאובטחים מיוחדים מטעם בית המלוכה. המכונית נסעה אל המנהרה החוצה את הנהר שעלדע, המבתר את אנטוורפן. בכל קרן רחוב ראשי, וכמובן בכניסה למנהרה וביציאה ממנה, ניצבו מחסומי משטרה. למרות היותנו נתיני גרמניה, עברנו בהם בשלום, בחסות הרכב המלכותי המלווה בחייל משמר צמוד.

נתלשים ומושלכים
כשצרור עלוב של שרידי רכושם בידם, יוצאים הפליטים האומללים אל דרך ארוכה וחסרת יעד

חמש שעות רצופות נסענו בדרכים העמוסות. מגמת פנינו הייתה עיר הנמל אוסטנד, הקרובה לגבול הצרפתי, שממנה ביקשנו להבקיע דרך אל תחומי בריטניה. נחש של כלי רכב מילא ופקק את הנתיבים. ברכבים צבאיים נסעו חיילים בלגים במדים. פליטים נעו באוטובוסים, במכוניות, במשאיות, באופנועים, בעגלות רתומות לסוסים ובאופניים מכל הסוגים. כל מה שרק יכול לנוע, הופעל בידי כחצי מיליון בני אדם, כדי לברוח ולהתרחק מן הסכנה. אנשים ברחו אף שלא ידעו להיכן, וחרף העובדה המבלבלת שלא ברור באיזה מקום הסכנה גדולה יותר.

דל העט וצר הנייר מלתאר את המראה המחריד של גוש האדם העשוי חצי מיליון פליטים הנעים בדרך, הם ונשיהם, זקניהם וטפם, על חלק ממיטלטליהם, בחרדה גלויה, אל הבלתי נודע. בעצם המראה הנורא הזה היה כדי לערער את שפיותו של אדם ולבטל כליל את שלוות נפשו.

למהומה הנוראה ולחסימת הדרכים נוספו מחסומים תכופים של המשטרה והצבא הבלגי. הם עצרו נוסעים וערכו חיפושים בקרבם ובקרב מטענם, אף שלא היה ברור מה הם מחפשים ואת מי.

הפצצה צפויה בכל רגע!

הודעה דרמטית עברה מפה לאוזן בין הנוסעים המזדחלים לאטם בכביש: עוד מעט-קט צפויה להגיע הפצצה אווירית גרמנית. האווירונים שלהם מפציצים את הרכבים הנעים בדרכים. הם לא בוררים את טרפם: לא רק את כלי הרכב הצבאיים הם מפציצים, אלא משלחים חִצי הרס ומוות גם בתחבורה האזרחית. כוונתם לזרוע בהלה ומהומה ולשבש את מהלך החיים, והיעד האסטרטגי הראשון שלהם הוא להרוס את צירי התחבורה הראשיים.

לעת יישמע ממרום טרטור המפציצים המתקרבים – נאמר – יש לרדת מיד מן הרכב. צריך להבין שישיבה ברכב בעת הפצצה היא הדבר המסוכן ביותר, שכן הוא מטרה לחִצי המפציצים. זאת ועוד: רכב כי ייפגע, ולו מרסיס פצצה, עלול להתלקח בתוך שברירי שניות ולהיות למלכודת אש. על כן יש לרדת מהרכב, לפנות לימין או לשמאל הדרך, לרדת אל התעלה שבצדי הדרך ולהשתטח ארצה כאשר שתי הידיים מנסות לגונן על הראש.

ההפצצות המפחידות אכן באו. רועדים ובלב מפרפר זינקנו מהרכב והשתטחנו ארצה. שכבנו כשפנינו על הארץ, וכפות ידינו מכסות ומגוננות על הראש. שקט

דרכי מנוס אומללו
קציר הדמים שחוללה הפצצת הגרמנים במנסים להימלט

נורא, מוזר ומפחיד, שרר ברחוב. הכול המתינו בדממה להפצצה. לא ארכו הרגעים, ונשמעו קולות הנפץ הקרובים. פחד ואימה! רעדה וחשש מפני הבלתי צפוי לבוא בכל רגע! מי יודע אם לא ייפגע מישהו מאתנו מן הפצצות הנוראות.

איש לא העז להרים את הראש. הרהרתי בלבי: העודני חי, או שמא אני כבר בין המתים?... רק אחרי כן, רגעים אחדים אחר שוך ההפצצה, הציצו האנשים סביבם, לראות מי בין החיים ומי חלילה לא.

המחזה הנורא הזכיר את דברי רבי לוי במדרש איכה רבתי (הקדמה לג), על דור המדבר: "כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר: צאו לחפור! והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן. לשחרית, היה מוציא כרוז ואומר: קומו והפרישו המתים מן החיים! והיו עומדים". גם אנו נשכבנו על האדמה, נכונים בכל רגע לפצצה שתקטוף את נשמותינו, ומי שמצא עצמו חי, קם ופרש מן המתים---

כך היה לנו ארבע או חמש פעמים במהלך הנסיעה. בנס לא נורה הרכב שלנו, אולם נסיעתנו לא נמשכה עוד אלא רבע שעה, שכן בהגיענו אל אחרי העיר בריגע Brügge, כבר היו הכבישים חסומים לחלוטין. אמרו כי חצי מיליון איש הבורחים מפחד הגרמנים, גודשים את הדרכים אל עיר החוף אוסטנד, השוכנת לא הרחק. נאלצנו אפוא לנטוש את הרכב ולהמשיך בהליכה רגלית מתישה.

נפרדים ממזוודה אחר מזוודה

קשה עד מאוד היה צעד זה. גם בגלל המטען החשוב שנשאנו עמנו מביתנו. תא המטען של הרכב היה דחוס לעייפה במזוודות שלתוכן הכנסנו את הדברים החשובים ביותר שהצלחנו לשאת עמנו מן הבית.

עתה, בדרך מנוסה, בלי לדעת אם נוכל אי פעם לחזור הביתה או מתי, היינו צריכים להחליט אילו מן המזוודות לקחת עמנו בהליכתנו הרגלית, ומה ניאלץ להשאיר הפקר.

כל אחד מאתנו לקח שתי מזוודות, ועליהן הוסיף מטען תחת אצילי ידיו. התחלנו ללכת, אך כמה זמן אפשר ללכת כך? בכל רגע נעשה הדבר קשה יותר. נאלצנו אפוא להחליט איזה מטען חשוב יותר, ואת המזוודות החשובות פחות, להשאיר בצד הדרך.

המשכנו בדרכנו, כשכל אחד מאתנו נושא מזוודה וחבילה, אך בהתארך הדרך, ואנו מיוגעים ומותשים, הבנו כי המטען עלול לסכל את יכולתנו לשרך רגלינו ולהגיע בחיים למחוז חפצנו. נפרדנו אפוא בצער ממזוודה נוספת, ואיש-איש השאיר לעצמו רק מטען קטן, שאותו אפשר לתלות על הכתף. גם את המטען הזה היינו אנוסים לדלל, עד שנשארנו עם אי-אלו פריטים קלים חיוניים ממש, שאותם אפשר להחזיק ביד, וגם עם המשא הזה נסחבנו אך בקושי...

היו פליטים מתוכננים יותר שהתארגנו עם עגלת-יד, שאותה ניתן לדחוף ובה לשאת את מטענם החשוב, אך גם הם נוכחו לראות כי המטען מעכב אותם מלהתקדם בדרכי המנוסה, והם השאירו את העגלות עם המטען, ובלבד שנפשם תהיה להם לשלל.

על כולם ראיתי את המשפחות הגדולות עם הילדים הקטנים, שנמלטו בחוסר כול. האבות והאמהות נשאו את עולליהם על שכמם, ולא הייתה להם אפשרות לקחת שום מטען נוסף. הרי לא יוותרו על הילדים בעבור בגד, סיר בישול או כרית---

נאמנות של בעל חיים

כאשר ירדנו מהמכונית גילינו להפתעתנו את החתולה שנהגה להתרוצץ בחצר ביתנו באנטוורפן, דולקת אחרינו כל עוד נפשה בה וחוששת לאבד אותנו...

אנטוורפן הצפופה סבלה ממכת עכברים. אלה שרצו בכל פינה, והסובלים מכולם היו דרי קומות הקרקע. אסור היה להסיח דעת אף לרגע מקיומם של השקצים המבחילים. פעם אחת הכינו מפרות העונה מרקחת ויצקו אותה לתוך כלים. בטרם כיסתה את הכלים עזבה בעלת הבית לרגע את החדר, ואת חלון ההזדמנות ניצל עכברון, חדר אל תוך הריבה, וזנבו בצבץ והתנשא מעל... לכן נאלצו להחזיק חתולים בחצר, כמגן בפני העכברים.

בבריחתנו מאנטוורפן הרגישה בכך החתולה ורצה אחרי מכוניתנו כל הדרך, עד הגיעה אל חוף הים...

פרק לט

רשת כדורים פורחים

בהתקרבנו אל אוסטנד, לאחר שלוש שעות של צעדה רגלית מפרכת, נגלה לעינינו מחזה מרהיב של כדורים פורחים שביניהם מערכת רשתות הממלאות את כל רוחב השמים. בהיערכותם למלחמה הצפויה הכינו הבלגים "מחסום אווירי" – מספר בלתי מבוטל של כדורים פורחים שביניהם נמתחו רשתות, במטרה לעכב את טיסת המפציצים הגרמנים.

הרעיון היצירתי היה מבריק, אך הוא הועיל רק לזמן קצרצר. עד מהרה התעשתו הגרמנים והחלו לירות מן המטוסים אש מקלעים לעבר הכדורים הפורחים. כך הם פוצצו את הכדורים עד האחרון שבהם, וההגנה האווירית של בלגיה התפוצצה בפניה של המדינה האומללה והוכחה כבלון נפוח שאין לו כל ממשות.

דרך אחת עיקרית הובילה אל אוסטנד, והיא הייתה מלאה בהמון אדם, לא רק יהודים, שביקשו להימלט מהגרמנים השועטים אל לב המדינה. מחסומים של הצבא והמשטרה הבלגיים סיננו את המורשים לעבור אל עיר הנמל: ראשונים הורשו לעבור נושאי הכרטיס הירוק, המאשר כי הם אזרחי בלגיה; אחריהם התאפשר מעברם של מחזיקי הכרטיס הצהוב, המורשים להתגורר בבלגיה; ואחרונים עברו בעלי הכרטיס הלבן, הפליטים שהורשו רק לשהות במדינה קצרות, בדרכם אל ארץ אחרת, מחוז חפצם המוצהר.

מחסום אווירי כחלום יעוף
הרשת היצירתית שנועדה לחסום את המטוסים הגרמניים

JODENREGISTER 4317
Naam : KERN
Voornamen : Salomon, Samuel
Geboren te Kolomea (Pol) , den 10-4-1899
Beroep : Kooplieden in stoffen Nationaliteit : Duitsche
Burgerstand : man en Burgelijke Klara Chaja (4318)
geboren te Kolomea (Pol) , den 27-8-1905
zoon (dochter) van Marc Israel
geboren te Otynia (Pol) , den 1865
en van Kerry Esther
geboren te Otynia (Pol) , den
klein(z) van Isaac Josef
geboren te , den
en van Saltzhauer Sara
geboren te , den
van Saltzhauer Hermann
geboren te , den
en van Saltzhauer Rebecca
geboren te Kolomea (Pol) den
Godsdienst : Israel
OUDERS Moederszijde GROOTOUDERS
JODENREGISTER 4318
Naam : BERGLAS
Voornamen : Klara Chaja
Geboren te Kharzyna (P) , den 07 Augustus 1906
Beroep : zonder Nationaliteit : Duitsche
Burgerstand : echt. Klara Salomon Samuel (4317)
geboren te Kolomea (P) , den 10-4-1899
zoon (dochter) van Berglas Chaim
geboren te Zydaczów , den 3-3-1879
en van Ernst Sara
geboren te Czernelica (P) , den 9-3-1878
klein dochter van Berglas Symche
geboren te Zydaczów (P) , den
en van Ernst Malka
geboren te Gordzice (P) , den
van Ernst Jacob
geboren te Czernelica , den 1857
en van Kramer Tirl
geboren te , den
Godsdienst : Israel
OUDERS Moederszijde GROOTOUDERS
(zie keerzijde)

הכרטיס הצהוב
כרטיסיהם הצהובים של אבא קערן ואמא לבית בערגלאס

קידוש על הפת

עודנו מתקדמים אל עבר המחסום ירדה עלטת לילה על כל הסביבה. בעבורנו הייתה לעלטה הזאת משמעות יהודית: שבת קודש נכנסה. ואולם במצבנו זה לא יכלה אמא להדליק נרות שבת, ואנו נאלצנו להמשיך ללכת, עם מיטלטלינו, מפני פיקוח נפש.

את תפילת קבלת שבת התפללנו בעל פה, והמשכנו בתפילת ערבית מן הזיכרון, תפילת 'עם שבשדות'. לאחר מכן נעצרנו לרגעים ספורים, ואבא עמד בדבקות, עיניו עצומות, ושורר, כאילו היה בחדר האורחים של ביתנו, הספוג ניחוחות של שבת קודש: "שלום עליכם מלאכי השרת, מלאכי השלום... ברכוני לשלום..."

באין יין עמנו, קידש אבא על הפת:

"יום השישי, ויכולו השמים והארץ, וכל צבאם... ברוך אתה ה'... המוציא לחם מן הארץ".

בעודנו ממשיכים לצעוד פיזמנו חרישית את הזמר: "מעין עולם הבא, יום שבת מנוחה, כל המתענגים בה, יזכו לרוב שמחה". והלב יצא בתחינה: "מחבלי משיח יוצלו לרווחה. פדותנו תצמיח ונס יגון ואנחה--- אוי!... יוצלו לרווחה... אוי, אוי!... פדותנו תצמיח! אוי, אוי, אוי!... ונס יגון ואנחה"---

לינת נוודים בתחנת הרכבת

בחצות ליל שבת הגענו סוף-סוף, תשושים וחלושים ובקושי נושאים את רגלינו הלאות, אל העיר אוסטנד. חיפשנו בית מלון להציג בו כף רגלנו, למנוחת לילה לפחות, אך כבר הקדימונו אלפים ורבבות, וכל בתי המלון היו תפוסים ומלאים עד אפס מקום. המקומות היחידים שבהם היה אפשר לנוח הם תחנת הרכבת ובנייני ציבור ברחבי העיר, שלנוכח הנסיבות נפתחו שעריהם.

מצאנו לנו פינה בתחנת הרכבת ההומה, ולמרבה ההפתעה, בתוך דקות ספורות נעצמו שמורות עינינו. העייפות הממוטטת גברה על כל תחושה אחרת. כאשר התעוררנו בבוקרו של יום השבת, גילינו כי תחנת הרכבת מלאה המוני אדם, שחיפשו גם הם קורת גג לשעה.

מיהרנו לצאת אל המזח. קיווינו למצוא ספינה שתובילנו אל חופי בריטניה הסמוכים. ספינות היו למכביר, אך המלחים לא העזו לצאת להפלגה. הגרמנים מיקשו את רצועת הים, בשרשרת בלתי עבירה של מוקשים ימיים, שנפרשה במרחק שלושה-ארבעה קילומטרים מן החוף. המוקשים הוטמנו כדי למנוע מהכוחות הימיים של צבא אנגליה, שמילאו את הים הצפוני, לנוע מזרחה, להחיש עזרה לבלגיה המותקפת, אך הם פעלו כמובן גם נגד אלה שביקשו לעזוב את בלגיה ולנוס מערבה. כל ספינה שיצאה לדרך עלתה על מוקש ימי והתפוצצה על נוסעיה. הספנים, שבוודאי יצאה נפשם להרוויח כסף, לא העלו על דעתם לשלם בחייהם על הנסיעה, גם אם ישקלו לידיהם כל הון שבעולם.

הבנו כי נכזבה התוחלת לצאת דרך נמל אוסטנד, ופתחנו בהליכה בת שלוש שעות, אל עיירת החוף הבלגית קוקסיד. מחצית מאמתחותינו, שבהן היו חפצים ובגדים חשובים, נטשנו באוסטנד, כי כבד עלינו המשא. נטלנו עמנו רק את הדברים ההכרחיים ביותר.

ברכת "ברוכים הבאים" שקידמה אותנו על סף העיירה קוקסיד הייתה אזעקת סירנה שבישרה על הפצצה גרמנית כבדה. המלחמה הגיעה גם לכאן, ואנו – חשופים, בלא מחסה להסתתר בו. והנה נטלני אבא בידיו ומשך אותי בחיפזון אל תוך בניין סמוך. ברחוב נשאו את גווייתו של ילד שנהרג מפגיעת פצצה רבת עצמה, ואבא רצה לחסוך ממני את מראה הזוועה. כחצי שעה שהינו בבניין, ובתוך כך ניסינו לברר אם יש דרך לרדת אל הים מחופי העיירה. הממצאים העגומים העלו כי מוכרחים להמשיך אל עיר גדולה יותר, דה פאן De Panne. שם, אמרו לנו, אפשר תוך הימור אישי רב, לעלות לספינה המפליגה אל הים. אמנם איש אינו מוכן לערוב שהספינה תצליח להבקיע את רשת המוקשים הימיים. להפך: מן החוף נראו ספינות מתפוצצות ועולות באש בלב ים. קל היה לשער מה עלה בגורלם של הימאים והנוסעים האומללים, ואנו ויתרנו על האפשרות המסוכנת הזאת.

בירורים קדחתניים העלו כי הנמל היחיד שלא מוקש הוא נמל המלחמה הגדול דינקרק, הנמצא דרומה מעט בקו החוף, על אדמת צרפת, והוא מלא בספינות הצי האנגלי וגם בסירות אזרחיות רבות.

גם דינקרק הייתה רחוקה מלהיחשב חוף מבטחים, אך מאחר שרק ממנה היה אפשר להפליג אל הים, חירפו אנשים נפשם להגיע אליה.

המעלה של דינקרק הייתה גם הבעיה שלה: ההגעה לשם נראתה כמשימה בלתי אפשרית. מיליוני אנשים עשו דרכם אליה, וגוש האדם הענק צעד פסיעה אחר פסיעה, באטיות מסוכנת.

מבצע החילוץ הבריטי

בהגיענו אחר הליכה מתישה לדינקרק, מצאנו אותה רוחשת ככוורת דבורים. הצבאות של בעלות הברית, ובעיקר בריטניה, שהיו באזור דינקרק במשימת הגנה על צרפת ובלגיה, מצאו עצמם לכודים, מאוימים בידי הגרמנים, שהפעילו שם כוחות עדיפים בהרבה. עתה, עם כיתור הסביבה בידי הגרמנים, לא נותרה לאנגלים ברירה אלא לנסות לחלץ את חייליהם מהאזור, ולפחות להציל את חייהם. את כלי הנשק לא הצליחו להוציא מדינקרק.

ביום י"ח באייר ת"ש (26 במאי 40') הוחל במבצע החילוץ הענק, והוא נמשך עשרה ימים, עד כ"ז באייר (4 ביוני). הגרמנים כמובן ניסו לחבל בהצלחתו, והוא יצא לפועל בחסות חיפוי חסר תקדים של חיל האוויר המלכותי הבריטי. כל העת התחוללו קרבות אוויר בין מטוסי גרמניה למטוסי בריטניה, לעיני המוני החיילים שעל החוף, המבקשים לנוס מאימת הגרמנים השועטים. לימים נודע כי הצורר היטלר החליט שלא למצות את כל הכוחות כדי לקחת בשבי את מאות אלפי החיילים של בעלות הברית בדינקרק, וכך היו להם חייהם לשלל.

הספינות האנגליות שנועדו למבצע החילוץ היו גדולות וכבדות, ועל כן לא היה ביכולתן להתקרב אל המזח, שבסביבתו המים רדודים. משום כך הן עגנו במרחק ניכר בתוך הים, והחיילים נסעו אל תוך הים במשאיות, עד מקום שהדבר התאפשר, ומשם המשיכו בשחייה אל האניות.

שלא כרגיל, לא הפנו האניות את חרטומיהן כלפי החוף, אנייה אחר אנייה בטור ארוך, אלא ניצבו לרוחב החוף, מול המזח, כדי לאפשר לחיילים רבים לעלות בו-זמנית לאניות. מאותה סיבה - במקום סולם חבלים יחיד לטיפוס על ירכתי האנייה, הורדו מסיפונה של כל אנייה גדולה כזו רשתות ענק, ואלו שימשו סולמות חבלים, לטיפוס בו-זמני של אנשים רבים, מעלה-מעלה אל האנייה.

הבריחה האנגלית
המוני חיילים אנגלים מבקשים את נפשם לשלל

מילוט בדונקירק
שוחים אל האנייה, בניסיון נואש לעלות אליה

המוני המאושרים
על הסיפון, שמחים שהצליחו להצטרף להפלגה

עמדנו על שפת הים, מחפשים נואשות פתח מילוט שדרכו נוכל גם אנו להצטרף למפליגים. לנגד עינינו נראתה מעין חומה אדירה של אניות העומדות זו לצד זו לרוחב שפת הים, ואנו ייחלנו בכל לבנו שיימצא לנו מקום באחת מהן.

צבא צרפת הנמלט

זכות קדימה לעלות לספינות ניתנה לחיילים האנגלים. גם חיילים צרפתים ביקשו לעלות על הסיפון, אך עמיתיהם האנגלים גירשו אותם בבוז:

"בושו והיכלמו, גיבורי החיל!" סיננו אליהם קריאות קלון, "במלחמת העולם הראשונה נחשבתם למיטב הלוחמים... גברתם בחוזק יד על הגרמנים... עתה

נושאים רגליהם ונמלטים
חיילים צרפתים בדינקרק מרימים ידיהם לאות כניעה ונסים מהמערכה מאימת הגרמנים

יורים באוויר
האנגלים לעומתם, לא נכנעו ולא אמרו נואש. הם ירו יריות 'עיוורות' אל חלל האוויר, אולי בכל זאת יפגעו בכלי טיס כלשהו

הנכם פחדנים, חרפה לא רק לצרפת, אלא לעולם החופשי כולו! הגרמנים ניצבים בשערי מדינתכם, ואתם מתמלאים חרדה ופניקה, נושאים רגליכם ונמלטים!"

החיילים הצרפתים אכן היו ראויים למנת הקלון הזאת. לנוכח כל ירי של הגרמנים, הם התחפרו והטמינו ראשיהם בחול, ואף לא ניסו להשיב מלחמה. האנגלים לעומתם לא ויתרו אף לרגע. הם ירו אפילו מנשק קל אל מטוסים, שמא יצליחו בכל זאת לקלוע אל תא הטייס או אל מכל הדלק.

מבצע הפינוי הוכתר בהצלחה. רוב החיילים האנגלים שהיו באזור, וכן חלק מהגייסות הצרפתיים וההולנדיים, ובסך הכול כשלוש מאות וחמישים אלף איש, מילטו נפשם במבצע ההצלה החפוז, רגע לפני שגייסות הגרמנים שטפו את האזור.

רשת ההצלה חומקת

כמה יהודים ניסו מזלם לטפס גם הם אל האניות, אולי יצליחו להינצל ולהגיע אל מעבר לקווי האויב הגרמני. אחד מהם היה בן משפחתנו, ר' וואלף לאנער, שהיה שם עם ארבע בנותיו. עמדנו לא הרחק מר' וואלף, וראינוהו מטפס על הרשת עם בנותיו, בכוחות לא לו. בלבנו התפללנו בשבילו שישיג את מטרתו, ואכן בחסדי שמים הוא הצליח להגיע אל הסיפון. אחרי שכבר היה למעלה לא הורידוהו האנגלים, והוא נשאר בספינה.

בראותנו זאת חשנו גם אנו אל הרשת, לנסות לעלות אל הסיפון כמוהו. רצנו כל עוד רוחנו בנו, כדי להבקיע דרך אל האנייה, במחשבה שהנה, מבליחה בעבורנו קרן אור.

למרבה מפח הנפש, עם הגיענו סמוך לספינה, משכו והעלו מלחיה את הרשתות, ובכך סימנו כי האנייה מלאה עד אפס מקום ואין עוד אפשרות לטפס ולעלות.

שוב נכזבה תוחלתנו, ובכאב לב ראינו את קרש ההצלה הולך ומתרחק מעמנו.

למען האמת, לא ברור לנו עד היום אם אכן היה זה קרש הצלה. אין אנו יודעים אם ר' וואלף ובנותיו ניצלו בסופו של דבר, כי חלק מאניות החילוץ הופצצו בידי הגרמנים וטבעו.

לימים, לאחר המלחמה, כאשר חזרתי לווינה, ניגש אלי מאקסל רזומובסקי Maxl Rasumofsky, יהודי מתבולל שנשאר בווינה בעת המלחמה, והציג בפניי טלית וזוג תפילין שהוא הועיד למכירה. בחרדת קודש נטלתי את הטלית והתפילין, והנה הן של הדיין הקדוש לאנער מווינה, ה' ייקום דמו. נימי לבי רעדו ומיהרתי לרכוש אותן. את הטלית הענקתי דורן דרשה לידידי היקר ר' פסח אנגלנדר (שפרעכר-לנגסאם), לרגל נישואיו עם בת ר' אייזיק שוערד מבוקאווסק-פרעשבורג. זו הייתה חתונה נרגשת של פליט מן החורבן. השגת טלית בימים הטרופים ההם הייתה הישג עצום, וטלית מיוחסת שכזו הייתה ביטוי להמשך בניין הדורות.

את התפילין שמרתי אצלי, והן נמצאות בידי למשמרת קודש עד היום הזה, עדות לצורבא מרבנן שכל כולו ספוג בתורה, שעלה במעלות קדושים שאין כל ברייה יכולה לעמוד במחיצתן.

כל ניסיונותינו הבאים לעלות לאנייה כלשהי עלו בתוהו. בלילות הבאים מצאנו מקום לינה בתחנת הרכבת וכן במבנים ציבוריים אחרים בעיר. את דממת הלילות החרידו המטוסים הגרמניים, שחלפו ביעפי הפצצות, וצרורות היריות של תותחי האנגלים שניסו ליירטם. הטייסים הגרמנים השיגו במהירות שליטה על כל המרחב, לאחר שירו פצצות זרחן (Phosphor), והמטרות נעשו כחומת אש. לאחר שפונו הגייסות האנגליים מעיר הנמל המלחמתית, כיתר אותה הצבא הגרמני כיתור מושלם, וחתם כליל את הסיכוי לצאת את העיר דרך הים.

הניתוק מכל אספקה חיצונית הביא בהדרגה את הרעב אל העיר. בסוף מאי, ואנו כבר מתגלגלים שבועיים כפליטים, מצאנו עצמנו משוועים ללחם. המצרך היקר נמכר במשורה רק בעשר או בעשרים מאפיות שפעלו אז בעיר. אנשים עמדו שעות בתור כדי לקנות פת לחם, ורבים מהם נחלו מפח נפש, כאשר לאחר שעות המתנה ארוכות הציגו בעלי המאפייה בחזית החנות שלט המודיע כי אזל הלחם.

פרק מ

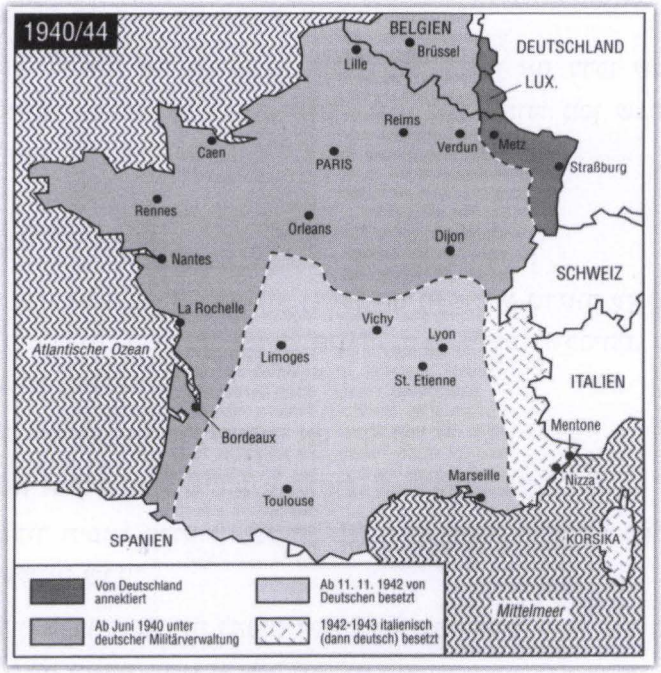
בחזרה לאנטוורפן

דרך המילוט לצרפת הלא כבושה נחסמה. הרעב כרסם ולא נראה סיכוי לשינוי. במצב הנתון הערין אבא כי מוטב לנו לשוב על עקבותינו, לאנטוורפן. הלוא בין כך ובין כך אנו נתונים לשלטונם של הגרמנים, ואין מוצא נראה לעינינו. כך, עם יהודים נתיני גרמניה נוספים, שהגיעו לאותה מסקנה בדיוק, שמנו פנינו לדרך המובילה לאנטוורפן.

היטב חששנו מן הפטרולים הגרמניים וממחסומי הדרכים. מי יודע אם לא ילכדונו ויעבירונו מיד לגירוש מזרחה, לפולין הכבושה, למקומות שלא שבים מהם...

למרבה ההפתעה, גם כאשר נעצרנו לבירור במחסומי דרכים, לא עיכבו אותנו. בימים ההם חיפשו רק חיילים אנגלים, ואילו לאזרחים, אפילו הם יהודים, עדיין אפשרו לנוע בחופשיות.

ניסינו להשיג אופניים, כדי לרכוב עליהם ולהקל את המסע, אך לשווא. בלית ברירה המשכנו לעשות דרכנו ברגל, במשך שלושה-ארבעה ימים. עברנו דרך כפרים קטנים, ובהם חנינו אצל המקומיים ללינת לילה בתשלום. הם גם מכרו לנו מעט לחם להשקיט רעבוננו, ועם שחר המשכנו בצעדה, עד הלילה הבא.

ארץ קרועה

מפת צרפת המחולקת לשטח גרמני כבוש ולאזורים שלא נכבשו

בהגיענו אל אדין-קערק הודיענו אחד מבני הכפר כי הגרמנים יצאו בהוראה חדשה המחייבת כל יהודי להודיע על יהדותו בהופיעו במחסום דרכים ולהציג 'לה-סה-פאסה' Le Se Passe, תעודת מסע. בלי תעודה זו - אסור ליהודי לנוע בדרכים, והוא ייעצר על אתר. "על פי ההוראה", הטעים הכפרי, "חל איסור להכניס הביתה יהודי שאין בידו תעודת מסע, ואני מתיירא להפר את ההוראה".

אשתו הכפרית, שהכול כינוה 'מודערקע', אמא, התווכחה אתו במילים קשות על שאינו מוכן להלין אנשים נרדפים אומללים. היא אמרה כי אמנם לא תסתכן להכניסנו אל ביתם, אך אפשר להרשות למסכנים לישון ברפת.

הכפרי הנוקשה נכנע, והוא ו'מודערקע' הובילונו אל הרפת הענקית, שהייתה קרובה מאוד לביתם. בין חבילות החציר שיחקו שמונה ילדיהם, 'שקצים' בני שמונה עד חמש-עשרה, ובראותם את קבוצת היהודים עיקמו את פרצופיהם בחוסר שביעות רצון מופגן, והכריזו:

"הרי אסור! הגרמנים לא מרשים לארח יהודים!"

'מודעקע' היסתה את ה'שקצים', שבלי ספק תאמו את דרכו של אביהם, הכניסה אותנו פנימה, אל הרפת, הלכה, וזמן קצר לאחר מכן שבה, נושאת לחם וכד חלב.

ה"אז ישיר" האישי

השחר אור, ואנו סברנו להמשיך בדרכנו. והנה נשמע טרטור עז של שיירת מכוניות מתקרבות. הגרמנים באים! הם זינקו במהירות מרכביהם, שלפו את הכפרי מביתו והודיעו:

"חיילים אנגלים! חיילים אנגלים אנו מבקשים!"

"אין כאן חיילים אנגלים!" קבע הכפרי, "אין ולא היו!"

"יש לערוך חיפוש מדוקדק בכל הבית!" הורה המפקד הגרמני לחייליו, "עד לקומה העליונה שבו!"

'מודעקע' הכפרית ניסתה להפיס דעתם ולהיפטר מהם: "אין לכם מה לחפש כאן... חבל על זמנכם... אין חיילים אנגלים בביתנו!"

סיירת הפריצה

האופנוענים הגרמנים הנכנסים ראשונה כחוד חנית הכיבוש

אבל הגרמנים מיהרו להבהיר לה: "קיבלנו פקודה לערוך חיפוש יסודי בכל הכפר. עתה הוא נערך בביתכם. אל תנסו אפילו להפריע! לבטח אתם יודעים מהו הטיפול שאנו מעניקים לעומדים בדרכנו!..."

הצטנפנו ברפת, מנסים להסתתר מאחורי חבילות תבן גדולות, מלאים חרדה מפני הצפוי לנו אם חלילה יגלו אותנו הרשעים.

פתאום הגיעה אל הרפת קבוצת חיילים גרמנים, חמושים מכף רגל ועד ראש, ומיד הם הבחינו בנו. אחד מהם נזעק בצווחה מקפיאת דם, בקול לא לו:

"י-ו-ד-ע-ן! י-ו-ד-ע-ן! י-ו-ד-ע-ן! יודען זענען דא!---"

י-ה-ו-ד-י-ם! יהודים נמצאים פה!---

ומיד באה הקריאה:

"כולם חייבים להתייצב מיד מחוץ לרפת!"

אל מול כעשרים ושניים היהודים הרועדים מפחד, עמדו זועמים הצוררים הנאצים ודרשו לראות את הניירות שביד כל אחד ואחד. בינתיים הגיעו למקום גרמנים נוספים, ועתה מנתה קבוצתם שנים-עשר חיילים. בעיניים רושפות אש של אכזריות הם בחנו כל אחד מאתנו, וניכר כי הם מצפים לרגע שבו יוכלו לשסענו לגזרים.

אחד החיילים הגרמנים קרא: "אפילו תעודות אין להם! אנשים שאיש לא ישאל היכן הם ומי הם! אנו כמובן ננהג בהם בדיוק כפי שנהגנו ביהודים בפולין!"

והוא הוסיף והמטיר פקודה נוראה: "כולם להתייצב אל הקיר!--- חיילים, לפתוח את נצרות הרובים!---"

בעוד רגע אחד יקיץ הקץ המר על כולנו! מחשבת בזק עברה במוחי: האם יהיה סיפק בידינו לומר וידוי, או לפחות "שמע ישראל"?---

והנה פצה אחד החיילים את פיו, ובחיוך שטני הציע: "לא ניתן להם למות סתם ככה, בטרם ישירו לפנינו את שיר היהודים: 'דאס יודען ליד'!"...

איש מאתנו לא הכיר את השיר הזה, 'שיר היהודים הקטן', שאותו הכריחו הצוררים הנאצים את היהודים לזמר בצורה משפילה, והמבוגרים שבנו ניסו להסביר זאת לרוצחים.

לשמע ההסבר התגלגלו הנאצים בצחוק שטני מרושע ואמרו: "אנחנו כבר נלמד אתכם את השיר..."

אחד מהם נשא את קולו בשיר, וכמה מהקבוצה שלנו ניסו כוחם להצטרף אליו:

די אידן ציהען אהין און אהער,	היהודים, עם נע ונד אנה ואנה
זיי ציהען דורך דאס רויטע מעער	עוברים את הנהר האדום
די וועלן שלאגען צו	הגלים יכסיומו
די וועלט האט רוה, רוה.	אזי יזכה העולם למנוחה!

הצוררים צחקו ברשעות והורו לנו לשיר שוב את השיר, הפעם – כל קבוצת היהודים יחדיו.

מסויטים מאימת מוות שרנו בקול קטוע את השיר, כפי שהצלחנו לקלוט אותו באותם רגעים איומים, מול מר המוות.

הצוררים לא היו מרוצים: "זה לא נקרא לשיר!" הם פסקו, "אנחנו דורשים שתשירו בכל כוח הגרון והחזה, בקול מלא, בעצמה!---"

כל הקבוצה השתדלה לשיר בקול רם, במאמץ נואש שלא להרגיז את חיות הטרף, אף שלאיש לא היה ברור אם יש סיכוי כלשהו שהמאמץ יציל אותנו.

עתה נחה דעתו של הצורר. בהינף יד הוא הורה להפסיק את השירה ולהתכונן להוצאתנו להורג בירייה.

עם הפנים אל המוות

שלא כהרגלם המפלצתי, להעמיד את המועמדים למוות כשפניהם אל הקיר, העמידו אותנו כשפנינו אל פרצופיהם המשוקצים של הרוצחים, מתכוננים אל רגע המוות.

כך ניצבנו, הורים וילדים, אחים ואחיות, ברגעים האחרונים לפני שאנו מוסרים את נפשותינו על קידוש השם.

המחשבות התרוצצו, החרדה הצמיתה את הדם. עוד רגע יהיה עלינו לקרוא "שמע ישראל" ולעבור למחיצתם של אבותינו ואבות אבותינו, שהשלימו נפשם למות בגזרות השמד של הדורות הקודמים!---

רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום. פתאום נשמע טרטור מהיר ועצבני של אופנוע רב-עצמה שאליו מחוברת "סירה". מן ה"סירה" זינק קצין רם דרג, והלה המטיר פקודה נמרצת: "להתכנס מיד! אנו נוסעים ברגע זה לאנגליה!"

הרוצחים המתועבים "התחננו על נפשותינו": "אנא, רק רגע, אפשר לנו קודם להוציא אותם להורג! הכול כבר מוכן ומזומן לכך!"

"מה לכם נחפזים", גיחך לעומתם הקצין. "הם לא בורחים מכאן... עודם נשארים תחת שלטון גרמניה... השאירו לאחרים להשלים מלאכתכם! ועתה, עלו מיד לרכבים! נוסעים לאנגליה!"

באי-רצון בולט הניחו לנו הרוצחים ומיהרו אל המכוניות. בזווית העין ראינו כי על כל אחד מרכביהם מרוחה סיסמת הקרב המתרברבת: "אנו נוסעים לאנגליה".

מיד בעזבם את המקום, בעודנו רועדים כולנו ומאובנים מפחד המוות, התעשת אבי וקרא אלינו: "הרוצחים הארורים הכריחו אותנו לשיר לפניהם במלוא הגרון, בטרם יוציאו אותנו להורג! ועכשיו, שבחסדי ה' ניצלנו מציפורני הרוצחים, נעמוד ונשיר כולנו בשמחה וברצון, במלוא הגרון, את 'שירת הים' שלנו, מתוך שבח והודיה לה' יתברך!---"

רגע כמימריה, וכולנו אחזנו במעגל איש ביד רעהו, ושוררנו בהתלהבות עד כי ניחר גרוננו, את השירה ששרו בני ישראל לאחר קריעת ים סוף, בניגון החגיגי המקובל בעת קריאת התורה.

הנה כי כן, 'די יודען לידן'... השיר הזה היה 'שיר היהודים הקטן', בשונה מ'שיר היהודים הגדול' ומ'די בוכנוואלד ליד', שיר מחנה בוכנוואלד - שירי התקלסות ביהודים, שאותם אילצו הרשעים את אסיריהם היהודים לשיר, בדרכם ממחנות הריכוז אל מקומות העבודה, או בעת ההתעללות בהם ב'ספורט הענושים'.

בעבורנו, השיר הזה דווקא היה לנס הצלה! שכן הוא עיכב בכמה דקות גורליות את הירי הקולקטיבי אל קיר הרפת.

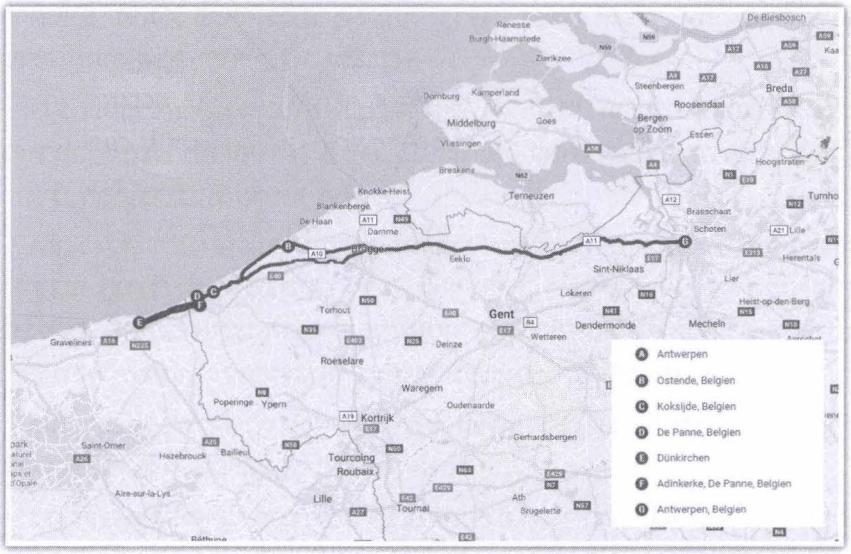
עד היום הזה, כאשר הנני משורר בעת תפילת שחרית את שירת הים ששוררו אבותינו על ים סוף, על גאולתם ועל פדות נפשם מהמצרים שביקשו להרגם, הריני עוצר לרגע, בין "ויושע ה'" ל"אז ישיר", ומתוך שבח והודיה לבורא עולם,

מפזם לעצמי חרישית את ה"אז ישיר" האישי שלי: נעימת ה'יודען ליד'--- נזכר בכל פעם מחדש בשירת ההודיה הגדולה שארגן אבא בצל המוות, על נס ההצלה!

עיר שוממה מלאה גייסות

משנסתלקו הגרמנים והלכו להם, ביקשנו להמשיך כמתוכנן לאנטוורפן. 'מודעקע' הצליחה להשיג בעבורנו תלת-אופן שמאחוריו נגררת עגלת-סל, כדי שנוכל לשאת את חפצינו. אמנם מרוב המטען התפטרנו כבר באוסטנד, אך עדיין היה קשה להתנהל עם מה שנותר.

אבא ביקש לשלם תמורת כלי התעבורה, אך 'מודעקע' לא רצתה כסף. כוונתה הייתה לעזור לאנשים, שנפשה יצאה בראותה אותם במצבם האומלל. היא ביקשה כי בהגיעו לתחנת הרכבת הראשונה, ישלח אבא את התלת-אופן באמצעות דואר החבילות, בחזרה אל ביתה. אבא רצה בכל זאת לרכוש את הכלי, בהטעימו כי בצוק העתים מושבתות הרכבות, אך 'מודעקע' שבה

ציר המילוט

מפת אזור דינקרק ודרך מנוסת ההמונים מאנטוורפן

וביקשה שניסע עד לרכבת הראשונה שנמצא בפעולה, ואז נשלח אליה בחזרה את התלת-אופן. בעיר בריגא אכן יכולנו לעלות לרכבת המובילה לאנטוורפן, ומשם שיגרנו אליה כמובטח את הכלי.

לאחר שלושה שבועות של נדודים הגענו מותשים לאנטוורפן, מסויטים מהעובדה שלאחר כל המאמצים הכבירים, אנו חוזרים כלעומת שבאנו. הלם מוחלט היה למצוא את הכרך הגדול שומם למחצה, נקי מיהודיו. חצי מיליון איש, לא רק יהודים, נמלטו מהעיר הגדולה במה שהוגדר בפי העם המקומי: 'געגאנגען אויף די פלוכט', הליכה בדרכי הבריחה. שכנינו לדירה נמלטו גם הם, וכמוהם כל דיירי הבתים הסמוכים. בכל הרחוב לא נראה דיוקנו של יהודי.

יהודים נאלצים לשוב

עם הזמן החלו יהודים מעטים לשוב, בדיוק מאותן סיבות שהניעו אותנו לעשות כן. התברר כי כמה מבני משפחתנו, ובהם משפחת רוט, בעלי הדירה שבה התגוררנו, הצליחו לעבור את הגבול בטרם נחסמה דינקרק, ולהגיע לעיר ליל הצרפתית.

יהודים שפגש אבא באנטוורפן טענו כלפיו: "רואה אתה, סתם הגזימו בסיפורי הזוועה על התנהגות הגרמנים כלפי האוכלוסייה היהודית. נכון, יש המון גרמנים ברחוב, אבל הם אינם מציקים ליהודים כלל. אפשר להלך כאן בחופשיות. דומה שאנשים מחבבים את ההגזמה וההפחדה..."

אבא בירר אם והיכן ניתן להשיג מזון כשר בעיר. הצביעו לפניו על מאפייה כשרה ועל חנות יהודית נוספת שנפתחה מחדש, ואבא מיהר לשם כדי להצטייד במלאי בסיסי של לחם ומיני מאכל. כמה התאכזב אבא לשמוע מהמוכרים כי עם כניסת הגרמנים נכנס לתוקפו צו המאפשר מכירת מזון רק על פי כרטיסי מזון המחולקים מאת שלטונות הכיבוש.

לא הייתה לנו אפוא ברירה אלא להודיע על שובנו במשטרה הבלגית, הנתונה למרות הגרמנים. הבהרנו לאנשי החוק כי עד כה התגוררנו ברחוב וואן ספאנגען-סטראט 12, וניתן להיווכח כי חפצינו עדיין שם.

את תלושי המזון היה עלינו למסור מראש לכל החודש, בחנות שבה התעתדנו לקנות, ובשלושים הימים הבאים שילמנו בעת הקנייה על המוצרים עצמם.

שלושה ימים אחרי שובנו הקמנו מניין לתפילה בבית 'חברה קדישא שוהל', בית הכנסת 'חברה קדישא', הסמוך לדירתנו, ובכך החזרנו את הציר היהודי המרכזי שלנו, לחיים מאורגנים ככל האפשר.

ברחובות אנטוורפן לא נראו אזרחים רבים, אך היא מלאה ברבבות חיילים גרמנים. כל סביבת מגורנו: אסטן סטראט, וואן-ספאנגען סטראט, סטאם סטראט, קיוויט סטראט ופעליקאן סטראט, מלאה בהמוני חיילים גרמנים, שהמתינו לפקודה לנוע לאנגליה.

הם יצאו לדרכם בסירות מרוץ, מנמל סכלדה schelde שבאנטוורפן, וכן פנו בנתיב היבשה לנמל אוסטנד ולנמל קאלה שבצרפת. בהמתנה לפקודת תנועה, הם התמקמו ברחובות לחנייה מאולתרת. את רוביהם הציבו כחצובה משולשת ששלושת קניה נשענים זה על זה, כדרך החיילים, ונשכבו על המדרכות, מכוסים בשמיכות צבאיות. זה היה המראה ברחובות במשך כשבועיים.

השקט היחסי בהתנהגות הכובשים הגרמנים כלפי היהודים באנטוורפן, הרדים את חששות יהודי העיר והפליטים שמצאו בה מחסה ושבו מן הבריחה. בימים ההם היה ראשם של הגרמנים נתון לעסקי המלחמה, ועל כן הם לא היו פנויים כל כך להציק ליהודים.

כמה מקרובי משפחתנו שבו גם הם לאנטוורפן, וכאשר חזר אבא ושטח בפניהם את הסכנות המאיימות ודחק בהם לחזור ולחפש דרך מילוט, הביטו בו בביטול וביקשו למסוך בו רגיעה: "אל דאגה... נעבור את הימים האלה בשלום... הרי עיניך הרואות שהתנהגותם של הגרמנים כלפי היהודים, אינה גרועה כפי שציירתם!"

אבא לא הרפה: "וכי לא שמעתם את עדויותיהם של יהודי פולין, שסיפרו על רדיפות ורציחות גרועות בהרבה ממה שסיפרנו אנו, פליטי וינה?!"

אבל הדברים לא מצאו אוזן קשבת. מסתבר – הסיקו יהודים ובהם בני משפחתנו, בתמימות אומללה – שהצרות הצרורות היו בשילוב הקטלני של הגרמנים האכזרים והפולנים המרושעים. הבלגים אינם נוראים כמו הפולנים, ועל כן לא צפוי המצב להיות חמור כל כך. עתה – הסבירו – יש לדאוג למקורות פרנסה, לחיות, להתקיים, לשאוף לטוב ולהתפלל לרחמי שמים.

מנסים להרוויח לחמנו

בינתיים, באין אפשרות אחרת, עשינו גם אנו בענייני הקיום החומרי. שוב מצאנו מקומנו בבורסת היהלומים, מנסים בשקט, בלי למשוך תשומת לב מיותרת של הרשעים, להרוויח משהו. "עוסקים במסחר ועושים פרנסה". יהודים אחרים סחרו בהעברות של מטבע חוץ. היו פערים בין שערי הדולר בצרפת לאלו שבבלגיה: יש והדולר נסחר בצרפת ביוקר ובבלגיה בזול, ולעתים הייתה המגמה מהופכת. החכמה הייתה לדלג בין שתי המדינות, להעביר סכומי כסף גדולים ולהרוויח בקלות ובלי סיכון רב את הפרשי השער. חייטים גזרו אריגים ותפרו בגדים, וכך הרוויחו את לחמם, וכך ניסה כל איש לעסוק במשלח ידו.

הבעיה הייתה בדרכי ההגעה. הרכבות לא פעלו, והדרך לנוע ממקום למקום הייתה בטרמפים, בהצטרפות לנסיעה לדרך שלמה או לחלק ממנה. יש והנוסע נאלץ ללין בפונדק על אם הדרך, ורק למחרת להשלים את המסע אל מחוז חפצו.

אבא המשיך להאזין לשידורי תחנות הרדיו מכל העולם. אמנם חוק הכיבוש אסר להאזין לרדיו, אבל אבא עקב בדריכות אחר הדיווחים. האנגלים בישרו בחדשות כי הדפו מתקפה של ספינות גרמניות על חופי אנגליה והעלו אותן באש. שמענו זאת בשביעות רצון, אף כי לא יכולנו לדעת אם יש אמת בדיווחים או שמא הם אינם אלא חלק מהלוחמה הפסיכולוגית.

פרק מא

'ברוך שפטרני' ו'קדיש'

ביום רביעי ח"י בתמוז ת"ש זכיתי להיכנס לעול המצוות, ובשבת שאחריו היה עלי כמובן לעלות לתורה, ועל אבא לומר כמנהג: "ברוך שפטרני מעונשו שלזה", על שהגעתי הלום וכגדול הנני, האחראי בעצמי על מעשיי.

בימים כתיקונם לבטח היה אבא חוגג את השמחה בחדווה גדולה, ברוב עם, עם בני המשפחה וליד שולחן שמפארים אותו רבני הקהילה ונכבדיה, אבל הימים לא היו כתיקונם. איש לא חשב על סעודה פומבית, ואפילו את העלייה לתורה היה קשה לקיים.

החיילים הגרמנים סבבו ברחובות, ואימה גדולה ליפפה כל יציאה מהבית. לא העזנו לבוא בשערי בית הכנסת דרך הכניסה הראשית, פן יראה זאת חייל גרמני ויבולע לנו. נכנסנו אפוא דרך דלת אחורית, מכיוון חצרות הבתים.

בערב שבת הייתה בעיר התרוצצות היסטרית של חיילים גרמנים ומשטרת ערי השדה. באותו בוקר נורה באנטוורפן למוות, ברחוב שלנו Van Spangenstraat, קצין גרמני בכיר, בידי מתנקש אלמוני. בתגובה מהירה עצרו הנאצים כבני ערובה עשרה גברים, בהם שלושה יהודים, הציבום ליד קיר מנהרה של תחנת הרכבת המרכזית של אנטוורפן והודיעו כי אם עד למחרת

בשעה עשר בבוקר בדיוק לא יוסגר המתנקש – יוציאו למוות בירייה, קבל עם ועדה, את כל העשרה.

מכוניות עם מגבירי קול נעו ברחובות העיר הלוך ושוב, והכריזו על דבר האולטימטום האכזרי. שמועות התרוצצו אשר לזהותם של עשרת השבויים. בינם ובין עצמם דנו האנשים אם יש סיכוי שהמתנקש יסגיר עצמו או יילכד, או שנחרץ גורלם של עשרת האומללים.

הגרמנים לא הסתפקו באיומים. במשך כל שעות אחר הצהריים של יום שישי הם ערכו חיפושים קדחתניים מבית לבית.

יריות בשעה עשר

אימה וחרדה נפלו על הכול. יהודים חרדו לצאת מהבית, שמא יבקשו הצוררים ללכוד יהודים נוספים. משום פיקוח נפש סברו שלא לקיים בבוקר השבת את מניין התפילה בבית הכנסת, במיוחד מפני שהוא שכן למרגלות תחנת הרכבת, המקום שבו תכננו הגרמנים לבצע את ההוצאה להורג. אין ספק שמקום כזה הוא לוע הארי ממש!

אבא התחנן בפני כמה מידידיו לקיים בכל זאת מניין בשחרית השבת, כדי שאוכל לעלות לתורה לכבוד היותי בר מצווה. לבקשתו, נמנו אפוא וגמרו כי בליל שבת יתפללו בבית, אך בשחרית יתפללו במהירות בבית הכנסת ויחזרו איש-איש לביתו. כדי שלא להסתכן יתר על המידה ייכנסו לבית הכנסת דרך פתח אחורי שאינו עובר בחזית החשופה לעיניהם של הגרמנים.

בשעה תשע בבוקר התחילה התפילה, לאחר שהמתנו כמחצית השעה עד שהתקבצו עשרה יהודים. בפיוטים ובסלסולי החזנות קיצרו, בשל דוחק השעה; ספר התורה היה פתוח, וכמה מהמתפללים כבר עלו לתורה. פתאום, בדיוק בשעה עשר, נשמעו יריות. לבם של המתפללים נפל בקרבם. עשרת בני הערובה נורו למוות!

בתוך המבוכה והחרדה שהציפו את כולם, אמר לי אבא כי מיד אעלה לתורה, ואחרי כן נשוב מהרה הביתה, מפני הסכנה.

למרות השעה הקשה והמועקה הכריזו בחגיגיות את שמי, ואל לבי התגנבה תחושת התרוממות רוח וחגיגיות, אף שהרקע כולו היה קודר ומאיים.

לאחר שחתמתי את ברכת 'נותן התורה', אמר אבא "ברוך שפטרני מעונשו שלזה", כנהוג, והוסיף והורה לי לומר 'קדיש'. עשיתי כמובן כמצוותו, ונשאתי קולי באמירת "יתגדל ויתקדש שמיה רבא!" סבור לתומי כי אחד ממנהגי ה'בר מצווה' הוא שחתן השמחה חותם את העלייה לתורה שלו באמירת 'קדיש'.

את תפילת מוסף התפללנו בבית. החרדה שליפפה את הכול לא אפשרה להמשיך את התפילה בבית הכנסת, פן יתפרצו לשם הפורעים הנאצים, המחפשים להם טרף.

גם לאחר הריגת עשרת בני הערובה המשיכו הנאצים בחיפוש קוטלי הקצין הגרמני. הם עברו מבית לבית, מקומות המרתף ועד לעליות הגג, דרשו מיושבי הדירות את מסמכיהם ובחנו אותם בדקדקנות, ומי שניירותיו לא נשאו חן בעיניהם – נורה בו-במקום.

התפרצות אל הבורסה

מיום ליום החלו היהודים להרגיש יותר את נחת זרועם של הגרמנים. היו שהסיקו מסקנה כי אכן לא בטוח כלל בצל שלטון הכיבוש הנאצי, וחיפשו דרכים להימלט אל החלק הלא כבוש של צרפת. אחרים אמרו "שלום עלי נפשי" ולא מצאו עוז בנפשם לוותר על עסקיהם, המתנהלים למרות הכול באנטוורפן, ולצאת אל הבלתי נודע.

באחד הימים הקודרים ביותר של יהדות אנטוורפן התפרצו נאצים בחמת זעם אל בורסת היהלומים. בצווחות הם קראו לכולם לצאת ולמסור לידיהם את כל היהלומים והכסף שברשותם. זה היה אסון נורא, כיוון שהצוררים לקחו לא רק יהלומים וכסף של בעליהם, אלא גם של מתווכי הבורסה. אלו תמיד החזיקו ברשותם כמות גדולה של יהלומים יקרי ערך שאינם שלהם אלא של המוכרים שהפקידום בידיהם כדי שיציעום למכירה. גם אחרי המכירה היו נותרים היהלומים בידי המתווכים, שכן נוהג הבורסה הוא שהעסקה נחתמת באמירת 'מזל וברכה', אך עד התשלום בפועל נשארים היהלומים בידי המתווך. המתווכים האומללים שהגרמנים שדדו מהם את הסחורה, לא ידעו את נפשם. מהיכן יוכלו לשלם לבעלי היהלומים?!

באותה עת עשה דרכו אל הבורסה אחד מבני משפחתנו, כשבכליו כעשרים או עשרים וחמש חפיסות של יהלומים. בהגיעו לרחוב שלפני בניין הבורסה

חורבן פסח
ביום הראשון של חול המועד פסח תש"א התנפלו בני נוער בלגים שונאי ישראל על בית הכנסת ברחוב אוסטן, הציתו אותו וזרעו בו חורבן

הוא הבחין במהומה, ביהלומנים המנסים להימלט ובקלגסים הגרמנים השועטים אחריהם, ומיד עשה "עושה שלום" ונסוג במהירות מהאזור.

למחרת בבוקר שבה הבורסה ונפתחה. למרות יום האתמול הנורא היו שמיהרו להתאושש ולחזור לעבודה כשבלבם קמצוץ של תקווה. המקוריים שבהם העלו רעיון לחבר באמצעות סיכה אל תחתית השולחן את חפיסות הנייר הקטנטנות שבהן היהלומים, כדי שלא תשזוף אותם עינם הרעה של הגרמנים. אבל בפשיטותיהם החוזרות של הנאצים הם בלשו כל פינה ומסתור, הפכו על פניהם את השולחנות, והכול נחשף ונשדד.

פתאום הבינו יהודי אנטוורפן כי טעו טעות מרה בהרגעה העצמית שהחיים בצל הנאצים אינם נוראים כל כך. הם גם גילו להוותם כי הנאצים הפלמים, הבלגים, אינם טובים ממשתפי הפעולה האוקראינים והפולנים, שהיו במקומותיהם, בפולין וברוסיה, גרועים מהרוצחים הנאצים. הנאצים הפלמים עשו ברשעות שטנית עבודה יסודית בעבור הנאצים, בבואם לעשות את אנטוורפן 'יודען ריין', טהורה מיהודים.

ואולם תובנה זו הגיעה מאוחר מכדי לתקן את תוצאות הטעות הגורלית. בעקבותיה נעשו מאמצים נואשים לחפש ניירות כדי להימלט מן המדינה, אך בדרך כלל המאמצים היו לשווא.

מורידין ולא מעלין

טבעת החנק הוסיפה להתהדק באנטוורפן. הנאצים היו נחושים להציק ליהודים. על פי רשימות מסודרות הם פרצו אל בתיהם של היהודים האמידים והחרימו את רכושם.

כאילו לא די בצרות הצרורות שעוללו הנאצים, קפץ על היהודים רוגזו של מלשין יהודי מתועב, 'מוסר' ששמו ב' באך מגרמניה, שהיה מוסר לידי הנאצים שמות של יהודים עתירי הון מראשי ענף היהלומים ואת מקומות מגוריהם, וכך המיט עליהם ועל משפחותיהם את אסון החרמת הרכוש והמעצר בידי הגסטפו.

נכבדי הקהילה חיפשו דרך להיפטר ממנו, וציוו על הספר היהודי להגותו מן המסילה בעת שהלה יבוא להתגלח אצלו. הספר לא הסכים לשתף פעולה עד שבא לפניו הרב של קהילת 'שומרי הדת' והורה לו כי 'מוסר' כזה, המסכן בכל רגע את חיי היהודים, חובה ומצווה להפסיק את חייו ולסלק את הסכנה מיהודים נרדפים.

גם בלי עזרת היהודי המפוקפק המשיכו הנאצים בחיפוש ובליקוט יהודי אחר יהודי, עד שאנטוורפן, מקום ריכוז יהודי מובהק, נעשתה ל'יודען ריין'. אבא הבין כי מסוכן עד מאוד להישאר במקום, והחליט על מעבר לבריסל.

פרק מב

שלח לחמך על פני המים

ינואר-פברואר 41'

יצאנו ברכבת לבריסל, ובחסדי ה' הגענו לשלום. בבריסל בחר אבא להתגורר במקום לא מרכזי, באזור 'ואליוויער סע לאמבער' Woluwe-Saint-Lambert שבפרבר העיר, שבו לא נראו יהודים. מצאנו מקום מגורים ברחוב אווניו דה מאי מס' 203, Avenue de Mai. אמנם זה לא היה מקום מסתור ממש, אך הוא היה רחוק מעיני הבריות. לעומתנו, הדוד מאקס, שנלווה אלינו במעבר לבריסל, התגורר אצל משפחה גויית בסביבה שבה התגוררו יהודים רבים, באזור אנדערלעכט. לריחוקנו מקרבת יהודים, מפני הסכנה, היה מחיר כבד: במשך כל השנה שבה התגוררנו בבריסל נבצר מאתנו להתפלל בבית כנסת.

באחד הימים הגיע מאקס אל אבא, נושא בידו שקיק ובו שאריות קטנות של עור. "יש לי ידיד", סיפר מאקס, "המציע למכירה בפרוטות ממש פיסות חסרות שימוש כאלה. האם לדעתך ניתן לנצלן למשהו?"

"בוודאי!" אורו עיניו של אבא, "הרי אפשר לקלוע מהן חגורות איכותיות ומכובדות! אמנם לצורך זה נחוצות כמה מכונות, אך אם יעלה בידינו להשיגן, נוכל לייצר את החגורות בדירה שבה אנו שוהים בשעות היום.

אבא, שמאז ומתמיד היה איש יזמה ותכלית, הלך מיד אצל מסגר, וזה התקין מכבש לפי הזמנתו המפורטת. המכבש הוצב על גבי שולחן עץ, ומאחר שהפעולה רבת-העצמה של המכבש הייתה עשויה להזיז את השולחן ממקומו כל העת, חובר השולחן בחיבורים איתנים אל הקיר הסמוך. כמו כן הותקנה מכונת חיתוך מקצועית, המאפשרת לחתוך את פיסות העור על פי דוגמאות קבועות, 'שטאנץ'.

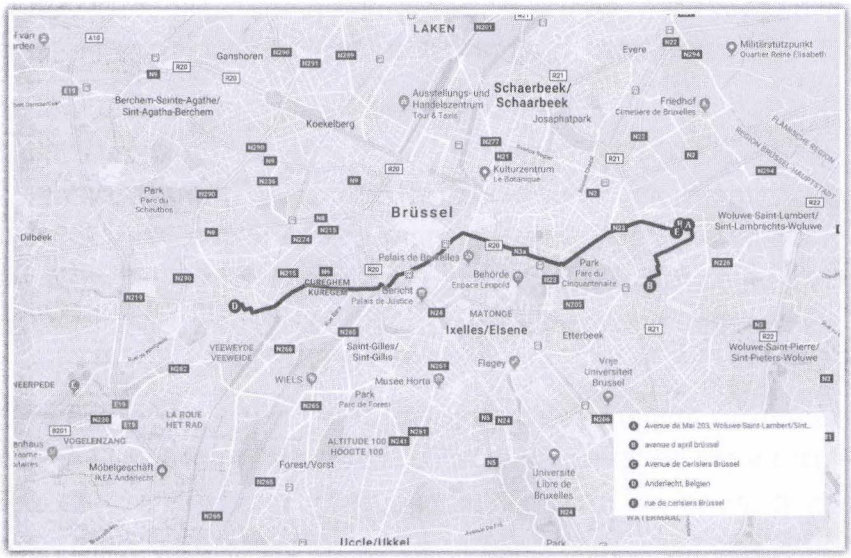
בביתו של מאקס נאגרו קרטונים רבים מלאים בשאריות העור. שם הוא גם הקדים לסדר ולחתוך את פיסות העור, כדי שתצלחנה להמשך העיבוד. לאחר מכן הן הועברו אל מעוננו, מעט מעט, כדי שלא לפגוש עין בולשת, בתיקי גב שנשאו עמם הדוד מאקס והדודה בלימא.

אבא גייס לעבודה את ר' מרדכי ליטמאן, שהיה מהעובדים הוותיקים במפעלו בווינה ונמלט כמונו לאנטוורפן ומשם – לבריסל. ר' מרדכי, איש מסודר ובעל קול ערב, היה גם בעל התפילה במנייני מנחה-מעריב במפעל בווינה. תפילותיו התקבלו במרום, והוא אכן הצליח להיחבא מידם הארוכה של הצוררים הנאצים, שרד את המלחמה וניצל לחיים. ר' מרדכי היה מומחה לחיתוך עור, ובמפעל המאולתר שלנו בבריסל הוא חתך את פיסות העור במיומנות רבה והתקין אותן לעיבוד.

אמא והדודה בלימא קלעו במלאכת מחשבת את החגורות, ואני מוניתי על 'גמר המלאכה', תפירת קצות הרצועות לחטיבה אחת וקביעת האבזם. את כלי העבודה החשוב ביותר, מכונת התפירה, שלח אלינו יענקל האמעל מאנטוורפן.

ברצות ה' דרכי איש, הצליח אבא במומחיותו לייצר מוצר לתפארת מחומרים נפסדים, וכשחגורות העור המכובדות באמתחתו, יצא להציע אותן למכירה בכמה וכמה חנויות בבריסל.

בעלי החנויות התנו את הרכישה בקבלת חשבוניות מסודרות. אבא הצליח להסדיר אישור מטעם בית מלאכה לתפירת מעילי עור לצבא הגרמני, והעסק הרשמי הגיש את הניירות המתאימים. גיבוי המסמכים הרשמיים היה חשוב גם כדי שלא נצטרך לחשוש פן יתפסו את המפעל בעבודתו. למרות זאת נקטנו כלל זהירות עקרוני: במקום העבודה שעל אודותיו דווח אצל השלטונות – לא ישנו, ואת מקום הלינה שלנו שמרנו בסוד ולא דיווחנו עליו.

נפתולים בבריסל

ציר התנועה שלנו בבריסל, מקומות המגורים השונים ומקום העבודה

עם סיום העבודה היינו הולכים אל דירת הלינה שלנו, שברחוב רו דו סעריסיע Rue des Cerises, אצל משפחת קאלמאן. אב המשפחה היה יהודי, והנאצים גירשוהו והוציאוהו להורג, ואילו אשתו, שהייתה נוכרייה, עסקה בתפירת כובעים והתגוררה בבית עם בתה קריסטין. למגורינו בבית גויים הייתה עדיפות כלשהי, שכן כלפי חוץ לא ניכר כי יהודים שרויים בבית.

מטעמי זהירות, בכל יום עשינו את דרכנו אל הדירה בנתיב אחר, לבל יצליחו לעקוב אחרינו.

מכירת חגורות העור המשובחות שגשגה, וכדי להדביק את הביקוש הגואה לחגורות המיוחדות, צירף אבא לייצור שתי משפחות יהודיות מגולי וינה וממתפללי ה'שיף שוהל': משפחת שטיינהוף, שלפני המלחמה הייתה משפחה עשירה מאוד, ומשפחת וועלדלער. בביתה של כל אחת מהמשפחות התקנתי מכבש, בדומה לזה שהיה בביתנו, ומדי שבוע הייתי מביא אליהם חומר גלם ואוסף את החגורות המוגמרות, ואותן מכר אבא ברווח נאה.

תפקיד נוסף היה לי: תיקון מכונות התפירה. מכונה כי חדלה לפעול, הייתי מפרק את חלקיה, בוחן מה הבעיה שהשביתה אותה ומתקן אותה.

דירה או מפעל?

את הרעש התמידי שבקע ועלה מביתנו אי אפשר היה להסתיר. באחד הימים פנתה בעלת הבית אל אמא ואמרה: "הבנים שלי טוענים שאין להם אף רגע של מנוחה. הרי גם אנו מתגוררים בבניין, וכל העת רועמות מכונות בדירה שלכם ומזעזעות את כל הבניין. השכרנו לכם מקום מגורים, ופתאום מצאנו עצמנו מתגוררים באזור תעשייה!"

"אין לנו ברירה", התגוננה אמא, "הרי אנו מוכרחים להתקיים, להרוויח קצת כסף, כדי שנוכל לקנות אוכל וכמובן גם לשלם את שכר הדירה. אכן את ובנייך אינכם צריכים לשלם מחיר של אי שקט, ועל כן הַצעתי היא שנוסיף לך כמה מאות פראנקים על שכר הדירה שסוכם בינינו".

בעלת הבית קיבלה ברצון את תוספת התשלום, אך נזהרה מלשאת באחריות לתוצאות פעילות המפעל בביתה: "עליכם לשמור את הסיכום בסוד, ומכל מקום, אני איני יודעת דבר וחצי דבר על המפעל שלכם!"

ספסל הלימודים הנוקשה

שוב הגיעה מעורבותה של המשטרה בעניין חובתי לבקר בבית הספר. כרטיס המזון שלי לא הוחתם בחותמתו של בית ספר, ומשטרת בריסל תבעה מאבא שידאג לביקורים סדירים של בנו בבית הספר המקומי.

בית ספר יהודי לא פעל שם כמובן בימים הטרופים ההם, ובלית ברירה הופעתי בבית הספר הגויי, שהיה בעל סממנים נוצריים קתוליים. יום חמישי ושישי הגיעו, והשבת התקרבה. התלבטתי מאוד אם מותר לי לסכן את עצמי, וגרוע מכך – את משפחתי, בגילוי העובדה שאנו יהודים. ידעתי כי אם לא אכתוב בשבת, הדבר ימשוך תשומת לב לא רצויה. על אפשרות של חילול שבת חלילה, לא הייתי מוכן אף לחשוב. התרשמתי שהמורה הוא איש בעל מזג נוח, ועל כן החלטתי להעז לפנות אליו בשקט ולגלות את אוזנו כי יהודי אני ומטעמי דת לא אוכל לכתוב בשבת, ועל כן נבצר ממני, למשל, להשתתף בשיעורי החשבון.

המורה המופתע נתן בי מבט חטוף ופסק: "אל תבוא מחר לבית הספר. תוכל לומר כי אישרתי לך חופשה של יום אחד, ובשבוע הבא שוב נראה מה לעשות".

גם בשבוע הבא שחרר אותי המורה מהלימודים, וכך הבינו החברים לכיתה שהיעדרותו הקבועה של הילד החדש ביום השבת היהודית דווקא אינה מקרית. מכיוון שלא הייתי שם, הם שאלו את המורה לפשר הדבר.

איני יודע מה הביאו לכך, אבל בחסדי שמים חיפה עלי המורה ואמר לילדי הכיתה כי הבאתי מאבי פתק שבו נאמר כי במשך כל השבוע הוא עובד בעבור המאמץ המלחמתי, ועל כן אינו רואה את בנו, ומאחר שיש לו חופשה יום אחד בשבוע, בשבת, הוא מבקש שביום זה יוכל הילד להיות במחיצתו. "האם יכולתי שלא לאשר לילד ולאביו את הבקשה האלמנטרית הזאת?" הקשה המורה, וכל ילדי הכיתה הנהנו בראשיהם לאות הסכמה והבנה.

הצרה התרגשה מכיוונו של ה'גלח', כומר בית הספר. הלה היה מופיע בבית הספר בשיעור הראשון בכל יום, עורך עם התלמידים תיפלה נוצרית קתולית ומלמדם לימודי דת. הילדים היו עומדים בקטעים שבהם נהוג אצלם לעמוד, ויושבים באלו שמקובל בהם לשבת, וכן היו קוראים את התיפלה בקול רם. מובן שלא הצטרפתי לתיפלה, אבל כדי שלא איחשף מלמלתי "עשרים ואחת, עשרים ושתיים"... וכן הלאה, משהו שיישמע כאמירה, אך בלי קשר למה שהם אומרים...

ה'גלח' עבר בין שורות הכיסאות בכיתה והאזין לקול תיפלתם של הילדים. לידי הוא נעצר, ונתן בי מבט נוקב בהבחינו כי איני אומר את מה שאומרים כולם.

כאשר שילבו הילדים הגויים אצבעותיהם, כמעשה הפולחן שלהם בבית התיפלה, השארתי שתי אצבעות לא משולבות. ה'גלח' הבחין גם בזה, ניגש אלי וניסה לכופף את אצבעותיי ולשלבן יחד, אך אני החזקתי את אצבעותיי בכל הכוח ולא הנחתי לו לשלבן. 'לא אעשה כן חלילה, אפילו ייטלו את נפשי!' חיזקתי את עצמי בלבי, 'על עבודה זרה איהרג ולא אעבור!'

המשמעות של עקשנותי זו הייתה ברורה: הילד הזה אינו אלא ילד יהודי מוחבא!

ה'גלח' נעץ בי מבט נוקב מרושע, כרומז: הבנתי אל נכון מי אתה!---

שעות הלימודים בבית הספר היו משמונה בבוקר ועד שתים-עשרה בצהריים, ואחרי הפסקת הצהריים הם התחדשו משתיים ועד חמש. בשובי אחר הצהריים, קרא לי המורה ואמר כי בעקבות תקרית הבוקר משפחתנו שרויה בסכנה נוראה. הכומר הוא אנטישמי מסוכן, ובביתו עובדת עוזרת בית שבמחצית השנייה של היום משמשת מזכירה של אחד מבכירי הגסטפו. "אין כמעט ספק שהוא ימסור לגסטפו את תגליתו, ואז יקיץ עליכם הקץ", אמר המורה והמליץ שנעזוב את דירתנו ונחפש מקום חלופי. הוא הפציר לבל אראה עוד פניי בבית הספר, שכן אין כל ביטחון שאשוב משם הביתה!

מיהרתי הביתה לספר את קורותיי. אמרתי לאבא כי המורה הוא איש טוב שהכניס גם את עצמו לסכנה, שהרי אם ייוודע כי הוא ידע על הצפנתו של נער יהודי, או גרוע יותר – סייע לכך בתרגילים מתוחכמים, איש לא יחוס על חייו. אבל מאחר שהכומר האכזרי עלול להסגיר את כולנו לידי טורפי הגסטפו, אין מנוס מלקבל את עצתו של המורה ולחפש מקום אחר.

לעת ערב צלצל הפעמון בביתנו. את הפתח מילאה דמותו של המורה שלי. הוא אמר לאבא כי הוא חושש מאוד לשלומנו אם נישאר בדירה ואם אוסיף לבוא לבית הספר. הוא המליץ שנעזוב את מקום מגורנו הנוכחי ונרד למחתרת. "אמרתי זאת לילד", הוא אמר, "אבל חששתי פן לא העביר את התמונה במלוא חומרתה. מצפוני לא הרשה לי שלא להודיעכם כי אתם בסכנה בכל רגע נתון! ידוע לי שאני מסתכן בהופעתי כאן, אבל איש של מצפון אנוכי!"

נאלצנו אפוא לעקור מן הדירה לזמן מה, לדירה חלופית ברחוב אווניו דה אבריל Avenue de Avril, וכמובן לא הופעתי עוד בבית הספר. משמעות הדבר הייתה שעלי להיות "בלתי קיים", ומובן שבהתאם לכך לא יתקבלו בעבורי כרטיסי מזון.

רעב מכרסם בבריאות

רעב כבד שרר בימים ההם בבריסל. היה קשה להשיג לחם, שלא לדבר על מוצרי מזון יסודיים אחרים. אף שאבא הרוויח כסף מייצור החגורות, לא היה בו די לרכישת אוכל מספיק לפיות בני המשפחה.

בחורף תש"ב, סוף 41', התגוררנו בקצה העיר בריסל, ומפני הסכנה בחר אבא שלא לדווח לשלטונות על קיומנו כלל. הרעב בארץ היה כבד, ואי אפשר היה להשיג מזון בלא 'כרטיסי מזון', 'לעבנסמיטל קארטן', שניתנו רק למי שהציג אישורים על עבודתו בעבור הכלכלה הגרמנית או למען המאמץ המלחמתי. בלב כבד החליט אבא להתוודע לרשויות, כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב. אבא השיג אישורים משלטונות בלגיה כי הוא תופר יריעות פרווה בעבור ה'וורמאכט', הצבא הגרמני, ועל כן הוא נחשב עובד חיוני. כך, למרבה האירוניה, זכינו לקבל כרטיסי מזון.

נגד הנאצים פעלה באזור בריסל מחתרת של קומוניסטים בלגים. כאשר נודע להם כי אנו מחזיקים במסמך המתעד את עבודתנו בעבור הצבא הגרמני, הם פנו אלינו והודיעו כי לא יוכלו להסכים שאזרחים בלגים מהוגנים יסייעו לאויב השטני. אבא מיהר להבהיר כי אין המסמך הזה אלא כיסוי שנועד לאפשר לו ולמשפחתו לשרוד ולקבל אישורים למחיה, אך למעשה אין לנו שום קשר עם הגרמנים. בחסד משמים התקבלו דבריו על לבם והם הניחו לנו.

כדי להכפיל את האפשרות לרכוש מזון הצהיר אבא על שתי כתובות מגורים שלנו: האחת – המקום בו שהינו ועבדנו בשעות היום, ובה מעולם לא נשארנו לישון, והשנית – המקום שבו עשינו את לילותינו.

מאחר שרכישת המזון באמצעות הכרטיסים חייבה לקנות בקביעות באותה חנות, חששנו שהמוכר יבחין כי אנו מחזיקים כרטיסים כפולים ויסגירנו לאלתר בידי השלטונות הנאציים, וחלילה נשלם על כך בחיינו.

כדי למנוע זאת מצא אבא פתרון יצירתי: שתי חנויות ששמן דומה פעלו בבריסל: Delhaize 'דעלהעיז ליאן' ו'דעלהעיז עברער'. הלכנו אפוא לקנות בשתי החנויות לסירוגין וכך לא נודע הדבר.

למרות כפל הכרטיסים נותרנו רעבים כזאבי טרף. התזונה הלקויה והחסרה רכיבים בסיסיים השפיעה קשות על בריאותנו. בשל מחסור חריף בוויטמין D, נפגע זמנית חוש הראייה שלי ושל אמא, ולא יכולנו לראות בלילה. הדבר הדאיג אותנו מאוד, והלכנו כמה פעמים להיבדק אצל רופא. הרופא הזהיר כי אנו עלולים להתעוור חלילה אם לא נאכל כראוי: "עליכם להשיג אוכל מזין ובריא, אפילו בשוק השחור, לפני שיהיה מאוחר מדי!" הוא התרה.

'דעלהעיז ליאן'
החנות שבה
שברנו אוכל

החנות המקבילה
גם בחנות הזו רכשנו
מעט אוכל

גם בימינו
רשת המרכולים
'דעלהעיז'
ממשיכה לפעול

פרוסת הלחם הרביעית

באחד הערבים הסבנו לארוחת ערב משפחתית. כבכל ערב גוללנו את הדברים ששמענו במשך היום, ואגב זאת הניח אבא לידי פרוסת לחם. בלי

משים, פלטתי: "אבא, הרי כבר קיבלתי את שלוש הפרוסות שלי!..."

"בני היקר, אתה יכול לאכול גם את הפרוסה הרביעית", השיבני אבא בנועם.

רגע כמימריה יצאה אמא את החדר אל המטבח, רמזה לאבא שיבוא בעקבותיה ושם פרצה בבכי מר שנשמע היטב מן החדר. חשתי אל המטבח לראות מה אירע, ולעיניי נראתה אמא ממררת בבכי וכמעט מתמוטטת תחתיה.

"אינני יכולה לראות את הילד ברעבונו!" היא קראה והזעזוע נשמע היטב בקולה. "הילד הענוג שלנו אמר שכבר קיבל שלוש פרוסות, כי הוא יודע שכל אחד מקבל רק מנה קצובה של שלוש פרוסות!---"

גם אבא נקרע בקרבו. האירוע הספוג בטראומה גרם לו להפנים עד כמה נוגס בנו הרעב, עד כי איננו נותנים דעתנו לאיזו דיוטה של רעבון הגענו.

לא איש כאבא ייתפס לזרועות ייאוש וחידלון. לאחר שנרגעו קמעה, ישבו אבא ואמא והחליטו כי מוכרחים לעשות מעשה ולהשיג עוד שניים או שלושה כרטיסי מזון, וכן למצוא דרך לרכוש בכל יום קילוגרם גזר וקילוגרם סלק, כדי לשפר את התזונה מבחינת הערכים התזונתיים.

לא קל היה להשיג את הירקות. אמנם לאזור מגורינו, שבקצה העיר בריסל, הגיעו מדי יום כפריי הסביבה, למכור מעט ירקות מיבול שדותיהם, אולם הסחורה הייתה מעטה ולכל המוכרים היו לקוחות קבועים. למרות זאת הצליח אבא להיות לאחד מלקוחותיו של כפרי אחד, ותמורת סכום הגון ניאות הלה למכור לאבא מעט ירקות.

פרק מג

קצין גרמני בפתח

נקישות מתונות על דלת ביתה, בעיצומו של יום רגיל, גרמו לבעלת הבית של הבניין להציץ באשנב. אף שלא הייתה יהודייה, נמלאה בעלת הבית חרדה בגלותה כי חייל גרמני הוא המתדפק על דלתה. מי יודע אילו צרות הוא מבקש לעולל, ואולי מישהו הלשין כי בביתה מתגוררת משפחה יהודייה!

בפחד גדול פתחה האישה את הדלת ומיד הסיקה כי הדבר שממנו יגור לבה – בא לה.

"את משפחת קערן אני מבקש!" פתח לבוש המדים ישירות.

"משפחת קערן?!" ניסתה בעלת הבית להיתמם, "מי היא משפחת קערן?"

"משפחת קערן המתגוררת בבניין זה!" עמד החייל על דעתו.

"מי הוא שאמר לך שמתגוררת כאן המשפחה שאתה מבקש?" ניסתה האישה להרוויח זמן.

"שמי הוא מארעק Marek", השיב האורח והטעים: "וילי קרויץ, איש וינה, ידיד משותף שלי ושל האדון קערן, מסר לי את הכתובת".

אז הבינה האישה כי שוחר שלומנו הוא האורח הזר, שכן בעבר סיפר לה אבא על ידיד וינאי לא יהודי ששמו ווילי קרויץ, העומד עמנו בקשר מכתבים רצוף, ואף הראה לה את תמונתו.

האישה הכניסה את האורח אל הבית, והשתאתה לראות איך אבא והחייל הגרמני נרגשים עד דמעות בפגשם איש את רעהו. החייל האורח סיפר כי גויס לצבא הגרמני, אל גייסות ה'וורמאכט' החולשים על צרפת ובלגיה הכבושות, הנתונות לפיקודו של הגנרל פון פלקנהויזן Falkenhausen והוא נושא בתפקיד משרת הבית של הגנרל. הוא סיפר שהמפקדה שלו שוכנת לא הרחק מכאן, ומאחר שהוא יודע כי באזור שורר רעב כבד, חש להציע לאבא לרכוש בעבורו ב'קיוסק', הקנטינה הצבאית, לחם ומיני מאכל אחרים.

ביד ברזל
פלקנהויזן מתקבל בהצדעה בבריסל, 1944

הגנרל
הקצין הגרמני פלקנהויזן,
כובש צרפת ובלגיה

בשבועות הבאים היה מארעק שליח ההשגחה העליונה, להביא לנו כיכרות לחם שלמות, שעשו את ההבדל בין חרפת רעב ובין אכילה לשובע. נתקיימה בנו המלצתו של שלמה המלך, החכם מכל אדם: "שלח לחמך על פני המים, כי ברוב הימים תמצאנו" (קהלת יא א).

מזור לאם

לנוכח הישועה שהביא עמו מארעק נמלאה בעלת הבית הנוכרייה סקרנות, להבין את פשר הקרבה והידידות המיוחדת של אבא עם חייל גרמני.

סיפרנו לה כי מפעל בגדי העור של אבא בווינה העסיק בימים הטובים עובדים שעשו מלאכתם בביתם. אחד מהם היה מארעק, שכמו כל עובדיו של אבא, העריך אותו וראה בו מעין 'פריץ' יהודי שהכול חייבים בכבודו – לא רק בגלל כספו, אלא בעיקר בשל אישיותו, טוב הלב והיחס האנושי והמתחשב שהוא מגלה לכל אדם ואדם באשר הוא.

והנה חלתה אמו של מארעק במחלה קשה, וגרורותיה פשטו בכל הגוף. הרופאים לא ידעו למצוא לה מזור. היא התייסרה במכאוביה, והרופאים פכרו ידיהם בייאוש והודיעו למשפחה כי לאומללה, שעדיין הייתה צעירה לימים, נותרו אך שבועות ספורים לחיות.

בנה מארעק, שאמו מגדלתו הייתה קרן האור החשובה בחייו, התהלך מדוכדך וכאוב, ופתאום נצנץ רעיון במוחו. הוא פנה לאבא, שאותו העריץ עד מאוד, ושאל: "הרי בקרב היהודים יש רופאים מומחים רבים. שמא ביכולתך להידבר עם אחד מהם ולבקשו שיבדוק את אמי? אולי ימצא לה מישהו מזור ויציל את חייה הצעירים?"

אבא שוחח עם גיסו, הדוד מאקס, והם פנו אל דוקטור בערגלאס, בן משפחתנו, שהיה מגדולי המומחים בבית החולים 'רוטשילד' בווינה. בית החולים, שהקים הברון רוטשילד שנים קודם לכן, זכה למוניטין רפואי רב, ודוקטור בערגלאס נחשב לאחד מיהלומי הכתר שלו.

דוקטור בערגלאס נענה לבקשת אבי ובדק יסודית את החולה האנושה. בפנים עגומות הוא יצא את החדר וקבע: "אמנם יש דרך להציל את חייה של האישה, אבל היא בלתי נעימה בעליל: יש לכרות את רגלה, וכך יש סיכוי שתשרוד".

אבא לא ידע אם הבשורה שבפיו בעבור מארעק טובה היא או רעה. מצד אחד, הוא אמור לבשר לו כי נפתח סיכוי טוב שאמו תישאר בחיים, ומצד אחר, איך אפשר להודיע לבן כי עליו להסכים לכריתת רגלה של אמו?!

את המצב לא היה ביד אבא לשנות, כמובן, ועל כן הוא זימן את מארעק אל משרדו ופרש בפניו, בנימה של כאב והשתתפות בצער, את דברי הרופא המומחה.

מארעק הגיב בהתפרצות זעם: "איך אתם מעזים להציע לי הצעה קשה ונוראה שכזו!"

אבא כאב את כאבו של העובד המסור, אך לא הניח לדברים לצאת משורת ההיגיון:

"שמעני, ידידי מארעק. ביקשתני להביא לך רופא מומחה. בחרתי ברופא בכיר מבני משפחתנו, כי עליו סמכנו יותר מעל כל אדם אחר. ברם, אם רצונך בכך, אוכל להסדיר לך בדיקה של שני רופאים מומחים אחרים, כדי שתקבל את ההחלטה המושכלת במצב הנורא הנתון".

מארעק, שהבין כי אבא מדבר אליו ממקום של אהדה והשתתפות ומוכן לסייע לו בלי כל חשבון, אימץ את הרעיון ולקח את אמו אל שני רופאים מומחים נוספים שאבא העמיד לרשותו. דעתם של הרופאים הייתה כי גם כריתת הרגל אינה מבטיחה בוודאות כי האם תחיה; אך בלעדי צעד זה אין אף סיכוי קלוש שהיא תשרוד.

כאשר נוכח מארעק, להוותו, כי דעתם של כל שלושת הרופאים אחת היא, שכריתת הרגל היא הדרך היחידה הפותחת סיכוי להצלת חיי אמו, נתן את הסכמתו להתערבות הכירורגית. האם נותחה, חייה ניצלו והיא אף הצליחה להשתקם ולהמשיך לתפקד.

מאז לא חדל מארעק להודות לאבא. הוא הצהיר בפניו כי הוא אסיר תודה כלפיו ולעולם לא ישכח את חסדו. אכן, שלא כמו רבים משכנינו הרעים, מארעק לא היה כפוי טובה. בימי המלחמה הטרופים הוא גמל לאבא טובה על חסדו עמו, בעודו מסכן את חירותו ואת חייו ב"עוון הפלילי" החמור ביותר בגרמניה הנאצית: עזרה ליהודים.

ווילי מופיע בבריסל

ימים ושבועות חלפו, והתאריך המיוחל הנקוב באשרת הכניסה של משפחתנו לארצות הברית הגיע, אך – מאוחר מדי. מצב המלחמה שהוכרז בין בעלות הברית ובראשן ארצות הברית, נעל בעדנו את שערי היציאה מבלגיה הנתונה לשלטון גרמני, אל העולם החופשי.

אבא עדיין קיווה לימים טובים יותר, ועל כן דאג לשמור על כל תכולת הדירה שלנו, הרהיטים, הבגדים והכלים שאוחסנו במכולה שהייתה אמורה להגיע לניו יורק, ובינתיים המתינה במחסני חברת התובלה בווינה. בעניין זה עמד אבא בקשרי מכתבים עם איש אמונו בווינה, ווילי קרויץ.

בשלהי חורף תש"ב הודיענו ווילי כי הוא מבקש לבוא לבקרנו בבריסל.

בימי המלחמה לא היה פשוט כלל לנוע ממדינה למדינה. נדרש לכך רישיון מיוחד, ומי שביקש אשרת מעבר כזו הסתכן בחקירה צולבת: מה מטרת הנסיעה? לאן מועדות פניך ואל מי?

ווילי החזיק בעיר וינה מתפרה של בגדי עור, וגנרל גרמני בכיר הזמין אצלו מעיל עור מפואר. את הקשר הזה עם הקצין הבכיר ביקש ווילי לנצל לקבלת אשרת מסע לבריסל. שמונה פעמים הוא הזמין את הקצין למדידות, באמתלה שכדי שהמעיל יהיה תפור היטב, על הקצין למדוד אותו שוב ושוב. בכל מפגש מדידה כזה סיפר ווילי שהוא מבקש להרחיב את עסקיו ולמכור מעילים ובגדי עור גם בבלגיה השכנה, ולשם כך הוא זקוק לאשרת מסע. לבסוף נעתר הרשע להפצרותיו, ובידי ווילי הייתה האשרה המיוחלת.

כך, שבוע ימים לפני חג הפסח, התייצב ווילי במעוננו בבריסל. אבא קידמו בחביבות מיוחדת ובשמחה, והוא התרגש לראות את בני המשפחה, ידידיו משכבר הימים.

בשורות טובות על הנעשה והנשמע בווינה לא היו בפיו. "זה יותר משנה", סיפר, "נשלחים יהודי גרמניה ואוסטריה, הנתונה לשלטון גרמני, מזרחה, אל הגטאות אשר בפולין".

הוא שלף מכיסו גלויות דואר שקיבל מידידים קרובים של אבא, המתחננים ממקום שביים בפולין, שישלחו אליהם חבילות מזון, כי הם גוועים ברעב.

מגלויות אחרות שהציג עלה כי חבילות שנשלחו הגיעו ליעדן, והיהודים שהחיו נפשם בהן, מביעים תודה והוקרה.

ווילי ידע לספר לאבא על ועידת ואנזה Wannsee Konferenz, שבה התקבלה ההחלטה על האופן שבו יבוצע 'הפתרון הסופי', התכנית להשמדת אחד-עשר מיליון יהודי אירופה. אולי הוא לא ידע את שם המקום שבו התכנסה הוועידה, אך בהחלט ידע לומר כי נתקבלה החלטה לשלוח את כל היהודים 'מזרחה' nach Osten. הוועידה נערכה ביום ב' בשבט תש"ב (20 בינואר 1942) ב'וילה ואנזה' שבפרבר ואנזה הסמוך לברלין. בראשותו של ריינהרד היידריך ימ"ש ובהשתתפותם של חמישה-עשר נושאי משרות-ביצוע ברשויות מרכזיות ברייך השלישי, עסקה הוועידה בתיאום מדוקדק של תכניות ההשמדה בין 'המשרד הראשי לביטחון הרייך' ובין משרדי הממשלה והרשויות הנוגעים בדבר.

כחלק מהכנת הוועידה ערך הצורר אדולף אייכמן ימ"ש, ראש 'המחלקה היהודית', שהיה הממונה בשלטון הנאצי על ביצוע 'הפתרון הסופי', רשימה מספרית של כל היהודים החיים במדינות אירופה. הרשימה כללה שני סוגי מדינות: סוג A – מדינות הנתונות לשלטון הרייך, וסוג B – מדינות שותפות או יריבות לרייך. כל יהודי אירופה נועדו להשמדה, אך הראשונים היו יהודי מערב אירופה הנתונים לשלטון גרמניה.

בראשית ימי שלטון הנאצים פעלו בעיקר לגרש את היהודים מתחומם, אך בפרוטוקול ועידת ואנזה נרשם כי "עקב המלחמה, הוחלפה תכנית ההגירה בשילוח היהודים למזרח, בהתאם לרצונו של הפיהרר". נקבע כי בתהליך 'הפתרון הסופי' תיסרק אירופה ממערב למזרח, לאיתור היהודים. בעקבות הוועידה הוקמה רשת של מחנות השמדה, ובהם נרצחו מיליון ושבע מאות אלף יהודים, בשנים תש"ב-תש"ג (1942-1943).

ווילי סיפר לאבא כי מתי מעט הם היהודים שנשארו בווינה, וברור שעתה מתכוננים לגרש אל המזרח את יהודי הולנד, בלגיה וצרפת, אל סופם האכזרי. בימים ההם כבר ידעו הכול מהי המשמעות של הגירוש אל המזרח, לכן יעץ ווילי לאבא לעשות הכול כדי להימלט אל החלק הבלתי כבוש של צרפת, ומומלץ יותר – לצפון אפריקה.

פרק מד

הטלאי הצהוב

אייר תש"ב - מאי 42'

באחד מימי מאי 42' התדפק מארעק על דלתנו, כולו פקעת עצבים ומתח. הוא סיפר לאבא כי עוצר חמור הוטל על העיר, וגם לו, כחייל, אסור לצאת מתוך מחנה הצבא בלי אישור תנועה מיוחד. למרות האיסור הוא שם נפשו בכפו והבריח את דרכי היציאה מהמחנה, לאחר שהודיע רק לשני חברים קרובים כי הוא מוכרח לסדר משהו חיוני. היה חשוב לו מאוד להגיע אלינו כדי להודיע לאבא את אשר שמעו אוזניו ולהזהירו שימהר לברוח, בטרם יהיה מאוחר:

"אתמול", סיפר מארעק בהתרגשות, "נשמעו קולות רמים של דיבורים וצעקות במשרדו של הגנרל שלנו. שליח מיוחד הגיע אליו מהמפקדה העליונה והביא אליו מסר בהול לביצוע מידי. אנו, החיילים, היינו סקרנים עד להתפקע מן העומד להתרחש, ואך יצא השליח לדרכו כיתרנו את המפקד וביקשנו לשמוע מה מתבשל.

"בסודי סודות מסר לנו המפקד כי היום או מחר יגיעו קרטונים המכילים כמויות של טלאי בד צהובים בצורת כוכב שעליהם בולטת האות J[1] ומעתה כל

---

1) בגרמניה הייתה כתובה המילה Jude, בהולנד - Jood, בצרפת - Juif, ואילו בבלגיה, שבה משמשות שתי שפות רשמיות, צרפתית ופלמית, כתבו רק את האות J, הפותחת את המילה 'יהודי' בשתי השפות.

טלאי צהוב
טלאי הזיהוי והגנאי שאילצו הנאצים את היהודים לענוד, במהדורותיו השונות, בהתאם לכל ארץ ולשונה

יהודי יחויב לשאת בחזית בגדו את ה-Judenstern 'הטלאי הצהוב', כדי שיתאפשר לזהות בקלות את היהודים ולייעל בכך את איסופם וגירושם לפולין. ההוראה, הדגיש המפקד, יצאה ישירות מהמשרד של האיש הבכיר ביותר בהיירכייה הנאצית בקשר ליהודים, אדולף אייכמן ימ"ש.

"הגנרל פון פלקנהויזן ניסה להתנגד להוראה. לא נשא חן בעיניו התפקיד האומלל - לתייג המוני יהודים וכך לגרום לרדיפתם עד חורמה ולהוצאתם להורג, אולם הגסטפו הזהיר אותו כי אם לא יציית לאלתר, ימצא עצמו בתוך שעתיים מפוטר ממשרתו ומאבד את כל דרגותיו הרמות וזכויותיו. צוררי הגסטפו התריסו לעומתו כי בהולנד ובחלקים נכבדים מצרפת הכבושה כבר הושג שיתוף פעולה מוצלח ויעיל, ורק בבלגיה ובמזרח צרפת העניינים יגעים והמלאכה אינה מתנהלת כפי שהם מצפים.

"הגנרל פון פלקנהויזן זעם על הכפייה הנוקשה: 'איך ייתכן לכפות עלי צעדים שאינם לרוחי? כאן שורר ממשל צבאי, ואני הוא המפקד הראשי!'

"אולם מפקדי הגסטפו הבהירו לו כי אין לו אפשרות בחירה, והוא נאלץ להודיע על כניעתו ולהבטיח כי ימלא בהכנעה את הפקודות כולן, כולל השלטת חובת ענידת הטלאי הצהוב.

"ומשמעות הדבר היא", קבע מארעק, "שאתם חייבים לברוח ומיד, לפני שתתויגו כיהודים ותיעשו טרף-קל לחוליות צוידי היהודים!"

מארעק אמר כי לאחרונה הושלם גירוש יהודי הולנד, והיא נעשתה 'יודען ריין', ופני הגרמנים עתה אל שארית יהודי בלגיה. לא היה קשה לנו להאמין

לדברים, שכן אחד מקרובי משפחתנו, שהבריח את הגבול מהולנד והגיע אלינו, סיפר כי שלושה שבועות קודם לכן, בתקופת הפסח, אספו את היהודים מכל הערים והכפרים בהולנד, אל 'זאמעל לאגער' מחנה איסוף, והוא הצליח לחמוק ברגע האחרון ולשים פניו לצרפת, בעזרת מבריח מקצועי.

מארעק הודיע לאבא כי זו הפעם האחרונה שהוא מעז להופיע בביתנו, שכן כאשר נישא את הטלאי הצהוב, הוא יתחייב בנפשו אם ישמור על קשר עמנו.

שליחות דחופה לאנטוורפן

לנוכח המידע החמור שיגר אותי אבא ברכבת לאנטוורפן, להתריע בפני קרובי המשפחה ולטכס עצה כיצד למלט עצמנו מטבעת החנק המתהדקת, שכן בבריסל אין לו אף שמץ של מושג, אם והיכן ניתן להשיג מבריח מקצועי.

הנסיעה עצמה הייתה מסוכנת: נער יהודי לבדו בין שבע מאות שבעים ושבעה זאבים! כולנו פחדנו; אמא, אבא, וכמובן – אני, הנער הצעיר, פחדתי עד מוות לצאת לבדי, בשעה שכל רגע בחוץ טומן לי בחובו סכנת חיים ממשית!

פחדנו וחששנו, אבל כולנו הבנו כי אסור לנו להפקיר את בני המשפחה לגורלם.

אבא ואמא ליווני בחרדה עצומה ובתפילות, אך היה ברור כי אין מנוס מלשלוח אותי לבדי. לשלוח אדם מבוגר היה מסוכן פי כמה, מה גם שאם הוא יילכד חלילה, תישאר כל המשפחה בלא משענת.

אבא חיזק את ידיי ואמר לי כי אני עושה צעד של מסירות נפש להצלת המשפחה. "כולנו מלווים אותך בתפילה שבורא עולם יצווה מלאכיו לשמורך בכל דרכיך".

אבא סבר כי ייתכן שגם לנו תצמח ישועה מהשליחות, שכן אולי בעזרת בני המשפחה נשיג מבריח גם בעבורנו.

שעות ארוכות של פחד עברו עלי בדרך אל תחנת הרכבת, וכמובן בנסיעה עצמה. לבשתי בגדים מקומיים, שלא הסגירו את יהדותי, ואת כובע המצחייה היהודי החלפתי בברט. אמנם ענדתי את הטלאי הצהוב, כי הייתה סכנה גדולה ליהודי לצאת בלעדיו, אך כיסיתי אותו ככל שיכולתי. ידעתי כי עלי לעשות כל מאמץ שלא להתבלט, שכן כל גוי עלול להתנכל לי. סכנה גדולה אף יותר

נשקפה מהגרמנים לובשי המדים, שהנופל לידיהם הסתכן בנפשו, אבל סמוך ובטוח הייתי כי לא אנזק בקיימי שליחות מצווה כפולה – הצלת נפשות וכיבוד אב ואם, שהרי שלוחי מצווה אינם ניזוקים.

במאמץ שלא להסגיר כי רגליי רועדות מפחד, עליתי על גרם מדרגות הרכבת, וכאשר החלו גלגליה לנוע, הלם לבי עמם, אף כי לא לפי הקצב...

עברו רגעים אחדים, ואת חלל הכניסה לקרון מילא הקונדוקטור, מבקר הכרטיסים. הדם איים לאזול מפניי מרוב חרדה שהוא יגלה את זהותי, אך בחסדי שמים לא משכתי תשומת לב רבה מדי, והנסיעה עברה בשלום.

מכיוון שאנטוורפן נחשבה כבר 'יודן ריין', "מטוהרת" מיהודיה, הסרתי את הטלאי הצהוב בהגיעי לשם, ומיהרתי להיפגש עם מאיר האמעל.

מאיר הזעיק אליו את כל הקרובים: אולגה, יענקל, שרולע ועוד, כולם בני משפחת האמעל, ושטח בפניהם את הסכנה המתקרבת: "ברור למדי כי כאשר הטלאי הצהוב מסגיר אותנו – נגורש מיד לפולין, ואז הכול אבוד!"

מאיר בירר בקרב היהודים בבית המדרש, והביא הצעה של מבריח מקצועי, יהודי ששמו האבערקארן. תכנית ההברחה הזאת כללה שתי תחנות: מבריסל אל פריז ומפריז לבורדו Bordeaux, שמחוץ לשלטונם של הנאצים. המסע כולו היה רצוף בעיות צפויות, שכן לא היה מעבר חופשי בין צרפת לבלגיה, אף שבלגיה וגם חלק זה של צרפת היו נתונים לשלטון הגרמני. המבקש לעבור ממדינה למדינה היה חייב להצטייד בתעודות מסע מיוחדות המאשרות זאת, תעודות שבימי המלחמה הטרופים השגתן הייתה בבחינת 'על מנת שתעלה לרקיע'. ואולם בהיעדר הצעה טובה יותר, הוחלט לקבלה.

בזהות בלגית

מר האבערקארן הכין לנו תעודות מזויפות שישוו לנו חזות של גויים בלגים. בתעודות, שנשאו את תמונותינו העדכניות, הופעתי בשם שבחר לי האבערקארן: יאן וואן-דע-וועלדע Jan van de Velde; אבא נקרא פיט Piet וואן-דע-וועלדע, ואילו אמא נשאה את השם מארייקע Marijke וואן-דע-וועלדע. תאריכי הלידה היו המקוריים, כדי שאם יעצרונו ונישאל על אודותם נוכל להשיב בקלות, בלי להתבלבל ולגמגם. מאחר שמרגע זה נשאתי תעודות של גוי, לא ענדתי את הטלאי הצהוב.

נאלצתי לשוב ברכבת לבריסל, כדי להסדיר שם את התמונות בעבור התעודות של אבא, אמא, הדודה דורה, הדודה גינא, הדוד מאקס והדודה בלימא. הפחד בנסיעה השנייה לא היה פחות מזה שבנסיעה הראשונה. אנשי חוק מכל הסוגים היו בכל מקום וחיפשו טרף. הם היו מבקשים את הניירות, ואם משהו לא נשא חן בעיניהם, היו מצווים בפשטות: "התלווה אלי", והסיכוי להיחלץ מידיהם בחיים היה קלוש למדי.

שוב עזר לי בורא העולם והגעתי לשלום. אבא ואמא התרגשו לראותני והיו מרוצים בראותם שהבאתי עמי תכנית סדורה להברחת הגבול אל החופש.

הדוד מאקס היסס להצטרף לתכנית. הוא ביקש לנקוט אמצעי זהירות ולוודא תחילה אם יש אנשים שכבר הצליחו לעבור את הגבול בשלום, ואם אמנם יראה כי טוב – ילך גם הוא בדרך זו.

ראשון הצולחים את הגבול היה קרוב משפחתנו, יונאס (יונה) שטעמער מהעיר שעווענינגען שבהולנד. ביום הראשון לאחר שנודע לנו דבר החיוב לענוד טלאי צהוב, הוא עשה דרכו משעווענינגען לבריסל, ושם המתין לו מבריח ששמו איזראעל, והוא אכן העבירו את הגבול לצרפת הלא כבושה. לכתחילה הוא ביקש למצוא מקלט במרוקו, אך מאחר שלא היה בטוח שיצליח להשיג ספינת דייגים שתיקחהו לצפון אפריקה, בחר לנסות להגיע לשווייץ. בסופו של דבר הוא הגיע אל העיר הצרפתית ליאון, שלא הייתה כבושה בידי הגרמנים. אל ליאון נהרו המוני יהודים, בשל העובדה הפשוטה שעיר זו סמוכה לשווייץ, וממנה היה סיכוי להגיע לשם.

סיכמנו עם שטעמער על סימן שישלח לנו בהגיעו למחוז חפצו, כדי שנוכל לדעת אם המבריח אמין ועושה מלאכתו עד הסוף, ואם נתיב ההברחה אכן מוצלח. כאשר הגיענו האות כי שטעמער הגיע בשלום אל ליאון, נחה דעתנו והאצנו את תכנית המילוט שהציע המבריח האבערקארן.

שני סוגי מסמכים

ביום הבא, כשבאמתחתי התמונות, שוב עשיתי דרכי ברכבת מבריסל לאנטוורפן. מלא פחד, אך הפעם עם תקווה גדולה יותר בלב, לנוכח מה שנראה כסיכוי לפריצת דרך. האבערקארן המתין לי לא הרחק מתחנת הרכבת, קיבל ממני את התמונות והתקין בזריזות את הניירות.

מחנה הלכודים
מחנה מעכעלען, שאליו הובאו היהודים שתפסה המשטרה הבלגית

עתה הייתה נסיעתי ברכבת לבריסל מסוכנת שבעתיים, שכן שני סוגי ניירות סותרים היו באמתחתי: המסמכים האישיים שלי, שבהם זהותי האמתית, והמסמכים המזויפים, שבהם הזהות המושאלת של גויים בלגים – לי וליתר בני משפחתי. נקל היה לתאר מה עלול לקרות אם איעצר ואדרש להציג תעודות, יערכו חיפוש בכליי וימצאו את הכפילות. אין חמור ואין פלילי מזה!

הייתי זקוק לכוחות נפש רבים כדי להסוות את החרדה שבלבי, למען לא תסגיר חזותי החיצונית את החרדה המלפפת אותי ולמען לא ינקשו שיניי מרוב פחד ואימה.

בתחנת הביניים מעכעלען Mechelen ריחף על ראשי מורא נוסף שהצמית את דמי בקרבי: המשטרה הבלגית תפסה יהודים יקרים רבים ממכרינו, והגלתה אותם למחנה מעכעלען, ואני חששתי שאחד מהם יבחין בי, ובלי לתת דעתו לעובדה שהוא מסכן אותי בכך, ידרוש בשלומי, ופעולה ידידותית זו תסגיר אותי אל המוות!---

פרק מה

תחנה לפני בריסל

תחילת יוני 42'

ברגע שהניירות היו בידינו נקבע המועד שבו יבוא המבריח לאסוף אותנו. על פי קביעתו, לא נעלה אל הרכבת בתחנת בריסל, שבה רוחשים כנחיל נמלים ארסיות פטרולים של הגסטפו והמשטרה, אלא נעלה בתחנה הכפרית השקטה שלפני העיר בריסל, כך שבהגיע הרכבת לבריסל כבר נהיה ישובים בתוך הקרונות.

בהיות כל צעד מחושב, הוסיף והפציר: "אנא, במידת האפשר, התכנסו אל תוך הקרון פנימה ואל תשבו ליד החלונות, כדי שלא למשוך תשומת לב מן החוץ".

אל התחנה, המרוחקת שעת נסיעה מבריסל, הוביל אותנו המבריח במשאית שנקבעו בה ספסלים לישיבה.

על פי הוראתו לבשנו סרבלי פועלים. "אם ישאלוכם על מה ולמה אתם נוסעים לפריז", הורה לנו, "השיבו כי יש שם מפעל גדול העושה שימוש בשיטות ייצור מודרניות, ואתם מבקשים להיות שם שבועיים, כדי ללמוד את השיטות ולשוב מיד הביתה". כהוכחה לטיעון החזיק כל אחד מאתנו גם כרטיס נסיעה חזור, מפריז לבריסל.

מטעמי הזהירות והתכנון המוקדם של ההברחה, החזיק כל אחד מאתנו באמתחתו את כרטיסי הנסיעה שלו וגם סכום כסף, למקרה שמשהו ישתבש ומישהו מאתנו יישאר לבדו במקום מרוחק וזר. עצם המחשבה הזו עוררה בלב כל נוסע חלחלה ואישרה שאכן, יש סיכוי שהתכנית תיכשל, וכל אחד מאתנו או מי שיישאר מהקבוצה, ייאלץ לפלס דרכו לבדו. אבל ברירה אחרת לא הייתה, ואנו היינו מוכרחים להתכונן גם לגרוע מכול.

מלאי חרדה ואימה עלינו לרכבת, חוששים מהבלתי נודע. בכל תחנה מתקרבת, מילא את לבנו הפחד מחדש: מי יודע אם לא ניילכד הפעם בידי הרשעים! בלב הומה התפללנו את תפילת הדרך, נושאים עיניים למרומים, שיצילנו ה' מן החיות הרעות המאיימות עלינו בדרכים.

עמנו עשו דרכם ברכבת קרובינו, מאיר האמעל ואשתו דורה, וכן יעקב האמעל. מטעמי זהירות, פיצלנו את הקבוצה והם התמקמו בקרון אחר.

באמתחתנו הייתה הטלית, מקופלת בצמצום רב ומוצפנת בין בגדים. את התפילין הוצאנו מקופסותיהן, קיפלנו לנפח מינימלי, וגם אותן החבאנו בתוך בגדים. עתה, בהיותנו נושאי תעודות של גויים, היה מסוכן פי כמה להחזיק אצלנו את חפצי הקודש היהודיים. על כן בהיכנסנו לרכבת טמנו את הטלית והתפילין בארונית המשמשת את צוות הרכבת.

בהגיענו אל תחנת הגבול רעמו הלבבות מרוב פחד, עד כי כמעט ניתרו החוצה מן החזה. הרכבת התמלאה באנשי גסטפו, בשוטרים ובכל סוגי לובשי המדים. הם בלשו בעיני נשר אחר כל הנוסעים, וכל אחד ואחד נדרש להציג את תעודותיו.

בתחנת הגבול עלו גם מוכסים, והם שאלו כל אחד ואחד אם יש באמתחתו משקאות חריפים וטבק, החייבים במכס, ועוד שורה של שאלות על הטובין שבכלינו. מתוך שהיינו בעלי זהות בלגית, היה עלינו להשיב בשפה הפלמית... מובן שזו הייתה פלמית רצוצה מאוד, ואך נס היה לנו שהמוכסים עצמם לא שלטו היטב בשפה, וכך לא יכלו להבחין כי זו אינה שפת האם שלנו.

כך עברנו ביקורת אחר ביקורת, תשאול אחר תשאול, וברוך ה' הניירות שלנו לא נשטפו ולא נמחקו במבול השאלות... גם על השאלות בדבר שמותינו ותאריכי הלידה הצלחנו להשיב בשטף שלא הותיר מקום לחשד.

הטלית והתפילין!

צפירת הרכבת בישרה כי נכנסנו לתחנת גאר דה נורד שבפריז. טרם עזבו את הרכבת ניגש אבא להוציא את הטלית והתפילין מהארונית שבה הטמינן, ולחרדתו הן לא היו שם! מישהו מהצוררים גילה את המטמון היהודי!

נס גדול היה לנו, שאלו שגילו את חפצי הקודש היהודיים לא החלו לחקור ולחפש מי הם היהודים בקרב נוסעי הרכבת שהניחו את תשמישי הקדושה! לו היו מבקשים ותרים אחר בעלי הטלית והתפילין – מרה הייתה אחריתנו!

הבירה הצרפתית מושפלת
היטלר מציג ניצחון ליד מגדל אייפל בפריז

שיתוף הפעולה הצרפתי
שוטרים צרפתים מעלים את יהודי המדינה לרכבת בתחנת אוסטרליץ, בדרכם למחנה מעבר גרמני, שממנו ישוגרו להשמדה. מאי 1941

כדי להמשיך בנסיעה אל בורדו, העיר הנמצאת מחוץ לתחום הנאצים, היה עלינו לעבור לתחנת רכבת אחרת ששמה גאר דע אוסטרליץ. האבערקארן הובילנו אל אוטובוס ציבורי שעשה דרכו אל התחנה היעודה והזהירנו בתקיפות לבל ישתהה איש מאתנו ברציף הרכבת. הוא הורה לנו לעלות לאוטובוס במהירות, וכדי למנוע את הצורך המסוכן להשתהות ברציף השורץ אנשי גסטפו ושוטרים, הוא רכש בעבורנו מראש את כרטיסי הנסיעה.

אנה אנו באים

בתחנת הרכבת המובילה אל בורדו הציג בפנינו האבערקארן את אחותו, האמורה להובילנו מפריז אל בורדו, שבה נצא מאזור שלטונם של הגרמנים. הוא עצמו נפרד מאתנו לשלום, ועשה דרכו בחזרה לבריסל, מתכנן ככל הנראה להרוויח לחמו בהעברת פליטים אחרים.

הגברת האבערקארן ציוותה עלי ללכת סמוך אליה. לאבא ואמא היא הורתה לצעוד מאחורינו ולשמור מרחק ביטחון בן עשרה מטרים, וכן הלאה הורתה לכל הקבוצה ללכת כשבין כל שני צועדים מפרידים מרווחים של עשרה מטרים.

בלבבות מלאים חשש עשינו דרכנו אל הרכבת. בהגיענו למרחק צעדים אחדים לפני הקרונות, זינקו עלינו פתאום שני בלשי גסטפו וקראו בקול:

"פראו האבערקארן! קומען זי מיט אונז מיטו!" – גברת האבערקארן! עלייך להתלוות אלינו!

מפתיעה מאוד הייתה העובדה שהם קראו לה בשמה, אך המבריחה העמידה פנים שהיא אינה מבינה, והשיבה בצרפתית: "סליחה? איני יודעת מה אתם מבקשים..."

אנשי הגסטפו היו נחושים: "גברת האבערקארן! אם לא תצייתי, ניאלץ להפעיל כוח! עקבנו אחרייך זה כמה פעמים ואנו יודעים היטב את אשר את עושה... עלייך להתלוות אלינו מידו!"

למרות המצב החמור שאליו נקלעה שמרה גברת האבערקארן על קור רוח, ובטרם התלוותה אל הבלשים שמטה בתנועה הודפת את ידי, שבה החזיקה עד כה, כמסמנת: 'לברוח' ולחשה אלי: "Vite a la Wagon!" – רוץ מהרה אל הרכבת!

בראות הוריי את אשר נעשה, והנה אני רץ אל הרכבת, מיהרו גם הם לרוץ אל הרכבת ולהצטרף אלי, וגם יתר בני קבוצתנו עלו לרכבת.

לבד בבורדו, בלי כתובת

דלתות הרכבת ננעלו, ומשפחתנו מצאה עצמה כמו תלויה באוויר, במקום זר ומסוכן, עם תעודות מזויפות, בין זאבי ערבות משחרים לטרף, בלי לדעת אנה לפנות. בבורדו הייתה האבערקארן אמורה להעביר אותנו לידי מבריח אחר, אך את שמו לא ידענו.

בהגיע הרכבת לבורדו, עיר הנמל שהמזח שלה היה נמל המלחמה המרכזי של החזית, ראינו כי על הרציף כאילו מתחרים ביניהם על הנוכחות לובשי מדים מכל הסוגים: לבושי אפור-ירוק – החיילים הרגילים; במדי תכלת – חיל האוויר; לובשי שחורים – שוטרי חיל הים; שוטרי שלטון וישי וגם 'פעלד-ז'אנדארמערי' (גוף צבאי העוסק בפעולות שיטור). הבנו אפוא כי ככל שנמהר לעזוב

את תחנת הרכבת כן ייטב, אך לא היה לנו מושג לאן ללכת. אפילו כתובת לא נמסרה לנו.

נזהרנו מלהתקבץ יחדיו במקום אחד, ורק שמרנו על קשר עין בינינו, מרחוק.

פועל או בלש

לנגד עינינו ראינו פועלי רכבת העוסקים במלאכתם. מסוכן למדי היה לפנות אל אדם בלתי מוכר, שמא אינו אלא אחד מבלשי הנאצים, המשחרים לטרף. אבל ברירה אחרת לא הייתה לנו. על כן פנתה אמא בשפה הצרפתית אל אחד הפועלים שעבר שם ודפק על בלמי הרכבת, לוודא כי הם תקינים, ואמרה לו כי אנו מחפשים מלון זול ללינת לילה, יען קרובינו שהיו אמורים להקביל פנינו ברציף, בוששים להגיע.

הלה הציץ בנו בסקירה בוחנת מכף רגל ועד ראש, ואמר: "טוב תעשו אם תיעלמו מהרציף מהר ככל האפשר ותמצאו מקום מסתור באחד מצריפי בית המלאכה של הרכבת", ובעודו דובר הובילנו לשם.

אמא העירה כי יש עמנו מכרים נוספים, שגם בעבורם מוכרחים למצוא מקום ללין. או אז שיתף אותנו האיש במחשבותיו: "רואה אני כי הנכם פליטים נמלטים... הדבר נשקף מהתנהגותכם... המבטים הסוקרים בחרדה סביב-סביב... ממני, אל לכם לירא, שכן הנני מה-Ressistance, המחתרת הצרפתית המתנגדת לכיבוש הנאצי".

אנו יראנו ממנו בכל זאת... איש לא תקע לנו כף כי האיש אינו מכזב לנו. מי יודע אם אינו טומן מלכודת, פח יקוש מתוחכם. אך לא הייתה לנו כל דרך אחרת לפעול, אלא ללכת אחריו כסומים בארובה.

לאחר רגעים אחדים שב האיש אל הסדנה, להחליף כלי עבודה, ואז הציע לנו לצאת משערי הסדנה אחד-אחד, לא כקבוצה גדולה, כדי שלא יבחינו בנו. הוא הורה לנו להתלוות אליו והוליכנו אל בית מלון זול ופשוט, ברחוב אווניו דה מאי Avenue de Mai, שייתכן שלא היה אלא מגורי פועלי הדחק של הרכבת. "תוכלו להעביר כאן את הלילה", אמר, "ובעל הבית יעמוד לשירותכם בכל אשר תבקשו".

"כתובת" של אדם שלכאורה אפשר לפנות אליו, נראתה בעינינו כקצה של חבל הצלה. על כן החליט אבא לחשוף את סודו הכמעט גלוי, והסביר לבעל הבית כי משפחה לנו בצרפת החופשית, ואנו מבקשים להתאחד עמה. דא עקא שאין לנו ניירות מתאימים למעבר הגבול אל מרסיי, ועל כן אנו מבקשים לדעת אם הוא מכיר מישהו שמסוגל להעבירנו בבטחה את הגבול. כל הסיפור היה כיסוי כמובן, כדי שאם ניכשל במעברנו, נוכל לשוב על עקבותינו ולחזור להתארח אצלו.

עיניו החמדניות נצצו. "זה אפשרי", הוא אמר, "אפשרי תוך סיכון רב של המבריח; מטבע הדברים, איש אינו מסתכן בחינם! הפעולה תדרוש מכם לשלם כסף רב, כסף רב מאוד! כמה אנשים אתם, בקבוצה המבקשת להבריח את הגבול?"

לא יכולנו לכחד. אמרנו כי בקבוצתנו עשרים איש.

"אשלח אליכם מבריח, חמקמק כמו זיקית!" הצהיר בעל הבית. "דעו כי ניסיון לנו בהשגת מבריחים היודעים היטב את מלאכתם ומכירים כל פְּרצה".

אחרי כשעה שב האיש ובישר בחגיגיות כי בא בדברים עם מבריח שעשה כמה פעמים את הדרך המסוכנת להעברת הגבול, אך בשכר טרחתו ולנוכח הסיכון העצום הוא דורש מאה דולר לגולגולת.

אבא ושאר הגברים חקרו את בעל הבית אם הדרך שהמבריח מציע בטוחה, כדי לוודא שאיננו מכניסים עצמנו לקולר הסכנה. הלה טען כי האיש הוא מפעילי ההתנגדות לנאצים, ורבים מאוד האנשים שכבר הצליח להעביר אל החופש.

אבא דן קצרות עם מאיר ויעקב בעניין התשלום הנדרש, שכן היה מדובר בסכום עתק – אלפיים דולר לעשרים איש! לאחר דיון קצר הם נמנו וגמרו כי במצב הנתון אין ברירה אחרת, ואם אכן יעבירנו האיש את הגבול בהצלחה – כדאי הוא המחיר המופקע הזה.

משניתנה ההסכמה קיבל המבריח את הפיקוד. "עליכם להתרכז יחדיו", ציווה, "שכן אין בדעתי להסתכן ולעבור את הגבול יותר מפעם אחת. עם זאת, כדי שלא ירגישו בנו בכניסתנו אל היער, עלינו להגיע בקבוצות נפרדות ומכיוונים שונים".

פרק מו

ביער באישון לילה

אמצע יוני 42'

באישון לילה, כאשר העלטה כבדה ביותר, העלה אותנו המבריח לשלוש מכוניות. כשעה נסענו, דוממים ומכונסים בתוך עצמנו, מפני החרדה מהבלתי נודע שאליו אנו נכנסים בזה.

כאשר התקרבנו אל היער ניכרה בסביבה תנועה של פטרולים צבאיים. התפללנו בלבנו שלא יבחינו בנו ולא יעצרונו בדיוק עתה, כפסע לפני היער. עזר לנו בורא עולם, ולא נחשפנו.

המכוניות נעצרו בשקט בשדה שלצד הכביש, והמבריח הצביע על היער והודיע כי אנו נכנסים להליכה רגלית בת שעתיים-שלוש בעובי היער, בחסות החשכה. הוא הוסיף שעלינו להזדרז מאוד, כי השעה דוחקת ועוד מעט יאיר השחר.

בין האילנות התמירים, ממששים כמעט את החושך, פסענו בפחד נורא. השתדלנו להחיש צעדינו. פסיעותינו על עלים יבשים וזרדים השמיעו רחשים קלים, אך אלו נשמעו באוזנינו כקולות רמים העלולים להחריד את הסביבה ולחשוף את קיומנו.

סחטנות דוחקת אל הקיר

לאחר כשעת הליכה נעצר המבריח ופנה אל אבא, ראש הקבוצה: "אולי אינך יודע עד כמה, אך הדרך כאן נוראה ומסוכנת עד מאוד... נטלתי על עצמי סיכון רב, והתמורה שדרשתי מכם אינה מספקת! עליכם להכפיל את הסכום, כי אחרת כל העסק אינו משתלם לי!

"רק כאן, בתוך היער, אני מבחין כמה גדולה היא הקבוצה וכמה מסוכן להעביר אותה! אין מחיר לסכנה! וכל מה שאני גובה הוא בזיל הזול לעומת מה שאתם צריכים לשלם לי!" התריס הסחטן.

אחד מבני המשפחה השיבו בחשבון פשוט: "איך אתה מנסה לבלבל את מוחנו... וכי לא ידעת את גודל הקבוצה? הרי תבעת תמורת כל 'ראש' מאה דולר, ואלפיים דולר טבין ותקילין נשקלו לידיך!"

ואולם הסחטן לא התרשם. הוא המשיך לרטון כי אין הוא מוכן להסתכן בלי שישלמו על כך מחיר הולם.

אבא ואמא קלטו היטב את משמעות הדרישה וידעו כי מחד גיסא מסוכן להיכנע לדרישותיו של סחטן כזה, אך מאידך גיסא גם לסרב לו מסוכן; הרי אנו בעובי היער, נתונים בידו לשבט או לחסד.

הם ניסו לטעון לעומתו כי סיכום הוא סיכום, אך הוא התעקש כי במקום מסוכן שכזה אין תוקף לשום סיכומים מוקדמים...

אבא ואמא הבינו כי המבריח הסחטן נחוש בדרישתו לקבל תוספת, והרי אנו תקועים בידו בעין הסכנה לטוב ולמוטב. על כן ניסו להציע לו טבעות זהב, ואפילו שעון זהב יקר. הם הסבירו לו כי אנו מוכרחים להשאיר בידינו מעט כסף, כדי להסתדר במקום שאליו נגיע, אך המבריח דחה על הסף את הצעת התכשיטים ואמר כי אין הוא חפץ אלא בכסף מזומן. הציעו לו אפוא להתפשר על תוספת של חמישים דולר לנפש, שישולמו לידו כאשר נגיע למחוז החפץ, ונראה היה כי האיש נרגע והסכמתו נתונה.

ואולם כעבור כשעת הליכה נוספת, בין העצים העבותים מטילי הפחד, עמד המבריח ותבע לקבל את חמישים הדולרים לנפש, ומיד! אחרת, איים, יזנח אותנו ויסגירנו בידי הצבא הגרמני המפטרל באזור!

אימה ופחד נוראים נפלו עלינו. האיש שאנו הולכים בעקבותיו מתגלה כסחטן מסוכן שאין לדעת מה יהיו צעדיו הבאים. לפי סגנון דיבורו והתנהגותו, סביר בהחלט להניח כי ייטול מאתנו את כל כספנו, ולאחר מכן, בלי שמץ נקיפת מצפון, יסגירנו לידי מבקשי נפשנו!

בקרב הקבוצה היו שאמרו כי יש להוסיף לו מעט כסף, והיו שחששו כי כל כניעה לסחטנות של האיש חסר המצפון, רק תגביר את תאבונו, ומי יודע אם אין הוא מובילנו בהליכה מעגלית, בדרך שתחזירנו מותשים למקום שממנו יצאנו... מישהו אחר הגיב: "הוא רוצה הכול או מאומה. אם לא ניתן לו את כל כספנו - אין ספק שהוא יסגירנו בידי הרוצחים!"

אבא ניסה לדבר על לבו: "הרי שלחו אותך אלינו הפרטיזנים הצרפתים... אמרו שגם אתה נמנה עם הפרטיזנים, הלוא כן? למה זה תדבר בצורה שאינה מכבדת את המסורת ואהבת הצדק של הפרטיזנים?"

שריקות מאיימות

המבריח גיחך בקול: "נכון שאני נמנה קצת עם הפרטיזנים, אבל אני פועל בשירות הכסף... רק הכסף מדבר אלי, ומי שישלם יותר - לו אתן את השירות!"

מבין שורות דבריו של הסחטן הנתעב הבין אבא כי לא תהיה לו כל עכבה להסגיר אותנו לידי הנאצים!

פתאום החל המבריח לשרוק שריקות עזות שהחרידו את דממת היער, ובעודו שורק הודיע לנו: "הנה, עוד מעט קט יבואו הגרמנים, ועליכם יקיץ הקץ! זה יהיה מחיר קמצנותכם!"---

הסכנה נעשתה מוחשית יותר ויותר. השריקות עלולות לחשוף אותנו בפני פטרולי הנאצים השורצים ביערות ומחפשים טרף!

בקבוצתנו היה שרולע פעלד, שבעבר היה לוחם ב'בריגדה הבין-לאומית', מחתרת המתנדבים האנטי-פשיסטית שלחמה נגד צבא ספרד. הוא היה בעל כוח רב. זכורני כי בימי ילדותי התקלקל תנור האפייה בביתנו, ושרולע ניגש אל הנישה שבה עמד תנור הברזל הכבד, הרים אותו בידיו ושלפו החוצה, כשהוא נושא אותו על גבו אל הטכנאי.

שרולע קבע: "הברנש הזה מסוכן לנו! אנו מוכרחים להיפטר ממנו! הבא להרגך - השכם להרגו!"

נמנו וגמרו בלחישה כי בני הקבוצה יתחילו להוציא מכליהם תכשיטים מעטים, כדי שהמבריח הסחטן יבין שמתכוונים להיעתר לדרישתו, ואגב זאת יסיחו דעתו בדיבור עמו. כאשר הוא יהיה קרוב אל אחד האילנות, יעשה שרולע שימוש בשיטה פרימיטיבית שלמד בבריגדה, ובעזרת חוט מתכת ומקלות קטנים, יהגה את המבריח המסוכן מן המסילה.

כך היה. מצד אחד, נאנחנו אנחת רווחה על שנפטרנו מסכנתו של המבריח המאיים, אך מצד שני נותרנו בלב היער בלי שמץ מושג להיכן עלינו לפנות. אפילו כיוון הליכה לא היה לנו, באין עמנו מצפן. מכל עבר נראו רק עצים ועצים; בלי שום רמז לדרך הנכונה. כל צעד שנצעד מכאן ואילך, ייתכן שהוא מקרב אותנו אל היעד, ובה-במידה ייתכן שהוא מובילנו בנסיגה אל נקודת המוצא, או למקום בלתי רצוי אחר.

שרולע הציע שנמשיך ללכת קדימה, על פי הנתיב שממנו הגענו ובו הלכנו עד כה. עשינו זאת, ובינתיים החלו להפציע קרני אור ראשונות של בוקר. החשכה, שחסותה היטיבה עמנו, החלה מתפוגגת, ואנו עמדנו להיות חשופים בפני כל עובר בסביבה.

פרק מז

במבצר הפרטיזנים

מאי 42'

עודנו צועדים בחרדה גוברת והולכת, מצאנו עצמנו פתאום, בלי התראה מוקדמת, מכותרים בידי קבוצת אנשים לבושי אזרחית, אבל חמושים. בידיהם היו פנסים מואפלים, המאירים את השטח הקרוב אך אינם משליכים אור למרחוק, לבל יתגלו. האנשים כיוונו את הפנסים אל פני כל אחד מקבוצתנו ובחנו אותנו בעיון. נבהלנו עד מאוד אף שהבנו שאין הם גייסות נאצים.

"מי אתם ולאן מועדות פניכם?" שאלו האנשים. השבנו יחדיו כבמקהלה, כי מודעים לנו בעיר מרסיי, ואנו חפצים מאוד להגיע לשם, אך אין לנו מושג איה הדרך המובילה אל העיר. "ומי אתם?" העזנו לשאול אותם.

"פרטיזנים אנחנו, הלוחמים בחירוף נפש מלחמת גרילה נגד הנאצים, ומחנה חשאי לנו כאן, בין עצי היער. זה כשעה אנו עוקבים אחריכם בדריכות, שכן לא ידענו מי אתם ומה לכם ביער, והרי הגרמנים רודפים אותנו עד חרמה. ראינו את ניסיון הסחיטה האכזרי של המבריח הנוכל שהיה עמכם, והתמוגגנו לחזות באחריתו המרה. הכרנו מיד כי יהודים אתם, מחפשי נתיב בריחה מאימת הרוצחים הנאצים, אל החופש".

פרטיזנים עזי נפש
יחידת פרטיזנים חמושים, מוכנים לקדם באש תופת פני כל נאצי

הפרטיזנים חקרו אותנו ביסודיות על מסלול ברריחתנו – מהיכן יצאנו ולאן הובילונו, ומי עוד יודע על ניסיון ההברחה. נתונים אלה היו חשובים להם כדי להבטיח שלא עקבו אחר צעדינו ויגלו אותם.

הצטרפות ללא בחירה

מטעמי ביטחון שלהם הציעו לנו הפרטיזנים להצטרף אליהם עד שימצאו מבריח שיוכל להובילנו בבטחה אל מעבר לטווח ידם הארוכה והרצחנית של הנאצים.

כדי שלא להותיר ספק הבהירו הפרטיזנים כי אין לנו שתי אפשרויות בחירה: "לא נוכל להרשות לכם להמשיך בדרככם לבדכם. היער שורץ גרמנים, והם מנסים ללכוד את הפרטיזנים, המסבים אבדות בשורות חייליהם ועושים להם צרות צרורות. אם תעלו בחכתם – אנחנו אבודים, שכן שועלי הגסטפו מנוסים ב'פתיחת פיות' בשיטות אכזריות, והם אינם מוותרים עד שכל נחקר מספר כל מה שידוע לו. אוי לנו אם אחד מכם יגלה את מקום מחבואנו, ולכן

אין מנוס אלא שתתלוו אלינו אל המחנה, ושם תשהו עד שתגיע שעת כושר להעברתכם את הגבול, בעזרת מבריח נאמן משלנו. אין אנו זקוקים לכם. להפך, אתם נטל בעבורנו, שהרי בהימצאכם עמנו ניאלץ להאכיל פיות נוספים... אך אין לנו ברירה אחרת".

אבא ביקש להרגיעם: "וכי יעלה על הדעת שאי-מי מאנשינו יסגיר אתכם בידי הגרמנים? הרי מידם הרצחנית אנו נמלטים, ואין כמונו המזדהים עם מאבקכם!"

"אין אנו מטילים ספק בכך!" אישרו הפרטיזנים, "אך הניסיון המר מלמד כי אין כמעט מי שמסוגל לעמוד בפני העינויים של החוקרים האכזריים מהגסטפו. איש אינו יכול להאמין בעצמו שיהיה גיבור ולא יישבר תחת ידם!"

במעבה האדמה

צעדנו אחרי הפרטיזנים אל המחנה הסודי שלהם. מפעים ומדהים היה לראות את המבצר הענק והנאה שהצליחו לבנות מתחת לאדמה. חדרים-חדרים מסודרים, בנויי עץ, מוארים באור נורות המופעלות בכוח סוללות חשמל.

התוודענו לפסיפס האנושי שהרכיב את קבוצת הפרטיזנים. רובם היו יהודים, כולל המפקד שלהם, יהודי פיקח מהעיר לודז' שבפולין שנשא את שם הכיסוי המחתרתי 'מאקס' ועמו דיברנו באידיש. הם אמרו כי שמו שלום סוקולובסקי, אך איני יודע אם שמו האמתי הוא, או שמא עוד כינוי מחתרתי. הוא היה נערץ על פקודיו, בהיותו טקטיקן בעל מוח מבריק, תעוזה בלתי מצויה ודאגה כנה לאנשיו.

הפרטיזנים היו קומוניסטים שלחמו בגדודי 'הבריגדות הבין-לאומיות' שהתנדבו להילחם בניסיון לבלום את השתלטות הפשיסט פרנקו על ספרד. הרפובליקה הספרדית עמדה ליפול בידי הכוחות ה"לאומנים", שהונהגו בידי הגנרל הפשיסט פרנסיסקו פרנקו וזכו לסיוע נמרץ של גרמניה הנאצית ואיטליה הפשיסטית. פרנקו היה איש זרוע אימתני, שנהג להצהיר גלויות בבוטות: "שלטוננו מיוסד על כידונים ועל דם, ולא על בחירות צבועות". אמר ועשה, וספרד הוטלה אל מלחמת אזרחים אכזרית, שהתנהלה בשנים 36' עד 39' (תרצ"ו עד תרצ"ט); אז ניצחו הכידונים והדם שלו את הדמוקרטיה.

רבים בעולם סברו כי נפילתה של ספרד בידי הפשיסטים תהיה תחילת קריסתה של אירופה תחת הנאצים. לכן, ביזמה שמקורה ברוסיה הסובייטית, הוקמו 'הבריגדות הבין-לאומיות', והן הביאו מרחבי העולם קבוצות מאורגנות של מתנדבים ושכירי חרב, לסייע לממשלה המרכזית של ספרד נגד כוחות פרנקו. רבים מחברי הבריגדות האלה היו קומוניסטים.

יותר מכל לאום אחר, חרדו כמובן היהודים מסכנת הנאצים. על כן, כחמישית מקרב שלושים וחמישה אלף עד ארבעים אלף חיילי 'הבריגדות הבין-לאומיות' היו יהודים. כעשרת אלפים מחיילי הבריגדות שילמו בחייהם בשדה הקרב העקוב מדם.

גרמניה שלחה כוחות לחזק את פרנקו. גם איטליה, שחברה להיטלר, שיגרה נשק וצבא לספרד. כאשר הצליח הרודן פרנקו להשתלט על ספרד ב-'39, נמלטו משם חלק מחיילי הבריגדה. רבים מהם הצטרפו לגדודי הפרטיזנים שלחמו בנאצים. גם מפקד המחנה, מאקס, היה קומוניסט מושבע שהתנדב למלחמה בפשיזם הספרדי, ואנו הצגנו לפניו את שרולע פעלד, קרוב משפחתנו מתושבי אנטוורפן, שגם הוא התגייס לבריגדה בספרד.

כפי שהתרשמתי, המחנה שלנו היה חלק ממארג צבאי משולב שכלל שישה מחנות נפרדים של פרטיזנים לוחמים עזי נפש. לשבחם ייאמר שהם לא הפרידו בינינו, ולא פיזרונו במחנות, אלא השאירונו יחדיו בכל משך היותנו עמם.

כפריי הסביבה כלכלו את הפרטיזנים. יש שעשו זאת בחדווה, ואילו אחרים אולצו שלא בטובתם אלא באיומי נשק, להעניק מתנובתם ומתוצרתם למאמץ המלחמתי נגד הנאצים. מאחר שבהיעדר אספקת חשמל אי אפשר היה להפעיל מקרר בבונקר, הוסדרה אספקת המזון מדי יום ביומו – לחם, חלב, גבינה, פֵּרות, מכל אשר השיגו מאת כפריי הסביבה.

המזון נאכל חי. לא בישלו בבונקר, כי ביום העשן היה עלול להסגיר את המקום המוצפן, ואילו בלילה נשקפה סכנה מוחשית שהאש תתגלה לעין צופה גרמני.

חמישים אחוזי סיכון

מפי הפרטיזנים התוודענו לחדשות איומות ונוראות המתחוללות בסביבתנו ממש: "כל העת זורמים טרנספורטים של יהודים, המובלים מצרפת הכבושה

אל המזרח, ומשם – איש אינו חוזר עוד. הלב מתפלץ למחשבה שהנאצים מחסלים את היהודים הישרים והתמימים, שלא פגעו באיש לרעה, רק בגלל היותם יהודים. אנו, הפרטיזנים, מנסים בחירוף נפש לחבל בתכנית ההשמדה הנאצית וצוברים הצלחות די מרובות".

מתוך הבונקר למדנו להכיר את שיטות העבודה של הפרטיזנים. במיומנות וביסודיות הם עוקבים אחר תנועת הרכבות של הגרמנים. אין להם רצון להגות מן המסילה רכבות של נוסעים תמימים או סתם רכבות משא, אבל חשוב להם לשבש את העברת החיילים וציוד המלחמה הכבד של הגרמנים. חייו של אדם נשענים על אספקת הדם התקינה בגופו. אם עוצרים את דמו – אין לו חיים. עצירת האספקה הצבאית הזורמת ברכבות, משבשת עד מאוד את מהלך המלחמה של האויב, שכן אי אפשר להעביר אספקה רק באמצעות משאיות.

באמצעות תחכום טכנולוגי הצליחו הפרטיזנים לצותת לקווי הטלפון הצבאיים של הגרמנים ולאסוף מידע על מועדי העברת האספקה הצבאית ברכבות. על פי לוחות הזמנים שהיו בידם, התגנבו באישון לילה אל מסילות הברזל, השקיפו ממרחק של כמה מאות מטרים, לוודא שלא עובר במקום פטרול מסילת ברזל גרמני. בחסות החשכה, באמצעות מראות מיוחדות ופנסים, היו הצופים מאותתים אל חוליית החבלה שבשטח הפנוי, ואז היו אלה מפרקים ומרופפים קטע של אדני מסילת הברזל, אך משאירים את האדנים על מכונם, כך שמרחוק לא יוכל נהג הקטר להבחין בחבלה. פעולה זו גרמה לרכבת לסטות מנתיבה ולהתהפך.

מלחמה על החיים

ראשי הפרטיזנים הציעו לנו להחליט להישאר במחיצתם וללחום לצדם על החיים. "אמנם בהצטרפותכם אלינו תכניסו את עצמכם לסיכון משמעותי, שכן סיכויי ההישרדות שלנו הם כחמישים אחוז, אך באופן זה תוכלו לתרום למאמץ הקדוש, לבלום את מסע ההשמדה הנאצי! המשוואה שיש לזכור היא זו: אמת שמקרב הפרטיזנים נופלים חמישים אחוזים, אך בתמורה משיגים מאה אחוזים של הרוגים בקרב נוסעי הקרונות הנאצים!"

כדי להסיר חשש הם הבהירו לנו כי לא נישלח למשימות מפחידות ומסוכנות, אלא יוטלו עלינו משימות עזר, כגון תצפית מרחוק באמצעות משקפות שדה ונשיאת משאות.

למעשה, גם בלי הסכמתנו הרשמית שולבנו במערך הלחימה. ראשית דבר לימדונו להשליך רימוני יד. כלי משחית אלה היו בידם מן השלל שהצליחו לקחת מהצבא הגרמני.

המאמן הקרבי נתן בידינו אבנים, ואותן היה עלינו להשליך בכינון מדויק, למרחק עשרה מטרים, אל העץ שנבחר. בעשרים הפעמים הראשונות איש מאתנו לא הצליח לקלוע אל המטרה, אך עם האימונים השתפרה פלאים מיומנותנו. עתה ניתנו בידינו רימונים אמתיים להתאמן בהם, אף כי רימונים אלו לא היו חיים, כדי שלא לבזבז תחמושת יקרה על אימונים.

המטרה המרכזית שהרימונים נועדו לה הייתה הגנה: אם יכתרונו חיילים גרמנים בעודנו מפרקים את מסילת הברזל או עוסקים במשימה חבלנית או קרבית אחרת – נשליך לעברם רימוני יד, ובחסות ההרג והמהומה נמלט את נפשותינו.

לאחר שלמדנו להשליך רימונים, לימדונו לירות ולצלוף אל מטרה ברורה וממוקדת. ירי כזה עשוי להכריע רוצח גרמני ולהציל את חייו של פרטיזן נרדף.

מטבע הדברים הדריכונו גם כיצד מפרקים ומרכיבים את הרובה האישי. תקלה שכיחה היא שכדור נתקע בכלי הנשק. זה עלול כמובן לקרות בשעת לחימה קריטית, שבה אוי לו למי שהנשק שבידו יצא מכלל פעולה. את הנשק האישי היה צריך לפרק ולהרכיב תכופות, גם כדי לשמן את חלקיו.

ניירת, חותמות ומדים

למשימות המחתרתיות של הפרטיזנים נדרשו עד מאוד ניירות מכתבים רשמיים וחותמות של הצבא הגרמני והגסטפו. על כן הם עמלו לתכנן מתקפה על לב המפקדה הראשית של הגרמנים בעיר הנמל המרכזית, בורדו. בתכנית הובאה בחשבון הסבירות הגבוהה שמשימה זו תעלה בחייהם של כמה מהפורצים, אך האתגרים שלה הוגדרו כהכרח, שיש לשלם בעבורו כל מחיר נדרש.

בחדר תכנון המלחמה של הפרטיזנים אמרו כי אם תצלח בידם המלאכה, יפלשו גם למחסני ההלבשה של הנאצים שבבניין המפקדה, ויישאו משם מדי חיילים וקצינים גרמנים, שאין ערוך לחשיבותם, בהסוואת זהותם של הפרטיזנים בשטח.

ימים ארוכים נערכו תצפיות ריגול יסודיות, על מוצאיה ומבואותיה של המפקדה. יצאנו רכובים על אופניים לבלוש אחר היוצאים והנכנסים וללמוד את סדרי האבטחה במקום ואת מועדי החלפת המשמרות.

הגיעה שעת הפעולה. כל אחד מהיוצאים למבצע הנועז קיבל כדור ציאניד, ואותו הניח מתחת ללשונו, כדי שאם יילכד בידי הגסטפו, ילעס את הכדור הרעיל, ומוות מהיר יקדמנו בטרם יהא סיפק בידי הגסטפו לענותו למוות כדי לחלץ מפיו פרטים על מקומם של חבריו הפרטיזנים. ההסבר שניתן לפרטיזן היה פשוט: הן גם אחרי שיאלצו את השבוי "לזמר" ולספר היכן חונים חבריו – לא ישאירוהו בחיים. על כן ודאי מוטב למות מות קדושים, ולא להסגיר את יתר הפרטיזנים ולהיהרג לאחר מכן בידי הנאצים כנבל נקלה.

סיירת של פרטיזנים נועזים הוצבה בשורה הראשונה נוכח המפקדה, בעין פקוחה על מעשי השומרים בפתחה. במרחק רב מהשורה הראשונה רבצה במארב שורה נוספת, פוקחת עין על פתח המפקדה ועל שורת הפרטיזנים שלפניו.

החוליה הראשונה המתינה עד כניסתם של החיילים אל הבניין, ואז זינקה אל כעשר המכוניות ושורת האופנועים שחנו בקדמת הבניין. חברי החוליה תקעו לתוך צינור הפליטה של כל אחד מכלי הרכב שרשרת של כמה תפוחי אדמה חיים, שיעמדו בפני לחץ גז הפליטה. חסימת פליטת הגז המעושן מן המנוע נועדה לגרום לו תקלה חמורה ולהשביתו על אתר, בלי שהנהג יעלה בדעתו מה אירע פתאום, וכך להשבית את הרכבים ברגעים הקריטיים ולסכל את האפשרות שהגרמנים ידלקו אחר חוליית הפרטיזנים.

חסימת צינור הפליטה הייתה כלי בידי הפרטיזנים גם בסתם פעולות חבלה נגד הנאצים. פעולה פשוטה אחרת, אך הרסנית מאין כמוה, הייתה השחלת גומיות משרדיות אל מכלי הבנזין של רכבי הצבא הגרמני. בימים ההם לא היו מותקנים מנעולים על פיות מכלי הדלק של המכוניות, ודי היה להכניס גומיות

אל המכל כדי לחבל בו. הגומיות היו מתמוססות מן הבנזין ונעשות לנוזל צמיג, וזה היה חוסם והורס את המנוע.

הסיכום היה כי בשלב זה אין פותחים במתקפה. מן הגשר הסמוך הייתה אמורה להתקרב אל המפקדה עגלה רתומה לסוס ועמוסה לעייפה בחציר, וברגע המעבר ליד המפקדה היא הייתה אמורה לעלות באש על תכולתה, כדי שהבלבול והמבוכה יסייעו לפורצים להכריע את השומרים ולחדור פנימה, אל המפקדה המבוצרת.

עלי הטילו מפקדי המבצע תפקיד "תמים": לרכוב על אופניי הלוך ושוב לאורך רחוב המפקדה, תוך שאני מפזם לעצמי כל העת שיר צרפתי קלאסי: "דז'א טאן דרעי... דז'א טאן דרעי..."[1] ושוב חוזר על הפזמון.

אני אחכה	J'attendrai
יום ולילה	Le jour et la nuit
אני אחכה	J'attendrai
תמיד לחזרתך	toujours Ton retour

כאשר מתקרבת העגלה הטעונה, עלי להחליף את השיר ולשורר את שיר הילדים הצרפתי: "סור לע פאן, סור לע פאן..."[2] וזה יהיה להם האות להתכונן לפעולת המחץ.

על הגשר של אביניון	Sur le pont d'Avignon
כולנו רקדנו שם, כולנו רקדנו שם	On y danse, on y danse
על הגשר של אביניון	Sur le pont d'Avignon
כולנו רקדנו שם במחול	On y danse, tous en rond

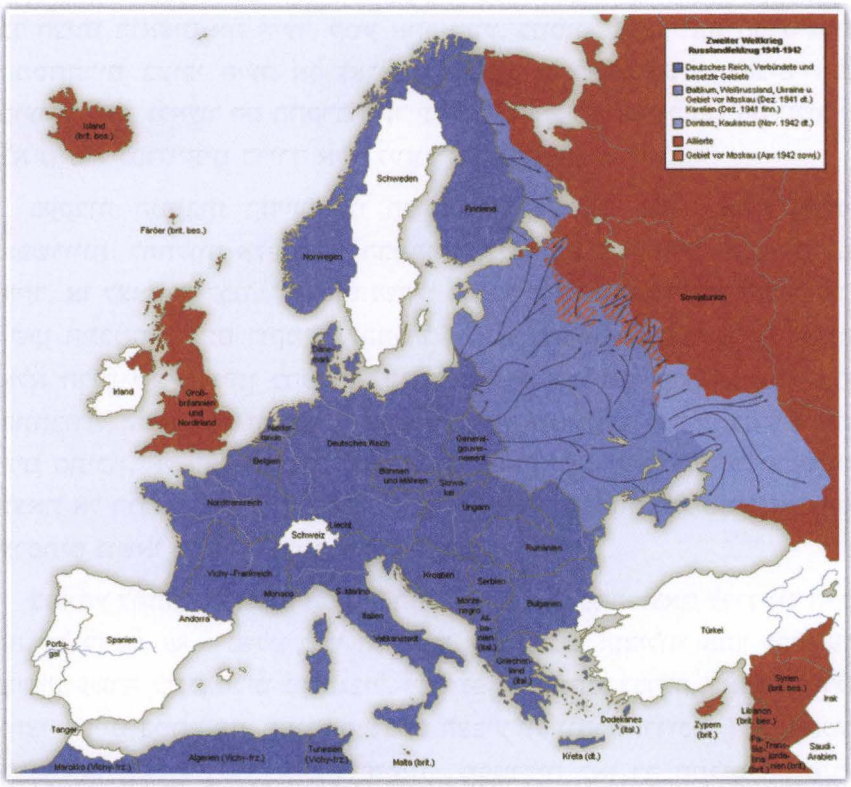
רכבתי על האופניים, לובש חזות של שלווה חיצונית, אבל הפחד ליפף אותי בעצמה רבה כל כך עד כי מעטים רגעי פחד כאלה שחוויתי בימי חיי...

מיד בהתקרב העגלה אל המפקדה ציוו עלי להיעלם מן המקום. שני פרטיזנים הובילוני הלאה משם, לבל יראו עיניי את פעולת תפיסת המפקדה. קרב יריות עז התחולל במקום, אך אני הורחקתי משם במהירות, ואף לא שמעתי דבר.

---

1) אני אחכה... אני אחכה...

2) שיר ילדים צרפתי הפותח במילים: על הגשר של אביניון...

אירופה הנכבשת
מפת אירופה האומללה 1941–1942

הוריי נשארו במחנה התת-קרקעי ביער, מלאי חרדה לשלומי. שמחתם הייתה גדולה בראותם אותי שב בריא ושלם.

מאוחר יותר חזרו הפרטיזנים, משולהבים ועטורי ניצחון. הפריצה הצליחה מעבר למשוער. השלל היה עשיר ורב, וכלל מסמכים, חותמות וגם כמות נכבדה של מדי צבא גרמניים.

היער הולך ומתכרסם

יום אחר יום פעלו הפרטיזנים, והצלחותיהם בפירוק המסילות ושיבוש מהלכי הרכבת הדירו שינה מעיני הנאצים, עד כי החליטו למגר את הפרטיזנים. לשם

כך הציתו הנאצים את היער, קטע אחר קטע, בניסיון לחשוף את הפרטיזנים המסתתרים בעובי היער או לאלצם להימלט. תחבולתם של הנאצים אכן הועילה להם, וכאשר הם התקרבו יתר על המידה אל המחנה וסיכנו את יושביו, לא נותרה לפרטיזנים ברירה אלא לעזוב את המקום.

בעקבות הנסיבות הודיעו לנו הפרטיזנים כי עלינו לבחור אחת משתי אפשרויות: להתלוות אליהם אל הבונקר החדש שהם מתעתדים לכונן במקום אחר, או לצאת לדרכנו. "ראוי שתשקלו בכובד ראש את צעדיכם", אמרו לנו, "שכן התכנית שאתם רוקמים, להמשיך ולהגיע מצרפת לצפון אפריקה, אינה אלא חלום שאינו ניתן להגשמה. הגרמנים ובעלי בריתם שורצים בכל דרכי התחבורה היבשתיות והימיות, ומעטים מאוד מצליחים לצלוח בשלום את הים התיכון, אל עבר היבשת האפריקנית. מבחינתנו", אמרו, "אתם חופשיים לצאת אל הגבול המוביל אל מרסיי". גבול זה לא היה חסום הרמטית, ואזרחים צרפתים נושאי תעודות עדיין הורשו לעבור בו.

במאמץ להתרחק ממקום הסכנה, החליטו בני המשפחה לצאת לדרך אל חלק זה של צרפת, שלא נשלט בידי הגרמנים. הפרטיזנים הובילונו אחר כבוד עד מרחק עשרה קילומטרים מן הגבול, ושם נפרדו מאתנו בברכה, לאחר כחודש וחצי שהיינו במחיצתם. המומחה שבהם הצביע על נתיב והדריכנו: "כאן אפשר לעבור את הגבול בקושי מועט יחסית... מפטרלים כאן רק חיילים פשוטים, שאינם מיומנים במשימות של משמר הגבול. מובן שצריך להיזהר שלא להיתקל בהם, ולכן מומלץ לחמוק ולעבור אחרי שרואים את הפטרול מתרחק".

אחד מבני חבורתנו, שרולע פעלד, בחר להישאר עם הפרטיזנים. נפרדנו ממנו בהתרגשות ואיחלנו לו שה' ישמור עליו מכל רע ויצליח את דרכו. שרולע אכן ניצל, ולאחר המלחמה פגשתי אותו ואת דודתנו דורה האמעל בבלגיה, שבה הוא גר בווילרייק, פרבר של אנטוורפן.

פרק מח

שואפים אל מעבר לים הגדול

יולי 42'

מורגלים היינו ברגעי חרדה, אך בכל פעם מחדש נקש הלב את נקישות הפחד מפני הצוררים, בידענו כי גרועים הם מכל חיית טרף. כל אחד מאתנו אמר את תפילת הדרך בכוונה, תפילה שאיש מאתנו לא יכול לדעת אם איננה האחרונה בחייו.

תפילתנו נשמעה במרומים, ובחסדי שמים הצלחנו לעבור את הגבול בשלום ולהגיע אל העיר מרסיי.

ואולם עדיין היינו רחוקים מן המנוחה והנחלה. ידענו היטב שהשלטון הצרפתי היושב בעיר וישי, בראשותו של המרשל פטן, והחולש על כל צרפת הלא כבושה, ובתוכה מרסיי, נגוע עד עומק נשמתו באנטישמיות, ושיתוף הפעולה שלו עם הנאצים נודע בשערים.[1] הצרפתים הקימו מחתרת נגד שלטון וישי, וגם ממשלה צרפתית גולה פעלה בלונדון, אך לא היה באלה למנוע את גירוש היהודים מצרפת.

---

1) האשמה מספר 4 המופיעה בהקדמת ספרנו.

הנאצים הפעילו על שלטון וישי לחץ כבד לגרש את היהודים, ובעקבות הלחץ החל השלטון לגרש אל ארצות מוצאם יהודים בעלי אזרחות זרה שהגיעו לצרפת. מאחר שהמדינה הייתה מלאה בפליטים יהודים שמילטו נפשם מרדיפות הנאצים בגרמניה, באוסטריה ובבלגיה, חרדנו מאוד פן נהיה מן המגורשים, ומר יהיה גורלנו. יהודים מביני דבר הזהירונו לבל ניראה במקומות יהודיים, פן יחטפונו לגירוש.

במרסיי נפרדו דרכי קבוצתנו. איש איש חיפש לו דרך להמשיך בבריחה מפני הנאצים. הקבוצה המצומצמת שלנו מנתה שבע נפשות: אבא ואמא ואנכי, מאיר ואשתו דורה האמעל, וכן יעקב ואשתו אולגה האמעל.

היהודים שהיו במרסיי הכירו בסכנה האורבת לפתחם, ועל כן נשמרו שלא יֵדעו כי יהודים המה. כאשר נפגשו בינם ובין עצמם השתדלו לעשות זאת בחשאי חשאין. מאותה סיבה גם לא ארגנו מניניי תפילה.

אבא, שהיה מוטרד מאוד מאבדן הטלית והתפילין ברכבת, יצר קשר עם יהודים במרסיי וניסה לרכוש טלית ותפילין. הוא היה מוכן לשלם הון רב בעבורן, אך כל מאמציו עלו בתוהו.

מול זרקור רב-עצמה

כספינה טרופה בלא מלח על מים גועשים הייתה תחושתנו במרסיי. לא ידענו אנה לפנות ומה לנכון לעשות. משאת פנינו הייתה להבקיע אל צפון אפריקה, שאליה לא הגיע השלטון הנאצי; אך איך צולחים את הים התיכון?

הנתיב שנראה אפשרי היה באמצעות ספינות דייגים ששייטו במרחבי הים. ניסינו אפוא לברר על דבר מקום שבו נוכל למצוא ספינה המפליגה ממרסיי לצפון אפריקה, אך אנשים הפנו אותנו כה וכה, ומלבד מפח נפש לא העלינו דבר.

באחד הימים הרגשנו מאושרים באדם: מאן דהוא תיווך לאבא קפיטן של ספינת דייגים שהיה אמור להפליג למחרת ותמורת תשלום הגון היה מוכן לצרף אותנו, שבעה אנשים, לנסיעתו.

את התשלום, קבע הקפיטן, יש להעביר מראש על ידי פתיחת חשבון בנק על שמו והפקדת מלוא הסכום בו. עם מסירת הטופס הבנקאי לידו, יהיה אפשר לצאת לדרך.

אבא עשה את הנדרש, ואנו הכינונו את חפצינו המעטים ומעט צידה לדרך, לקראת ההפלגה הגורלית. טרם ידענו להיכן אנו אמורים להגיע: למרוקו, לטוניס או לאלג'יר; יהא אשר יהא ובלבד שנגיע למדינה צפון אפריקנית, הרחק ככל האפשר מקלחת המלחמה האירופית הרצחנית.

נרגשים עלינו באישון לילה אל הספינה, מלאי תקווה כי הפעם נצליח סוף-סוף בעזרת ה' לעבור את המשוכות ולהגיע למקום שבו נמצא מעט שלווה לנפשותינו המטולטלות. הקפיטן התניע את המנוע והפליג לדרכו בלי צפירת הודעה כמקובל, כדי לשמור ככל האפשר על חשאיות הנסיעה. לבנו כמה לרגע שבו נוכל, אנחנו, "יורדי הים באניות", לזמר על גאולתנו ועל פדות נפשנו.

כרבע שעה עשינו דרכנו במשט רגוע, כשמעלינו רקיע חשוך זרוע כוכבים. הלילה הוא בית מפלט טוב למבריחים, אך לא בים הפתוח. בינות לגלים, בחשכה העמוקה של הלילה, בולט כל עצם נע מעל פני המים.

לפתע פתאום הבליחה לעברנו אלומת אור עזה.

הקפיטן נרעד: "הזרקור המופנה הזה עלול להיות אות נורא ואיום! מי יודע אם אין אלה האיטלקים, משתפי הפעולה עם הגרמנים. חוששני שהם מבקשים ליירט את ספינתנו! איני יודע מה עלי לעשות; להתקדם בתנועה אל היעד, לעצור או לסגת!"

עוד הוא מדבר פילחה את האוויר יריית אזהרה, ולאחר מכן אותתה הספינה שממול באותות הזרקור, כי ספינתנו נדרשת לביקורת, ועל הקפיטן לדומם מנועים.

"ככל הנראה אלה האיטלקים", אמר הקפיטן. "הגרמנים אינם יכולים לעבור את מעבר גיברלטר, אך בעלי בריתם הנאמנים והמרושעים, האיטלקים של מוסוליני, עושים בשירותם את מלאכתם נאמנה. אין לי דרך להימלט בשיט מהיר, כי הספינות האיטלקיות מהירות תנועה לאין ערוך מזו שלי. לא אוכל לקחת סיכון מול אניית מלחמה!"

הקפיטן נכנס לפאניקה: "אתם מסכנים אותי!" קרא בבעתה, "קפצו אל המים ושובו בשחייה אל החוף, או שהגרמנים יחסלו אותי עמכם ביחד!"

האנשים התחננו לפניו: "על מה אתה מדבר? איננו יודעים לשחות, וקפיצה לים היא בעבורנו מוות בטוח!"

"אם כן", קבע הקפיטן, "אין מנוס מלשוב אל נמל מוצאנו!"

אבא התקומם: "הרי שילמנו במיטב כספנו תמורת הנסיעה!"

ואולם הקפיטן טען כי הוא את חלקו בעסקה השלים, בעשותו כמיטב יכולתו. בחיפזון הוא סובב את חרטום הספינה, והדהיר אותה אל נמל מרסיי. כל העת הבטנו אל ספינת המלחמה, חוששים פן יבוא ירי שיטביע את ספינתנו, שלא צייתה להוראה לעצור ולהיבדק. מלחי ספינת המלחמה לא ויתרו על טרפם. לאחר שהצליחו לסכל את הפלגתנו, ירו לעברנו כמה יריות, בניסיון להטביע את הספינה, אך בו-ברגע הגענו אל המזח.

הקפיטן שאג לעברנו בחרדה: "בְּרחו! נוסו מכאן בזה הרגע! ואנא מכם, אל תסכנו את חיי! אם ישאלו אתכם על אודותיי, אמרו שאין לכם מושג מי הוא בעל הספינה שהסיע אתכם!"

ברחנו כל עוד נשמותינו בנו. עמדנו מרחוק, לראות את המתרחש עם הספינה. אך רגעים אחדים חלפו וכבר ראינו את ספינת המלחמה שרדפה אחרינו ביריות, ניצבת אצל המזח, והצוות שלה, החמוש מכף רגל ועד ראש, בוחן את ספינת הדייגים החשודה.

אין אנו יודעים מה עלה בגורלו של הקפיטן. אנו, על כל פנים, נחלצנו בשלום מציפורני הרשעים.

אל העיר ניצה

מאוכזבים מרה מכישלון הבריחה הימית, יצאנו מזרחה אל עיר הנמל ניצה. אולי משם תבוא הישועה, בהפלגה אל צפון אפריקה. יעדים שונים באו בחשבון: טוניסיה, אלג'יריה, קזבלנקה, אך מלחי ניצה טענו שיציאה לים כרוכה בסיכון גדול, שכן רבים הסיכויים שאניות המלחמה יטביעו ויורידו למצולות את ספינתנו, ובמקרה הטוב יצוו עלינו באיומי ירי לשוב על עקבותינו.

עלתה הצעה לברוח לאיטליה, שנחשבה בעבור יהודים מסוכנת פחות מצרפת. ואולם בעודנו בוחנים את ההצעה, התוודענו לעובדה שבעצם ימים אלה החדירו הנאצים בשיטתיות את אנשי הגסטפו אל מוסדות השלטון בצפון איטליה. חיים אצל האיטלקים בצל הגרמנים, ודאי אינם מומלצים.

פרק מט

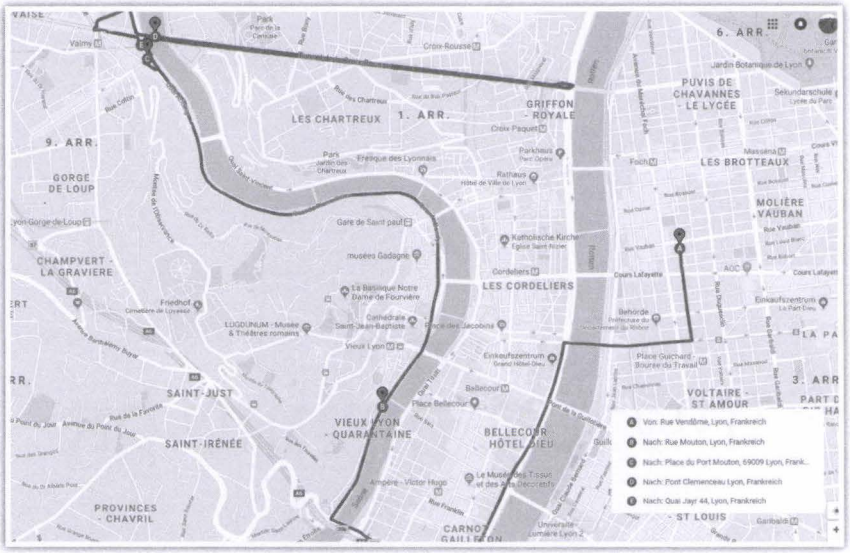
אל שווייץ ה"ניטרלית"

משנכזבה תוחלתו של אבא להגיע לצפון אפריקה, החליט לנסוע צפונה, אל העיר ליאון, הקרובה לגבול שווייץ, שאליה כבר הגיע ידידנו וקרוב משפחתנו יונאס (יונה) שטעמער.

לאחר נסיעה ברכבת במשך יותר משעתיים הגענו לליאון, ובה פגשנו "חצי אנטוורפן", יהודים כמובן, שהבריחו את הגבול אל צרפת הלא כבושה, אך בניגוד לנתיב שהציע המבריח שלנו, דרך בורדו, הגיעו רובם היישר לפריז, ומשם עברו לליאון. גם חלק מקרובינו, מבני משפחת אמי, בערגלאס, שהגיעו אלינו מהולנד לבלגיה, כבר היו בליאון זה חודשיים.

אבא נפגש עם בן משפחתנו יונאס שטעמער, והוא סיפר לו כי כבר ניסה מזלו להבקיע דרך אל שווייץ, אך נכשל. אבא לא אמר נואש: "אעשה כל מאמץ, אנסה כל דרך, כדי שנוכל להגיע לשווייץ!"

בליאון הלכנו למסעדה היהודית הכשרה 'גרבנר' או 'גרבסקי', ששכנה באזור 'פלאס וואן דוים' Place Vendome, שליד גשר 'פאן מוטאן' Pont Mouton, שכיום שמו 'פאן קלמנסו' Pont Clemenceau, כי אמרו ששם אפשר להתוודע לכל החדשות. המסעדה הייתה בית אוכל גדול ממדים שאירח בו-זמנית עד

צעד אחר צעד

הרחובות שבהם עברו המחבר והוריו בעיר ליאון:

Place Vendome; Pont Clemenceau; Pont Mouton; Quai Jayr 44

כמאתיים סועדים. בדרך אגב סעדנו על שולחנה, וזו הייתה לנו הארוחה החמה הראשונה אחרי זמן רב.

אבל האושר הגדול ביותר של אבא היה בכך שבמקום הזה, שבו נקבצו יהודים רבים, הוא הצליח סוף סוף לרכוש טלית ותפילין, במקום אלו שאבדו ממנו ברכבת לבורדו.

יהודים יודעי דבר מסרו לאבא פרטים נחוצים רבים: היכן ניתן להשיג מבריח מומחה, איזה הוא המלון שבו ניתן להתאכסן, ועוד עצה חשובה יעצו לו: חובה להירשם במשטרה ולמסור כתובת מגורים, אבל הביטחון האישי מחייב שלא ללון בכתובת הרשמית, פן יבואו באישון לילה אל ביתך, לעצורך ולגרשך אל המזרח. אמנם אנו נרשמנו על פי המסמכים הבלגיים שהיו ברשותנו, וכך לא נחשפה יהדותנו, אך הזהירונו כי ברחובות ובבתים נערכים כל העת חיפושים וחקירות, ומוטב לנקוט אמצעי הגנה מרביים.

במסעדה היהודית נודעה לנו אפשרות להימלט לקובה תמורת אלף דולר לכל דרכון או אלפיים דולר לוויזה משפחתית. קרוב משפחתנו, לייביש גינזבורג,

כבר יצא לדרך ממרסיי הצרפתית לקובה, עם אשתו ושלוש בנותיו, באמצעות דרכון כזה.[1]

בלא היסוס פעל אבא מיד להשיג את דרכון המילוט. כספנו היה תפור היטב בתוך בגדינו, ועל כן, במקום לפרום את הבגדים הוציא אבא מהטבעת של אמא את היהלום היקר מסוג 'כחול לבן' שהיה משובץ בו, והחליפו ביהלום פשוט יותר. את הסכום שהתקבל בעבור ההפרש הוא מסר למבריח המקצועי, והלה הזמין בעבורנו דרכון ותכנן מסע מילוט דרך ספרד.

ארזנו חפצים וציפינו בדריכות לרגע שנוכל לצאת לדרך ולהיחלץ מן הסכנה. היינו אמורים לקבל את הדרכון בתוך שבוע או שבועיים. כל רגע נראה לנו כנצח, אך בכל זאת צפינו אל אור שנמצא בקצה המנהרה.

ואולם הציפייה נכזבה. המבריח הלך ולא שב, ומיום ליום גברה דאגתנו. משבושש המבריח לבוא, חשד אבא פן מדובר בנוכל ששדד את כספנו ואת הדרכונים ונעלם בלא הותר עקבות. עם זאת עדיין הבזיק זיק תקווה כי רק בוששו פעמיו, והוא בדרכים, בנתיבי סידור המסמכים. ואולם משערך אבא חקירה שקטה והוברר לו כי האיש אכן היה מבריח מתוחכם, אלא שהוא נלכד בשחיתותם והושלך אל הכלא, ידענו שגם שער פדות זה נחסם בפנינו. עם לכידתו של המבריח אבד הכסף, הלך לאיבוד הדרכון שלנו, השאיפה לוויזה נחלה כישלון, ולנו נותרו רק מפח הנפש והניירות הבלגיים המזויפים.

אל הגבול הסמוך

עיני אבא היו נשואות לשווייץ. מליאון עשינו דרכנו מזרחה במכונית פרטית אל הגבול השוויצרי, בניסיון לחמוק מעיניהם של שוטרי הגבול ולהגיע אל המדינה השכנה.

עברנו את הגבול בין הרים ואילנות, והמשכנו לצעוד לתוך אדמת שווייץ. פתאום התייצב מולנו משמר של שוטרים. השוטרים הורו לנו לעצור, דרשו לראות את ניירותינו ועל אתר הסיקו את המסקנה כי הברחנו את הגבול שלא כחוק.

---

1) הוא ואחיו נחום שרדו את המלחמה והתגוררו אחריה בניו יורק. הם נודעו כבעלי תפילה מיוחדים, ולימים באו לבקר אותנו בווינה.

אמנם לא ענשו אותנו על העברה, אך העניקו לנו עונש גדול מכול: החזירונו על עקבותינו.

בקול שקט וצונן הודיעו לאבא: "רשמנו את פרטיכם והחזרנוכם למקום מוצאכם. אם שוב תנסו להבריח את הגבול – לא מן הנמנע שנסגיר אתכם היישר לידי הגרמנים!"

מיוגעים ומפוחדים כיתתנו רגלינו חזרה אל בית האכסניה שלנו בליאון, מקווים לימים מוצלחים יותר.

כיתור משטרתי

בשעת צהריים שקטה הלכנו ממקום מגורינו שברחוב קעי יאיר 44 Quai Jayr, אל המסעדה היהודית. המקום היה מלא מפה לפה בכשלוש מאות יהודים, ופתאום נשמעו רעש והמולה, צעקות וקריאות. המשטרה הצרפתית הקיפה בכוחות גדולים את המסעדה מכל עבריה, וכל באיה נדרשו לבוא לחקירה.

עם מאות הסועדים המבוהלים נלקחנו אל ה'סורעטע' sûreté, היא המפקדה הראשית של המשטרה, והוכנסנו לאולם גדול, להמתנה ממושכת. מדי פעם בפעם נקראו קבוצות אנשים אל כמה חדרים, לחקירה יסודית.

שש שעות של המתנה ספוגה בחרדה עברו עלינו. חששנו ויראנו מפני גילוי הזיוף במסמכים שאנו נושאים. הן אם יגלו את הזיוף, מלבד ההגנה שתילקח מאתנו, נואשם בפלילים בעברה חמורה של זיוף, ועוד בשעת חירום ומלחמה!

הגיע תורנו להיחקר. השוטרים עיינו ארוכות במסמכים והחלו לשאול שאלות חטטניות, בהבהירם כי כל אשר נאמר, נרשם בפרוטוקול ועתיד להיבדק: "היכן מגוריכם בליאון? כמה זמן אתם בעיר? במה אתם עוסקים לפרנסתכם?"

השיבונו כי באנו לבקר ידידים. הקצין העיף באבא מבט של חוסר אמון וקבע: "עתה הנכם משוחררים, אך אנו משגרים לבריסל שאילתא: האם המסמכים שלכם אותנטיים או שמא, כפי שנראה על פניהם, משהו בהם אינו תקין".

מפקד השוטרים הוסיף והתרה באבא: "אנו מכירים מכבר את התחבולות! אל תנסו להוליכנו שולל!" ובפנים חמורות הוסיף: "מעתה ועד השלמת הבירור, עליכם להתייצב מדי בוקר בין השעות שמונה לעשר בתחנת המשטרה העירונית. אם לא תתייצבו, ידוע תדעו כי נמצא אתכם בנקל!"

קעי יאיר 44
המלון שממנו נעקרנו בידי משטרת צרפת

אבא נרעד. מיד בצאתנו את ה'סורעטע' הסיק מסקנה כי החבל נכרך סביב צווארינו, ועלינו למהר ולברוח. המסקנה הייתה נכונה, אך לא ידענו כיצד אפשר לברוח, הרי פעם אחת כבר נכשל ניסיוננו לעבור לשווייץ.

אבא החליט לנסות שוב, אך הפעם בעזרת מבריח, בתקווה שהמומחיות שלו תסייע לנו לצלוח את המשוכות ולהגיע לשלום אל הארץ הניטרלית, שווייץ. יצאנו לדרך עם מעט מיטלטלינו. אבא אמר כי הפעם אנו מוכרחים להצליח, יען המסמכים שלנו החלו בוערים באש הספקות של משטרת ליאון!

עשינו את הדרך הפתלתלה בעקבות מורה הדרך, המבריח המנוסה. הפחד לא זנח אותנו, אך הלכנו והלכנו וגם הצלחנו להגיע אל תחום שלטון מדינת שווייץ. בטרם נשמנו לרווחה הקיץ הקץ על תקוותנו. שוטרי הגבול השווייצריים, מלווים בכלבי גישוש ותקיפה, ששרצו בכל פינה, תפסו אותנו, ובחיוך ציני מדושן עונג השיבונו אל עברו האחר של הגבול.[2]

---

2) האשמה מספר 6 המופיעה בהקדמת ספרנו.

חגורה מתהדקת
שוטרים
צרפתים
עוצרים יהודים
ובודקים את
תעודותיהם

חיפוש ברוטלי
שוטר צרפתי עורך
חיפוש על יהודי

היהודים בצרות
שוטרי צרפת
בוחנים בשבע
עיניים את
תעודותיהם של
יהודים רבים
שנעצרו בידיהם

עתה לא נותרה לאבא ברירה אלא להתייצב בבוקר בתחנת המשטרה, כנדרש.

למרות כל הכישלונות לא אמר אבא נואש. נחוש היה להציל את משפחתו, ויהי מה! מיד אחרי ההתייצבות בתחנת המשטרה הוא פנה למבריח אחר. הלה סיבר את אוזנינו כי החוק השווייצרי מאפשר להחזיר פליטים אל ארץ מוצאם רק אם טרם נכנסו חמישים קילומטרים לתוך שווייץ. "עד כה הלכתם רגלי, ובטרם הספקתם להעמיק אל תוך-תוכי המדינה, נלכדתם בידי השוטרים", אמר המבריח. "עצתי, שתעשו את הדרך רכובים על אופניים. כך תמהרו לגמוא את חמישים הקילומטרים, והשוטרים לא יוכלו עוד להרע לכם".

יצאנו אפוא אל המרכז המסחרי של ליאון, רכשנו כמה זוגות אופניים, ובלב מלא תקווה יצאנו לדרך. עברנו את הגבול במקום רחוק מעין אדם, והתחלנו לדווש במהירות באופנינו. מטרתנו הייתה להגיע אל הכביש הראשי, שעליו נוכל לרכוב במהירות אל מעבר לחמישים הקילומטרים המאיימים.

ואולם לא הספקנו להרחיק בכביש זה, והנה פטרול משטרתי עומד לנו לשטן על אם הדרך. "שוב אתם נתפסים!" קרא לעברנו בתרועת ניצחון מפקד

אכזריות ללא גבול

גבול צרפת-שווייץ, נקודת האל-חזור של יהודים רבים שגורשו אל מותם

הפטרול. "שמותיכם כבר רשומים ברשימה השחורה של מבריחי הגבול! זו הפעם האחרונה שאנו מאפשרים לכם לסגת אל מקום מוצאכם! אם תיתפסו פעם נוספת – לא יהיה מנוס מלהעבירכם היישר לטיפול הרשויות המוסמכות של שלטון החוק הגרמני!"

אבא התחנן בפני השוטרים: "הנני איש עסקים מכובד המחזיק חשבון בנק גדול בשווייץ... אנו שרויים במצב הומני חמור של איום על חיינו, ומבקשים מקלט... נודע לנו כי מגרשים את האזרחים היהודים אל המזרח, וכולם הולכים אל המוות... אנא, הרשו לנו להיכנס אל תחומי שווייץ!"

אך השוטרים של מדינת שווייץ לא השיבו כלל לדבריו, רק הצביעו בידיהם על הדרך החוצה.

נבוכים ומושפלים חזרנו אל העיר ליאון, נתונים בהרגשה המכבידה כי גם שערי שווייץ ננעלו כליל בפנינו.

בבוקר, שוב הלכנו לתחנת המשטרה, להתייצב כנדרש. מטעמי זהירות, לא הלכנו יחדיו, אלא בכל פעם הלכו שניים מקבוצתנו, לדעת מה ידרשו מעמנו ואיך ייפול דבר.

ראשונים הלכו מאיר האמעל ודורה. המתנו להם בדריכות. בשובם סיפרו כי נחקרו בחקירה שגרתית שכללה עיון במסמכיהם וכמה שאלות. הלכנו אפוא גם אנו – אבא, אמא ואני, והתרשמנו כי בדיוק כפי שנהגו בהם, נהגו גם בנו. כך התרשמו גם יענקל ואולגה אשתו, שנחקרו אחרינו.

באותו לילה הלכנו לישון במלון אחר, מחשש שהשוטרים יפשטו על המלון שכתובתו בידם, ויעצרו אותנו.

בשלב מסוים נעצר אבא בחשד שהמסמכים מזויפים, אך את אמא ואותי שחררו לפי שעה. משנעצר אבא מסרה אמא את היהלומים ואת התכשיטים היקרים שרכש אבא בשנת תרצ"ה, כדי לשמר חלק מרכושו בזהב ובאבני חן, לידי יונאס שטעמער, שהחזיק אשרה הולנדית אותנטית כבר מלפני המלחמה.[3]

---

3) ארבעה היו ילדי ר' מרדכי רעדלער מסאנעק וזוגתו הדסה, שהייתה אחות של סבא ר' חיים בערגלאס: דורה, נישאה ליונס שטעמער (יש להם שני בנים בארץ ישראל: שמחה, המתגורר בירושלים, ומשה, המתגורר היום בפתח תקווה); מלכי, נישאה לדוד ברוך בערגלאס, וכן האחיות חינצא ושרה.

אמנם בפעם הראשונה עצרו גם אותו עמנו, אך שחררוהו לאחר שהציג את האשרה ההולנדית המקורית. בחסות האשרה הצליח יונאס להישאר בליאון עד אוקטובר – חודשיים לאחר שיגורנו לאושוויץ. בתקופה זו הוא ניסה פעמים אחדות להבריח את הגבול לשווייץ עם משפחתו, עד שלבסוף עלה הדבר בידו, והוא נשאר שם עד תום המלחמה. עמו באותו בניין בעיר ליאון התגורר בן משפחתנו יעקב האמעל, שנישא בבלגיה בימי שלטון היטלר. גם בידו עלה להיכנס עם אשתו אולגה לתחומי שווייץ.

מדי יום הלכנו לסעוד לבנו במסעדה היהודית. ידענו כי בכך אנו מסכנים את עצמנו, אך לא הייתה לנו ברירה, יען רק שם ניתן היה לאכול ארוחה כשרה ולהתעדכן בחדשות הנחוצות כל כך. כדי להפחית את הסכנה לא הפגנו את יהדותנו, אלא הופענו שם בחזות של בני בלגיה.

למודי ניסיון מר, חששו יהודים לבוא למסעדה. על כן, בעזרתו של ארגון יהודי לסיוע לפליטים, שכרו בעלי המסעדה שומרים והציבום להשקיף למרחוק על הדרכים המובילות אל המסעדה, כדי שיוכלו להתריע בעוד מועד, בראותם תנועה חשודה, ויושבי המסעדה יוכלו להימלט.

פרק נ

קולות מחרידים את הלילה

בקרב היהודים במקום רווחה הדעה שהמגורים בדירות פרטיות מסוכנים פחות מן המגורים בבתי מלון, שבהם נקל לשלטונות לפקח על האורחים. "גם אם תבחרו לגור במלון, עליכם לשים לב לכל תכונה משטרתית סביבו, וכאשר תחושו בתכונה כזו, עליכם להיעלם מיד".

מובן שלא ששנו להתאכסן במלון, אך לא השגנו מקום אחר לגור בו, בעיר המלאה פליטים עד אפס מקום. המשכנו אפוא להתגורר במלון שברחוב קעי יאיר 44. זה היה מלון נאה, מוקף בחצר מרובעת. מבנה יפה והדור מבחוץ, אך מיושן למדי מבפנים. ידענו כי עיני השלטונות עלינו צופיות, והסכנה אורבת בכל רגע, אך לא היו לנו כלים לקדם את פני הרעה, אלא לשאת עיניים למרום, אולי יחוס עם עני ואביון, אולי ירחם.

באחד הימים פנה אל אבא אחד ממנהלי המלון וגלה את אוזנו כי לאחרונה מפטרלים סביב המלון שוטרים רבים, יום-יום בתדירות גבוהה. הם לוטשים עין רעה על הדיירים ועל מוצאותיו ומבואותיו של הבית, והדעת נותנת שמתגלגלת תכנית פעולה. "אין אנו רוצים כלל ועיקר להיות בתוך הקלחת", אמר האיש, "על כן עצתי נאמנה לכם, שתחפשו מקום אכסניה אחר..."

אבא הרגיע את המלונאי ואמר כי אל לו לחשוש, שכן אנו נמצאים במקום בצורה לגלית לחלוטין ולא אותנו מחפשים, אך מובן שהמידע שמסר האיש הדליק אצל אבא אלפי פעמוני אזהרה. בימים הבאים ניסה אבא בלי הרף לחפש מישהו שיכול לעזור, ובעיקר להבריח את הגבול, הרחק מן הסכנה הנושפת בעורפינו. אך כל הניסיונות העלו חרס.

גוררים משפחות יהודיות שלמות

אשר יגור מנהל המלון בא באישון הלילה של ט'-י' באלול תש"ב (22-23 באוגוסט 42'). עודנו ישנים שנת ישרים החרידו אותנו בעבי הלילה רעמי קולות זעקה נוראים, רעש של הלמות פרסות מגפיים ודלתות נטרקות. פלצות אחזתנו בראותנו שוטרים צרפתים גוררים בברוטליות משפחות יהודיות שלמות מן המלון החוצה.

מן החלון ראינו אותם נכנסים לחדרי המלון הריקים, מאירים בפנסיהם וניגשים אל מיטות ריקות בחדרים, מניחים יד על המיטה, לבדוק אם היא חמה... ומשמע שמישהו ישן בה לפני רגע, ובשמעו את קולות השוטרים מיהר להימלט, ויש לחפש וללכוד אותו!

"מוכרחים לנסות לברוח מכאן, טרם יגיעו השוטרים ללכוד גם אותנו!" קרא אבא.

ירידה אל קדמת המלון לא באה בחשבון, שכן השטח היה מלא בשוטרים. מתחת למרפסת חדרנו היה גג משופע אך חלק. כיבינו את האור בחדר, לבל ניראה, ובלי ליטול עמנו מאומה כמעט, ירדנו בזהירות אל הגג, בכוונה להמתין שם עד שהשוטרים יבלשו בחדרנו וימצאוהו ריק. על הגג מצאנו יהודים נוספים, וברקע נשמעו קולותיהם של השוטרים, הסורקים חדר אחר חדר בעזרת פנסים רבי-עצמה.

מבועתים אחזנו היטב בגג, שלא נחליק למטה. הלפיתה החזקה של אחד האוחזים גרמה לשחרור רעפים אחדים, והם התגלגלו בקול רעש גדול ומשכו את תשומת לבם של השוטרים שהיו בחצר וחיפשו בקדחתנות את טרפם. לשמע הרעש מיהרו השוטרים להאיר בזרקורי פנסיהם אל עבר הגג, וכך נחשפו לעיניהם האנשים שניסו למצוא שם מסתור.

בראות אבא כי כלתה אלינו הרעה, הורה לנו לקפוץ מהגג אל החצר. המלון היה בבנייה נושנה, והגג לא היה גבוה, כך שבקפיצה עצמה לא היה סיכון רב. חלק מהאנשים שהיו על הגג כבר החלו לקפוץ, אך בחצר המתינו שוטרים, והם עטו עלינו כעדת זאבים טורפים ומיהרו לצרפנו אל הלכודים שהמתינו במכוניות המשטרה שחנו באורות כבויים בחצר.

כלואים ב'סורעטע'

שוב הובלנו אל בין כתליו העבים של ה'סורעטע', אל אולם גדול שבו רוכזו כבר יותר מאלף יהודים שהובאו מכל רחבי העיר, מבתי מלון ומדירות פרטיות.

גייסות לצד הרשע
הלגיון הוואלוני הבלגי של האס-אס בבלגיה

הרוצחים ומשתפי הפעולה
לאון דגרל מקדם בכבוד את הקצונה הנאצית בבלגיה

אמרו כי עוד מעט קט יבואו אוטובוסים שיעבירונו מכאן, לא אמרו לאן, אך היהודים שבמקום הזהירונו כי כלתה אלינו הרעה, שכן מכאן מועברים היהודים אל דראנסי Drancy, אזור ליד פריז, ושם הם נמסרים לידי הגרמנים. "העניין כבר אבוד", הם קבעו. "כל הטרנספורטים הקודמים עשו דרכם אל המזרח, ומאז נעלמו עקבותיהם!"

אבא שמר על חזות שלווה, ניגש אל השוטרים וטען כי לשווא נגררנו הנה, שהרי אנו אזרחים בלגים...

ואולם השוטרים גיחכו בקול: "את הסיפורים האלה כבר שמענו..." הם טענו כי מפקד משטרת שלטון וישי שיגר ממשרדי מבצר ה'סורעטע' שבליאון אל לאון דגרל, איש הקשר של המפלגה הנאצית בבריסל,[1] מברק שבו ציין כי משהו תמוה מתרחש בעיר ליאון: פתע פתאום היא הוצפה בהמוני אורחים מאזרחי בלגיה כביכול, אף שבעבר נדיר היה למצוא במקום אזרח בלגי. על פנייה זו הבריק במענה המפקד העליון של הלגיון הפלמי, קצין האס-אס וועדבעלען, כי בירור מקיף העלה שכל הניירות שמציגים האנשים הטוענים כי הם אזרחי בלגיה – אינם אלא מזויפים, ולפיכך ניתנה פקודה לעצור ולא לשחרר איש מנושאי תעודות אלה!

בקרב היהודים הפליטים היו משפחות שנקטו את העצה העתיקה של יעקב אבינו: "ויחץ את העם אשר אתו... לשני מחנות; ויאמר: אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו, והיה המחנה הנשאר לפליטה" (בראשית לב ח-ט), ונהגו לפצל את מקומות הלינה של בני המשפחה, כדי שאם חלילה יילכד חלק מהמשפחה, יוכלו האחרים לברוח ולהינצל.

עד היהודי האחרון

הצוררים לא הסתפקו בטרף שנפל לידיהם, אלא ביקשו להרחיב את מעגל הלכודים וחקרו כל אחד מהעצורים, היכן נמצאים בני משפחתו האחרים. אחד העצורים, יהודי שנלכד עם בתו בת העשר-אחת עשרה ונחקר על אודות מקום

1) שם ייסד את המפלגה הרקסיסטית, שהייתה מפלגה פשיסטית שאהדה את התנועה הנאצית של גרמניה.

הקצב מליאון
רוצח ההמונים קלאוס בארבי, מפקד הגסטפו של ליאון

הימצאם של יתר בני המשפחה, טען כי הם הצליחו לעבור לשווייץ. חוקרי המשטרה הצרפתית הטילו ספק בגרסתו, באמרם כי ידוע שהשווייצרים אינם מתירים כניסת יהודים. הם לחצו עליו לחשוף את מקום מחבואם של אשתו וחמשת ילדיו האחרים, הכו אותו מכות נמרצות, במאמץ לחלץ מפיו דבר, אך הוא דבק בהצהרתו כי כל בני משפחתו עזבו ונסעו, ורק הוא נשאר כי לא יכול להעביר את הילדה הצעירה עמם.

באולם כבר הייתה נוכחות גדולה של אנשי הגסטפו הנאצים, והם, המנוסים בשיטות חקירה אכזריות, התערבו ואמרו כי מהאב אין תוחלת לחלץ פרטים, ועל כן יש להתחיל להכות את הילדה, ואז יפתח האב את פיו ויאמר את כל אשר הם מבקשים לשמוע!

הרוצחים הכו את הילדה מכות אכזריות ונוראות, ודם פצעיה שטף את פניה ואת גופה. מתוך ייסורים שאין בכוח אנוש לשאתם, זעקה הילדה: "פאפא, זאג! פאפא, זאג!" (אבא, אמור!)

והאב, שמכות אכזריות שספג לא פתחו את סגור פיו, לא יכול לראות בסבלה של ילדתו; והוא נשבר וגילה היכן נמצאים שאר בני המשפחה.

אין אנו יודעים אם שרדה הילדה בחיים את המכות הנוראות שהוכתה שם, אך את מטרתם הנוראה השיגו הרוצחים. הם צירפו את יתר בני המשפחה האומללה אל הלכודים, וגם יהודים אחרים שהיו עמם במחבוא - נלכדו וצורפו אל הטרנספורט.

את מעשי האכזריות והעינויים עשו הרוצחים לעינינו בכוונה, במטרה להטיל עלינו מורא ופחד, כדי שנדע עם מי יש לנו עסק. כך ביקשו להשיג כניעה מוחלטת, שלא יהין איש להתנגד לגירוש.

פרק נא

בכף הקלע – הטראנזיט לדראנסי

אוגוסט 42'

ליד בניין משרדי החקירות ניצבו משני צדי הכביש שורות של אוטובוסים עירוניים. כארבעת אלפים וחמש מאות לכודים יהודים הועמסנו בצפיפות קשה, ביותר מארבעים אוטובוסים, כמאה יהודים דחוסים בכל אוטובוס. הדוחק באוטובוסים היה קשה, אך קשה יותר הייתה הידיעה כי נלכדנו בשחיתותם של הצוררים, ואנו מובלים למקום בלתי ידוע, שלבטח אינו מבשר טובות. הצוררים אמרו כי פנינו לפריז, אך מעטים בלבד האמינו להם.

מאוחר יותר הוברר כי הובלנו אל מחנה הריכוז דראנסי Drancy שמצפון לפריז. המחנה, שהחל לפעול באוגוסט 41', שימש תחנת מעבר לגירוש ולהשמדה של יהודי פריז ויהודים אחרים. 64,759 יהודים נשלחו ממנו למחנות השמדה ב-64 טרנספורטים, רובם – לאושוויץ, ומיעוטם – לסוביבור.

בימים ההם לא ננעלו דלתות האוטובוסים באמצעות מערכת חשמלית. יכלו אפוא לנצל רגע שבו האט הרכב נסיעתו, בשל עיקול דרך וכדומה, לפתוח בזריזות את דלת האוטובוס ולקפוץ החוצה.

אל אוטובוס המוות
שוטרי משטרת צרפת והמשטרה הצבאית הגרמנית דוחסים המוני יהודים בצרפת אל אוטובוסים, בדרכם למחנה הריכוז דראנסי. 20 באוגוסט 1941

נוסעי האוטובוס הבינו היטב כי הם נלקחים לשחיטה, ועל כן קראו יהודים והתריעו כל העת: "יש לקפוץ ולהימלט!"

רוב הנוסעים לא יכלו לעשות זאת, כי היו מטופלים בבני משפחה: הורים או ילדים, אחים ואחיות. וכי יקפצו אל חירותם ויפקירו את יקיריהם לגורלם?!

אמנם רבים מהנוסעים שהיו בגפם חיכו בדריכות לרגע שבו יוכלו לנסות למלט נפשותיהם, אך הנוגשים איימו לירות למוות במי שינסה להימלט, אף שלמעשה לא עשו זאת, מאחר שנסענו בתוך העיר.

אבא אמר כי ננסה לפתוח את הדלת תוך כדי נסיעה, לקפוץ ולהימלט יחדיו, אך בסופו של דבר לא היה סיפק בידינו לעשות זאת.

לאחר כמחצית שעת נסיעה הגענו אל רחבה ענקית, ובה המתינו כחמישים-שישים משאיות פתוחות. שוטרים צרפתים רבים התרוצצו בין האוטובוסים והמשאיות ושקדו על העברתנו אל המשאיות. הם מילאו בכל משאית מכסה מדויקת של מאה אנשים, עומדים בצפיפות רבה. בקפדנות הם ספרו עד מאה,

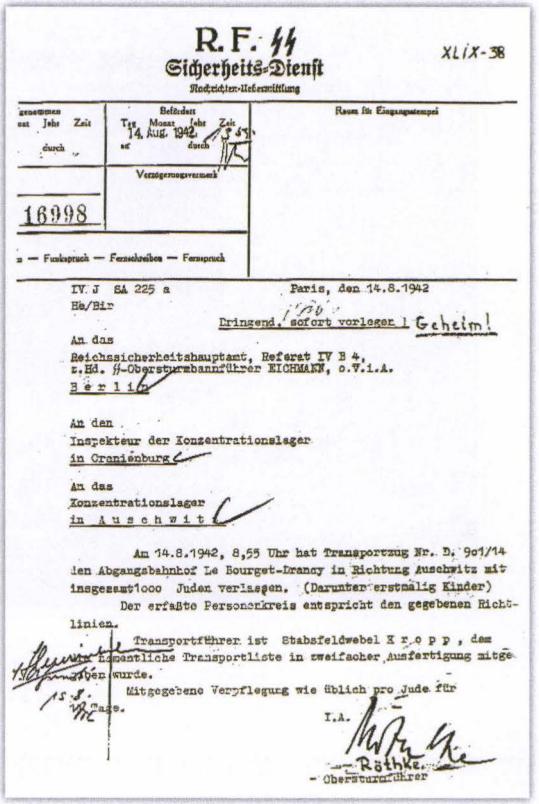
שחלילה לא יברחו
שוטר צרפתי חמוש בנשק אוטומטי שומר על היהודים המגורשים, לבל יימלטו על נפשם

מובלים אל הקץ
יהודים מובלים בעמידה על גבי משאיות פתוחות, בדרכם אל הסוף המר

קלגסים כתף אל כתף
שוטרי צרפת וגרמניה הנאצית מעבירים יהודים מאוטובוסים לרכבות, בדרך להשמדתם. 24 בינואר 1943

R.F. SS
Sicherheits-Dienst
Nachrichten-Uebermittlung

XLIX-38

Befördert
Tag 14. Aug. Monat Jahr 1942 Zeit 15 45
an durch

Verzögerungsvermerk

16998

— Funkspruch — Fernschreiben — Fernspruch

IV J 5A 225 a Paris, den 14.8.1942
Ha/Bir

Dringend, sofort vorlegen ! Geheim!

An das
Reichssicherheitshauptamt, Referat IV B 4,
z.Hd. SS-Obersturmbannführer EICHMANN, o.V.i.A.
B e r l i n

An den
Inspekteur der Konzentrationslager
in Oranienburg

An das
Konzentrationslager
in A u s c h w i t z

Am 14.8.1942, 8,55 Uhr hat Transportzug Nr. D. 901/14 den Abgangsbahnhof Le Bourget-Drancy in Richtung Auschwitz mit insgesamt1000 Juden verlassen. (Darunter erstmalig Kinder)
Der erfaßte Personenkreis entspricht den gegebenen Richtlinien.
Transportführer ist Stabsfeldwebel K r o p p , dem namentliche Transportliste in zweifacher Ausfertigung mitgegeben wurde.
Mitgegebene Verpflegung wie üblich pro Jude für 3 Tage.

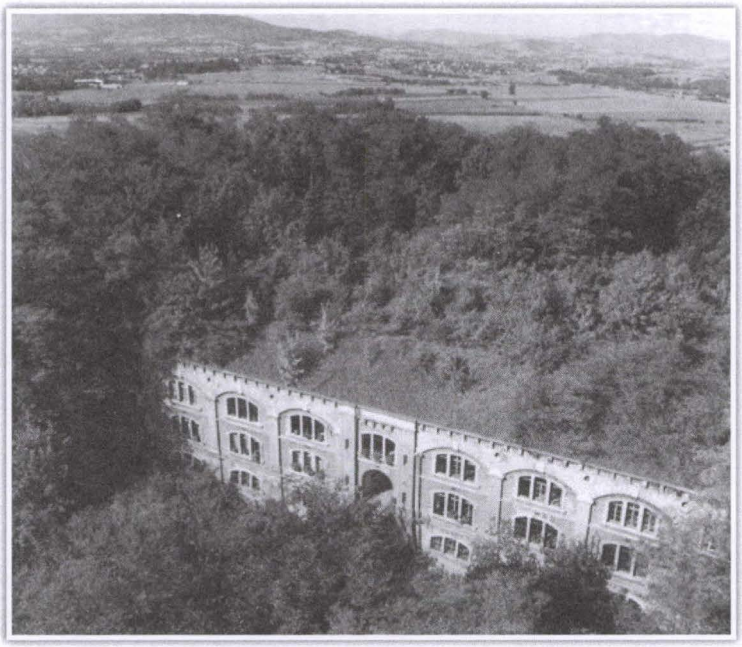
I.A.
Röthke
- Obersturmführer

אלף ילדי ישראל
במעלות קדושים. מכתב שבו מודיע רעטקה, הקצין הגרמני הנאצי הראשי בצרפת, לצורר אייכמן על "הצלחת" משלוח מס' 901/14, שבו 1,000 יהודים מצרפת וכולל לראשונה ילדים. הקצין המרושע מוסיף כי רשימה הכוללת את כל השמות והפרטים צורפה למשלוח, וכן צורף אוכל ל-14 יום

וכאשר נתמלאה המשאית, חדלו להעלות אליה אנשים וחתמו אותה. אף אם חלק ממשפחה היה במשאית והאחרים ביקשו להצטרף אליהם, לא הרשו להם השוטרים להצטרף. זעקות המופרדים מיקיריהם עלו עד לב השמים, אך לא הבקיעו את הלבבות האטומים של שליחי השטן, השוטרים הצרפתים.

חנייה במבצר

צפוף עד מאוד היה במשאיות. לא היה מקום לשבת; בקושי ניתן לעמוד. בדרך נעצרה השיירה לחניית ביניים במבצר תת-קרקעי ששמו פורט פאייה Fort du Paillet, ששכן על אם הדרך לדראנסי. זה היה אחד הביצורים הרבים

המבצר המוסווה
פורט פאייה, בין קפלי ההרים

שהקימו הבלגים והצרפתים לקראת מלחמת העולם הראשונה, מתחם סודי שחלקו הוסווה היטב, ובמבט מעל פני הקרקע לא נראה דבר.

לילה קודר עבר עלינו שם. הצוררים נתנו לנו לחם ומעט תפוחי אדמה, ואלו אולי השקיטו מעט את הרעב, אך לא מיתנו את החרדה.

דורה האמעל, שתמיד נחשבה לחזקה ואיתנה, נתפסה לחרדה עמוקה משראתה את כולנו חתומים בין כתליו העבים של המבצר והבינה היטב לאן מועדות פנינו. מרוב חרדה היא התעלפה, וכאשר הצליחו להעיר אותה מעלפונה, זעקה כל העת בקול חלוש: "אנטלויפען! אנטלויפען! שוין אנטלויפען!" (לברוח! לברוח! לברוח מידי!)

נאלצנו להסביר לה כי אנו שרויים בתוך מבצר שממנו אין שום אפשרות בריחה, וכאשר יוציאונו מהמקום ושוב ניסע, אולי נוכל להימלט. היא הייתה תשושה נפשית כל כך, עד שלא עצרה כוח אפילו להתווכח.

אחרי יממה ועוד לילה שוב פקדו עלינו לעלות למשאיות, מאה איש בכל משאית, וביום י"ג באלול תש"ב (26 באוגוסט 42') הגענו לדראנסי.

י"ג באלול תש"ב - 26 באוגוסט 42'

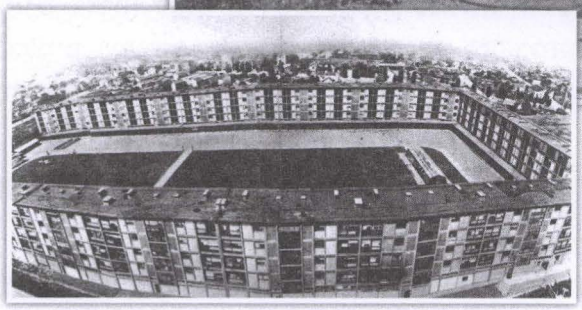
בקומה השלישית, ליד מכונת הירייה

בדראנסי הובילונו למתחם שהיה בניין בנוי כמו ארבע חומות ענק, הסוגרות על חצר ענקית. לא ידענו אז אם המקום שימש בעבר מפעל תעשייה או משרדים. הוכנסנו אל חצר עצומת ממדים, ואבא אמר בעצב כי ככל הנראה זו התחנה האחרונה שלנו בצרפת, טרם נגורש אל המזרח, לפולין, ככל הנראה.

בשיתוף פעולה מלא התרוצצו במקום שוטרים צרפתים של משטר וישי עם קלגסים של האס-אס הנאצי.

צפופים בחצר המבצר
יהודים מגורשים עומדים צפופים במתחם המבצר, ושוטר צרפתי שומר את צעדיהם. אוגוסט 1941

סגור מכל עבר
המבצר החסום מכל עבר, כולא את היהודים המגורשים

לנוכח רצונה של דורה לברוח מהמקום, הצביע אבא ואמר: "ראו, מגדל ירי מוצב פה, ביציאה היחידה, והוא חולש בתצפית על כל המתחם, חמוש במכונות ירייה ענקיות. במגדל ניצבים חיילי אס-אס דרוכים ונחושים. שרשרות הכדורים שלהם יכולות לחסל ברגע אחד, בצרור ירי ממושך, את כל בני המחנה. המקום שורץ שוטרים צרפתים ואנשי אס-אס לאין מספר. מכאן אין לנו סיכוי לברוח!"

מעט אוכל ומשקה, במידה ובמשורה, ניתנו לנו. קפה בבוקר, מרק בשעת הצהריים ובערב, ומנה של לחם ותפוחי אדמה מבושלים בקליפתם. לא היה זה אוכל כדי לשבוע, אלא המינימום כדי לשרוד בינתיים וכדי למנוע מהאנשים להיות נרגזים ומלאי אי שקט, בשל הרעב והצמא המציקים.

הנוגשים החלו מחלקים לקבוצות את היהודים שזה עתה הגיעו: חלק הפנו ימינה, ואת האחרים – שמאלה. "שנעל! שנעל!" (מהר! מהר!) – זירזו את האנשים ללכת בקבוצות שנקבעו להם. אנו נזהרנו בקפדנות לבל יפרידו בינינו, כדי שנישאר כל המשפחה יחדיו. העלונו לקומה השלישית, שבה היה מוצב מגדל הירי החמוש. הנוגשים נחפזו מאוד, כדי שכל קבוצה תתפוס מקומה בטרם יגיעו נוסעי המשאית הבאה.

הגרמנים הקפידו על רישום מדוקדק של טרפם. מדי יום ביומו הורדה קבוצה של עצירים אל החצר הפנימית, לחקירה ולתרשומת. על פני החצר היו סדורות שמונה שורות של שולחנות צרים, ולפניהם ישבו שוטרים שבידיהם רשימות ערוכות.

עיניהם נתנו בחבילות המעטות שנשאה עמה כל משפחה. מאומה לא נשתייר בידינו כמעט, אך הרשעים חקרו אם יש בידינו כסף או תכשיטים וציוו למסור להם הכול. הם ערכו חיפוש מדוקדק גם בבגדיו ובכיסיו של כל אחד מהנחקרים. החיפוש נעשה באריכות וביסודיות, והוא לבדו ארך כרבע שעה לאדם. ניירות זהות שנדרשנו למסור, כבר לא היו בידינו, שכן את המסמכים הבלגיים, שאותם קבעו כמזויפים, החרימו כבר בליאון. רשמו אפוא מפינו את שמותינו, ואנו מסרנו את שמותינו היהודיים, האמתיים, קערן.

אלף מגורשים ברכבת

בתום החקירה והרישום ברשימת הגירוש המדוקדקת חילקו את היהודים לארבע קבוצות שיגור ראשיות, כאלף איש בכל רכבת שיגור. בדבוקות של

אחת דתם
השוטרים הצרפתים חורצים דינם של היהודים לגירוש. 1941

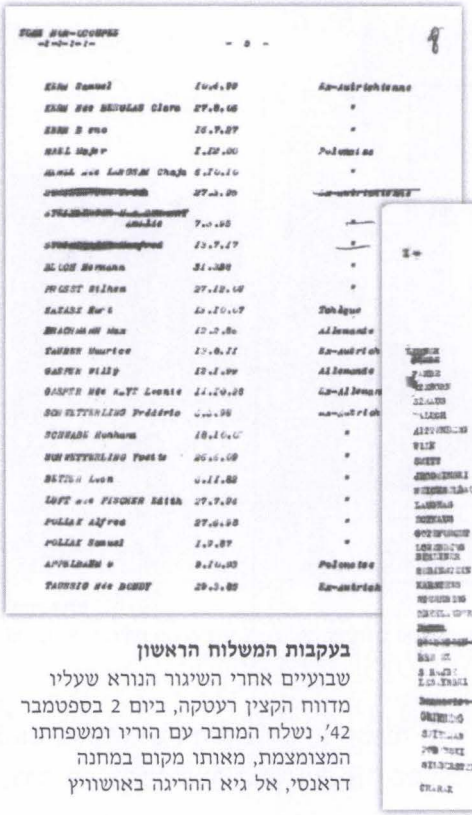
מאה-מאה איש החלו משגרים קבוצה אחר קבוצה, אל הגירוש מזרחה. נסיעה קצרה בת כרבע שעה במשאית, אל מסילת הברזל.

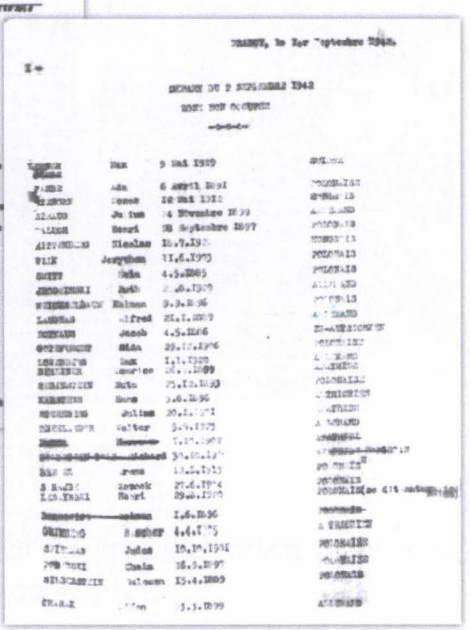
השמועות אמרו כי נוסעים מזרחה, למקום שזהותו נשמרת בסוד גמור. שמועות ממוקדות יותר ידעו לספר כי היעד הוא מדינת פולין. את השם אושוויץ עדיין לא שמענו. הגרמנים שמרו אותו בסודיות מוחלטת.

גם אותנו הכינו לשילוח, אלא שהקטר בושש לבוא. אולי אירעה תקלה, או שמא חיבלו הפרטיזנים במסילה. איש לא ידע לומר. החזירונו אפוא אל המבצר, אולם מאחר שכבר היינו מן הנבדקים, אכסנו אותנו במקום נפרד, מבודד משאר העצירים.

2 בספטמבר '42

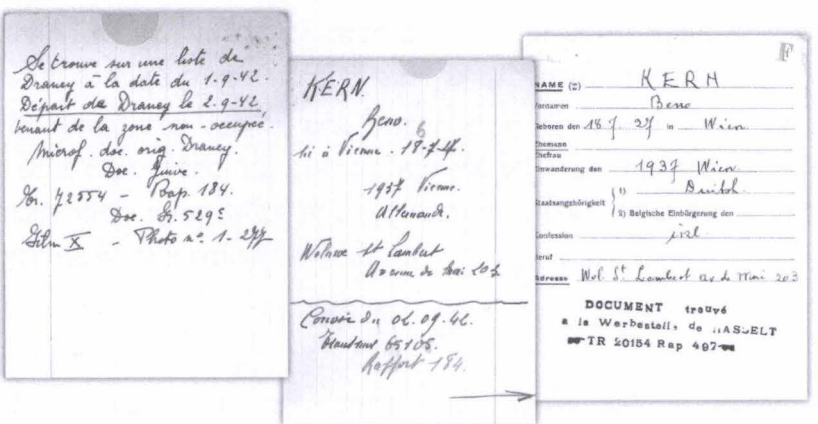
לא לזמן רב החזירונו. כבר למחרת, ביום כ' באלול תש"ב (2 בספטמבר '42), כיתרה אותנו שמירה הדוקה של שוטרים רבים, חמושים מכף רגל ועד ראש,

בעקבות המשלוח הראשון

שבועיים אחרי השיגור הנורא שעליו מדווח הקצין רעטקה, ביום 2 בספטמבר 42', נשלח המחבר עם הוריו ומשפחתו המצומצמת, מאותו מקום במחנה דראנסי, אל גיא ההריגה באושוויץ

במגורשים

רישום היהודים בידי הרשויות הבלגיות. נראית הכתובת Ave.de Mai 203 בבריסל

הגירוש אל הקץ
היהודים המשולחים למוות, מועברים מהאוטובוסים לדחיסה בקרונות הרכבת

כבקר לטבח יובל
צפופים בקרון המשא, עד כי קשה לסגור הדלת

ושוב הוציאונו אל הרחבה. הצוררים הממונים עלינו שמרו בקפדנות על מניין של מאה-מאה איש בקבוצה, ולא היה אכפת להם להפריד בני משפחה. אנשים זעקו והתחננו שישאירום עם יקיריהם, אך אוזני הרשעים היו ערלות ואטומות, ואלו שניסו להתנגד להפרדה, הוכו באכזריות.

כל אחד מהיוצאים קיבל שלוש מנות לחם, וכן תפוחי אדמה מבושלים בקליפתם, נתונים בשקיק נייר קטנה. "זהו מזונכם לשלושה ימים", הודיעונו, ואנו כמובן הסקנו כי הנסיעה אמורה להימשך שלושה ימים לפחות.

הובילו אותנו במשאיות מרחק קצר אל הרכבת, ולאחר מכן מעט ברגל. מאחר שהדרך עברה במקום פתוח, ניסו רבים לשאת רגליהם ולהימלט. אך השוטרים הצרפתים וקלגסי האס-אס מיהרו לכוון אליהם את הנשק ולירות בהם על מנת להרוג. לא ידענו מה עלה בגורלם של המנסים לברוח, אם נשארו בחיים או שמא מצאום כדורי השוטרים הצרפתים. הלב ניבא רעות על דבר גורלם.

ריכזו אותנו בשדה שלפני מסילת הברזל. לא הייתה שם תחנה. הקטר כבר היה רתום אל הקרונות. הגחלים הלוחשות שהפעילו את הקיטור כבר עורבו במים, והכול היה מוכן לתנועה. במקום זה כבר ניבטו פרצופיהם האכזריים של קלגסי האס-אס, שבשיתוף פעולה עם שוטרים צרפתים טיפלו בנו, "החומר האנושי", כדי להיטיב למסור אותו בצורה מסודרת לידי חיות האדם של האס-אס.

כל קטר נשא אחריו ארבעה קרונות. הקרון הראשון שאחרי הקטר היה קרון נוסעים רגיל, ובו נסעו בנוחות החיילים הגרמנים. אחריו חוברו קרונות משא, בעבור היהודים האומללים. לפעמים היו הצוררים מבקשים להחיש את השיגור לאושוויץ ולהעמיס מספר גדול יותר של יהודים ברכבת אחת. כדי לעשות זאת היו צריכים להסיע עשרה קרונות בבת אחת. הביאו אפוא קטרים חזקים יותר או רתמו יחדיו שני קטרים, כדי להשיג עצמת הנעה כפולה. כדי שלא לבזבז אף רגע ממכונת ההשמדה המשומנת, הם הציבו הכן עשרות קרונות ברציף, וכך נראתה לעינינו שורה אין-סופית של כארבעים קרונות, נכונים לקלוט את המטען האנושי.

את מאה האנשים הראשונים, בספירה אקראית ולא על פי רשימות כלשהן, הדפו השוטרים אל קרון המשא הראשון. המאה הבאים נדחסו אל הקרון השני, וכן הלאה.

במקום הזה החלנו לשמוע את השפה הגרמנית מהדהדת, שפת החיות הנוראות עלי אדמות! כמו מכת סלע על הראש נחתה עלינו ההבנה: משמע, הצוות כולו מגרמניה, מקבל את מטען האדם מידי השוטרים הצרפתים. את נחת זרועם של הרוצחים הגרמנים צמאי הדם כבר הכרנו היטב. הם – הגרועים באומות, הארורים בבני אדם, הנאלחים גם בקרב הרוצחים! הנופל לידיהם,

כמעט אין לו סיכוי של תקומה! הרי מטרתה הראשונה של בריחתנו לצרפת הייתה שלא להיות תחת שלטון הגרמנים, שאין מידם מציל!

אימה חשכה ירדה עלינו, אך עם כל מה שהבנו וראינו, טרם ידענו כמה גדולה ועבותה היא החשכה: אנשים חיים העושים דרכם האחרונה, בלי שידעו כי אחרונה היא, אל היעד הסופי, סופי כפי שאיש אינו יכול לשער עד כמה!

פרק נב

הקדושה נרתעת מן הטומאה

עודנו עומדים לפני הקרון הגיח אלינו במהירות כומר קתולי, הציג עצמו בשם 'אַהבֶּה גלסברג'[1] ואמר לאבא ואמא כי השיג רשות מהאס-אס לקחת עמו ילדים בני שש עד חמש-עשרה שנה. "ראוי שתדעו", אמר, "כי המשלוחים האלה נעים כבר זמן רב, וכולם נוסעים אל המוות! אל תדמו בנפשכם כל אפשרות אחרת! תנו לי את הילד, והצילו את חייו!"

אבא שמע את הדברים בזעזוע. למרות האיסור לזוז מהמקום, בדרך כלשהי הוא הצליח לחמוק מהקבוצה, לגשת אל הפועל המסיק את קטר הרכבת ולירות לעברו שאלה ישירה:

"לאן אנחנו נוסעים?"

הלה לא הרים ראשו מן המלאכה, אך סימן בידו על הצוואר וסינן: "אנה אתם נוסעים, אסור לי לגלות, אולם אני עושה דרך זו כבר כמה שבועות, ומהמקום שאליו אני נוסע איש אינו חוזר!"---

---

1) כפי שמכנים הנוצרים את הכמרים: 'האב' גלסברג.

הדברים הכו בראשו של אבא כמכת קורנס. הוא מיהר לשוב אלינו ואמר: "אכן, נכונים הדברים שבפי הכומר. גם מסיק הקיטור מאשר כי אנו נוסעים אל המוות!"---

היו מן היהודים ששמעו את אבא מספר זאת ומיהרו להסות אותו: "מה לך מעורר בהלה! היודע אתה מה עלול להתרחש אם תביא את המידע הזה לידיעת המוני היהודים שכאן?!"

אבל אבא חלק עליהם: "וכי רשאי אני לשמור את המידע הנורא לעצמי? הרי ייתכן שיש יהודים שאם יֵדעו את הגורל הנורא המחכה להם, יעשו כל מאמץ וינצלו הזדמנויות להציל את נפשם!"---

הנשמה היהודית ממאנת

בינתיים שב הכומר ופנה אל אבא ואמא והפציר בהם למסור אותי בידו ולצרפני אל קבוצת הנערים היהודים שכבר המתינה לו בצד. היו שם כעשרים או שלושים ילדים, רובם המכריע בני עשר שנים ומעלה, ומעטים צעירים יותר.

"אנא, תנו לי את הילד, והרשו לי להצילו ממוות בטוח!" התחנן הכומר. הוא לא המתין לאישור, אלא אחז בידי וגרר אותי עמו כמה מטרים, אל עבר קבוצת הילדים.

בימים ההם טרם ידעתי מהו 'שוק חשמלי', מכת זרם המתרחשת במגע עם חשמל חי, אך כאשר החזיק בי הכומר בידו הרגשתי כי הטומאה אופפת ומלפפת אותי, ונשמתי היהודית לא יכלה לשאת זאת! תלשתי עצמי מבין זרועותיו וקראתי לעברו: "בשום אופן לא אבוא עמך!"---

מכסת מאה האנשים של הקרון הקודם מלאה, והנוגשים החלו לדחוף את קבוצת האנשים שלנו אל הקרון. הם הציבו קרשים בשיפוע מהקרון אל הרצפה, ליצירת מעין כבש תלול לעלייה, וצווחו אל האנשים: "שנעלער, שנעלער! האפ האפ! לאס! לאס!" יותר מהר, יותר מהר! הופ, הופ! קדימה! קדימה! והחלו ממטירים מכות באלותיהם, על האנשים האומללים. נתתי ידיי לאבא ואמא, וצעדתי עמם אל הקרון.

ברגעים הגורליים ההם הרגיש לבי שהכומר אינו מתכוון לקחת את הילדים כדי להעבירם לשמד חלילה, אלא מניעיו טובים והגונים, ובדעתו להצילם מן

המוות. ובכל זאת, לא הייתי מוכן להתלוות אליו, שכן חשתי סלידה עמוקה מן הטומאה!---

אבא ואמא נקרעו אל מול ההחלטה הקשה. הם ידעו היטב כי הרכבת נוסעת אל המוות, וסברו כי אולי על ידי הכומר ניתן יהיה להציל את הילד!

עם זאת ניקר בהם החשש הנורא: מי יודע אם הילד יישאר יהודי וילך בדרכי אבות! והרי רבי שמעון בר יוחאי אומר כי המחטיא את חברו קשה מן ההורגו, שההורגו בעולם הזה, יש לו חלק לעולם הבא; והמחטיאו – הורגו בעולם הזה ולעולם הבא! (מדרש תנחומא, פינחס ג).

ייתכן שאבא חש כמוני, שהכומר אינו מתכוון להוביל את הילדים אל השמד, אך בכל זאת היה חששו רב והספק כרסם בלבו.

ברגע ההתלבטות הגדולה עזב אבא לרגע את ידי, המשיך ללכת קדימה כמה צעדים בלעדיי, כמותיר את הסוגיה בלי הכרעה; אולי מוסר אותה בידי.

והכומר ממשיך וקורא אלי בשפה הגרמנית: "אנא, התלווה אלי, הצל את חייך!"---

אבא סימן נוכח הכומר בניע ראש, כמבטא כי אינו יכול להשלים עם צעד כזה:

- לא! לא! לא!---

אמא עוד החזיקה בידי, ואחר כך עזבה אותה. בחפשה מוצא, אמרה: "לך עמו, אך בתנאי אחד: בהזדמנות הראשונה – תברח ממנו!"

אך אני עניתי לאמא בנחישות: "לא! לא ולא! איני הולך עם הכומר!"---

עם עוד כמאה יהודים עלינו אפוא שלושתנו יחדיו אל הרכבת. אל הרכבת המובילה אל המוות, ובלבד שלא להתלוות אל הכומר!

תעלומה באה אל פתרונה

יותר משבעים שנה לא שמעתי דבר וחצי דבר על הכומר גלסברג, ובלבי נטרתי את הספק – האם אכן ביקש האיש להציל, כפי שהתרשמתי, או שמא היה שליח השטן לצוד ילדי ישראל מידי הוריהם המשולחים למוות, ולהעבירם על דתם?

בעת הכנת ספר זה נכונה לי הפתעה מרגשת, כאשר תחקיר העלה כי אכן צדקתי בתחושתי. איש נאמן של הצלה היה גלסברג, ולא כוונות זדון הנחוהו. סיפורו המורכב החל בז'יטומיר שבאוקראינה, שבה נולד בשנת 1902. בהיותו בן חמש השתמדו הוריו רחמנא ליצלן, וגררו עמם את ילדיהם, בהם אלכסנדר בן החמש. כאשר נודעה לקופל גלסברג, אחיו של המשומד, בשורת האיוב על השתמדות אחיו וילדיו, הוא ישב עליהם 'שבעה'.

בהיותו בן שלושים היגר אלכסנדר גלסברג לצרפת, ושם היה לכומר. הוא ראה בפלצות איך הצוררים מגרשים את היהודים מרחבי צרפת אל ההריגה, והחליט לעשות כל שניתן כדי לחלץ יהודים ממלתעות הרוצחים. הוא ניצל את מעמדו ככומר להצלת יהודים, בעיקר ילדים.

גלסברג פעל בדרכים מתוחכמות ומסוכנות. במסירות נפש הוא הקים עם אחיו וילה רשת של אנשים שניאותו להסתכן ולעבוד לצדו, ובצוותא הם נלחמו כדי למנוע העלאתם של ילדים יהודים רבים ככל האפשר, לרכבות המובילות לאושוויץ.[2]

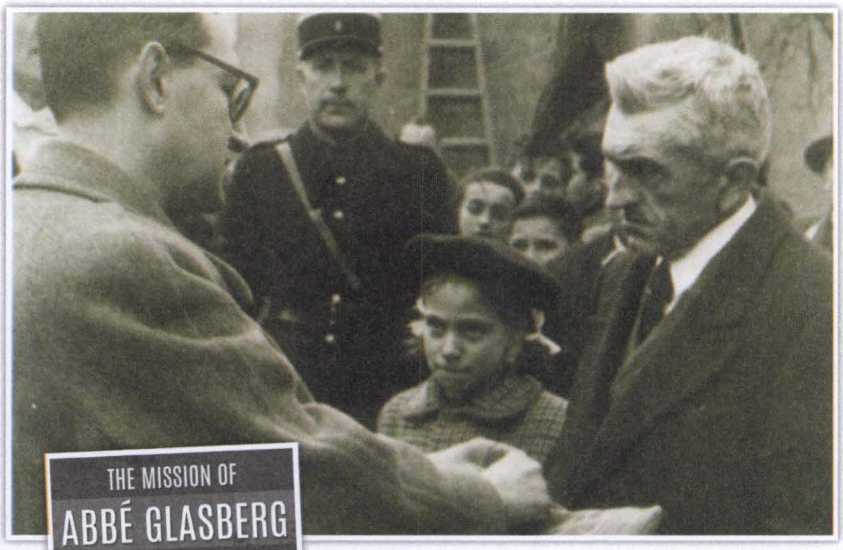
בקיץ 42', עם תחילת מעצרי היהודים באזור הדרומי של צרפת, החל גלסברג לזייף את זהות החוסים, לבל יכירו כי יהודים הם, ואף העביר רבים מהם ממוסד למוסד, כדי לטשטש את עקבותיהם, וכך ניצלו מאות יהודים. באותו קיץ הוא שם נפשו בכפו כדי להציל ילדי ישראל משילוח ברכבות לאושוויץ.

למשטרה הצרפתית ולגסטפו נודע על פעליו המחתרתיים, ובדצמבר 42' החליטו לעצור אותו וחיפשוהו בקדחתנות. אלכסנדר גלסברג נאלץ לרדת למחתרת ולהסתתר. בכל אותו הזמן המשיך הארגון D.C.A לפעול כרגיל ואף לקלוט פליטים נוספים בשמות מזויפים, כשהאח, וילה גלסברג, משמש תחתיו מנהל המוסד.

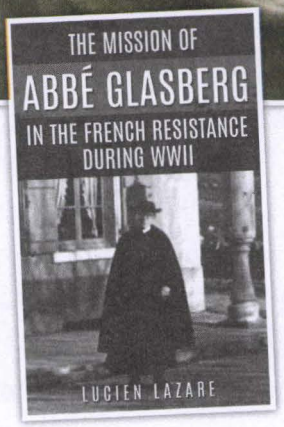
ב-16 באוגוסט 1943 הובילה הלשנה ללכידתו של וילה, שנשא שם כיסוי 'ויקטור ורמונט'. קצין גרמני הבחין כי השם הצרפתי ורמונט (הר זכוכית) אינו

---

2) גלסברג השתתף בהקמת הארגון .D.C.A להגנת פליטים. במסגרתו יצר מערכת מנהלית ששמה 'הנהלת מרכזי הקליטה' (Amitie Chretienne) שנפרסה ברחבי דרום צרפת. זה היה כלי ההצלה שלו, ובאמצעותו נקלטו פליטים, רוב רובם יהודים, שהוא חילץ ממחנות ההסגר. כל הפעילות הזו נעשתה לאור היום.

הצלה יהודית במעטה כמורה
בן המשפחה המתבוללת שהתעורר בו
זיק יהודי להציל את אחיו

הספר על אודות המציל
שליחות ההצלה של איש מסירות
הנפש היהודית, אַהבָּה גלסברג

אלא תרגום של השם המקורי גלסברג בשפה הגרמנית, והעלה חשד כי האיש הוא-הוא הכומר מציל היהודים המבוקש. וילה רצה להציל את אחיו, ועל כן לא הכחיש זאת. הוא גורש ונרצח בידי הצוררים, עקבותיו נעלמו ולא ידוע היכן נרצח.

אלכסנדר גלסברג הצליח לחמוק מציפורני הנאצים ולשרוד. אחרי המלחמה הוא סייע להעלאת אלפי יהודים מעיראק לארץ ישראל.

אף בחזות הכומר שלו ראה עצמו גלסברג כיהודי. אחרי המלחמה הוא היה נוהג להסב מדי שנה בשנה בליל הסדר אצל משפחה יהודית, ולעתים סעד אצל יהודים גם בשבתות. רבים סיפרו כי הוא גילה תיעוב של ממש כלפי

יהודים שהמירו דתם. הוא הלך לעולמו בצרפת בשנת 1981. לאחר מותו הוציא 'המוסד' - שירות הביון של מדינת ישראל, חוברת לזכרו. החוברת מתארת את פועלו בהצלת יהודים ובמיוחד ילדי ישראל בשואה, ובסיוע לחילוץ יהודים מארצות ערב אל ארץ ישראל.

ב'יד ושם' התלבטו אם להעניק לו תואר 'חסיד אומות העולם', הניתן על פי חוק 'יד ושם' לגוי ולא ליהודי, שכן ליהודי שעזר ליהודים לא מגיע אות, שהרי הוא מילא את חובתו לעמו. גלסברג היה יהודי, שכן "ישראל, אף על פי שחטא, ישראל הוא" (סנהדרין מד.) והוא גם ראה עצמו כיהודי. למרות זאת, לבסוף הוענק לו התואר אחרי שנים רבות, בשנת תשס"ד.

פרק נג

דחוסים בקרון המשא

אלול תש"ב - ספטמבר 42'

ביום שניים בספטמבר 1942 נשלחנו במשלוח מספר 27, ברכבת מספר 901-22. מצאנו עצמנו בכניסה לקרון. על הדופן מבחוץ היה כתוב: "תכולת הקרון: 8 סוסים או 32 חיילים". משמע שהקרון נועד להעביר סוסים, או חיילים - לאחר שקבעו בו ספסלים. אותנו דחסו יותר מפי שלושה מהקיבולת האנושית של הקרון, אנשים, נשים וטף, מפעוטות רכים ועד זקנים וישישים בני שבעים שנה ויותר.

בצד ימין של הקרון מבפנים ניצבה חבית מלאה מים לשתייה, ומעליה היו תלויים ספלי פח. לצדה היו כמה דליים, תחליף לחדרי שירותים. הקרון היה חשוך למדי, כי רק כמה חלונות קטנים מסורגים היטב החדירו לתוכו אור.

הצוררים המשיכו להמריץ את האנשים, במכות אכזריות בקתות הרובים, להיכנס אל הקרון, וכל הזמן צווחו: "שנעלער, שנעלער! האפ האפ! לאס! לאס! גייטס אללע צו די וועגט פון וואגאן, די אנדערע זאלען קענען אריין!" יותר מהר, יותר מהר! הופ, הופ! התקדמו כולכם אל קירות הקרון, כדי לאפשר לאחרים להיכנס!

מיד עם הכניסה לקרון עטפה אותנו הרגשה נוראה. בימי סוף הקיץ החמים היה הקרון הדחוס חם ככבשן של אש, מחניק בלי אוויר לנשימה.

נכנסנו ועמדנו ליד קיר הקרון. את מעט החבילות שהיו בידינו הנחנו על רצפת הקרון ודימינו לשבת עליהן, אולם כעבור עשר דקות היה הקרון מלא כל כך, שבקושי היה מקום לעמוד. נאלצנו אפוא כולנו לקום, ועל החבילות ניסינו להושיב בכל זאת רק ילדים קטנים ואנשים חלושים.

את החום והמחנק שהיו בקרון אי אפשר לתאר. ילדים קטנים השתנקו וצווחו, והוריהם וסתם אנשים ניסו לשווא להרגיעם.

לפני העלייה אל הקרון הזהירו השוטרים ואנשי האס-אס לבל יהין מישהו לברוח מן הרכבת: "אנשי אס-אס חמושים במכונות ירייה מלווים את הרכבת, ומי שינסה לברוח – יירה לאלתר".

לא ראינו היכן התייצבו שומרי הרכבת החמושים, אך בין קרון לקרון נראו סולמות, ומהם הושגה שליטה על כל הנעשה בקרונות.

בטרם חתמו את הקרון הודיעו הרוצחים כי חבית המים מיועדת לשתייה במשך שלושה ימים.

הבריח ננעל בחריקה

דלת ההזזה של הקרון הוסטה ונטרקה, ומבחוץ שמענו את נעילת בריח המתכת הסוגר ומונע את פתיחת הדלת מבפנים. את חריקת הנעילה שמענו גם מהקרונות הסמוכים. כשעה עמדה הרכבת בלי נוע, כשקרונותיה חתומים, עד שנתמלאו גם הקרונות האחרים.

האנשים בקרון שלנו החלו מיד לדון באפשרות לקפוץ מן הרכבת בשעת נסיעתה. כבר בשעה הראשונה לנסיעה הם החלו בפעולות לפירוק קרשים מדופנות הקרון. לכמה מהמגורשים היו כלי עבודה פרימיטיביים, כמו אולרי כיס, ובאמצעותם הם ניסו לרופף את קרשי הקרון. הקרונות היו נושנים, בני חמישים שנה, וחיבוריהם לא היו איתנים, על כן היה קל יחסית להזיזם. באמצע הדרך הצליחו לחלץ קרש, ואז כמה מהגברים לפתו בכל כוחותיהם את הקרש הבא, ואחריו עוד קרש, עד שנפער פתח בגודל שאדם יכול לעבור דרכו.

מקרב אלה שהיו בודדים, בלא משפחה, נמצאו כעשרה עד חמישה-עשר אנשים שכאשר האטה הרכבת את נסיעתה, בעיקר לרגל סיבוב, קפצו מן הרכבת חוצה. אנחנו, כמו רוב הנוסעים, היינו משפחה, ולא העלינו על דעתנו שאחד מאתנו יקפוץ ויותיר לאנחות את יתר בני המשפחה.

הצוררים הבחינו בחלק מהקופצים, ויריות מנשק אוטומטי שיסעו את האוויר. איש לא יכול לדעת אם פגע הירי במנסים להימלט, או החטיא את מטרתו.

בהגיענו אל תחנה השבנו את הקרשים בזהירות למקומם, לבל יבחינו הצוררים בחור שנפרץ בדופן הקרון, וימהרו לסתמו היטב.

לא אחת נעצרה הרכבת בתחנות שבדרכה, כדי לאפשר מעבר רכבת אחרת על מסילת הברזל או לצורך מילוי גחלים או מים בדוד הקיטור של הקטר.

יושבי הקרון הסדירו תור לזכות ההצצה החוצה, מבעד לחלונות הקטנים המסורגים. כך ראינו כי בכל תחנת רכבת נתלו כרזות ענק הקוראות לציבור, בשם הפטריוטיזם, להתנזר מנסיעות שאינן חיוניות:

כל הגלגלים מוכרחים לנוע למען הניצחון Alle Raeder muessen rollen fuer den Sieg

נסיעות לא הכרחיות, מאריכות את המלחמה! Unnoetiges Fahren verlaengert den Krieg

הרכבות – כלי המלחמה

כתובת על תחנת הרכבת: "הגלגלים מוכרחים לנוע למען הניצחון"

מבעד לחלון ראינו פועלים העוסקים בעבודות תחזוקה של הרכבת, עוברים ליד הקרונות, אך מעט מאוד מהמתרחש ברציף אפשר היה לראות דרך החלון הקטן והמסורג.

החום הנורא גרם לנוסעים צמא מוגבר, והם נאלצו לשתות הרבה מאוד מים. כל נסיעה או עצירה של הרכבת, וכמובן סיבוב, גרמו לאנשים להיחבט איש ברעהו, וגם המים נשפכו מחבית מי השתייה. כך אזלו המים, וצמא נורא העיק על כולם. ייסורי הצמא גדלו פי מאה מייסורי הרעב. האנשים היו צמאים עד מוות. כי על כן זעקו הנוסעים אל הפועלים בגרון ניחר, בתחנונים למעט מים. לעתים נדירות נמצאו פועלים או עוברי אורח שרחמיהם נכמרו והם הגישו מעט מים אל יד מתחננת ששורבבה החוצה מבעד לחלון, אך עד מהרה הבחינו בכך הגרמנים והזהירו כי אסור להתקרב אל הקרונות. נזכרנו בגלות בבל, עת הלכו אבותינו במדבר, צמאים ומורעבים, והערבים הגישו להם דגים מלוחים. לאחר אכילת הדגים, כאשר בצימאונם ביקשו הגולים ללגום מעט מים, נתנו להם האכזרים נאדות נפוחים ריקים, וכך מצאו את מותם רבים מהגולים.

דליים עם מכסים לצורך 'בית הכיסא' הוצבו בימין הקרון, אך רבים לא הצליחו לפלס דרכם לשם. לא הייתה להם ברירה אלא לסלק מגופם את השאריות במקום שבו עמדו. את הריח הנורא אי אפשר לתאר. זה היה קשה מנשוא, מענה עד מוות. אנשים מעודנים נגעלו מהריח המבחיל והקיאו את נשמתם, וכך נוסף ריח הקיא אל הצרה הכללית. כל הזמן ניסו להעביר ילדים שהיו צריכים לכך, אל הדליים, וקריאות נואשות נשמעו: "אנא, תנו לילד מעבר!"

פאניקה נוראה שררה בקרון. אנשים קשישים נפחו את נשמותיהם מרוב עינוי החנק והצמא. רבים אחרים חלו קשות ונשמתם לא החזיקה עוד מעמד בגופם המיוסר.

חישבנו כי בין פריז לפולין מפרידים כאלפיים קילומטרים. המזון שניתן לנו לשלושה ימים נראה מתאים למסע למרחק הזה. צירפנו את המקומות שבהם עברנו – והרי את ערי צרפת וגרמניה המרכזיות הכרנו; התחנה האחרונה שבה עברנו בצרפת, למשל, הייתה העיר מץ (Metz) – והדבר חיזק את ההבנה כי אכן דרכנו לפולין.

טלית ותפילין היו עמנו, אך איש לא יכול להניח תפילין ברכבת, שכן הצפיפות הייתה איומה, עד שלא ניתן לזוז. אבא גם הטיל ספק אם מותר על פי ההלכה להניח תפילין במקום בלתי נקי ומדיף ריח לא נעים שכזה.

כ"ב באלול תש"ב - 4 בספטמבר 42'

אל המקום הנורא בעולם - אושוויץ

לאחר שלושה ימי נסיעה מתישים ונוראים, בשעות אחר הצהריים של יום שישי כ"ב באלול תש"ב, 4 בספטמבר 42', התכוננה הרכבת לעצירה.

הגענו אל המקום הנורא בתבל! אושוויץ! אושוויץ!! אושוויץ!!!---

אושוויץ הוא מקום נורא!

אושוויץ הוא מקום נורא מכל נורא!

אושוויץ הוא מקום נורא כל כך, עד שאין שפת אנוש יכולה לבטא עד כמה!

גם מי שהיה שם, בעולם המוות והעינויים, תחת פרגולי הרוצחים ב'שטראף-שפורט', לא יוכל להעביר ולספר את כל הזוועות שחווה ועבר!---[1]

1) בן המחבר, ר' שמואל שלמה, שמע פעם ביטוי נכון: "מי שלא היה באושוויץ - לא יוכל לעולם להיכנס לשם, ומי שהיה באושוויץ - לא יוכל לעולם לצאת משם"---

פרק נד

על סף הגיהינום

הרכבת נעצרה על הפסים באמצע הדרך, 'צעדים אחדים' ממחנה המוות, על פני שדה פתוח, במרחק כמה מאות מטרים מאושוויץ. דלתות ההזזה נפתחו בסערה, וחיות הטרף המהלכות על שתיים, מלוות בכלבי טרף אימתניים, המטירו זעקות ומכות מגלבים אכזריות על המטען האנושי הכמעט-מעולף מהנסיעה הנוראה ומהצמא, בדרישה לצאת במהירות את הקרון: "כל הגברים מגיל שש-עשרה ועד גיל שישים, יצאו מיד מן הקרונות!"

מיד עם ההכרזה החלו מדרבנים את היציאה במכות ובאיומי נשק: "רויס, רויס! שנעל! שנעל! האפ! האפ! באווענטס ענק!" – החוצה! החוצה! מהר! מהר! הופ! הופ! זוזו כבר!---

המהירות הייתה חלק מהתכנית השטנית, כדי שאנשים לא יספיקו לקלוט מה מתרחש, אלא יבצעו באופן אוטומטי את הפקודות המומטרות עליהם, בריצה מקרונות האימה אל מסלול המוות.

אין לתאר את החרדה הנוראה שאפפה את כל אחד מאתנו, כאשר הבנו כי הרוצחים האכזרים מפרידים בזה את המשפחות; הגברים נקראים ללכת לבדם, ואילו הנשים, הילדים והזקנים נשארים לפי שעה בקרונות; מי יודע אם נשוב ונתראה עוד!---

והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם
המחבר בביקורו באושוויץ. על שכמו בגד האסירים שלבש באושוויץ

קרון המוות והשמירה
המחבר בביקורו באושוויץ, ליד קרון מוות שהוביל את הנידונים אל המחנה. בקרון מובנית עמדת שמירה, להבטיח שאיש לא יימלט מגורלו

ברוך המקום שלא נתננו טרף לשיניהם
המחבר, ילדיו ונכדיו, במסע זיכרון על אדמתה הארורה של אושוויץ

בעינינו ראינו ממרחק את שער הכניסה לגיהינום ואת ארובות הקרמטוריום של מחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו, המתנשאות מעלה, ועשנן הקדוש מתאבך ועולה השמימה. אך עדיין לא הובהר לנו פשרן.

בתוך הקרון נערך דיון קצר ובהול בין אבא לאמא: האם לקחת אותי עם הגברים שבגיל העבודה, בין שש-עשרה לשישים, למרות היותי רק בן חמש-עשרה? האם ישפר גורלם של המוצלחים לניצול לעבודה? או שמא מוטב שאשאר עם הנשים, הילדים והזקנים – שאותם אולי לא ימהרו להרוג, בהיותם חסרי ישע, ועל כן רבים סיכוייהם להישאר בחיים? אבא ואמא נקרעו בספק, כי לא ידעו באיזו דרך ייטיבו סיכויי לשרוד אל החיים.

אבא ואמא שאלו 'קאפו'[1] יהודי, לבוש מדי אסיר מפוספסים, אם לדעתו עדיף שאצטרף לבני שש-עשרה עד שישים, או שמא אלך עם המבוגרים אל מחנה

---

1) מדרג שלם של נושאי תפקידים, בכירים וזוטרים, היה במחנות. אלה גויסו מקרב האנשים שמאחורי גדר התיל, ובידיהם נמסרו סמכויות שלטון שנגעו לחייהם ולמותם של הנתונים למרותם.

אף על פי כן, גם הבכירים שבשליטי המחנה מקרב האסירים, היו כאבק אדם מול "האדם העליון", הלבוש במדי צבא, וקל וחומר מול אנשי האס-אס. אסור היה להם להשיב על שאלתו של לובש מדים אלא לאחר שהסירו את הכובע מראשם, החזיקו בו ועברו לעמידת דום.

אלה שמות נושאי התפקידים והגדרות תפקידיהם:

Blockälteste - בלוק-אלטסטע, זקן הבלוק

ענד על זרועו הימנית סרט אדום שעליו הכיתוב הלבן Der Blockälteste. חמוש במקל, ממונה על עמידת האסירים בכללים הנוקשים של המחנה. לא היה לו קשר לעבודתם מחוץ לבלוק.

בתקופה הראשונה כונו הבלוק אלטסטע 'בראקן אלטסטער'.

Kapo - קאפו

הופקד על עבודתם של האסירים במחנה.

בתקופה הראשונה כינו אותם 'קולונען-פיהרר'. מאוחר יותר, בהגיענו לבלכהאמר, החלו להיקרא נושאי תפקיד זה בשם 'קאפו'.

Lagerälteste - לאגר-אלטסטער, זקן המחנה. היו מחנות שבהם כונה נושא תפקיד זה 'יודן-אלטסטער' Judenälteste.

בעל המעמד הבכיר ביותר בקרב אסירי המחנה, שהחזיק בידו כוח רב. לבושו היה שונה משל יתר האסירים, והוא כלל: מגפיים, מכנסיים כחולים, מעיל וכובע, ועל זרועו השמאלית סרט שחור שעליו כיתוב לבן.

ברוך שעשה לי נס במקום הזה
המחבר בביקורו באושוויץ, על רקע הביתנים, נוכח המרחבים המוריקים שאינם מסגירים את הזוועה שהתחוללה במקום הארור. פה נערכה הסלקציה בחרצה גורל המונים למוות, ובמקום הנורא הזה קיבלתי ממלאך המוות בעצמו את הבעיטה לחיים

המשפחות. הקאפו שיסע בעצבנות את השאלה המנומקת וקרא: "רעדטס נישט קיין נארישקייטען!" (אל תדברו הבלים!) וכשהוא מחווה על הארובות הגבוהות המתנשאות מעל אושוויץ ועל עשנן המיתמר עד השמים, ציטט בהטעמה את לשון הכתוב: "זה השער לה', צדיקים יבואו בו!"---

הלב עצר מלכת. כל מי ששמע הבין את המשמעות. הולכים אל המוות, על קידוש השם!

אבא ספק כפיו ואמר לנו: "זהו זה! היעד הוא מוות, בדיוק כפי שאמרו מסיק הקיטור ואנשים אחרים!"---

החלוקה לפי הגיל ביטאה אפוא היטב את הצפוי. משמע שהזקנים והילדים מובלים ראשונים אל המוות!---

ההחלטה נפלה: אצא עם הגברים, בחזות של בן שש-עשרה שנה. מאת ה' הייתה זאת, כמובן, ההחלטה הגורלית שבזכותה נשארתי בחיים, אף כי לאחר תהפוכות וגלגולים, וסבל שאין בכוח אנוש אף לתארו---

פרדה לעולמים---

הבנו אל נכון כי רגע פרדה נורא הוא זה--- פרדה של אבא מאמא; פרדה שלי, הבן-יחיד'ל, מאמא--- ידענו כי ייתכן שאנו נפרדים לנצח, ולא נראה איש את רעהו אלא למעלה, בעולם הנשמות---

חודשים ארוכים, שהצטרפו לשנים, חיֵינו בצל פחדים ואימת מוות, אבל שום דבר לא באמת הכין אותנו לפרדה, והיא הייתה קשה משאול; כואבת מכדי יכולת לשאת אותה; מרה ונוקבת, עד שאין שפה בעולם המסוגלת לתאר אותה!---

זו הייתה פרדה של החי מן החי, בלי הסממנים של פרדה 'רגילה', כמו הלוויה, 'קדיש' ו'שבעה'. ניתוק אכזרי בלי קבורה, אפילו בלי יכולת לבטא את השבר ב'קריעה' ממררת בבכי של דש הבגד---

צדיקים יבואו בו
המחבר בא בשערי אושוויץ, במסע זיכרון עם ילדיו ונכדיו

כשהוא מחווה על הארובות---
המחבר, בביקורו באושוויץ, מחווה על הארובה, המתנשאת מעל לקרמטוריום

הפרדה קרעה בבשר החי, חתכה באכזריות פיסות מן הלב. צעדנו אבא ואני באטיות, כמו מנסים לגרור עוד רגע, עוד רגע, לעכב קמעה את הפרדה הנוראה--- מילים מעטות היו בפרדה הזאת, כי לא יכולנו לשפוך רגשות לב סוערים והומים כל כך, לתוך הכלי המוגבל ששמו דיבורים---

הרוצחים לא הותירו לנו זמן לשקוע בהרהורים ובמחוות משפחתיות. בצעקות ובצרחות מלוות במכות אכזריות בקתות הרובים והפרגולים, הורו לנו להסתדר שורות-שורות לרוחב, כל אחת מהן בת עשרה אנשים, במרחק כעשרים מטרים מן הקרונות. על כל עשרה אסירים הופקד איש אס-אס חמוש, כדי שאיש לא יעלה על דעתו להתנגד. מאחורי כל שורה התייצבו עוד ארבע שורות מקבילות, חמישים איש סך הכול. כדי לסכל כל ניסיון בריחה, הורו לנו לשבת בישיבה מזרחית, כשרגלינו מקופלות תחתינו, באופן המקשה להתנער ולקום. על הקבוצה שמרו בדריכות אנשי אס-אס חמושים, מלווים בכלבים פראיים, הממתינים בלהיטות לקריאת שיסוי.

ליד כל קבוצה כזו הושבה קבוצה דומה, וכך מנתה כל קבוצה מאה איש.

כאשר הגיע המספר למאה, נקבעה הקבוצה. אבות שביקשו להיות עם בניהם, או אחים שניסו להישאר יחדיו – נהדפו בדחיפות ובמכות אכזריות.

ה'קאפו'ס' היהודים, בעצמם טרף אומלל של הנאצים, נאלצו לקחת מאתנו את רוב החפצים שלנו, והותירו רק חבילה אישית קטנה לכל אדם. את החבילה האחרונה החזקנו צמודה אלינו, כמבקשים לשמר את שרידי הקשר אל החיים הקודמים, בטרם אנו מתנתקים מהם לעד ולנצח נצחים---

במרחק כמאה מטרים מאתנו חנו משאיות של חברות תעשייה גרמניות, שבאו לבחור להן מקרב האסירים עובדי כפייה זולים, להפעלת בתי החרושת שלהן, והמתינו בסבלנות עד השלמת שלבי קליטת המטען האנושי ומיונו – אלה לחיי עולם ואלה...

אמא היקרה, ה' ייקום דמה!

רגעים אחרי כן נשמעה הפקודה הבהולה אל הנשים מגיל שש-עשרה עד שישים, לצאת אף הן את הקרונות. את הפקודה ליוו כמו קודם לכן, זעקות וגערות, דחיפות ומכות רצח.

מרחוק חזינו במראות קורעי לב נוראים, של הפרדת הילדים בכוח מאמותיהם. הרוצחים אנשי האס-אס קרעו את הילדים בברוטליות מידי האמהות, והשאירו אותם בקרב הנשים הזקנות שגילן מעל שישים שנה. אמהות נלחמו כלביאות פצועות על נפש ילדיהן, אך הרוצחים לא הניחו להן להגן על הילדים האומללים, שגם הם בכו ויללו בפחד נורא: "מאמע... מאמע..." (אמא... אמא...). באכזריות הם קרעו אותם אלה מאלה, והשאירום זועקים וממררים בבכי סוער וחנוק, כל אחד בפני עצמו---

חיות הטרף, הרוצחים הנאצים הארורים, לא הנידו עפעף למראה קריעת המשפחות ויללות האמהות והעוללים. הולכי על שתיים, בחזות של בני אדם, גרועים היו מהאכזריות שבחיות היער. ממרחק ראיתי את אמא, ניצבת בשורת הנשים. לקול הפקודות שנצווחו מגרונותיהם הניחרים של הרוצחים, התרחקה הקבוצה, הלכה והתרחקה, ולבי ניבא לי רעות. חרדתי: מי יודע אם אין זו הפעם האחרונה שאני זוכה לראות את אמא!---

עם אמא הורדה מהקרון דורה האמעל, אשתו של מאיר, קרובת משפחה מצד אמא. את ימי המלחמה עברה דורה במחנה ההשמדה אושוויץ ושרדה, ולאחר המלחמה התגוררה באנטוורפן. עם תום המלחמה פגשתי אותה, והיא העידה כי הייתה ליד אמא בעת שהשיבה נשמתה לבוראה במחנה. ה' ייקום דמה, עם שאר צדיקי עולם!

אמא ניסתה לחיות, במסירות נפש, עד הרגע האחרון לחייה. בוודאי חשבה הרבה על אבא ועלי, ורצתה עד מאוד להמשיך לחיות, ולו בשבילנו!

אמא הענוגה הועבדה בפרך, בהוצאת אבני חצץ משולי הנחל, לצורך בינוי המחנה. העבודה הקשה כילתה במהירות את שארית כוחותיה, והיא התמוטטה והשיבה את נשמתה הטהורה אל גנזי מרום. במערבולת הימים המרים האלה אבדו עקבותיה, ומלבד עדותה של הדודה אין בידינו ידיעות מבוססות נוספות על גורלה.

אחים לצרה

בקרב הבאים עמנו ברכבת המוות לאושוויץ היו לנו כמה בני משפחה קרובים. בגברים שהורדו עמנו מן הקרונות היו מאיר האמעל וחיים ליבער,

שהגיעו כמונו מווינה לאנטוורפן. ליבער היה קרוב מצד משפחת אבא, וגם סוכן של המפעל שלנו בווינה. כמו כן היה עמנו קרוב-רחוק ששמו אויערבאך, אף הוא מפליטי וינה באנטוורפן.

להסיר המשקפיים!

בקרון נשארו רק הילדים והזקנים, והמתים – אנשים בגיל מבוגר ובגילי ביניים שנשארו מאחור, לאחר שלא החזיקו מעמד בתלאות הנסיעה המזוויעה, ונשמתם פרחה מגופם. בשלב הבא הגיעו מן המחנה אסירים יהודים, בהם קומנדו 'קנדה' המפורסם, שהתעסק בחפצי הבאים וגרר מן הקרונות את המתים ואת המעולפים, אל עגלה נגררת שהייתה רתומה למשאית.[2]

כמה מסירות נפש הייתה ביהודים אלה! אחד מהם, אף שהיה מפוקח כל העת בידי אנשי אס-אס, רץ בין הקרונות בבהלה וצעק ליהודים שהגיעו: "ברילן רונטער! ברילן רונטער!" (להסיר את המשקפיים!) והוסיף: "לשפשף משני צדי החוטם את הסימן שמותירים המשקפיים, לבל יבחינו כי היו שם בכלל משקפיים..."

דמיינו כי נשתבשה דעתו של המסכן, מרוב תלאות וצרות שככל הנראה עברו עליו. למרות זאת היו רבים שצייתו לו וסילקו את המשקפיים. רק מאוחר יותר, כאשר הגיעו אל הקליטה והסלקציה, הובנה היטב כוונתו הטובה:

כאשר ערכו הגרמנים הרשעים סלקציה – מי לחיים ומי למשרפות, הם שלחו 'שמאלה' גם את כבדי הראייה. רבים מאלה שהסירו את המשקפיים כעצתו, ניצלו בכך ממוות מידי. הנאצים הארורים ידעו שחלק מהאסירים מסירים את המשקפיים, והסתכלו בעיון רב על האף, לזהות אם אין שם סימנים של משקפיים שהוסרו, ולכן חיונית הייתה גם פעולת העלמת הסימנים שעל האף.

---

2) הקומנדו נקרא בפי האסירים 'קנדה', על שם העושר העצום שנבזז והצטבר בו והעלה בקרב האסירים אסוציאציה למדינת קנדה, שהייתה אז סמל לעושר.

שוד בשלבים
אסירי 'קנדה' פורקים את כבודת היהודים מהרכבות לקראת מיונה

אל מחסני הנאצים
משאיות מביאות את ערמות המזוודות והחפצים אל המחסן שבו תמוין התכולה הנשדדת

עוצמת הזוועה

תצוגה באושוויץ של חלק ממזוודות הנרצחים. על המזוודות שמות וכתובות בעליהן, הסבורים לתומם שהמזוודות יישארו שלהם

זוגות נעליים לאין מספר, מכל הסוגים, של אנשים, נשים וטף, מוצגים אף הם בשדה המוות אושוויץ

רבבות זוגות משקפיים שגזלו הצוררים מהקדושים, מוצגים לפני באי אושוויץ

טליתות של קדושים אשר בארץ ולא זכו לקבורה, למראה עיני המבקרים באושוויץ

רבבות טבעות נישואין, הרצחת וגם ירשת, מוצגות באושוויץ

כלי אכילה, סכינים, כפות ומזלגות שנשאו עמם המגורשים, בחשבם לתומם כי ייעשה בהם שימוש. מהתצוגה באושוויץ

הרוצח מקרומבוים-גאסע

איש אס-אס התייצב לפני הקבוצה שלנו והמטיר פקודה בצעקה מפחידה, מחרישת אוזניים:

"למסור כאן כל דבר שעשוי מגומי! נעלי גומי, מגפי גומי, ערדליים של גומי, מעילי גומי, כפפות גומי! אסור לקחת עמכם את מוצרי הגומי! יש להניח את הגומי כאן, בערמה שבחזית הרחבה שלפני הקבוצה!"

הגומי נדרש לנאצים כחומר חיוני לתעשיית המלחמה. אמנם הם ייצרו תחליפים לגומי, אך עם זאת עשו כל מאמץ לאסוף כל גומי מקורי. היהודים, שלא העזו להסתכן, מיהרו והניחו בערמה את מוצרי הגומי שהיו להם.

כאשר הציץ אבא בפרצופו של קלגס האס-אס הצועק, הוא גילה למרבה התדהמה כי הוא מכיר את האיש.

"שים לב", לחש אלי אבא, "זהו אלקס מהקרומבוים-גאסע... עכשיו הוא כבר נעשה לאיש אס-אס, מהמרושעים והפראיים ביותר!!!"

שתי שורות מאחורינו ישב יהודי מאנטוורפן, שלא היה מפליטי וינה אלא מהתושבים המקוריים של העיר. בשמעו את דבריו של אבא מיהר האיש לומר: "אני כבר אראה לו... אלמד אותו..."

אבא, שידע היטב מול איזה רוצח אנו עומדים, מיהר להזהירו: "רידער נישט! זיי שטילי!" אל תעורר מהומות, הישאר בשקט!...

אך הלה התעקש ואמר לאבא: "אומר לו כי סוליות גומי במגפיי, ואני מבקש לדעת אם עלי למסור גם אותן".

אבא הפציר באיש והתחנן: "אל תנסה להיות חזק... אינך יודע איזה רשע נורא הוא! אל תתגרה ברשע... אל תצא מן השורה, הישאר לשבת, והיה מאושר שהרשע אינו מביט לעברך... הרי אינך יכול לדעת אם הוא אינו מסוגל להרגך נפש!"

ואולם האיש לא האמין שאכן מסוכן כל כך להתגרות בשומרים הנאצים, והוא לא שעה לאזהרותיו של אבא; הוא קם ממקומו, ניגש אל אלקס ושאלו בהתרסה, כשהוא מרים את רגלו ומציג את מגפיו: "בנעליי סוליות של גומי, וכן העקב עשוי גומי, האם גם אותן מוכרח אני למסור?"

נהר של דם הציף את עיניו של האכזר. הוא התמתח בעמידה קרבית על רגליים פשוקות, מקלו העבה בידו, ובזעם בלתי נשלט הורה לאיש: "בוא, בוא ועמוד כאן, קרוב! קרוב יותר אלי! רואה אני שאתה מבקש לגחך עלי ולהתחכם עמי!... הרי הסברתי ברור למדי את הנדרש... מיד אסביר לך היטב אם עליך למסור את הנעליים!" ובעוד הוא מסיים את המשפט הזועם, הנחית מהלומת רצח במקלו על היהודי האומלל, בעודו מסנן מבין שיניו: "עתה, אלמד אותך להתחכם!" הוא הוסיף להכותו במלוא כוחותיו, מכה אחר מכה, ואז הכהו במקל בבטנו, והאומלל התמוטט ונפל ארצה.

שבע רצון מתוצאות מכותיו המשיך אלקס הרוצח לבעוט במגפיו בראשו ובצווארו של היהודי המעולף המתבוסס בדמו, כאילו היה כדור משחק, וכך רמס אותו עד שיצאה נשמתו---

עדיין לא נתקררה דעתו של אלקס הרוצח, והנה חזינו בפלצות כיצד הוא ניגש אל הראשון שישב בשורה שלנו, הצביע לעברו ביד מושטת ונבח לעומתו: "גם אתה מבקש להתחכם עמי?!"

הלה זעק בבעתה: "אני – לא אמרתי דבר! לא דיברתי מילה!"

אלקס לא התרגש מן הבעתה של היהודי. באכזריות שטנית הוא הרעים עליו בקולו: "אל תשקר לי! גם אתה מבקש להתחכם עמי!... קום, צא מן השורה וקרב הנה מיד, גש לכאן!"

בפיק ברכיים קרב היהודי האומלל, וגם אותו היכה אלקס באכזריות, מכות בגוף ובבטן ובעיטות בראש, עד אשר האיש מת תחת ידו, בעוד כולנו יושבים מסומרים למקומותינו ורואים את הזוועה---

זו הייתה הפעם הראשונה שבה ראיתי במו עיניי כיצד רוצח נאצי צמא דם מכה יהודים עד מוות!---

שטוף בטירוף הרצח, פנה אלקס אל היהודי הבא בשורה, תוך קריאת קרב: "מי עוד חפץ להתחכם עמי?"

בשרנו נעשה חידודין-חידודין, לא רק לנוכח מה שראו עינינו, אלא גם משום שאיש לא ידע מי עתיד להיות הטרף הבא... לנו נוספה החרדה פן יזהה אותנו אלקס, ואז בוודאי יקיץ עלינו הקץ!

פתאום הבחין הרוצח כי שניים מחבריו, אנשי אס-אס, רודפים אחרי כמה אנשים מקבוצה אחרת שניסו להימלט. הוא עזב הכול ומיהר להצטרף אליהם למרדף. יריות נשמעו, ולא ידענו אם מישהו נפגע. אמנם, כך נפשו של הבא בתור הייתה לו לשלל.

מוחי לא היה מסוגל לעכל כי הרוצח המתועב, האכזר מני אכזרים, פראי מחייתו יער, הוא אותו צעיר חייכן שהיה משחק עמנו, ילדי ישראל, בחביבות רבה, במחנה הנופש הרגוע בסמרינג...

"טב לביש לא תעביד"

אחד היהודים שלף מכיסו טבעת ושעון, ובמקום למסור אותם באופן רשמי, ניגש והעניקם לאחד מאנשי האס-אס, במחשבה שיוכל לקבל ממנו טובה על כך.

ימים לאחר מכן ראה האיש את אותו איש אס-אס ואמר לעמיתיו האסירים כי בדעתו לפנות אליו ולבקש שייתן לו הטבה כלשהי בתמורה לשעון ולטבעת שנתן לו.

האסירים למודי הניסיון הזהירו אותו: "אל תעז! לעולם אינך יודע לידי מי אתה נופל! הוא עוד עלול להאשימך בניסיון לשחד חייל גרמני, ולהגות אותך מן המסילה!"

"אל תעשה טובות לאיש רע!"[3] חזרו והזהירו האסירים את בעל התכשיטים, אך הוא סבר אחרת. אולי חשב שהם אומרים זאת מקנאה... אחרי יומיים-

---

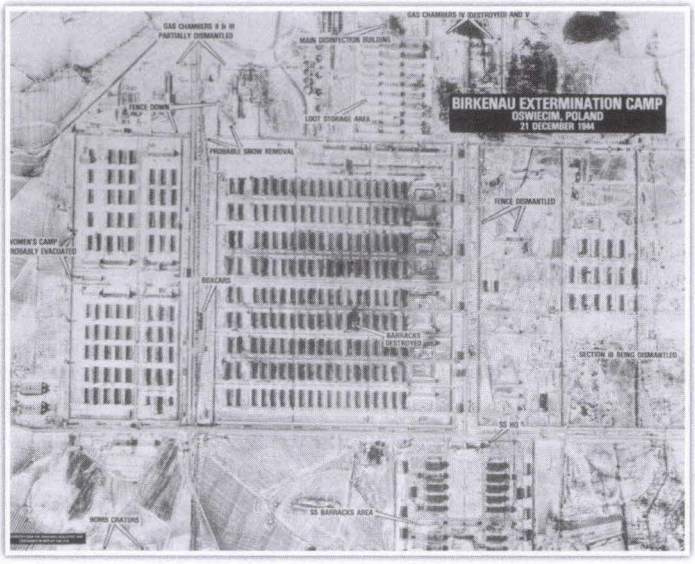
3) מישהו הזכיר כי המדרש (במדבר רבה יח כב) מספר על אחד שהיה הולך מארץ ישראל לבבל, וכאשר אכל לחם ראה שתי ציפורים רבות זו עם זו. הרגה אחת מהן את חברתה, ואחר עפה והביאה עשב, הניחה אותו על פיה של הציפור ההרוגה והחייתה אותה. הבין האיש שיש בידו עשב של תחיית המתים והלך להחיות בו את המתים.

כשהגיע לסולמה של צור מצא ארי מת והחליט לנסות את העשב שבידו. הוא הניח את העשב על פי האריה והחייהו, וכמובן שמח שמחה גדולה. ואולם שמחתו ארכה רק רגע אחד, כי בראות הארי אדם עומד לפניו, והוא רעב למדי אחרי זמן רב שהיה מונח כגל עצמות ולא אכל, עמד ואכלו... על זה אמרו משל: "טב לביש לא תעביד, ובישא לא ימטי לך" (אל תעשה טובות לרַע, שלא תבוא עליך ממנו רעה).

מפת ההשמדה

מפת מפעל הרצח אושוויץ,
על פי צילומי אוויר מ-24 באוגוסט 1944

מבט לגיהינום

צילום אוויר של מחנה ההשמדה אושוויץ שצילמו מטוסי בעלות הברית

שלושה ניגש האיש אל חייל האס-אס ופתח עמו בשיחה על אודות המתנה שנתן לו, ולא ידע כי הוא מדבר עם נחש, נחש ארסי עד מאוד...

"אחרי העבודה הואל נא לפנות אלי", השיב איש האס-אס.

היהודי השתעשע בתקווה אומללה כי החייל מתכנן לתגמל אותו על השי היקר שקיבל ממנו. בערב הוא ניגש אל הצורר, וזה לקחו עמו לאי-שם, ומאז הוא לא נראה עוד---

פרק נה

משלימים נפשותינו לאלוקים

בכל רגע הלך ונתברר לנו יותר כי מתכוננים אנו לעלות במעלות קדושים וטהורים, על קדושת השם. עדיין לא ידענו כי לאחר מיון ישאירו בחיים חלק מאתנו, לפי שעה.

כשלעצמי, מוכן ומזומן הייתי ללכת ולהיהרג על קדושת שמו יתברך, שהרי כבר טרם העלייה לרכבת מסרתי נפשי שלא ללכת עם הכומר שביקש להציל את חיי, בידיעה כי הרכבת הממתינה לנו מובילה אל המוות. כי על כן ביקשתי לדון עם אבא בעומק הסוגיה של קידוש השם.

שאלתי את אבא: "אנו עומדים עתה בפני עולם מתמוטט... כבר היה מעולם שהקדוש ברוך הוא הפך את סדום, אך אנשי סדום היו רשעים, אולי כמו הגרמנים המתרוצצים כאן... ולמרות זאת, כפי שלמדנו בפרשת וירא, התייצב אברהם אבינו, הפציר והתחנן, אולי יש חמישים צדיקים, והוא טען: 'חלילה לך מעשות כדבר הזה, להמית צדיק עם רשע, והיה כצדיק כרשע; חלילה לך, השופט כל הארץ לא יעשה משפט?' (בראשית יח כה). ואילו כאן, עולם הולך ומתהפך על פניו, ואין מי שידבר בזכותנו!---

"אני זוכר היטב", הוספתי בדבריי לפני אבא, "את מילות הפיוט המרגש 'אלה אזכרה', הנאמר ב'סדר העבודה' בתפילה של יום הכיפורים, על אודות

עשרה הרוגי מלכות, התנאים הקדושים שנרצחו באכזריות במיתות משונות בידי מלכות רומי הרשעה: 'שרפי מעלה צעקו במרה. זו תורה וזו שכרה?! עוטה כשלמה אורה. אויב מנאץ שמך הגדול והנורא!'---והדברים נשמעים מתאימים כל כך לרגעים הנוראים האלה!---"

הוספתי ואמרתי לאבא, כי ברגעים אלה אני נזכר בדברי רש"י על הכתוב "ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד" (בראשית כז לג), שיצחק חרד מאוד, שכן ראה גיהינום פתוחה מתחת רגלי עשיו. וגם אני מרגיש עתה חרדה נוראה, כי באנו בשערי הגיהינום!---

אבא החזיק בידי ואמר לי בהתרגשות עמוקה: "בני היקר והאהוב, ההולך עמי לעקדה ברצון לב, בלבב שלם ובאהבה, כשם שנאמר אצל אברהם אבינו ויצחק אבינו: 'וילכו שניהם יחדיו'--- אמת, לא אני אברהם אבינו, ולא אתה יצחק אבינו, אך אנו מבני בניו של אברהם אבינו, שמסר את נפשו בעקדת יצחק. אין אתנו יודע עד מה בכבשונו של עולם. אחת אנו יודעים: בורא עולם גזר שנמסור נפשותינו לפניו, והננו מתכוננים לקיים רצונו בשמחה ולקדש את שמו ברבים! נעשה זאת בשמחה, כי נתאוו צדיקים בכל הדורות להגיע לרגע כזה, ורבי עקיבא היה מצטער כל ימיו: 'מתי יבוא לידי ואקיימנו'!---

"ואשר תאמר כי בשערי גיהינום אנחנו", חתם אבא, "חלילה לך מלחשוב כן! כבר אמר לך יהודי ממעוני המקום הזה: 'זה השער לה', צדיקים יבואו בו!---' אכן הדברים קולעים אל השערה: אנו עולים השמימה במעלות קדושים וטהורים, כזוהר הרקיע מזהירים!--- לא שער גיהינום הוא המקום הזה, אלא שער גן עדן!---"

בחשבו כי כולנו מתעתדים להיות כבר באותו יום עם הקדושים, חתם אבא לאמור:

"מחר נדע אל נכון את כל התשובות!---"

כצאן תחת השבט

מן הישיבה המזרחית הארוכה והמייסרת העמידונו לספירה, ולאחריה נערכה הסלקציה הראשונה. גם הבריאים מאתנו היו תשושים מהנסיעה הנוראה במשך שלושה ימים בקרונות החתומים, נסיעה שהביאתנו עד שערי מוות, תרתי

משמע, ובקושי היו מסוגלים לעמוד על רגליהם. בקרב הגברים בני השש-עשרה עד שישים היו גם אנשים חולים רבים.

בעת הספירה והסלקציה התגודדו במקום אנשי אס-אס ואס-אה רבים, וכן קבוצות של לבושי אזרחית, שמאוחר יותר נודע לנו כי הם נציגי חברות, שבאו לבחור לעצמם עבדים בזיל-הזול, פועלים טובים מקרב האסירים שזה עתה באו אל המחנה.

התייצב אפוא הקצין הנאצי בדרגת שטורמבאן-פיהרר לינדנר, ובפסיעות כבדות של מגפיו הגבוהים והמבהיקים עבר על פני הקבוצה, לבחינת מצב בריאותם של האנשים. הוא מדד בעיניו כל אחד ואחד ובחן את מצב בריאותו ואת כושרו הגופני. אלה שנראו בעיניו כשירים לניצול בעבודה נצטוו במנוד יד לעבור ימינה, ומי שנראה חולה ותשוש – שולח שמאלה, היישר אל תאי הגזים והמשרפות. ליד הקצין נראה עוזרו, איש שטני בלבוש אזרחי, גידם, בעל יד אחת תותבת עשויה עץ, שהתרוצץ לקול פקודותיו.

ממתינים לסלקציה

יהודים שזה עתה ירדו מהרכבת באושוויץ, ממתינים לסלקציה, בלא לדעת כי היא אמורה לחרוץ את גורלם, מי לחיים ומי למוות

מול עיני השטן
הצורר הנאצי בוחן כל יהודי, אם כשיר הוא עדיין לעבודה. יהודי מבוגר או תשוש יופנה בלי ספק 'שמאלה', אל הגז והקרמטוריום

זוועה שלא הייתה מימות עולם
המוני היהודים שנקרעו ממשפחותיהם מרוכזים באכזריות לקראת העברתם אל תאי הגזים, או לחיי שעה של שעבוד ועינויים

עם כולם עמדתי, נרעש ונפחד, ולא יכולתי שלא להיזכר ברגעים של ימי הדין, ראש השנה ויום הכיפורים, שבהם הכול עומדים בסילודין ומשוררים את הפיוט הנשגב 'ונתנה תוקף': "כבקרת רועה עדרו, מעביר צאנו תחת שבטו... מי יחיה ומי ימות, מי בקצו ומי לא בקצו"---

הנה, עוד רגע קט, גם אבא ואנוכי נעבור תחת השבט, ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שיהיה זה לנו לחסד ולא לשבט!---

תגלנה עצמות דכית

גם תורי הגיע. הרוצח לינדנר התייצב מולי ובחן אותי בעיניו המרושעות. בראותו לפניו נער יהודי נמוך ורזה, שדוף מראה, שבקושי מצליח לעמוד על שתי רגליו הדקיקות, נבח לעומתי את שאלתו הגורלית: "ווי אלט ביזטו?" בן כמה אתה?

מרוב פחד, נאלמתי דום. עמדתי כמשותק, והדיבר נעתק מפי.

אבא מיהר להשיב במקומי: "הוא בן שש-עשרה שנה!"

הצורר החליף מילים עם עמיתו הנאצי, ושניהם גרסו כי לא ייתכן שהנער הקטן הזה בן שש-עשרה. ואולם במקום לשלוח אותי שמאלה, עם המיועדים למוות, צווח לעומתי שאלת תחקיר נוספת: "קענסט ארבייטען?" האם ביכולתך לעבוד?

איני יודע איך פתאום התעוררתי ופתחתי פי; בורא עולם שם מילים בפי והשבתי: "יאוואל!" בוודאי!

בבעיטה עזה, שכמעט ריסקה את עצמותיי, העיף אותי הרוצח לינדנר, ברגלו הנעולה במגף נוצץ, אל קבוצת העובדים, וכשהוא מרוצה מעצמו העיר לחברו שעמד לידו: "דיזער קנאכיגע הונט וועט די אללע איבערלעבן" – הכלב שחיף העצמות הזה עוד ישרוד את כל האנשים שלפנינו! כנראה הרגיש בבעיטתו החזקה את כוח ההתנגדות של העצמות, ומצא בהן חוסן...

זו הייתה הודאה מפי השטן המשחית בעצמו, שאני עתיד בחסדי שמים להינצל מן המלחמה, ולצאת בחיים מהמקום הארור הזה!---

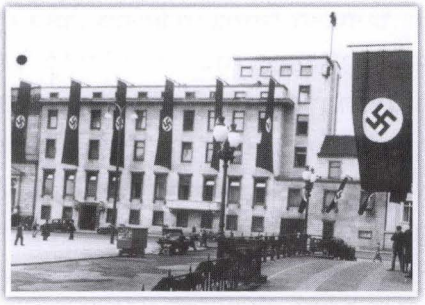
אכן כן, מלאך המוות בעצמו הצהיר כי מתברך אני במתנת חיים מאת ה'. כבר מצאנו בדברי חז"ל, במסכת שבת (פט.), כי בהיות משה רבנו במרום נתן לו מלאך המוות מתנה, את סגולת הקטרת הקטורת, לבלום את מלאך המוות ולעצור מגפה.[1]

---

1) על רקע נס ההצלה האישי שלי ברגע המכריע ההוא, נפעם בני, ר' שמואל שלמה, בשמעו סיפור שמיימי מופלא על אודות הצדיק הנשגב אהרן קדוש ה', הרבי מבעלזא זי"ע.

את המעשה הוא שמע מפי הרה"ח ר' ישראל צבי רויטמן מבני ברק, ששמעו מרבי חיים נטע כץ, מזקני חסידי בעלזא בלונדון, שהיה מפמלייתו של הרבי במסע שבו התרחש המעשה: בשנת תרפ"ט ביקש הרבי במפתיע להתכונן לנסיעה ארוכה לברלין שבגרמניה, לצורכי רפואה. פליאתם של המלווים גברה עוד, כאשר הורה להם הרבי שלא לשכור אכסניה, אלא להמתין עד

אכסניה של צדיק
דורות ישוחו, צדיק מה פעל, בהיותו במלון, מול בית הצורר

גירא בעיני דשיטנא
הרבי הקדוש מבעלזא, עם פמלייתו, בביקור הגורלי בברלין

בואם למחוז חפצם. בהגיעם אל העיר נעו הרבי ופמלייתו ברחובותיה, עד אשר הצביע הרבי על בית מלון וביקש להשתכן בו.

שכרו המקורבים כמה חדרים במלון, כשהם מלאים תמיהה על כוונתו של הרבי באמרו כי בא למקום לצורכי רפואה.

מופלאה ומרעידה הייתה הנהגתו של הרבי בימים ההם. ברוב שעות היממה היה שקוע בתפילה יוקדת, וראו כי הוא מרעיש עולמות במאמץ מיוחד כל כך עד כי חששו לבריאותו. הרבי היה מתהלך אנה ואנה בסערה, בדבקות עצומה, וימים שלמים עמד אצל החלון, ידיו הקדושות על הזגוגיות, והוא משקיף נכחו כמביט אל הבית שממול. שפתותיו הקדושות רחשו,

עתה, שנשארתי בחסדי ה' בחיים, אין הרגעים הנוראים ההם נשכחים מלבי כל ימי חלדי. מדי שנה בשנה, בראש השנה וביום הקדוש, יום הכיפורים, כאשר משוררים בערגה ובדבקות את הפיוט הנשגב "כבקרת רועה עדרו, מעביר צאנו תחת שבטו..." מעופפות מחשבותיי הרחק-הרחק מבית המדרש, אל אושוויץ, אל לב רחבת המסדרים, אל הסלקציה האכזרית שבה עמד רוצח נתעב והכריע במנוד יד רשע: "מי יחיה ומי ימות"... בשעה זו אני רועד בכל גופי, מוצא עצמי עומד באושוויץ, ואי אפשר לסלק את הרעד הזה. חסדי ה' כי לא תמנו לגווע שם. חסדי ה' כי לא כלו רחמיו, והוא נתן לנו חיים עד הנה, וכה ייתן וכה יוסיף, "ונאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים, לחיים טובים תכתבנו!"---

---

ופעמים אין-ספור נשמעה מפיו הברה אחת, שלא הובן פשרה: "יאוואל!"

מאות פעמים רצופות נשמעה הקריאה מפיו הקדוש: "יאוואל! יאוואל! יאוואל!"---

מקץ כשישה שבועות ציווה הרבי במפתיע לארוז את המזוודות ולשוב לבעלזא, בהפטירו מתוך אנחה גדולה ומרה:

"איך האב געהאפט, אז איך וועל קענען אויספירן, אבער ס'איז מיר נישט געלונגען!" (קיוויתי כי אוכל לנצח, אך לא צלחה דרכי!)

ר' חיים נטע כץ שם נפשו בכפו והעז לשאול את פי הרבי הקדוש מה פשר המילה 'יאוואל', שנשמעה מפיו פעמים אין-ספור בימים האחרונים.

נענה הרבי ואמר: "לכל אומה שפה משלה, והיא מבוע עצמתה. לכל שפה חלק השואב את יניקתו מכוח הקדושה, וזה סוד כוחה הרוחני. סוד כוחה של האומה הגרמנית והשפה שלה יונק מהמילה 'יאוואל', שמשמעותה: "אמן, כן יהי". עמלתי לבטל את הכוח הזה שלהם, אבל למגינת לב, לא עלה בידי---"

ברבות הימים נודע כי מול מלונו של הרבי הקדוש שכן משרדו המשוקץ של צורר היהודים אדולף היטלר ימ"ש, שכארבע שנים לאחר המעשה כבש את השלטון בגרמניה והמיט חורבן נורא על יהדות אירופה. הרבי הקדוש עמל בחירוף נפש ללחום את מלחמת הקדושה נגד הקליפה הטמאה, בניסיון שמיימי להציל את כלל ישראל!

"ואולם", אומר בני ר' שמואל שלמה, "תפילתו של הצדיק בוודאי לא הלכה ריקם. חלק מפרי תפילתו הקדושה היה הצלתי, במילה 'יאוואל', שהרבי עמל לחלצה ממלתעות השטן ולהעבירה לצד הקדושה!---"

כאשר שאלני בני מדוע ולמה עניתי ברגע הגורלי ההוא 'יאוואל!' ולא 'יא!' או 'יא מיין הער!' (כן! או: כן אדוני!), כמקובל בשפה הגרמנית המדוברת באוסטריה, שהייתה שגורה בפי, השבתי לו כי אין לי הסבר זולת העובדה שהקדוש ברוך הוא שם בפי את המילה הזאת, בהגייה ובעגה של הגרמנים. נדמה לי אז כי גרמתי להתפעלות אצל מלאך המוות, ומשמים העניקו לי נשיאת-חן בת שבריר שנייה בעיני הצורר השטני. זה כבש אותו לרגע, והוא בעט בי לחיים!---

פרק נו

"התנערי מעפר" ב"לכה דודי"

4 בספטמבר 42' - מונוביץ

שלוש שעות תמימות ארכה הסלקציה המענה והמתישה. ראינו את המוות מול עינינו, וזה היה עינוי נורא, אולי לא פחות מהמוות עצמו!

לאחר שהנידונים למוות הופרדו וסולקו, הושארנו לעמוד, האומללים לא פחות, שנועדו לחיי עבודת פרך וניצול עד צאת נשמתם. מולנו נראתה שיירה של אוטובוסים שעמדה הכן. הקלגסים הריצו אותנו לעלות אליהם, ובהם עשינו את הדרך הקצרה אל המחנה מונוביץ, דרך קצרה אל חיים שאין בהם אלא ייסורים, עינויים ומוות.

הוצבנו במגרש המסדרים. בפקודות מדודות חילקו אותנו לקבוצות בנות מאה איש, המורכבות מיחידות של עשרה אסירי כפייה.

כאן התוודענו לראשונה לאכזריות השטנית של ה'קאפו'ס הירוקים' – אסירים פליליים גויים שנשלפו מבתי הכלא ונוצלו להתעמרות בשבויים היהודים. בחלוקה לקבוצות בנות מאה אסירים לצריף היו אסירים שהתחננו לבל יפרידום. היו בהם אבות ובנים, אחים או חברים בנפש. ואולם התגובה המידית של הקאפו'ס על בקשה זו הייתה הכאת המבקש עד מותו תחת ידם. חוויית הגיהינום הנוראה, המחזה שבו הכו הקאפו'ס במו ידיהם המשוקצות ארבעה-חמישה יהודים עד מותם ממש, הייתה קבלת הפנים שלנו למונוביץ.

ביקורת במגרש המסדרים
צוות בוחן את האסיר, בעוד המוני עמיתיו האומללים ממתינים שעות לתורם

הרוצחים הסדיסטים 'הירוקים' היו שונים בעליל מנושאי תפקיד ה'קאפו' היהודים, שכמעט תמיד נתנו נפשם בכפם לסייע לאחיהם.

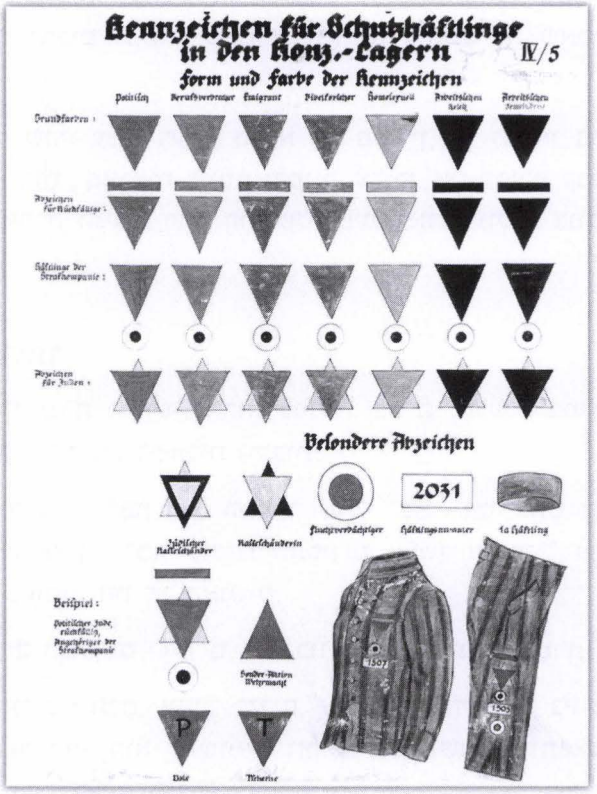
הצוררים מסרו אותנו בידי היהודים הממונים, והם הובילונו לשיבוץ מגורים בצריפי המחנה.

כל צריף היה מחולק מבפנים לחמישה חדרים מימין וחמישה חדרים משמאל. בכל חדר היו חמישה-עשר דרגשי מיטות דו-קומתיות, שהמיטה העליונה בהן הייתה גבוהה במטר מן התחתונה. בחדרים גם אכלו האסירים את מעט המזון שניתן להם.

על הצריף היה ממונה 'בראקען-עלטעסטע', זקן הצריף, שמאוחר יותר נקרא: 'בלוק-עלטעסטע', זקן הבלוק – יהודי שמונה על הנעשה והנשמע בצריף, והוא היה איש הקשר מול הגרמנים. תחתיו פעל ה'שטובען-עלטסטע', זקן החדר, היהודי האסיר הממונה על כל חדר ועל חלוקת המזון.

בחדרי הצריף שאליו הוכנסנו התגוררו אסירים יהודים ותיקים יותר, ואותנו הוסיפו אליהם. הלילה ירד. יום השישי הארוך והנורא נעלם, ושבת קודש נכנסה.

ה'שטובן-עלטסטע' שלנו, יהודי ששמו רויט-רובין מבנדין שבפולין, החווה לכל אחד מאתנו על מקומו. בחלקי נפל מקום בקומה העליונה של דרגשי המיטות. אבא ואני עשינו כל מאמץ שלא יפרידו בינינו. את דבר היותנו אב

היירכייה שטנית מסודרת
סוגי תגים, טלאים וסימוני שרוול שהונהגו במחנה ההשמדה, לפי סיווג נושאיהם

ובן שמרנו בסוד כמוס מפני הרוצחים, וגם במקום העבודה העלמנו את הקשר שבינינו. רק בקרב אחינו היהודים היה הדבר גלוי וידוע.

אחרי השיבוץ נצטווינו לצאת החוצה, לספירה חוזרת. עם השלמתה חזרנו אל הקסרקטין הבנוי מעץ, ופתאום עלה באוזנינו קול שירה הבוקע מתוך צריף הקסרקטין:

"לכה דודי... פני שבת נקבלה..."

המשוררים בנעימה קדושה היו יהודים חסידים, צדיקים מופלאים, שהובאו למקום מסוסנוביץ, מבנדין ומקראקא שבפולין.

הטינו אוזן לקול העמוק הבוקע מן הנשמה, והצטרפנו אל התחינה:

"התנערי מעפר קומי... לבשי בגדי תפארתך, עמי!"--- ואנו כולנו, אסירים חדשים גם ישנים, ממשיכים ומשוררים-מפצירים: "והיו למשיסה שאסיך, ורחקו כל מבלעיך"---

האסירים הוותיקים שהיו עמנו בעמק הבכא היו מפולין, אך נמצאו בהם גם יהודים מקהילות 'יקיות', מארצות בנוסח גרמניה. על כן, את תפילת קבלת שבת וערבית חתמה שירה חגיגית רבת הוד של הפיוט 'אדון עולם', בנוסח ה'יקי' המפורסם.

בגלות העמוקה ביותר

ארוך וקודר היה ליל שבת הראשון ההוא במחנה. כזרים וחדשים במקום הנורא הזה, הקפנו את הוותיקים בשאלות נוקבות:

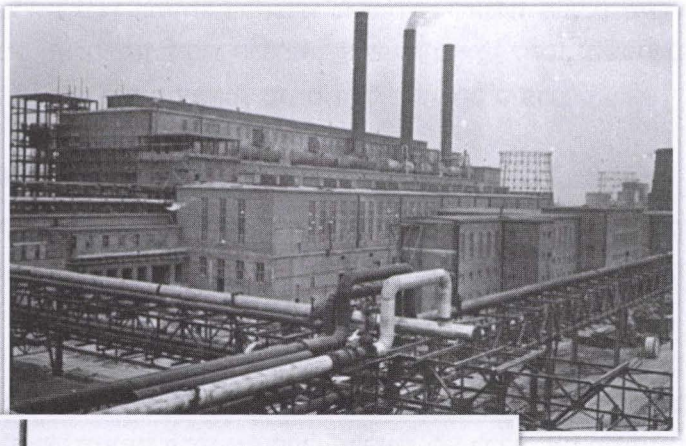
"היכן אנו?" "לאן הגענו?" "מה הוא המקום הזה?" "כמה זמן אתם כבר כלואים במחנה השמור כאן?" "מה עושים האסירים במשך הימים?" ועוד שאלות רבות שניקרו במוחותיהם של האנשים.

אחינו לצרה, היהודים המעונים היקרים, תלו בנו עיניים עצובות ואמרו:

"השטן המשחית הוביל אתכם, אחים יקרים, אל הגלות העמוקה ביותר! שמו של המקום הארור הזה, הוא 'אושוויץ', וזהו בית חרושת למוות! כאן מעבידים את אלה שעדיין יכולים לעבוד, עד שארית כוחותיהם, ואז מצרפים אותם אל אלה שכבר עלו במעלות קדושים וטהורים. אנו נמצאים כאן חודשים ארוכים, ויש מאתנו שנמצאים כאן כבר כשנה".

"המוות כאן המוני, בדרך אכזרית שלא נודעה מימות עולם", סיפרו לנו היהודים האסירים הוותיקים. "קשה לנו לתאר בפניכם איך זה נעשה, אבל אין מנוס – הרי תתוודעו לכך, מוקדם מכפי שתחשבו"---

ואז שמענו בפלצות בפעם הראשונה על תאי הגזים. למדנו כי, בדיוק כפי שנאמר לנו ברמיזה נוקבת בבואנו למחנה: "זה השער לה', צדיקים יבואו בו" – הדרך השמימה עוברת בתאי הגזים. היהודים שכבר אינם יכולים להועיל למאמץ המלחמתי, מרוכזים באולם גדול הסגור הרמטית. אל האולם מזרימים גז קטלני, ואחרי דקות ארוכות של ייסורים נוראים, נפרדות הנשמות מעם

עינויים ועבודת פרך
מונוביץ, מפעלי הדלק; מקום שבו עונו המוני קדושי בני ישראל, בדרך אל מותם

מוות באיטיות מחרידה
מפעלי בונא, חלק מחרושת המוות של אושוויץ

הגופים, במיתת חנק קשה. אז פותחים את תאי הגזים, ואסירים יהודים אחרים נאלצים לקחת את גופות הקדושים אל הקרמטוריום, שבו שורפים אותן לאפר דק - זהו עשן השרפה המיתמר יומם ולילה לנגד עינינו!---

הבנת המציאות הכתה בנו עד עומקו של דכדוך הנפש. לא היה יכול להיות נורא יותר מלהעלות על הדעת כי האישה, הילדים, ההורים, האחים והאחיות, הידידים ועוד אלפי ורבבות יהודים, כבר נחנקו ונשרפו בתאי הגזים ובקרמטוריום בכל יום ויום, ושגם אנחנו, בדיוק כמותם, מועמדים להיחנק ולהישרף לאחר שהצוררים ינצלו את שארית כוחותינו בעבודת פרך!---

התדהמה והפלצות גברו במיוחד בהיזכרנו כי יהודים שהגיעו מפולין סיפרו על זוועות הנאצים האלה. הם סיפרו הכול, אך איש לא האמין להם! ומשפגשנו את האמת הבנו כי היא גרועה עשרות מונים מכל מה שהם סיפרו...

עד הפריט האחרון

הופנינו אל קומנדו 'קנדה', הצוות העוסק בהחרמת הלבוש והרכוש, ושם נטלו מעמנו את שרידי החפצים האישיים שלנו. לאבא היו טלית ותפילין, שתי חולצות, גרביים ומעט מזון.

גם את בגדינו שדדו. נטילת הבגדים נועדה לא רק להשפיל את האסירים ולתת להם תחושה של תת-אדם, אלא גם לפרק את הבגדים ולמצוא בתוכם מטמוניות. צוותים של חייטים פרמו את קפלי הבגדים, כדי לבדוק אם מוטמנים בהם כסף או יהלומים.

אכן, אנו החבאנו בבגדינו אוצרות ממש, מטמון אישי על כל צרה שלא תבוא. בכתפיות המכנסיים הוסלקו מבעוד מועד שלושת אלפים דולר לכל אחד מאתנו – בשתי הכתפיות הקדמיות ובפיסת העור שמאחורי הגב, אלף דולר בכל מקום. בדש החליפה החבאנו יהלומים יקרים ומיוחדים מסוג כחול-לבן, בגודל של שמונה יהלומים לקאראט. לא יכולנו להחביא יהלומים גדולים יותר, כי אז הם היו בולטים ומורגשים על אתר. איש לא חלם בחלום השחור ביותר, שגם את הבגדים והכתפיות יחרימו.

ניסינו לבקש שירשו לנו להמשיך להחזיק בכתפיות, בטענה שהן חיוניות להחזקת המכנסיים, אך הובהר לנו כי הדבר בלתי אפשרי. הן נלקחו מאתנו עם החליפה, והלכו לאבדון. נקל לשער כי האוצרות נמצאו בידי החוליות שמונו על פירוק הבגדים.

אוצר ענק נוסף הלך לאיבוד בהחרמת בגדינו: אבא רצה שיהיה לו סכום כסף נכבד במקום בטוח, על כל צרה שלא תבוא, ועל כן הפקיד חמישה-עשר אלף לירות שטרלינג בחשבון בנק סודי בשווייץ, שהגישה אליו אפשרית רק על פי קוד מספרי אישי. את המספר תפרנו בבגדים, ומשאלו נלקחו מאתנו – הלך המספר לאיבוד, ועמו הכסף.

אחרי הפירוק חזרו ותפרו את הבגדים, והעבירום לאסירים ללבישה. גם אנו שוב לא החזקנו בבגדים שלנו, אלא בבגדים שנתקבלו מהנהלת המחנה. בעיה

הייתה להם להלבישני, שכן קומתי קטנה ולא היו להם בגדים קטנים כל כך. כדי שהחולצה תהלום את מידתי נאלצו לחתוך את שרווליה, וכן לקצר את אורך המכנסיים בכרבע ממידתם, ולתפור את המכפלת.

מברשת צבע על הבגד

כשבוע לאחר הגיענו למונוביץ נמרח הטלאי הצהוב על בגדינו הפרטיים משלושת עבריהם. אסיר אחד החזיק בשבלונה שחורה שהוצבה על גבו הכפוף של בעל החולצה, ואסיר שני טבל מברשת בדלי מלא צבע צהוב ויצר 'מגן דוד' צהוב על הבגד.

אחר הסתובב האסיר, וכנגד חזהו משמאל הוטבע עוד 'מגן דוד' צהוב על החולצה. כן על המכנסיים, על צד שמאל.

שלושה ימים לאחר מכן יצאה הוראה כי אין די בצבע צהוב, שכן כביסה עלולה להעלימו. על כן, במקום שבו היה ה'מגן דוד' נגזרה צורת 'מגן דוד', ונתפרה פיסת אריג בצבע צהוב, וכך שוב התנוסס על הבגד ה'מגן דוד' הצהוב הבולט. עתה, גם אם יסירו את האריג הצהוב, יתגלה כי האסיר יהודי הוא, שכן חור גדול בצורת 'מגן דוד' פעור בבגדו.

בשלב זה היינו אסירי כפייה בני בלי שם, בלא כל סימן זהות אישי. על פי רשימות שמיות הוצבנו בתור, לקבל מספר אישי, שהוא אמצעי הזיהוי במחנה ההשמדה. מאוחר יותר קועקע על זרועי מספר אישי אחר.

שמי, בענא, נמצא לפני השם סמואל, שמו של אבא, גם באלפא-ביתא הלועזי. על כן העניקו לי את המספר שלפניו: 208, ולאבא העניקו את המספר 209. מובן שלא היינו מכמאתיים ראשוני המחנה. הספירה הזאת החלה בקרב קבוצות יהודי המערב, ואילו האסירים הוותיקים, שהגיעו ממזרח אירופה, נשאו מספרים מסדרות אחרות.

פרק נז

הושיעה את עמך!---

בשבת בבוקר הוציאונו מהבלוק והחלו ללמדנו את הליכות המחנה; בראש ובראשונה כיצד צועדים אל רחבת ה'אפעל', המסדרים והספירה.

הורו לנו להסתדר בשלשות ולצעוד בסך, בקבוצות מסודרות, עד לרחבת ה'אפעל'.

מאז שחר ילדותי ידעתי כי אסור למנות את ישראל לגולגולותיהם, אפילו לדבר מצווה, ואף יש בכך סכנה. כדי לדעת אם יש מניין בבית הכנסת, נוהגים ישראל לומר את הפסוק: "הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם" (תהילים כח ט), שבו עשר תיבות.

במחנה ההשמדה אושוויץ ספרו אותנו הצוררים בדרך משלהם. בשבת בבוקר, ברחבת המסדרים, בחסות הרוצחים, אנשי האס-אס והאס-אה, לימדו אותנו ה'קאפו'ס', שאז כונו 'קולונען-פיהרר', מנהיגי הקבוצה, איך נערכת הספירה.

בעודנו עומדים בקבוצות מסודרות, על הראשון לקרוא:

'איינס!' (אחד!) ולהביט אל האסיר הניצב לידו.

הלה יקרא: 'צוויי!' (שניים!) ויביט אל האסיר שלידו.

הוא בתורו קורא: 'דריי!' (שלושה!) ומביט אל האסיר הבא, וכן הלאה עד תום הספירה.

ניצבים לגורלם
אסירי המוות במסדר הספירה, מתאמצים לעמוד זקוף לבל יבולע להם. ניתן להבחין כי הקיצוני בשורה הראשונה תומך בעומד השפוף לידו, כדי שיחזיק מעמד. נראה כי הנתמך נשען גם על כתף העומד מימינו

ואולם אנחנו לא היינו מתורגלים בספירה זו, והתבלבלנו חזור והתבלבל. על כן התחילו באותו יום את הספירה כמה פעמים מחדש, עד שהצליחו להעמידה על דיוקה.

אנשי האס-אס קצרי הרוח טענו לעומתנו בזעף: "אתם, 'די וועסט-יודען', יהודי המערב (שהגיעו מצרפת), ראוי לכם שתיקחו דוגמה מיהודי המזרח (הבאים מפולין)... אצלם אורכת הספירה חמש שניות... ואילו אתם אינכם יודעים איך סופרים, מתבלבלים וחוזרים ומתבלבלים בספירה..."

הם עמדו על גבנו ובחנו את הדרך שבה אנו מתרגלים את הספירה. ספרנו, ומרוב פחד איבדנו את החשבון, ואז התחלנו לגמגם, ומטר של מכות מקל על ראשינו הפסיק את הספירה, עם הוראה להתחיל מחדש... היו יהודים מבני צרפת שלא הסכינו לספירה בשפה הגרמנית, ותמיד התבלבלו.

פיהם המנואץ של הקלגסים היה גם מלא טענות כרימון, על האטיות שבה סיגלו יהודי המערב גם את יתר הליכות המחנה:

"יהודי המזרח למדו את מנהגי המחנה במהירות, ואילו לכם אורכת הלמידה פי שלושה וארבעה..."

לא היה זה פלא, שהרי יהודי המזרח היו למודי תלאות זה מכבר. היו מהם שנמצאו במחנה מאז 41', לאחר חיסול הגטאות, שאף בהם הם סבלו ארוכות במשך שנתיים.

הספירה נועדה לוודא כי איש מהאסירים לא נמלט. הצוררים הרי לא ויתרו על שום נפש יהודית... כי על כן נספרו החיים והמתים כאחד. אם אי-מי מהאסירים לא עצר עוד כוח להחזיק מעמד, ובלילה השיב נשמתו לבוראה – הוציאו את גופתו והניחוה מחוץ לצריף. רק אחרי שהספירה הוכיחה כי איש אינו נעדר, יכלו להמשיך במטלות האחרות של היום.

השמירה המעולה על כל יהודי הייתה מוסדרת בקיצוניות. גדר חשמלית כפולה הקיפה את המחנה, ומפטרלים חמושים התהלכו בין הגדרות. ממעל, ממרומי מגדלי השמירה שבכל פינה, השקיפו השקפה לרעה שומרים מזוינים. תאורת פנסי רחוב מנעה כל אפשרות להימלט בחסות החשכה, ופרוז'קטורים רבי-עצמה שלחו אלומות אור, למקד את המבט, אל מקום שנוצר חשד כי מישהו מנסה לברוח.

טעות מצערת

בעוד אנו לומדים את מלאכת הספירה ונכשלים בה, הגיח בסערה איש אס-אה במדים חומים, קשיש ששערות שיבה נזרקו בו, ונתן לי סטירה עזה, עד כי חשכו עיניי וראיתי רק שחור סביבי.

הוא פסע על עקבותיו ולקח דברים עם איש אס-אה אחר, ולאחר כמה דקות ניגש אלי, וכאילו התנצל באמרו: "דאס וואר איין אירטום" – זו הייתה טעות, והלך לו.

ניצבתי נדהם מנכונותו של קלגס להודות ב"טעות מצערת", תרתי משמע. זו הייתה הפעם הראשונה והיחידה שפגשתי קלגס גרמני המודה בטעותו או מבטא שמץ של התנצלות.

צפירת התייצבות

בתוך גיא הצלמוות נזכרנו מכיוון בלתי צפוי בתורת משה רבנו. בספר במדבר אנו למדים על שתי חצוצרות הכסף שעשה משה רבנו, למקרא העדה

ולמסע את המחנות. על פי תקיעה בשתיהן או באחת מהן, תקיעה או תרועה, ידעו בני ישראל אם להיקהל או לנוע.

להבדיל אלף אלפי הבדלות, הסירנה של המחנה ניסרה סימנים מוסכמים קבועים, שחייבו את שבויי המחנה לפעול על פיהם בכל מקום שהם נמצאים.

שלוש צפירות סירנה מהדהדות – קראו את כולם להתייצב ל'אפעל'; צפירת סירנה ארוכה ומיד אחריה קצרצרה – הזעיקה את כל ה'בלוק-עלטעסטע', זקני הבלוק, אל מתחם הפיקוד, ה'ז'ור-האוס'; שתי צפירות ארוכות ומיד אחריהן חמש קצרצרות, נועדו להורות לכל ה'קאפו'ס' ומנהלי העבודה לרוץ לאלתר אל ה'זו'ר-האוס': שתי הצפירות הארוכות – אות בעבור ה'קאפו'ס', וחמש הקצרצרות – למנהלי העבודה.

הליכות המחנה

ביום ראשון העסיקונו שעות ארוכות בלימוד הליכות המחנה. מלבד הספירה לימדו אותנו לצעוד, בכללי סדר מוגדרים. מאחר שהמקום היה צר, צעדנו במעגלים, כנחש המתרוצץ אחר זנבו.

תשושים ומוכים, שבים אל המחנה
האסירים המעונים חוזרים באפס כוח אל המחנה.
נוגשיהם הנאצים, מלווים בכלבים, שומרים צעדיהם ורודים בהם במכות אכזריות

ראשית הייתה הצעדה הבסיסית: הקאפו צעק את קריאת הצועדים, המיועדת לאחד את פסיעותיהם: "לינקס... צוויי, דריי, פיר! לינקס... צוויי, דריי, פיר!" (שמאל... שתיים, שלוש, ארבע!)

על פי הקריאה היו צועדים כחצי שעה או שעה, בפיקוח מדוקדק על הסדר שבהליכה.

הייתה גם צעדת ההליכה הישרה, שלוותה בקריאה: "לינקס... צוויי! לינקס, צוויי!" (שמאל... שתיים!)

הצעדות המאורגנות נועדו בעיקר ליצור מסגרת קפדנית של סדר בלכתנו אל העבודה. אמנם לעת ערב, בחזרה מעבודת הפרך, כאשר האנשים היו תשושים ובקושי מסוגלים להניע רגליהם, הותרה הליכה בלתי מאורגנת, בלא משטר של סדר וקריאות נלוות, והיא כונתה: 'Ohne Trittmarsch' (צעדה בלא הקפדה על קצב הפסיעות).

בעת המסדר הפותח את יום העבודה, כאשר הצועדים במסדר היו עוברים על פניו של איש האס-אס, יש והוא היה מכריז: "אויגען... לינקס!" (מבט עיניים... לשמאל!) "אויגען... רעכטס!" (מבט עיניים... לימין!) וכל האסירים העוברים לפניו היו חייבים, איש-איש בתורו, להביט שמאלה או ימינה, אל פרצופו המתועב של הרשע. אם היה נדמה לו שהמבט לא היה כראוי, הוא היה שולף את האסיר מהשורה ומפליא בו מכות רצח.

בעוד האסירים צועדים בסך היה הקאפו צווח פקודה: "מיצן... אפ!" (כובעים, מטה!) והאסירים היו צריכים להסיר את כובעיהם.

וכאשר כבר עברו ליד איש האס-אס היה הקאפו צועק: "מיצן... אויף!" (כובעים, מעלה!) ובטרם חלפו על פניו המשוקצות של איש האס-אס, נדרשו כל האסירים להשיב את כובעיהם אל מקומותיהם ולהיישיר מבט אל איש האס-אס.

בפקודה זו היה הבדל תהומי בין קאפו טוב לקאפו מרושע. לעתים צעדנו תחת מבול של גשם שוטף. אם הממונה היה קאפו טוב, הוא היה יורה את הפקודה "מיצן... אפ!" ברגע האחרון שהדבר היה אפשרי, ומיד מורה: "מיצן... אויף!" כדי שלא להשאיר את אחיו האומללים בראש חשוף תחת הגשם.

סיוט העמידה בראש חשוף בקור היה נורא, גם משום הסכנה שבו. ראש חשוף לגשם בקור עז של עשרים ואף שלושים מעלות מתחת לאפס – עלול

לקפוא. מי שעיניו בראשו נתן לַסַּפָּר במחנה תפוח אדמה, תמורת תספורת מוקפדת שלא תשאיר את הראש חלק לגמרי, למניעת קפיאה בעת המסדרים. הסדיזם הנורא של הנאצים, מתוחכם היה בשטניותו. בקור העז הם הקפידו להעמיד את האסירים האומללים במרווחים גדולים איש מרעהו, יען עמידה של אנשים זה לצד זה מפיגה במשהו מן המשהו את הקור, על ידי החום הטבעי שגוף האדם מפיק. גם את זאת שמרו למנוע!

הארובה צריכה לעשן, ואנו - לסבון!---

עם סיום ה"קורס המזורז" של הליכות מחנה ההשמדה, התייצב בפנינו ממונה השמירה מטעם האס-אס והשמיע נאום מאיים, מעורר פלצות:

"כאן מחנה הריכוז אושוויץ! חובה לציית באופן מוחלט לכל פקודה, ללא עוררין. בשביל מי שימרה את פי הממונים, יש לנו כאן עונשים חמורים ביותר, החל ממלקות ועד עונש מוות. ועליכם לדעת כי הארובה צריכה לעשן, ואנחנו זקוקים לסבון!"---

שירים על לב רע

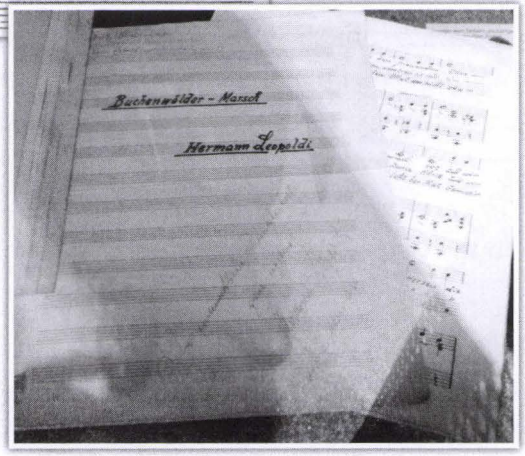
הצוררים גם אילצונו ללמוד לשיר את "שירי המחנה" - שירי שטנה אנטישמיים, המבזים ומשמיצים את היהודים ומהללים את מעניהם. הצוררים התענגו לראות את היהודים נאלצים לשיר שירים בגנות עצמם. במעשה זה התעלו הרשעים הרבה מעל צוררי ישראל בגלות בבל: בצאתם לבבל דרשו הצוררים מהיהודים לשיר לפניהם משיר ציון, ככתוב בתהילים (קלז): "על נהרות בבל, שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון... כי שם שאלונו שובינו דברי שיר... שירו לנו משיר ציון". הנאצים השטניים העדיפו שירי שנאת ציון--- השיר שהושר יותר מכול היה 'דאס יודען-ליד' ('שיר היהודים'), לא ה'קליינע יודען-ליד' ('שיר היהודים הקטן'), שאותו שרנו ליד קיר המוות ברפת בבלגיה, אלא ה'גרויסע יודען-ליד' ('שיר היהודים הגדול'), שבו חמישה בתים.

היה גם 'דאס בוכנוואלד ליד' ('שיר בוכנוואלד'), שקיבל את שמו בגלל מוצאו - מחנה ההשמדה בוכנוואלד. את השיר הזה אילצונו לשיר במלוא הגרון, חדשים לבקרים.

Buchenwald - Lied

Wenn der Tag erwacht, eh' die Sonne lacht, die Ko - lon - nen ziehn zu des
Tages Mühn hin - ein in den grau - enden Mor - gen, Und der
Wald ist schwarz und der Himmel rot, und wir tra - gen im Brot - sack ein
Stückchen Brot und im Her - zen, im Her - zen die Sor - gen. O
Buchenwald, ich kann dich nicht ver - ges - sen, weil du mein Schicksal
bist. Wer dich verließ, der kann es erst er - mes - sen, wie
wundervoll die Frei - heit ist! O Buchenwald, wir jammern nicht und
kla - gen, und was auch unsre Zukunft sei - wir wollen
trotzdem „ja" zum Leben sa - gen, denn einmal kommt der Tag, dann sind wir
frei! Wir wollen kommt der Tag, dann sind wir frei!

'בוכנוואלד ליד'
שיר ההתקלסות
ביהודים של
בוכנוואלד

כתב היד
'בוכנוואלד ליד'
בכתב יד

'דאס בוכנוואלד ליד' כלל שלושה בתים, אך בעיקר שרו את הבית הראשון:

Wenn der Tag erwacht, eh' die Sonne lacht,	**כאשר היום מתעורר, בטרם השמש זורחת,**
die Kolonnen ziehn zu des Tages Mühn	**העמלים מתייצבים לעמל יומם,**
hinein in den grauenden Morgen.	**אל הבוקר האפור.**
Und der Wald ist schwarz und der Himmel rot,	**היער שחור והשמים אדומים,**
und wir tragen im Brotsack ein Stückchen Brot	**ובשקיק הלחם אנו נושאים פרוסת פת**
und im Herzen, im Herzen die Sorgen.	**ובלב, בלב מקננים החששות---**
O Buchenwald, ich kann dich nicht vergessen,	**הו בוכנוואלד, איני יכול לשכוח אותך,**
weil du mein Schicksal bist.	**כי אתה הגורל שלי.**
Wer dich verließ, der kann es erst ermessen,	**רק מי שאותך שרד, יכול אותך להעריך,**
wie wundervoll die Freiheit ist!	**מה נפלא הוא החופש!**
O Buchenwald, wir jammern nicht und klagen,	**הו בוכנוואלד, לא נקטר ולא נתלונן,**
und was auch unser Schicksal sei,	**יהיה אשר יהיה גורלנו.**
wir wollen ja zum Leben sagen,	**אנחנו רוצים לומר: 'כן' לחיים,**
denn einmal kommt der Tag: dann sind wir frei!	**כי יום יבוא, נהיה חופשיים!**

כמה ציני השיר של בוכנוואלד, הסותם את הפה מלהתלונן על הסבל הנורא, ובד בבד מפריח אשליות של חירות...

לשיר האנטישמי הארסי 'דאס יודען-ליד' היו חמישה בתי שטנה:

Jahrhundert haben wir das Volk betrogen,	**מאה שנה רימינו את העם.**
kein Schwindel war uns	**שום רמאות לא הייתה בעבורנו**
je zu groß und stark,	**גדולה או חזקה מדי.**
wir haben geschoben nur, gelogen und betrogen,	**שיקרנו, דחקנו ורימינו,**
sei's mit der Krone oder mit der Mark.	**בין במטבע קרונה, כתר, ובין במארקים.**
Jetzt hat der Deutsche uns durchschauet.	**עתה ראו אותנו הגרמנים**
und hinter sichern Stacheldraht gebracht	**ושמו אותנו מאחורי גדרות תיל מאובטחות.**
Uns Volksbetrügern hat es längst davor gegraut,	**הונאת העם ארוכות נמשכה**
was wahr geworden plötzlich über Nacht.	**עד שבן-לילה חל השינוי!**

נתאבל על האף היהודי העקום,	Nun trauern unsere krummen Judennasen,
שנאה ומחלוקת נזרעו.	umsonst ist Hass und Zwietracht ausgesät.
עתה לא תהיה עוד גנבה,	Jetzt gibt's kein Stehlen mehr,
תם המשתה ותחדל הזלילה.	kein Schlemmen und kein Prassen,
זה מאוחר מדי, מאוחר בעבורם, מכדי לנצח!	es ist zu spät, für immer ist's zu spät.

השירים האלה היו חלק מעינוי הנפש והגוף שספגנו מידי הצוררים. נדרשנו לשיר אותם בעת הצעדה אל העבודה, וכן בעת ה'שטראף-שפורט', 'ספורט הענושים'.

מנהגם השטני של חיות האדם, אנשי האס-אס, היה לשלוף יהודי כלשהו מקרב שורות האסירים האומללים, ולצוות עליו: "עליך לשיר 'סולו' את השיר החגיגי 'דאס יודען-ליד'!"

לא שינה להם אם לאומלל התורן היה קול טוב או חוש מוזיקלי, או שהוא היה רחוק מהם. באיומי מכות רצח הם חייבוהו להפיק את המיטב!

כאשר הנבחר התורן היה יהודי מגרמניה או מווינה האוסטרית, זו הייתה חצי צרה. אבל בעת שהטילו את השירה על יהודי איטלקי, צרפתי או בלגי – אוי ואבוי היה לו! בדרך כלל הוא היה מקרטע בשירתו ומגמגם בעילגות נלעגת את מילות השיר, בשפה שאינה מוכרת לו:

"וויר האבען געשויבען און געלאגען און בעטראגען

זאל זיין מיט די קראנען אדער מארק"...

קלגס האס-אס היה מתענג לתפוס את היהודי האומלל ב'זיוף' השירה, ולהפליא בו מכות, בעודו תובע ממנו: "לשיר מדויק! בכל הכוח! בכל הכוח והגרון!"---

והיהודי האומלל, שלא הבין אף חצי מילה ממה שאולץ לשיר, גמגם בשירתו בלי כוח ולא ב"טון" הנכון: "וויר האבן געשויבען און געלאגען"...

הנאצי צמא הדם, שהיה מאושר שלא להיות מרוצה משירתו, הכה את האומלל עד צאת נשמתו כמעט, ואז ירה לעברו את הפקודה: "עכשיו תשיר, אבל נכון ובכל הכוח!"

והיהודי המוכה והחבול, שכמובן לא הצליח ללמוד את המילים על דקדוקן, עשה מאמץ נוסף לשיר קרוב ככל שיכול אל הנוסח, בקול גדול בשארית כוחותיו, ובלבד שלא יכוהו עוד כך---

ואז, בחיוך של שביעות רצון, פנה אליו הצורר והכה בו מכות שבעתיים:

"עכשיו אני מכה בך - עונש שמגיע לך, על שידעת את השיר ויכולת לשיר אותו היטב, אך לא רצית!"---

עוד היהודי האומלל תוהה על מצבו, התייצב הצורר מעליו ודרש ממנו לשיר ולבטא בעצמה, בכל הנחישות והפתוס, את הבית השני של שיר השטנה:

"אונז פאלקס בעטריגער... וואס וואהר געווארען פליצלינג איבער נאכט!"...

וכאשר היהודי החבול שר את הקטע, בצורה ישנונית מדי לטעמו המוזיקלי האכזרי של הקלגס, חזר הלה והכה בו, תוך חירופים וגידופים על אשר הוא נרפה מלשיר כראוי.

כך עברו הצוררים מאיש לרעהו, בהתעללות שרק בכור שטנים יכול להגות.

פרק נח

משרת שהוא אדון

המוות באושוויץ היה מוכרח להיות נקי, נקי עד מאוד. כך התוודענו גם לסדרי ניהול הבלוק. על ניקיון הבלוק ושלמות ה"רהיטים" שבו, הופקד ה'שטובען-דינסט', משרת החדרים, חדרן. הוא היה צריך לנקות את החדרים בצריף, עד שיהיו מסודרים ונקיים למשעי, ולדאוג שהמיטות תהיינה מסודרות כראוי, מה שנקרא 'בעטן-באו' Bettenbau. גם עבודות התחזוקה של הצריף הוטלו עליו. במיוחד היה צורך לתקן תדיר את המיטות, כי הברגים שלהן הוברגו ברשלנות ונטו להתרופף.

מִשְׂרת ה'שטובען-דינסט' הייתה מיוחסת עד מאוד, וזכה בה מי שנשא חן בעיני ה'בלוק-עלטעסטע'. ה'שטובען-דינסט' לא יצא לעבודת הפרך עם כל האסירים, אלא נשאר כל היום בצריף, לעשות מלאכתו.

האסירים היו מוכרחים לשמור על קשר טוב עמו ולרפד את הקשר במתת סיגריות או מזון, כי מי שהצליח לשמר את הידידות עם ה'שטובען-דינסט', זכה לתיקון מהיר של המיטה, וכך לא הסתבך עם הפיקוח של אנשי האס-אס והאס-אה, שבדקו בשבע עיניים אם המיטות מסודרות ועומדות כראוי.

על המיטות הונחו שקים ממולאים בקש, ששימשו תחליף עלוב למזרן. להגנה מפני הקור שימשו שמיכות, אך אלו היוו בעיה, שכן הדוגמה שלהן

הייתה משובצת, ומפקחי האס-אס הקפידו בכפייתיות שהשמיכה תקופל בדיוק מרבי, לפי פסי המשבצות. רבים מהאסירים לא הסתדרו עם הקיפול המדוקדק, ונענשו. גם בידי לא צלחה מלאכת הקיפול, ואבא עשה זאת במקומי מדי יום ביומו.

עשה שבתך חול

בהיותנו עבדים הנידונים למוות, לא אפשרו לנו הצוררים מנוחה כלשהי, ודאי לא ביום השבת. אנו הגענו לאושוויץ סמוך לימים הנוראים, ואבא שאל את היהודים אם יש בקרב האסירים רב מורה הוראה. הצביעו לפניו על ה'בנדינער רב', כפי שכינוהו במחנה, רב חשוב שהיה מאסירי המחנה, אך לא היה רבה של העיר בנדין שבפולין, אלא דיין בבית הדין שלה.

אבא סר אליו עם שני יהודים נוספים, בבקשו לברר כיצד - במצב הנורא שאנו שרויים בו ומאולצים לעבוד בשבת קודש, מפני פיקוח נפש - ניתן לעבוד באופן שתיעשה רק מלאכה מדרבנן, ולהימנע מחילול שבת דאורייתא, למשל בעבודת מטבח שאינה קשורה בבישול.

לשמע השאלה הזדעזע הרב הצדיק ואמר לאבא וליהודים שעמו:

"דעו כי אנו שרויים במחנה שנקרא אושוויץ 3, והוא הדיוטה התחתונה והעמוקה שבגיהינום! עליכם להבין כי הכול כאן הוא בגדר ברור של פיקוח נפש, ואין לכם לחשוב על אופן העבודה או על כשרות המאכלים! און הערט מיך צו! [ושמעוני נא]: לא רק כל יום הוא פיקוח נפש, אלא כל שעה היא פיקוח נפש! ושמעוני נא: לא רק כל שעה היא פיקוח נפש, אלא כל דקה היא פיקוח נפש! והוסיפו ושמעוני נא: לא רק כל דקה היא פיקוח נפש, אלא כל שנייה היא פיקוח נפש! כי גם ברגע הזה שאתם נמצאים פה אצלי, לשאול שאלה, אתם עלולים חלילה להתחייב בנפשכם אם הצורר יגלה כי הלכתם מבלוק אחד לבלוק אחר, בלא נטילת רשות! הוא יחקור מי שלח אתכם, ועל מה ולמה באתם הנה!---

"יהודים יקרים!" קרא הרב מבנדין, "עם כל הכאב, אין לי אלא לפסוק על פי דין תורה! עליכם לאכול את כל המאכלים כאן, משום פיקוח נפש! כמו כן מותר וחייבים לעבוד גם בשבת, שלא לסכן חלילה את הנפש!"---

קפה שאינו אלא צנון

ארוחת הבוקר הייתה ספל "קפה", שלא היה בו זכר לפולים המפורסמים, אלא צנון שרוף. שום טעם לא היה למשקה הדלוח הזה, וגם לא ערך תזונתי או יכולת להשביע, אבל לפחות הוא היה חם.

בערב נתנו לנו מנת לחם זעומה עם פיסת מרגרינה וכפית "ריבה". מובן שהריבה לא נרקחה מפֵּרות אלא מצנון. גם הלחם היה בעל משקל סגולי כבד, שכן לא הניחו לו לתפוח כראוי, וגם בשל פתיתי נסורת או סיד שעורבו בו. הלחם הזה לא העניק תחושה של שובע. באכלנו ממנו נזכרנו כי גם אבותינו במצרים, תחת יד נוגשי פרעה, אכלו "לחם עוני", שלא תפח ולא החמיץ, כנאמר בהגדה של פסח: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים" – זה לחם העוני שאכלו אבותינו במצרים. גם שם ביקשו המצרים הרשעים לשבש את תחושת השובע. הסבר זה מביא רבי יוסף האזובי, בשם רבי אברהם אבן עזרא, שסיפר כי בעת שהיה שבוי בהודו, האכילוהו לחם מצה ולא נתנו לו חמץ כלל, כי המצה אינה מתעכלת מהר כמו החמץ, ועל כן די לאכול ממנה מעט, וכה עשו המצרים לאבותינו.

רעבים עד מאוד היינו, ומובן שביקשנו לבלוע את פיסת הלחם עם ה"תוספות" בעודן בכפנו. אך אסירי המחנה הוותיקים, יהודי פולין, יעצו לנו לנהוג כמותם: להתגבר על הרעב המכרסם, הדורש לחסל הכול לאלתר, ובמקום זאת להשאיר מחצית כדי לאכול עם קפה הבוקר. זאת מאחר שמארוחת הערב ועד ארוחת הצהריים למחרת, בלי לאכול שום דבר ביניהן – אפשר רק בקושי רב להחזיק מעמד.

היו אסירים שנפשם יצאה לעישון סיגריה. מי שהרגיל עצמו לעישון יבין כי הוא היה חיוני בעבורם יותר מן האוכל. אסירים אלו מכרו אפוא את מנת המזון שלהם בעבור סיגריה. בעניין זה ציווה הרב מבנדין למי ששמע בקולו, כי גם מי שמרגיש כי הוא מוכרח למכור את מזונו בעבור העישון, בל ימכור יותר ממחצית ממנת המזון, משום פיקוח נפש.

לכל אסיר הייתה קערית פח אישית, ואותה היה עליו לשאת עמו תדיר. בצהריים חילקו בה מנה של שלושת רבעי ליטר עד ליטר מרק כרוב וצנון, מתוך חבית ענקית, שבעים וחמישה סנטימטרים קוטרה. גם שרידי בשר מועטים,

מרק במשורה למזי רעב
המראה מעורר הפלצות של חלוקת המרק לאסירי המחנה

בלתי נראים כמעט ובלתי מורגשים כלל, צפו בתוך המרק. בצד אחד של החבית ניצב קאפו, ובידו מצקת שתכולתה ליטר, ומשמאלו עמד אסיר שהחזיק קרש גדול וערבב כל העת את המרק, כדי שהירקות לא ישקעו לתחתית הסיר.

בחלוקת מנת המרק הייתה פרוטקציה גורלית: מי שהיו לו קשרים טובים עם המחלק זכה למנת מרק מועשרת בירקות, ואילו מי שהמחלק נטר לו טינה – קיבל רק מים עלובים ודלילים, חסרי תוכן מזין.

היו מחלקים שנהגו להכות את אחיהם האסירים בשעת חלוקת המרק. אבל לא לכולם היו אותם מניעים. הכרתי אחד מהם שהשתמש במכות רק כאשר היו אסירים שעיכבו את החלוקה של כל הבלוק, וגרמו לאנשים הרעבים עד מוות להמתין זמן ארוך יותר למנת האוכל הזעומה שלהם.

בקרב המחלקים היו גם צדיקים, שבהגישם את המצקת המלאה במרק, הפנו את פניהם הלאה משם, לבל יראו למי הם יוצקים, כדי שלא לשאת פנים למיודעיהם על חשבון אחרים.

משכימים לסליחות

ביום ראשון כ"ד באלול (6 בספטמבר) בשעה שש בבוקר נשמעה קריאת ה'שטוּבען-דינסט': "טאג-וואכע אויף!" – השכמת בוקר, להתעורר!

הקריאה נועדה לתלוש את כולם מהשינה ולהריצם אל המסדר ואל סדר יום חדש של עבדות ועינויים.

"לפני ההתייצבות", הורה ה'שטוּבען-דינסט' לאסירים החדשים, "יש לרוץ אל ה'וואש-באראקע', בלוק הרחצה, להתרחץ, לשוב אל הקסרקטין, לסדר היטב את המיטה ולהתכונן לחלוקת הקפה".

זכרנו היטב כי יום ראשון של סליחות הוא, והנה, מעירים אותנו לסליחות, להתייצב לפני אדון הסליחות, "אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש", לבקש מלפניו על עמו--- "אולי יחוס עם עני ואביון, אולי ירחם!"

היה עלינו להתייצב בקדמת הצריף, מספר חמש או שש, ושם מנו אותנו בדקדקנות. ספירה זו הייתה בטווח הזמן שמהשעה שש בבוקר ועד שש וחצי. משם צעדנו אל ה'אפעל-פלאץ', רחבת המסדרים, שאליה זרמו גם האסירים מהצריפים האחרים, מ'קומנדו 1' ועד 50. ברחבת המסדרים העביר אותנו ה'בלוק-עלטעסטע' לאחריותו של הקאפו. לאחר עמידת המתנה במשך כחצי שעה, שוב ספרו אותנו, ואת מניין אסירי עבודת הכפייה מסרו לידי ה'ארבייטס-קומנדו', צוותי העבודה.

ה'בלוק-עלטעסטע' וה'שטובן-עלטסטע' לא יצאו לעבודה מחוץ למחנה. עליהם הוטלה המלאכה להרכיב את ה'לאגער-ליסטע', רשימת האסירים שתחת פיקודם, ששימשה גם את נותני ההוראות למטבח ולאפסנאים, כדי שידעו בעבור כמה אנשים יש להכין מזון ובגדים.

פרק נט

יחידת בוני הצריפים

סדר מופתי שרר בכל הליכות המחנה. לא היה דבר שלא נעשה בדיוק גרמני רב; הכול נרשם. לכל פעולה היה זמנה, והיא נבעה מסיבה מתוכננת בקפידה. פרט לדבר אחד: הריגת יהודי. לדבר זה לא התחשבו בזמן, בתכנית או בכל עניין חשוב אחר. יכול היה היהודי להיות הטכנאי או המהנדס היעיל ביותר, וגם השעה הייתה יכולה להיות לא מתאימה בעליל – ובכל זאת רצחו אותו בלי התחשבות ובלי צורך ליתן על כך דין וחשבון.

קומפלקס המחנה הענק אושוויץ חולק לשלושה חלקים: אושוויץ 1 – הנהלת המחנה, שממנה יצאו התכניות והפקודות; אושוויץ 2 – מחנה ההשמדה, שבו תאי הגזים והקרמטוריום הגדול. כאן עלו על המוקד על קידוש השם מיליון ומאה אלף יהודים קדושים, הי"ד, ונשרפו לאפר במשרפות, בתעשיית המוות הנוראה בתבל, שפעלה בקדחתנות יומם ולילה; אושוויץ 3 – מחנה ריכוז לעבודת כפייה, כולל המחנות מונוביץ ובלכהאמר. אסירי המחנות עבדו עד כלות כוחותיהם. אלה שלא נשאו עוד את קושי השעבוד ומצאו בו מותם או נרצחו בידי הצוררים, נשרפו בקרמטוריום הקטן של המחנה.

אנחנו שובצנו במחנה אושוויץ 3. ברציף המסדרים הועמדנו לבחירתם של נציגי מפעלי התעשייה הגרמניים שפעלו בסביבה תחת דגלם של מחנות

אושוויץ. מנהלי העבודה נזקקו לפועלים למגוון פעולות: 'קומנדו בארקן בוי מונוביץ' (צוות בינוי צריפים, מונוביץ); 'אייזנבאהן אונטערבוי' (בינוי מסילת הברזל – תשתית תחתית); 'אייזנבאהן אובערבוי' (בינוי מסילת הברזל – תשתית עילית); 'שטראסן בוי' (Strassenbau סלילת רחובות); 'צעמענט-קומנדו' (צוות מלט); 'שאטערשפליט אונד קליינע שטיינער קומנדו' (צוות אבנים דקות וחצץ) ועוד. הקאפו החזיק רשימה מסודרת של הפועלים הנדרשים, ועם ה'יודען עלטערסטע', זקן המחנה, הם ניתבו את הפועלים לעבודות.

אבא ואני מצאנו את עצמנו משובצים לעבודת 'מפעלי בונה מונוביץ', 'אי-גה פארבן' (Ig-Farben). הציבו אותנו ב'קומנדו בארקן בוי מונוביץ', היחידה הממונה על בניית צריפי המחנה של אושוויץ 3. המחנה ביסודו היה קסרקטין של הצבא הפולני מימי מלחמת העולם הראשונה. חברת הבנייה מונוביץ קיבלה עליה את עבודות הרחבת המחנה והוספת צריפים רבים נוספים לקליטת אסירים ושבויי מלחמה רוסים, שהגיעו בהמוניהם, ואנו היינו עובדי הכפייה הזולים שהועמדו לרשותה.

עם השלמת חלוקת הפועלים נפתחו שערי המחנה ויצאנו לדרך.

מונוביץ, עד היום הזה
המחבר, בביקורו באושוויץ, על רקע מפעלי מונוביץ, הפועלים במלוא תפוקתם

משרכים רגליהם
גדודי עובדי הכפייה האומללים צועדים אל מקום העבודה

עשר משאיות המתינו לקליטת הפועלים האסירים ששובצו ביחידת בוני הצריפים. לכל משאית הועלו בצפיפות כשלושים אסירים. חלק מהם ישבו על הספסלים שהיו קבועים בצדי המשאית, ואילו האחרים נאלצו לעמוד. הנסיעה הייתה קצרה: כעשר עד חמש-עשרה דקות, עד מתחם העבודה. ה"לוקסוס" של נסיעה לעבודה לא התקיים לאורך ימים. בזמנים מאוחרים יותר נדרשנו בכל יום ללכת ברגל את הדרך הלוך ושוב, צעדה שנמשכה יותר מחצי שעה בכל כיוון.

מניחי היסוד

עבודתי הראשונה הייתה חפירת התשתית ליציקת יסודות הצריפים. במקום שבו נועד הצריף להיבנות שורטטה מסגרת, כחמישים מטרים אורכה וכעשרה מטרים רוחבה. לאורך הקו היה עלינו לחפור תעלה בעומק חצי מטר וברוחב חצי מטר, ולתוכה היו עתידים לצקת את יסודות הצריף.

האדמה הייתה בוץ סמיך וקשיח, וקשה מאוד היה לחפור בה. לצורך החפירה עבדו בשתי חוליות: הראשונה פצעה וחוררה את האדמה באמצעות את שקצהו האחד ברוחב ארבעים סנטימטר וקצהו האחר מחודד. כדי להיטיב לתקוע את האת באדמה, היו בוטשים בו בנעל.

בקרב מפקחי האס-אס היו כמה רשעים ארורים במיוחד, שלא הרשו להיעזר בנעל כדי לתקוע את האת. הם טענו שהנעל עלולה להתרפט מפעולה זו ותבעו לעשותה רק בכוח הגוף, על ידי נעיצת האת באדמה בכל הכוח.

האדמה הייתה בוצית, ולעתים, אחרי שתקעו בה את האת היה קשה לחלצו ממנה.

פעמיים-שלוש הייתה צריכה החוליה הראשונה לחורר את האדמה כדי לאפשר חפירה בהמשך. החוליה השנייה המשיכה את החפירה באמצעות אתים רגילים. את העפר שנאסף על האת היו מניפים בתנופה עזה, כדי לסלקו הרחק ככל האפשר משטח הבנייה.

בהתחלה שיבצו אותי בחוליית נועצי האת הראשונים, אולם עד מהרה ראו מנהלי העבודה כי מלאכה זו היא למעלה מכוחותיי, ועל כן העבירוני לחוליה המשלימה.

פועלי ה'צעמענט-קומנדו' נדרשו להעביר את שקי המלט אל מערבל הבטון, ובו-זמנית הביאו אנשי ה'שאטערשפליט און קליינע שטיינער קומנדו' את החצץ אל מכונת הערבול, ואנשי ה'זאמד-קומנדו' (צוות החול) הביאו את העפר, לצורך הכנת הבטון.

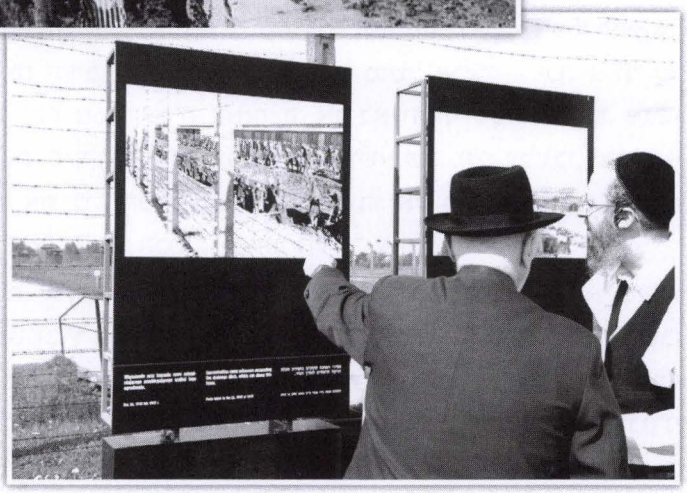
נוסחת הבטון של יסודות הצריף הייתה תערובת של שק מלט אחד עם חמישה שקי עפר גס וחצץ.

בהתחלה כינו את פועלי המלט: 'צעמענט-קומנדו 20 יודען' (צוות המלט, 20 יהודים), אולם בהמשך נאסרה לשימוש המילה 'יהודים', ומאז רווח הכינוי: 'צעמענט-קומנדו 20 העפטלינגע' (צוות המלט, 20 אסירים).

את הבטון המוכן יצקו אל התעלה החפורה, בעומק עשרה סנטימטרים. כאשר יבשה חגורת הבטון הוסיפו מעליה שלוש-ארבע שורות של לבנים שהובאו מה'ציגל-קומנדו' (צוות לובני הלבנים), וזה היה יסודו של הצריף.

יסודות לצריפי הכליאה
גדודי אסירי המוות חופרים ומכינית תשתית לצריפים חדשים למחנה

אל נוכח החפירות
המחבר בביקור באושוויץ, מצביע לפני בנו על תצלומי חפירת התעלות

שק המלט כבד ממני

מאחר שיציקת חגורת הבטון ובניית שורות הלבנים הייתה מהירה מקצב הבאת המלט והחצץ, שלחונו אל ה'צעמענט-קומנדו'. התייצבנו בשורה ליד משאית שממנה פרקו שקי מלט. משקלו של כל שק היה חמישים קילוגרם, ואדם יחיד לא היה יכול להרימו. במרומי המשאית עמדו שני פועלים, והם הנחיתו את השק על גבו של האסיר שהגיע תורו. האסיר היה מכופף את גבו ככלי קיבול, כדי לקלוט את השק.

למראה השק הכבד המוטל על גבו של אדם אחד, בעוד לפחות שני אנשים נחוצים להרימו, נזכרתי במה שלמדתי בפרשת המרגלים. שם (במדבר יג כג) אומר רש"י הקדוש, על פי חז"ל, כי מטען שמסייעים לאדם להעמיס על שכמו, יכול להיות כבד פי שלושה ממשקלו של מטען שאדם מסוגל לשאת אם ירים אותו לבדו.

אסיר אחר אסיר קרבו אל המשאית, והשקים הונחתו על גבם. גם תורי הגיע, אבל אני לא הייתי מסוגל לשאת שק שמשקלו חמישים קילוגרם, גם אם הטעינו אותו עלי. על כן, ברגע שהניחו על גבי את השק קרסתי תחתיי והשתטחתי על האדמה, כאילו הייתי דף נייר. הרגשתי כי כאן העולם נגמר. מכאן לא אוכל לקום עוד.

קריסתי עוררה בהלה בקרב היהודים שסביבי, והם מיהרו לצוות עלי להתנער מיד ולקום, כי אם יקרב איש האס-אס ויראני מוטל ארצה – יכה אותי עד מוות. הבנתי אל נכון את חומרת האזהרה, אך לא הייתי מסוגל לקום. ניגשו אלי אפוא שני יהודים יקרים, אחד מהם בעודו נושא שק מלט על גבו, והרימוני מעפר. הם נטלו את שק המלט "שלי" והובילוהו אל מערבל הבטון, כשהם ממלמלים לעצמם את לשון הכתוב: "עזוב תעזוב עמו".

מפקח העבודה, ה'קולונען-פיהרר' (מנהל הקבוצה), יהודי יקר ונפלא ששמו טארנובסקי מסוסנוביץ שבפולין, ראה זאת והבין כי אני שרוי בסכנה, שכן אחת מן השתיים צפויות לי: או שאמות מתוך כובד העבודה, או שאיש אס-אס יטען כי נרפה אנוכי מעבודתי ויכה אותי למוות. על כן הוא מיהר להעבירני לחוליית ה'ציגל-קומנדו'.

ולבנים אומרים לנו עשו

בחוליית ה'ציגל-קומנדו' היה עלי לחבור אל מעבירי הלבנים מהמשאית אל אתר בניית הצריפים. בידי כל נושא סבל ניתן קרש שבשני צדיו נחקקה שקערורית להחזקה מיטבית, ופועל מיוחד הטעין על הקרש עשר לבנים כבדות, שני קילוגרמים וחצי משקלה של כל אחת מהן.

בהגיע תורי חשתי כי משקל של יותר מעשרים וחמישה קילוגרם הוא מעבר לכוחותיי. לא יכולתי לזוז עם המטען יותר מכמה צעדים.

כובד אבן
האומללים
נושאים בקושי
רב את הלבנים
הכבדות

ה'קולונען-פיהרר' טארנובסקי הבחין בכך מיד והסיר שלוש לבנים מן המטען. גם לאחר מחווה זו היה המשא כבד מאוד, אך יכולתי לשאתו.

במתחם התהלך אנה ואנה איש אס-אס מרושע. הלה הבחין כי אני נושא מטען מופחת משקל ועצרני בשאלה: "מה זאת שאינך נושא את מלוא המכסה?!"

ניסיתי להיתמם ולטעון: "ניגשתי ככולם אל המקום שבו מטעינים את הלבנים, וכל מה שהטעינו על הקרש אני נושא!... איני יודע על משהו שחסר..."

"עליך להתלוות עמי אל מפקח העבודה!" קבע הצורר.

בשתי דקות ההליכה המפוחדת עברו בלבי מחשבות: מי יודע מה עלול הרשע הזה לעולל לי! והנה ניצבנו יחדיו לפני מפקח העבודה, ה'קולונען-פיהרר' טארנובסקי.

"עקבתי וראיתי כמה פעמים", הכריז הצורר, "כי הברנש הקטנצ'יק הזה לוקח רק שבע לבנים, והרי קיימת הנחיה שכל נושא לבנים חייב לסחוב עשר לבנים בכל פעם!"

"הער אובערשר-פיהרר!" (הער - אדון. אוברשרפיהרר - דרגה מקבילה לסמל) נטל עליו טארנובסקי את מלוא האחריות, תוך סיכון עצמי ממשי, "אני הוא שנתתי לו רשות לכך, שכן הוא החלש מכל הצוות כאן!"

בחמת זעם ניגש הרשע אל טארנובסקי ותלש שתי תלישות עזות באוזנו, כשהוא צווח: "אין לך שום סמכות להחליט על מכסת המטען! ההוראה של מנהל הבינוי היא שכל סבל חייב לשאת עשר לבנים!"

צדיק נפלא היה טארנובסקי. למרות העונש והעלבון שספג, הוא המשיך לחרף נפשו כדי להצילני.

המשכתי לעבוד בסחיבת הלבנים. בשעות הראשונות היה קצת כוח במותניי לשאת את קושי השעבוד, אך כאשר הגיעה השעה עשר, עשר וחצי, אחת-עשרה, הרגשתי כי כשל כוחי. נשאתי תפילה חרישית לבורא עולם: "אנא, אבינו שבשמים, שמע קולנו, חוס ורחם עלינו! אל תשליכנו מלפניך, ככלות כוחנו אל תעזבנו!"

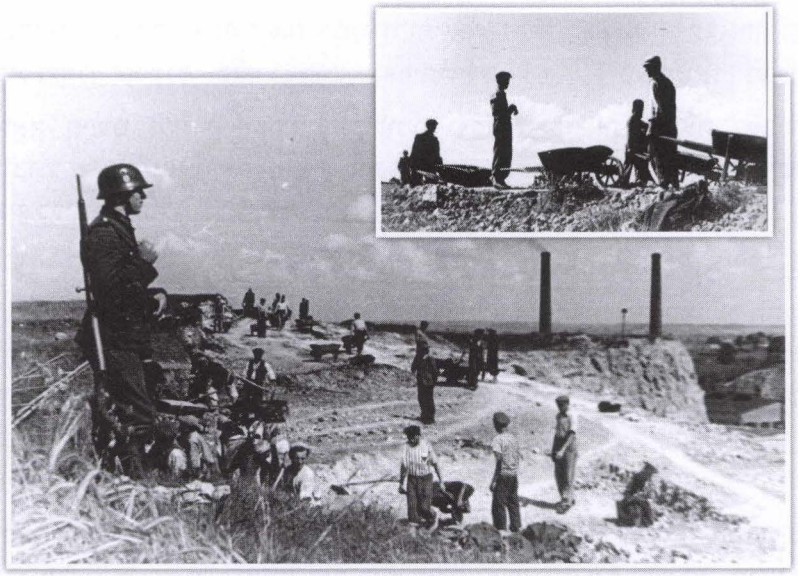
את התפילה שבקעה מקירות לבי לא ראה טארנובסקי וגם לא שמע, אבל בורא עולם שמע וקיבל! בחסדי שמים הבחין טארנובסקי בתשישותי והעביר אותי לעבודה קלה יותר, בצוות מערבל הבטון. "שם לא תצטרך לסחוב, ויהיה עליך רק להוביל בטון מוכן ממקום למקום", הסביר בנדיבות.

לבל אטבעה בטיט

הופקדתי אפוא על העברת הבטון המוכן, ממכונת הערבול אל מקום יציקתו ביסודות הצריפים ההולכים ונבנים. תחילה סחבתי כמו כולם, שני דליים מלאים במלט, אך עד מהרה ידעתי כי לא אוכל להחזיק כך מעמד, וברור שאתמוטט בעבודה המפרכת.

פניתי אל ה'קולונען-פיהרר' של צוותי מכונת הערבול, יהודי ששמו בעטער ומוצאו בעיירה פולנית הסמוכה לגבול צ'כיה. הוא היה "מלאך" ושמר על אסיריו היהודים כעל בבת עינו, אף שלא אחת הוכה קשות בידי הנוגשים המרושעים. הודעתי לו כי איני מסוגל להמשיך עוד. הוא ידע את הסכנה המידית המרחפת עלי אם אחדל מן העבודה, והשיבני: "אתה חייב להמשיך!"

אך אני בשלי: "יודע אני כי הנני חייב, אבל זה למעלה מכוחותיי!"

מהערבול אל המריצה
עבודה בשני שלבים: הכנת המלט והעברתו במריצה אל מקום היציקה

הביט בעטער כה וכה, כמחפש מהיכן תבוא הישועה, הבחין במריצה ניצבת בסביבה, הצביע עליה והורה לי: "שפוך את המלט לתוך המריצה והובל אותה אל מכונת הערבול!"

גם העבודה הזאת לא הייתה מהמלאכות הפשוטות. כל הסביבה הייתה מלאה טיט ובוץ, ולכן הונחו קרשים על גבי הקרקע, ועליהם נעו המריצות. היה עלי להוליך את המריצה הגדולה, הנעה בעזרת גלגל קדמי אחד, על גבי קרש צר, ולשם כך נדרשתי לתמרן בזהירות, לבל תתהפך המריצה.

לעתים, זהירות יתר גורמת תאונות, וכך, בעקבות תנועה לא מדויקת אחת, התהפכה המריצה שבידי וכל הבטון נשפך ארצה.

כמו משום מקום צץ מאחוריי איש אס-אס שראה את שאירע. הוא הביט חליפות בי ובשלולית הבטון, ודמי אזל מפניי. בטוח הייתי כי הוא עומד להרוג אותי במכות, פשוטו כמשמעו, או שיבחר לעשות את העבודה "בקלות", באמצעות כדור אחד.

בחמת זעם תחב הצורר את המשרוקית לפיו והחל לשרוק עזות. אחר החל קורא בקול: "קולונען-פיהרר, קולונען-פיהרר! Sabotage! – סאבוטאז'! חבלה!"

זאת הפעם הייתה הקריאה 'קולונען-פיהרר!' קריאת הרגעה בעבורי... העובדה שאיש האס-אס מזעיק את הקאפו ואינו יורה בי לאלתר, בישרה שאין בכוונתו להרגני.

מנהל העבודה, הצדיק בעטער, נזעק אל השטח והביט לראות איך ייפול דבר.

בהגיעו ציווה עליו הצורר להכותני, כעונש על הבטון שנשפך. בעטער התקרב אלי בתנועה מאיימת כביכול, ובדמעות בעיניו הניף את כף ידו כדי לסטור על לחיי כמה סטירות, כשהוא משתדל להנחית את היד בעדינות, כדי למזער ככל האפשר את הכאב, אך זאת באופן שהצורר לא יחוש בכך, אחרת – אוי לו ואבוי לו!---

למרות הזהירות שנקט הבחין הצורר שה'קולונען-פיהרר' מכה אותי "כמו יהודי" ולא כמו רוצח... בחמת זעם הוא הורה לו להסיר את משקפיו, ואז הניף ידו וסטר על לחיו סטירה עזה ונוראה, ולא הסתפק בזאת אלא הוסיף מכות אכזריות וקשות, עד שבעטער נפל ארצה, מתעלף כמעט.

"עתה קום על רגליך!" ציווה עליו הרשע המתועב, "זה היה רק שיעור לדוגמה! הראיתי לך כיצד מכים, ועכשיו עליך לתרגל את השיעור! קח את הבחור והכה בו כמו שלימדתי אותך!"

בעודו מתכונן להכותני כציווי חיית הטרף, לחש לי היהודי הצדיק הזה: "עליך להקים קולי-קולות נוראיים, כדי שייראה שאני מכה אותך מכות שאי אפשר לסבלן!"

ה'קולונען-פיהרר' הכה אותי שוב בפניי, וגם הפעם עשה זאת ברחמנות, אך אני זעקתי מרה והקימותי קולות שבר קשים ומזעזעים, כדי שתנוח דעתו של הרוצח צמא הדם, והוא יסיק שהמכות חזקות דיין!---

קרון במדרון

היקפי הבנייה העצומים במחנה ובסביבותיו הובילו לצורך לכרות כל העת אבנים וחצץ. את רכס הגבעה הגדולה כרסמו בעזרת פיצוצי דינמיט: חור אחר חור נקדחו בהר ומולאו בדינמיט. לאחר מכן התרחקו הפועלים מהשטח, תקעו

מהמחצבה על גבי המסילה
עבודת פרך של חציבת האבנים האימתניות

בחצוצרה להתריע מפני הפיצוץ, ופוצצו את הדינמיט. כך התפוררו קטעים מההר והיו לנשורת אבנים גדולות וקטנות.

את האבנים, שקוטרן כחמישים סנטימטרים האחת, וכן את החצץ – היה עלינו לשנע אל תחתית הגבעה. מלאכה זו נעשתה באמצעות 'טוצ'קה', קרוניות שנעו במורד על מסילת ברזל צרה. כחמישים-שישים קרוניות פעלו ללא הרף בשינוע זה.

בהתחלה היה עלינו להעלות את הקרוניות הריקות במעלה הגבעה, אחר כך להטעינן, ולבסוף להוריד את הקרוניות הכבדות בזהירות, במורד המסילה. בראשית הירידה דחפנו את הקרונית, אך משהחלה צוברת תאוצה, היה כורח לעצור את דהרתה באמצעות מקלות עץ שתקענו בשיפוע שבין המסילה ובין גלגלי הקרונית.

פעמים רבות לא הצליחו עובדי הכפייה האומללים לעצור את דהרת הקרונית העמוסה, והיא דרסה אותם למוות או פצעה אותם קשות.

גם אני ניסיתי לבלום, באמצעות מוט העץ, את הקרונית המידרדרת במהירות, אך גופי הקטן והחלוש לא עצר כוח לעצור את הקרונית. גם כאשר

קרוניות האבנים
האסירים האומללים בעבודות הכרייה והובלת הקרוניות הכבדות מנשוא

נתליתי על העץ לא הועיל הדבר, שכן משקלי היה זעום, משקל שק עצמותיי... נגררתי אפוא עם הקרונית במהירות, וכמעט שנעשיתי לגל עצמות. ברגעים הנוראים ההם זעקתי אל ה' והתחננתי להצלה.

ברגע האחרון הצליח אחד הפועלים לתקוע את מוט העץ שלו בגלגלי הקרונית שלי ולבלום את הידרדרותה, וחיי היו לי לשלל.

המייסטר לא היה מרוצה. במקום לרחם, הוא התקצף והחל לזעוק: "סאבוטאז'! חבלה!" ובמלוא ריאותיו שרק במשרוקית, כדי להזעיק את ה'קולונען-פיהרר'.

בנס גדול שרדתי את התקרית האומללה הזאת, לאחר שה'קולונען-פיהרר' התחנן בפני המייסטר שלא יגיש תלונה לפני איש האס-אה, יען באמת לא הייתה כאן כוונת זדון, אלא תקלה אומללה.[1]

טארנובסקי ראה בסבלותיי וסילק אותי מהזירה המסוכנת של הובלת האבנים. חלף זאת הוא הציבני במשמרת של ניפוי החול והאבנים. בתפקיד זה היה עלי לנפות את העפר הגס מהעפר הדק. תלולית גדולה של אבני מחצבה גרוסות לעפר נערמה מימין, ואני הייתי צריך לשפוך מן העפר אל רשת ברזל גדולה שהוצבה בשיפוע, וכך לנפות את העפר. העפר הדק יותר עבר בחורי הרשת, והוא יועד לשימוש בתעשיית הטיט, ואילו את העפר הגס העבירו למכונת ערבול המלט.

גם עבודה זו לא הייתה קלה, אולם אותה יכולתי לעשות, ובדרך זו להמשיך לשרוד.

בימים שבהם הופקד עלינו איש אס-אס אוקראיני או ליטאי הוכפל סבלנו בעבודה הקשה הזאת, שכן צוררים אלה היו ממצים את האכזריות עד תום, והיו גרועים הרבה יותר מעמיתיהם הגרמנים. כאשר נשאנו דלי ריק כדי לחזור ולמלאו, הם לא הרשו לנו ללכת בצעדים רגילים, חלילה, אלא היו גוערים בנו בחייתיות ומצווים: "לויפען!" (לרוץ!)

בעבודת צוות בינוי הצריפים במונוביץ הועסקתי כשבועיים-שלושה. אחר כך עבדתי ב'אייזן-באן אובער-באו' Eisenbahn-Oberbau, בניית מסילות הרכבת.

כמו הזקנים במצרים

בשכבי בלילות על הדרגש, מותש, מעונה וחבול, הפליגו רעיוניי אל פרשת שמות, שבה מספרת התורה על שוטרי בני ישראל, שהוכו בידי הנוגשים במצרים על שלא לחצו על העבדים היהודים האומללים להשלים את מכסת הלבנים. בגלל מסירות נפשם זכו השוטרים היקרים ההם להיות משבעים הזקנים – זקני ישראל הסנהדרין, שרוח משה רבנו הואצלה עליהם!

---

1) איני זוכר אם ה'קולונען-פיהרר' באירוע זה היה טארנובסקי או יהודי אחר, ששמו בורסטין, שגם הוא היה מלאך והציל יהודים.

והרי זה בדיוק מה שעשו טארנובסקי ובעטער כאשר ספגו את העונש בעבורי על מאמציהם להקל עלי מעומס הלבנים והמלט, ועל התעלמם ביודעין מהמכסות שקצבו הצוררים!

עד היום, שנים רבות לאחר מכן, אני מספר בליל הסדר לילדיי ולנכדיי את סיפור זקני ישראל יקרים אלו, טארנובסקי והקאפו בעטער, כדי לחיות עם צאצאיי, בפועל ממש, את אשר אנו אומרים בהגדה של פסח: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים!" מי כעמך ישראל, שהעמיד צדיקים מאירים כאלה בתקופות חשוכות ואפלות!

פרק ס

לילה טוב ולהתראות!

מרחשוון-כסלו תש"ב, אוקטובר-נובמבר 42'

מדי יום ביומו עברנו תלאות. אבא ואני השתדלנו להיות באותו 'בארק' וגם באותו 'קומנדו', אך לא הועסקנו באותה קבוצת עבודה. הקאפו המליץ שכך יהיה, כדי שאם חלילה יתנכלו הצוררים לאחד מאתנו, לא ייאלץ האב לראות בצרת בנו ולהפך.

ידענו אל נכון כי בכל רגע עלולים הרשעים להפריד בינינו ולשלוח אותי או את אבא למקום אחר, אף אם עדיין לא אל המוות.

לכן, מדי לילה, כאשר התארגנו לשינה אחרי יום של עבודה ומכות, שרק הגיהינום של אושוויץ יודע לספק, נהגנו להיפרד איש מעם רעהו בברכת "א גוטע נאכט... דער אויבערשטער זאל העלפן, מ'זאל זיך געזונטערהייט ווידער זעהן" (לילה טוב... יעזור ה' שנתראה גם מחר בבריאות), ובבוקר שוב נפרדנו, בברכת "א גיטן טאג, דער אויבערשטער זאל העלפן, מ'זאל זיך געזונטערהייט ווידער זעהן".

מדי יום ביומו הוסיף אבא והאציל עלי בברכת הפרדה הזאת את ברכת כהנים: "יברכך ה' וישמרך..." והתפילה שנבעה מקירות לבו הטהור, אכן נתקבלה במרומים!

שק מלט כ'טלית קטן'

קור נורא החודר עד לשד העצמות הצמית אותנו במונוביץ. זה היה בחודשים מרחשוון-כסלו תש"ב, אוקטובר-נובמבר 42'. הבגדים המינימליים של המחנה לא הצליחו להגן עלינו מפני הצינה, וחששתי פן אחלה ואמות מן הקור הגדול.

יהודים מהמחנה הציעו לי לעשות שימוש בשקי מלט ריקים ליצירת חולצה מאולתרת. השקים היו עשויים כחמש עד שבע שכבות של נייר, והיו יהודים שחוררו בהם חור להעברת הראש, פתחו בצדדים מקום לזרועות, וכך לבשו את השק כאילו היה, להבדיל, 'טלית קטן', בלי הציציות, למגינת לב. את שולי ה"בגד" היו קושרים בחוט, כדי להדקו אל הגוף.

"בגד" כזה שמולבש מתחת החולצה אינו נוח, אך בכוחו לבודד את הגוף במקצת מפני הקור המקפיא.

אמנם גם בלבישת השק הייתה טמונה סכנה: הצוררים מִחזרו כל פריט במחנה, וגם את השקים הריקים אספו לצורך מילוי חוזר. איסור חמור היה לקחת שק ריק, ומי שנתפס מחזיק "רכוש" כזה הואשם באישום חמור ביותר: גנֵבה. ואולם סכנת הקור הייתה גדולה ומוחשית מסכנת התפיסה, ועל כן הסתכנו בה, אך כאשר נערכה ביקורת פתע מיהרנו לחתוך את בגד הנייר פיסות-פיסות ולהשליכו ארצה, לבל יבולע לנו.

רחמים רבים היו נחוצים כדי שלא ימושו אותנו בעת הביקורת בכניסה למחנה. מפעם לפעם ערכו הרשעים חיפושים, שמא חלילה הצליח מישהו מאסירי הכפייה להשיג מאי-שם תפוח אדמה, לחם או טבק.

באחד הימים, בעמדנו בשער המחנה, הקפיאו את עורקינו בהודעה כי נערכת בזה בדיקה דקדקנית של כל הבאים. הבנתי כי אם ימששו את בגדיי ויגלו את השק – אני אבוד! בדומייה נשאתי עיניי למרומים, ובתחינה אילמת ביקשתי מהבורא שיצילני גם הפעם.

לפתע פתאום התגלגלה ממרומים הצלה: אזעקה המתריעה מפני התקפת מטוסים קרעה את האוויר, והגרמנים מיהרו לכבות את האור במחנה, בהתאם לצו ההאפלה לשעת חירום, והורו לכולם לדהור אל המחנה ולהתכנס בבונקרים.

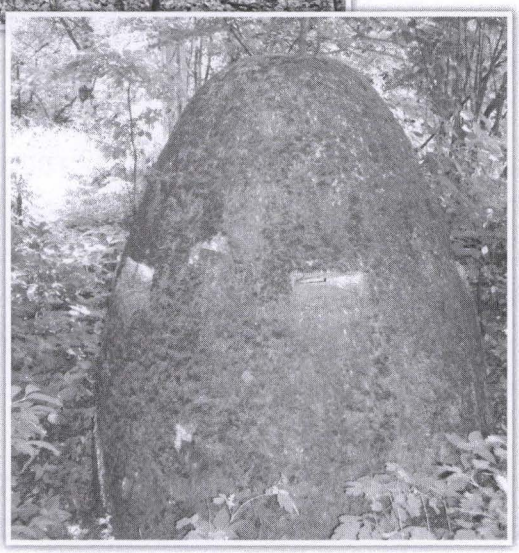
זה היה נס הצלה נפלא! אבינו שבשמים ריחם עלי, פיתח שקי ויאזרני שמחה.

בונקר המחסה הגדול
המחבר, בביקורו באושוויץ, בתוך הבונקר

באותו ביקור, מחוץ לבונקר

בונקר נקודתי
בלכהאמר.
מחסה קטן מפני הפצצות

פירוק שרשראות הטנקים

הצבא הגרמני היה זקוק נואשות לגומי. מהחזית הביאו אל המחנה שרשראות של טנקים פגועים של הצבא הרוסי. כל קטע שרשרת היה באורך מטר, ואנחנו נדרשנו לפרק ממנו את הגומי.

מהר מאוד למדתי את העבודה המפרכת. החזקתי בידי מעין מברג מעוקל בקצהו, ובאמצעותו משכתי את הגומי בחזקה ותלשתי אותו. פעולה זו הייתה מסוכנת מאוד, שכן לעתים קרובות החליק הגומי או המברג, והפועל נפגע ממכה רבת עצמה.

העבודה הקשה הזאת הייתה גם מדכאת מאוד, שכן כמויות עצומות, בלתי נתפסות, של שרשראות טנקים רוסיים מושמדים הגיעונו, ואנו הבנו את משמעות הדבר: הצוררים הנאצים הצליחו לפגוע בכלים רבים לאין-מספר של הצבא הרוסי!

אל הגיהינום ברכבות רגילות

בימים שבהם הגענו אל המחנה הובאו אליו גם יהודים מהולנד הכבושה בידי הנאצים. למרבה ההפתעה ראינו אותם יורדים מרכבות רגילות. ייתכן שלא היו לגרמנים רכבות משא להובילם בהן, אך ייתכן שהשימוש ברכבות אלה נועד להשלמת תרגיל ההונאה, שביקש להציג לנוסעים שהם נוסעים למקום עבודה מוסדר.

היהודים האומללים שהגיעו מהולנד, הועלו לרכבות במחנה הריכוז וֶסְטֶרְבּוֹרְק (Polizeiliches Judendurchgangslager Westerbork) שבהולנד, שהגדרתו הרשמית הייתה: 'מחנה המעבר המשטרתי ליהודים'.

רבים מהם היו מפונקים וענוגים, והם הגיעו אל הגיהינום היישר מחיי שלווה ונחת, שלא כמונו, שבטרם הגיענו למחנה עברנו טלטולים ותלאות לאין-מספר. באצילותם לא הסכינו יהודי הולנד ליחס מחפיר שכזה, ולא היו מסוגלים כלל לעבוד בעבודת הפרך שדרש המחנה.

בקבוצת היהודים ההולנדים היה 'קאפו' יהודי ששמו הירש, קצין בדרגת אובר לויטנט (סגן) ששירת בצבא ההולנדי במלחמת העולם הראשונה. בראותו

איך אחיו בני ארצו נופחים נשמותיהם בהמוניהם, בעוד הנאצים "מעודדים" את מותם, בהחשיבם אותם חסרי כל יכולת לעבוד, פעל במשחק כפול במאמץ להצילם: הוא היה מכה בעדינות את היהודים שניתנו למרותו, כדי שיעבדו, וכך יראו הצוררים כי הם מסוגלים לעבוד ובעלי ערך. הרוצחים שראוהו רודה באחיו היו מרוצים. העריכוהו גם יהודים שידעו מה מסתתר מאחורי הכסות האלימה במקצת שלו.

איש עברי מאחיו, מוכה!

כחודשיים לאחר בואנו לאושוויץ הגיע עם קבוצת מגורשי הולנד יהודי בעל כוח, יאפי Joppy שמו, שהתפרסם כאלוף מדינת הולנד בהיאבקות. איש מוצק הוא היה, מאה ועשרים קילוגרם משקלו. בראותו לראשונה איש אס-אס מכה יהודי, התקומם יאפי בפלצות וטען: "אסור להרשות את זאת! הרי זה נוגד את האנושיות! הן בכוחי לקחת שני אנשי אס-אס ולמחוץ כל אחד מהם בידי האחת!"

לשמע דבריו הזהירוהו: "אל תתחיל להתקומם, כי יעלה הדבר בהרוגים!" אולם הוא לא שעה לדברים, נטל איש אס-אס ומחץ אותו עד מוות כמעט. הלה השמיע שריקות עזות במשרוקית שהחזיק בכיסו, וחבריו חשו לעזרתו במהירות, הקיפו את יאפי משמאל ומימין והיכו אותו כמעט עד מותו.

לאחר מכן פינו את יאפי משם, והוא לא נראה עוד.

עדויות איוב

סמוך למחנה שבו היינו אסורים, החזיקו הגרמנים את שבויי המלחמה במחנות נפרדים: מחנה לחיילים אנגלים, מחנה אחר לצרפתים ומחנה שמור במיוחד לשבויי מלחמה מהצבא האדום, הרוסי. על הרוסים הקשוחים, המועדים לפעולות אמיצות ולניסיונות בריחה נועזים, הופקדה שמירה כבדה - ייתכן שהיא הייתה כבדה מזו שהוצבה על האסירים היהודים. הגרמנים אסרו כל קשר או שיחה בין קבוצות השבויים וכן בינם ובין האסירים היהודים.

למרות האיסור החמור והסכנה שבדבר סיפרו השבויים הרוסים על שחיטות היהודים בכל רחבי אירופה. שפה משותפת הייתה להם עם יהודי פולין

שבקרבנו, שהיו מהם ששלטו בשפה הרוסית. מפיהם שמענו בשורות איוב כי עלה הכורת על יהדות פולין ורוסיה, ושמועות אלו דיכאו את רוחנו עד עפר.

השבויים הרוסים היו חיילי הצבא האדום ששירתו באזורים של פולין שסופחו לרוסיה בהסכם ריבנטרופ-מולוטוב – רוסיה הלבנה, אוקראינה, בעיקר – אזור קייב; אזור קרים, ובמיוחד סבסטופול ואודסה. הם סיפרו לנו כי בעיניהם חזו את אשר עוללו הצוררים הגרמנים ליהודים בכל מקום בואם: הרוצחים סרקו בשיטתיות אזור אחר אזור, עקרו את היהודים מבתיהם וירו בהם למוות, וכך נרצחו מיליוני יהודים בידיהם השטניות!

הידיעות המרות האלה השפיעו עלינו קשות. בעקבותיהן הבנו ביתר בהירות כי העולם התמוטט על יהדות אירופה, ושום דבר לא ישוב עוד להיות כפי שהיה לפני המלחמה!

מחנה הפועלים הגרמנים

במרחק כעשרה קילומטרים ממחנה מונוביץ שכן מחנה הצריפים של 'ארגון טוט' (Organisation Todt), ארגון ממשלתי שהקימה גרמניה הנאצית ב-33', על ידי פריץ טוט, המפקח על הדרכים ושר החימוש והתחמושת של השלטון הנאצי. הארגון עסק במיזמי בנייה גדולים ובסלילת כבישים. בשיא פעילותו הוא העסיק כמיליון ושלוש מאות אלף פועלים, מהם כמיליון עובדי כפייה.

במחנה 'טוט' הועסקו בעיקר פועלים גרמנים, ועם עובדי כפייה יהודים מהמחנות האחרים הם ביצעו עבודות של סלילת כבישים. מאוחר יותר שונה שם המחנה ל'רייך אוטו-באן לאגר' Rab-Lager, Reichs-Autobahn-Lager (מחנה שירות סלילת הכבישים לתעבורה גלגלית של הרייך, להבדיל מתעבורה של רכבות).

גם אותנו העבירו למחנה ההוא, ולימים צורפו אליו גם יהודים הולנדים והוא התמלא עד אפס מקום. משהועברנו לשם הוקף המחנה בגדרות גבוהות, הוסר ממנו השלט שהכריז על שמו 'טוט', ובמקומו נתלה שלט אחר, המכריז: 'Zal-Zwangs Arbeits Lager' – 'צאל צוואנגס ארבייטס לאגער' – מחנה עבודת כפייה צאל.[1]

1) השם המלא של 'צאל' היה Zal für Juden, 'צאל בשביל היהודים', או ביתר פירוט של ראשי

למעשה, בכל תקופת המלחמה לא היו לנו מגורים קבועים, ודאי שלא פינה אישית בטוחה להניח עליה ראשינו. הצוררים החליפו מעת לעת את מקום מגורינו, בהתאם לעבודות שנדרשנו לבצע. כך, כאשר הופקדנו על הצבת מסילות ברזל שהיו סמוכות לקבוצת צריפים במחנה מסוים, נערכו חליפין: אנחנו הועברנו לשם, ובמשך תקופה התגוררנו בצריפים אלה, ואילו דרי הצריפים ההם פונו ותפסו את מקומותינו בצריפים "שלנו".

התיבות ZAL: Zwangsarbeitslager für Juden - 'צוואנגס ארבייטס לאגר פור יודען', מחנה עבודת כפייה בעבור יהודים.

פרק סא

אוטמוט – אות-מות

תחילת נובמבר 42'

מבוקשים מומחי רצענות

כחודשיים לאחר בואנו למונוביץ הופץ במחנה כרוז, כי למפעל נעליים צבאיות מבוקשים סנדלרים ורצענים מומחים או אנשים הבקיאים בעבודות עור גס, כגון בעלי מלאכה בתחום התקנת חגורות עור ותיקים.

בהיות אבא ואני מומחים לעבודות עור, הצענו עצמנו לעבודה והובלנו למרחק כשלושים קילומטרים ממונוביץ, אל מחנה אוטמוט, שהיה אף הוא מוקף בגדרות תיל. בשערי המחנה הבחנו כי גם עליו מתנוסס השלט 'Zal' (מחנה עבודת כפייה Zwangsarbeitslager). באותיות קטנות יותר, זיהינו את השלט 'וויירטשאפט קומנדו שטאנדארט 1', וכן את הכיתוב: 'Kl Auschwitz Iii', הווי אומר: מחנה אושוויץ 3, חלק מקומפלקס המחנות של אושוויץ.[1]

מפעל הנעליים הצבאיות היה שייך לפירמה הצ'כית הענקית 'באטאווערק' Batawerk, שלאחר שהולאמה הוסב שמה לשם הגרמני הדומה: 'אוטוורק' Otawerk. כתשעים אחוז מתוצרת המפעל הזה היו נעלי עור צבאיות, וכעשרה

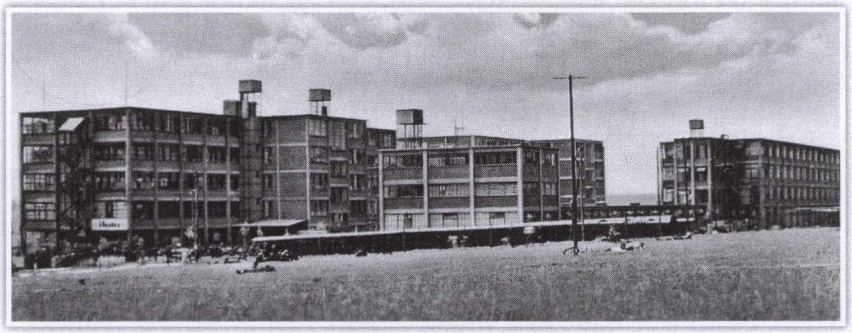
---

1) סימון המחנות בספרות רומיות העניק להם את השם 'אושוויץ וויירטשאפט רוימישע נומער' - ספרות רומיות.

אחוזים - נעלי אסירים מעץ בעלי גפה עליונה עשויה אריג. המפעל קיים עד היום, באותו מקום.

שישים ריבוא זוגות נעליים

הצבא הגרמני היה אז בעיצומה של אופנסיבה, מתקפה מתגלגלת אל עבי רוסיה הגדולה, ובמרכזה - הקרב על סטלינגרד. ימי החורף הקשים יצרו צורך דחוף לייצר במהירות שש מאות אלף זוגות נעליים צבאיות.

אוטמוט של באטא
מראה מפעלי הנעליים שבהם העבידו עד מוות את אסירי אושוויץ

אוטמוט, אסבול ואמלט
המחבר, בביקורו במחנה אוטמוט

הנעליים ממשיכות לרמוס
אוטמוט כיום. מפעל הנעליים הענק מייצר בחריצות. היש יודעים כי במקום נעשה רצח המונים?

אלפי פועלים יהודים, ולהבדיל, כחמש מאות גויים מחבל שלזיה העליונה, 'אובר שלזיה', הוכנסו אל מבנה ענק שבו יוצרו הנעליים. מתחם היהודים הובדל בגדר תיל מזה של הגויים.

בשל חשיבות ייצור הנעלים הועסקו הפועלים בשלוש משמרות: משש בבוקר עד שתיים בצהריים; משתיים בצהרים עד עשר בלילה, ומשמרת הלילה – מעשר בלילה עד שש בבוקר. כל זאת, כדי לספק את שש מאות אלף זוגות הנעליים הנחוצות לצבא הגרמני.

בעלי מפעל הנעליים שילמו תמורת עבודת אסירי הכפייה היהודים כרבע מהמחיר המשולם תמורת עבודת פועלים בשוק החופשי. בעבורם היו האסירים היהודים הון אנושי המתגלגל כאשפתות וממנו ניתן להפיק הכנסות עתק בהוצאות אפסיות.

את יריעות העור הכניסו אל ה'שפאלט מאשין', המכונה שהייתה חוצה ומפצלת את העור העבה לרוחבו, לשתי יריעות נפרדות.

היו שהועסקו בהכנת העור העליון של הנעל, הגפה. אחרים התעסקו בעור הפנימי, בעיבוד פנים הנעל והבטנה, והיו שייצרו נעלי עץ בעבור אסירי המחנות.

המכונות ששימשו להכנת הגפה, העשויה מעור עבה וקשיח, היו מועדות מאוד לתקלות, ובהיותי מומחה למכונות עיבוד עור, נקראתי רבות לתקנן. גם כאשר חסר אי-מי מן העובדים הגויים, שלחוני בדחיפות למלא את מקומו – לימים אחדים, ולעתים לשבוע.

באולם הענק שוטטו כל העת ארבעת ה'מייסטערס', מנהלי העבודה. ראש ומרושע מכולם היה ה'אובר מייסטר', קרעפס, מאובר שלזיה (שלזיה עיליתּ), איש נמוך קומה ושדוף, שהיה ממונה על כולם. הוא התמקד בעיקר בניהול הכנת תבנית הסוליה, אך אחריותו המרכזית הייתה מילוי מכסת הייצור.

הבעיה התמידית הייתה שהפועלים המורעבים והתשושים לא עמדו בקצב, והעריץ האכזרי הזה שפך חמתו על היהודים, כמובן.

על הכנת הגפה ניצח מנהל ששמו וינערט, איש גבה קומה, שלמרבה ההפתעה התנהג עם פועליו האסירים בקורקטיות ובעניניות.

ריחם עלי ה' ונשאתי חן וחסד בעיני ה'מייסטר' של הבטנה, דובא שמו. לעתים קרובות הוא הביא לי לחם, שלנוכח הרעב התמידי שכרסם בנו היה

נעליים למען המאמץ המלחמתי
יהודים עובדי כפייה מייצרים נעליים בפיקוח הנאצים

הדבר היקר ביותר עלי אדמות. את "הזהב החום" הוא הטמין באין רואים בסל של פסולת הייצור, ומשם הייתי "כורה" אותו.

בתשעה בנובמבר 42' ראינו את קלגסי האס-אה חוגגים. קודם לכן עבר ארגון הצוררים הזה משבר אמון חריף בינו ובין הפיהרר, היטלר, ורבים מאנשיו הוצאו להורג. בתשעה בנובמבר הם זכו להכרה מחודשת, ואת היום הזה הקפידו לחגוג.

ביום ה"חגיגי" הזה ראינו את המייסטר וינערט במדי אס-אה והוכינו בהלם. לא תיארנו לעצמנו שבמדים אלה עשוי להיות אדם הגון.

סוד תאי הגז

אחת לשבוע הגיע אל המפעל בנו בן השמונה-עשרה של וינערט, קלגס צעיר של ה'היטלר יוגנד'. בעין מרושעת הוא סקר את העובדים, ומול אלה שלדעתו לא עבדו כראוי, נבח: "איר געהערט זאפארט פערגאזט!" - אתם מועמדים להמתה מידית בגז!---

זו הייתה הפעם הראשונה ששמענו מפורשות מפי הממונים עלינו את המילים 'להיות מומתים בגז'. למרות זאת הבנו היטב את משמעות הדברים, וחרדה נוראה שיתקה אותנו.

אביו, וינערט, געד בו: "אתה מוכרח לחשוב רק על שש מאות אלף זוגות הנעליים שצריך לייצר! כל דבר אחר אינו אמור לעניין אותך כלל!"

אבא היה איש מקצוע מומחה בתחומו, שהרי היו לנו במפעל מכונות חיתוך 'שטאנץ', תבניות. עד מהרה הבחין וינערט במקצועיות וביסודיות של אבא בעבודה וראה כיצד הוא מנצל את העור, לבל יהיה בו פחת. בכך חסך אבא מעצמו מלקות, כי מי שלא השכיל לנצל את יריעות העור, וחתיכות של פחת הלכו לאבדון בעבודתו, נלקח בידי האובר מייסטר קרעפס אל המחסן, ושם הולקה באכזריות, בחגורות של המנוע.

וינערט, שבראש מעייניו הייתה התפוקה, טען באוזני הממונים עליו כי לפועלים חסר לא רק כוח אלא גם מוח, מפני שהם רעבים עד כלות הנפש, והציע שיוסיפו למחלקה נחוצה זו אוכל ממטבח הפועלים הגויים. ואולם שנאת ישראל הייתה גדולה אצלם מחשיבות התוצרת, והם דחו את הבקשה.

וינערט ביקש גם שיתירו לו למנות את אבא, המומחה מספר אחת של המפעל, לתפקיד המדריך המלמד את המלאכה לפועלים הגויים החדשים, אולם הממונים עליו אסרו זאת בתכלית.

"שלום עליכם" מקראקא

הצורך בכוח עבודה נוסף, הביא את הצוררים לצרף למלאכת ייצור הנעליים קבוצה של כשלוש מאות נערות ונשים צעירות, עובדות כפייה אומללות, שהובאו למחנה מגטו קראקא.

אסירות אלה הגיעו למחנה כחצי שנה אחרינו, ושוכנו בשני צריפים שהיו סמוכים לצריף שלנו אך גדר תיל גבוהה הפרידה ביניהם.

בליל השבת הראשונה לבואן הן שרו בצריף שלהן "שלום עליכם מלאכי השרת", ואנו, הסחופים והדוויים בעבודת הפרך, ברעב ובמוות, עמדנו נדהמים נוכח התופעה הזו, שלא פגשנו עד אז במחנה – ביטוי של שבת קודש. לא

ידענו מה עונש חלקו להן הצוררים, אבל זו הייתה הפעם היחידה והאחרונה של השמעת השירה.

האסירות היהודיות האומללות רצו מאוד להיטיב לעבוד במפעל הנעליים, בידען כי בעבורן זהו כרטיס חיים, ולו זמני. מי שאינו ממלא את מכסת העבודה המוטלת עליו - אחת דינו למות. ואולם הן התקשו מאוד להפיק את המכסה הנדרשת.

אחת האסירות, יהודייה כבת עשרים מקראקא, ששם משפחתה אוסטרי, לא יכלה בשום פנים למלא את המכסה. מאחר שבהיותי מומחה בתחום העור יכולתי ליצור יותר מהמכסה, החבאתי את העודף ומסרתיו לה, וכך הצלתי את חייה. כה עשיתי במשך תקופה, עד שעם הזמן היא רכשה את המיומנות והצליחה למלא את המכסה בעצמה.

אסירה יהודייה אחרת שהגיעה מקראקא אמרה לי כי המראה שלי דומה לאחיה הקדוש, איצ'לה הי"ד, שדמותו לא משה מנגד עיניה. משפחתה נחבאה במסתור בגטו, בבונקר מאולתר, והצוררים הנאצים תפסו אותם והעבירום לאושוויץ. אחרי אלה שניסו להימלט רדפו הצוררים בחמת זעם בעזרת כדורי המוות של רוביהם, ואחיה איצ'לה נפל שדוד לעיניה.

כשנה וחצי הייתי עם אבא באוטמוט, אף כי בתוך אותו פרק זמן כלולים זמנים שבהם שולחתי למחנות גוגולין, לאזי, אנאבערג - כולם תחת כותרת הגג 'אושוויץ וירטשאפט רוימישע נומער 3' Auschwitz-Wirtschaft III, וכולם בסביבות אושוויץ.

והנה החל ה'מייסטער' לאיים כי יתלונן בפני הממונים שתש כוחנו ואין אנו עובדים כראוי, ויבקש להחליפנו בעובדים חדשים, שכוחם עודנו במותניהם. לאחר כמה ימי איומים כאלה מימש ה'מייסטער' את איומו הרצחני, ובאתנו הסלקציה. זה התחיל בקריאה ה'מסורתית': 'אכטונג!' - זהירות!

בכל עת שאל הבאראק נכנס גרמני נושא תפקיד, ובמיוחד נושא תפקיד בכיר, היה הראשון המבחין בו נדרש על פי נוהלי המחנה להכריז: 'אכטונג!' בגרמנית, או 'או-ווא-גא!' באוקראינית, או 'פוזור!' בצ'כית, ואז כולם היו צריכים לעזוב כל עיסוק ולעמוד דום.

מתוך ההפכה
יהודי שהבונקר שבו הסתתר נהרס מעל ראשו, מגיח בבעתה הישר לידי הקלגסים

מהפחת אל הפח
יהודים בלובלין שנלכדו במרתף מסתור, נופלים לידי קצינים נאצים. דצמבר 1940

קטלניות עד מאוד היות הסלקציות. באחת מהן נגזר גורלו של קרובנו מאיר האמעל, שכן הצוררים מצאו אותו חלש מאוד עקב העבודה המפרכת בתנאי רעב. הוא נלקח מבין העומדים דום, ומאז לא נודע מה היה לו. הי"ד.

פרדוקס הפועלים המוכים

רשעים היו המעסיקים, אך בעיקר חמדני ממון. הם ניצלו כל דרך להפיק מהאסירים האומללים את המיטב ועם זאת לשלם לאס-אס סכומים נמוכים ככל האפשר: נותן העבודה היה מתלונן בפני אנשי האס-אס כי אנו עובדים לאט, ותובע כי יכו אותנו נמרצות כדי להחיש את עבודתנו ולהגביר את הפריון. דא עקא שהמכות הרצחניות לא אפשרו לפועל המוכה לעבוד כראוי. כדי לפתור את ההתנגשות הזאת באינטרס הכלכלי שלהם, לא אחת התלוננו המעסיקים בפני ה'ווירטשאפטקאמאנדא', 'הפיקוד העסקי' של האס-אס, אחראי צוותי העבודה, כי הפועלים אינם מסוגלים לעבוד עקב מכות הרצח שנותנים להם אנשי האס-אס. הם לא קבלו חלילה על עצם המכות המפרקות את עצמותיהם של הפועלים, אלא דרשו להפחית את התשלום היומי ששילמו תמורת הפועלים המוכים, שבשל המכות הם יעילים פחות...

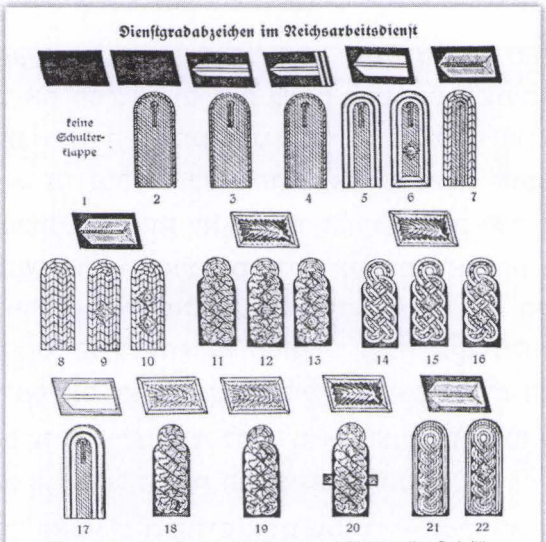
יש והמעסיק טען כי האסירים היהודים אינם מסוגלים להפיק את התוצרת הנדרשת, כי המחנה מספק להם מעט מדי מזון, והם רעבים וכחושים, ואז על פי דרישתו ועל חשבונו של המעסיק, סיפק המחנה לכל אחד מפועליו מנת מרק נוספת ותוספת לחם.

הושענא נתונה למכים

רעב כמו כולם היה אבא, אך שלא כמו כולם לא הסכים להתגעל במאכלות אסורים. נחוש היה להימנע מאכילת המרק, שאמנם היו בו רק שרידים זעומים, "חוטים" צפים של בשר, אך די בכך להטריפו. את הרב מבנדין לא רצה לשאול על המרק, כי את תשובתו כבר קיבל.

אבא אמר לי כי כל עוד נוכל לאכול אוכל חי ולא את תבשילי הטריפה של המחנה - נעשה זאת. הוא עקב בערנות והבחין כי ליד המטבח ניצבות חביות של כרוב חי מוכן להכנסתו אל סירי המרק. ניגש אפוא אבא אל אחד העובדים היהודים, הניח ארצה לפניו את שתי קעריות המרק, שלי ושלו, והלה שם לו בתוכן בתמורה כמה פיסות כרוב.

עיני הנשר הבולשות של אחד הנאצים חשפו זאת, והוא הכריז: "היה כאן 'יודע' שגנב חתיכות כרוב מן המטבח!"

דירוג כוחות הרשע
סימוני הדרגות של גייסות וקלגסי הנאצים

במהירות חקרו הצוררים את העניין ועלו על עקבות "הפושעים המסוכנים", אבא ואנוכי, המחזיקים בקעריות הכרוב. במבט מצמית לכד הנאצי את אבא, ואילו אותי שמט משום מה ממלתעותיו.

ה'קולונען פיהרר', טארנובסקי מסוסנוביץ שבפולין, ניסה להסביר כי אבא לא גנב כרוב, אלא בסך הכול ביקש לערוך החלפה בין מנות; אך דבריו לא נשמעו. הצורר הנאצי הודיע כי אבא ישלם ביוקר רב על ה'דיבשטאל', 'הגנבה'.

אבא, שחשש שזהירות בכשרות המאכלים תעלה את חמתו של השטן המשחית, ניסה להסביר כי אנו צמחוניים ולכן ביקשנו להחליף את המנה. ואולם גם הסבר זה לא דיבר אל לבם האטום של הרוצחים.

נרעדתי לשמוע כי הצורר מבקש להעלות את אבא אל הגרדום, בשל "העברה החמורה" של השגת כרוב מן המטבח.

אבא הובל אל ה'יודען-עלטעסטע', יהודי ששמו האובנשטוק מסוסנוביץ שבפולין, שגורש למחנה מווינה, והוא נדרש לרשום פרוטוקול מרשיע על העברה החמורה, אל ה'לאגער-פיהרר' איש אס-אה נאצי בכיר, מלובשי המדים החומים, שהיה "פריץ" - בעל הדרגה והמעמד הגבוהים ביותר במחנה.

במקום לעשות זאת פנה ה'יודען-עלטעסטע' בהצעה דרמטית אל ה'לאגער-פיהרר': "אני מקבל עלי לתת לו עונש 'אפשרעקונג' [הפחדה והרתעה] כראוי, למען ישמעו ויראו אחרים, כדי שדבר כזה שוב לא יקרה!"

ה'לאגער-פיהרר' סירב להצעה. "הוא חייב להיתלות!" קבע בנחרצות.

במר לבי ראיתי איך מובילים את אבא ליעד הברור: עמוד התלייה---

הצוררים הנאצים כינסו את כל אסירי הבלוק, כדי שיראו במו עיניהם את גזר הדין האכזרי שמבצעים בחברם.

ה'יודען-עלטעסטע' לא התייאש. במהלך דין ודברים ממושך עם ה'לאגער-פיהרר', הוצעה הצעה "מקורית", ואותה קיבל הצורר: מאה האסירים יקיפו את הנידון במעגל ענק, והאסיר העבריין יבדר את החיילים והשומרים בקפיצות בישיבה כמו ברווז, סביב-סביב הרחבה, כשהוא מחקה את העוף המצחיק וקורא בקול: 'קוואק! קוואק!...' בעוד בתוך המעגל ירוצו כמה 'קולונען פיהרר', קאפו'ס יהודים, ומקלות בידיהם, ויכו בכל כוחם ב"ברווז הצולע"!

הקלגס הנאצי התמוגג מהרעיון. הוא נעמד בחגיגיות, מביט בעיניים נוצצות באבא המנתר כמו ברווז ומגעגע בקולו, בעודו סופג מכות עזות. הרוצח התגלגל מצחוק פרוע, כאילו מימיו לא ראה דבר משעשע ומצחיק מזה.

תוך כדי הקפיצות וההכאות עודד ה'יודען-עלטעסטע' האובנשטוק את הקאפו'ס המכים, וצווח לעומתם כל העת: "שטערקער שלאגען! ביז אין די קנאכען!" - להכות חזק יותר, חזק יותר! עד לעצמות!---

"שלאגטס איהם שטערקער! זא דאס איהם די קנוכען צערשפליטערן!" - הכו בו חזק יותר, כדי שיישברו ויתפצפצו לו העצמות!

כך הם הכו באכזריות, בעודי נאלץ לראות במו עיניי איך מתעללים באבא הצדיק הנפלא שלי! אבא, איש החסד טוב הלב שמעולם לא פגע בזבוב, היה למשיסה בידי רוצחים צמאי דם, על לא עוול בכפו!---

בפתחו של גיהינום
אסירים בפתח צריף החולים. השלט מזהיר כי הכניסה אסורה בכל תוקף

לנוכח המחזה המחריד והנורא עמדתי המום וכואב. איך?! איך יכולים כך להכות באבא היקר והנפלא?! כל מכה שניחתה עליו הכתה גם עלי כמו קורנס כבד. ראשי הסתחרר סביבי, ומרוב פלצות וחרדה כמעט קרסתי תחתיי בעילפון.

לא פחות מהמכות כאבה לי העובדה שיהודי הוא אשר זמם את העונש האכזרי, ועוד הקפיד לעודד את המכות ולדרוש להעצים אותן! שנאה בערה בי כלפי ה'יודען-עלטעסטע', ובלבי חשבתי: מי ייתן ויבוא הרגע שבו אוכל להשיב נקמה ל'יודען-עלטעסטע', שלא רק מכר את נשמתו לשטן, אלא נהיה מרושע וצמא דם יהודי כמותו!---

אחוז חרדה לגורלו של אבא ונתון בסערת נפש על ביזיונו של האיש האציל ויקר הרוח, רציתי לרוץ להציל את אבא, בלי להביא בחשבון את תוצאותיו של מעשה כזה... כמה יהודים שהבחינו בצעד שאני עומד לעשות, החזיקו אותי בידיהם בכוח, לבל אתפרץ ואסכן את חיי שנינו. אך בקושי יכלו האנשים לעצור בעדי, ולשם כך אחזו בי חזק כל כך, עד שהדם בזרועותיי נעצר ממש, וזמן רב לאחר מכן לא יכולתי להזיז את היד!

ככלות ההתקלסות הנוראה העבירו את אבא אל HKB (הפטלינגס קראנקען באו), צריף החולים, מעין מרפאה לאסירים. שם חבשו את פצעיו, ואחרי יומיים שלחוהו בחזרה לעבודה.

בימי אשפוזו של אבא במרפאה נכנס ה'בנדינער רב' לבקרו. הוא הוקיר את היהודי היקר שנידון למוות ב"עוון" הקפדה על כשרות המאכלים והוכה על כך מכות אכזריות, אך ציטט באוזניו את דברי הכתוב ורש"י: "'על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל' (דברים יז יא), ואומר רש"י: 'ימין ושמאל – אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין'. עליך לדעת וללמוד מכאן ואילך, כי אם רב מורה לך לאכול את המאכלים הלא כשרים, משום פיקוח נפש, עליך לציית להוראתו, גם אם זו הוראה על שמאל שהוא ימין!"

פרק סב

וקשרתם לאות

על היד כנגד הלב

גם בתוך התופת חיפשו יהודים קרן אורה של קשר עם בורא העולם, ומה יכול לקשר יהודי אל בוראו יותר מן התפילין?!

פועל יהודי אלמוני שעסק במיון החפצים האישיים שהביאו עמם המגורשים, גילה תפילין של יד שהוחבאו באחד הכיסים. לבו גאה בקרבו. אמנם הוא עצמו לא יכול להצפינן, אך הוא הוציאן אל מחוץ לביתן, בתקווה שיהודי ימצאן ויזכה בהן.

הבחור בונדהיים מגרמניה, מחברי הקבוצה התורנית שבצריף שלנו, מצא את התפילין ושש עליהן כמוצא שלל רב. בזריזות טיפס ועלה אל הגג הפנימי של הצריף, שלף מהקורות חתיכת עץ והטמין שם את התפילין.

מפה לאוזן עברה הבשורה המרנינה: יש תפילין בצריף! אפשר יהיה לקשור אותן על היד, כנגד הלב. לקשור – ולהתקשר לאבינו שבשמים!

אמנם לוח הזמנים של היציאה לעבודה במחנה לא אפשר לנו להניח את התפילין בכל יום, אבל ביום ראשון, שבו שבת המחנה מעבודה, הצלחנו להניח אותן בחיפזון. הסדרנו בינינו תור סודי, מתוך סכנת נפשות נוראה, להניח את

התפילין בזריזות, כי כל רגע נוסף מגביר את הסכנה להיחשף ולהיירות על אתר!

אמת כי הסכנה התגמדה לנוכח שמחת המצווה! האם מישהו יכול לתאר את האושר הגדול שמילא את לבנו כאשר זכינו להניח את התפילה האחת על הזרוע, לכרוך את הרצועות הקדושות ולמלמל את הפסוקים הנצחיים: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד!"---

'מדרש פליאה' מפורסם אומר: "אין מניחים תפילין אלא בשבת". והלוא הכול יודעים שתפילין מניחים רק בימות החול, ודווקא לא בשבת!

את המדרש הפלאי מבארים, כי מניחים תפילין רק בימים שבהם אומרים ב'שיר של יום' בתפילת השחר "היום יום ראשון בשבת" או "שני בשבת", בניגוד ליום השבת עצמו, שבו אומרים: "היום יום שבת קודש".

והנה אנחנו, כאן במחנה, מניחים תפילין רק פעם אחת בשבוע!

למרבה הצער לא ארכה לנו הזכות להניח תפילין, שכן באחד הימים העבירו אותנו אל צריף אחר, וכך נבצר מאתנו להמשיך לזכות באושר הגדול של קיום מצוות הנחת תפילין.

יהודים לא הסיחו דעתם ממצוות ה' אף באופל המחנה. באחד הימים גילה יהודי בחפצי הלקוחים למוות, שופר שהחביא יהודי יקר באמתחתו. הוא הניח את השופר במקום מוסכם ורמז לנו לקחת אותו ולהטמינו.

לבנו פעם בתקווה כי נזכה לתקוע בשופר בראש השנה. לא חשבנו כל כך על הסכנה שבדבר, כמו שחשבנו על הזכות. ואולם הימים היו רחוקים מאוד מימי הדין והרחמים, ובסופו של דבר, למרבה הצער, לא זכינו לקיים מצווה מרוממת זו, כי הובילונו למחנה אחר.

מה שעשינו דבר יום ביומו, אם במניין ואם ביחידות, הוא - תפילה, תפילה מעומק הלב.

כמה נוראה ומותאמת הייתה פתיחת תפילה העמידה למצבנו הנורא!

זעקנו "סומך נופלים" - בתפילה על אלה שנפלו ב'שטראף-שפורט' וכשל כוחם לחזור ולעמוד עוד, כי אפס ונגמר כוחם;

שיווענו "ורופא חולים" - בעבור אלה ש'נעבעך' לקחו אותם אל ה'אויספייטשין באנק', ספסל ההלקאות, והצליפו בהם בכל הכוח והאכזריות,

עד כי בשרם ועורם נקרעו לפצעים עמוקים ורחבים. הפצעים נזדהמו ונתמלאו מוגלה, והיה צורך ברחמי שמים שלא יזדהם כל גופם עד הרעלת דם למוות;

וקראנו בחזקה "ומתיר אסורים" – למען האסירים שנחבשו בצינוק, ובכלל – על כולנו, שיתיר אותנו סוף סוף הבורא ממאסרנו הנורא.

הפסח אינו נאכל

צפד עורי על עצמותיי ונראיתי רזה מאוד ושדוף בימי עבודתי במפעל הנעליים הצבאיות באוטמוט, שבאושוויץ 3. יהודי בעל לב רחב ומסירות נפש, הלמוט זינגר שמו, איש קטוביץ שבפולין, חירף נפשו בעבורי והחיה את נפשי. הוא עבד במטבח המחנה בתפקיד 'קיכן לייטר', מנהל המטבח, ומפעם לפעם חילץ בעבורי מזון. הוא אמר לי כי אם אהיה רעב מאוד מאוד – אך לא בכל פעם – אבוא אליו למטבח... במסירות נפש הוא גלגל פיסת נייר לקונוס, חרוט, ולתוכה הכניס מעט סוכר – שיקוי של חיים ממש. יש ונתן לי תפוח אדמה בקליפתו או שתי חתיכות לחם מרוחות במרגרינה. מעדני מלכים אלה היו ההבדל בין מוות ברעב להמשך חיים. מנין היו לו אלה? לעתים תרם זאת ממנת האוכל המצומצמת שלו.

הוא היה שליח נאמן של ההשגחה העליונה, להשיבני לכוחותיי כדי שאוכל לשרוד. סיכון עצום סיכן את עצמו בעשותו זאת, מה גם שעצם הגישה אליו הייתה מסוכנת, שכן נאסר במחנה ללכת ממקום למקום. רק בנס לא תפסו את מעשי החסד שלו.

החבריא התורנית שלנו הכירה את זינגר כאיש בעל לב יהודי שאפשר להפקיד בידיו סודות ולסמוך עליו. פנינו אליו אפוא בחשאי, סמוך לחג הפסח תש"ג ('43), בבקשה נועזת שיסייע לנו לחוג את ליל הסדר הראשון בלי לאכול חמץ.

סיכון רב היה כרוך בכך לכל אחד ממשתתפי היזמה. ידענו כי אם יגלו זאת הצוררים, אחת דתו של כל מי שהוא חלק מהפעולה, ולא רק מוות מידי צפוי לו, אלא עינויים מפלצתיים קשים ואיומים שהגו הרשעים והמציאו בכל פעם מחדש. אבל כל מחיר היה כדאי לנו כדי לחוג את חג המצות!

הפקדנו אפוא בידי זינגר את מנות הלחם היומיות שלנו, והוא חירף את נפשו והצליח לעשות את הבלתי ייאמן ולהחליף אותן בעשרים תפוחי אדמה!

באותו יום לא היו מאושרים מאתנו בגיא ההריגה! פעמי הפסח נשמעים, ואנו זוכים בחסדי ה' להינזר מחמץ ואפילו להכין "מטעמים" לכבוד יום טוב!

"וירא בצר להם, בשמעו את רינתם". השמחה הגדולה בתפוחי אדמה בלבד ביטאה את עומק השאול שבה היינו נתונים. אין מצות ואין יין, לא בשר ולא דגים, וגם לא בני משפחה, אב וסב, שנתייצב מולם ונשאל "מה נשתנה", או אם המגישה מטעמים. אבל בכל זאת זכינו למשהו שלא ייאמן!

"הפסח נאכל בחבורה". היהודים היקרים שזכו להגשים את החלום ולחוג את חג הפסח בתוך תופת אושוויץ, היו בני החבריא של 'היימישע מענטשן', יהודים חרדים, בהם אבא ואני; ר' ישראל'טשע שכטר; וילק מאנטוורפן, גם הוא מהנמלטים לליאון; ברי מגליציה; ר' שמואל ברייט מווינה; הנער בונדהיים מפרנקפורט; בקנרוט ובנו, תושבי וינה, שגם הם עברו את נתיב הבריחה אנטוורפן וליאון.

כל אחד מבני החבורה ידע כי הוא עלול לשלם בחייו אם ייתפס חוגג את חג הפסח היהודי בקן הצפעונים, אך ידיעה זו לא מנעה מאיש מאתנו את ההחלטה להשתתף בליל הסדר ולקיים את מצוות סיפור יציאת מצרים.

יום כמו שנה

כמו ספירת העומר עד חג מתן תורה, ספרנו את הימים והלילות עד ליל התקדש החג. ידענו כי בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל, וייחלנו כי נזכה לכך כבר בזאת השנה, אך ידענו כי גם אם חלילה לא נזכה השתא - הרי אנו מבקשים לקיים את סדר הפסח, אם לא ככל מצוותו וחוקתו, לפחות בחלקו, כאשר ביכולתנו לעשותו!

בערב חג הפסח המתנו בכיליון עיניים, נרגשים עד מאוד, למועד ליל הסדר. כל מחשבותינו היו נתונות ללילה הגדול, לילה כיום יאיר, ליל התקדש חג!

בליל הסדר היינו מסובין בהתרגשות על הדרגשים בצריף. שולחן לא היה וגם לא מפה, בוודאי לא גביעים ויין. אבל הלבבות היו מלאים. ה"קערה" הכילה רק את תפוחי האדמה, ואת הסדר ערכנו מתוך הזיכרון, אך כמה מאושרים היינו בעובדה שאנו מצליחים בחסדי שמים להינזר מאכילת חמץ! התפללנו לה' כי נזכה גם לאכול מצה, שהרי "כל שישנו בְּבַל תֹּאכל חמץ, ישנו בקום אכול מצה".

בצוק העתים לא יכולנו כמובן להצביע על "הא לחמא עניא", המצה, שהיא הלב של ליל הסדר, אבל קטעים מנוסח ההגדה אמרנו בהתרגשות, נזכרים בפאר ובהדר של מלכות ליל הסדר בבית, ועתה עבדים היינו, עבדים הננו!---

מלמלנו את מילות ההגדה "עבדים היינו לפרעה במצרים..." ומישהו הוסיף: "ועבדים אנחנו עתה להיטלר באירופה!"---

חלוקת הלחם

קללה נוראה בתוכחה מבטאת את הרעב המביא לצרות עין איש בלחמו של חברו: "והשיבו לחמכם במשקל". זהו ההפך הגמור והמוחלט של הברכה "ואכלתם לחמכם לשובע".

כיכרות לחם נמסרו לממונים בבלוקים של האסירים, לחלקן לאסירים לפי המנות הקצובות. ברעב הבלתי נתפס שהיה באושוויץ, לכל פירור לחם הייתה משמעות גורלית. לו הייתה החלוקה נעשית לפי משקל, אולי הייתה נחה דעתם של האנשים, שלא ייקחו מהם וייתנו לאחר, אבל מאחר שאת הלחם חתכו באמדן, נוצר מתח נורא סביב החלוקה.

בהכירם את אבא ובידעם כי הוא ישר מאין כמוהו, ביקשו עמיתיו האסירים היהודים להטיל עליו את משימת חלוקת הלחם. "בטוחים אנו בך שלא תישא פנים לאיש זה על פני איש אחר, אלא תחתוך את החלקים שווה בשווה".

בהתחלה הסכים אבא לקבל עליו את התפקיד, אך עד מהרה חש כי הוא קשה מנשוא: הן זהו עיסוק בדיני נפשות כמעט, והוא משך ידו מלהיות מעין "חותך חיים לכל חי".

ברכה לבטלה

במחנה היה יהודי יקר שהגיע מבית חסידי. בראותו אותי נוטל לידי פיסת לחם קטנטנה, ששיעורה אולי פחות מ'כזית', ומברך את ה' לפני אכילתה ולאחריה, הרהר בקול: "יונגעלע... ילדי היקר... כאשר אתה מברך ברכת המזון ואומר את המילים 'ואכלת ושבעת' על שרידים של פרוסת לחם שאין בהם כדי שביעה, שמא יש בכך חשש ברכה לבטלה?!..."

פרק סג

חזן וקהל

בתוך המחנה הנורא, בימים העוברים עלינו כחלום בלהות, היינו קבוצת יהודים ששמרו במסירות נפש על גחלת היהדות. טרם צאתנו לעבודה ב'קומנדו', כאשר עמדנו שעתיים עד ארבע שעות רצופות ונוראות ב'אפעל', מסדר הספירה המענה של הבוקר, נהגנו להתפלל בציבור, במניין, לאבינו שבשמים. גם תפילות בחשאי ערכנו, לפני בלוק המגורים, ואז היינו מציבים שני שומרים, האחד בראש הבלוק והאחר בסופו, להתריע אם מגיע מי מן הצוררים.

סידורי תפילה לא היו לנו, ועל כן היינו זקוקים ליהודים שזוכרים את נוסח התפילה בעל פה. קומץ יחידי הסגולה שהתפילה הייתה שגורה בפיהם, בדיוק כפי שנתקנה בידי אנשי כנסת הגדולה, היו: אבי עליו השלום; ווילק וברי, שניהם מאנטוורפן; ר' שמואל ברייט מווינה; ר' יענקל שטארק, חסיד באבוב מווינה; רויט-רובין, בחור חשוב כבן שמונה-עשרה או תשע-עשרה שנה, ממשפחה רמת יחס בפרנקפורט, מיודענו נתן בונדהיים;[1] ועל כולם ר' ישראל'טשע שכטר,

---

1) בחסדי שמים שרד נתן במלחמה. הוא עלה לארץ ישראל, החליף את שמו ל'בן ברית', ושם הוא עסק בהדרכת תיירים.

יהודי אציל ועדין נפש שהגיע מפולין, מסוסנוביץ או מבנדין. שמונה יהודים יקרים אלו מילאו את תפקיד שליח הציבור, בדיוק כתקנת חז"ל, לעבור לפני התיבה בחזרת הש"ץ בעבור 'העם שבשדות', שנוסח התפילה אינו שגור בפיהם.

הושיעה נא והצליחה נא!

מרגשת במיוחד הייתה בעבורנו אמירת ההלל, בראשי חודשים ובחגים. מרגשת, כי היטבנו להרגיש את עומק המשמעות של המילים: "לא המתים יהללו קה, ולא כל יורדי דומה", ואת ההכרזה שבסיפא: "ואנחנו נברך קה, מעתה ועד עולם!" מעתה ועד עולם, בכל מקום, בכל זמן, בכל תנאי!---

ואחרי כן באה השירה המתחננת:

- "אנא ה' הושיעה נא!"---

- "אנא ה' הצליחה נא!"---

נעימתו המרטיטה של ר' יענקל שטארק במילים 'אנא ה" עדיין חקוקה במיתרי לבי. בדבקות עצומה הוא שורר, ואנו עמו, בעמדנו ב'אפעל', רועדים מפחד, ולפעמים - גם מקור.

"אנא ה' הושיעה נא!"--- מה חשבנו אז, כאשר ייחלנו? לא היו לנו מחשבות אחרות, אלא שלצוררים תהיה מפלה! מפלה גדולה ומידית!

הפצרנו: "אנא ה' הצליחה נא!" ופסגת ה"הצלחה" במאווייננו הייתה, שאם חלילה ניפול לידי איש אס-אס, לא ניפול לידיו של 'א געוואלדיגע שלעגער', מכה רצחני איום ונורא, אלא של חיית-אדם אלימה פחות...

את הלחן הקדוש של 'אנא ה" מאושוויץ הנני משורר בליל הסדר במעוני וגם בבית המדרש, באמירת הלל בימים טובים, כאשר לידי, על השולחן בבית הכנסת, מונח בגד האסירים המפוספס, זיכרון ליציאת מצרים הפרטית שלנו.

גם את ניגון הערגה והכיסופין "ממקומך מלכנו תופיע, ותמלוך עלינו מהרה, כי מחכים אנחנו לך", למדנו מר' יענקל שטארק, בתפילת שחרית של שבת קודש באושוויץ.

הוא היה עומד ב'אפעל', עומד במקומו בגלל ה'קדושה', אך זאת בלי נוע כמעט, מאימת הצוררים. אמנם נשמתו מפרכסת בתחינה הפורצת מן הלב

ומתפרצת אל הלבבות של כולנו: "מתי תמלוך בציון, בקרוב בימינו! אוי, מתי?! אוי, בקרוב בימינו! גיוואלד! ועינינו תראינה מלכותך!"---

סוד כמוס לאט לכולנו ר' יענקל: "אין אתנו יודע, אם זהו ה'ממקומך' האחרון שנשיר בחיינו, או שמא נישאר בחיים... בין כך ובין כך עלינו לשיר בשמחה לאבינו שבשמים!"---

פעם אחת הגיחו הצוררים בדיוק באמצע ה'קדושה'. נס אירע לנו שלא נלכדנו אל המוות. מאז, בכל פעם שאני עובר כשליח ציבור לפני התיבה, הריני שר את ה'קדושה' הזאת, שנתקדשה במסירות נפש.

רק הישמר מאוד

לעת תפילת החשאין הייתה חייבת להישמר דריכות וזהירות מפני חיות הטרף. אם התקרב ובא איש אס-אס, היה העומד בשורה הראשונה מתריע בקריאת לחש: "איינס, צוויי, דריי..." (אחת, שתיים, שלוש...) או שהיינו לואטים איש לרעהו: "פלוני קרב ובא!" או נוקבים במספר ההיכר של הצורר (המספר 6 היה המסוכן ביותר), והכול נשתתקו באחת.

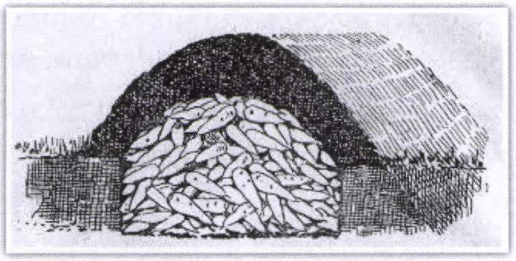
סביבות אייר תש"ג - מאי 43'

סוס ורוכבו בלאזי

במאי 43' הופיע במחנה אוטמוט כפרי שנהג בסוס ועגלה, וביקש מהממונים על המחנה להעמיד לרשותו מיד שמונה עד עשרה פועלים יהודים, לעבודת שתילת ירקות, בעיקר לפת (ריבען, Rueben), שהייתה המאכל העיקרי במחנות אושוויץ. העבודה הייתה חשובה ודחופה ונועדה להכנת מזון למחנות לכל ימי החורף.

נשלחתי עמו, למרחק כרבע שעת נסיעה, אל שדות הלפת, ומצאתי שם כעשרים-שלושים עובדים גויים שעסקו בחפירת הגומות לשתילים. אנו נדרשנו להעביר את התוצרת אל אנברג ולאזי, מחנות לוויין של אושוויץ. מעולם לא לנתי בלאזי, אלא בכל ערב שבתי לישון במחנה אוטמוט.

את הלפת שהעמסנו על העגלה פרקנו במחנות אל בורות אחסון ענקיים, עשרה מטרים אורכם ושישה מטרים רוחבם, שרושתו בצינורות, לבל ירקיבו

אחסון הירקות
איור ותרשים של אופן אפסנת הירקות בעבי האדמה

הקלחים. בכל בור ערמו שכבה של קלחים, כיסו אותה בעפר, ושוב הניחו שכבת קלחים וכיסוה בעפר. בחורף היו אמורים להוציא את הלפת אט-אט, לפי התצרוכת.

באחד הימים, בהיות המעסיק הכפרי שלי עסוק עד למעלה ראש, הושיבני על דוכן הרכב והורה לי לנסוע לבדי עם העגלה.

כדי שאוכל להנהיג את הסוסים לימד אותי הכפרי את השפה שבה הוא פונה אליהם: "בקראך 'פעטא!' – הסוס ירוץ. אם תרצה לעצור, בצומת דרכים למשל, סנן בין שיניך 'ברר...' אינך צריך להורות לסוס לאן ללכת. הוא למוד ומכיר את הדרך".

משלמדתי כיצד להנהיג את הסוסים, התְּרָה התָּרָה בי הכפרי:

"בל תנסה לברוח, שכן הדבר חסר סיכוי. הרי אתה לבוש בחולצה שהמגן דוד חתוך בה, על החזה ועל השכם, וכן מכנסיך מסומנים, כך שלא תצליח להגיע רחוק!"

עברתי לבדי עם הסוס והעגלה בשטחים פתוחים מחוץ לתחום המחנה. לכאורה הייתה הדרך פתוחה בפניי לנוס על נפשי, אך בהיותי לפות בצבת הפחד, אכן לא ברחתי. רוחי הייתה שפופה כל כך, עד כי לא מצאתי בי את העוז לעשות מעשה.

בדרכי מלאזי אל השדה נגלה לעיניי מחזה מוזר: יהודי שחזהו מסומן במגן דוד שתחתיו חקוקות האותיות הגדולות WWJ, מתהלך חופשי, בלא שמירה.

בשובי הקשיתי בפני הכפרי: "אותי אתה מזהיר לבל אברח, והנה אני רואה יהודי מתהלך כבן חורין לאור היום"...

הכפרי מילא פיו שחוק והסביר כי היהודי שראיתי הוא מדען בכיר, אולי כימאי, שהאותיות שעל חזהו הן ראשי התיבות: 'וירטשפטליך ויכטיגער יודע' - יהודי חשוב לתעשייה. בשל חשיבותו של יהודי זה למאמץ המלחמתי, מאפשרים לו להתגורר בכפר עם משפחתו והוא אינו מסונף למחנה ריכוז.

הושענא קרים לזורמה

לאחר העבודה הייתי מלוכלך מאוד בבוץ, מהעמסת קלחי הלפת על העגלה ופריקתם אל בורות האחסון. באחד הימים, בטרם יצאתי בדרכי חזרה אל המחנה, שלחני הכפרי אל צריף הרחצה, ה'וואשבאראקע', לנקות את עצמי.

לחרדתי ראו שם עיניי בפלצות, גיהינום שטני של קרח, שהמציאו הצוררים הנאצים. הרוצחים השטניים התקינו במקום 'אויסטוש פלאטץ' Ausduschplatz, מוקד עינוי למוות באמצעות הזרמת מים קרים היישר על לבו של האדם.

הרשעים הארורים הושיבו את היהודי האומלל על כיסא נמוך, קשרוהו לכיסא, ועל חזהו החשוף התיזו מים קרים. הצעקות שעלו מן החדר היו נוראות, ומקץ דקה או שתיים היה האומלל נופח את נשמתו בייסורים. יש וארך המוות יותר, עד עשר דקות, אך איש לא יצא משם חי.

נאלצתי לראות איך מענים את היהודי האומלל, והנה אני מזהה את היהודי שהצוררים אילצו להחזיק בזרנוק המים הקרים! הלה עבד במפעל שלנו לפני המלחמה. גם הוא זיהה אותי, והבחנתי כי הוא חפץ שהאדמה תבלע אותו, מרוב בושה וכלימה!

בבושת פנים הוא מלמל לעומתי: "הכריחו אותי! כפו עלי לעשות זאת, ואם לא - יהרגוני!"---

גדול כבוד הבריות

שלש-ארבע פעמים בכל לילה נאלצנו לצאת אל השירותים. תרם לכך ה"תפריט" של ארוחת המחנה, שכלל כרוב וצנון. בצריף השירותים היה מתקן בטון או עץ שלאורכו בורות-בורות.

כאשר היה לנו 'בלוק עלטעסטע' טוב, הוא הרשה להכניס אל הצריף מכל גדול ריק של ריבה. אל המכל נקשר חבל שישמש כידית, וכך השתמשו בו

כעביט בלילות, במקום לרוץ שוב ושוב לשירותים. כאשר התמלא הכלי, היה על אחרון המשתמשים לשאתו ולרוקנו. לפעמים הוסדר תור, אך היו ששילמו בכמה תפוחי אדמה או בחתיכת לחם למי שהיה מוכן לפנות את העביט במקומם ולחוס עליהם, שלא להעירם משנתם.

יש ואסיר היה מבקש מהממונה על הבלוק לצאת לשירותים, בעוד מטרתו הייתה אחרת: לעשן. כי המעשנים היו מכורים לסיגריה יותר מלצורך הנואש לפת לחם, לשבור את רעבונם.

פעם אחת, במחנה אוטמוט, עקב אחד הצוררים אחר אסיר והודיע לו כי גילה שהוא נכנס אל צריף השירותים רק כדי לעשן. הלה טען כי נאלץ לצאת לשירותים ובאותה הזדמנות גם עישן. ברוב זעמו השליך הצורר את האסיר היהודי האומלל אל תוך תעלת המדמנה של השירותים. הצחנה הנוראה שבמקום דבקה במסכן כספחת, עד שאפילו כמויות גדולות של סבון לא יכלו להפיגה.

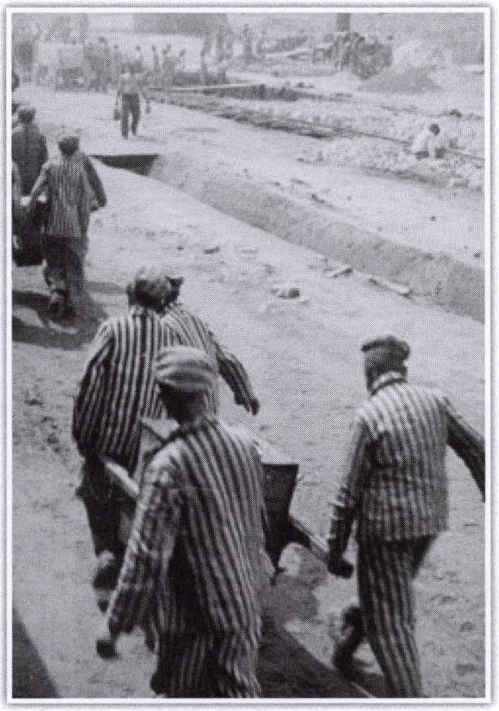
מכונת הכתיבה של המוות

בכפן המכרסם עד מוות ושוחק את יכולת החיים ואת הרצון לחיות, ריחם עלי יהודי יקר ששמו ברוין, מבני המחנה, ועשה עמי טובה בהסדירו לי את התפקיד לשאת את מכונת הכתיבה שהוא היה ממונה על תפעולה. ארבעה אנשים נשאו את המכונה – לא רק בגלל כובדה, אלא בעיקר מפני שהעבודה סביבה הייתה קלה יותר ומסוכנת פחות.

גם אביו של ברוין היה באסירי המחנה. הוא הועסק במפעל נעליים במחנה אוטמוט. זה היה ניצול זול ועלוב של מומחיותו, שכן לפני המלחמה הוא היה תעשיין נעליים שהחזיק מפעל ענק, שמרוב גודלו נעו בשטחו קרוניות על מסילת ברזל.

במחנה נוהל רישום מדוקדק של החיים והמתים, העובדים והחולים, ועל כן לאורך כל היום ישבו בחדר הרישום והקישו על מכונת הכתיבה.

המכונה הכבדה הונחה בתוך ארגז שידיות נשיאה לו. בבוקר היה קל למדי לשאת את הארגז, אך בערב, לאחר העבודה, זה היה קשה במקצת. בעבור נשיאת הארגז השתכרתי בכמה תפוחי אדמה, והם היו סם חיים ממש.

ארון המוות
האסירים נושאים את "ארון הקבורה הקולקטיבי של עצמם":
מכונת הכתיבה המתעדת בפרוטוקולים את הנרצחים

מכיוון שמכונת הכתיבה הייתה בעצם "ארון הקבורה" של המחנה, ובאמצעותה נרשמו ספרי חיים וספרי מתים, מצאו יהודים לעצמם ביטוי אירוני על העובדים שהועסקו בסחיבת ארגז מכונת הכתיבה, וכינו אותם 'נושאי הארון'... הם אף ציינו במרירות, כי על ארון הקודש נאמר שהוא נשא את נושאיו, ולא הרגישו בכובדו, ואילו אנחנו, התשושים והמורעבים, רחוקים עד מאוד ממצב זה...

פרק סד

שאלי שרופה באש

מי יכול לתאר ומי יכול לשער את חומרתן של השאלות ההלכתיות הנוראות שעוררו החיים באושוויץ. גם הרבנים הגדולים, שהגיעו שבורים וסחופים אל המחנה, התקשו לדון בשאלות קשות כל כך, שחיים ומוות תלויים בהן על חוט השערה.

שאלה של דיני נפשות נגעה בסוגיית הבריחה. הניסיון המר של האסירים העלה, כי בכל עת שיהודי בורח, תופסים הרשעים עשרה יהודים אחרים ויורים בהם למוות, או מענישים אותם במלקות ובעונשים אכזריים ונוראים. את העשרה בחרו הצוררים באקראי. לדוגמה: בקרב העומדים במסדר בחרו את השני בשורה הראשונה, וממנו ואילך הורו למנות ולתפוס עשרה יהודים. עונש נוסף, מר ממוות, שהגו הרוצחים השטניים והיה קטלני אף יותר מתפיסת בני הערובה, הוא 'שטראף שפורט' Strafsport – מסדר עונשין. כאשר נמלט אסיר, נצטוו כל דרי הבלוק שלו לרוץ סביב הבלוק במעגלים. אחר כך לקפוץ מעלה-מטה, לכופף את הברכיים מעלה ומטה, ולקינוח – לקפוץ לגובה וקדימה, בניתור הפוסח מעל בול עץ.

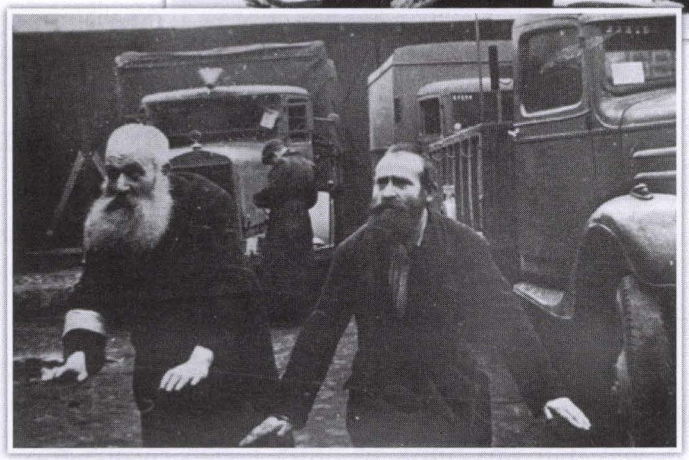
מי שלא עמדו לו כוחותיו האוזלים, לקום לאחר ביצוע אחת מהתנועות – היכו אותו הנוגשים למוות, או רמסוהו במגפיהם.

עינוי בכל מקום
הנאצים הארורים מענים בתעלולי ביזיון את יהודי יוון

על גבי חרשו
העינויים המרושעים של הנאצים המתעללים ביהודים

עינויים של השפלה
יהודים נשואי פנים בפולין מאולצים להכפיף קומתם בכריעה

עינוי נורא אחר היה העמדת האסירים במסדר במשך שעות ארוכות, לעתים שמונה שעות רצופות, בכל מזג אוויר – חם, קר, מושלג או גשום, כשהם מחזיקים את ידיהם מונפות אל על ואינם רשאים להורידן. אין לתאר את הייסורים הבלתי נתפסים הכרוכים בעמידה כזאת. במסדרי עינויים אלה מצאו מותם בכל פעם, בייסורים קשים ומרים, יותר מעשרה בני אדם.

המלקות הנוראות הביאו פעמים הרבה למותו של המוכה, וככל שעלה מספר המלקות שנגזרו עליו, כך גברה הסכנה שגופו המרוסק והמיוסר לא יעמוד בהן.

לא אחת תפסו הצוררים אסיר יהודי, קשרו בחבל את זרועותיו מאחורי גבו בגובה שני מטרים, כשרגליו אינן נוגעות ברצפה, למשך שעה, שעה וחצי, ולעתים שעתיים. דלה שפת אנוש מלתאר את הייסורים הנוראים בגיהינום האפל הזה!

לעתים היו מכניסים את האסיר לצינוק צר ולחוץ, בלי לתת לו מאכל ומשקה, למשך יום תמים, ואף לשני ימים או שלושה. הצינוק המדובר נקרא Stehzelle – 'צינוק עמידה', והוכנסו אליו ביחד עד ארבעה אסירים. באופן זה, אף לעמוד בו כמעט לא היה מקום, שלא לדבר על אוויר לנשימה. ואולם הנורא מכול היה שההתעללות לא הוגבלה מראש, והאסיר שהושלך לצינוק לא ידע כמה זמן הוא אמור להיות בו.

כאשר הוציאו את האומללים מהצינוק הנורא הזה, הייתה באפיהם אך נשמת חיים קלושה או שכבר השיבו נשמתם לבוראה.

המצב האומלל והנורא של העומדים במסדר העונשין, הביא לכך שלא אחת הם התפללו בלבם שיתפסו כבר את הנמלט, ובלבד שהרוצחים האכזרים יניחו להם ויחדלו מן העינוי הבלתי נסבל.

נפש מפני נפש

והנה עלתה השאלה הנוראה והחמורה: האם מותר לו ליהודי לנסות למלט את נפשו, בידעו כי גם אם יצליח ונפשו תהי לו לשלל, הוא מסכן בכך את חייהם של יהודים אחרים?

שאלו לפני הבנדינער רב: במצב שכל בריחה עולה בתפיסת חפים מפשע, האם מותר לומר לגרמנים כי נסייע להם בחיפוש הנמלטים?

הרב התחלחל והזדעזע עד עומק נשמתו הטהורה, לנוכח השאלה החמורה, הנוגעת בסוגיות הקשות ביותר של דחיית נפש מפני נפש. בפלצות ובחרדה

שירים על לב רע

הרוצחים משיבים אל המחנה אסיר שניסה לברוח, מובילים אותו בעמידה על עגלה "בתופים ומחולות", בליווי תזמורת המחנה, לקראת הוצאתו להורג בעינויים קשים

הוא השיב כי אין בכוחו לפסוק בזה, שכן שאלה חמורה כל כך של דיני נפשות, ניתנת רק לסמכות הסנהדרין הגדולה שבלשכת הגזית---

באחד הערבים, לעת הספירה בשוב הקבוצות מן העבודה אל מחנה בלכהאמר, גילו הרוצחים כי אחד מן האסירים חסר - ומשמע שהלה נמלט ממקום העבודה.

הורו הצוררים לאסירים לעמוד בשלשות למסדר, ובחרו כל אסיר עשירי, סך הכול עשרה בני ערובה שייענשו על הבריחה אם לא יימצא הנמלט. אני הייתי העשירי. הספקתי לראות כי אבי, שעמד בשורה אחרת, הבחין כי נלכדתי בשחיתותם, והוא התמוטט על אתר מתעלף, וכי העומדים לצדו מיהרו להרימו ולהשיב אליו את רוחו.

פתאום הגיח בסערה איש אס-אס והחל זועק: "הספירה נעשתה כאן ברמאות ובהונאה! לא ספרו נכון!"

הוא ציווה עלינו לחזור למקומותינו, ולסופרים הורה לספור מחדש. בספירה החוזרת נבחרו עשרה אנשים אחרים, וחיי ניצלו בחסדי ה'.

הקורא אולי נושם לרווחה, על נס ההצלה המפעים ועל החסד הגדול שעשה עמי, בפעם המי יודע כמה, בורא כל עולמים. אבל אני נשארתי שם... ועדיין אני נמצא שם עם הרהורי לבי. כי מחשבותיי ומצפוני אינם נותנים לי מרגוע. כל העת מתרוצצת ומהדהדת במוחי השאלה הנוראה: ל-מ-ה?! ל-מ-ה א-נ-י?! על מה ולמה אני נשארתי בחיים, ויהודי יקר אחר נהרג במקומי?!---

לא שחלילה הדפתי יהודי אחר אל מותו כדי להינצל. אפילו פעולה של הצלה לא עשיתי במחיר פגיעה ביהודי שיבוא תחתיי, שהלוא "מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי" (מה ראית לחשוב שדמך אדום יותר, שמא דמו של הלה אדום יותר?!)[1] משמים עשו זאת בלא התערבותי! ובכל זאת!---

אכן, נשארתי בחיים, "שלא באשמתי", אלא בחסד גלוי משמים עלי. אבל המחיר! המחיר הכבד מנשוא, ששולם בעבור חיי!---

רמיזה שהטילה פחד מוות

בימי ראשון שבת המחנה מעבודה מאורגנת. עובדי הכפייה וכן שבויי המלחמה לא יצאו לעבודה, אך הוטלו עלינו עבודות תחזוקה בתוך המחנה: לנקות את הבלוקים מכינים, לעקור עשבי בר משורשיהם ולצחצח למשעי את רחבת המסדרים.

באחד מימי ראשון, כאשר הלכתי אל ה'וואשבאראקע', צריף הרחצה, ליטול דלי מים לניקוי רחבת המסדרים, ראיתי לחרדתי איש אס-אס הרומז לי באצבעו שאקרב אליו. מרוב בהלה נותרתי על עמדי כמשותק. מי יכול לדעת על מה ולמה הוא נטפל אלי, ואיך זה יסתיים... הוא ניגש אלי וציווה עלי להתלוות אליו.

כשלושים-ארבעים אסירים שעמדו אז ברחבה הבחינו בדבר והודיעו לאבי כי איש אס-אס הוציאני מאזור צריפי היהודים והובילני אל צריפי האס-אס. אבא נחרד עד מאוד ומיהר אל קאפו יהודי, לבקשו שינסה לברר מה עלה בגורלי.

---

1) הקביעה הזו, מאת האמורא הקדוש רבא, הופנתה ליהודי שמושל עירו הורה לו להרוג יהודי אחר ואם לא כן - יהרגנו. רבא פסק כי מוטב לאדם להיהרג ולא להרוג יהודי אחר (פסחים כה:).

בינתיים הוכנסתי אל צריף האס-אס, מתאמץ שלא להסגיר את פחדי. הצורר לא הותיר לי זמן נוסף למחשבות, ונבח לעומתי:

"אין אתם מוכרחים להתפנק בעצלות מדי יום ראשון! רצוני שתנקה את חדריי בכל יום ראשון! אך דע כי המלאכה חייבת להיעשות כדבעי, ולא - תרגיש זאת היטב!"

נרגעתי ואמרתי לנפשי: "ברוך המקום בזול... חששתי לגרוע יותר, לגרוע מכול..." ולרשע השבתי: "יאוואל!" בוודאי! כהצהרת כוונות לעשות הכול על הצד הטוב ביותר.

הוא מסר בידי חומרי ניקוי, ואני שיקעתי את כל כולי בעבודת הניקיון.

כאשר נכנסתי לנקות את חדר האוכל, נגלה לעיניי מחזה מבעית: כמו בגן ילדים, שבו מותקן לכל ילד מתלה שעליו ינוחו מעילו ותיק האוכל שלו, כן היה לכל צורר מהאס-אס מעל כיסאו, מתלה שעליו היה תלוי הפרגול האישי שלו, נשק הרשע שבלעדיו אין רשעתו מושלמת.

הטיתי אוזן לשמוע את דברי הצוררים בינם לבין עצמם. והנה אמר אחד מהם לרעיו: "מוכרחים אתם ללמוד איך מיטיבים להכות את היהודי, בלי להתאמץ ובלא שתכאב ידו של המכה, מעצמת המכה שהוא מנחית. הפטנט הוא, שלא להחזיק את הפרגול ביד, אלא לתפוס את המתלה שלו ולהניף את הפרגול בעצמה על האיש שמבקשים להכות. כך, גם אם מכים הרבה, היד אינה כואבת!"

בתגובה החל כל אחד מהנוכחים להתרברב במכותיו ובשיטות ההכאה שלו. לשמע הדיון הקר בשיטות ההתעללות השטניות, התהפכו מעיי בקרבי.

אלה ככלי חקירה

לכמה מהם היו אלות עץ שקוטרן שני סנטימטרים וחצי. אלה נועדו בעיקר לחקירות אכזריות.

על עברות "חמורות" לא היה עונש המיתה מספיק בעיני הנאצים. אך גם עוונות קלים שבקלים לא עברו בשתיקה, וכל חקירה לוותה במכות אכזריות. אחת הדוגמאות הנפוצות הייתה על רקע הטבק. אנשים שטרם המלחמה התמכרו לעישון, כמהו לסיגריה עד כי נפשם רעבה לעישון אף יותר מלאוכל.

הטבק הזול שניתן בקמצוצים לאסירים במחנה נקרא 'מאחורקה', ואילו לגרמנים היה טבק משובח שכינויו 'פיינשניט'. הפיינשניט היה המוצר היקר ביותר במחנה, ואם מצאו חפיסה ממנו בידי יהודי, מיד נקרא הלה לחקירה אימתנית, כדי לגלות מנין לו האוצר.

הצורר התייצב ברגליים מפושקות ובידו מקל העץ הנורא, ונבח מתוך הלוע הפעור מתחת לזוג עיניים מזרות אימה:

"יהודי! אמור לי את האמת ואל תשקר! אספור עד עשר, ואם לא תסגיר את מקורו של הטבק שנמצא בידך, אכה אותך עד שערי מוות!"---

והצורר החל לספור באיטיות מכוונת:

"אחת, שתיים, שלוש..."

היהודי המבועת פלט באימה:

"מצאתי, מצאתי את הטבק..."

רק לזה המתין הצורר, ומיד הניף את המקל על ידו השברירית של היהודי והחל חובט בה באכזריות. היהודי האומלל התפתל בייסוריו ובקושי היה מסוגל לזוז, אך הצורר לא נתן לו שהות להתעשת, אלא מיד הכריז לעומתו ברוע שטני:

"יהודי! אני שואל אותך פעם נוספת: מי הוא שנתן לך את הטבק? אני שוב סופר עד עשר..."

והאומלל הכתוש והמיוסר השיב בשפה רפה:

"ראיתי אותו כאן, בשטח הבנייה של המחנה... סברתי שמישהו איבד אותו..."

חמתו של הרוצח בערה בו, ומיד הוא שב והכה את טרפו, הפעם גם ביד השנייה, בעודו מתרה בו:

"יהודי! הפעם אספור רק עד שלוש, כי הסיפור כבר אורך זמן רב מדי! מנין לך הטבק?!"

ראה האומלל כי כלתה אליו הרעה והודה על אשר לא עולל:

"הער אובערשר-פיהרר! אדון אובערשר-פיהרר, גנבתי, גנבתי את הטבק..."

לאחר ש"הודה" היהודי בגנבה, הנחית עליו הרוצח מכות רצח על הראש, עד שהתמוטט תחת ידיו ונפל מת ארצה.

פרק סה

סוד הסבון הנורא

משימת הנחת מסילת הברזל הוטלה על קומנדו מסילת הברזל 'אייזנבאהן אונטערבוי' (בינוי מסילת הברזל – תשתית תחתית) ו'אייזנבאהן אובערבוי' (בינוי מסילת הברזל – תשתית עילית).

לצורך הכנת התשתית התחתית של פסי הרכבת, פרק כל אחד מפועלי הכפייה מעל משאית שני דליי אבני חצץ וכפיסי עץ והוביל אותם אל שטח ישר המיועד למסילת הברזל. החצץ והעץ נשפכו לאורך הנתיב, וקומנדו אחר עבר עם מכונת הידוק, להשגת משטח חלק ואחיד של חצץ וכפיסים. חוטים נמתחו על יתדות, לסימון תוואי המסילה, ולפיהם הונחו על המשטח גזרי עצים חזקים שנטבלו בחומר שמנוני דביק; פס עץ ושוב פס עץ, במקטעים של כרבע מטר. גזרי העצים היו כבדים, ואדם אחד יכול אך בקושי לשאת גזיר עץ יחיד.

בהמשך הופיעו ה'שינעס-קאמאנדא', קומנדו פסי הרכבת, בוני התשתית העילית, 'אייזנבאהן אובערבוי'. תפקידם של אלו היה נורא; מסילות הברזל עשויות פלדה כבדה עד מאוד, וחמישה-עשר עד עשרים איש היו צריכים להרים את המסילה בו-זמנית ולהניחה יחדיו. הם עשו זאת באמצעות צבת מיוחדת, שננעלה מכובד המשקל של המסילה. כדי לעבוד בשיתוף פעולה הציבו

בלי כוח
שרשרת אסירים המאולצים להציב באפס כוח את המסילות הכבדות

שורה לפי גובה האנשים. פעם אחת העמידוני באמצע השורה, ובהיותי נמוך קומה לא יכולתי להרים את המשא שעלה בחלקי.

הפעולה נעשתה בשלבים. הממונה הכריז: "לתפוס!" – והכול אחזו בברזל המסילה. "להרים!" – וכולם הרימו יחדיו את הברזל. "להרים ולהניח על הברך!" – וכולם עשו זאת. "להרים לגובה!" – וכן עשו כולם. כך המשיכו בשלבים, בתנועות מדודות ומתוכננות יחדיו, עד הנחת המסילה במקומה.

בין שתי המסילות נמתחו אדני בטון שנפרקו מקרונות רכבת משא. משקלו של כל אדן היה כארבעים קילוגרם, ומשהוטל עלי תפקיד זה, לא נותרה לי ברירה אלא לשנס את כל כוחות מותניי. כל שעות אותו הבוקר עבדתי קשה מאוד, עד כלות כוחותיי, בפריקה מהקרונות. הקאפו עקב אחריי וצפה בגופי הצנום, ובהבינו כי לא אשרוד בעבודה הזאת, העבירני לחוליית עבודה אחרת. בעבודתי החדשה היה עלי לפרוק מהקרונות תיבות עץ קטנות, שמשקלן עשרה קילוגרם, ולהעבירן אל משאית. מטלה זו הייתה קלה לאין ערוך מפריקת האדנים שהוטלה עלי עד אז.

אחרי כמחצית שעת עבודה נשמטה מידי תיבה אחת ונשברה, וממנה נפלו סבונים קטנים, אפורים-ירקרקים. איש האס-אס נזעק אלי והורה לי בגערה לאסוף מיד את הסבונים, ובגיחוך ציני סינן לעברי:

"אתה - עדיין יכול לזוז, אבל הם - כבר לא... לפני חודש-חודשיים גם הם יכלו לזוז, ועתה הם אינם עושים דבר..."

ברשעות מפלצתית הוא הצביע על האותיות RIF החקוקות על כל פיסת סבון, ושאלני בציניות מופגנת:

"ווייסט דו וואס דאס הייסט?" - הידעת מה משמעות הנכתב כאן?

ובלי להמתין הרבה ירה לעברי את ההסבר מעורר הפלצות:

"אלה ראשי התיבות של המילים Regeneriertes Judisches Fett - שומן יהודי טהור, ואילו האותיות KLA הרשומות על הקופסאות", הוסיף להסביר, "הן ראשי התיבות של המילים Konzentrations Lager Auschwitz - מחנה הריכוז אושוויץ, מקום הפקתו של השומן!"[1]

הדיבורים האלה נקבו כחרב את לבי, עד כי כמעט התעלפתי מפלצות. באוויר המחנה ריחפה שמועה מזוויעה על אודות סבונים שהנאצים רוקחים משומן היהודים הנרצחים בידם, אולם אנשים לא ההינו להעלות זאת על דל שפתותיהם. משמעתי זאת מפי איש אס-אס, ובמו עיניי ראיתי את הסבונים, התחזקה בלבי האמונה שיש אמת בשמועה הנוראה.

צו שתיקה

לפנות ערב, עם סיום העבודה, ריכזו את כל חוליות העבודה והצעידו את כולם יחדיו אל המחנה. מיד עם בואי סיפרתי לאבא את כל הקורות אותי באותו יום, וחלקתי עמו בכאב את הסוד הנורא שפלט איש האס-אס על דבר הסבון.

קשה לתאר את הזעזוע שאחז באבא, שקיבל את הידיעה הזאת בהפתעה גמורה. לאחר שנתעשת קמעה הורה לי אבא לנצור את לשוני ולא לספר לאיש על הסבונים. הוא חשש שיתנזרו משימוש בהם, ומי יודע איזה מחיר כבד ישלמו על כך.

את הסבונים שקיבלו האסירים הם גררו לפירורים באמצעות סכין קטנה, עד שהתקבלה כמעט אבקה, ואותה מרחו על הגוף כדי לשכך את הגרדת שנבעה

1) נושא הסבונים נתון במחלוקת היסטורית. יש טוענים שהדבר לא היה או היה רק חלקית, והצוררים השתמשו בידיעה הכוזבת כדי להתעלל ביהודים ולדכא את רוחם.

פה נטמן סבון הקדושים
רוסיה: מקום קבורת סבון שנעשה מגופם
של המומתים על קדושת השם

הסבון המחריד
הסבון שעליו חקוקות
האותיות RIF

מן הכינים. הבריות הקטנות והמאוסות אכלו אותנו חיים. קשה מאוד היה להיפטר מהן, ורק אבקת הסבון המפורר, שהייתה חריפה, הצמיתה את הכינים ופגעה גם בביציהן.

מדי ערב, כאשר היה עלינו לנקות את כלי העבודה מן הלכלוך והבוץ, נתנו לנו חול ניקוי רב-עצמה. מתוך חבית גדולה הוצאנו את החומר, שהיה בוץ רכרוכי עם מעט לחלוחית. חריף היה הבוץ, והבריות אמרו שהוא עלול לחולל מחלות, אך למי הייתה יכולת לחשוב על העתיד לבוא. היינו מורחים את הבוץ על הידיים, וכן משפשפים אותו על האת או הפטיש, ואחרי כן מסירים את הבוץ, והידיים והכלים נותרו די נקיים.

בהיוודע לאבא סוד הסבון הנורא, הציע לי שבמקום להשתמש בסבון לניקוי גופנו, נמרח עלינו את בוץ הניקוי, שגם הוא חריף למדי ונמרח היטב. מאז, בכל יום לפנות ערב נטלתי חופן של בוץ, צררתי אותו בתוך פיסת נייר אריזה של שק מלט והכנסתיו עמי אל המחנה. מאחר שבכניסה למחנה נערכה ביקורת, נזהרתי לקחת בכל פעם כמות זעירה ממש, לבל תימצא בביקורת.

שר של שכחה

בצוות העבודה שלנו, אך בחוליה אחרת, עבד גם ר' ישראל'טשע שכטר, אחד מ'בעלי התפילה' של המחנה. פעם אחת הבחין ר' ישראל'טשע כי אני נוטל עמי בוץ ניקוי והזהירני לבל אעשה זאת, שכן אם אתפס ב"גנבת" קומץ הבוץ, אני עלול לשלם על כך ביוקר.

לא בכדי הזהירני ר' ישראל'טשע. כלי עבודה היו נוטים להיעלם מאתר הבנייה, ולמעשה מדי יום ביומו חסרו מהם פריטים אחדים, שכן עובדי הכפייה - צ'כים, גרמנים ויהודים, נהגו ליטול עמם צבתות, מפתחות ברגים, פלס-מים וכדומה, ולעשות בהם שימוש, או חשוב יותר - להחליפם תמורת כסף. הצוררים, שביקשו לחשוף את אלה שקשרו את שולי מכנסיהם כדי ליצור בית קיבול להברחת מזון או כלים, הציבו מפקחים לבושי מדים מיוחדים, שכונו 'ווערקשוץ' Werkschutz - ביטחון המפעל, כדי שיעקבו אחר העובדים וימנעו את הגנבות האלה. אוי היה לו לנתפס נוטל משהו מאתר הבנייה או מבריח משהו אל המחנה. הוא היה מוענש קשות במכות אכזריות או בעונשים אחרים, ככל שיעלה הצורר על דעתו השטנית.

בראות ר' ישראלט'שע כי אינני שועה לאזהרותיו, חזר והזהירני על הסכנה הטמונה ב"הברחת" הבוץ. למרבה הצער פרחה מזיכרוני הוראתו של אבא לשתוק ולא לספר על אודות הסבון, ובבלי דעת שיתפתי את האיש בסיבה שבגללה אני מושך ידיי משימוש בסבון. ר' ישראלט'שע הזדעזע עד הנימים הדקים ביותר של נשמתו העדינה, והודיעני על אתר כי גם הוא יחדל מלהשתמש בסבון הנורא. עם זאת חזר והזהירני להבריח את בוץ הניקוי בזהירות יתרה, לבל יבחין בכך איש.

מטעמי זהירות אף החליט ר' ישראל'טשע שלא לקחת מהבוץ מדי יום ביומו אלא לסירוגין. ואולם כבר אמר החכם: "מן הזהירות - שלא תרבה להיזהר", וייתכן כי דווקא הזהירות הרבה הייתה בעוכריו של ר' ישראל'טשע, וזמן מה לאחר מכן, כאשר תפסוהו, כמות הבוץ הכפולה בלטה, והיא שהסגירה אותו בעת הביקורת.

צוות הצינורות

את ר' ישראל'טשע שכטר פגשתי גם בעבודתי בצוות הצינורות במפעל 'מאנעס מאן פראג'. מפעל זה ייצר את הצינורות המיוחדים למפעל הדלקים הסינטטיים במחנה, וכן עיבד נפט ובנזין, חומרים כימיים, פחם וגפרית. מכלים עצומי ממדים, כל אחד מהם גדול מגודלו של חדר, הכילו את חומרי הגלם. אלה עברו בצינורות מתכת במגוון גדלים, אל דודי הייצור והעיבוד.

היו נוזלים כימיים שהועברו בצינורות מחוממים – צינורות בקוטר שבעה סנטימטרים שבתוכם עבר צינור בקוטר חמישה סנטימטרים. בצינור הפנימי עבר הנוזל הכימי, ובחלל שבין שני הצינורות הוזרם קיטור לוהט, וכך נשמר חומו של הנוזל שהועבר בצינור הפנימי.

כדי לקבל צינורות באורך הנחוץ היו צריכים להלחים צינור לצינור. אוגן, 'פלאנטש', מעין דסקית מתכת חלקה, הולחם סביב הקצה של כל אחד מהצינורות שנועדו להלחמה, ואת שני האוגנים חיברו זה לזה בברגים, כשביניהם חומר איטום: לאיטום צינורות שנועדו להעברת חומרים בלחץ גבוה הונחה דסקית מתכת, ולאיטום צינורות שנועדו להעברת חומרים בלחץ רגיל הונחה רפידת אסבסט.

עבודתנו הייתה ללטש היטב את האטמים בנייר זכוכית, עד היותם חלקים למשעי, כדי שייטיבו להיצמד זה לזה, והחומר העובר בצינורות לא ידלוף החוצה.

במשך תקופה הועסקתי בהבאת צינורות אל עושי מלאכת ההלחמה והליטוש. הצינורות היו במגוון קטרים: חמישה, שישה, שמונה או עשרה סנטימטרים, ואף גדולים יותר, בקוטר חמישה-עשר או עשרים סנטימטרים. כמו כן היו צינורות מעוקלים, לחיבור במקום שהצינור צריך להסתובב.

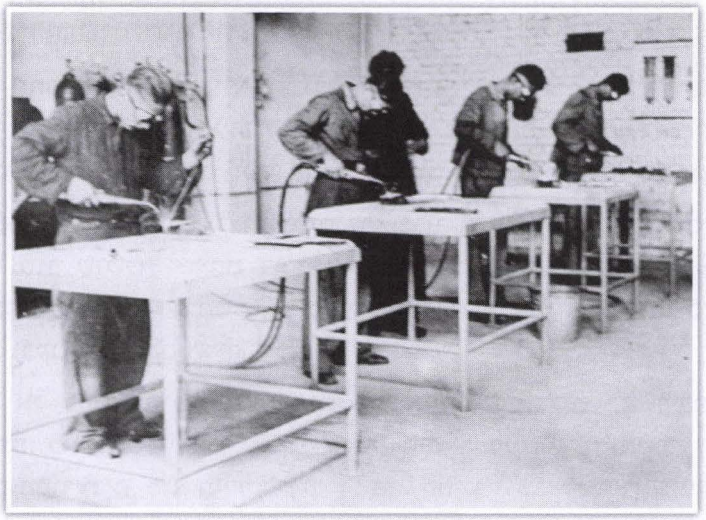
במרומי הצינורות
המחבר, בביקורו במפעל 'מאנעס מאן פראג', מחווה על הצינורות שעמל בהתקנתם

יש והיה עלי לעבוד בגובה שתי קומות, כדי לחבר צינור אל הקיר באמצעות טבעות ברזל. טרם העלייה אל על נצטוויתי לחגור חגור רחב, ובו להכניס את כל כלי העבודה והחלקים הדרושים למשימה.

המנהל הצ'כי, שהיה איש טוב ונוח, הורה לי להטעין בחגורה: קליש, קלשצ'ע, קלאדיבו, ז'אפאלני, וודובואה (מפתח klíč, צְבָת kleště, פטיש kladivo, מַצת zápalný, פֶּלֶס מַיִם vodováha), ומול אוזניו של שומר האס-אס שפטרל במקום, "הזהירני בחומרה", כי Já ti dám facku, "יא טי דאם פאצקו", יסטור לי על לחיי אם לא אעבוד בחריצות כמתבקש.

מכת סנוורים

הבדלים מהותיים היו בין הצינורות, בהתאם לייעודם. הדסקיות שחיברו את הצינורות שנועדו להעברת נוזלים בלחץ גבוה היו מצופים ניקל בוהק מבית ומחוץ. גם ההלחמה הייתה שונה בתכלית; הצינורות שנועדו להעברה בלחץ רגיל הולחמו באמצעות 'אוטוגן', להבת אש של גז, ואילו ריתוך הצינורות שנועדו להעברה בלחץ גבוה נעשה ברתכת חשמלית, 'אלקטרו שווייסן', שבה

הלחמה מדויקת
סדנת הטיפול במתכות

צבתית שחוברה לגנרטור רב-עצמה. הרתכת הפיקה חום, ובאמצעותו רותכה המתכת.

האור העצום הבוקע מלהט הרתכת, הוא מעבר לסיבולת של עין אנושית. על כן השתמשו במסכת הגנה ייעודית: מסגרת עץ שבחזיתה זכוכית שחורה מיוחדת. רק כך יכול המלחים להביט אל המקום שעליו לרתך.

אני הועסקתי בתפקיד השוליה של המלחים המקצועי, והיה עלי רק לסובב את הצינור, בהתאם לצורכי עבודתו. על כן לא ניתנה לי מסכה, אלא משקפיים שנמרחו בפיח מבית ומחוץ.

זו הייתה הגנה בלתי מספקת, והאור הבוהק הכה אותי בסנוורים. לא יכולתי לראות דבר. הובהלתי אל מרפאת המחנה, ה-HKB (Häftlingskrankenbau), ושם מרחו משחה על עיניי וגם ציידו אותי במשחה שומנית, שאותה הורו לי למרוח בבוקר, בהבטחה כי למחרת ישוב אלי מאור עיניי ואוכל לשוב לעבודה.

חסד גדול עשה עמי ה', שהפגיעה הייתה שטחית וקלה. במקרים קשים יותר אבדה הראייה כליל, ובכך למעשה היה גם גזר דין של שיגור אל תאי הגזים, שכן הצוררים לא התנדבו להחזיק במחנה את מי שאינו רואה.

רשעות רומסי הסיגריות

ברכה יחסית הייתה טמונה בעבודה בחוליות האלה, שכן הממונים בהן היו פועלים צ'כים שלא נחשבו עובדי כפייה. הם היו חופשיים לצאת ולבוא, ובבואם הביאו עמם סיגריות, מוצר חיוני עד אין שיעור למי שהיה מכור לעישון.

אי אפשר שלא לספר על רשעותם של שבויי המלחמה האנגלים. ברשותם היה כל טוב שנשלח אליהם באמצעות ארגון הצלה"א. מצבם היה משופר אפילו מזה של חיילי הגרמנים, עד כי אלה האחרונים "שנוררו" מהם סיגריות, שוקולד ובקבוקי משקה חריף.

כתף אל כתף עבדנו במחנה, אך גם אחוות העובדים לא ריככה את אכזריותם. כאשר שבוי אנגלי סיים לעשן סיגריה בעברו ליד אסירי הכפייה היהודים המורעבים, הוא מיהר לדרוך על בדל הסיגריה בנעליו, כדי שאיש מהם לא יוכל לזכות בשארית הסיגריה ולשאוף ממנה את ה"משיכות" האחרונות. בני עמים אחרים, לעתים אף גרמנים, לא נהגו לעשות זאת. בהשליכם את בדלי

הסיגריות שלהם, לא הפריע להם שמישהו מתנפל על שארית הסיגריה ומחיה את נפשו.

צמתו בבור חיי

רעב הייתי עד מאוד, וכלתה נפשי למעט אוכל. בשום מקום במחנה לא היה סיכוי למצוא אפילו שריד של שיירי מזון. הרי הכול היו רעבים כל כך, וכל שהגיע אל ידיהם נבלע בעודו בכפם, ללא שיור, כלחוך השור את עשב השדה. הרעב טרף את הדעת, עד כי לא הותיר מקום לשום מחשבה מלבד על הצורך להשביע אותו, ולו במעט! המקום היחיד שבו ניתן להשיג מעט אוכל, ידעתי, הוא מטבח המחנה. לכן שמחתי כל כך כאשר הופקדתי על עבודת ניקיון הכלים במטבח, וכך התוודעתי למקומות שבהם אפשר למצוא שאריות מזון.

אמנם בשעות העבודה לא ההנתי לגעת במאומה, אך את אשר ראיתי צרבתי בזיכרוני, שישמש אותי כאשר אאזור אומץ ואתגנב למטבח.

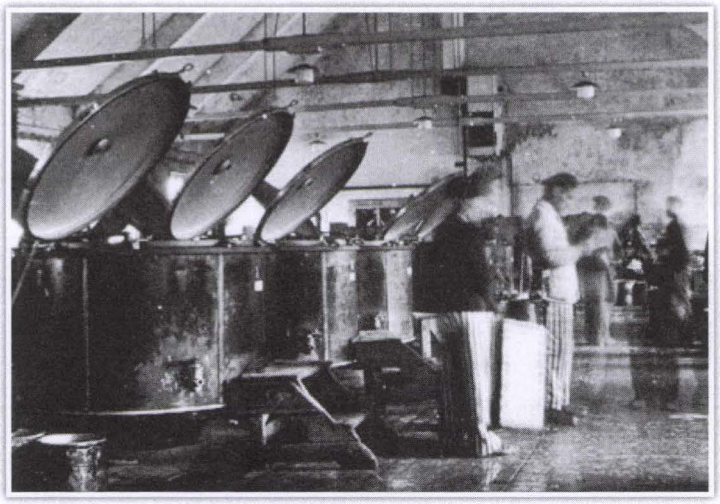
באישון לילה, בחסות האפלה, עשיתי זאת. ידעתי כי את נפשי אני קובע אם ימצאוני נוגע בשאריות מאכל, אך ידעתי גם כי בין כך ובין כך אמות, וטובים היו חללי חרב מחללי רעב... במטבח היו דודי ענק לבישול, בקוטר שלושת רבעי מטר עד מטר, מחוברים לקרקע. נצטוויתי לנקות את הדוודים אחרי בישול קפה.

ירדתי לתוך אחד הסירים ומצאתי בו משקעי קפה. לקחתי מלוא כף ידי מן ה"בוץ" ואכלתי. לאחר שאכלתי משהו החלטתי להתחבא בדוד עד אור הבוקר, ורק אז לצאת ממנו ולשוב אל הצריף.

פתאום הגיח אל המטבח קצין אס-אס שערך סיור ביטחון במתקני המטבח. בפנסו האיר הקצין אל תוך הדוד והבחין בי, מצטנף בתוכו. הייתי כמסומר, מבועת מפחד נורא. ידעתי כי הקיץ עלי הקץ. רק לא ידעתי באיזו מיתה משונה הוא יבוא.

הקצין הרוצח חייך חיוך שטני וסינן בארסיות מבין שיניו:

"פארפלוכטער יודע! (יהודי ארור!) באת לכאן לזלול במקום לעבוד?! אסגור את הדוד, ואלה יהיו רגעי חייך האחרונים! היר איזט דיין ענדע! - כאן יהיה

מטבח המחנה
סירי הענק במחנה. צילום ממחנה בוכנוואלד

סופך!" והוא סגר את המכסה מעלי, אחר שב ופתחו לרגע, ובחיוך שטני שב וסגר אותו והסתלק מהמקום.

'אכן, פה תהא קבורתי!' חשבתי בלבי. חנוק הוא המקום, בלי טיפת אוויר, ובתוך זמן קצר אמצא בו את מותי. התחלתי להתכונן להשלים נפשי אל אלוקיי. אמרתי וידוי בלב נשבר וקראתי "שמע ישראל". ואולם ידעתי כי רבותינו זיכרונם לברכה לימדונו שאפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים. על כן התפללתי אל בורא עולם שיצילני מבור תחתיות.

בעודי ממלמל את דברי התפילה, ומתוך שהמקום היה דל מאוד באוויר לנשימה, גברו עלי החולשה והלאות, ותרדמה של ערפול חושים והכרה נפלה עלי.

השכם בבוקר הגיעו עובדי הכפייה אל המטבח. הטבח הראשי, יהודי מאסירי המחנה, הבחין במכסה הסגור. 'מי סגר את המכסה?' הוא תמה, 'הרי בכל ערב אנו משאירים את הדוודים פתוחים לאוורור?!' הוא ניגש אל המכסה ופתח אותו, ולעיניו נראה נער יהודי מעולף מוטל שם, ופניו כחולים מחוסר חמצן.

הוא מיהר להוציאני מן הדוד, ובחסדי ה', מיד כאשר הגיע האוויר הצח אל אפי, שבה רוחי.

"מה מעשיך פה?!" נדהם הטבח, "ממתי אתה שרוי בתוך בור התחתיות הזה?!"

"רעב הייתי עד מוות ובחרתי להסתכן כדי לנסות להשיג משהו לאכול", סיפרתי לו. "נחבאתי בתוך הדוד, אך שם השיגוני עיניו הבולשות של הקצין השטני, והוא סגר עלי את המכסה. דימיתי למות, והנה אתה הוא שליח אבינו שבשמים, להשיבני אל בין החיים!"

יודע היה הטבח כי הקצין עלול לחקור מה נעשה בגוויית טרפו אשר כלא בתוך הדוד. אך הצדיק הזה שם נפשו בכפו ולא הסגירני בידי שלטונות המחנה, אלא הניחני לחמוק אל הצריף שלי, וכך ניצלו חיי.

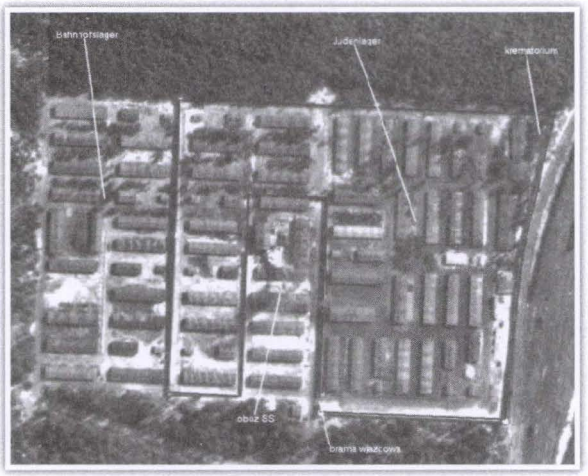
פרק סו

בלכהאמר אות לעולם

אביב שנת תש"ד, אפריל-מאי 44'

צריבה של חיטוי

בימי האביב של שנת תש"ד, אפריל-מאי 44', הגענו אל מחנה בלכהאמר, לאחר שהגרמנים החליטו כי לעת הקריטית הזאת של המלחמה, חשוב ייצור הדלק להנעת מכונות המלחמה, יותר מייצור הנעליים.

בלכהאמר - מעוז של קטל
מבט מן האוויר אל מתחם המחנה

צורב עד העצמות זיכרון הכניסה אל מעוז המוות בלכהאמר. צורב, כי ה"ברוך הבא" הראשון במחנה היה כניסה אל מעין מקווה של חיטוי שבו חומר כימי חריף, למניעת הידבקות במחלות ובמגפות. ממונה מיוחד היה מפקח על טבילה בתוך הנוזל, ששרף ממש את העור והכאיב במיוחד למי שבגופו היו שריטות או פצעים.

אחרי כן ניתן האות להישטף במים וסבון ולהמתין במשך שעות בתור לקבלת מערכת בגדים. כל אסיר זכה בחולצה, בלבנים ובמכנסיים – מדי מחנה המוות הידועים לשמצה, המפוספסים בכחול ולבן.

היהודי שחילק את הבגדים הביט עלי בעין טובה ואמר:

"אעניק לך 'לייבלע' (גופייה), ממחסן הבגדים הפרטי הקטן שקיבצתי לי, כדי שתוכל לשרוד בקור הנורא השורר פה... אך זאת בתנאי אחד: שיהיה 'לחם לאכול ובגד ללבוש' ולא להפך – בגד לאכול..."

למראה תמיהתי הסביר לי את דבריו: "יעקב אבינו ביקש מהקדוש ברוך הוא 'לחם לאכול ובגד ללבוש'. לשם מה ציין יעקב והדגיש את הייעוד של הלחם והבגד? וכי לא ברור שלחם אוכלים ובגד לובשים? אלא, ידע יעקב אבינו שיבוא

הכניסה המקורית

תמונת הכניסה המקורית למחנה, על רקע תמונת השרידים, כפי שהם נראים כיום

פלנטה אחרת
מקומו של מחנה בלכהאמר על מפת האזור

ארץ גזרה: בלכהאמר
תרשים המחנה ואגפיו

יום, ובניו יהיו במחנה הנורא הזה, ויהיו נאלצים למסור פריטי לבוש כדי לקבל תמורתם לחם... לכן, הריני מוסר מודעה לפניך, שהבגד שאני נותן לך ניתן בתנאי שיהיה ללבישה ולא לאכילה!..."

24 במאי '44

צרבת בבשרנו

הובלנו אל ביתן שבו קעקעו על זרועו השמאלית של כל אחד מאתנו את המספר האישי שניתן לו במחנה. בלי הרדמה או חיטוי מפני זיהומים, נצרב בשרנו בשבלונות מתכת מלובנות, שלתוכן טפטפו צבע, והיה זה לכתובת קעקע בבשרנו, כתובת שאינה נמחית לעולם.

הכאב בצריבת השרטת בבשרנו שקע בתוך הכאב הצורב הרבה יותר, שהנה אנו מאבדים עוד ועוד את זהותנו ואת היותנו בני אדם; מקעקעים בנו מספרים סידוריים, כמו היינו בהמות ברפת!

עמדנו שפופים בתור לפני העושים את מלאכת הקעקוע, שהיו אסירי מחנה יהודים. בהגיע תורי הורה לי האסיר שעל המלאכה: "הנח את ידך על הקרש".

הושטתי את זרועי השמאלית אל המקעקע, יהודי אציל נפש ששמו יחזקאל יצחק, שעשה את עבודתו הנוראה, הדוקרת והמכאיבה, בעודו בוכה תמרורים ודמעותיו מתערבבות בדם החריתה---

הדמעות המלוחות היו אמורות אולי לצרוב בפצע הפתוח, אך דעתי לא הייתה נתונה לצריבה הנוספת. אדרבה, דמעות השליש של היהודי הכואב עמי יחד, היו מצערות עד מאוד, אך מתוקות ונוגעות עד מפתח הלב---

בעודו עסוק בצריבה, נשא דבריו בקול נמוך, מנסה להתגבר על הבכי, ואמר לי:

"זה יהיה לך לאות על ידך!"---

"יודע אתה", הוסיף ולחש, "אם תזכה ותשרוד אחרי המלחמה, כי אז תניח תפילין, וזכור נא כי מלבד התפילין, שהן אות, חקק לנו ה' גם את האות הזה!"---

הוא נעצר מדבריו להרף עין, ואחר המשיך והסביר:

"בימות החול אנו נושאים את אות מלכות שמים - התפילין, ואילו בשבת קודש אין אנו צריכים לאות התפילין, כי השבת עצמה 'אות היא לעולם' בין בורא עולם ובין בני ישראל. שלוש פעמים בכל שבת אנו חוזרים על הסיסמה: 'אות היא לעולם!'

"הרשע יימח שמו רוצה להקים את ה'רייך' לאלף שנים... הם הוזים ומדמיינים לשרוד שנים ארוכות, אך אנו יודעים כי אין מלכות בשמים ובארץ מלבד מלכותו יתברך שמו! 'אות היא לעולם, לעולם!!!'---

"לכן, בכל עת שתאמר בתפילת 'ושמרו בני ישראל את השבת' את המילים 'ביני ובין בני ישראל, אות היא לעולם', תצביע על האות האישי שלך, זה שאני חוקק עתה בבשרך, ותכוון לבטל את ה'רייך' של אותו רשע, ולהמליך את מלכותו של הבורא יתברך שמו!"---

הוא שוב שאף אוויר, ואחר הוסיף ואמר:

"רואה אתה אותי? זה לא אני... אני יהודי חסידי מקראקא, יהודי של שטריימל וקפוטה... לקחונו מהגטו והשליכונו אל גיא הצלמוות הזה... צר לי

אות לעולם מאת ה'
במעמד הכנסת ספר תורה בווינה, בשעת השמחה נעתר המחבר לבקשת
צעירים חסידיים לחשוף את זרוע התפילין שעליה חקוק המספר מאושוויץ,
כדי לבטא ברבים את ניצחון התורה על היטלר ימ"ש
הראשון בצד ימין – הרה"ג רבי נפתלי גרינצווייג שליט"א, ידיד קרוב מאוד של
המחבר, מיוצקי יסודות החינוך התורני בווינה לאחר המלחמה[1]

---

1) רבי נפתלי הגיע לווינה לפני כיובל שנים ומאז הטביע חותם בל יימחה על העיר לדורותיה. ראייה מפוכחת וחדה, הבנת-עומק בתחום החינוך ומסירות אין קץ היו הכלים לעבודתו, והם הניבו פרי הילולים בסייעתא דשמיא. עם נוות ביתו המחנכת תחי', חולל מהפכה רוחנית עילאית, בהצבת החינוך החסידי הטהור לבנים ולבנות בווינה.

הוא הגבר אשר לאחר שביסס את ה'תלמוד תורה' לבנים ואת בית הספר 'בית יעקב' לבנות, הלך מחיל אל חיל והקים גם את הישיבה בעיר וינה.

לא נרתע בהיות ראשית הישיבה מצער, כיתה של שבעה-שמונה בחורים. כיום ניצב רבי נפתלי עם רבנים נוספים בראשות הישיבה בווינה, שזכתה למוניטין בעולם התורני, ובה מתגדלים בתורה וביראת ה' כחמישים בחורים.

בן המחבר וגם בני הדור השלישי זכו לספוג את החינוך המסור של רבי נפתלי וביתו, והם רואים בו אבן יסוד לעולמם ולצעידתם בדרכי החסידות. בכך הם מייצגים את בני העיר וינה, שהם לו אסירי תודה על שעשרות רבות של תלמידים ותלמידות הקימו בזכותו בתים נאמנים לתורה וחסידות.

לגלות לך, כי פה לא שורדים יותר משלושה חודשים... אבל אם יטה עליך בורא עולם חסד, והממונה עליך יהיה נורא פחות, יש סיכוי שתישאר בחיים".

כאשר נפרדנו, והבא בתור התכונן להתייצב אחריי, ביקשני ר' יחזקאל יצחק: "אני מברך אותך שתשרוד. ואנא ממך, כאשר יעזור ה' ותשרוד את התופת הזאת לחיים, אנא, זכור אותי ואת נשמתי!"---

אכן, עד היום הזה, בעת שאני עומד בתפילה ואומר: "ושמרו בני ישראל את השבת..." אני מכוון את סוד כוונתו של הקדוש ר' יחזקאל יצחק הי"ד.

השלב הבא היה אצל החותם, שהטביע על פיסת אריג את המספר שקיבלתי. שתי פיסות ממוספרות כאלה ניתנו בידי, עם ההוראה להמשיך אל המתפרה, שבה יתפרו את המספרים אל המעיל והמכנסיים.

"ומה אעשה, שהמכנסיים והמעיל ארוכים בכמה קילומטרים מכפי מידתי?" שאלתי את החותם.

"אל דאגה", הניע ראשו בביטול והציע: "אם תיכנס למתפרה ותבטיח להם כמה תפוחי אדמה, יתקינו לך שם את המספרים וגם יקצצו את האורך המיותר".

עבדות מחפירה
אסירי בלכהאמר חופרים שוחות לאחסון תפוחי אדמה

ניצוץ של חיים

יהודי יקר, רפאל ויינשטיין שמו, עזבוהו כוחותיו האחרונים, ואחרי מסדר העונשין לא היה מסוגל בשום פנים להתרומם. הנאצי הבחין בכך מיד, רץ אליו והכהו באכזריות שטנית, עד לפירוק עצמות. לא נותר לחבריו האומללים אלא לשאת את הפצוע האנוש אל דרגשו בצריף.

באותו ערב שלח רפאל לקרוא לי אל הצריף שלו. הוא היה מהקומנדו שלי, אך לן בצריף אחר.

הבטתי בפניו המוכות. עננה כבדה של מלאך המוות נראתה עליהן. שכיב-מרע ששעותיו ספורות. הוא הביט בי, ולפני הכול הודה לי במאור פנים, שהבליח וזרח למרות מצבו הנורא, על שהטרחתי עצמי ובאתי.

"האם יש דבר שאני יכול לעזור לך בו?" שאלתיו.

"רק בורא עולם, שבידו אפקיד רוחי, יכול לעזור לי... איני צריך עוד דבר"... השיבני. "הנה, אתן לך מתנה משככת-רעב..."

והוא שלף בידיים רועדות קופסה קטנה, פתח אותה ונשף בה קלות. ניצוצות של אש יצאו, ולהבה קטנה ריצדה בעקבותיהם. זה היה מצת שבתוכו רפידת בלאי-בגדים שכבר דלקו והובהבו בעבר, ועל כן הם מהירים להתלקח מכל ניצוץ אש.

בלחישה, אם בגלל הסוד הכמוס ואם מפני שלא היה עוד בכוחו להגביה קול, גלה את אוזניי: "כפי שלבטח אתה יודע, יש במחנה אנשים הזקוקים נואשות לאש, כדי להצית סיגריה. מכרתי להם אש תמורת פיסת תפוח אדמה או חתיכת לחם. ברגעים של שיא רעבון, השקטתי אותו בטעימה זו.

"יודע אני כי אביך נמצא עמך במחנה. חב אני לו הכרת הטוב, כי בימים קשים עזר לאחי, גבריאל המנוח, בפרנסתו. באמצעות קופסה זו תוכלו שניכם להחיות את הנפש במעט אוכל..."

אמנם, בקשה אחת ביקש – שלא להפריז במחיר האש: "גבו נא בבקשה מן הלקוחות רק כדי חיותכם, שתוכלו לשרוד ולחיות!"

באותו ערב השיב רפאל נשמתו המיוסרת לבוראה, ועלה במעלות קדושים וטהורים.

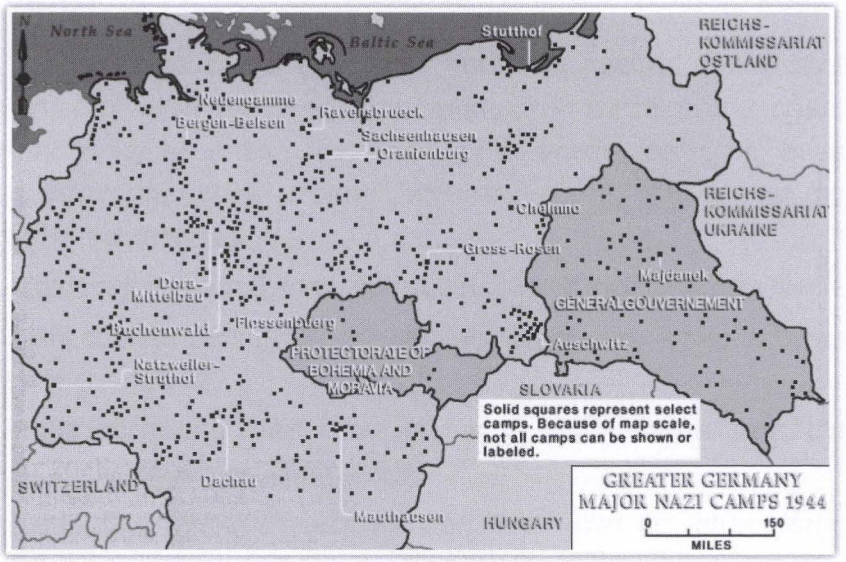
החוויה המרעישה, של מתנת שכיב-מרע שקיבלתי מרפאל הנתון על ערש דווי, השליכה אותי בבת-ראש שנים אחורנית, אל מתנתו של אחיו, גבריאל, אל אבא, טרם עזב את העולם. גבריאל הרחיק אז לכת וביקש להעניק לאבא את חלקו בעולם הבא, כהוקרה על פועלו למענו!

מה עמוקה מידת הכרת הטוב, המוטבעת בעומק לבם של שני האחים היקרים, נושאי שמות המלאכים!

הייאוש הוא שהורג

בתוך תהומות היגון והאנחה חיזקו יהודים איש את רעהו בכל דרך. אחד הכלים להחיות נפשות היה מילתא דבדיחותא, רעיון שנון שעבר מפה לאוזן, העלה חיוך ונסך הבזק של חיות ולעתים גם תקווה.

זכורני כי סיפרו במחנה על שני זבובים חלושים שנפלו לתוך קערית של חלב והחלו לנענע את כנפיהם ואת רגליהם, במאמץ נואש להינצל מטביעה.

השתלטות רצחנית

מפת אירופה הנשלטת בידי הנאצים, 1944, עם מחנות ההשמדה הפזורים בכל פינה בה

כשהרגיש האחד מהם כי כוחותיו אוזלים, אמר לרעהו כי הוא נואש מסיכויי ההצלה ובדעתו להרפות מהניסיונות לצאת מן הקערית אל החיים. חברו ניסה לעודדו והפציר בו לבל יתייאש, אולם תחושת החידלון גברה על האומלל, הוא הפסיק את פרפורי הכנפיים והגפיים, ובתוך רגעים אחדים מת בטביעה.

בראותו את האסון המר, כמעט נשבר גם הזבוב השני, אך עד מהרה החליט שלא יניח למוות לאסוף גם אותו. כינס אפוא הלה את שארית כוחותיו, ובמרץ רב נפנף בכנפיו וברגליו.

מרוב חבטותיו התגבש החלב והיה לחמאה, והזבוב מיהר לדלג על השכבה המוצקה ולמלט את נפשו...

"אחים מעונים!" עודדנו זה את זה, "אל נאמר נואש! הבה לא נאבד את הנחישות במלחמה על החיים!"

ציפייה למפלתם של רשעים

סיפור נוסף שהתגלגל בין המעונים וטמן בחובו איחול למפלתם של הרשעים, העלה חיוך דל בזווית השפתיים:

גנרלים גרמנים בכירים ניצבו בחדר המוצב של המפקדה הנאצית סביב שולחן גדול שעליו נפרשה מפה של העולם. במטה שבידם הצביעו בגאווה על המפה וסיכמו בסיפוק: "הנה צרפת, מדינה שכבשנו; הולנד, עוד מדינה שכבשנו; בלגיה, שכבשנו גם אותה", ובלשונם הגרמנית: "די לאנד וואס מען האט איין געגומען".

בפינת החדר הצטנף לו יהודי. הלה עקב אחר הדיון והפריח לעומתם שאלה:

"און די מיתה משונה האט איר שוין איין געגומען?..." – האם גם מיתה משונה כבר השגתם?

הגנרל הנבוך החל לחפש במפה את המדינה ש'מיתה משונה' שמה, ולא מצא. ביהירות אופיינית הבטיח ליהודי:

"איני מוצא זאת עכשיו, אבל אני סמוך ובטוח שגם את 'מיתה משונה' נשיג..."

טרנספורטים מהונגריה

בקיץ של שנת תש"ד החמירו הצוררים את אמות המידה בסלקציות באושוויץ. מהר מאוד התוודענו לסיבה: הרוצחים ביקשו לפנות במחנה מקום ליהודי הונגריה, שמאות אלפים מהם הובאו אליו ונרצחו בו בזמן קצר.

במשך כמאה ימים רצופים הגיעו טרנספורטים - כחמשת אלפים יהודים ביום. כמו כל היהודים שהובאו למחנה, רק מתי מעט נשלחו 'ימינה', למוות איטי בייסורים, והיתר - עלו מיד במעלות קדושים, בתאי הגזים ודרך ארובות הקרמטוריום.

היתומים וההורים השכולים, האלמנים והגלמודים החדשים, שבאו מהונגריה כחלק ממשפחות, ועתה נותרו כערער בערבה, ביטאו את תסכולם וכאבם:

"שמענו, גם הראו לנו, אך לבנו לא האמין! פליטים יהודים נמלטו בעור שיניהם מפולין ובאו להונגריה. אמרו שהנאצים מכים ורוצחים יהודים ברחובות ואפילו הראו לנו תמונות. אבל לא האמנו להם... סברנו שהם מבקשים לעורר רחמים כפליטים, כדי לקבל סיוע רב יותר... דימינו שהם בעלי דמיון מפותח, מגזימים... ועכשיו... עכשיו מאוחר מדי! מאוחר מדי!"---

קומנדו נטיעות

במחנה, שהיה במרחק רבע שעת נסיעה מבלכהאמר, היה קאפו יהודי יקר ששמו אפרים פישל גולדמן, חסיד גור, שראה את סבלי והבין כי לא אוכל לשרוד בעבודה הקשה. גם אותו עצמו שיבצו בקומנדו קשה ביותר.

בטוב לבו פנה גולדמן אל ה'פרסטר', הנוטע, מנהל העבודה הגרמני, וביקש ממנו לצרף את שנינו לחוליית קומנדו נטיעות, שנדרשה לעקור ולגדוע עצים ישנים ולשתול במקומם שתילים חדשים.

ה'פרסטר' שיבץ אותנו בתפקיד שתילת העצים הקטנים, וכאשר נגמר המלאי היה עלינו להביא שתילים מתוך ארגזים שהיו מונחים ביער הסמוך, במרחק כמה מאות מטרים.

בהגיענו סמוך לקצה היער ראו עינינו בפלצות בורות ענקיים פתוחים, ובהם קבורים יהודים. הנאצים הוציאו את ההרוגים מן הקברים והעבירום אל מוקד

תאריך	תחנת המוצא	מספר
május 14.	Nyíregyháza	3,200
	Munkács	3,169
május 16.	Kassa	3,055
	Beregszász	3,818
	Máramarossziget	3,007
	Munkács	3,629
	Kassa	3,629
május 17.	Kassa	3,352
	Ungvár	3,455
	Ökörmező	3,052
	Munkács	3,306
május 18.	Máramarossziget	3,248
	Beregszász	3,569
	Sátoraljaújhely	3.439
	Munkács	3,025
május 19.	Felsővisó	3,032
	Mátészalka	3.299
	Szatmárnémeti	3,000
	Munkács	3,222
május 20.	Máramarossziget	3,104
	Nagyszőlős	3,458
	Munkács	3,028
május 21.	Felsővisó	3,013
	Nyíregyháza	3,274
	Sátoraljaújhely	3,290
	Munkács	2,861
május 22.	Máramarossziget	3,490
	Ungvár	3,335
	Szatmárnémeti	3,300
	Mátészalka	3,299
május 23.	Felsővisó	3,023
	Nyíregyháza	3,272
	Munkács	3,269
	Nagyvárad	3,110
május 24.	Beregszász	2,602
	Kassa	3,172
	Huszt	3,328
	Munkács	3,080
május 25.	Ungvár	3,334
	Nagyvárad	3.148
	Kolozsvár	3,130
	Aknaszlatina	3,317
	Felsővisó	3,006
május 26.	Huszt	3,249
	Szatmárnémeti	3,336
május 27.	Sátoraljaújhely	3,325
	Nagyszőlős	3,415
	Nyíregyháza	2,708
	Ungvár	2,988
	Marosvásárhely	3,183
május 28.	Técső	2,208
	Dés	3,150
	Nagyvárad	3,227
május 29.	Beregszász	860
	Mátészalka	3,299
	Kolozsvár	3,417
	Szatmárnémeti	3,306
	Nagyvárad	3,166
május 30.	Kisvárda	3,475
	Marosvásárhely	3,203
	Nagyvárad	3,187
	Szatmárnémeti	3,300
május 31.	Ungvár	3,056
	Kolozsvár	3,270
	Nagybánya	3,073
	Szilágysomlyó	3,106
június 1.	Mátészalka	3,299
	Kisvárda	3,421
	Nagyvárad	3,059

תאריך	תחנת המוצא	מספר
június 1.	Szatmárnémeti	2,615
június 2.	Huszt	2,396
	Beszterce	3,106
	Kolozsvár	3,100
június 3.	Nagyszőlős	2,937
	Kassa	2,499
	Nagyvárad	2,972
	Szilágysomlyó	3,161
június 4.	Szászrégen	3,149
	Sátoraljaújhely	2,567
június 5.	Nagyvárad	2,527
	Mátészalka	3,100
	Nyíregyháza	2,253
	Nagybánya	2,844
június 6.	Huszt	1,852
	Dés	3,160
	Beszterce	2,875
június 8.	Szilágysomlyó	1,854
	Dés	1,364
	Kolozsvár	1,784
	Marosvásárhely	1,163
június 9.	Kolozsvár	1,447
június 11.	Maklár	2,794
június 12.	Diósgyőr	2,675
	Balassagyarmat	2,810
	Diósgyőr	2,941
	Érsekújvár	2,899
	Diósgyőr	3,051
június 13.	Hatvan	2,961
	Komárom	2,790
	Salgótarján	2,310
június 14.	Miskolc-Diósgyőr	3,965
	Balassagyarmat	1,867
június 15.	Léva	2,678
	Miskolc	2,829
	Érsekújvár	1,980
június 16.	Győr	2,985
	Komárom	2,673
	Dunaszerdahely	2,969
június 25.	Debrecen	3,006
június 26.	Szeged	3,199
június 27.	Debrecen	3,842
	Kecskemét	2,642
	Nagyvárad	2,819
	Békéscsaba	3,118
június28.	Bácsalmás	3,737
június 29.	Kecskemét	2,790
	Szolnok	2,038
	Debrecen	3,026
július 5.	Sárvár	3,105
	Szombathely	3,103
július 6.	Kaposvár	3,059
	Pécs	3,1000
	Kaposvár	2,066
július 7.	Sopron	3,077
	Pápa	2,793
	Paks	1,072
	Monor	3,549
	Óbuda	3,151
	Sárvár	2,204
július 8.	Pécs	2,523
	Óbuda	2,997
július 9.	Monor	3,065
	Óbuda	3,072
	Budakalász	3,072
	Monor	3,079
	Békásmegyer	1,924
július 20.	Rákoscsaba	1,230
	Összesen	**401,438**

לקדושים אשר בארץ

מסמך מעורר פלצות שהגיע זה עתה לידינו: רשימה שערך עורך דין הונגרי ובה תיעד את תאריכי שיגור קהילות ישראל מהונגריה לאושוויץ, כדי שלפחות הנתונים המזוויעים יישארו לזיכרון. המספרים תומכים בהשערתו של המחבר בעודו באושוויץ, כי כ-5,000 יהודים משולחים ביום

שרפה שהכינו שם. זה היה חלק ממאמצי הנאצים לטשטש את פשעיהם. הם ראו כי החזית הרוסית מתקרבת וביקשו להעלים את זכר טבח ההמונים.

לאחר שנשרף חלק משמעותי מהיער, עמלו בחריצות לטעת עצים חדשים, שימלאו את קרחת היער.

לא יכולתי לזוז מרוב חרדה. פישל גולדמן, שהיה מבוגר ממני, הביט אל המחפורות ואל החללים הקדושים, שגם את מנוחתם בקבר האחים ההמוני השביתו הרשעים, ואמר:

"ודאי אתה זוכר את תפילת 'כתר' הנאמרת במוסף של שבת קודש: 'משרתיו שואלים זה לזה, איה מקום כבודו'.

"דע, כי מקום שמקדשים בו את השם, הוא המקום הגבוה ביותר! זה מקום כבודו, כנאמר: 'ונקדשתי בתוך בני ישראל!'

"יש דברים שאיש מוסר לחברו. גם המלאכים שואלים זה לזה: היכן המקום הגבוה ביותר של כבוד ה'? והתשובה היא: במקום שנהרגים על קידוש שמו יתברך!---

"איש אינו יודע מי יישאר בחיים וישרוד אחרי המקום הנורא הזה. אבל מי שיישאר, חובה עליו לספר לצאן קדשים שלנו, לילדינו ולבני בנינו, את אשר ראינו כאן!"---

פרק סז

הספירה הרצחנית

ההכרזה הצורמת: "אנטרעטן! אנטרעטן!" (להתייצב! להתייצב!) "צום אבמארש!" (לצעוד!) קטעה את רצף הפעילות וציינה את החובה לסיים כל מעשה ולהתייצב בדחיפות. ר' ישראל'טשע שכטר – שלד אדם מבחינה גופנית, אך נשמה יתרה ברוחניותו המפעימה – סיים זה עתה את עבודתו בגירוז המכשירים במפעל 'מאנעס מאן פראג', והיה בעיצומה של מלאכת ניקוי הידיים המגואלות בחומר השחור, באמצעות בוץ הניקוי המיוחד.

מתוך שחשש להשתהות ולאחר למועד ההתייצבות במחנה ולהיענש על כך קשות, חפן בידיו חול ניקוי, צררו בפיסת נייר והצפינו בבגדיו, כדי שיוכל מיד בבואו אל המחנה, לסיים את מלאכת הניקוי. ואולם חייתו-יער בדמות אדם, אנשי אס-אס שניצבו בשער המחנה למטרת חיפוש דקדקני בכלי הנכנסים, גילו את קומץ חול הניקוי והטיחו בר' ישראל'טשע האשמה בוטה:

"גנב ומבריח מסוכן! איך אתה מעז לגנוב חומר עבודה, חול ניקוי מן הסדנה במפעל, ולהבריחו אל המחנה!"---

בוודאי ניחם ר' ישראל'טשע על שלקח את גרגירי החול, אך את הנעשה אין להשיב. מספרו האישי נרשם בפנקס פיקוד השמירה, והוא נצטווה להתייצב בפני המפקד לפנות ערב, בעת שיכריזו את מספרו.

מש"סימנו" הצוררים את מספרו של ר' ישראל'טשע, התמלאו חדרי לבי חרדה. מי יודע מה עלולים הרשעים לעולל לו, וזאת דווקא בשל זהירותו המוקפדת לשמור את נפשו ולא להתגרות בהם. חבל מאוד היה לי על ר' ישראל'טשע. הוא היה אחת הדמויות הנערצות עלי בקרב המוני היהודים אסירי עבודת הפרך והמוות.

כאשר הוציאו אותו אל חדר החקירות המאוים, הוא הסביר בכנות כי ההכרזה 'אנטרעטן!' תפסה אותו בעיצומה של עבודת ניקוי ידיו באמצעות החול, ודווקא משום היותו אחראי ומקפיד לעמוד בלוח הזמנים, נאלץ להפסיק ולקחת עמו קומץ חול, בכוונה לסיים את הניקוי בתוך המחנה.

ואולם דבריו הכנים לא עניינו כלל את הצוררים. משפט השדה שלהם קבע כי למחרת, לאחר עבודת הפרך, יהיה עליו לספוג חמש-עשרה מלקות מגלב.

ואין מידי מציל

ר' ישראל'טשע ידע שהמכות האכזריות נוראות מכל מה שידע עד כה. הרוצחים ידעו להכות, בכל הכוח אשר במותניהם, ולא התרשמו כלל אם המוכה מת תחת ידם. אדרבה, זה היה להם האות כי ביעילות היכו... הוא ניסה נואשות להעביר את רוע הגזרה; בידעו כי הוא אחד העובדים המצוינים במחנה, פנה אל הקאפו, אל מנהל העבודה וגם אל הטכנאי הראשי, אך איש מהם לא אזר עוז להתערב לטובתו. הם עצמם רעדו עד מוות מפני הצוררים.

בבוקר המחרת, כאשר התייצבנו לעבודה, חזר ר' ישראל'טשע ושאל את מנהל העבודה אם אמנם כלה ונחרצה הגזרה, ואין מה לעשות כדי לבטלה. לשמע השאלה הנואשת, משך הלה בכתפיו בייאוש והשיב כי מול חוליות העבודה יש ביכולתו לפעול, אך מאחר שבמקרה זה אנשי האס-אס הם שתפסו את ה"עבריין", אין בידו לעשות דבר.

הקומנדו שלנו, קומנדו 23, היה הגדול במחנה. הוא חלש על שלוש מאות עובדי כפייה יהודים. הקאפו שלנו, יהודי יקר מווינה ששמו שפאץ, חירף נפשו והלך לדבר עם ה'מייסטער', איש המקצוע המומחה בקומנדו, בבקשה שיסביר ל'וועקשוץ' כי ר' ישראל'טשע הוא 'שווייסער', רתך מיוחד שעבודתו הכרחית להמשך הצלחת העבודה.

ה'מייסטער' וה'וועקשוץ' אזרו עוז ודיברו עם ה'אס-אס פטרול' SS Patroille, והסבירו כמה חיוני הוא העובד האומן, אולם כל זה לא הועיל...

נגזרה הגזרה, ואיש לא יכול לבטלה. לפנות ערב הביאו את ספסל ההלקאה אל הרחבה שלפני ה'אפעל-פלאץ', שכן חוק היה במחנה, שהעונשים הגדולים נחתכו לעיני כל האסירים, ברחבת המסדר, למען ישמעו ויראו, ואילו העונשים שנחשבו קטנים הוצאו לפועל בחזית בלוק המגורים.

הצוררים הורו לנו, כל שכניו של הנידון, דיירי בלוק 10, להתייצב סביב ולחזות בעונש האכזרי. עמנו נאלץ לעמוד שם 'די בלוק עלטערסטע', זקן הבלוק, שפיגעל מווינה, איש יקר, שלא אחת סיכן חייו בהתערבו לטובת האסירים שהרוצחים ביקשו להעניש בחומרה, כאשר לא היטיבו לעשות במלאכת הבנייה או לא ניקו כדבעי וכדומה.

לצדו של שפיגעל עמד ה-'לאגער עלטערסטע', זקן המחנה, קארל דעמערער, יהודי מווינה שהיה מלאך ממש בדאגתו הכנה לאחיו הנרדפים. זקן המחנה התגורר בחדר מיוחד, הרחק מהצריף שלנו, והוא היה המוציא והמביא בין היהודים ובין אנשי האס-אס. את שמותיהם של אנשי האס-אס לא ידענו, אבל כינויים

יהודי כמלאך
קארל דעמערער, זקן המחנה

המתאימים לאכזריותם דבקו בהם. האחד כונה: 'טומיקס', כי הוא היה מפלצתי מפחיד, והאחר זכה לכינוי 'האריה מבונא'. ל'טומיקס' הוצמד גם הקוד 'שש', וכאשר הוא היה מתקרב, היינו מזהירים זה את זה בהשמעת הקוד 'שש... שש...'

אחת, ו...אחת, ו...שתיים!

עמדנו מלאי חרדה ודריכות, ומלבד הכאב הנורא על עצם העונש המצפה לאהוב לבנו, ר' ישראל'טשע, היינו מלאי יגון על שאין לאל ידנו לעזור לו.

לעינינו לפתו הרשעים את ר' ישראל'טשע בכפותיהם המגושמות וכפתוהו בחבלים חזקים אל ה'אויספייטשען באנק', ספסל ההלקאות. שני אנשי אס-אס התייצבו להפיק את העונש החמור: האחד - למנות בקול את המלקות, והאחר - להצליף ולהכות בכל כוחו.

הרוצח האכזרי, איש האס-אס שהכריז את מספר המלקות, ספר בצורה מאיימת ומחרידה כל כך, שעד היום הזה הספירה הרצחנית מצלצלת באוזניי---

הוא התחיל סופר בקול צווחני: "איינס!" אחת!

והתליין הרוצח הנחית צליפה אכזרית ראשונה.

אחרי כן המשיך: "א-ו-ן צוויי!" ו... שתיים!

והצולף המשיך בהתלהבות שטנית בהכאה השנייה.

וכך המשיך להכריז: "א-ו-ן דריי!" ו... שלוש! "א-ו-ן פיר!" ו... ארבע!

קריאות ה-"א-ו-ן" הרצחניות הפכו את קרבינו. הרגשנו את המכות לא רק בצליפת המגלב, אלא גם בהכרזה הרצחנית---

ר' ישראל'טשע יקירנו, הצדיק האציל, המיוסר והמעונה, זעק נוראות מתוך ייסוריו. זעקותיו הלכו ונחלשו, נחלשו והלכו... עד שבמכה השתים-עשרה יצאה נשמתו, והוא כבר לא היה עמנו---

בציניות של השטן המשחית בכבודו ובעצמו העיר אחד מרוצחי האס-אס לחברו:

"דער שמוטציגע יודע האט זיך אויס דעם שטויב געמאכט..." היהודי המלוכלך הזה ברח לו מפה... בעוד היו לי אתו כמה תכניות ונותרו בעבורו כמה מלקות שלא נוצלו...

בתנועות מקפיאות התירו הרוצחים את הכבלים מגופו של הנרצח הקדוש, והובילוהו אל הקרמטוריום, שהיה קרוב לצריף שלנו. אפרו צבור על גבי המזבח---

איך אשיר את שיר ה'...

האירוע הקשה הטביע חותם כבד אף על הלבבות שכבר חוו תלאות והריגות אין-ספור. אמת, הלבבות התאבנו בצוק העתים, אך במחזה אימים שכזה לא יכולנו אף אנו לעמוד. באותו ערב היינו כולנו מדוכדכים עד מאוד. שבורים ומדוכאים עד עומקו של לב.

כל ימיי מלווים אותי רגשי אשמה כבדים, על שסיפרתי לר' ישראל'טשע הקדוש על דבר הסבון. הידיעה הקשה הזאת הוסיפה לו מכאוב והביאתו לידי סכנה. כמה גדולים דברי החכם מכל אדם: "שומר פיו ולשונו, שומר מצרות נפשו!"

מדי יום לאחר העבודה חולק לנו מעט האוכל. לאחר מכן כובה האור בצריף, והכול פנו להניח את עצמותיהם הדואבות על הדרגשים. אך שם, בתוך אופל המחנה, הייתה לנו קרן אור קטנה בחסות החשכה – האחדות שבקרבנו. בתוך ים המוות החזקנו עצמנו בחברותא עם היהודים יראי ה', שרובם באו מפולין, וחלק מהם – מווינה. הרי אמרו חז"ל "או חברותא או מיתותא",[1] ובמקום שהמוות היה "בעל הבית", הדבר החשוב שיכול להחזיקנו הוא החברותא. השתדלנו אפוא להיות יחדיו ולעודד איש את רעהו באמונה ובביטחון בה', כי נזכה לשרוד את התופת, ועוד יבואו ימים טובים.

מדי ערב, כאשר כיבו את האור בצריף, במקום לישון היינו מחיים את לבבותינו בשירתו המעוררת של 'הזמיר', אחד מאחינו לצרה, הייני פנסטר מווינה.

'הזמיר' היה יהודי מיטיב נגן, שבקולו המיוחד סלסל בהטעמה שירים יהודיים מוכרים, כמו: 'א אידישע מאמע' (האם היהודייה), 'דאס מיליטער ליד, קדיש' (זמר הצבא, קדיש).

---

1) או חֲבֵרוּת או מוות (תענית כג.).

שיר הקדיש היה מפלס דרך היישר אל לבנו. הוא מתאר ברגישות אב יהודי צעיר המגויס לצבא במלחמת העולם הראשונה. בחרדה עמוקה הוא נפרד דומם ממשפחתו, ורעייתו המודאגת והחרדה לגורלו בחזית המסוכנת, מבקשת מילדם הפעוט שיפציר באבא שיחזור הביתה לשלום... באחד הימים מתדפק רב הקהילה על דלתם ומודיע ביגון כי התקבלה בשורה נוראה על מותו של האב בחזית. האם הבוכייה נוטלת לידיה את הילד ואומרת לו: "אמור קדיש על אבא... הוא לא יחזור עוד... הוא לא יחזור... ברוך דיין האמת!"---

כאלה היו השירים שהוא שורר מדי ערב, שירים שפרטו על נימיה הרגישים של נשמתנו הכאובה. הוא - שר, ואנו - זמזמנו ברקע והורדנו פלגי דמעות. כך הוא הפיח בנו מעט חיות, השאיר את גחלי הרתמים של הרגש עוממות...

בערב הנורא ההוא, אחרי שכיבו את אור החשמל בצריף, אמר 'הזמיר' בקול חנוק:

"לאחר שראינו איך מכים למוות את אהובנו ר' ישראל'טשע, אין אני מסוגל לשיר!--- אקרא רק את זעקת נעים זמירות ישראל, בתהילים (מד): 'כי עליך הורגנו כל היום, נחשבנו כצאן טבחה: עורה למה תישן ה', הקיצה אל תזנח לנצח: למה פניך תסתיר, תשכח ענינו ולחצנו: כי שחה לעפר נפשנו, דבקה לארץ בטננו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך!'"---

למחרת כאשר התייצבה כל קבוצה לעבודתה, הבחין בעל המפעל הגרמני בחסרונו של שכטר. סיפרנו לו על כל השתלשלות המאורע. "על זאת הוציאו אותו להורג?!" הוא תמה ופרץ בבכי: "הוא באמת היה מהטובים בעובדיי. כל האחרים יכלו ללמוד מהמיומנות שלו בחיבור הצינורות ובהלחמתם. הלחמה שלו נראתה כמו שרטוט מדויק, ציור אמנותי..."

פרק סח

אפרו צבור על גבי המזבח

ימים נוראים תש"ה - ספטמבר-אוקטובר 44'

קשה לתאר אילו צדיקים נשגבים היו בקבוצתנו! הרכבות הביאו אל מחנה ההשמדה קבוצות גדולות של יהודים, אך היו גם יחידים, יהודים שהצליחו להתחבא במקומות מסתור, והנאצים הארורים מצאום ולכדום. ברבים מהמקרים ירו הנאצים בטרפם במקום, או הכו אותו למוות, אבל לכודים רבים אחרים צורפו לטרנספורטים לאושוויץ. "חבל על כדור גרמני", הייתה הסיסמה הרצחנית הצינית של הנאצים, שהעדיפו להמית את טרפם בתאי הגזים.

עם קבוצת נערים יהודים בני שמונה-עשרה שנה שהובאו אל המחנה מהעיר בנדין, הגיע יהודי בגיל העמידה, ר' יצחק משה אדליסט שמו, או כפי שקראנו לו בחיבה ובהערצה: 'ר' יצחק משה'ניו'. תלמיד חכם מופלג הוא היה, ומסר נפשו ללמוד תורה עם נערי בני ישראל מתחת לאפם של הצוררים הרשעים, ולהחיות את נפשותיהם גם במאכל ובמשקה.

ר' יצחק משה'ניו הטמין קבוצה של כשלושים נערים יהודים בבונקר אחד, וקבוצה נוספת בבונקר אחר, במחשבה שאם יבוא עשיו על המחנה האחד והכהו, יהיה המחנה הנותר לפליטה. חלק מהנערים כבר היו יתומים מאב, מאם

או משניהם יחד, בעקבות הרציחות והגירושים הבלתי פוסקים של הנאצים. בדרך לא דרך הצליח ר' יצחק להשיג אוכל ושתייה לשתי הקבוצות. יומם ולילה היה יושב והוגה עם הנערים בתורה, כשהם שוכחים את כל הרשע והעריצות, האימה והשכול המרחפים באוויר.

באחד הימים נודע לגוי פולני ארור על הבונקר של היהודים הנחבאים, והוא מיהר להסגירם לגרמנים. את נערי הקבוצה האחת הוציאו מהבונקר עם ר' יצחק משה'ניו. המלשין המרושע ידע לספר כי קבוצה נוספת של ה'ראבינער' מתחבאת במקום אחר, אך לא ידע היכן. הצוררים הכו את ר' יצחק משה'ניו מכות רצח, כדי לחלץ מפיו את הכתובת, אך הוא בלם את פיו בנחישות והיה מוכן לשלם בחייו על הסוד.

סוד המחבוא השני

מאוכזבים מרה מאי חשיפת המחבוא השני שלחו אותו הנאצים עם נעריו למחנה אושוויץ 3. את הנערים העבירו מיד אל תאי הגזים, ואילו את ר' יצחק משה'ניו השאירו, כדי להמשיך לענותו ולנסות לדובב אותו על אודות הבונקר השני.

מדי יום ביומו הוציאוהו לחקירה והכוהו מכות רצח נוראות, אך ללא הועיל. הוא לא פצה פיו. אחרי המכות האכזריות היה מוטל כאבן שאין לה הופכין, כשכל עצמותיו אומרות כאב, ואי אפשר לשגרו לעבודה.

נואשו הצוררים מהסיכוי להוציא מפיו משהו והחליטו לחדול מהמכות ולהתחיל לנצלו לעבודת כפייה. החלטה זו נפלה בליל שמיני עצרת תש"ה.

ברוך שהחיינו!

מדי ערב קיבלנו, קבוצת היהודים בצריף, לחם ותפוחי אדמה. בערב שהצטרף אלינו ר' יצחק משה'ניו המתקנו סוד בינינו, להשאיר שתי כיכרות לחם שלמות, כדי שר' יצחק משה'ניו יוכל לקדש עליהן לכבוד יום טוב.

אור שלא מן העולם הזה נשפך על פניו הטהורים והקדושים, המעונים והכתושים של ר' יצחק משה'ניו. הוא אחז ב"שתי הלחם" בדבקות, לא של איש הרעב ללחם, חלילה, אלא של מי שכל-כולו מצפה ומייחל לשמוע את

דברי ה', ופתח באמירת הקידוש, מילה במילה בעל פה, בנעימה של ערגה הממיסה את הלב.

והנה הגיע הרגע שלעולם לא אוכל לשכוח; בהתלהבות דקדושה חתם ר' יצחק משה'ניו הקדוש את הקידוש בברכה "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה!"---

כמה התלהבות הייתה בברכה הזאת, וכמה דבקות – עד כלות הנפש, בלי שום גוזמה; בנימה מרטיטה, שהנני זוכר אותה עד עצם הרגע הזה!

וכי אפשר לשכוח ברכת 'שהחיינו' כזו?! אכן, בכל חג וחג, עת חותם אני את ה'קידוש' בברכת 'שהחיינו', הריני אומר אותה בנוסח נורא ההוד ההוא של ר' יצחק משה'ניו.

חבית פח ריקה

ביום המחרת הלכנו לעבודה. זכרנו היטב כי יום טוב הוא, אך לא הייתה לנו אפשרות לחוג אותו כהלכתו, מלבד פסוקי תפילה שריננו שפתינו – בעודנו צועדים, בעודנו עובדים...

בשובנו עם ערב אל הצריף, רצוצים ועייפים, קידמה אותנו הידיעה המרה על מותו של ר' יצחק משה'ניו בידי הצוררים הארורים, ולא ידענו את נפשנו מרוב צער ושברון לב.

לא הרחק מן הצריף שבו התגוררנו, צריף מספר 10, פעל הקרמטוריום הקטן של המחנה שלנו. במקום הזה נשרפו לאפר גופותיהם של הקדושים שמצאו את מותם במחנה זה, כדי שלא יהיה צורך לשנע אותן למחנה אושוויץ המרכזי. בקרמטוריום עבד יהודי שהכרתי מווינה ושמו פולק. איש חסד של אמת הוא היה, מעובדי ה'חברה קדישא' של וינה. במוצאי חג שמחת תורה פנה פולק אל ה'בלוק-עלטעסטע', שפיגעל, גם הוא מיהודי וינה, צדיק נפלא שעשה לנו טובות הרבה, שסיכן חייו בכל פעולה טובה שעשה, וגם שילם על כך מחיר. הצוררים הענישוהו בסטירות מצלצלות, והוא קיבל אותן באהבה, נוסח "וַיִּכֹּף שׁטרי בני ישראל" בידי נוגשי מצרים.

בקשתו של פולק משפיגעל הייתה, שישלח אותי אל הקרמטוריום, לסייע לו בקבורתו של הצדיק ר' יצחק משה'ניו. שפיגעל התייעץ עם הקאפו,

טארנובסקי, המלאך הצדיק, והלה צידד באישור הבקשה, באמרו כי זהו מת מצווה אמתי.

אבא חשש כמובן מהמעשה המסוכן מאוד. הוא אמר כי אמנם לא דיבר עם פולק, אך מפי שפיגעל שמע על הבקשה, וידוע לו גם על תמיכתו של טארנובסקי בעניין; ומכיוון שמדובר במת מצווה – ראוי כי אלך לסייע בקבורתו.

כמה נאצל היה אבא! הן בלבו ידע ובעיניו ראה כיצד רוצחים במחנה אלפי יהודים בכל יום, ואיש מהם אינו זוכה לקבורה. ובכל זאת נתן ברכתו ועידודו לקבורתו של מת מצווה אחד, אף במחיר סיכון נפשו של בנו יחידו!

נשלחתי אפוא אל הקרמטוריום ונתבקשתי להביא עמי 'בלעכענע פישקע' – חבית פח גדולה וריקה של ריבה.

בין האסירים סודר תור על קבלת קופסת הפח של הריבה, שממנה חולקה המנה היומית הזעומה לכל אחד מהאסירים. מי שזכה בקופסה יכול ללקק את דופנותיה ולזכות בכמה טיפות ריבה נוספות. פולק הציע שאבקש ממי שהגיע תורו שיוותר על הזכות, ובתמורה היה מוכן להעניק לו את מנת הריבה היומית שלו!

לא ידעתי מה עבודה מזומנת לי שם, בקרמטוריום, וכיצד יהיה עלינו לטפל בקבורתו של הקדוש. כך, רועד מפחד, הגעתי עם ה'בלוק-עלטעסטע' אל הקרמטוריום, מצויד בקופסת הפח, שנפחה חמישה ליטרים.

בהגיענו אל המקום סיפר לנו פולק בכאב נורא על מר גורלו של יקירנו, רבי יצחק משה'ניו אדליסט. "הכול הסתבך", אמר, "עם הופעתו של מפקד חדש במחנה. הלה, ששמע על היהודי הגיבור המתעקש שלא להסגיר את הנחבאים, החליט כי הוא יצליח בעזרת עינויים קשים, להוציא מפיו של רבי יצחק משה'ניו את סוד מקום הבונקר השני בבנדין.

"את כל כוחו השטני שיקע הקלגס הרוצח במכות ובעינויים של הצדיק, ולא נתקררה דעתו עד שצרב בעזרת סיגר גדול בוער, מכוות אש בצורת 'מגן דוד' גדול, ברוחב כעשרים סנטימטרים, על חלק גופו העליון של רבי יצחק משה'ניו.

"גופו המיוסר של ר' יצחק משה'ניו לא עצר עוד כוח להחזיק בנשמתו, והיא פרחה לעילא בטהרה---

"נטלו את הגוף הקדוש ושרפוהו לאפר, בקרמטוריום"---

מקום קדוש
המחבר, בביקורו באושוויץ, בגד האסירים מונח על שכמו, בפתח הקרמטוריום, מקום קבורת רבי יצחק משה'ניו הי"ד

והורדתי עליו דמעות
דמעות של כאב ותפילה במקום קבורת ר' יצחק משה'ניו אצל הקרמטוריום, לעת ביקור המחבר באושוויץ

מי יעמוד במחיצתם
המחבר, אצל מגדל שמירה שליד הקרמטוריום, מספר לילדיו ולנכדיו על קדושתו וגבורתו של ר' יצחק משה'ניו

פולק אמר לנו כי לבו אמר שאת הצדיק הזה מוכרחים להביא לקבר ישראל, לבל יושלך ויתגלגל---

בחרדת קודש אספנו אל חבית הפח את אפרו של הקדוש. אחר חפרנו בור באדמה, ליד הקרמטוריום, והבאנו את הצדיק הקדוש לקבר ישראל. לא היה לנו מניין במעמד הנורא; נבצר מעמנו להשמיע דברי מספד; חסרנו את אמירת הקדיש; ואף לא קראנו 'א-ל מלא רחמים'. רק דבר אחד זכינו לעשות: לשאת את אפרו הצבור על גבי המזבח, ולהביאו אל קבר ישראל, לבל יושלך כדומן על פני האדמה---

אפר קדוש אל ערוץ האודר

אחת לחודש או חודשיים פינו את האפר מהקרמטוריום. נדרשתי לצאת למשימה זו, שאותה ניהל בכאב עצור פולק עם שני יהודים נוספים. הוא הטעין את האפר על עגלה, ואנו העברנו אותה הלאה, מרחק כשני קילומטרים.

בהגיענו אל גבעה שבה התפתל ערוץ של הנהר אודר, השלכנו את האפר אל המים, והוא נשטף כליל עד כי לא נשאר ממנו שריד---

לבי התפלץ בקרבי. ידעתי היטב אפרם של מי הושלך אל המים הזדונים. הרי היו בהם יהודים רבים שהכרנו. כולם היו יהודים יקרים ונפלאים, קדושים וטהורים, כמו המתפללים הבלתי נשכחים של בתי הכנסיות ובתי המדרשות שעטפו את עירנו. ידי רשע גדעו באכזריות חייתית את חייהם. קבורה לא ניתנה להם, ואפילו את אפרם לא צברו, אלא מחו את שמו אל המים!---

הודעתי אפוא כי איני מסוגל להחזיק מעמד נוכח מראה מבעית זה, ולא אלך פעם נוספת למשימה הנוראה של פינוי האפר!

לאחר שנים רבות, בשנת תשע"ד, הגעתי עם בני, ר' שמואל שלמה, לבקר במחנה ההשמדה. ליד הקרמטוריום ראינו כי הכול נותר כשהיה. ארץ אל תכסי דמם!---

אמרנו שם 'קדיש' ואזכרה 'א-ל מלא רחמים'. באותו יום התייצבנו גם בתאי הגז הגדולים באושוויץ. שם אמרנו בדמעות שליש את תפילת 'יזכור', ושוררנו בלב קרוע ומורתח את שירת הנצח: 'אני מאמין'.

פרק סט

כריך בקרן זווית

אוקטובר-נובמבר '44

הועסקתי בקומנדו 'רורלייטונגען', הצנרת. שם, בכוחותינו הדלים, היה עלינו לפרוק מהרכבות אלפי מטרים של צינורות ולהעבירם אל משאיות העושות דרכן אל מפעל הדלק 'מנס מאן פראג'.

אחרי הלחמת הצינורות המתפתלים באולמות הייצור, באורך שלא נראה לו סוף, היה צורך לבנות מעליהם קירוי, קומה אחת או שתיים גובהו, שלא יקפאו הצינורות.

העבודה בתנאים המפרכים, ב'בוי שטעלע', אתר הבנייה, קומנדו 23, דלדלה אף את כוחותיהם של אנשים חסונים, ועל אחת כמה וכמה את כוחו של נער צפוד כמוני. והנה אחד המייסטרס, גרמני דווקא, משלזיה עילית, חס עלי וריחם על הכמעט-ילד הצנום העומד לקרוס תחתיו, והחליט להביא לי תוספת אוכל מביתו. מאת ה' הייתה זאת.

לחלום ורוד מזה לא הייתה אפשרות לקוות. כריך, מרוח במרגרינה! הגרמני הניח את הכריך בפינה, רומז לי שאקחנו – אך חלילה לא עתה, אלא אחר כך, שלא יבחינו, פן יבולע לשנינו.

הסיוע הזה שלו, במשך תקופה, היה הצלת חיים ממש, בלי מליצות. לא רק חיי שלי ניצלו כך, כי אם גם חייו של אבא. הרי ברור שחלקתי את לחמי עם

אבי היקר. ואולם מאחר שהיה מסוכן להחזיק בכלי חלק מן הכריך, אכלתי אותו לבדי, ואת המנה ה'לגלית' שלי שמרתי כבבת עיני והענקתי לאבא.

איש חסדי ידע כי הוא מסכן את עצמו, שכן הצוררים עקבו אחר מעשים כאלה והענישו עליהם בחומרה.

בדרך כלל היו המייסטרס הצ'כים, טובי הלב, מסייעים ליהודים, בהביאם לאסירים המעונים והמורעבים תפוחי אדמה בקליפתם, סיגריות או טבק.

היו גם גרמנים שהביאו מוצרים לאסירים, אך זאת לא מתוך רחמנות, אלא כמסחר קר, ברצונם להשיג מכשירים שלא ניתן להשיג בחנויות. הם "הזמינו", למשל, צבתית מסוג פלוני, והפועלים סילקו אותה אגב עבודתם וקיבלו תמורתה מעט טבק או תפוח אדמה.

הדבר היה מסוכן למדי. כלי העבודה היו מסודרים בקפידה על גבי לוחות עץ – כל כלי ומקומו המסומן. בבוקר לקחו את הכלים לעבודה, ובערב היו צריכים להשיבם למקומם. אם חסר כלי – הדבר היה בולט: מקומו נותר פנוי! לא אחת חיפשו את הכלי שאיננו ומצאוהו, אך לעתים נאלצו להבין כי הוא נגנב.

הצוררים לא ויתרו אף על פריט אחד. לצורך סיכול הגנבות וכדי להתנכל עוד לאסירים, פעלה סביב עובדי הכפייה 'וערק שוץ', חוליית ביטחון. איש הביטחון הסתובב סביב-סביב לפועלים, ככלב רועים המהדס ומקיף עדר כבשים. בעיניים יורקות זעם הוא בלש לגלות אם מישהו מנסה להעלים חפץ. ואם לא גילה מישהו כזה – חיפש ומצא "חטאים" אחרים...

צו שתיקה

מיד בראשית ימינו באושוויץ פסק לנו הרב מבנדין כי במקרה של חקירה, אסור למסור ולומר מי הוא הגוי שנתן את האוכל או את הטבק. יען העזרה הזאת היא הצלת חיים, המאפשרת לשרוד, ואם יֵדעו הגויים כי עלולים להסגירם – תיסגר דלת זו לצמיתות.

והנה, באחד הימים, בעודני נוגס בכריך, הגיח מאופל השאול איש אס-אס רצחני, ועיני השטן שלו רשפו: "תפסתי אותך על חם, זולל לחם ארי!"---

"וכי אתה סבור שתוכל להערים עלינו?!" נהם לעומתי. "זה כשבוע רואה אני אותך יוצא ממקום העבודה לחפש משהו, ובשובך נושא כמה לבנים להסוואה...

ארבתי לך ועקבתי אחריך, כמיטב מקצועיות הבילוש שלי! עכשיו תפסתי אותך, ואתה מוכרח לומר לי מי הפושע שנתן לך את הלחם!"

בלי לחכות לתשובה רשם הלה בפנקסו את מספרי והודיעני כי בעת הצעדה אל המחנה, אקרא לחקירה.

החילותי לספור בחרדה את שעותיי. ידעתי כי עם הכניסה למחנה קוראים את שמותיהם, הווי אומר את מספריהם, של ה"עבריינים", וטוב לא יוצא מזה.

"אורח" בחדר החקירות

ה'מספר' המורשע שלי נקרא ל'בראק', צריף החקירות. סביב שולחן משרדי לא גדול ישבו שלושה-ארבעה אנשי אס-אס ולצדם רשם מהגסטפו.

שמו של המקום הארור הזה יצא לשמצה, ועצם ה"ביקור" בו נחשב גזר דין מוות כמעט. העינויים וההתעללות האכזריים של טורפי צריף החקירות, השאירו אך סיכוי קלוש לצאת ממנו בחיים. שמענו על יהודי שניסה לברוח מן המחנה ונלכד, ובכליו נמצאו פתקים שבהם כתובות ומספרי טלפונים. הצוררים הפכו כל אבן כדי לדעת מיהם אנשי הקשר מן החוץ שבהם הסתייע האיש. הם עינוהו עד צאת נשמתו, ובלבד שיפלוט מפיו הגה על מה שהם צמאים לשמוע.

היה להם, לרשעים, כל הזמן שבעולם, והם לא נחפזו לחקור אותי. בשלב הראשון הכניסוני רק ל"אירוח" בלילה בצריף המאיים, והחוקר המרושע התריס לעברי:

"היום אתה רק אורח... הוכנסת לכאן כדי שתביט ותתרשם איך נראית חקירה אצלנו... מחר, כשתיחקר, תבין היטב כי אין לך מנוס מלמסור את כל האמת ואף לא לנסות להתחמק"...

בעודו מתעלל בי בדבריו ראיתי את אחד הנחקרים מוצא מחדר החקירות, מובל בידי שנים-שלושה אנשים אל תא המעצר. הליווי הכבד לא היה לצורך שמירה. מרוב מכות אנושות לא היה בכוחו של האומלל ללכת בעצמו על רגליו.

טרם הושלכתי אל תא המעצר, ללינת הלילה, הספקתי להעיף מבט אל הסביבה. היו שם שבעה-שמונה תאי מעצר, לאורך פרוזדור ארוך.

חשבתי כי טוב יהיה אם אירדם ואאסוף קמצוץ כוח כדי לעמוד בחקירה, אך לא הצלחתי לעצום עין כל אותו הלילה. חרדות וביעותים פקדוני לנוכח מה שמצפה לי בבוקר. חששתי כי הקולר כבר מהודק סביב צווארי, אך למרות הכול התפללתי לה' שיצילני, הרי הוא כל יכול!

פצצה של חיים

קולות רעם אדירים של פצצות, שהטילו מטוסי בעלות הברית, הרעידו את הסביבה. למרות החשש שפצצות יפגעו גם בבית שבו אני נמצא, שמחתי על כל רעם של נפילת פצצה העשויה לפגוע בצוררים.

בבוקר, בראות הנאצים את החורבן הנורא שחוללו הפצצות הענקיות, הבחינו כי חלק מהפצצות הן 'פצצות זמן', שהומטרו ממרום אך עדיין לא התפוצצו, וכן פצצות שלא התפוצצו, כי המרעום שלהן לא הופעל בעת נפילתן. כל רגע היה יקר. בדחיפות רבה היה צריך לנסות לנטרל את הפצצות העלולות להתפוצץ בכל רגע.

מסוכנת עד מאוד הייתה עבודת נטרול הפצצות, שאליה שלחו הגרמנים אלפים מקרב עובדי הכפייה והפועלים של בלכהאמר. גם מתאי הכלא הוציאו אנשים ושלחום לעסוק בסילוק הפצצות, שכונה 'הימל פאהרט קומנדו', הקומנדו הנוסע לשמים, שכן רבות מהפצצות הופעלו בעת הטיפול בהן, וכל מי שהיה בקרבתן – שילם בחייו.

גם אותי סינפו לאחת הקבוצות. חבר יהודי שהבחין בי שם, השיא לי עצה של חיים:

"הרי יצאת מחדר החקירות, ובתום העבודה עתידים להחזירך לשם... ראוי אפוא שבעברך בין ההרוגים בהתרסקות הפצצות, תחפש לך אחד שעליו מעיל טוב, שלא נפגע, ותחליף את מעילך במעילו. כך יסברו כי אתה הוא ההרוג!"

כאשר ניגשנו אל אחד המכתשים ראיתי יהודי קדוש מוטל שם, ה' ייקום דמו. אחרי שבדקתי היטב כי הוא אכן חסר רוח חיים, נטלתי את מעילו ולבשתיו במהירות, בעוד שני יהודים עומדים ומשגיחים אם קרב לשם אחד הצוררים ועלול להבחין במעשה.

מיד שיננתי בזיכרוני את המספר התפור על חזית המעיל, הוא מספרי החדש...

אמנם עדיין הייתה לי בעיה, שכן מספר האסיר תפור גם על המכנסיים. אך הבנתי כי עניין זה יידרש לטיפול אחרי כך ולא בשעה זו, שבה כל שנייה גורלית. עתה היה עלי להימלט מהסכנה הגדולה ולהתעלם מהסכנה הקטנה ממנה. מה גם שידעתי כי חיות הטרף הגרמניות בודקות בעיקר את המספר שעל החזית.

מאוחר יותר הלכתי אצל המתפרה. שם היו מתקינים מספר חדש למי שמספרו נשר, נקרע או נפרם. תמורת כמה תפוחי אדמה התקינו ותפרו למכנסיי מספרים חדשים, תואמים למספר שעל המעיל. ועדיין צריך הייתי לנסים, שכן המספרים האלה לא תאמו למספר שעל ידי...

עוד דאגה אחת קיננה בלבי ובלב חבריי: יש לקוות כי ההרוג האמתי לא היה גם הוא מן הנחקרים... שהרי אם כן הדבר – הוא ייקרא שוב לחקירה, ולא הועילו חכמים בתקנתם...

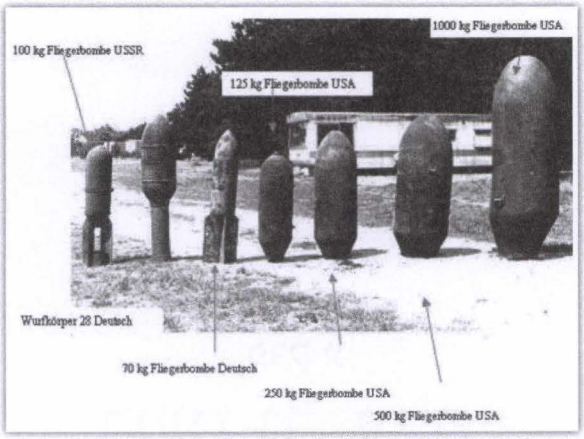
עתה היה עלינו להתמודד עם שאלת המזון, שכן בשובי אל הבלוק שלנו לא היה עוד אוכל בעבורי, שהרי המספר שלי אינו בין החיים... ואולם 'די בלוק עלטעסטע', המלאך שפיגעל מווינה, דאג בעת חלוקת האוכל שייתנו גם לי.

פצצה תלויה ב"אוזן" אחת

סופחתי אל חוליה שתפקידה לחשוף פצצות שלא התפוצצו. את המכתש הענק, שהיקפו כעשרה מטרים, גידרו בסרטי אזהרה, והאסירים נדרשו לדקור את האדמה במוטות ברזל באורך ארבעה-חמישה מטרים, עד שייתקלו במתכת שככל הנראה היא הברזל של הפצצה. לעתים פגעו בדיוק במרעום, והפגיעה גרמה לפצצה להתפוצץ, ולמפעיליה – להתרסק עמה.

אם הפצצה לא התפוצצה, היו צריכים להזעיק במשרוקית שביד הממונה על העבודה, את החבלן הגרמני המומחה. הלה ירד אל המכתש, סימן עיגול בהיקף מצומצם של שני מטרים והורה מאיזה צד להמשיך את החפירה, כדי לחשוף את הפצצה בלי לגרום להפעלתה.

חברי החוליה חפרו בזהירות סביב הפצצה, עד לחשיפתה המוחלטת, ואז ירד החבלן בסולם ונטרל את הפצצה.

פצצות חיות
תצוגת סוגי פצצות שפעלו במלחמת העולם השנייה

קרה שהפצצה נתקעה באדמה רכה או בגל של אבנים, ואז הביאו מנוף-גלגלת, חיברו את כבליו לשתי ה"אוזניים" – הידיות של הפצצה, וכך שלפו אותה.

פעם אחת, בעודי מתאמץ לחלץ את הפצצה הכבדה בשעה שהמנוף מותח את הכבל, נקרעה אחת ה"אוזניים" שלה ונפלה על רגלי, ואילו הפצצה נותרה תלויה על "אוזן" אחת.

ברגע הראשון, מתוך בהלה והתרגשות, לא הבחנתי במתרחש, ואז שמעתי את הפועלים שסביבי קוראים: "זהירות! הפצצה תלויה על אוזן אחת!"

הם מיהרו והורידו את הפצצה, שכן גם ה"אוזן" השנייה הייתה עלולה להיקרע ולגרום לפצצה לנחות ולהתרסק. בעודם נוטלים כבל פלדה ומחברים אותו סביב הפצצה, קרא אלי אחד העובדים: "אוי ואבוי! אתה שותת דם!"

רק אז הבחנתי ברגלי הפצועה והתחלתי להרגיש את הייסורים. מיהרו ולקחוני למרפאה, ה-הק"ב, ושם חיטאו את הפצע בחומרים חריפים, חבשו את הרגל ושחררוני אל הבאראקע.

פרק ע

בשם ה', עלה!

אוקטובר-נובמבר 44'

כלו בעשן ימי

אויב אויבי הוא כמובן ידידי. התקיפות האוויריות של מטוסי חיל האוויר האמריקני על מפעלי הנפט באושוויץ, עם שסיכנו גם את חיינו, התקבלו אצלנו בהקלה ובברכה. סוף סוף יש מי שמכה בגרמנים ופותח חריץ של תקווה, אף כי דק וקלוש, לסיומה של המלחמה הארורה. זו גם נקמה ברוכה בגרמנים הארורים!

הצוררים הנאצים חששו עד מאוד מפני הפצצת המתקנים הרגישים, במיוחד מפני שפצצה הנוחתת על מקום הרווי כל כך בחומרים רגישים ודליקים, עלולה להבעיר בערה גדולה ועצומה. כי על כן ניסו לנקוט כל אמצעי הגנה אפשרי מפני תקיפה אווירית.

המתקנים לא היו תת-קרקעיים, והם בלטו היטב מעל פני האדמה. בעת התקפה ביקשו הנאצים להעלימם מתחת לפטריית עשן גדולה. בכל מבנה אסטרטגי היה אפוא מכל עשן גדול, ובעת אזעקה על התקפה אווירית מתקרבת, היו מפעילים אותו ומשחררים עננת עשן כבדה שנועדה לכסות ולהסתיר את המבנה. האחריות על מכל העשן הופקדה בידי אחד האסירים, ותפקידו היה לסובב את ברז ההפעלה של המכל.

בעייתיות במיוחד היו שלוש ארובות המתקנים המרכזיים שסיפקו חשמל לכל המפעל הענק. כל אחת מהן התנשאה לגובה כמאה ועשרים מטרים, והגרמנים חישבו ומצאו שגם אחרי פיזור העשן ממרומי הארובות, מאחר שדרכו של העשן לרדת מטה-מטה, יישארו כארבעים מטרים חשופים מעל ענן העשן. הארובות המזדקרות אל על היו עלולות אפוא לשמש סימון מטרה ברור למטוסי האויב - אליהן עצמן כמו אל כל מפעלי המחנה.

בלית ברירה החליטו הגרמנים בהחלטת חירום לקצץ את גובהן של הארובות. סביב הארובה, בשליש העליון של מרומי גובהה, הייתה פלטפורמה רחבה, ואליה העלו במעלית כעשרה עד שנים-עשר אסירים יהודים. בפטישים כבדים היה עליהם לנתץ לבנה אחר לבנה, קטע אחר קטע, מגובהה של הארובה. הארובות ענקיות היו: כל אחת בגודל בניין, ומלאכת הריסתן הייתה קשה עד מאוד, שכן הן נבנו מלבנים משוכללות, חזקות במיוחד. בדרך כלל, המלט ששמים בין הלבנים מעורבב ביחס של אחד לחמישה מתוך התערובת, אבל המלט ששמו בין הלבנים האלה היה ביחס של אחד לשלושה.

כריזות חירום

האסירים ושומריהם היו קשובים להודעות שהושמעו במערכת הכריזה של המחנה. ההודעות על התקפה אווירית הגיעו בשלבים. ראשית הכריזו ברמקול: "לופט געפאר Steiermark, Kärnten, קערנטן, שטייער מארק!" - סכנה אווירית מכיוון קערנטן, שטייער מארק! - שני מחוזות בדרום אוסטריה, שכן המטוסים התוקפים הגיעו מכיוון איטליה.

אחרי כן הוכרז: "לופט געפאר, נידער דונַאוּ!" - התקפה על דונאו התחתית, עדיין בדרום אוסטריה, במרחק כשש מאות קילומטר מהמחנה.

ההכרזה "לופט אלארם, אובער שלעזיען!" - התקפה על שלזיה עילית, עם הסירנות שהתחילו לייבב, בישרה כי המטוסים הגיעו כמעט לגבול פולין, ועד מהרה, בתוך חמש-שש דקות, יעברו את הכתף הצרה של אדמת צ'כיה ויגיעו הנה. זה היה האות כי המופקדים על המכלים - במרומי הארובות, בתחתית הארובות ובמפעלים - צריכים למהר לפתוח את ברזי העשן ולהפעילם.

באחד הימים נשמעה הכריזה: "לופט אלארם, אובער שלעזיען!" ובעוד הכרוז מסיים דברו, כבר נשמע טרטור המטוסים מעל!

ייתכן שהסיבה לכך היא השתהות בלתי מוסברת בחישוב מהירות יעף המטוסים והמרחק ובדיווח. לעתים העיכוב היה תוצאה של תרגיל הסחה אמריקני מבריק. לא אחת נעו המטוסים האמריקניים לכיוון כלשהו, כדי להטעות את הגרמנים באשר למחוז חפצם, וברגע האחרון שינו את נתיב טיסתם והפכו את חרטומי המטוסים אל כיוון אחר, מגיעים בלי התרעה מוקדמת אל יעדם, וביעף זריז של הפצצה זורעים הרס וחורבן!

היהודים שהיו על הפלטפורמה ושמעו את טרטור המטוסים הקרוב מאוד, מיהרו אל המעלית וירדו ממרומי הארובה. בדיוק לפי ההוראות נעל מפקד החוליה הנאצי את המעלית וחש אל המקלט, שאליו הורשו להיכנס רק הנאצים, בעוד היהודים נשארים בחוץ, מאחורי מחסות חצר קטנים, שכל אחד מהם מיועד לאכלס שלושה אנשים, וכוחם יפה רק נגד רסיסים. באזור פוזרו כשלושים-ארבעים מחסות כאלה, ובשעת סכנה נדחקו לכל אחד מהם חמישה אנשים.

ואולם בהגיעם לקומת המסד, נזכר פתאום מפעיל מכל העשן כי שכח לפתוח את הברז, ומשמע שהארובה חשופה לחלוטין!

אחד מחברי ה'קומנדו' של הפלטפורמה היה הרב מגורליץ, נכדו של הרב הקדוש ה'דברי חיים' מצאנז זי"ע. הוא היה צדיק וקדוש, גדול בתורה וביראת ה'. נועם שיחו ודיבורו היה גבוה בעשר דרגות מכל העם. אמנם לבושו וחזותו החיצונית במחנה לא הסגירו כי רבי צדיק הוא, אך אנו, בני הקבוצה, הכרנו באצילותו המרוממת ובעדינות נפשו המופלאה, ובידענו כי איש קדוש הוא, נזהרנו בכבודו ושמרנו ככל האפשר על בריאותו. אמנם, אף שהיה גם מבוגר, כבן חמישים שנה, לא הטיל עצמו על בני עם קודש, אלא נשא עמנו במשא העבודה, סוחב את השקים ואת בלוני הגז, כמו כל אחיו עבדי הכפייה.

משנזכר מפעיל מכל העשן כי שכח לפתוח את הברז, הבין הרב מגורליץ כי אנו שרויים בסכנה ונרעד לגורלם של כל שנים-עשר היהודים:

"הרי הצוררים הארורים יאשימו אותנו ב'סבוטז'", השבתה וחבלה מתוכננת בעת הפצצה אווירית, כדי לחשוף את המתקן לעיני הטייסים האמריקנים! ויוציאו את כולנו להורג, בלי טענה ומענה!"---

"מה אפשר לעשות עתה?" פכרו הסובבים ידיהם בייאוש. לעלות בחזרה כבר אי אפשר, כי בשעת חירום מנותק זרם החשמל מיד והמעלית אינה פועלת. "הן גוועו אבדנו, כולנו אבדנו!"---

חשבון שמימי

הרב מגורליץ לא איבד את שיקול הדעת אף לרגע אחד. "מוכרחים שמישהו יטפס מעלה, להפעיל את מכל העשן!" קבע בנחרצות.

בארובה עצמה היה מובנה סולם חיצוני, אולם הוא התחיל להתנשא רק מגובה כשני מטרים. כדי להגיע אליו היו מוכרחים להשתמש בסולם שלבים נייד, שהיה בנוי ממסילות טלסקופיות, הנכנסות האחת לתוך חברתה. ואולם הסולם הזה היה נעול בחדר המעלית. מי הוא שיעז לפרוץ את דלת החדר?! הרי הצוררים יחקרו את כולם, לדעת מי הוא זה, ובעינויים קשים יאלצום להסגירו!

חרף הסיכון הגדול התנדב אחד מבני הקבוצה לפרוץ אל חדר המעלית ולחלץ ממנו את הסולם, אם יהיה מי שיעשה בו שימוש. ואולם מי הוא שמסוגל וגם יעז לעלות בסולם שמחוץ לארובה, אל גובה מאה מטרים?! הרי פחד הגבהים והסחרחורת עלולים להפילו מן הגובה, והוא עתיד להתרסק ארצה, כמו השעיר לעזאזל, איברים איברים!---

הרב מגורליץ נתן בי מבט רחימאי וביקש: "אנא, חוס עלינו, על כל היהודים חברי ה'קומנדו', שלא ימיתונו הרוצחים... צעיר אתה ומלא מרץ. טפס נא ועלה בסולם אל מרומי הארובה. שם תפעיל את מכל העשן, ובכך תציל את חיי כולנו!"

הצצתי בפניו של הרב, ובעודי מצביע אל גובה הארובה אמרתי: "מי מסוגל לטפס לגובה כזה בלי שראשו יסתחרר והוא ייפול ארצה אל ריסוק עצמותיו!"---

"אתם רואים את הגובה!" המשכתי וטענתי בלהט מהול בחרדה, "הרי קשה אפילו לראות את קצה הארובה המתנשאת עד לשחקים! אין אדם שיכול לעלות למעלה בלי להתחייב בנפשו, אם רק לשבריר-שנייה יביט ארצה ויראה את התהום פעורה תחתיו! נכון שאני הצעיר מכולם; אך האם משמעות הדבר היא שאין בי פחד גבהים?! נכון שהנני עול ימים, אבל עדיין אין זה מלמד שעלי לסכן חלילה וחס את חיי!"

הרב עצר את שטף דיבורי וקטע את פתיל מחשבותיי:

"הראה לי בבקשה את המספר אשר על ידך!" הורה לי.

דומם חשפתי והושטתי את זרועי. הרב מגורליץ הביט בריכוז במספר, קרא וחישב את המספר שקעקעו הרוצחים הנאצים בצבע שחור על אמת ידי השמאלית, A-5686, ואמר:

"A הוא אחד, ועוד 5 – הם שש, ועוד 6 – הם שנים-עשר, ועוד 8 הם עשרים, ועוד 6 הם עשרים ושש" (שהם כידוע גימטרייה של שם הוי"ה ברוך הוא), ובקריאה של סיכום, הורה לי:

"בשם ה', גיי ארויף!" – בשם ה', עלה!---

ועוד הוסיף ואמר בבהירות: "שמעני, הריני מבטיח לך כי אם תעשה את מעשה מסירות הנפש הזה להצלת הקבוצה, תעמוד לך זכות זו להינצל מן התופת, ואתה תישאר בחיים!"---

אחר המשיך לברך ולברך אותי, בברכות לאין שיעור: "איש לא יוכל להרע לך, איש לא ימסור וילשין אותך... הרי אתה מציל אותנו! הברכה תאיר לך ולבני בניך!"--- ולא חדל בטרם הוסיף והרעיף עלי את ברכתו של יצחק אבינו: "אוררך ארור ומברכיך ברוך"---

הייתה לי אמונת חכמים בצדיק הנערץ הזה. אחד האסירים פרץ את דלת חדר המעלית, שלף והביא את הסולם, ואני התכוננתי למשימה הבלתי אפשרית: לטפס במעלה הארובה, לגובה מאה מטרים!

בני הקבוצה, שחרדו לגורלי ולשלומי, הזהירוני: "כאשר אתה עולה בסולם, חלילה וחלילה לך מהביט מטה! אם תעיף ולו מבט אחד אל התהום הפעורה תחתיך – יסתחרר כל העולם סביבך, ובטרם תתאושש תקרוס חס ושלום מטה. עליך לשאת עיניך רק אל מרומי הארובה, לעלות ולראות רק כלפי מעלה, רק כלפי מעלה! שם, על הפלטפורמה שבחלקה העליון של הארובה, תסובב את ברז מכל העשן ותפעיל אותו. ואז, כאשר תחזור ותרד בסולם, שוב הישמר לך ושמור נפשך מאוד שלא להביט מטה. תמשיך להתמיד להביט רק למעלה! רק אל מרומי הארובה! עד שידרכו רגליך על האדמה המוצקה!"

ברכתו של הצדיק והאמונה בברכתו נתנו בי את הכוחות והחוסן להתגבר בחסדי שמים על הפחד המצמית ולטפס במהירות, שלב אחר שלב, מחוץ לארובה הענקית, עד לגובה כמאה מטרים. מובן שלא העזתי להסתכל מטה, והייתי מרוכז כל-כולי במשימה – להגיע אל מרומי הארובה. כאשר מצאתי

הארובה המתנשאת
המחבר, בביקורו באושוויץ, מכנסי האסירים על שכמו, על רקע ארובות המפעל בבלכהאמר, המגיעות כמעט עד השמים, שעליהן טיפס במסירות נפש

עצמי על הפלטפורמה הרחבה, פתחתי את מגופת מכל העשן והפעלתי את המנגנון, וכל הארובה כולה התמלאה עשן כבד וסמיך. עתה היה עלי לעשות את כל הדרך חזרה, מסוכנת אף יותר מהדרך העולה, שכן הכול היה אפוף עשן.

בכל אותו הזמן עמדו בני הקבוצה בתחתית הסולם עם הרב מגורליץ, מלאים חרדה לגורלי, נושאים תפילה להצלחת דרכי ולשובי לשלום. תפילתם לא שבה ריקם, ובחסדי שמים הגעתי חי ושלם מן המשימה הבלתי אפשרית.

בהגיעי מטה היה הגארליצער רב נרעש ונרגש ממסירות הנפש שהייתה במעשה, ומהעובדה שחיי כל הקבוצה ניצלו ממוות מידי. לא נתקררה דעתו עד שהוסיף ברכות על ברכותיו הקודמות והורה לי:

"בכל פעם שתהיה חס וחלילה בעת צרה, תראה את היד שלך, היד עם המספר החקוק עליה, וכמו אצל משה רבנו, שהרג את המצרי בשם ה' - כך תינצל בשם החרוץ על זרועך!"---

פרק עא

האומרים "שמע ישראל"

כובע פלדה מאולתר

היינו מרוצים בהחלט מהפצצות המחנה, ובכל זאת ביקש כל אחד מאתנו למלט ולהציל את נפשו. התפללנו שכל כדור ימצא את הכתובת שלו, אך נפשנו תינתן לנו לשלל...

ידידים יעצו לאבא שבעת הפצצה יניח על ראשו את הסיר האישי כקסדה מאולתרת, לשמירה פורתא מפני רסיסים תועים. שכן מוטב ייכנס הרסיס בסיר, ולא יחדור אל הקרקפת.

אבא ציית להם. ויהי היום, ופצצה נחתה בקרבת מקום. אמנם רסיסיה לא פגעו בו, אך ההדף העצום שהיא חוללה, העיף אותו למרחק. אבא הוטח עזות, וראשו ספג מכה איתנה. למרבה הנס בלם הסיר שעל הראש את החבטה, ואבא ניצל.

שרוך מחוט טלפון

על 'ערקתא דמסאנא', שרוך נעל, היו הצוררים הורגים בנו. נעלי העץ של האסירים היו מטבע ברייתן נוקשות. עובדה זו גרמה להתבלות מהירה של

השרוכים, עד כי האסירים נהגו לומר שהם מחזיקים מעמד 'מאסתר-תענית עד פורים',[1] אך הרשעים לא העמידו שרוכים חלופיים תחתם.

בלי שרוכים היה קשה ומסוכן, שכן בכל פסיעה נדבקו הנעליים לשלג, וכך גם חדר שלג לנעליים והקפיא את הרגליים.

אחד מאסירי הכפייה, יהודי שגורש אל אושוויץ מאזור סוסנוביץ, בנדין או קראקא שבפולין, מצא לאחר אחת ההפצצות פיסות קרועות של חוט טלפון, שהתגוללו למאותיהן על הארץ לאחר שנקרעו בהפצצה, ונטל קטע קטן של חוט, שישמש לו תחליף מאולתר לשרוך.

עוד הוא קושר את נעליו, צמח פתאום "מתחת לאדמה" איש אס-אס שראה את מעשיו. בחיוך שטני מיהר הנאצי לרשום את "שמו", משמע את מספרו של האסיר, והעביר את התלונה ישירות אל ה'רפורט-פיהרר', מנהל הדוחות, המופקד על חלוקת העונשים, שאליו התנקזו כל תלונות הממונים על האסירים. הלה, רוצח מתועב, אימת אסירי הכפייה, נודע כרשע הגדול ביותר מכל אנשי האס-אס, עד כי דבק בו כינוי הגנאי 'האריה מבונא', על שום האכזריות החייתית שלו (בונא הוא שם המפעלים במונוביץ, אי-ג'ה פארבן).

בינתיים לקחו את האומלל אל הבונקר שליד חדר החקירות, ששימש "חדר המתנה" לקראת הכניסה לחדר החקירות. "למה חתכת את חוטי הטלפון?!" פתח הרוצח הנאצי בשאלה נוקבת, ובטרם הניח לו להשלים תשובה, הניף עליו את הפרגול במכות רצח. בבקשו להוציא לאור צדקתו, מילט היהודי המוכה מפיו אמירה רפה, כי ה'פאר-ארבייטער' ראה שהוא לא חתך שום חוט טלפון, אלא לקח פיסת חוט קרועה שהתגוללה על הארץ.

ואולם הרוצחים גיחכו: "שקר אתה דובר! ובכך מוסיף פשע על הפשע הקודם - חבלה מכוונת במכונת המלחמה הגרמנית!"

היהודי, קושר הנעליים האומלל, הלך לבקש על נפשו מאת ה'גרופן-פיהרר', מנהל הקבוצה, אוקסהורן, שהיה צדיק מופלא ונתן נפשו לעזור לאחיו הנאנקים. נכון היה לומר עליו כי הוא היה נין ונכד ל'שוטרי בני ישראל' במצרים, שבחרו להיות מוכים בידי המצרים ולא להכות חלילה איש עברי

---

1) מתענית אסתר ועד פורים - פחות מיום אחד.

מאחיהם. תחת אלף עיניו הבוחנות של מלאך המוות היה אוקסהורן מעביר בתבונה יהודי שעבודה מסוימת הייתה קשה מדי בעבורו, לעבודה אחרת שבה יוכל להמשיך לשרוד.

אוקסהורן הבטיח: "אנסה לעשות כל שאוכל. אלך אל הקאפו שפאץ ואדבר עמו". שפאץ, שהוכר במחנה כצדיק אמתי, הבטיח לדבר עם ה'יודען אלטעסטער' (זקן היהודים). נושא תפקיד זה, קארל דעמערער, יהודי נפלא ויקר שבעבר התגורר בווינה וממנה היגר לפולין, היה מלאך מן השמים ממש. תמיד דרש טוב לעמו, למרות המקום הנורא והאכזרי שבו היה מצוי. בתוקף מעמדו היה לו שיג ושיח עם ראשי המחנה, הצוררים הנאצים, ובראשם ה'הלאגער-פיהרר', מפקד המחנה.

למגינת לב לא הצליח קארל דעמערער להעביר את רוע הגזרה, כי ה'רפורט-פיהרר' דרש במפגיע תלייה! ההאשמה שנקשרה לראשו של קושר הנעליים הייתה 'סבוטז'" – חבלה מכוונת של חיתוך כבלי תקשורת בעיצומה של אזעקת התקפה אווירית.

הנידון למוות פנה אל ה'גרופען-פיהרר' אוקסהורן וביקש ממנו להעיד לטובתו כי ראה מאות פיסות חוט קרועות מושלכות על האדמה ומהן לקח את השרוך לנעליו. מה גם שאף עתה עדיין מושלכים החוטים בכל מקום.

הקאפו הצדיק שפאץ היה מודאג עד מאוד ואמר לאוקסהורן: "אין אני יכול לייעץ לך אם להעיד אם לאו, כי בארץ סדום זו, את ראשך אתה נותן בקולר, בעמידתך לימין הנאשם".

בעיניים פקוחות נוכח הסכנה ניגש אוקסהורן והודיע כי הוא יכול להעיד שהנידון לתלייה הרים מהארץ פיסות חוט קרועות, ואין בו כל אשמה של סבוטז'!

לשמע העדות בערה עד להשחית חמתם של הצוררים, והם היכו את אוקסהורן מכות רצח, בהטיחם לעומתו:

"אתה רוצה להעיד שקר, כדי לחלץ את חברך מחבל התלייה!"

לא נחה דעתם עד שדנו גם אותו לתלייה! ואל השניים צירפו יהודי שלישי, שאף אותו החליטו לתלות ברשעתם.

האומרים שמע ישראל

הרוצחים הנאצים חיבבו את טקסי ההעלאה לגרדום הפומביים, וערכו אותם ברוב עם. כל שלוש מאות אסירי 'קומנדו 23' נצטוו על 'אנטרעטען': להתייצב בשטח רחב הידיים שליד הצריף ולחזות בזוועה, למען ישמעו ויראו, ובעיקר - כדי להתעלל ולהתקלס ביהודים כולם.

במקום שנועד לרצח הנורא הציבו הרוצחים עמוד תלייה שהותקן בעבור שלושה נידונים למוות. תחתיו הונח שולחן אכילה מתקפל, והרוצח צווח פקודה:

"צום טיש!" אל השולחן!---

התליינים הנאצים דרבנו את שלושת הנידונים לטפס ולעלות על שולחן התלייה.

שני אנשי אס-אס, תליינים צמאי דם, התייצבו משני צדי השולחן, נכונים ודרוכים לפקודה, שבעקבותיה ישחרר כל אחד את הבריח של השולחן שבצדו, השולחן יקרוס ארצה והנידונים ייתלו עד צאת נשמתם.

בקול רם קראו שניים מהנידונים היהודים הקדושים:

"שמע ישראל, ה' אלוקינו ה' אחד!"---

ואילו אוקסהורן, העומד לשלם בחייו על ניסיונו להציל יהודי, צעק בגרמנית בקול רם וצלול:

"דאס 'שמע ישראל' וועט מען לענגער זאגען ווי דאס 'היל היטלר'!"---

(את ה'שמע ישראל' יקראו זמן רב יותר מאת ה'היל היטלר'!)

אנו, היהודים, שמענו את הקריאות בחרדת קודש והרגשנו עמוקות את מעשה קידוש השם הנורא של אוקסהורן הצדיק. לבנו יצא מגעגועים, ובלי אומר התפללנו בלבנו: "שומר ישראל, שמור שארית ישראל, ואל יאבד ישראל, האומרים שמע ישראל!" --- אנא, "קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך... והושיענו בקרוב למען שמך, ברוך המקדש שמו ברבים!"---

הלבבות פרפרו בחרדה מפני מה שעלולים הצוררים לעשות בתגובה על התרסה חריפה זו של הקדוש שעל הגרדום, ואכן ה'קומנדו-פיהרר' לא ידע את נפשו מרוב זעם. לו היה בידו היה מצווה להמית את אוקסהורן בתלייה מאה

פעמים, אולם באין בכוחו להעניש יותר את מי שממילא נידון למוות, החליט לענותו בטרם ייקח את נשמתו.

הוא ציווה להביא מתוך הבאראק את הספסל שעליו ישבו בעת האכילה, אך הוא שימש גם לתכלית אחרת: הלקאה אכזרית ביהודים. אמנם היו במחנה צריפים רשמיים שיועדו למכות ולעינויים, אבל המכות היום-יומיות, שניתנו כשגרה, היו לפני הבאראק, במתיחה על הספסל, לרוב כשהנידון קשור אליו בחבלים...

את שני היהודים השאירו על השולחן, ממתינים לרגע התלייה, ואילו את אוקסהורן הורידו אל הספסל. שני תליינים החזיקו בו – האחד ברגליו והאחר בידיו. איש אס-אס שלישי נטל בידיו המשוקצות 'מלמד בקר', מוט עץ עבה שבו הכו ודרבנו את השוורים בעת החרישה, והלקה בו עשרים וחמש מלקות ענושים קשות, מכות אכזריות שיש בהן כדי להמית ואסירים חזקים רבים לא עמדו בהן, ונפחו את נשמתם.

הקדוש ספג את המלקות בשפתיים חשוקות. נאבק שלא לתת לרשעים את התענוג לשמוע אותו מזדעק מייסוריו---

לאחר ששילם במלקות את מחיר קריאת קידוש השם שלו, שב והועלה אוקסהורן על השולחן. כאוב ומיוסר, בעצמות דוויות, עמד ממתין להשלים נפשו לאלוקיו. חיוך זך וטהור של "ותשחק ליום אחרון", של שמחה בהליכה על קידוש השם, ריחף באצילות על שפתותיו, כאשר קרא בשארית כוחותיו:

"שמע ישראל, ה' אלוקינו ה' אחד!"---

משוכנע הנני, כי מלאכי מרום ענו אחריו בלחישה: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד!" בלחישה, כי אין בני אנוש רשאים לשמוע שירת מלאכים... אולי לא היינו ראויים לשמוע גם את שירת הנצח של אוקסהורן הקדוש, וזכינו לשמוע אותה רק מפני שעמו היינו בצרה.

ואז צווח הרוצח במלוא גרונו הניחר את הפקודה:

"די שוויינע-יודען, הענגען!" – לתלות את היהודים! כשפיו המשוקץ מכנה את הקדושים, בכינוי הגנאי 'דבר אחר'!---

שני התליינים שחררו בתנועה חדה את הבריחים, השולחן התקפל והשתרע, ושלושת הקדושים עלו למקום גבוה במרומים!---

פרק עב

העור קופא ונתלש

אוקטובר-דצמבר 44'

מטוסי "אויב" הנמיכו טוס וירקו אש וגפרית על מפעלי הבנזין 'אי גה פארבן' ועל מסילות הברזל של סביבת אושוויץ, כמו גם על הכבישים המובילים אליה.

פצצה אחר פצצה נחתו, והכבישים נעשו תלמים-תלמים, עד אי יכולת לעבור בהם. כל פצצה, כרבע טון משקלה, יצרה מכתש ענק בכביש, בור בקוטר חמישה עד שישה מטרים ובעומק שלושה עד חמישה מטרים, בהתאם לגודל הפצצה ולאופן נחיתתה.

זו הייתה מתקפה סדורה שנועדה לשבש ולבלום את העברת הציוד, בעיקר – התחמושת והמזון, אל הגייסות הגרמניים שבקווי החזית הקדמיים.

נשלחנו שוב למלאכת בינוי המסילות והכבישים. זה היה כחודשיים לפני פינוי מחנה אושוויץ. בכל הסביבה שרר קור נורא של עשרים וחמש עד עשרים ושמונה מעלות צלסיוס מתחת האפס, מלבד סופת שלגים זועפת, מלווה בשריקות רוחות עזות הפולחות את הגוף.

החזקנו בידינו את המסילות העשויות פלדה, ודימינו כי ידינו נשרפות... אבל תחושת השרפה נבעה מכוויות קור. הידיים נדבקו לברזל, ובקושי יכולנו לנתקן.

לעתים קרובות, בעת הפרדת היד מהברזל, נתלש חלק מהעור ונשאר דבוק לפסי המתכת. בשל חולשתי העבירוני מיד מתפקיד זה.

את הפצעים הנוראים האלה, שייסוריהם בלתי נסבלים, לא היה במה לחבוש. תרופה אחת הייתה להם במחנה: מריחת מרגרינה. בעת חלוקת מנת המרגרינה הזעומה לאסירים, נותר בידי המחלק נייר העטיפה. את שיירי השיריים שנותרו עליו היה אפשר למרוח על פיסת לחם, והוא ניתן לאסירים לפי תור.

לא אחת, היהודי שהגיע תורו לקבל את הנייר תרם אותו לאח אומלל פצוע, כדי שיניחהו על פצעו וייצור ממנו תחבושת מאולתרת, על ידי עטיפתו בסחבת בד. מעט השמנונית שריככה את הפצע והקלה מעט את ייסוריו, גם נתנה סיכוי שהפצע המייסר יעלה ארוכה.

דצמבר 44'–ינואר 45'

חובשי הכבישים הפצועים

הכבישים ההרוסים הטרידו את הגרמנים עד מאוד, והם מיהרו להציב חוליות אסירים, 'קומנדו שטראסן באו' – קומנדו בינוי רחובות, כדי להחזיר את הכבישים לקדמותם. העבודה הייתה חיונית מאין כמוה, יען החזית התקרבה, והגייסות הקדמיים נדרשו נואשות לתוספת תחמושת ומזון. בשל הדחיפות הוציאו ממפעלי הבנזין כמעט את כל ה'קומנדוס' שעבדו בתחומים אחרים, והעבירום למלאכת שיקום הכבישים.

ממשאיות שהגיעו עד קצה הבור פרקנו ומילאנו דליים בתערובת חצץ, חול ומלט, ובה מילאנו את הבורות הפעורים. לאחר שהכביש מולא כמעט לגמרי, היו צריכים להדק את המילוי, הדק היטב, בעזרת מכונת כבישה פניאומטית.

על המצע הישר הניחו פסי מתכת, למניעת שקיעת הרכבים העוברים על הכביש, שכן לא היה פנאי לצקת בטון ולהמתין לייבושו.

הופקדתי על המכונה, שלושת רבעי המטר גובהה, שלאחר לחיצת כפתור הייתה עולה ויורדת ודוחסת את התערובת. במשך כמה שבועות עבדתי במלאכה הנוראה של בינוי הכבישים, בשלג ובקור מצמית, כשתפקידי ללפות בחזקה את ידיות המכונה הכבדה.

הנוגשים עמדו עלינו ללא הרף. הקאפו'ס צעקו כל הזמן: "מהר! מהר!" המייסטר, מנהל העבודה, רודולף ברגר, זירז והחיש את הפועלים, וקלגסי האס-אס עמדו שם, כדי להוסיף את ממד פחד המוות.

לא יכלו להיות תנאי סביבה גרועים יותר; הקור היה נורא, מינוס עשרים מעלות צלסיוס ומטה. בקושי יכולתי להניע את אצבעותיי, שכמעט קפאו והיו לנציבי קרח. במאמץ רב החזקתי בידיות מכונת הכבישה.

תנורים פתוחים גדולים, שהוסקו בפחם, הוצבו לאורך תוואי עבודתנו, במרחקים של עשרה עד שנים-עשר מטרים זה מזה. כל העובדים הגויים פרשו אחת לכמה דקות, לחמם ידיהם ליד התנור.

פניתי אל המייסטר בבקשה: "ידיי מתאבנות ואיני מסוגל להחזיק את ידיות המכונה. אנא, ירשה לי לצאת אל התנור לדקה-שתיים, ומיד אחזור!"

המייסטר אישר: "יא, כן! אתן לך שתי דקות!"

החזקתי את הידיים מול חום התנור והחייתי נפשי.

פתאום, כמו מן האדמה, צמח שם איש אס-אס מרושע בדרגה בכירה של אובערשר-פיהרר, ובצעדים נמרצים ניגש אלי.

פעמוני הסכנה צלצלו בחזקה, ובלבי עברה מחשבה: 'הייליגער באשעפער, בורא עולם קדישא, הצילני! אני בסכנה גדולה!'

הרוצח קרב אלי והחל זועק:

"יהודי! כלב מזוהם! כל הרגימנט [הגַיִס] ממתין ואינו יכול להגיע אל החזית, ואתה מרשה לעצמך להתעצל, לקיים שביתה הרסנית ולנטוש את העבודה! בו-במקום אירה בך עכשיו, ויהיה זה הקץ לחייך!"---

הבנתי כי כלתה אלי הרעה, ואמרתי לצורר:

"אדון אובערשר-פיהרר! המייסטר הרשה לי לסור לשתי דקות לחמם את הידיים בחום התנור, שכן אני עובד ברצינות ומפעיל מכונת דחיסה כבדה מאוד".

"אל תשקר!" נבח לעומתי הרוצח. "מי הוא המייסטר שהרשה לך?" תבע לדעת.

בשרי נעשה חידודין-חידודין. ידעתי כי חיי, שגם כך שווים כקליפת השום, תלויים על בלימה.

החוויתי בידי על המייסטר: "הנה, הוא עומד שם!"

הרשע לפת את ידי והובילני אל המייסטר, כשהוא זועם כלפיו:

"עובד הכפייה היהודי טוען שהרשית לו ללכת להתפנק בחום התנור..."

"יאוואהל! כן!" השיב לו המייסטר בנחישות. "הוריתי לו להפשיר ליד התנור את ידיו הקפואות!"

לאיש האס-אס ארכה דקה לקלוט שהוא אכן שמע היטב, ואז הוא התחיל לצווח: "האינך מתבייש לסייע ליהודי?! אני עוד אושיב אותך בכפיפה אחת עם היהודי!... עלול אתה להיות מואשם בסבוטז', חבלה מכוונת, כי בעוד הכבישים אינם מוכנים, העזת לקחת את היהודי תחת חסותך! תן לי את פרטיך האישיים, והתלונה האישית הקשה עוד תגיע!"

פרצופו של הרשע התעוות מזעם, והוא שאל לשמו של המייסטר ולפרטיו, למען יוכל לדווח לממונים כי הוא עוזר ליהודים.

או אז התייצב המייסטר מול הצורר, פתח את מקטורנו והראה לו את אותות ההצטיינות התלויים על חזהו.

רודולף ברגר
הקצין הנאצי שהגן עלי

Oberfeldwebel

Rudolf Berger

geb. 11.10.1910 Deutsch-Altenburg / NÖ

gest. 06.11.1990 Linz

Zugführer 1. / Pi.Btl. 296

Ritterkreuz am 14.04.1943 Feldwebel

Heer

Auszeichnungen

EK II 1940
EK I 1941
DK in Gold am 13.12.1942 als Feldwebel
Nahkampfspange in Bronze 1943
Ehrenblattspange des Heeres am 18.08.1943
Anerkennungsurkunde des OB des Heeres 1943
Allgemeines-Sturmabzeichen in Silber 1941
Verwundetenabzeichen in Gold 1943
Ostmedaille am 20.08.1942

Beförderungen

1939 Soldat
1939 Gefreiter
1940 Obergefreiter
1941 Unteroffizier
1942 Feldwebel
1943 Oberfeldwebel

Rudolf Berger trat 1939 in die Wehrmacht ein und wurde bereits im Westfeldzug im Pi-Batl. 262 eingesetzt. Im Rußland-Feldzug kämpfte er bei Leningrad, am Wolchow und am Lagdogasee als erfolgreicher Stoßtruppführer. Füe seine Erfolge wurde er am 14. April 1943 mit dem Ritterkreuz ausgezeichnet. Ab 1943 war er in norwegischen und französischen Garnisonen eingesetzt, das Ende des Krieges erlebter er an der Rheinfront und zuletzt in Breslau. Nach dem Krieg lebte er lange Jahre in Linz / Oberösterreich.

פרטים אישיים

פרטיו האישיים של הקצין רודולף ברגר

לעיניו המשתאות של הצורר נגלה משתלשל סרט מצווארו של המייסטר אל חזהו: עיטור ההצטיינות הקרבי הנאצי הנקרא 'צלב האבירים של עיטור צלב הברזל' Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes.

המייסטר הצהיר בגאון: "נסה, נסה להתחיל עמי!... אני שש פעמים פצוע מלחמה, ועל כן מהלך בצליעה, ו'קרויץ טרעגער'... נושא עיטור צלב הברזל! אני מגיבורי האומה הגרמנית, מעוטר במדליונים, יען הצלתי קומנדו גרמני שלם!"

איש האס-אס התמלא פחד. "לא ידעתי כי אתה נושא תואר בכיר כל כך! אבל הכביש מוכרח להיות מוכן במהירות!" מיהר להתנצל.

בעודו עוזב את השטח במהירות, בניסיון לחמוק מן הבושה, התריס לעומתו המייסטר: "מוטב שתשרת בחזית, ולא כאן! ככה יהיה לך מושג איך נלחמים ולא משחקים כמוך, עם השטויות שיש לך בראש!"

פתחת שקי

אימת ה'הפטלינגן', אסירי הכפייה והמוות, הייתה הסלקציה. היא לא באה כעונש. היא הייתה "רק" מיון חוזר של "הסחורה האנושית", במטרה לבדוק שוב, מי הולך מיד אל המוות, ומי ממשיך, בינתיים, לעבוד. בסלקציה עמדו כולם במצב של סכנת נפשות, שכן אף שהיה אפשר לשער מי ילך למיתה, אי אפשר היה לצפות מראש מי יעבור את הסלקציה בשלום.

אל המחנה נהג להגיע הצורר לינדנר בלוויית עוזרו הגידם. לינדנר היה המנהל הכלכלי של ה-WVHA – Wirtschaftliches-Verwaltungs-Hauptamt, שהגיע, במדי אס-אס אפורים, מאושוויץ אל המחנות הנלווים: Gogolin, Lasi, Annaberg גוגולין, לאזי, אנברג ואחרים, וערך סלקציות כדי לאתר את אלה שמצב גופם הידרדר עד כי נעשו 'מוזלמנים' ולא יצלחו עוד לניצול לעבודת פרך.

בשעת לילה מאוחרת, בשוב הפועלים מן העבודה, הם הוצבו ברחבת המסדרים, ה'אפעל פלאץ'. שם קראו את המספרים שרשם לינדנר, והאומללים נלקחו מיד אל הכבשנים. בימים ההם טרם שמענו את השם בירקנאו, אך כבר התוודענו לעובדה שיהודים מומתים בגז.

הפעם הגיעה הסלקציה בעקבות תלונות ה'מייסטערס', מנהלי העבודה הגרמנים ב'בוי שטעלע', אתר הבינוי שבמחנה. התנהלותם מול העבדים שהועמדו לרשותם הייתה מלאה סתירות, שנבעו מהסתירה שבין שנאתם התהומית ליהודים ובין האינטרס הכלכלי שלהם, לנצלם ככוח עבודה...

הם בעצם אחזו את החבל בשני ראשיו: מחד גיסא הגישו להנהלת המחנה עצומות שפועלים אינם מסוגלים לעבוד משום שאנשי האס-אס מכים אותם חזק מדי, עד פירוק עצמות, ומאידך גיסא נהג ה'מייסטער' לפנות אל איש האס-אס ולבקשו להפליא מכותיו ב'יודע', כי הוא אינו עובד כמצופה ממנו...

באחד הימים, כרעם ביום סגריר, לאמור: צרה-צרורה צפויה לגמרי, שוב הגיעה סלקציה. הייתי אז חלש עד מאוד וחרדתי פן הקיץ עלי הקץ.

איש האס-אס עבר על פני שורת הנידונים, בחן את מצבי וקבע כי עלי להיכנס לטיפול רפואי ב-HKB – הַאה-קַה-בֶּעה (הפטלינגס קראנקען באו), בית החולים. הקאפו הצדיק, יהודי ששמו שפאץ, אמר לי כי אני בסכנה גדולה, שכן מבית החולים הדרך קצרה לארובות העשן, וטיכס עצה להצילני.

בגיא הגיהינום היה שפאץ מלאך. אמרו בשם הרב הקדוש רבי אהרן קדוש ה' מבעלזא, כי כל יהודי שניצל ונשאר בחיים בחורבן יהדות אירופה, מוכרח להיות ששני מלאכים נלוו אליו לשמרו! אנו בטוחים ששפאץ ודומיו היו יותר ממלאכים! כי למלאך אין בחירה, ואילו היהודי שפאץ, בתוך תהום הרשע העמוקה בעולם, היא אושוויץ, בחר בטוב ובחסד!---

שפאץ היה קאפו שהופקד על קבוצה ענקית שמנתה יותר משלוש מאות יהודים, ה'קומנדו' הגדול ביותר באושוויץ. ב'קומנדו 23' הנתון לאחריותו, היו שבע עד שמונה קבוצות: 'גרופע A', 'גרופע B', 'גרופע C' (קבוצות אי, בי, סי), וכן הלאה.

רעיון מקורי היה בפי שפאץ: הוא הורה לי לקחת עמי לבית החולים שק ענק של קש, וכאשר יעברו הרשעים מחדר לחדר, לבחון את מצב החולים כדי לשלוף משם את המיועדים למוות, אעשה בו שימוש למלט נפשי: כאשר אשמע את ההכרזה 'אכטונג!' שמשמיעים האסירים בכניסתם של הצוררים, אקפוץ מהמיטה, אעמיס על שכמי את השק הענק ואתרוצץ אנה ואנה, למען יסברו כי איני מהמאושפזים, אלא פועל העוסק בהוספת קש למזרנים הצריכים לכך. כך אעבור מחדר לחדר, והם יראוני ב"עבודתי" ולא יחשבו אף לרגע שעליהם לבדוק גם אותי.

כה עשיתי. הצוררים ראו פועל שהשק הגדול שעליו מכסה אותו כמעט כליל, מתרוצץ בעבודתו בין החדרים... הם לא ראו את פניי ממש, וגם לא התעניינו מדי... הטכסיס הצליח בחסדי שמים, וכך שרדתי מה"אשפוז".

נשיכתו של כלב

מורגלים היינו במסדרי הענושים, ה'שטראף שפורט', שהתרגשו עלינו לרעה, ולא העלינו בדעתנו כי זהו ה'שטראף שפורט' האחרון.

אל הגרועים מן הכלבים – הצוררים הנאצים – היו צמודים תדיר כלבים גדולים אימתניים, לרוב מגזע כלב רועים גרמני, כמה סמלי! הרוצחים צמאי הדם שיסו את הכלבים ביהודים האומללים, והם התנפלו עליהם בחייתיות ונשכו בהם.

באותו 'שטראף שפורט' במחנה בלכהאמר, נפל בגורלי להיות הנענש. איש האס-אס ציווה עלי לרוץ ולעצור, לקפוץ ולנתר, לשבת ולקום, כשפרצופו השטני מלא שחוק למשבתו של טרפו היהודי. משסיימתי, הזניק אלי את הכלב ושיסה אותו לפגוע בי. החיה ההולכת על ארבע צייתה בנאמנות כלבית לחיה הדו-רגלית, והתנפלה עלי, לפתה בשתי רגליה הקדמיות את רגליי ונעצה בקרסולי את ניביה החדים.

הכאב היה חד ונורא. כמעט התעלפתי מעצמת הייסורים. זה היה רגע קריטי של סכנת חיים, שכן הכלב המאולף להיות פראי, אמור להמשיך בתקיפה, לרוב עד מותו של טרפו.

שיוועתי אל ה' בלי מילים, וברגע האחרון, כאשר החרב החדה על צווארי, מילט אותי ה' ממנה, ברוב רחמיו וחסדיו. במפתיע הגיח איש אס-אס אחר, נתן לכלב פקודה לרוץ למשימה אחרת, והכלב נטש אותי – נשוך, חבול, מדמם וכואב, אך עדיין חי!---

פרק עג

צעדת המוות והחיים

21 בינואר 45'

גייסות הרוסים התקרבו אל מחנה אושוויץ, והצוררים הנאצים מיהרו להעביר את האסירים היהודים אל מחנות אחרים. אמרו כי מפעלי חרושת של נשק פועלים בבונקרים תת-קרקעיים, והם משוועים לידיים עובדות. "עלינו למהר!" הכריזו, "כי כל רגע יקר! מי שילך עמנו – יישאר בחיים. מי שכוחותיו אזלו ואין בכוחו לצעוד – יירה לאלתר, וגווייתו תהא מוטלת על פני השדה!"

זה היה ביום ראשון ז' בשבט תש"ה (21 בינואר 45'). כל אחד מהצועדים קיבל מנת לחם לשלושה ימים, ואותה היה עליו לשמור בתרמילו האישי, ה'מעזעט', עם קערת הפח למרק וכף הפח, הציוד החיוני שבלעדיו אין חיים במחנה. גם מעט תפוחי אדמה מבושלים בקליפתם הוספו למנה האישית הזעומה.

אל ארבעת אלפים וחמש מאות האסירים היהודים ממחנה בלכהאמר, התווספו כאלף ממחנה גלייביץ 1. אמנם כבר לא ערכו ספירה של הצועדים וגם לא הורו על הליכה בטורים של חמישיות. ההליכה הייתה מרושלת, אך כללה שמירה על כל נפש יהודית, "שלא תלך להם לאיבוד" חלילה ולא תינצל!

האווירה הייתה של קריסת מערכות הגרמנים. היינו במרחק שלוש מאות עד ארבע מאות מטר מהטנקים הרוסיים ההודפים אחורנית את גייסות הגרמנים. בלילות כבר ראינו את רשפי האש היוצאים מקני הטנקים של הצבא האדום, יורים אש תופת אל הגרמנים. את חלל האוויר ניסרו כל העת אזעקות שריון 'פאנצר אלארם' (להבדיל מאזעקת התקפה אווירית).

עודנו עושים דרכנו קדימה, פגשנו קבוצה ענקית של אסירים הנסוגים באותה דרך. אלו היו כחמש מאות עד שבע מאות שבויים צרפתים, ועמם קבוצה גדולה של אסירים יהודים ממחנה גלייביץ 3. מסתבר שהגרמנים נאלצו להשיבם על עקבותיהם מפני שהגשרים שעל הנהר אודר הופצצו ונהרסו. האסירים היו מאושרים; בטוחים כי ניצלו!

מקץ כארבע שעות צעדה הסבו אפוא גם את פנינו בחזרה לכיוון אושוויץ.

נושאי כלי הגרמנים...

רוח נכאים ליפפה את שומרינו הגרמנים. תחושה של סוף המלחמה. כרגיל נשא עמו כל חייל גרמני מטען אישי כבד, שכלל את הרובה ורימוני יד. והנה, לראשונה הרשו לעצמם החיילים להקל את משקלו של משאם הכבד. הם נטרלו את הרובים בהוצאת הכדורים, ומסרום לידי אסירים, שיסחבו במקומם את הנשק הכבד.

ואולם התרופפות זו הייתה רק תוחלת שווא, והיא החזיקה מעמד כשלוש עד חמש שעות בלבד; לפתע פתאום הגיעו שליחים גרמנים רכובים על אופנועים, והביאו מסרים מן המפקדה, שאין להתרשם כי הפצצת הגשרים מבשרת על כשל של החזית הגרמנית. אדרבה, הגרמנים הם שהפציצו את הגשרים, כדי לסכל את המתקפה הרוסית ולמנוע מהצבא האדום לחצות את הנהר! הם גם הודיעו כי כדי לאפשר את מעבר גייסותיהם שלהם, הציבו הגרמנים 'גשרי פונטון', גשרים ארעיים, על גבי רפסודות.

באחת חזרו הצוררים להיות מלאכי מוות שטניים, כפי שהיו עד שעות ספורות קודם לכן. הם מיהרו להשיב לידיהם את הרובים, והחזירו את הרצחנות למסלולה ה"רגיל", בהכאות אכזריות וביריה למוות במי שלא עצר כוח להמשיך.

על קו החזית ממש נמשכה צעדת המוות האכזרית. משני צדינו, במרחק כמה מאות מטרים, נראו גייסות הטנקים הרוסיים בשעטתם קדימה, המהירה מצעדתנו, ומעלינו ריחפו מטוסיהם. ההצלה נראתה בהישג יד, אך טרם נגעה בנו. רבים ניסו לברוח משורות הצעדה, אך הגרמנים ירו אחריהם, ואת רובם המכריע מצאו כדורי המוות.

צעדנו באי-סדר. משני צדינו הלכו אנשי אס-אס, במרחק כעשרה מטרים איש מרעהו, לשמור היטב לבל יסטה מי מהאסירים אל השדות הסמוכים. מאחור הלכו היורים, אצבעם כל העת על ההדק.

המשכנו ללכת, והרוצחים המשיכו להכות. הם דרשו ללכת מהר, לרוץ, בלי עצירה: "האפ!... האפ! שנעלער!... שנעלער!..." מי שגילה סימני חולשה ונעצר לרגע קט, נורה במקום וגווייתו הושארה על פני השדה, מאכל לעוף השמים ולחייתו ארץ.

המרוץ אל האטום

בצעדה האומללה התוודענו מקרוב לעובדה שמכל הגייסות של הצורר היטלר, חברי האס-אס היו הנאמנים ביותר, עד הרגע האחרון. גם כאשר קלגסי הגסטפו והוורמכט החלו להתנער, בהריחם את קץ המלחמה, המשיכו האס-אס לדבוק במשימה, שקדקוד המחץ שלה היה לענות את היהודים ולהשמידם. הלוא גם הם ידעו כי הרוסים כבר חונקים את גרמניה בצווארה, בחנייתם על סף גבולה, ובכל זאת לא הרפו מטרפם עד רגע הכניעה.

בשל נאמנותם הבלתי מוגבלת, מסרו רק בידם את השמירה על מקומות רגישים, כמו אלו שהיו צפונים בהם סודות האטום.

אנשי האס-אס ביקשו לפזר את רוח הנכאים ששרתה עליהם, על כן עודדו עצמם בשירה, לאורך כל הדרך בצעדת המוות:

- הויטע געהערט אונס דויטשלאנד כיום, לנו גרמניה,
מארגן די גאנצע וועלט... מחר - כל העולם!
אונד דארום וועלן מיר מארשירן לכן נמשיך לצעוד
אויך וען אללעס אין שערבן פעלט... גם כאשר הכול נחרב ומתנפץ כזכוכיות לרסיסים

וייל הויטע געהערט אונס דויטשלאנד כי כיום, לנו גרמניה
מארגן די גאנצע וועלט... מחר – כל העולם!

און מיט אונזערע וואונדער וואפען עם הנשק הפלאי שלנו
איבער נעמען ווייר די גאנצע וועלט! נכבוש את כל העולם!

און דאן איז אונזער פיהרר, אדולף היטלר והמנהיג שלנו, אדולף היטלר,
דער קייזר דער גאנצן וועלט קיסר כל העולם!

אנשי האס-אס דיברו בגלוי על הנשק הסודי שגרמניה מפתחת, והתקווה להגיע אל רגע השלמת נשק ההכרעה, נתנה בהם מרץ וכוח להחזיק מעמד.

מרוץ חימוש בהול ודרמטי התנהל אז בין גרמניה הנאצית ובין בעלות הברית: מיהו שישיג ראשון נשק גרעיני? לכול היה ברור כי נשק זה יכריע את המלחמה, כפי שאכן היה כאשר שתי פצצות אטום הוטלו על הירושימה ונגאסאקי, ערי יפן, משתפת הפעולה האכזרית עם גרמניה, הרגו מאתיים אלף עד שלוש מאות אלף איש בבת אחת, הכניעו את גאון עוזה של יפן והביאו את קץ המלחמה.

בגרמניה שקדו צוותי מומחים, בראשותו של מדען הטילים דוקטור ורנר פון בראון, Werner von Braun, האחראי על פיתוח טילי V-2 הידועים לשמצה, שזרעו הרס בערי אנגליה, ועל פיתוח טילים ארוכי טווח, שנועדו לשאת ראשי חץ אטומיים. לעומת זאת, בארצות הברית הזהיר המדען היהודי המפורסם אלברט איינשטיין את הנשיא רוזוולט, כי אם ישתהה – עלולים הנאצים להקדים את אמריקה במרוץ אל האטום.

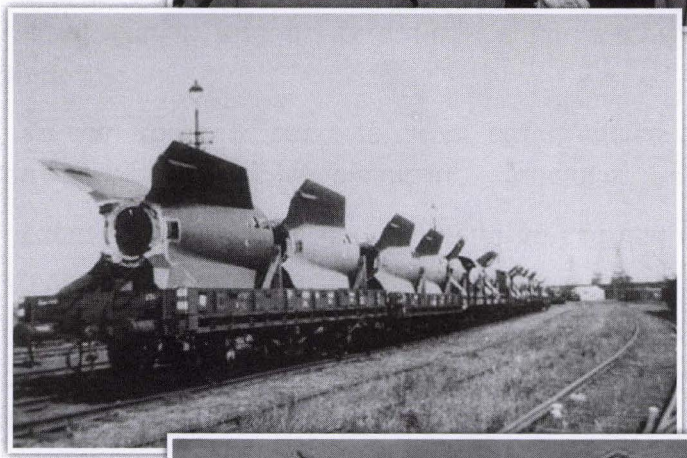
לאחר המלחמה התעלמו האמריקנים מעברו החשוך של פון בראון וגייסוהו לעזרתם, לבינוי חלליות שתכליתן להנחית אדם על הירח.

החיילים הפשוטים ואנשי האס-אס אמרו כי אנו מועברים אל מפעלי ייצור הרקטות הגדולות, שיפתרו את בעיית גיחות המטוסים למרחקים של חמשת אלפים עד ששת אלפים קילומטרים, כי הטילים ארוכי הטווח יגיעו לכל מקום. כה הביעו תקווה מתרברבת:

"אנו צריכים רק עשרה 'וואונדער וואפן' [נשק פלא] שיתנו לנו את הכוח להחריב את העולם או לשלוט עליו. חמש פצצות לאמריקה: לניו יורק, לדטרויט

מדען הטילים
פון בראון מפגין שביעות רצון נוכח מפעיליו, הקצינים הנאצים

רקטות ההרס
מטען רקטות V-2 מועמס על רכבת במפעל דורא-מיטלבאו

הרקטה שגבתה חיי רבים
רקטת V-2 מתנייעת, לשיפור הפגיעה באוכלוסיה אזרחית

[מקום תעשיית הרכב], לוושינגטון ולערים אסטרטגיות אחרות, וחמש פצצות נוספות בעבור לונדון, פריז, רומא, מוסקבה ולנינגרד!"

קלשונים בערמות הקש

כאשר רד הלילה הכניסונו הגרמנים אל כפר קטן, ושם הלינו את אלפי האסירים בכמה רפתות גדולות, לצד הפרות, או במתבנים. על כל רפת הופקדה שמירה הדוקה של גרמנים.

על פי פקודת הגרמנים הכינו הכפריים בעבורנו בלילה ספל קפה חם ותפוחי אדמה מבושלים בקליפתם, והגרמנים שילמו תמורתם.

היו מן האסירים, שהתחפרו בערמות הקש, בתקווה שהמסע יצא לדרך, והם לא יתגלו.

עם שחר יום שני ח' בשבט, 22 בינואר, נצווחה הפקודה: "אנטרעטן!" – להתייצב! ואחרי כן ההוראה: "פארזאמלן!" – להתכנס!

במקום ההתכנסות ברחוב המתינו הכפריים עם דליי קפה חם, שהגרמנים הורו להם להכין לאסירים, טרם צאתם לדרך.

לפני עזבם את המקום אספו הגרמנים מכל הכפריים את הקלשונים, נכנסו לרפתות, דקרו בקלשונים את ערמות הקש וגם ירו אל הערמות מהרובה האוטומטי שבידם. זעקות נוראות ואיומות בקעו מתוך ערמות הקש והחרידו את הסביבה, זעקותיהם של יהודים יקרים שנפחו שם את נשמותיהם הטהורות.

אמרו אז כי כמה יהודים ספורים ניצלו בכל זאת, במחבוא שמתחת לערמות הקש. עשרות שנים לאחר מכן, כאשר נסעתי אל מסלול צעדת המוות, פגשתי גויים שזכרו היטב את הימים ההם. גוי פולני ששמו מלצ'קו סיפר בהתלהבות כי הסתיר אצלו יהודי שניצל כך מצעדת המוות, ולימים הגיע הלה לביקור והביא לו מנחת הוקרה – טרקטור משוכלל.

אבל מלצ'קו היה אחד מאלף. רוב התושבים הסגירו בחדווה יהודים אל ציפורני הנאצים, בעבור קילוגרם סוכר, ואף בלא כל תמורה!

באיה לא ישובון
צעדת המוות.
מעטים נשארו בחיים

נתיב צעדת המוות
המחבר ובנו, בביקורם באושוויץ, בוחנים את מפת צעדת המוות

היד שהושבה ריקם

בעודנו משרכים רגלינו הלאות בצעדת המוות, התרחקתי מרחק כמה צעדים מאבא, שהלך לפניי. מימיני ראיתי אסיר שרוע באפס כוח על האדמה המושלגת, מושיט אלי יד בתחינה שאעזור לו לקום.

הצצתי בפניו של האסיר, והכרתיו מיד: הרי זה האובנשטוק, ה'יודען-עלטעסטע' ממחנה אוטמוט, שיזם את המכות האכזריות לאבא, ועוד המריץ

את הקאפו להכות בו עד שבירת עצם! האיש שבלבי בער כעס עליו, על שעולל לאבא באכזריות! וכי לאיש אשר כזה אושיט יד לסעדו ולסומכו? הרי על רוצחים כאלה נפסק "מורידין ולא מעלין!"---

ושמא למרות רשעותו עלי לעזור לו ולהתעלות על רגשותיי? נקפני לבי.

רצתי קדימה, אל אבא, לשתפו בהתלבטותי:

"אבא, שם, מאחורינו, נפל האובנשטוק ואינו עוצר כוח להתרומם. הוא ביקש את עזרתי, אך התעלמתי והמשכתי הלאה..."

אבא קטע את דבריי וציווני:

"חזור אליו מיד, קח אותו בידך ועזור לו!"

בלא אומר מיהרתי לחזור אל האובנשטוק, למלא את מצוותו של אבא, אבל זה כבר היה מאוחר. גווייתו הייתה מוטלת בלא רוח חיים, וכדור של מרצח מהאס-אס תקוע במצחו.

פרק עד

קור מקפיא ברפת

ט' בשבט תש"ה - 23 בינואר 45'

את ליל שלישי, ט' בשבט, 23 בינואר, קיצרו הצוררים באבחת השכמה. לפנות בוקר הם צווחו: "אנטרעטן!" וקרעו את האסירים המותשים מערמות החציר.

סופת שלגים אדירה השתוללה. הקור המקפיא הגיע על פי דברי הכפריים עד מינוס עשרים ושמונה מעלות צלסיוס. הרוח העזה הוסיפה לקור, ובמצב זה היו שאמרו שמידת הקור היא מינוס שלושים וחמש מעלות! היו מן האסירים האומללים שקפאו למוות ברפת. גם אלה שנשארו בחיים התקשו לשרוד, ובוודאי – להשכים קום. ואולם איומי הנשק של הרוצחים ומכות מלוות בצעקות ובגידופים, שכנעו את כל המסתפקים.

מכוסים היינו בכיסוי דל: בגדי המחנה, המכנסיים והחולצה, ותו לא. הקשישים נפחו נשמתם כבר לפני מחצית הדרך. רק הצעירים הצליחו בקושי להמשיך בצעדה.

קפואים עד העצמות יצאנו לדרך. אפילו בכביש הראשי, הכבוש ברגלי אדם ובגלגלי כלי רכב, הצטבר שלג שהגיע עד לברכיים. ההליכה בשלג ובקור הייתה בלתי אפשרית כמעט. רובנו נעלנו נעלי עץ פתוחות מאחור, שנדבקו לשלג, ובכל פסיעה היה עלינו להשקיע מאמץ לשלוף מהשלג את הרגל עם הנעל.

לינו פה הלילה
המחבר בביקורו בנתיב צעדת המוות, מטפס ועולה אל הרפת, מקום שבו לן עם אביו הקדוש בלילה האחרון לפני שנרצח בידי הצוררים

הרגשתי כי כוחותיי כלים ואמרתי לאבא בייאוש: "איני יכול עוד!... זהו! כולי קפוא, ואיני מסוגל עוד להרים את הרגל בשלג!"---

אבא הפציר והתחנן: "תתחזק, תתחזק! עוד מעט מגיעים!" והתחיל לסחוב אותי בידיו, אף שגם הוא היה תשוש עד אימה מהצעדה המפרכת בכפור.

חותלות קטלניות

גם גרביים לא היו לנו, להגן על רגלינו מפני הקור והרטיבות. במקומן השתמשנו בחותלות מאולתרות: סחבת בד מרובע שקופל לשניים באלכסון, ובו ליפפו את הרגל. החיסרון הבולט של התחליף העלוב היה בכך שבכל פסיעה הוא זז, והמים והשלג חדרו אל תוכו. הוא נעשה לח וקפוא, והקפיא את הרגליים ואת כל הגוף.

זו הייתה צרה צרורה, שכן הצועדים נאלצו להיעצר כדי לנסות להיטיב את החותלות שעל רגליהם. השומר, איש האס-אס הנאצי שהבחין מרחוק כי היהודי נעצר לרגע והתיישב, סבר כי אין בו כוח לצעוד, ומיהר לירות בו

למוות! כך קיפדו חייהם יהודים אומללים, זה אחרי זה, אחרי כל שנות הסבל, דווקא בימים הקרובים כל כך לשחרור!

בבוקר יום רביעי י' בשבט, 24 בינואר, שוב הוקפצנו מן הרפת בצווחת: "אנטרעטן!"

כמו בקינת 'איכה' הנוראה של ירמיהו, נביא החורבן, התקיים בנו "וילכו בלא כוח לפני רודף". נאלצנו לקום מותשים, בלי שהשינה הטרופה הפיחה בנו כוחות רעננים. לי עצמי נוספה צרת הפצע הפתוח שהותירה בקרסולי נשיכת הכלב ב'שטראף שפורט' האחרון. הפצע הציק וגירד, ואני הראיתי אותו ל'סניטטר' הרשמי של המחנה, יהודי יקר ששמו דוקטור מיכניק, מסוסנוביץ אשר בפולין, שגם ליווה את הצעדה.

די היה לו לדוקטור מיכניק במבט אחד, כדי לאבחן פצע מוגלתי שמתקשה להגליד, ושפשופו בנעלי העץ מוסיף על הכאב והגרד. תרופות ומשחות לא היו בידו, וכל שיכול לעשות הוא להניח על הפצע רטייה של גזה, כדי למנוע את שפשופו הישיר בעץ של הנעל.

מוטב יִכנס החץ בי

בשעת ההליכה התרופפה התחבושת שלרגלי, וכאשר התכופפתי לרגע כדי לחזקה, הבחין אחד היהודים כי הרוצח הנאצי מכוון אלי את אקדחו.

"הוא מתכונן לירות בך!"--- הוא קרא בפלצות אלי ואל אבי, מקווה כי אספיק להתרומם בטרם יירה כדור המוות.

אבא, שהבין כי הרוצח עומד לירות בבנו יחידו יקירו, השליך עצמו עלי, והירייה שכוונה אלי מצאה אותו ופצעתו אנושות. גם אני הרגשתי בקליע, שאחרי פגיעתו הנוראה באבא, עבר אלי והטביע סימן בגופי.

כחץ נוקב פילחה את תודעתי ההבנה של מה שהתרחש זה עתה. העולם הסתחרר סביבי, וחשתי כי איני מסוגל לשאת את העולם ולא את עצמי---

- בשארית כוחותיי זעקתי: "סניטטר! סניטטר! הצילו את אבא!"---

הסניטטר יאן קרול מיהר להגיע. הוא הזעיק את דוקטור מיכניק, כדי שיראה אם יש דרך לעזור ולהציל את אבא.

היהודים היקרים מהקבוצה שלנו, של תפילה ועבודת ה' משותפת, מיהרו לקחתני משם ולנסות לעזור לי להחזיק מעמד. התחננתי לפניהם שיעשו הכול כדי לשמור את חייו של אבא!

דוקטור מיכניק הורה לקרוע מעל אבא את הבגד, כדי להיטיב לבחון את מהות הפציעה. אבא היה מוצף דם, ובראותי זאת, חשך מאור עיניי וכמעט התעלפתי. בדכדוך כואב רמז דוקטור מיכניק כי הירי פגע באיברים חיוניים, ואין כל דרך, כאן, במשעול השדות שבין שמים לארץ, להציל את חייו.

פניתי אל אבא והתחננתי לפניו כי יחזיק מעמד. אמרתי לו שהחבריא יחזיקו ויישאו אותו עד שנגיע למקום שבו ניתן להעניק טיפול רפואי. שני היהודים היקרים, וילק ובְּרי, אחזו בידיו ונשאו אותו עמם. הוא לא התנגד, אך מרגע לרגע אפסו כוחותיו. ייסוריו גברו ופניו האפירו. דוקטור מיכניק חש אליו ואמר כי בעוד דקה אחת או מחציתה, צפויה נשמתו הטהורה לעזוב את גופו ולעלות למעלה, וזהו אפוא הרגע לקרוא עמו "שמע ישראל".

שני היהודים היקרים שהחזיקו את אבא, העומד להיפרד מעולם שכמעט כולו רע, ולעלות לעולם שכולו טוב, כמו התנתקו מכל הסובב, וקראו עמו בחרדת קודש:

"שמע ישראל, ה' אלוקינו ה' אחד!!!"---

ונשמתו של אבא הקדוש פרחה למעלה, אל מקום גבוה, של קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מאירים ומזהירים; קדושים כל כך, עד כי אין כל ברייה יכולה לעמוד במחיצתן!---

אחד האסירים ניגש אל גופתו של אבא וביקש להסיר מעליה את ה'מעזעט', התרמיל האישי שלו. כך, בעצם, היה ה"נוהל" במחנה. מי ששבק חיים, הותיר אחריו לברכה את שרידי הלחם ואת תפוחי האדמה שבתרמילו.

וילק ובְּרי עצרו בעדו:

"ריר נישט צו! עס איז דא א יורש!" – אל תיגע בתרמיל! יש כאן יורש!

כך עמדו שני הצדיקים הנפלאים, במקום שהיה ספק פתחו של גיהינום ספק הגיהינום עצמו, ושמרו על "דיני ירושה" ועל זכויותיו העלובות של הנער היתום.

נטלתי את תרמילו של אבא. זה כל מה שהיה עמו. אחזתי בתרמיל כמחזיק בשארית הכוחות בשרידים האחרונים של עולם האתמול, אשר פרח ונעלם!---

לא היה פנאי להמשיך להרהר, שכן היינו אנוסים להמשיך לרוץ, פן יירה הנאצי הארור גם בנו. הטרנספורט עדיין לא היה מגובש בהליכה מסודרת, והצורר נבח כל העת: "אופגיין! אופגיין! אופגיין!" - להתרכז! כי על כן אי אפשר היה להביא את אבא הקדוש לקבורה. כל רגע של השתהות היה עולה לנו בחיינו. בלית ברירה כיסו וילק ובְּרי את גופתו הקדושה בשלג, כיסו לחלוטין. אחר אחזו בידי, מזה אחד ומזה אחד, והורו לי לומר קדיש---

המילים הקדושות והנשגבות: יתגדל... ויתקדש... שמיה... רבא... בקעו מהלב שלי, הנדכא והנכאה, שדומה כי לא היה אז שבור כמותו בעולם. הן יצאו שבורות ורצוצות, ועלו אל כיסא הכבוד, לזעוק את זעקתנו ולהתחנן את תחינתנו---

רציתי לדעת ולשמר בלבי את מקום רציחתו והנחת גופו הקדוש של אבא, כדי שאוכל אולי בבוא העת למצוא את שרידי גופתו ולהביאו לקבורה. הבטתי סביבי, ואחרי כעשר דקות של צעדה ראיתי שלט: 'חמישה קילומטרים אל טעשענאו', עיירה השוכנת לא רחוק מאופאלא וקוזל.[1]

המשכנו בצעדה הנוראה, מאוימים מכל עבר בכדורי המוות של הרוצחים.

הכדור לא פילח את גופי, אך ייסורים אחרים פילחו את לבי. הרגשתי כי אבא היקר, הצדיק, האציל, הטוב והרחמן, נתן את חייו בעבורי. נזכרתי בדברי רש"י הקדוש על הפסוק "ואשא אתכם על כנפי נשרים", שהקדוש ברוך הוא נשא את בני ישראל כמו הנשר, הנושא את גוזליו על כנפיו. כי כל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם, כי הם מתייראים מעוף אחר שפורח מעליהם, אבל

---

1) בשנת תשס"א, יותר מיובל שנים אחרי אותו יום מר ונמהר, נסעתי עם בני ר' שמואל שלמה וזוגתו למסע חיפושים אחר קברו של אבא. שכרנו סטודנט מקומי שישמש לנו מתורגמן, ובמשך כמה ימים רצופים תחקרנו עשרות זקנים וזקנות. רבים מהם זכרו היטב את צעדות המוות ותיארו בצבעוניות רבה איך דרבנו הנאצים את היהודים להתקדם. לדבריהם, רוב האוכלוסייה מסביב הסתגרה בפחד בתוך הבתים, אך היו שנכמרו רחמיהם ויצאו כשהם נושאים קפה ותפוחי אדמה לעבר הצועדים האומללים, אבל נדחפו לאחור בידי החיילים הנאצים. בפי כולם היו סיפורים על המחזות שראו, מי עם ביטויי רחמים כלפי האסירים היהודים האומללים, ומי ביובש ציני וקר, בהפטירם שבימי מלחמה, כבכל מלחמה, קורים דברים...

בעניין אחד היו כולם מאוחדים בקשר של שתיקה: קברי האחים. כל שאלה כזו הביאה פתאום לשתיקה מוחלטת. ראינו איך אחדים מהם מסתכלים זה אל זה ובולמים את פיותיהם. היו מהם,

הנשר, מלך העופות, המגביה עוף מכולם, אינו מתיירא אלא מן האדם, שמא יזרוק בו חץ. לכן הוא מניח את גוזליו על כנפיו, באמרו: "מוטב ייכנס החץ בי ולא בבני". גם הקדוש ברוך הוא עשה כן, כאשר מלאך האלוקים נסע ועבר בין מחנה ישראל ובין מחנה מצרים והענן עמו. "והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות, והענן מקבלם". והמילים הנצחיות שאימץ אבא הקדוש, ברחמו עלי כרחם אב על בנים, מהדהדות במוחי:

"מוטב יכנס החץ בי, ולא בבני!"---

המחשבות הכאובות הסעירו את רוחי. לא יכולנו להביא את אבא לקבר ישראל, לא יכולנו לשבת עליו 'שבעה' ולא לקרוע קריעה של אבל על השבר הגדול. ודאי שאי אפשר היה לעבור לפני התיבה ולומר 'קדיש' בבית הכנסת. הביטו וראו, האם יש מכאוב כמכאובי?! שרעפיי בקרבי לא נתנו לי מנוח. מה שהחזיק אותי הוא השאיפה לשרוד ולהישאר בחיים, כדי לקחת נקמה מהרוצחים הגרמנים, לראות בנחמה ובנקמה!

בעודי מנסה להתקדם ולפסוע הרגשתי כי אני נופל תחתיי. אפסו כוחותיי וגם לבי לא היה עמי. לשוני דבקה לחכי. צמא נורא הצמית אותי, ולא יכולתי אפילו לחשוב.

שנוכח השאלה הזו השתמטו והלכו להם. מסתבר שנושא זה היה אצלם 'טאבו' שאין מדברים על אודותיו, אולי - פן יתחילו לחפור את הארץ סביבם.

יש לציין כי המבקר בימינו באזור שהוגדר לפני מלחמת העולם 'שלזיה עילית', ימצא בו תערובת של אומות: גרמנים, פולנים ורוסים. השלטונות הסובייטיים ערכו חילופי אוכלוסין, במיוחד במקומות רגישים, ויצרו אוכלוסייה המורכבת מבליל אומות, כדי למנוע מראש התארגנות והתקוממות.

מטבע הדברים, מי שזכרו את הימים המרים ההם הם הגרמנים, כי האחרים הגיעו רק שנים אחרי כן. דווקא עם הגרמנים יכולנו לדבר בשפתם, בלא צורך במתורגמן, אבל כאמור, הנושא הזה היה סגור.

בשנת תשע"ד, כשלוש-עשרה שנים אחרי ניסיון החיפוש הראשון, נסעתי שוב, הפעם עם המשפחה המורחבת - בני ר' שמואל שלמה, בניו, בנותיו וחתניו בליעה"ר, ושוב ניסינו את מזלנו, בעריכת חיפושים אחר זכר לקברו של אבא הקדוש. למרבה הצער, החיפושים לא העלו דבר.

היהודים שסביבי התחננו בפניי: "אתה מוכרח לשרוד, כדי לקחת נקמה, לא רק על המוני הנרצחים באושוויץ, אלא גם על הקדושים שזה עתה נטבחו, במשעולי הצעדה הנוראה!"

"הניחו לי ואמות!" התחננתי לפניהם, "אין בי עוד כוח... אולי אם יתנו לי מעט מים, אוכל לחזור לעצמי"...

היהודים הנפלאים הפכו עולמות, ומקץ כחמש דקות הביא לי מישהו קופסת פח שבה מים קרים כקרח. מים קרים על נפש עייפה, עייפה למוות. בכוח המים האלה אספתי את שארית כוחותיי והמשכתי לשרוד, בחסדי שמים.

הלכנו והלכנו, עברנו את צ'כיה, בצעדה מתישה של שמונה או עשרה ימים נוספים, עד הגיענו אל המחנה הגדול והנורא 'גרוס רוזן'.

חוב קדוש

חוב קדוש היה לי לומר את ה'קדיש' לעילוי נשמתו של אבא הקדוש. מה גם שהיו אלה ימי ה'שבעה'! יהודים ריחמו עלי, היתום הצעיר, ואגב הליכה אפשרו לי לומר 'קדיש' במניין ולחתום בתחינה הנוקבת כל כך:

"עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן! ואמרו אמן!"---

פרק עה

זרנוקי מים ביום קרח

כ"א בשבט תש"ה - 4 בפברואר 45'

בשערי 'גרוס רוזן' מצאנו קור נורא שהקפיא אפילו את המחשבות. אמרו כי הכפור הגיע לשיא של מינוס שלושים מעלות צלסיוס. במכות, באיומים ובצעקות אילצו אותנו לעלות בשארית כוחותינו הדלים, אל בית בנוי למחצה על צלע ההר שבמחנה.

עלטה מוחלטת שררה במקום, ולא ראו דבר. רק צעקות וגערות של הנוגשים נשמעו. הריצו אותנו אל הקומה העליונה, שכבר הייתה בנויה. באמצעות זרנוקי מים קרים, שכיוונו לעברנו בעיצומו של הלילה החורפי הנורא, הריצו אותנו הרוצחים האכזריים קדימה, בקריאות: "שנעלר! שנעלר!" - מהר יותר, מהר יותר!

בחשכה לא יכולנו לדעת כי הקומה שמתחת למפלס שעליו אנו עומדים, טרם הושלמה, וכך נפלנו למטה, מגובה חצי קומה או יותר.

כאשר קמנו בבוקר, ועצמותינו דוויות וכואבות מהנפילה וקפואות עד לשדן מהכפור, ראינו בפלצות גופות של יהודים קפואים למוות. הם נפגעו בנפילה בעת הריצה הכפויה, רדופים בסילוני המים הקרים, ובמשך הלילה קפאו למוות והיו לנציבי קרח.

רכבת ברגע האחרון

השעה דחקה לצוררים. אמרו שהרוסים נמצאים במרחק מאה מטר מהמחנה. עוד פסיעה והם כאן. מיהרו אפוא לחלץ ו"להציל" אותנו מידיהם.

באיומים ובמכות גירשו אותנו אל רכבת שהוכנה כדי לפנותנו. זו הייתה רכבת שקרונותיה פתוחים, חשופים לגמרי לגשם, לשלג ולקור. כשישים עד שמונים איש נדחסו בכל קרון. הצוררים הכינו כמאה וחמישים עד מאתיים קרונות, כדי לפנות במהירות את יושבי המחנה ולהעבירם למחנה אחר. חמש דקות לפני הגיע הרוסים, נעה הרכבת והרחיקה אותנו מן החזית, אל עבר גרמניה.

מתח שרר באוויר. אמרו כי צפויה מתקפה אווירית גדולה נגד הגרמנים וסכנה מרחפת על כל מי שיישאר חשוף בשטח. להגנה כלשהי מפני רסיסים והדף האוויר, המליצו להצטנף מתחת לקרונות הרכבת החונה.

פתאום ניסרה אזעקה את האוויר, ובד בבד הרקיעו מעלינו מטוסים רוסיים שהמטירו פצצות על הרכבת. ברציף חנו קרונות רכבת מלאים בכרוב. הרוסים הפציצו את קרונות האספקה, ובשל הדף האוויר התעופפו ראשי כרוב ונפלו אל הקרונות שלנו, חסרי התקרה.

זו הייתה תחושה של 'מָן מן השמים'. האסירים, הרעבים עד מוות, חטפו ואכלו בכל פה מן הכרוב. היו שלא יכלו להתאפק, ואכלו כרוב בלי הרף, למלא את הרעבון הכרוני, שממנו סבלו במשך השנים האחרונות. זה היה בעוכריהם, כי אכילת הירק המרובה גרמה שלשולים קשים. ידידיי המבוגרים, חכמים שעיניהם בראשם, שמרו עלי והזהירוני לבל אוכל הרבה. "אכול קצת, שים למשמרת ב'מעזעט', הוא התרמיל. אחרי כן שוב תאכל. חלילה מלאכול הכול בבת אחת!"

אחרי לילה ויום ב'גרוס רוזן', המשכנו לנסוע ברכבת במשך שישה עד שבעה ימים. הפצצות מן האוויר ועיכובים אחרים עצרו שוב ושוב את הרכבת, אך מוביליה המשיכו בעקשנות, נסעו ביום ובלילה, כדי להרחיקנו מקו הגבול, לבל ניפול חלילה בידי המשחררים.

גוססים בדרך לבוכנוואלד

ביום כ"ה בשבט תש"ה, שמונה בפברואר, נעצרה הרכבת ברציף וויימאר. משם הריצונו רגלית, כשמונה מאות איש שנותרו בחיים מצעדת המוות, לאורך ארבעה עד חמישה קילומטרים, עד למחנה הנודע לשמצה 'בוכנוואלד'.

רואי פני בוכנוואלד היו אך מעטים מאלו שיצאו לצעדה. כארבעת אלפים יהודים יצאנו אל מצעד המוות מאושוויץ-בלכהאמר, ועוד אלף צורפו אלינו ממחנה גלייוויץ. איברים-איברים נשרו האומללים על פני השדה, וכך בהגיענו לבוכנוואלד, היינו רק שמונה מאות שרידים אומללים ומותשים, מתים יותר מחיים.

קבלת פנים צורבת ומכאיבה המתינה לנו בבוכנוואלד. הוכנסנו אל בור ענק של מים מהולים בחומר חיטוי חריף, והוא צרב ונשך בבשרנו. רק לאחר החיטוי הצורב היינו כשרים לבוא בקהל המחנה, בלי חשש שנביא עמנו מחלות מידבקות.

המחנה היה מלא עד אפס מקום, לכן אכסנו אותנו, שמונה מאות איש, במתחם ה'קינו' של המחנה, ומשם חילקו אותנו לבלוקים ברחבי המחנה.

ואמרו אמן!

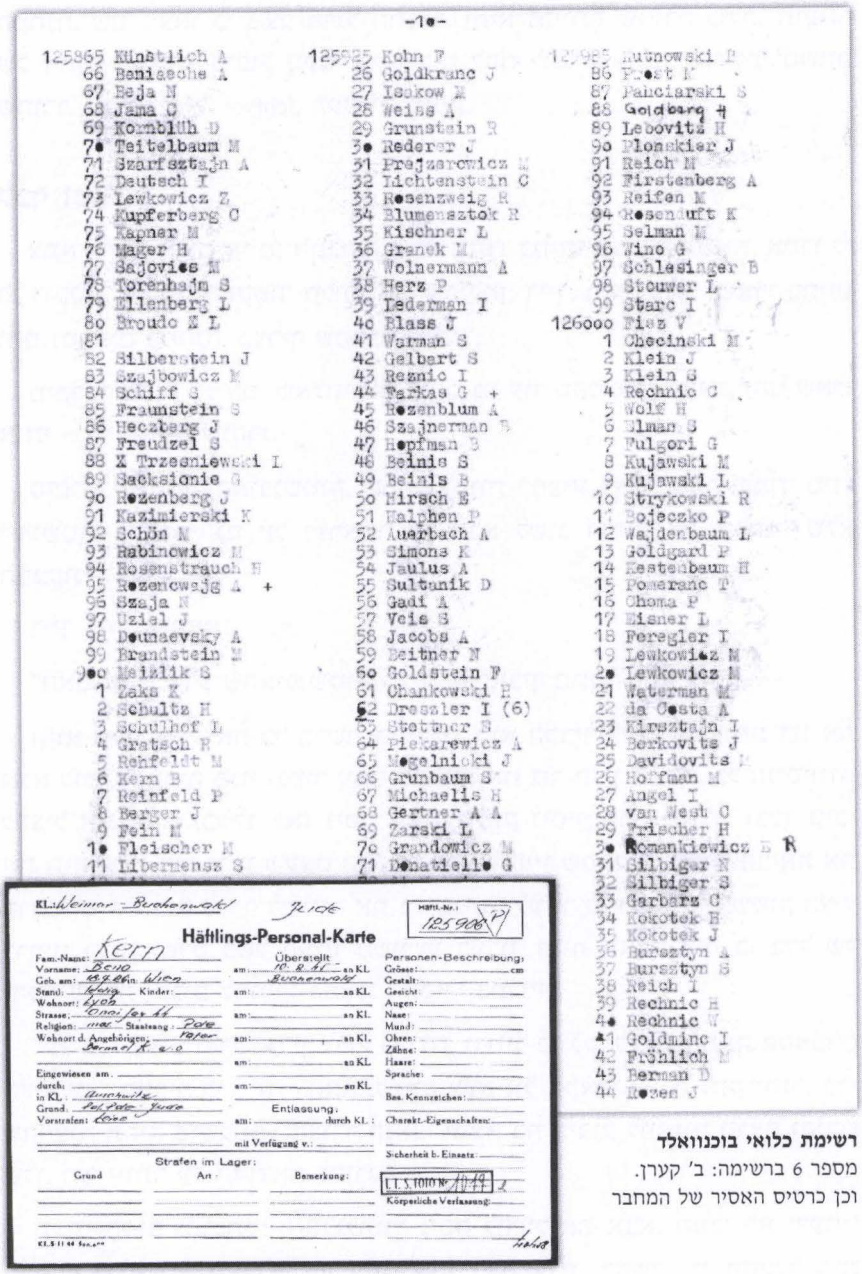
ברגע של מנוחה ביקשתי מיהודים להסכית ולענות 'אמן', כי הנני מבקש לומר 'קדיש', לעילוי נשמתו של אבי.

היו מן הנוכחים שם, שהצרות כופפו את קומתם וריסקו אותם מבפנים. אלו זרקו אלי אמירות כגון: "האינך יודע כי כאן לא אומרים 'ברכו', ואין קוראים 'קדיש'!... הרי אתה רואה מה מתרחש פה... עזוב אותנו, הנח לנו!"---

בכל זאת לא הרפיתי. ביקשתי והם נעתרו. אספתי עשרה למניין ואמרתי 'קדיש', עם בקשה ותחינה ל"חיים טובים עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן!"---

המשחה השחורה

שוכנתי בבלוק מספר שישים ושש, עם אסירי בוכנוואלד ותיקים. בראותם אותי נאנק בשל הרגל הפצועה, שלא נתנה לי מנוח, המליצו שאפנה למרפאת

-10-

125865 Klinstlich A
66 Beniasche A
67 Beja N
68 Jama C
69 Kornblüh D
70 Teitelbaum M
71 Szarfsztajn A
72 Deutsch I
73 Lewkowicz Z
74 Kupferberg C
75 Kapner M
76 Mager H
77 Sajovics M
78 Torenhajn S
79 Ellenberg L
80 Broudo M L
81
82 Silberstein J
83 Szajbowicz M
84 Schiff S
85 Fraunstein S
86 Heczberg J
87 Freudzel S
88 X Trzesniewski I
89 Sacksionie G
90 Rozenberg J
91 Kazimierski K
92 Schön M
93 Rabinowicz M
94 Rosenstrauch H
95 Rozencwajg A +
96 Szaja K
97 Uziel J
98 Dounaevsky A
99 Brandstein M
100 Meizlik S
1 Zaks K
2 Schultz H
3 Schulhof L
4 Gratsch R
5 Rehfeldt M
6 Kern B
7 Reinfeld P
8 Berger J
9 Fein M
10 Fleischer M
11 Libermensz S

125985 Kohn F
26 Goldkranc J
27 Iszkow M
28 Weiss A
29 Grunstein R
30 Rederer J
31 Prejzarowicz M
32 Lichtenstein C
33 Rosenzweig R
34 Blumensztok R
35 Kischner L
36 Granek M
37 Wolnermann A
38 Herz P
39 Lederman I
40 Blass J
41 Warman S
42 Gelbart S
43 Reznic I
44 Farkas G +
45 Rozenblum A
46 Szajnerman S
47 Hopfman S
48 Beinis S
49 Beinis B
50 Hirsch E
51 Halphen P
52 Auerbach A
53 Simons K
54 Jaulus A
55 Sultanik D
56 Gadi A
57 Veis S
58 Jacobs A
59 Beitner N
60 Goldstein F
61 Chankowski H
62 Dressler I (6)
63 Stottmer S
64 Piekarewicz A
65 Mogelnicki J
66 Grunbaum S
67 Michaelis H
68 Gertner A A
69 Zarski L
70 Grandowicz M
71 Donatiello G

126000 Fiss V
1 Checinski M
2 Klein J
3 Klein S
4 Rechnic C
5 Wolf H
6 Ulman S
7 Fulgori G
8 Kujawski M
9 Kujawski L
10 Strykowski R
11 Bojeczko P
12 Wajdenbaum L
13 Goldgard P
14 Kestenbaum H
15 Pomerane P
16 Choma P
17 Eisner L
18 Feregler I
19 Lewkowicz M
20 Lewkowicz N
21 Waterman M
22 da Costa A
23 Kirsztajn I
24 Berkovits J
25 Davidovits
26 Hoffman M
27 Angel I
28 van West C
29 Trischer H
30 Romankiewicz B R
31 Silbiger N
32 Silbiger S
33 Garbarz C
34 Kokotek B
35 Kokotek J
36 Bursztyn A
37 Bursztyn S
38 Reich I
39 Rechnic H
40 Rechnic W
41 Goldmine I
42 Frühlich M
43 Berman D
44 Rozen J

KL. Weimar-Buchenwald

Häftlings-Personal-Karte

Häftl.-Nr.: 125 906

Fam.-Name: Kern
Vorname: David
Geb. am: 23.8.04 in: Wien
Stand: ledig Kinder:
Wohnort: Lodz
Strasse: Drogi Jer 44
Religion: mos. Staatsang.: Pole
Wohnort d. Angehörigen: Vater
Bernard K. e.o

Eingewiesen am:
durch:
in KL.: Auschwitz
Grund: Pol. Pole Jude
Vorstrafen: Ohne

Überstellt
am: 10. 8. 41 an KL. Buchenwald
am: an KL.
am: an KL.
am: an KL.
am: an KL.
am: an KL.

Entlassung:
am: durch KL.:
mit Verfügung v.:

Strafen im Lager:
Grund | Art | Bemerkung:

Personen-Beschreibung:
Grösse: cm
Gestalt:
Gesicht:
Augen:
Nase:
Mund:
Ohren:
Zähne:
Haare:
Sprache:
Bes. Kennzeichen:
Charakt.-Eigenschaften:
Sicherheit b. Einsatz:
LL S 1010 W 7/44 2
Körperliche Verfassung:

KL.S 11 44 fa.

רשימת כלואי בוכנוואלד

מספר 6 ברשימה: ב' קערן.
וכן כרטיס האסיר של המחבר

המחנה. שם מצאו כי מצב הרגל החמיר, והיא נהייתה שחורה כולה, תוצאה של זיהום מתגבר. טיפול מעמיק לא היה להם להציע, מלבד מריחת 'משחה שחורה', 'איכטיאול' Ichtyol, העשויה מזפת.

לכף זכות

צמא הייתי לדעת מי מן החבורה שלנו נותרו בחיים מצעדת המוות. אמרו לי כי דוקטור מיכניק ודוקטור סלומניקר, שפילמן, רייך, ובינשטוק, נשארו בחיים והם נמצאים במחנה, בצריף שמעבר לשביל.

מיהרתי ללכת אליהם. שאלתי את פיהם מי עוד מהמכרים נשאר, והם שאלו אותי – מי ראיתי שנהרג.

סיפרתי להם על האובנשטוק, שנורה למוות במצחו לאחר שהתעלמתי מידו המושטת. סיפרתי גם על הוראתו של אבא לשוב ולסייע לו, הוראה שלא הספקתי למלא.

רייך היה מזועזע:

"האם אתה יודע שהאובנשטוק הציל את אביך מחבל התלייה?!"---

והוא גולל לפניי את כל פרשת המעשה. הוא הסביר לי כי הרוצחים דנו את אבא לתלייה, והיה מנוי וגמור עמם להוציא את גזר הדין לפועל. כל הניסיונות להציל את אבא נכשלו, ואז ניסה האובנשטוק ניסיון נועז אחרון ובכך סיכן את חייו, שכן היה ידוע שעצם הבקשה להציל חייו של נידון למוות הביאה את הרוצחים הנאצים לצרף לתלייה את מי שניסה לעזור לנידון. האובנשטוק הציע לרוצח רעיון, שרק בשל היותו משעשע בעבור חיות האדם היה בו בדל של סיכוי שהלה יסכים להמירו במוות האכזרי בתלייה!

"על פי הצעתו נדרש אביך לרוץ כברווז, ובתוך כך לקבל מכות מאת הקאפו'ס היהודים", הסביר לי רייך. "האובנשטוק צעק אל הקאפו שיכה חזק יותר, כדי שההצגה תהיה מושלמת, והצורר הנאצי ימצא בה סיפוק לתאוות הרצח והנקם שלו, וכך יוותר על ההוצאה להורג!"

הייתי המום ומופתע: האובנשטוק ניסה להציל את אבא, ואנכי לא ידעתי! ולא די שלא ידעתי אלא אף התמלאתי כעס עליו, בחשבי כי מתעלל הוא

באבא! הכעס הנוראי הזה הביאני להתעלם ממנו בצרתו ולהחמיץ את ההזדמנות להכיר לו טובה ולהצילו!

לבי נשבר בקרבי, ובעגמה גדולה הפטרתי לעומתו: "למגינת לב, גם אבא איננו..."

צער מילא את עיניו של רייך ובאנחה כבדה הוא אמר: "אויב אזוי, איז אללעס גענוען אומזוסט" - אם כן, כל המאמץ היה לשווא!...

לבי עלי דויי, על שלא דנתי לכף זכות את היהודי היקר, איש מסירות הנפש האובנשטוק. כמה גדולים דברי חכמים שהורו במסכת אבות: "הוי דן את כל האדם לכף זכות". מתברר שגם כאשר הכול נראה נוטה לחובה, ואיש יהודי פועל באופן שמלמד כי לכאורה הוא אויב נורא, מוכרחים לדון אותו לכף זכות, כי אולי צדקו מעשיו, ואין אנו יודעים את סודם! מה נורא וכואב, שבמקום להושיט עזרה למי שהציל את אבא, ראיתי בו בטעות אויב מר, והתמהמהתי מלהחיש הצלתו!---

פרק עו

החכמה תחיה בעליה

אימת יושבי בוכנוואלד הייתה העברה אל מחנה העבודה דורה מיטלבאו (Dora-Mittelbau), מפעל תת-קרקעי ענק שבו יוצרו הרקטות V-2. ידענו כי תנאי העבודה והעינויים במחנה הזה נוראים, וקשה עד מאוד לשרוד בו בחיים. העדפתי אפוא את העבודה הקשה ב'באו קומנדו' – הקומנדו לבינוי, וב'מאורר קומנדו' – בניית קירות.

באחד הימים הכריזו ברמקולים של המחנה את מספרי האסירים הנקראים להתייצב ב'קומנדו אסטא' ASTA, המיועד לשיגור לעבודה למחנה דורה. לחרדתי הרבה שמעתי כי אחד המספרים המוכרזים הוא המספר שלי! ביקשתי להתחבא, ועל כן כאשר חיפשוני בבלוק 62, חמקתי ממנו אל בלוק 64, ואחר כך לבלוק 65. מן הסתם, זכות אבות היא שעמדה לי להינצל בבלוקים אלה דווקא. כי סבא, רבי ישראל קערן, שכן בבלוק 63-65, בראשית שנת תרצ"ט/ת"ש, 39', כעדותו של ר' אפרים זיידן. אמנם אז היו המבנים עשויים יריעות בד, ורק מאוחר יותר נבנו באותו מקום בדיוק בלוקים מעץ.

לאורך כל צריף היו עשר-עשר שורות של שלוש קומות דרגשים. וכך התאכסנו בו אלפיים יהודים, אלף בכל צד. נער יהודי מיוצאי פולין, כבן

בין קורות הצריף
המחבר ובנו בביקורם באושוויץ, בצריף שבו שוכנו כשלוש מאות אסירים על מיטות שלוש קומות. במחנה בוכנוואלד הוכנסו לצריף מעין זה עד אלפיים אסירים. לא היו שם מיטות כלל, וכל האסירים נאלצו לישון על דרגשי עץ

שמונה-עשרה-תשע-עשרה שנה, שהגיע כמוני עם ה'טויטס מארש', צעדת המוות, היה ה'בוקסובע', ה'בוקס עלטעסטער' Box Ältester, זקן שורת הדרגשים, הממונה על 'שוסטא בוקסה', שורת הדרגשים השישית.

כאשר הבחין בהתחמקותי מההכרזה, גילה אחריות לגורלי, קרא לי ואמר: "התדע כמה פעמים קראו את המספר שלך? התדע גם שהעובדה שהכריזו את שמך כמיועד להעברה, משמעה שאין כאן אוכל בשבילך? הרי ה'בראקען עלטעסטער' Baraken Ältester, ממונה הצריף, מקבל את מנות האוכל לפי רשימה מדוקדקת, ומשהוכרז שמך כמיועד למחנה אחר, שוב אינך מופיע ברשימה שלי, וממילא אין לי אוכל בעבורך!

"דע כי אתה מעמיד אותי בסכנה, שכן לא אוכל עוד לשתוק ולא להסגיר את היותך סרח עודף בשורת הדרגשים שבאחריותי. עליך אפוא להתייצב כנדרש, או שאיני יודע מה לעשות..."

עיגולים שחורים הסתחררו מול עיניי. הבנתי כי אני בצרה צרורה. אך מאת ה' הבליח רעיון במוחו של ה'בוקסובע': "יודע אתה מה? אני אעזור לך! הרי בכל יום מניחים את המתים בערמה ליד הבלוק, ומשם הם מסולקים בעגלה. מדי בוקר, בעת מסדר הבוקר, ה'אפעל', סופרים את החיים היוצאים לעבודה, ובנפרד – את אלה שכבר מתו, נעבעך. פשוט אפוא את מעילך, והלבישהו לאחד המתים, ואילו את מעילו של הבר מינן לבש אתה, וכך יסברו שכבר אינך בין החיים ויניחו לך. בזהות החדשה תשתלב בין דיירי הצריף".

הרעיון לא היה זר לי. הרי כבר ניצלתי אותו בעבר, בעת ההפצצה בבלכהאמר, כאשר הכריחו אותנו לנטרל את הפגזים שלא התפוצצו.

נהגתי אפוא כעצתו של ה'בוקסובע' הצדיק, והוא היה מרוצה שהצליח להצילני, ולו לפי שעה. "אם יקראו שמות, היינו מספרים, לא אוכל לעזור לך. אבל במקרה שיטילו על ה'בלוק עלטעסטע' להרכיב קבוצת עבודה של חמישים פועלים לעבודת בינוי, אשלב אותך בקבוצה זו".

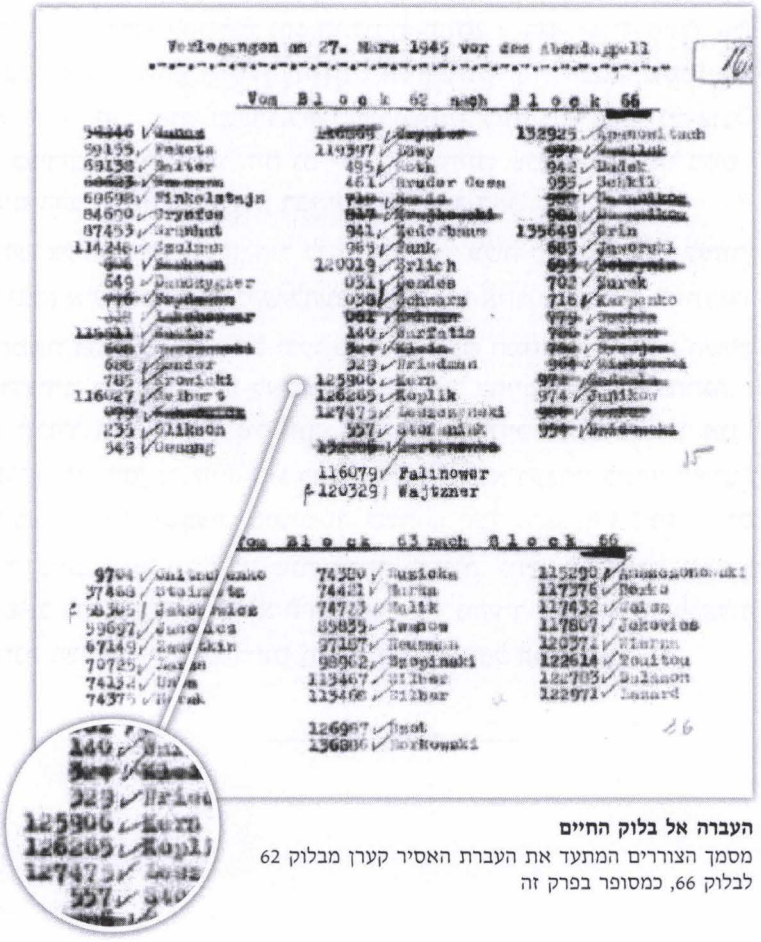
עבודה כזו הייתה משוש חיי. ידעתי כי לא הרחק מן המחנה, במרחק כארבע מאות מטר ממנו, הקימו אנשי האס-אס לעצמם וילות מפוארות, ואותן בנו האסירים. במקום לעבוד בקבוצות עבודת הפרך, תחת פרגוליהם ומול אקדחיהם של הרוצחים האכזרים המחפשים כל תואנה להרוג ולהכות, קל הרבה יותר, באופן קיצוני, לעבוד בבנייה של בית פרטי, בשקט יחסי.

כאשר אכן שולבתי בעבודת הבנייה של חווילה לאחד הצוררים, הייתה בכך השלמה נפלאה לפעולת ההצלה של ה'בוקסובע', שהיה מוכן לחרף נפשו כדי להציל נפש מישראל.

לב של גוסטאב

באוקיאנוס הרשע צצו לעתים נדירות איים קטנים של חמלה, אך לא אחת נשטפו אלו בחמת זעמם של הצוררים. כזה היה ה'בלוק עלטעסטע' שהופקד על הבלוק שבו שוכנתי במחנה בוכנוואלד, גוי צ'כי ששמו גוסטאב. נפשו יצאה להציל את הילדים היהודים, והוא סיכן את חייו למענם.

לא הייתי בגיל של בלוק הילדים, אך בראותו אותי, והנה אני רזה וצמוק, ריחם עלי והחליט להבריחני אל בלוק הילדים, מספר 66.

Verlegungen am 27. März 1945 vor dem Abendappell

Vom Block 62 nach Block 66

94346 Dunas
59155 Fekete
69138 Reiter
68698 Finkelstajn
84600 Szyntos
87453 Grunhut
114246 Szulman
549 Danczygier
776 Szydowna
135611 Sauter
685 Sander
785 Krowicki
116027 Reiber
435 Olikson
943 Oesung
146869 Szyber
119397 Löwy
485 Roth
461 Bruder Oesa
941 Jedelbaum
969 Sank
120019 Erlich
851 Gendes
858 Schwarz
140 Barfatis
529 Friedman
125906 Kern
126269 Koplik
127473 Lewandowski
557 Goldschmidt
116079 Falinower
120329 Wajtzner
132925 Spanowitsch
942 Radek
955 Schkli
135649 Orin
685 Jaworski
702 Surek
716 Karpenko
974 Jurikow
954 Antkowski

Vom Block 63 nach Block 66

97[illegible] Unitschenko
37488 Steinwitz
99697 Juno Aca
67149 Zawadzkin
70725 Lerman
7413[illegible] Uwin
7437[illegible] Wirak
74389 Rusicka
74421 Burka
74723 Kalik
85855 Iwanow
97107 Neumann
98962 Szopinski
113467 Silber
113468 Silber
115299 Abramowitsch
117276 Berko
117432 Salas
117807 Jakovlos
120371 Klarin
122614 Zoultou
122703 Salamon
122971 Lenard
126987 Jost
136806 Borkowski

העברה אל בלוק החיים

מסמך הצוררים המתעד את העברת האסיר קערן מבלוק 62 לבלוק 66, כמסופר בפרק זה

כיצד עשה זאת? הוא הסביר לי שאני נמצא בבלוק שמספרו 65, והבלוק הבא, מספר 66, הוא ה'קינדער בלוק', בלוק הילדים, והוא האחרון במחנה. "כאשר יביאו את סיר המרק אל בלוק שישים וחמש", הורה לי גוסטאב הטוב, "אחוז בידית הסיר והצטרף אל נושאיו לבלוק הבא, וכך תיטמע בקרב יושביו. מטבע הדברים, העבודה בבלוק הילדים קלה יחסית, ובעזרת ה' שם ייקל עליך להחזיק מעמד ולשרוד".

מאי-שם הוא השיג לי את הסמל האדום הנושא את האות 'B', לאמור: בלגיה, כדי להשרות רושם שאני עציר פוליטי במחנה, בהיותי קומוניסט בלגי

פעיל. מובן שכדי להשלים את התדמית החדשה, הוא הסיר מעלי את טלאי הכוכב הצהוב, שהסגיר את יהדותי. אל הבלוק הזה הכניס גוסטאב בחסות סמל דומה, נער יהודי ששמו לייבל בורנשטיין, כיום נגיד נכבד מחשובי חסידי גור בצירוף. בבלוק שלנו היה גם ילד קטן וחינני שכולם הכירוהו בשם 'לולק', לימים הרב הראשי לישראל, רבי ישראל מאיר לאו.

משהצליחה התכנית הבהיר לי גוסטאב כי עשה כל שביכולתו לעזור, אולם אם יבוא איש אס-אס ויבקש להעבירני למקום אחר – לא יוכל להתמודד מולו.

המתח במחנה גבר. הכול ידעו כי קרוב פינוי המחנה, ואיש לא השלה עצמו שהרוצחים הנאצים יניחו לאסיריהם להישאר בחיים. החבריה במחנה, יהודים וגם חבריו הצ'כים של גוסטאב, ידעו כי עם חיסול המחנה או אם ייתפס בעזרתו ליהודים, גם חייו יהיו בסכנה. חצבו אפוא בעבורו בונקר מילוט מיוחד, בור בעומק מטר ושבעים סנטימטר, שלתוכו יוכל להצטנף בשעת חירום.

רק כיום, יותר משבעים שנה לאחר ההצלה, נודע לי כי שם משפחתו של גוסטאב הוא שילר, והוא לא היה אלא יהודי מהעיר לבוב, שפעל להצלת ילדים במחנה ושימש להם אב רחום וסומך בימי האופל הנוראים.

פרק עז

אל תלך בדרך אתם

9 באפריל 45'

פרפורי הגסיסה האחרונים של החיה הנאצית לא הפריעו לרוצחים להמשיך בהרג היהודים. אדרבה, הם עשו זאת במרץ רב, והמשחית לא אמר הרף.

ביומיים-שלושה האחרונים שלהם במחנה בוכנוואלד הכריזו מגבירי הקול בלא הרף:

"אלע יודען ביים אפעל-פלאץ אנטרייטען!" – על כל היהודים להתייצב ברחבת המסדרים!

הצוררים המשיכו להוליך שולל את אסיריהם, והצהירו כי מרכזים את היהודים ברחבה כדי להעבירם למחנה אחר, שבו הם נדרשים לעשות עבודות בינוי מקיפות.

היה ברור שמי שאינו מציית לפקודה מסכן את חייו. הצוררים גם הבהירו כי לאחר שיפנו את המחנה, יפוצצו אותו בדינמיט, וכל אשר בו יעלה בלהבות. למרות זאת נחלקו הדעות בקרב האסירים היהודים. היו שהעדיפו להתייצב כדי להימנע מסכנת עימות עם שלטונות המחנה, ואילו אחרים טענו שהצוררים מוליכים אותנו להריגה, ואין טעם להתייצב ולסייע להם. "שב ואל תעשה – עדיף!" קבעו.

ר' משה זילברמן, אחד משוכני בלוק מספר 65, התקשה מאוד בהליכתו, בעקבות מכות רצחניות שהכוהו הרשעים ברגלו. למרות זאת נטה לבו להתייצב ברחבת המסדרים, והוא החל גורר עצמו לשם.

חבריו ניסו להניאו: "הרי ממילא לא תוכל ללכת עם המתייצבים. עצירה בדרך לא באה בחשבון, שכן הגרמנים יורים בנחשלים אחרי הצועדים. הישאר אפוא פה, ונקווה לטוב!"

בהתחלה לא שעה זילברמן לדבריהם, אך ברגע האחרון שינה דעתו ולא הלך אל רחבת ה'אפעל'. מאוחר יותר נודענו כי מן היהודים שהתפתו להתייצב ויצאו אל צעדת המוות ההיא, נורו יותר משישים אלף איש!

עצתם הטובה של החברים הייתה קרן אור שנשלחה משמים, להציל לחיים את ר' משה זילברמן, שלאחר המלחמה נמנה עם חשובי חסידי בעלזא בארצות הברית, עד פטירתו בשיבה טובה.

עזרת אבותינו אתה מעולם

גם אני הייתי במתלבטים. ללכת או להישאר? לנקוט צעד קדימה, או לתפוס את עמדת 'שב ואל תעשה'?

כדרך יהודים מאמינים בני מאמינים, הלכתי לשאול דעת תורה. בבוכנוואלד היה עמנו ה'נייפעסט'ער רב' זצ"ל, רבה של העיירה נייפעסט בהונגריה, הגאון רבי אליעזר בן רבי יהודה צבי וייזער, תלמידו של האדמו"ר בעל 'מנחת אלעזר' ממונקאטש זצ"ל. הוא כמובן לא היה עטור זקן ופאות, כדיוקנו היהודי האמתי, ולא לבש אצטלה דרבנן כראוי לו, כי אם בגדי אסירים כמונו, אך חכמת התורה ויראת ה' קרנו מדיוקנו המעונה.

קשור הייתי בקשר הדוק של נשמה עם ה'נייפעסט'ער רב'. הוא חמל עלי, היתום הצעיר מצעדת המוות, ובמחנה בוכנוואלד סייע לי לקבץ בכל יום ויום מניין לתפילת ערבית, כדי לומר 'קדיש' אחרי אבי הקדוש. לא היה זה דבר קל במחנה, כי יהודים רבים משכו ידיהם מלהצטרף למניין, באמרם בכאב כי אין בידם לעצור כוח לומר במקום שפל כזה, "יתגדל ויתקדש שמיה רבא"---

משעמדה בפניי השאלה הגורלית כל כך, ביקשתי הכרעתו בדעת תורה. לשמע שאלתי הרצינו פניו. הרב התקשה להכריע בשאלה זו, של דיני נפשות, והוא פתח ונענה:

"אומר לך בגילוי לב: אני עצמי תכננתי ללכת עמם, אך איני יודע מה לייעץ לך... רק אומר לך בלשון שתיקנו אנשי כנסת הגדולה בתפילה: 'עזרת אבותינו אתה הוא מעולם, מגן ומושיע להם ולבניהם אחריהם בכל דור ודור', והנני מפרש כך: 'עזרת אבותינו', הקדוש ברוך הוא עזר לאבותינו מאז ומעולם, כי כך עלה במחשבה לפניו, ברוב טובו וחסדו; אבל על 'מגן ומושיע להם ולבניהם אחריהם', צריך הרבה מאוד לבקש ולהפציר"...

לאחר אתנחתא קלה הוסיף והסביר: "הריני מתכונן ללכת, על פי הרישא של התפילה, שכן נפשי תלויה בה' באמונה שהוא ישמור עלי. אם אתה חפץ להישאר – הריני מעתיר בעבורך, שיעזור ה' ותישמר מכל רע!"

עברו מאז עשרות שנים, אך בכל יום ויום, בעת סמיכת גאולה לתפילה בשחרית, באמרי "עזרת אבותינו אתה הוא מעולם, מגן ומושיע להם ולבניהם אחריהם בכל דור ודור", הריני נזכר בדבריו המרטיטים של ה'נייפעסט'ער רב'. מודה על העבר, ומתפלל ומתחנן על העתיד – עלי ועל צאצאיי ועל כל בית ישראל.

הרב עצמו, כפי שאמר, אכן התייצב והלך עמם. במסלול צעדת המוות של קבוצתו הכריחו את האסירים האומללים לצעוד עד מחנה מאוטהאזן שבאוסטריה, ומשם למחנה עבנזע. הם שהו שם כשבועיים, ולאחר מכן שוב הוצאו לצעדת מוות אכזרית. בדרך כרע הרב ונפל, והצוררים חשבו שנפח נשמתו והניחוהו בשולי הדרך. כפרי שעבר שם ראה כי עדיין רוח נשמת חיים באפיו, ואספו אל ביתו. לאחר שהתעורר בחסדי שמים, האכילו הכפרי לחם והשקהו חלב, עד שהתאושש. אחרי כן הוא הוכנס לטיפול משקם בבית חולים אמריקני, ולימים היה מעמודי התווך של היהדות בעיר וינה.

לא אלך!

אחרי שיקול דעת החלטתי והייתי נחוש בדעתי שלא לצאת אל הצעדה. חבריי שאלוני מדוע אני מתעקש ובכך מסכן את חיי: "רבות רבות עברת עד כה, וברגע האחרון תעשה צעד פזיז שיביא אותך לידי סכנה?!" תמהו.

שמעתי בקשב את דבריהם הנאמרים מעומקה של דאגה כנה, אך הבהרתי כי יודע אני היטב כיצד נראות צעדות אלה, ואין בינן ובין המוות מאומה! "איך גיי נישט! גם אם יבואו ויירו בי – לא אלך, ויהי מה!"

עוד בו נשמתו
הרב וייזר, ה'נייפעסט'ער רב' (יושב) עם הרב קסטנבאום,
השו"ב דווינה (מציג את הספר)

בינתיים ארגנתי לי פינת מילוט, בקרן זווית שבמרומי גג הבלוק, ודאגתי להיות משוכן בקומה השלישית של הדרגשים, שממנה קרובה הדרך אל גג המבנה.

מצאתי כי בין קורת הגג של הבלוק ובין הגג המשופע יש רווח שלתוכו אפשר להשתחל ולמצוא מקלט בעת חיפוש. כדי להכין את מקום המסתור חילצתי קרש אחר קרש מן התקרה. התכנסתי אל קצה הגג, במקום שבו החל השיפוע כלפי מעלה, והסוויתי עצמי בשמיכת קוץ, כדי שלפחות במבט ראשון לא ייחשף המחבוא. שמיכת הקוץ ה'דעק', הייתה כורח חיים במחנה. שמרנו עליה כבבת עין, וברגעים הגורליים ההם היא שימשה בעבורי גם להסוואה.

כמה ילדים הבחינו במעשיי ומיהרו לעלות בעקבותיי. גם הם השתרעו על הגג, בתקווה שהרוצחים המפנים את הבלוקים לא יגלו את מקום מחבואם.

הלבבות פעמו בפחד נורא. הלמות רגלי הצוררים המתרוצצים בין הצריפים, נובחים פקודות וצדים את המסתתרים אחד לאחד, הטריפו את הדעת. חששנו

מהרגע שבו יגיעו אל הצריף שלנו, ומי יודע אם לא יגלו את המחבוא שעל הגג ויחסלו את כולנו.

אשר יגורנו בא. קלגסי האס-אס הופיעו בפתח הצריף, חמושים בנשק אוטומטי. הם סרקו את הצריף מכל עבר, העיפו מבט אל מרומי הצריף, ועד מהרה הבחינו כי קורות העץ של הגג שוקעות תחת משקלם של הילדים שעליהן.

בחמת זעם טיפסו הקלגסים ושלפו בכוח עשרה או שנים-עשר ילדים, ומיהרו לצרפם אל שאר השבויים שלא נענו לצו להתייצב לצעדת המוות.

אני שכבתי בקצה הגג, במקום הצר שבו מתחיל השיפוע לטפס. לא זזתי, ואף כלאתי את נשימתי, כדי שלא יבחינו בי הצוררים. בחסדי שמים נעלמתי מעיני הנץ הטורפות שלהם. הבנתי כי אסור לי לזוז מן המקום, עד יעבור זעם, אך לא היה לי מושג כמה זמן תימשך הסכנה ואם אמנם ומתי היא תפוג. הרי לא אוכל לשהות במרומי הקורה ימים ארוכים, בלי אוכל ושתייה! ובכל זאת הבנתי כי כל רגע כאן הוא רגע של חיים, אף אם חיי שעה, כי בין ציפורני הרוצחים - מובטח מוות מידי! אסתתר אפוא ככל שאוכל, ואולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס!

שבע או שמונה שעות שכבתי שם בדממה, מלופף בפחד שאינו מרפה, דרוך לכל קול ניע. על פי חשבוני התקרבה שעת אחר הצהריים.

פרק עח

מוציא אסירים

פתאום נשמעו פקודות בשפה האנגלית!

בבת אחת חדרה אל תודעתי ההבנה כי האמריקנים פה!

משמע שחיילי הצבא האמריקני כבשו את המחנה וסילקו את סכנת הרוצחים הנאצים!

בלב הומה הודיה לה' יתברך על ההצלה הפתאומית, מיהרתי לרדת מן הגג ולצאת את הצריף.

החייל האמריקני הראשון שפגשתי היה יהודי שנשא על חזהו סמל של עשרת הדיברות. הבנתי כי הוא רב צבאי. זה היה הצ'פלין, הרב הצבאי שכטר.

החיילים עמדו מולנו, האסירים המשוחררים, חמש עד שבע דקות, המומים כהלומי רעם, והדיבר ניתק מפיהם. הם הביטו בנו, אנשים שלא ראו כדוגמתם מעולם, בריות שדופות במדי אסירים מפוספסים, שלדים של עצמות שעליהן מתוח עור, בלי בשר ושומן, אנשים לשעבר שנראים כמו צל אדם.

אחד החיילים התעשת והחל לצלם את המראות הנוראים ואת הניצולים. חיילים אחרים החלו לדובב את המשוחררים, לשמוע מפיהם דיבורים ראשונים על מה שעבר עליהם במחנה הנורא.

הגיע זמן גאולתכם
רגע של פדות מאת ה'.
המחבר בקרב הניצולים (מסומן)

חקקתי בזיכרוני את היום הגדול, יום השחרור: כ"ח בניסן תש"ה, 11 באפריל 45'.

עשרים ותשעה קילוגרם

לאחר זמן קצר של התארגנות החלו האמריקנים לטפל בשלדים המתנועעים ולנסות להשיבם לחיים. העבירו אותי אל מרפאה במחנה הגדול, שם פעל אסיר לשעבר, דוקטור שלזינגר, רופא יהודי וינאי שאחרי המלחמה חזר גם הוא לווינה, לעסוק במקצועו. המשקל שלי, עשרים ותשעה קילוגרם, העיד יותר מכל על מצב בריאותי.

הרופאים כבר היו למודי ניסיון מר, של יהודים שמיהרו עם השחרור לאכול אוכל רווי שומן, שהרעיפו עליהם החיילים האמריקנים, בלי לדעת כי הם מסכנים אותם בכך. האומללים שילמו על כך בחייהם, כי הגוף, שזה שנים

על הדרגשים
בוכנוואלד. כאן ניתנה לנו חירות, בחסדי שמים

ממוות לחיים
צעירים וילדים ביום השחרור בבוכנוואלד

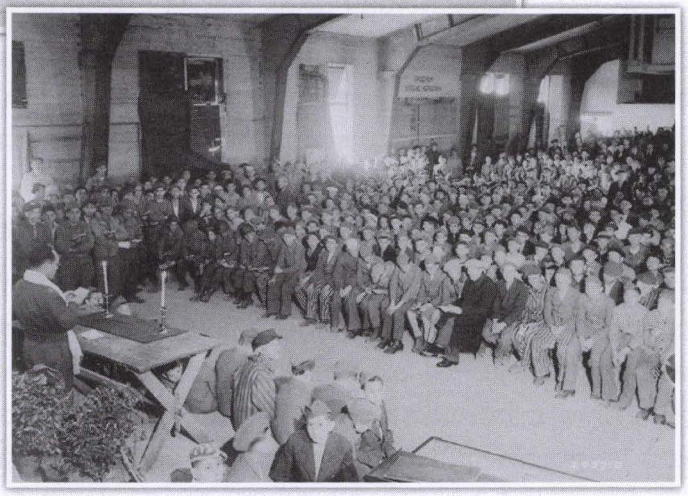
לא אכל מאומה כמעט, לא היה מסוגל לעכל אוכל משובח בבת אחת. הזהירו אותנו אפוא מפני אוכל שמן ולחם לבן, שהגוף המיוסר עדיין אינו מסוגל לעכל.

דוקטור שלזינגר הורה להזין אותי במזון מיוחד, ולתיתו לי לאט לאט. בשיחה נלבבת הבהיר לי כי הפעם יש פת בסלי: "האוכל מובטח לך גם למחר... אין לך למהר לאכול מתוך בולמוס... אל לך לפחוד מרעב... יהיה לך, יהיה לך אוכל!"

במרפאה שהיתי כשבועיים-שלושה, עד שבחסדי שמים החלו כוחותיי חוזרים אלי.

עתה בני חורין
ניצולי בוכנוואלד צועדים בתחושת חירות אל מחוץ לחומות המחנה

שרידי תפילות
מעמד תפילה המוני של פליטי בוכנוואלד שארגן הצ'פלין שכטר

קדיש במניין

הצ'פלין פעל בקרב החיילים האמריקנים והאסירים, לאפשר להם את שירותי הדת היהודית.

חדר אחד מחוץ למחנה הועמד לצורכי דת בעבור החיילים. החדר הזה שימש כמה שעות ביום לצורכי תיפלות קתוליות, וכמה שעות לדת האוונגלים. להבדיל, שימש החדר לתפילות של היהודים, וביום השבת היה כולו בית כנסת.

הצ'פלין שכטר ארגן מניין בעבור עשרים עד שלושים מתפללים, ואני התייצבתי שם לומר קדיש. בקרב החיילים היה יהודי 'משלנו', שקרא לי בשאלה: "זאג נאר יונגעלע... פון ווי ביסטו?" – אמור נא, ילד, מהיכן אתה?

סיפרתי לו את הקורות אותי, והוא הגיב: "הקדיש שאתה אומר, האסט זיך אנגעקאכט אין א שיינע טאפ..." – בישלת לך בסיר נאה, כמדבר בשבחם של השורשים שמהם צמחתי...

היהודי היקר לא נח אף רגע וגם ארגן במחנה רשימות של אלה החפצים לנסוע לארץ ישראל.

האמריקנים הותירו חיל מצב במחנה, כי יחידות פרטיזניות של אנשי אס-אס, שאותן כינו 'ווער וואלף', זאבי ההגנה, ניסו לזנב בחיילי בעלות הברית ולפגוע בשרידי האסירים. הרוצחים האלה התארגנו במשך הזמן בקבוצה מחתרתית שכונתה: 'אודסה' וסייעה לנאצים להימלט מן החוק, לעתים קרובות בזהות מזויפת, ולהגר לארצות אחרות, מדינות דרום אמריקה בעיקר, שנטו להם אהדה. רבים מהם חלמו לשוב בכוחות מתוגברים ולבנות מחדש את ה'רייך'.

כיבוש בכל מחיר

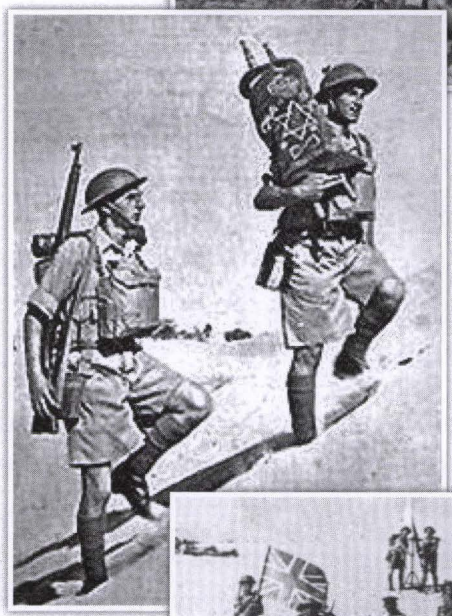
למדתי לדעת כי רבים מהחיילים האמריקנים שכבשו את מחנה בוכנוואלד הם יהודים. כאשר הגיע הצבא האמריקני אל בוכנוואלד, סירב הגנרל האמריקני פאטן להעלות את הטנקים אל הגבעה שבמרומיה שכן המחנה, בטענה שהתוואי אינו מתאים למתקפת טנקים. הוא אמר כי אם יימצאו חיילים שיתנדבו על אחריותם לערוך את המתקפה – הוא נכון לאשר אותה ולהעניק כל סיוע שיידרש. היהודים שבקרב החיילים הודיעו לאלתר כי רצונם לעלות למחנה בכל מחיר, כדי להציל את היהודים הכלואים בו.

בקרב החיילים זיהיתי בנים של כמה מאלף היהודים הפולנים שגורשו מווינה עם סבי רבי ישראל קערן, אל מחנה בוכנוואלד. באלו במיוחד בערו הנקמה והשאיפה למגר את הצפע הנאצי.

אחד מהם, חייל אמריקני ששמו זיס, היה בנו של מוטיו זיס, יהודי חסידי ממתפללי ה'צאנזער קלויז' שהתגורר בפלאס-גאסע. הוא היה ידיד קרוב של סבא קערן, ולאחר שגורש לבוכנוואלד החליטו שלושת בניו להתגייס למלחמה

לקראת ירי
חיילי הבריגדה היהודית מתקינים את התותח לקראת הפגזה

הבריגדה היהודית
חייל הבריגדה היהודית, נושא ספר תורה, לצד חברו המחזיק ברובה

מטה הבריגדה
חיילי הבריגדה היהודית, בהתארגנות מבצעית

שיח כובשים
בראדלי, אייזנהאואר ופאטון, על רקע הריסות
שהותירה המלחמה הנוראה

בנאצים. שניים מהם התנדבו לקורס טיס בצבא האנגלי. בשל מחסור חריף בטייסים לימדו אותם בקורס מזורז להטיס מטוס 'ספיטפייר', וכבר בשנים 40'–42' הם היו טייסי קרב מן המניין.

בן אחר, שהיה בעל כישורים טכניים ובמקצועו מכונאי מכונות כתיבה, הגיע דרך אנטוורפן לארצות הברית, באשרת כניסה שקיבל בתוך המכסות שאושרו ליהודים. שם הוא התנדב לצבא האמריקני, בלב בוער לנקום את הריגת אביו.

גרשון רוזנבלום, גם הוא יהודי וינאי שלפני המלחמה גר בפלאס-גאסע, בצווייטער באצירק, היה גם הוא עם החיילים האמריקנים, לאחר שהצליח להגר לאמריקה, ושם התנדב לגייסות שהסתערו על הנאצים.

מכיפת השמים
צנחנים מזנקים אל שדה הקרב במלחמה לשחרור אירופה מהנאצים

בים, באוויר וביבשה
ספינות בים, ספינות אוויר מעל ומחסומים על פני החוף, במאמץ מלחמתי מרוכז להכריע את הנאצים

שועטים אל הקרב
חיילים רגליים דוהרים ברגע נחיתתם אל החוף

ההכרעה בנורמנדי
גייסות בעלות הברית על גדת הים בנורמנדי

מסע של ניצחון
חיילי ארה"ב צועדים על פני שער הניצחון בלב פריז, 29 באוגוסט 1944

פרק עט

חרבם תבוא בלבם

החיילים היהודים היו מתוסכלים לגלות כי חיות הטרף נמלטו מהיער. אמנם רבים מהרוצחים נתפסו, אך יותר מפי שלושה מהנתפסים הצליחו להימלט ולהיטמע בקרב האוכלוסייה האזרחית האוהדת.

סמוך ונראה למחנה, במרחק כארבע מאות מטרים ממנו, הקימו להם אנשי האס-אס וילות פאר, שנבנו בידי עובדי הכפייה היהודים. הכרנו את הבתים ואת הרוצחים שהתגוררו בהם, כי לעתים תכופות נלקחנו לשם, לעבודות בנייה, שיפוצים או ניקיון.

הצעתי לסרג'נט אמריקני יהודי ששמו גרשון רוזנבלום והוא דיבר אידיש רהוטה, להובילו ברחובות שכונת הווילות ולסייעו לצוד את בכורי השטן. הוא קיבל את הרעיון ברצון והציע כי ראשית נפטרל באזור. ערכנו סיור בשכונה הארורה, מחפשים צוררים שפשטו מדיהם כדי לחמוק מן הצדק.

ציד חיות הטרף הצית את דמיונם של החיילים האמריקנים משחררי בוכנוואלד, יען רבים מהם יהודים היו. הם סבבו אפוא בשכונות הווילות, חמושים במכונות ירייה וברימוני יד, כדי ללכוד את הרוצחים הנחבאים. כאשר פשטו על וילה חשודה וחששו כי נאצי טומן להם מלכודת ועלול להמטיר

עליהם ברד עופרת, החזיקו רימון ביד, שלפו את הנצרה, ספרו: "אחת, שתיים, שלוש", זמן ההשהיה של הנפץ, והשליכו את הרימון אל חלל החדר, לקדם את פני הרעה, שהרי "הבא להרגך – השכם להרגו".

רימון הושלך גם כאשר יצא נאצי חשוד מבניין והתקרב אל החיילים. מאחר שהיה 'עוצר', וחל איסור לצאת מן הבתים, היוצא היה מתחייב בכך בנפשו. מחשש פן יתקוף אותם, יידו רימון אל סביבתו, לא בכינון ישיר אלא כהגנה ראשונית.

פגיון נשלף מ...אשפתו

יצאנו למשימה וסבבנו שם על גבי טנק, שעתיים-שלוש, עד צוהרי היום, ובינתיים לא נמצא אף רוצח אחד. חיות הטרף נחבאו במאורותיהן כעכברים מפוחדים. והנה הבחנתי מרחוק בדמות מוכרת, אך בבגדים אזרחיים, יורדת מביתה ומשליכה דבר מה לפח האשפה.

מיהרנו להתקרב אל האיש, והקצין האמריקני גרשון רוזנבלום ירה לעברו שאלה:

נושאי הפגיון
נאצים שפגיון חגור למותניהם

"מה זרקת שם?"

"סתם זבל", ביקש הלה להיתמם.

לא סמכנו על דברתו. הרמנו את מכסה פח האשפה ועד מהרה שלפנו פגיון ממורט, סכין קומנדו המיועדת לחיבור בקדמת הרובה, לשם מלחמת פנים אל פנים.

החזקתי עם הקצין האמריקני את הפגיון וקראנו את החרות עליו:

"צור ערינערונג אן מיינע דינסט צייט" - לזיכרון מימי שירותי.

מתנה יקרה ונדירה, כאות הוקרה על השירות הנאמן בשורות השטן!

זה לא היה סתם פגיון. פגיונות רגילים, פלדתם עשויה בליטוש תכלכל מיוחד, כדי שכלי המשחית לא יחזיר אור בלילה, ולא ייחשף בנצנוצו, אבל הפגיון הזה היה נוצץ, כי לא נועד 'לעבודה' אלא שימש אות כבוד.

"היכן שאר הנשק שלך? האם נדרשתם להחזיר את כל הנשק?" תבע בחדות הקצין האמריקני.

בעל הפגיון הביט בו בעיניים מפוחדות וניסה להדוף את האשמה:

זה האיש!

אסיר מצביע על רוצח נאצי ומזהה אותו לפני רשויות הצדק

"איזה נשק... לא הייתי חייל!"

ואולם כאן באה עדותי המוחצת: "שקר דובר הרוצח! הוא היה איש אס-אס, ולא סתם אלא כלב שמירה אכזרי, מהמכים הברוטליים ביותר שידע המחנה!"

הרוצח הכחיש נמרצות: "לא הייתי בשום מחנה! איני יודע מה רוצים ממני!"

לא הנחתי לטורף לחמוק. הבהרתי לקצין האמריקני כי אני מכירו היטב, שהרי הייתי כאן אסיר!

הקצין ציווה עליו להסיר את מעילו. הצורר, שהבין כי כלתה אליו הרעה, לא מיהר לבצע את הפקודה.

האמריקני הניח ידו על אקדחו ברמיזה ברורה ופקד: "עליך לפשוט את המעיל ומיד! דע כי אני חייל מן השדה, ואם אירה בך יאמינו לי כאשר אומר שניסית לתקוף אותי והגנתי על חיי!"

"עתה, הרם את ידך!" ציווה עליו כדי לחשוף את כתובת הקעקע החקוקה בבית השחי בצד שמאל, שכן היה ידוע כי לאנשי האס-אס חקקו במקום הזה את סוג הדם שלהם, למקרה שייפגעו בקרב ויזדקקו לעירוי דם להצלת חייהם.

סופו של הצורר הנאצי הזה, שיהודים קיימו בו: "נקום לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך". חרבו באה בלבו, והוא נפל שדוד, מתבוסס בדמו, נקמה פורתא על דם קדושים ששפך כמים.

הפגיון המקורי
כלי המשחית של הצורר שנפל שלל לידי

התהפך העולם
אסיר יהודי מפנה נשק אל אחד ממעניו המרים ידיו בבעתה

ביקשתי לי את הפגיון, למזכרת נצח על הנקמה בצורר, ואילו הקצין האמריקני ביקש ממני בתמורה את חליפת האסיר המפוספסת שלי, לזיכרון השתתפותו בשחרור אסירי המחנה. הענקתי לו את הכתונת, אך המכנסיים נשארו אצלי, למשמרת.

נקמת דם עבדיך

במרוצת התקופה ההיא הצליחו החיילים האמריקנים ללכוד, בסיועם של ניצולי המחנה, כשלושים ראשי פתנים אכזרים, קצינים וחיילים שהתעללו ביהודי המחנה.[1]

1) בהמשך הספר נתאר את לכידת הפושע הנאצי אלקס.

את דם טרפו לא יכולתי למחות, אך לימים זכיתי להביא נקם ושילם. בשנת תש"ה, לאחר הניצחון על הפתן הנאצי, הובלתי את אלקס הרוצח ומסרתיו לידי הכובשים הרוסים. חזקה עליהם שטיפלו בו כיאות לו. "ישמח צדיק כי חזה נקם, פעמיו ירחץ בדם הרשע" (תהילים נח יא).

פרק פ

יתום מחפש אמא

שישה-עשר מתוך ארבעת אלפים וחמש מאות! זה הנתון הנורא והמייאש שהדהד במוחי בשבועיים הראשונים לאחר שחרורנו ממחנה ההשמדה בוכנוואלד. ארבעת אלפים וחמש מאות יהודים גורשו בטרנספורט שלנו מליאון, דרך דראנסי, ולפי כל המידע שהיה בידי באותה שעה, נותרו מכל אלה בחיים רק שישה-עשר!

הרי בעיניי ראיתי איך הידלדלו השורות. כבר ביום בואנו סיננו מבין הגברים והנשים את הצעירים מגיל שש-עשרה ואת המבוגרים מגיל שישים. יותר ממחצית הלכו אפוא מיד אל תאי הגז והקרמטוריום. היתר נידונו למיתה משונה וממושכת.

בתוך האפלה הקודרת של הנתון הזה, הרהרתי בלבי: האם יש סיכוי כלשהו שאמצא את אמא בחיים?! שמא הייתה אמי מלומדת בנסים עד כדי כך ונשארה בחיים, למרות הכול! זאת כדרכו של אדם, שלא להניח לבשורה הרעה להידחק לתודעתו, ובשל כך הוא מנסה בכל כוחו לחפש סיכוי.

בבוכנוואלד שמעתי אומרים כי ממחנה אושוויץ הועברו קבוצות נשים מהטרנספורט שלנו אל מחנה טרזיינשטאט, וכך ניצלו חייהן, כי מחנה זה נחשב קל יותר.

הלב מסרב להאמין

לבי לא הניח לי שלא למצות את החיפושים גם שם. מי יודע, אולי הגיעה אמא למחנה, ואולי היא אפילו בחיים, ממתינה בכיליון עיניים לבנה יחידה! המשכתי לחלום: אולי היא בחיים, אך חולה ותשושה, ובואי הוא שיציל את חייה, ברגע האחרון?...

המחשבות המריאו על כנפי הדמיון, אך שיקול הדעת הקר לא הניח להן לבלבל את התודעה באשליות. החלטתי לנסוע לחפש את אמא, אף שהבנתי כי הסיכוי אינו ניתן למדידה בכלים של היגיון. נטלתי 'לעסע פאסע', תעודת מסע, כדי לצאת לחפש את עקבותיה.

מחנה טרזיינשטאט, טרזין, שוכן בצ'כיה, לא הרחק מעיר הבירה פראג. כלי תעבורה ציבוריים טרם חזרו אז לפעול. לא היו רכבות ולא אוטובוסים. החלטתי אפוא לצאת אל הכביש, לעצור 'אוטו סטופ' ('טרמפ') ולבקש חסדי נהגים של משאיות ורכבים צבאיים אמריקניים, לקרבני אל היעד.

יום שלם עברתי מרכב לרכב, עד הגיעי לטרזיינשטאט, ושם התדפקתי על דלתו של המשרד המקומי. במשרד פגשתי ביהודים הרוכנים על הרשימות, מחפשים נואשות קרובי משפחה שלהם ושל ניצולים אחרים. הצוררים הנאצים היו דייקנים קיצוניים, והם תיעדו ברשימות מסודרות מהיכן הגיעו ולאן שולחו מיליוני המעונים תחת ידם.

ידענו כי אמא שולחה עמנו מדראנסי בשניים בספטמבר 42'. היא אכן הופיעה ברשימות המשולחים מדראנסי, אך למרבה ההפתעה נעדר שמה מרשימות מגורשי דראנסי שנקלטו באושוויץ.

העלינו השערה שהיא רשומה ברשימות שיגור מאושוויץ אל מחנה טרזיינשטאט, ובדקנו ביסודיות ברשימות המסודרות שהיו בפני פקידי טרזיינשטאט, אך לא הופיעו בהן שיגורי המשך מאושוויץ לטרזיינשטאט של הטרנספורט ההוא.

על השולחן נחו גם רשימות מקיפות שערך הצלה"א, שמות של ניצולי המחנות וכן של יהודים שהגיחו ממחבואיהם, ממטמוניות בקרב הגויים, מן הבונקרים ומן היערות. ואולם גם שם לא היה שום אות לקיומה של אמא.

והאדמה שותקת!
טרזיינשטאט. אמא הייתה כאן. היכן היא עתה?!

הפצרתי בפקידים לחפש ביסודיות ברשימות נוספות. הרי ייתכן שהיא שולחה מאושוויץ למחנה אחר, ומשם הועברה לטרזיינשטאט. הם אמרו כי החיפוש עשוי לארוך יום תמים, ועל כן ראוי שאשאר ללין באזור.

המחנה הענק היה ריק כמעט. עליתי לאחד הבניינים, ביעגער-שטראסע מספר 12, בית גדול שכמו כל שכניו היה עתה ריק מאדם, ושם מצאתי מיטה לנום בה את שנת הלילה. כמיטב הסדר האירופי המוקפד, היה עלי לעדכן למחרת במשרד הרישום המקומי, את מקום "מגוריי" ביום זה, בטופס מיוחד הרשום בשפה הצ'כית.

לאחר שהות של לילה ויום בטרזיינשטאט עזבתי אותה כלעומת שבאתי. יתום מאבא, עם סימן שאלה גדול ובלתי פתור על אודות גורלה של אמא.

כאבל אם קודר שחותי

זמן מה לאחר מכן, בשנת תש"ז, נסעתי לבריסל, אל הדוד מאקס בערגלאס, ומשם נסעתי עם רעייתי לאנטוורפן, כדי להיפגש עם שאר בני המשפחה שנשארו בחיים אחרי השואה הנוראה. פגשתי את קרובת משפחתנו דורה האמעל, שבחסדי שמים נשארה בחיים, למרות התלאות הרבות שעברו עליה

במחנה 3 באושוויץ על שלוחותיו. השאלה הגדולה והכואבת ניסרה באוויר: מה עלה בגורלה של אמא?

לדודה לא היו בשורות מרנינות. היא סיפרה על התמוטטותה של אמא בעבודה המפרכת בנהר ועל שילוחה עם הגופות. ה' ייקום דמה.

העדות הכואבת לא הפתיעה אותי, ובכל זאת נחתה עלי כמכת 'מכה בפטיש' להבנה המנקרת כי גם אמא הלכה במעלות קדושים וטהורים. "כאבל אם קודר שחותי".

פרק פא

מניין לקדיש יתום

יולי '45

כמו תופים רועמים הדהדו נקישות לבי בדרך אל עיר מולדתי, וינה. את דרכי אל העיר שבה נולדתי וגדלתי עשיתי עטוף יגון – על כל מה שכבר ידעתי כי חסרתי, ומלא חרדה ודאגה על מה שעדיין היה עטוף בענן הספק; האם נשאר בחיים מישהו מקרב בני המשפחה, ואם כן, האם הגיע לווינה?

ידעתי כי קלושים מאוד הסיכויים למצוא מישהו בחיים. הרי מקרב ארבעת אלפים וחמש מאות היהודים שגורשו עמי מליאון לאושוויץ, נשארו בחיים רק שישה-עשר! ובכל זאת, מי יודע! שמא למרות הכול יש ניצולים ממשפחתי?

כבר אמר החכם כי אין שמחה כהתרת הספקות, ומנגד – אין מכרסמים את הלב כמו הדברים שנותרו עלומים.

ככל שהתקרבו פעמיי לווינה הלכה וגברה התרגשותי. מבואות העיר לא השתנו הרבה. האזורים נשארו דומים למה שהכרתי שש שנים קודם לכן. ידעתי היטב כי העיר שוממה, מבלי בניה היהודים, שהלכו לבלי שוב אל משרפות ההשמדה. אך אולי בכל זאת שרד מישהו מהתופת?

СПРАВКА

МЫ УДОСТОВЕРЯЕМ ЧТО

ГРАЖДАНИН / ГРАЖДАНКА KERN Benno

ВЕРНУСЯ ИЗ КОНЦЕНТРАЦИОНОГО ЛАГЕРЯ Auschwitz-Buchenwald

И ЯВИЛСЯ ИЗРАЕЛИТСКОЙ ОПЩИНИ В ВЕНЕ.

ВЕНА, 5.7.45 НАЧАЛЬНИК:

AUSWEIS 0026

Es wird bestätigt, daß

Herr / Frau KERN Benno

geb. in Wien

aus dem Konzentrationslager in Auschwitz-Buchenwald

zurückgekehrt ist und sich bei der israelitischen Kultusgemeinde Wien gemeldet hat.

Wien, 5.7.45 Der Leiter:

CERTIFICATE

This is to certify, that

Mr. / Mrs. KERN Benno

born at Wien

has retourned from the concentration-camp at Auschwitz-Buchenwald

and registered at the office of the Jewish community in Vienna.

Vienna, 5.7.45 The manager:

LEGITIMATION

C'est à légitimer, que

M. / Mme KERN Benno

né(e) à Wien

est retourné(e) du camp de concentration à Auschwitz-Buchenwald

et il (elle) s'est présenté(e) à la communauté des juives à Vienne.

Vienne, 5.7.45 Le Directeur:

מסמכי מעבר
מסמכי הזהות של המחבר מאת השלטונות הזמניים בווינה נכתבו בארבע שפות

בניין הקהילה נמחק

היכן אוכל לברר על יהודים בכלל, ועל בני משפחתי בפרט? הכתובת הראשונית אמורה להיות משרדי הקהילה היהודית הכללית, ה'קולטוס געמיינדע'. כי על כן, הצעד הראשון בבואי לווינה היה לפנות אל בניין הקהילה, שבזייטנשטעטן-גאסע.

שירכתי רגליי לכיוון האמור, אך שם התברר לי כי בניין הקהילה נמחה מעל פני האדמה בהפצצות. ליד בניין הקהילה שכן ה'טעמפל', בית הכנסת העירוני,

שבעבר היה בית תיפלה רפורמי. בניין זה נותר על כנו. לאחר המלחמה סילקו ממנו את העוגב, הציבו את הבימה במרכזו והכשירוהו לבית כנסת אורתודוקסי.

בפתח בית הכנסת ניצב שוטר, אולי כדי לשמור על המקום. לשאלתי היכן שוכנים משרדי הקהילה היהודית, השיב כי מאחר שהמקום הופצץ במלחמה, עברו אל רחוב שאטנרינג 25.

שמתי פניי לשם. כששמע הפקיד שמאחורי המכתבה כי הגעתי למקום ממחנה ההשמדה בוכנוואלד, הציץ בכאב בפניי הכחושות והטה אוזן למשאלתי.

"קדיש! מניין אני צריך, לומר קדיש אחר אבא הקדוש!"---

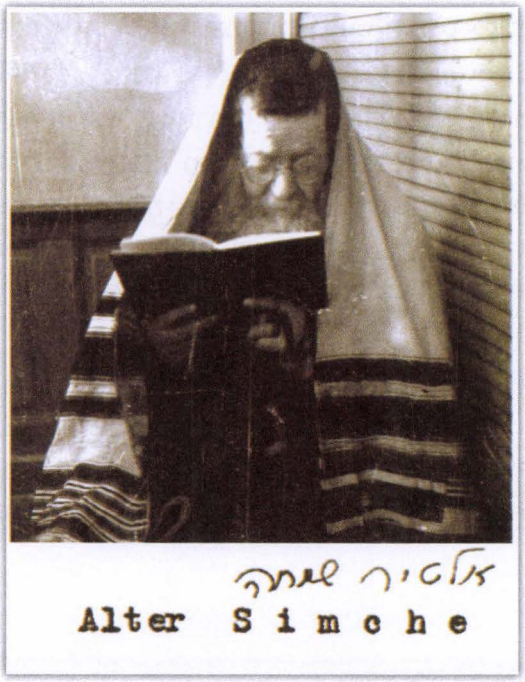
הפקיד נדהם לראות פליט שאינו מבקש שום דבר אלא לומר קדיש!

הרס בכל פינה
'שוועדן בריק'
ההרוס בלב
וינה

אבן אחר אבן
חיילים רוסים
מפרקים אבני גרניט
מהגשר המופצץ,
כדי להקל את
הריסתו ופינויו

מאיר פני וינה
הצדיק רבי אלטר שמחה וחתימת ידו

"הרי כדי להגיד 'קדיש' אתה צריך מניין", השיב הפקיד, "אך למרבה הצער אין כאן בווינה מניין כי אם בשבתות. אתן לך את פרטיו של היהודי המארגן את המניין. שמו ר' אלטר שמחה[1] והוא מתגורר במאלץ-גאסע 7".

התרגשתי לשמוע את שמו של ר' אלטר שמחה, יהודי יקר, צדיק שהכרתי משכבר הימים, לפני המלחמה. הוא היה דמות מוכרת בווינה, בעל תפילה, מחסידי קופישניץ המובהקים, שנהג לעבור בבית המדרש בעיר, לדרוש בפני הקהל ולהשמיע דברי מוסר שבקעו מלבו הטהור.

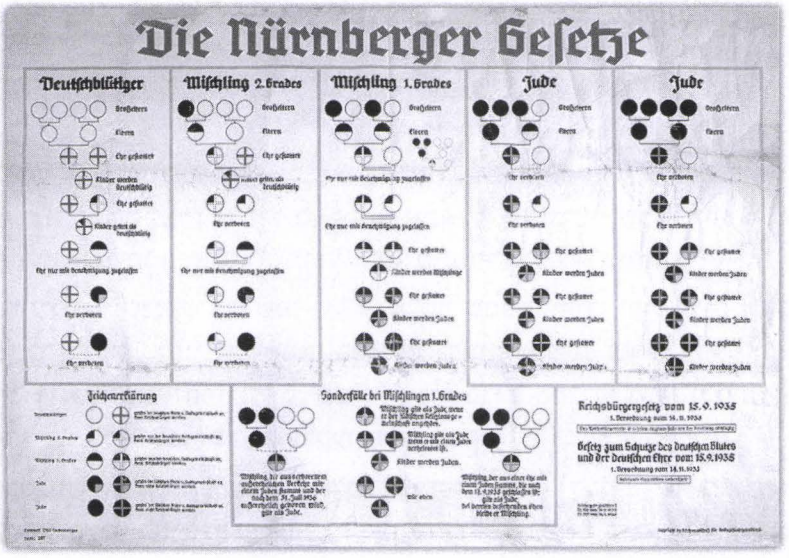
בשנות המלחמה נחבא ר' אלטר שמחה בחסות קבוצה שריכזו הנאצים בווינה. מדובר בארבעת אלפים יהודים מתבוללים, שאותם לא שלחו הנאצים

1) חתם את שמו: אלטיר שמחה.

למחנות. עם קבוצה זו השאירו הצוררים כמאה יהודים כשרים, כדי שיעניקו להם שירותי קהילה.

סיפור מוזר היה דבר השארתם של המתבוללים; נאסר עליהם לצאת ולבוא בעיר, לבקר במסעדות מקומיות או לקבל טיפול רפואי בבית חולים. לצורך זה, האחרון, נמשכה פעילותו של בית החולים היהודי, בראשותו של דוקטור אמיל טוכמאן. אלא שהצוררים אסרו לכנות את האתר 'בית חולים', כי אם בכינוי הציני 'Siechenheim', שמשמעותו: בית סופני להתנוון ולהידרדר בו.

את המבנה הענקי והמפואר של בית החולים היהודי 'רוטשילד', הם החרימו לצורכי האס-אס, ואת פעילות בית החולים היהודי העבירו לבניין ה'תלמוד תורה'. בבית החולים הזה היה אסור לטפל בחולים 'אריים', גויים, ומאחר שעל גויים נאסר לטפל ביהודים, הפקידו כמאה יהודים על העבודה בבית החולים ובקהילה.

טבלת ההתבוללות

טבלה שערכו השלטונות הנאציים, על פי חוקי נירנברג הידועים לשמצה, לקבוע מי מצאצאי יהודים מתבוללים נחשב שעדיין זורם דם יהודי בעורקיו ועל כן הוא מועמד להשמדה

דוקטור טוכמן פעל בנחישות ובמסירות להציל יהודים. בהם היה מי שלימים מונה לרב הקהילה, רבי יוסף ישראל זעגלבוים, וכן רבי יהושע כץ, הרב מדעריטשקע. בהגיע ביקורת הציב דוקטור טוכמן את האחד מהם בתפקיד חייט, ואת רעהו - כסנדלר, ואילו את ר' אלטר שמחה הישיש הטמין במרתף. רבות סייעו לדוקטור טוכמן בהצלת היהודים, משפחות ר' צבי טעביל זעליגר ור' דוד ראובן הערמעלין מברוד, מחסידי בעלזא, שאביו היה דיין בבית הדין של חסידי בעלזא בברוד.

את מאה היהודים חייבו השלטונות להסדיר את כל הדרוש למתבוללים, ומאחר שגם קבורה בקרב "אחיהם" הגויים נאסרה על המתבוללים, למרבה החרפה יש בבית העלמין היהודי בווינה קברים מהתקופה ההיא, שעליהם מתנוססים צלמים.

מהם יתד, מהם פינה

הגרעין הראשון של שארית הפליטה שהתלכד סביב רבי אלטר שמחה, להקמה מחדש של מניין מתפללים ב'שיף שוהל'

נראים: (א) השו"ב; (ב) לאזאר; (ג) משה פאימאן; (ד) צבי טעבל זעליגר; (ה) חיים וועלטש; (ו) יעקב נעקער; (ז) לא ידוע; (ח) אפרים זיידן; (ט) המחבר, י"ד קערן; (י) לא ידוע; (יא) לא ידוע; (יב) ר' שמעון (שם המשפחה אינו זכור); (יג) וועלער

לשמך המה נימולים

משתתפי שמחת ברית מילה בווינה לאחר המלחמה: (א) שטרן; (ב) לאזאר; (ג) יעקב נעקער; (ד) אבי הבן, רובין; (ה) צבי טעבל זעליגר; (ו) רבי אלטר שמחה; (ז) דוד ברייל, הפרזידנט של הקולטוסגעמיינדע; (ח) יועץ דוד גליק; (ט) עטינגר

יתגדל ויתקדש שמו הגדול

בבית המדרש קידם ר' אלטר את פניי בהתרגשות רבה. הוא אימצני אל לבו, כאמץ אב רחום את בנו אהובו שלא ראהו שנים הרבה. שעה שלמה עמד עמי ומירר בבכי על שבר בת עמי, ודמעותיו הרותחות זלגו על צווארי דרך זקנו הארוך ונתערבבו בדמעותיי.

בכאב ובדמעות שליש חקר אותי ר' אלטר על התלאות הנוראות שעברו עלי, בשאלו שאלות רבות על הימים במחנות, תחת מגפיהם של הנאצים. גם אני, עמו, געיתי בבכייה שאין לה הרף. הוא נתן לי להשיח את אשר על לבי והקשיב קשב רב לכל המעיק עלי. הרגשתי כי ר' אלטר עמי בצרה.

ברגש רב הוא הסביר לי, כי בהפטרה של תענית ציבור קוראים שהקדוש ברוך הוא אומר לעם ישראל: "לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי" (ישעי' נה ח). אין לאדם שום יכולת להבין דרכי שמים, ובל נשכח כי גם באופל החורבן ראינו קרני אורה. "אבינו שבשמים שמר עליך בהשגחה פרטית והותירך

לפליטה", עודדני ר' אלטר. "מה נשיב לה' על כל אשר גמל עלינו? נחזור לחיות חיים יהודיים! הנה, בעזרת ה' אעשה כל מאמץ לארגן לך מניין לאמירת קדיש, ואחרי כל האסונות והכאב, נכריז: 'יתגדל ויתקדש שמיה רבא!' יתגדל ויתקדש שמו הגדול בעולמו!"---

פרק פב

אמא, עליה השלום

בן ביום שמתי פעמיי אל ביתנו, שבקרומבוים-גאסע 2. בשלב זה, חודשיים אחרי המלחמה, לא ביקשתי לברר מי מתגורר בביתנו. ידעתי כי הגסטפו החרים את כל דירות היהודים ושיכן בהן דיירים נאצים, ומהם גבה שכר דירה חודשי.

בבניין מגורינו חיפשתי לפגוש את וועטי, שהתגוררה אצל הממונה על הבית, הגברת שטרעליך, ולשמוע מפיה אם חזר מישהו. הגברת שטרעליך שימחה את לבי באמרה כי וועטי עדיין מתגוררת בבית, אך הלכה לעבודתה, במפעל של פורשטייר – עבודה שאבא סידר לה טרם צאתנו לגלות.

וועטי כמעט התעלפה מהתרגשות בראותה אותי חוזר חי מן התופת. היא הייתה מאושרת שמישהו מהמשפחה שהעריצה והוקירה כל כך, נשאר חי אחרי כל החורבן הגדול. למרבה הצער לא היו בפיה כל בשורות טובות. איש מבני המשפחה טרם חזר!

שאלתיה היכן נמצא מיודענו ווילי קרויץ, אולם היא אמרה כי מאז 42' לא היה לה כל קשר אליו.

עדיין זכרתי את כתובת הוריו: רעטנבאכער-גאסע 60, דלת 21, ברובע השישה-עשר. מאחר שהחשמלית טרם חזרה לפעולה לאחר המלחמה, הלכתי

ברגל, במשך יותר משעה. הרי הוא איש הקשר הנאמן של אבא והמשפחה, ומפיו אוכל לדעת הכול!

כאשר הגעתי לשם היה כבר לפנות ערב. בבית היו הוריו ושתי אחיותיו של ווילי, שהיו זרים לי. אמרתי כי מבקש אני לפגוש את ווילי קרויץ.

"אנו הוריו, ומי אתה?" שאלו בחשדנות.

"שמי בענא קערן".

מיד בשמעם את השם קערן, ידעו הכול. הם היו מופתעים ונרעשים מאוד לראותני בחיים ומיהרו להכניסני בכבוד לביתם ולהציע לי לשתות קפה ולאכול פת לחם. "צר לנו מאוד, אבל יותר מזה אין לנו", התנצלו במבוכה.

הודיתי על קבלת הפנים הלבבית ועל הרצון הכן לארח, אך הבהרתי כי תודה לה' איני רעב או צמא, וכל רצוני הוא לפגוש את ווילי.

ההורים אמרו לי כי ווילי מתגורר ברובע השלושה-עשר, אצל משפחה יהודית מתבוללת. "איננו יודעים את כתובתו, אך אחת לשבוע הוא מגיע לבקרנו, ותוכל לבוא במועד זה ולפגוש אותו כאן. לשמחתנו, לא תיאלץ להמתין ארוכות, כי מחר הוא אמור להיות כאן!"

כמו בא אליהו הנביא

חזרתי אל ר' אלטר שמחה, והוא שיגר אותי אל ביתו של ר' צבי טעבל זעליגר, מיהודי העיר דרוהוביץ, בנו של ר' משה יהודה, מיליונר יהודי, איל נפט, שהתפרנס מבארות הנפט הענקיות שבעיר, ואשתו מרת לאה, מהעיר זאלוזיץ. משפחת זעליגר הגיעה לווינה לאחר מלחמת העולם הראשונה, בין השנים תרע"ו ותרע"ח. ר' אלטר הצהיר כי אצל זעליגר אוכל ללון ולאכול. "אמנם אין הרבה מה לאכול, לעתים רק מעט שעועית וחומוס, אבל הם יחלקו עמך בשמחה את מה שיש להם... ויכול אתה להיות סמוך ובטוח בכשרות המאכלים שהם יגישו לך! דבר זה אל יהי קל בעיניך!" הוסיף והסביר: "בקרב מאה היהודים שנשארו בווינה, יש בקושי מניין יהודים המקפידים על כשרות. שומרי שבת יש יותר".

ר' אלטר אף לא שאל אותם מראש בטרם שלחני אליהם. ידיד נפש היה עמם, וברור היה לו שישמחו לארחני. כהנחייתו, שמתי פעמיי אל זייטנשטעטן-

גאסע, ובשעת לילה מאוחרת התדפקתי על דלת בית זעליגר. כאשר ראו בני הבית בחור יהודי פליט עומד על מפתנם, הייתה שמחתם גדולה כל כך, כאילו אליהו הנביא הגיע פתאום אל מעונם!

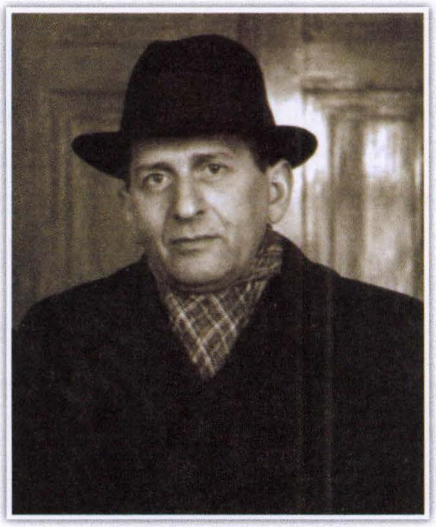
המומי תדהמה שמעו מפי כי ניצול מבוכנוואלד אני, והיום הגעתי לכאן, אל עיר מגורי הוריי לפני המלחמה, ומאחר שאני מחפש מקום שאוכל לומר בו 'קדיש', שיגרו אותי מה'קולטוס געמיינדע' אל ר' אלטר שמחה, והוא הפנה אליהם. הם אירחוני בלבביות ונתנו לי מקום ללון.

בבוקר יצא עמי זעליגר אל מאלץ-גאסע 7, חדר מגוריו של ר' אלטר שמחה. מן הבתים הסמוכים ליקטנו יהודים למניין, וגם מבית החולים היהודי הסמוך, ששכן באותו רחוב, בבית מספר 16 (מקום משכנו של ה'תלמוד תורה' כיום).

המניין שהתחיל אז המשיך להתקיים יום יום, בחדרו של ר' אלטר שמחה, בזכות התמדתם של האנשים היקרים, שבאמונת חוסן לוהטת ובנחישות עשו הכול כדי שיתקיים.

בית של חינוך
בניין הסמינר החרדי במאלץ-גאסע 7 בווינה, לפני המלחמה

ירא שמים מרבים
ר' צבי טעבל זעליגר, איש החסד הנפלא
שפתח לפניי שערי ביתו ולבבו

זכורים לטוב היהודים היקרים שהתחילו את המניין הראשון בווינה אחרי המלחמה: זעליגר, דוד ראובן הערמעלין, נערווין[1] (יהודי יקר שהתגורר בליליענברון-גאסע. היה לנו קשר מצוין עמו, ולחתונתי העניק לי שי: כלי למים אחרונים), לייזער דראמלשלעגער, אלפרעד מייזנער, בצלאל מעד, טנצר ועוד, שנותרו בווינה לאורך כל שנות הזעם.

בבית זעליגר שבבניין ה'קולטוס געמיינדע' התגוררתי תקופה ארוכה, ועל שולחנם אכלתי.[2] לימים, בשנת תש"ט, נסעה גברת זעליגר לארץ ישראל, שבה

1) שלושתם הוצפנו בשנות המלחמה בבית החולים היהודי של וינה. אשתו של הערמעלין נהרגה בימי המלחמה.

2) ברבות הימים הגיעו מנורבגיה לביקור בבית גברת זעליגר, האחים לאנגסנער מווינה, שהיו קרובי משפחתה. בשנות המלחמה השיגו האחים הזמנה לעבודה בחברה נורבגית, ובדרך זו זכו לוויזה של ביקור בנורבגיה. הם התחבאו שם עם משפחותיהם ובחסדי ה' ניצלו. גברת זעליגר הציגה אותי בפני האורחים, והם קמו בהתלהבות ואמרו: "הרי היינו סוכנים במפעל של אביו!" ובהתרגשות עצומה קראו: "אינך יודע איזו אישיות מופלאה היה אביך הקדוש!"

כבר התגורר בנם שהקים בית בישראל. בישל אפוא בעלה גם בעבורי, עד שעלה גם הוא לארץ ישראל.

כאב נאמן, לא עזב זעליגר את וינה בטרם הסדיר מחליף... זה היה ר' דוד ראובן הערמעלין, שנישא בינתיים והתכבד להיות המארח החדש שלי.[3] מאחר שהיו לו שני חדרים בלבד, הסדיר שאשכור חדר בדירת שכניו, משפחת האוסמן, ושם התגוררתי עד כשנה לאחר נישואיי.

על מצוות ציצית

נפשי כמהה לתפילין משלי, שאותן אוכל להניח מדי יום ביומו, ולטלית קטן מצויצת, שאוכל ללבוש כמקדמת דנא. זוג תפילין הצלחתי איכשהו להשיג, אך טלית קטן לא מצאתי.

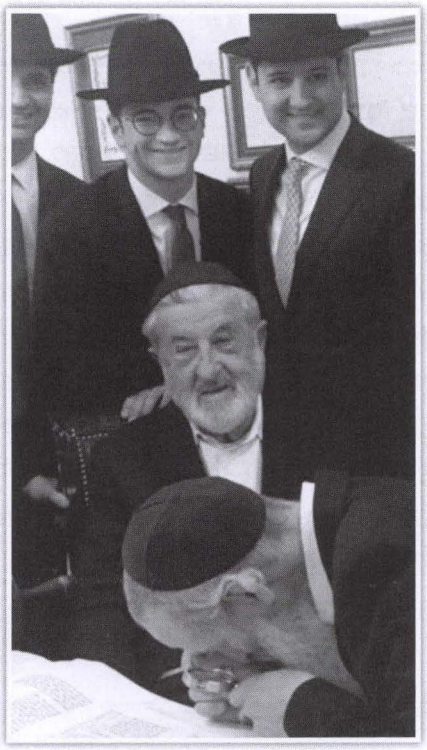
המחבר מוכתר בתפילין
בבית הכנסת אחרי המלחמה, עם אות וטוטפות

3) ר' דוד ראובן נסע לביקור בארץ ישראל, לקה במכת שמש ונפטר. רעייתו נותרה בווינה וכאן מנוחתה. שלושת ילדיהם ניצלו במלחמה, אחד מהם ברח לצרפת והשני ללוקסנבורג, וכך שרדו בחסדי ה'.

בבית העלמין של וינה הונחו פרטי 'גניזה' רבים: ספרי תורה שהצוררים קרעו או שרפו, טליתות קרועות ותשמישי קדושה אחרים. לקחתי כמה טליתות קרועות והבאתי אותן אל הגברת שמחה, אשת חבר למורי ורבי הרב אלטר שמחה זצ"ל. האישה הצדקנית עזרה לי מכל הלב בכל מה שהייתי זקוק לו והייתה מאושרת לזַכות אותי גם בטלית קטן, שאליה השתוקקתי כל כך. בכישרון כפיה גזרה את הטליתות ותפרה בעבורי את הטלית קטן הראשונה שלי אחרי המלחמה.

או חברותא

כשם שהגעתי אני, שריד מגיהינום של אש, באו אל העיר וינה פליטים מגיהינום של קרח, מסיביר. מהמיוחדים שבהם היה ר' הערשל מרדר, צעיר

ואין לנו שיור רק התורה הזאת
ר' הערשל מארדר עם משפחתו, כותב אות בספר תורה

חסידי אצילי מהעיר זלוטשוב שבמזרח גליציה, שנמלט מציפורני הנאצים אל שטחי רוסיה, וכמו מאות אלפי יהודים נוספים, הוגלה לסיביר.

בתום המלחמה נשאוהו רגליו לווינה עם קבוצה של יהודים חסידיים מפליטי הקור הסיבירי.[4] גם ר' הערשל מרדר הסתופף בקרבתו של ר' אלטר שמחה, וכך יזם ר' אלטר שנלמד, ר' הערשל ואני, גמרא בחברותא.

פתחנו יחדיו את מסכת מכות, ועדיין מהדהדת בלבי התלהבות "תוקף החסידות בתחילתה", בלימוד המשנה הראשונה: "כיצד העדים נעשים זוממין".

כשנתיים ימים למדנו יחד, משנת תש"ו עד שנת תש"ח, דבר יום ביומו, וטעם הלימוד בשקידה ובהבנה ברורה החיה אותנו.

לימים היגר ידידי ר' הערשל לטורונטו שבקנדה, ובחסדי שמים הקים שם משפחה תורנית לתפארת אבותיו הקדושים.

הזמנה אל הווילה

ביום השני לשהותי בווינה שבתי אל בית הוריו של ווילי, כדי להיפגש עמו. ווילי, הישר והנאמן, עמד המום ומופתע בראותו אותי חי וקיים, שריד שניצל מן התופת האיומה, ולא ידע איך להביע את אושרו.

עד מהרה התעשת ושאלני היכן אני מתגורר. כאשר שמע שאני מתארח בבית משפחה יהודית בזייטנשטעטן-גאסע, מיהר לקבוע: "אתה בא עמי, אל שכונת 'היצינג', שבה אני מחזיק וילה, ואעמיד לרשותך חדר מכובד!"

ווילי סיפר כי חצי מהמפעל של אבא נהרס בהפצצות, אך בחלק ששרד עדיין עובדים תחת הנהלתו של קורט רוזנקרנץ, הקומיסאר, וריכארד זעדלאצעק, ה'אריזער' מטעם הנאצים, ואמר כי כדאי שאפגש עם מיצי פילוף, העובדת הוותיקה של המפעל, שעדיין ממשיכה להחזיק במשרתה, בניהולו של ה'אריזער'.

הודיתי לווילי מאוד על הצעת האירוח, אך הבעתי רצוני להישאר בקרב הקהילה היהודית המתעוררת. ואולם את מיצי בהחלט חפצתי לפגוש, בדירתם של ווילי או של וועטי.

---

4) היו בהם דודו ר' דוד שמערץ ואחיו ר' בערל שמערץ, וכן ר' פינחס מילער, ר' נטע קרויטשטאק, ר' משה'לה גרינגארטן, ר' דוב שראגער ועוד.

ידעתי כי מיצי הייתה מסורה עד אין קץ למשפחתנו. בעשרה בנובמבר העקוב מדם היא סיכנה את חייה, בהחביאה בביתה את הדוד יוסף שכר ואת בנו הייני. היא גם הייתה בשעת הפרדה של משפחתנו, בברחנו מווינה.

נרגשת עד מאוד הייתה הפגישה בבית וועטי, שאירחה את ווילי ומיצי ואותי. חקרתי אותם ארוכות על כל שהתרחש למשפחתנו ולרכוש המשפחה מאז עזבנו. עניין אותי לשמוע מכלי ראשון את סיפורו של סבא ר' ישראל קערן, ואת אשר עבר עליו עד ששולח לבוכנוואלד, ואילו הם התעניינו בכל פרטי הנדודים שלנו, וגם בקורות בני משפחתנו מהולנד ומבלגיה, כי הכירו היטב את כולם.

וועטי הפתיעה אותי כאשר הגישה לי את מערכת סכו"ם הכסף היקרה שהפקידו בידיה אבא ואמא טרם בריחתם מווינה. המערכת הייתה שלמה ובוהקת, לא חסר אף פריט אחד. נאמנותה וגבורתה ראויים להערכה, שכן בימי המלחמה הנוראים היא רעבה ללחם, אך לא שלחה יד בפיקדון ולא מכרה ולו מזלג אחד מן המערכת, אף שהסיכוי שבעליה ישובו אי פעם היה קלוש למדי.

משחזרים מסמכים

עתה התפנו ביעילות אופיינית להסדיר את מעמדי החוקי. מאחר שהייתי חסר מסמכים לחלוטין, הודיע ווילי למשטרה כי חזרתי מן המחנות ורשם את כתובתי אצלו.

הלכתי אל ה'קולטוס געמיינדע', להירשם כחבר מן המניין. שם נתנו בידי מסמך רשמי, כתוב בארבע שפות, המאשר כי נוכחותי בעיר חוקית, ואחר הלכתי עם ווילי אל העירייה, להודיע על מגוריי אצל זעליגר.

ביקשתי מווילי לברר אם נשארו בחיים יהודים ממכרינו הוותיקים באזור הקרומבוים-גאסע, שכן ר' אלטר שמחה אמר לי שהיו יהודים שהצליחו להתחבא בימי הזעם בווינה, כמו הגברת אסתר באנדי, השרידה היהודייה הצדקנית שפגשתי בבית זעליגר. פעם אחת היא הופיעה במבואה של הבית, נפנפה בשמחה גלויה בחבילה קטנה שבידיה ואמרה: "השגתי חפיסת צימוקים, ואני מאושרת להביאה הלום, כדי שר' אלטר שמחה יוכל להכין מהם יין לקידוש!"---

ווילי החרוץ עבר בית אחר בית בקרומבוים-גאסע, ורשם את השמות הכתובים על פעמוני הדלתות. לצערי הגדול לא זיהיתי בהם אף שם יהודי אחד.

לירושת אבותיי אני חוזר

עתה ביקשתי לברר מי המחזיק בניהול בית הוריי. הלכתי אל העירייה וביקשתי את המסמכים הקשורים לנכס. לצורך זה נדרשתי כמובן למלא מסמכים על זיקתי אל הנכס הנדרש.

בטבעיות רבה רשמתי את שמות אבא ואמא, את תאריכי הולדתם, שאותם זכרתי על פה, ואת מקום מגוריהם.

לאחר ימים הגיעתני הזמנה להתייצב במשרדי הרובע. לדברי הפקידים, הם שלפו את המסמכים המקוריים, אך משהו בהם אינו תואם את הצהרותיי. שמא משהו ממה שכתבתי לוקה באי-דיוקים? ביקשו לברר.

"לא ייתכן!" הצהרתי חגיגית. "כל מה שכתבתי הוא אמת ויציב, מדויק וברור!"

"צר לנו, אך לא נוכל לעזור לך כל עוד המסמכים אינם תואמים!" השיבו לי, "עליך לפנות אל מטה משרדי העירייה. שם מרוכזים רישומי מגורי התושבים, עם כל הפרטים על הדיירים הרשמיים והחוקיים בעיר".

נבוך לנוכח הטיעון המוזר של הפקידים, הלכתי אצל משרד העירייה ושוב מילאתי טפסים על אבא ואמא, על מקום מגוריהם ועל תאריכי לידתם.

בקשה שלישית באותו עניין הגשתי בצירוף רישום כתובתי בדירה הקטנה של ווילי, ברחוב ווייסגערבער-לענדע 6. הוא קיבל עבודה חדשה, במקום מרוחק מהווילה רחבת הידיים שלו, ומאחר שהרכבות הפנימיות בעיר וינה טרם חזרו לפעול, נאלץ להתגורר בדירה קטנה זו.

כמו כן הגשתי בקשה להירשם כדייר משנה בבית וועטי, שבבניין שלנו בקרומבוים-גאסע.

לא עברו ימים רבים, והנה הגיעני מכתב ממשרד העירייה, המזמין אותי להופיע לבירור, כי הפרטים שמסרתי אינם מתאימים לנתונים שלפניהם.

נסער פניתי אל ווילי ושאלתיו: "מה פשר הטיעון התמוה והמוזר, ש'הפרטים שמסרתי אינם מתאימים לנתונים שלפניהם'?"

"אני מציע", אמר ווילי, במקום להשיב ישירות על שאלתי, "שניפגש יחדיו, וועטי, מיצי ואני, ונבהיר לך את כל העניין".

"יפה", השבתי בקוצר רוח גובר, "אך לא אוכל לגרור את הסיפור. הן אני מוכרח להשיג את המסמכים!"

"יהי כן!" אישר ווילי, "נוכל להיפגש כבר מחר, בדירה הקטנה שלי".

סוד יוצא לאור

במועד המוסכם התדפקתי על דלתו של ווילי. וועטי ומיצי כבר היו שם. המארח הציע לי לאכול או לשתות, אך דחיתי זאת בנימוס. "אני מעדיף להתמקד בעיקר!" קבעתי.

"שב נא", ביקשו ממני ברוך, "שכן יש עמנו עניין רציני למדי לספר באוזניך".

ישבתי מולם, האנשים המקומיים הנאמנים של בית אבא, דרוך כולי, לשמוע במה דברים אמורים.

"זהו עניין אישי", פתח ווילי ואמר, "שכפי שאני יודע מביקורי אצלכם בבריסל בשנת 42', גם אז טרם חשפו אותו הוריך בפניך, אולם עתה אין מנוס אלא למסור לך את העובדות.

"ימים אחדים לאחר שנולדת, בשמונה-עשר ביולי 1927, נפטרה אמך. זה היה ביום עשרים וחמישה ביולי 27' [כ"ה בתמוז תרפ"ז], היום שבו חגגו את ברית המילה שלך, ומקום קבורתה בבית העלמין היהודי בווינה!---

"סיבת מותה", המשיך ווילי לספר, "נעוצה במאורעות עקובים מדם שהיו באותם ימים בעיר וינה. אמך המנוחה הייתה זקוקה נואשות למנות דם להצלת חייה, אך הימים היו ימי 'התקוממות יולי 1927' שהתחוללה בימים חמישה-עשר עד שישה-עשר ביולי: בעיר וינה התקוממו הסוציאליסטים נגד הממשלה, ושמונים ותשעה מפגינים נהרגו ומאות נפצעו בידי כוחות המשטרה. ארמון בית המשפט Justizpalast בער ודרכי העיר היו משובשות. במשך כמה ימים לא יכלו אפילו כוחות ההצלה לנוע בעיר. למגינת לב נפטרה אמך היקרה במיטב שנותיה".

הדברים ששמעתי, נפלו כמהלומת פטיש עזה על ראשי. קשה להבין כיצד לא התעלפתי לנוכח הבשורה המהממת הזאת. ווילי הביט בי בחמלה, בודק אם אפשר להמשיך לשטוח את הסיפור.

ארמון הערכאות עולה בלהבות
ארמון בית המשפט בוער כולו במהומות ההתקוממות

"האם היקרה", המשיך ווילי, "שגידלה אותך במסירות רחימאית שאין למעלה ממנה, זו שכל השנים סברת כי אמך היא, היא 'אמך השנייה', אשת אביך מנישואיו השניים. ראינו איך היא גידלה אותך, ואנו יכולים להעיד כי איש בעולם לא היה יכול להיות טוב, מסור ואימהי כלפיך, כפי שהיא הייתה, בדיוק כמו אמא אמתית!"---

הלום והמום קיבלתי את הידיעה המסעירה והבלתי צפויה כל כך. התהלכתי אפוף רגשות הומים, המתערבלים אלה באלה. איך זה גידלה אותי אם שבעצם אינה אמי, במסירות עילאית, בחמלה ובאהבת אם רבה כל כך, עד כי מעולם לא עלה על דעתי כי אין היא אמי יולדתי! ומנגד, איך זה שלא יכולתי עד לרגע זה לכבד ולהוקיר את זכרה של אמי, ואפילו להדליק נר לעילוי נשמתה, ללמוד פרק משניות ולומר קדיש על קברה!---

פעוט יתום
בן שנה, בלי חמלת אם, ועדיין אינו יודע כמה היא חסרה

אנה ואנה התהלכתי, בלי למצוא לי מנוח. במערבולת המחשבות צפה השאלה: איך הצליחו כל בני המשפחות קערן ובערגלאס להעלים ממני בצורה מושלמת כל כך את הסוד הכמוס הגדול! איך לא עלה על דעתי מעולם אף שביב של מחשבה כי אמי מגדלתי אינה אמי יולדתי!...

וה' יאספני!

שברון לב נורא אפף אותי בעקבות הנדבך שנחשף בחפירות חיי. כן, יתום הייתי מיד לאחר היוולדי. ילד יהודי שנולד אל היתמות---

שעות וימים התהלכתי במחשבותיי, משחזר את החיים עם אבא ואמא, בעצם - אישה צדקנית ויקרה שלא הייתה אמא שלי אך דאגה לי לא פחות מכפי שהייתה דואגת לי לו הייתה אמי!

נזכרתי בבכי הנורא שלה כאשר רציתי להחזיר את פרוסת הלחם הרביעית בימי הרעב בבריסל. הרי היא מיררה בבכי וכמעט התמוטטה תחתיה מרוב בכי וזעזוע, כי לא יכלה לראות ברעבונו של הילד!---

ישבתי וחישבתי חשבונו של עולם, והגעתי למסקנה ברורה כי התקיים בי מה שאומר דוד המלך בתהילים (כז י): "כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני". אבי ואמי עזבוני, ובעצם נעזבתי מאת אֵם פעמיים... עתה, לא נשאר בעולם איש שיעזרני, אלא בורא עולם בעצמו! עלי להתחזק, לעשות את תפקידי, ואבי יתומים יאספני, יעמוד לימיני ויסמכני!---

פליטת פה יחידה

בעודי מהפך את העניין במחשבתי נזכרתי באנקדוטה מהעבר והבנתי כי בפעם האחת ההיא נזרקה בנוכחותי פליטת פה שכמעט הסגירה את הסוד: פאולי (מרדכי) ברויער, שכני וחברי מילדות, ביקר במפעלו של אבא, ובשובו הביתה סיפר לאמו חוויות והוסיף כי לאחר מכן הלך בענא עם וועטי אל סבתא השלישית שלו. הכוונה הייתה לסבתא וואלטער, אם אמי האמתית, שלא ידעתי כמובן כי היא סבתי, וכיניתי אותה: 'מימע' – 'דודה'.

אמו ניתרה ממקומה ומיהרה להסות אותו: "אל תדבר הבלים! הרי דודה אינה סבתא!"...

רק עתה הבנתי כי זו הייתה הפעם היחידה שמאן דהוא פלט בבלי-דעת את הסוד הגדול, אך אז לא קלטתי דבר.

עתה גם הבנתי פתאום מה היה פשרו של ה'קדיש' שהורה לי אבא לומר מיד לאחר עלייתי לתורה בהגיעי למצוות! הוא ביקש לכבד את זכרה של אמא עליה השלום, שלא זכתה ליום הגדול הזה, וביקש כי בהזדמנות הראשונה יאמר הבן יקיר כ'גדול', 'קדיש יתום' ראשון לעילוי נשמתה!---

עדות מפי ישראל

בשנת תש"ז הגיע לווינה ברוך גרונווערק, מקרובי משפחתנו. לפני המלחמה הוא התגורר בווינה, אך מאחר שבשנת תרח"צ, מפני חמת המציק, היגר לבלגיה, נאלץ להמתין ארוכות לקבלת ויזת שיבה לאוסטריה. לאחר ששמעתי

את סיפורה של אמא ממי שאינם בני ברית, הוא היה היהודי הראשון שמסר לי עדות נרגשת מימי הולדתי:

"אני הוא שנשאך על טס הכסף ב'פדיון הבן' שלך, שנערך כמובן שלושים יום אחרי הולדתך! הרי בשמחות 'פדיון הבן' כתיקונן האם היא המביאה את התינוק, אך אצלך האם הייתה בגן עדן---

"זכור לי המעמד הנרגש, שהרבה דמעות נתערבבו בו בכוס השמחה. אביך פתח ואמר את הנוסח: 'אשתי הישראלית ילדה לי בן זה הבכור', ודמעות של כאב חנקו את גרונם של המשתתפים, על האם היקרה, שנקטפה בשיא פריחת ימיה"---

שידוך למען התינוק

מאוחר יותר שמעתי מהדוד מאקס, שניצל מהתופת בנסי נסים, במחבוא אצל כפרי גוי, וגם אשתו הדודה בלימא ובתם בעלא ניצלו, כל אחת בנפרד במחבוא אצל גויים – כי לאחר פטירת אמי דיברו נכבדות באבא על אודות אחותו של הדוד מאקס, שהייתה בת דודה שנייה של המנוחה. רצו עד מאוד שיתחתן, למעני, התינוק הרך היתום שבעריסה, שיזכה לחמלת אם. אמנם מאקס היה מבוגר מאחותו, ונהוג היה לקיים את דברי לבן המוזכרים בתורה: "לא יעשה כן במקומנו, לתת הצעירה לפני הבכירה" גם לגבי הבנים, אך הוא ויתר בחפץ לב ושמח שיש לו אפשרות לקיים: "אשר בך ירוחם יתום". ל"דילוג" הסכים גם האח הצעיר השני, שהיה מבוגר מאמא, הדוד בענא. לימים, בהיותי בן ארבע, השתתפתי בחתונתו של הדוד מאקס, שנערכה בבארשאק, מלון יהודי בשיף-גאסע שהיה בו גם אולם שמחות, ומאוחר יותר, בגיל שמונה, השתתפתי בחתונת בענא בהולנד.

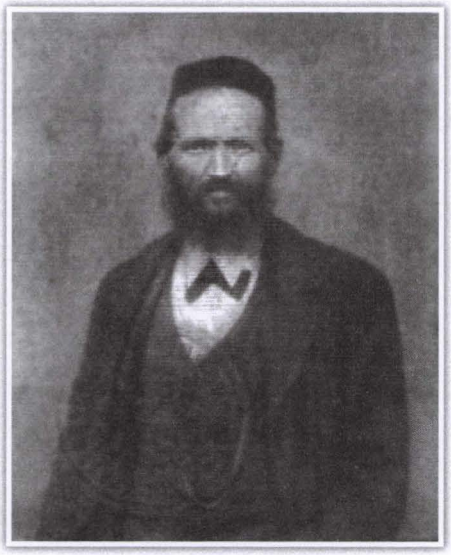
סיפורו של הדוד מאקס הזכיר לי משהו רחוק-רחוק. בערפילי נבכי הזיכרון זכרתי כי כאשר הייתי פעוט רך כבן שנתיים וחצי, בכיתי בלי הרף וביקשתי את אמא. אמרו לי שהיא עדיין בבית החולים, וכאשר תבריא תשוב בעזרת ה' הביתה. מסתבר שבני המשפחה ראו בכאב עד כמה הילד הוא 'תינוק הצריך לאמו', ולחצו על אבא להחיש את גמר השידוך.

דמעות על קברה

ביקשתי ללכת אל קברה של אמא, לבכות עליו ולהדליק נר, להתפלל לעילוי נשמתה ולבקש ממנה סליחה ומחילה על שנעדרתי עד היום הזה, שלא בידיעתי, שלא באשמתי--- רציתי לומר לה: אמא היקרה, מרת דבורה בת ר' דוב בעריש, לבית וואלטער, יודעת את כי בני המשפחה שהעלימו ממני את הסוד הגדול, עשו זאת כדי שאוכל לגדול בלי מועקות, ואת, אמא יקרה, בוודאי הסכמת עמם בשתיקה מהעולם העליון---

כמה כאב ומסירות למען הילד הרך היו בצעד הזה! כמה רגישות והפקרת כל נגיעה עצמית היו למשפחת בית אמי, שניתקו עצמם מן הילד, הבן היחיד, הזיכרון שנשאר מהבת היקרה, ובלבד שהוא יגדל בלי משקעים ומועקות!

לימים העידה לפניי בת דודה יחידה שנשארה מענף המשפחה של וואלטער, כי אמה סיפרה באוזניה בהתרגשות על סבתי הצדקנית, אם אמי, מרת טשארנא נעכא, שהייתה הולכת בכל יום אל הפארק, לראות אותי משחק, בלי לגשת אלי---

סבא רבי בעריש
רבי דב בער וואלטר, בן העיר סטרי,
רפרדוקציה מתוך דרכונו הפולני

הלב יכול להתפלץ לנוכח הרגשות הרחימאיים של אם שכולה וסבתא לנכד חביב, שרוצה כל כך לרוץ אליו ולשאתו על כפיה, אך חונקת את אהבת האם בלב פנימה, כדי שלא יבולע לינוקא---

הלכתי אצל ה'קולטוס געמיינדע', לעיין ברשומות בית העלמין, כדי לדעת את מקום מנוחתה. למרבה הפלצות התברר כי הרשימות הושמדו. לא רק בחיים פגעו הרשעים כי אם גם במתים. בעשרה בנובמבר הידוע לשמצה הם הרסו עד היסוד את ה'צערעמאניען האללע', אולם ההספדים, שבו שכנו, בדיוק כמו היום, משרדי ה'חברה קדישא'. בהגיעי שמה עדיין ראיתי תל גבוה מאוד, תל עולם, ערמות של הריסות...

ביטמאן, אביו של דוקטור רובין, שהוכר עשרות שנים כ'רופא הבית' היהודי של וינה, עד פטירתו לפני כמה שנים, ניסה לעזרני. הוא דיבר עם הגברת ברלינר מה'קולטוס געמיינדע', והיא פתחה במבצע מקיף לשחזור הרשימות. היא גייסה קבוצות של עשרה-עשרים אנשים, לעבור בגושי הקברים, חלקה אחר חלקה, ולרשום את מקום מנוחתו של כל אחד משוכני העפר. המלאכה ארכה שנים אחדות.

אולם ההספדים
ידי הצוררים פגעו בו כבר קודם, בליל הבדולח. אחרי כן נהרס כליל

דמעות של יתום

בשנת תש"י התבשרתי כי נמצא קברה של אמא. יצאתי אל בית העלמין עם הרב זעגלבוים, שהיה לי כמו אב גם לעת ההתרגשות המיוחדת הזאת.

אפוף התרגשות עצומה שהלב כמעט אינו יכול להכילה, עמדתי מול קברה של אמא. נחל של דמעות רותחות נצרף אל כבשן אש של סערת רוחות והתרגשות. הרגשתי כי אמא שומעת אותי, במרחק עשרים ושלוש שנים, שבהן נחרב העולם עד היסוד בו. חשתי כי אם אמנם יש דמעות גם בשמים, אמא בוכה לצדי, ויושב בשמים סופר את דמעותינו ומכניסן למשמרת, בנאד הדמעות היהודי האין-סופי---

אצל קברי אבות

לאחר כיובל שנים, בסייעתא דשמיא גדולה ובעקבות חיפושים נמרצים בלא הרף בארכיונים, מצא בני, ר' שמואל שלמה, את קברי הורי אמא, הלוא המה

עדה המצבה
קברה של אמא. המצבה החסרה שהציב אבא על הקבר מבטאת בלא מילים את הכאב הנורא על פטירתה של אמא במיטב שנותיה

סבא ר' דוב בער בן ר' אברהם וואלטער, ואשתו מרת טשארנא נעכא (Nessie) וואלטער.

למרבה האירוניה התברר כי הסבתא טמונה במרחק שתי שורות בלבד ממקום קבורת בתה. כך שבמשך כל השנים ההן עברתי ליד קברה בלי לשים לב.

תש"ו-תש"ז, 1946-1947

מפגש משפחתי

כשנתיים אחרי השחרור, לאחר שהעניינים החלו להתייצב, קיבלתי דרכון של מדינת אוסטריה, אבל טרם ניתן אז לנסוע אל מחוץ למדינה, אלא באמצעות רישיונות מיוחדים שהשגתם הייתה בלתי אפשרית כמעט. ברגע שהורמו שערי הגבולות עשיתי דרכי אל הדוד מאקס, שהיה אז בבריסל. קודם לכן החזקנו בקשר נרגש של מכתבים.

מאושר עד מאוד הייתי לפגוש את הדוד, שאתו עשינו כברת דרך בחיים שלפני המלחמה ובניסיונות ההימלטות מציפורני הנאצים. הוא סיפר כמה היה מאושר כאשר מצא את שמי ברשימות החיים של הצלה"א, שריד בודד, שריד בודד מהגפן הנפלאה של בית אחותו וגיסו הקדושים.

בבריסל פגשתי את ר' משה קעי מוויסבאדן, שהיה קרוב משפחתנו מצד בערגלאס, אשר ניצל בנסים גדולים עם ארבע בנותיו, במחבוא אצל גוי. אשתו, חאט'שע הי"ד, הייתה אשת חיל מיוחדת, חכמה ונמרצת. היא יצאה מן המחבוא להשיג אוכל, והצוררים לכדו אותה ושיגרוה לאושוויץ. בעלה ר' משה נסע אחרי המלחמה לאמריקה, ושם קיבל משרה מכובדת של ניהול בית כנסת גדול.

עוד יהודי ממקורבי בית אבא פגשתי שם, ר' מרדכי ליטמן, שניצל בחסדי שמים עם אשתו וילדתם הקטנה, ולימים היגרו לקנדה. הוא קיבל מהדוד מאקס את כתובתי, כתב אלי והזהירני באשר לעתיד:

"חובה עליך, ידידי הצעיר, להיזהר לקחת שידוך טוב ממשפחה חסידית! להקים בית שימשיך את השלשלת של אביך ואבותיו! עליך לדעת מהיכן צמחת! הרי אבא היה יהודי חסידי וירא שמים מרבים!"

פרק פג

חבל של ארבעה קצוות

חורף 45'

לאחר המלחמה חולקה מדינת אוסטריה בין ארבע המעצמות: ממזרח עד הנהר ענז שלטו הרוסים; צפון-מערב המדינה, כולל המדינות-מחוזות זאלצבורג ואוסטריה עילית, היה נתון לשליטת האמריקנים; במערב,

פרוסות-פרוסות

חלוקתה של אוסטריה ובירתה וינה לאזורי שליטה של ארבע המעצמות: רוסיה, ארה"ב, אנגליה וצרפת

מכניעי השטן
מנהיגי שלוש המעצמות שהכריעו את הנאצים. מימין: סטאלין, רוזוולט וצ'רצ'יל

צהלת מנצחים
מרשל מונטגומרי, גנרל אייזנהואהר, מרשל צוקוב וגנרל טסיגני מביעים אושר על הכנעת הפתן הנאצי וסיום המלחמה

אמריקנים, עצרו!
שלט באוסטריה המזהיר אמריקנים לאחר המלחמה, כי מכאן ואילך הם נכנסים לתחום סובייטי

כולל המדינות-מחוזות טירול ופוראַרלבערג, החזיקו הצרפתים; ואילו על הדרום, כולל המדינות-מחוזות קרינתיה ושטיריה, שררו האנגלים.

בתוך השטח הרוסי הצטנפה לה העיר וינה.

מאז ומעולם נחשבה וינה ללב הפועם של אירופה. לב תרבותי, כלכלי ומדיני. לכן היה ברור שבעלות הברית שכבשו את אירופה, לא יניחו לווינה להישאר רק בידי הרוסים.

הגייסות של רוסיה הם שכבשו את וינה, אך קציני הצבא האדום התהלכו בעיר שיכורי ניצחון, ולא מיהרו לפעול כדי להשיבה למסלול החיים. גוויות של הרוגי המלחמה עדיין היו מוטלות ברחוב, והרוסים נהגו כאילו הדבר אינו נוגע לאיש.

בתחילת שנת תש"ו (שלהי 45') החלו סוחרים יהודים להגיע מבודפשט, כי שמעו שהצבא הרוסי שוכן בווינה ויש פוטנציאל מסחרי לספק לו ציוד ומזון. "נרוויח קצת כסף, כדי שנוכל להמשיך לארץ ישראל. בהונגריה אין תוחלת להישאר, גם לא בארצות אחרות באירופה" – טענו.

העיר וינה, על עשרים ואחד הרבעים שלה, חולקה בין ארבע המדינות הכובשות, רוסיה, אמריקה, אנגליה וצרפת, לארבעה אזורי שליטה, חמישה רבעים לכל אזור. הרובע הראשון, החשוב מכולם, שבו מרכזי המסחר והשלטון הלאומיים של אוסטריה, לא חולק אלא נשלט במשותף בידי ארבע המעצמות. הייתה אפוא וינה לאי הנשלט בידי ארבעה לאומים ומוקף בשלטון קומוניסטי. השלטון ברובע הראשון היה ברוטציה: כל מדינה – חודש אחד. ברובע פֶּטרל ג'יפ אמריקני, נהוג בידי חייל אמריקני, שכן רק הם ידעו לנהוג בג'יפ זה. לצדו ישבו ברוטציה חייל צרפתי, חייל אנגלי או חייל רוסי. תושבי הרובע יכלו להבחין בארבעה סוגי לובשי מדים על הג'יפ. ה"פריץ" של אותו החודש היה מתכבד לשבת במושב שליד הנהג, ובחודש השלטון האמריקני, הנהג עצמו היה ה"פריץ" השולט.

תעודות הזהות בעיר וינה הונפקו בעירייה על ידי 'האיגוד של הקומנדו אלירט' Allierte, וכל נייר היה כתוב בארבע שפות: גרמנית, אנגלית, רוסית וצרפתית.

אש בין הבתים
קרבות רחוב בווינה, לקראת תום מלחמת העולם השנייה

האדומים מסתערים
חיילי הצבא האדום יורקים אש תופת במאמץ אחרון להכריע את הנאצים בווינה

בשריון ברזל
הטנקים הסובייטיים שוטפים את רחובות וינה בעצמות פלדה שנועדו למגר את שלטון הנאצים

עם הפסקת האש
החיילים הסובייטים צועדים באושר, על השגת המטרה

צעדת ניצחון לאומית
הצבא האדום במצעד ראווה ברחובה הראשי של וינה הבירה, להפגנת ניצחונו ושליטתו

ארבעה קדקודים
הפטרול המשותף לארבע האומות

יודעים רק לספור...

בעת מעבר בנקודות ביקורת ידעו החיילים האמריקנים והאנגלים לקרוא בתעודה. החיילים הרוסים לעומתם, היו בחלקם אנאלפביתיים ולא ידעו לבדוק את החותמות עצמן ואת הנאמר בהן, אבל ידוע ידעו כי בכל תעודה מוטבעות אחת-עשרה חותמות, כמה חותמות מכל אחת מארבע המדינות המושלות במשותף. ספרו אפוא את החותמות אחת לאחת, לוודא כי כולן נמצאות... על הדף הראשון שלוש חותמות, בעמוד הבא עוד אחת, בצד הקיפול חותמת נוספת, וכן הלאה... אזי אישרו את המעבר...

כאשר הגיעו האמריקנים לווינה פתחו בה DP Camps - 'דיספלייס פרסון קעמפס', מחנות עקורים. מחנה עצום ממדים בעבור יהודים פליטים הקימו האמריקנים ב'רוטשילד שפיטאל', בית החולים 'רוטשילד', שהיה מתחם ענק המשתרע על פני ארבעה רחובות.

בית החולים נחשב לטריטוריה אמריקנית, ואסור היה למשטרה האוסטרית להיכנס למתחמו. יהודים מבריחים היטיבו לנצל זאת, וכאשר ניסתה המשטרה לערוך 'ראציע', פשיטת פתע משטרתית, מיהרו לרוץ אל תוך מתחם בית החולים, להימלט מידם הארוכה של אנשי החוק.

על ניהול בית החולים הפקידו השלטונות יהודי ששמו בן ציון (Bronislav) טייכהולץ, מיוצאי זלושיץ שבפולין. הלה היה ציוני, אנטי דתי מובהק. כאשר ביקשנו להסדיר מטבח כשר בבית החולים, הוא התייצב כנגדנו והפריע, ואף גייס לעזרתו את אוהדי הפלמ"ח, כדי להפגין שרירים וכוח.

הודעתי לו כי אל פינו לא ייכנסו מאכלים שאינם כשרים למהדרין! פליטי הכבשנים אנו, בני הקדושים שעלו ונתעלו על קדושת השם. הכי אותנו מעזים להלעיט במאכלי פיגולים?! לא נחשה ולא נשקוט, עד כי יוסר הביזיון!

הבהרתי כי לא רק שלא אוכל את המאכלים המשוקצים שהוא מבקש לפגל בהם את נפשותינו, אלא אמנע כל אוכל מפי! "הנני מכריז בזה על שביתת רעב!" קראתי, "למען ידעו היהודים בווינה, וישמע העולם היהודי, כי אחרי חורבן נורא כל כך, מעזים לאלץ יהודים לאכול נבילות וטריפות!"

למרות כל הלחצים התעקש טייכהולץ שלא להרשות בשום פנים את הכשרת בית החולים. הוא הציע שנפתח מסעדה כשרה בעיר, ונאכיל שם את החפצים לאכול רק כשר.

עוין הדת דחק אותנו לפינה, ולא נותרה לנו ברירה אלא לגייס את דעת הקהל. הזמנו את נציגי העיתונות העולמית שהיו פזורים בווינה, והצגנו את המצב האומלל, שבו יהודי אטום לב מבקש לאלץ את שרידי השואה, שרבים מהם רעבו כדי שלא לאכול מאכלים לא כשרים, להתגעל בפיגולים דווקא בהיותם בני חורין! גם את הצ'פלין האמריקני, הרב שכטר, הכנסנו לעניין.

הלחץ הציבורי הכריח את טייכהולץ לאפשר לנו לפתוח מטבח כשר בבית החולים. מלאכת הקודש הייתה כרוכה בעבודת הכנה מדוקדקת. רבי משה שיינפלד, דיין מבית הדין בבודפסט, הוא שנתן את הוראות הכשרת המטבח ופיקח שהכול ייעשה כדת וכדין.

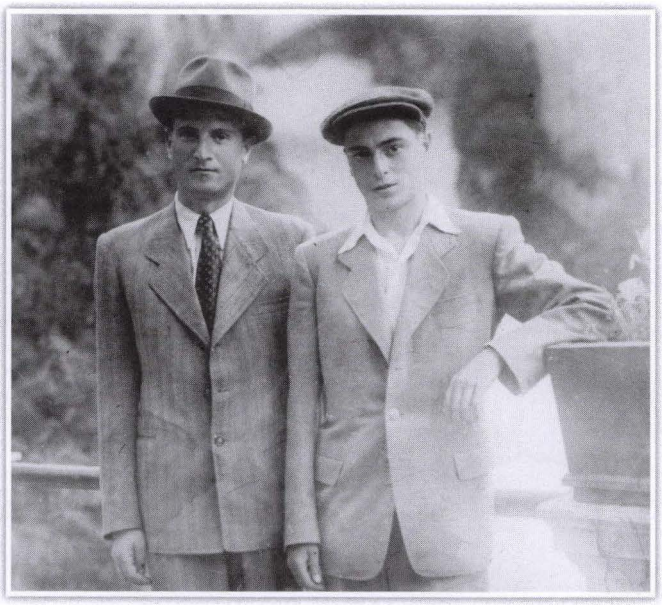
מלפפון חמוץ מאוד

מפעל השימורים הווינאי של 'Markhof Mautner' מאוטנר מארקהוף ייצר מלפפונים חמוצים משובחים, אך אנו לא יכולנו ליהנות מהם, שכן כדי להשביח את התוצרת היו מכסים את חביות המלפפונים שבתחמיץ, בעור עבה של 'דבר אחר'. העור נתן טעם במלפפונים ואסר אותם.

כדי ליהנות בכל זאת מתוצרת המפעל, נסענו אליו, נטלנו שלוש-ארבע חביות חדשות, שלא ייצרו בהן מעולם, ובהן כבשו בעבורנו את המלפפונים, כשרים למהדרין, בפיקוחנו. עמי יחדיו עמדו על משמר הייצור שני השוחטים שלנו, מחסידי ליובאויטש. אמצעי תחבורה ותובלה מסודרים טרם היו אז בעיר, על כן שכרנו משאית ישנה, ועליה העמסנו את החביות. לביש מזלנו התפוצץ גלגל המשאית בהגיענו לרחוב הראשי. זה היה בדיוק לפני הכניסה הראשית של מפקדת המלחמה האנגלית ב-Rennweg ('רענוועג'), מתחם ענק. המשאית חסמה את הכביש, ואני והנהג ביקשנו מכמה עוברי אורח שיסייעונו לדחוף אותה אל חצר המבצר, שבה יוכלו לטפל בתקר.

בימים ההם לא הכרנו את המושג 'גלגל חלופי'. הגביהו אפוא את המשאית באמצעות ג'ק, מגבה, הסירו את הגלגל, הדביקו את הנקב והחזירו את הגלגל למקומו.

בעוד הנהג עמל על תיקון התקר ניגש אלי אחד החיילים האנגלים והציע לי להיכנס בינתיים לאחד החדרים.

תערוך לפני שולחן
המחבר עם חברו ר' פסח אנגלנדר, בתקופה שכיתתו רגליהם
בין מחנות העקורים, לחלק לניצולי המחנות אוכל כשר

אחרי שלוש עד חמש דקות הגיע קצין שמקל קטן מתחת בית שחיו, התיישב לידי ושאל:

"להיכן אתה מוביל את המלפפונים האלה? האם אתה סוחר בהם?"

הסברתי כי אנו יהודים שומרי מצוות, הזקוקים למזון בהשגחת כשרות מיוחדת. לכן לקחנו את המלפפונים החמוצים היישר מהמפעל.

"ולהיכן אתם מובילים אותם?" חקר הקצין.

"לבית החולים רוטשילד".

"הממ..." נהם הקצין, "שמעתי שיש שם פליטים רבים. אנשים שעברו סבל רב... בוודאי נעזור לכם... האם אתה נמצא שם תמיד? האם אתה נמנה עם העובדים הקבועים במקום, מנהל המטבח?..."

הבחנתי שהוא חותר לחקור לעומק, ממשיך וממטיר שאלות, כמו: "להיכן פונים ונוסעים כל האנשים מרוטשילד?" שאלה שהוא ידע היטב את התשובה

זינוק אל החירות
חלון מפקדת המלחמה אנגלית (מסומן) שממנו זינקתי לחופשי

עליה: רובם מועידים פניהם לפלשתינה, על אפם ועל חמתם השוצפת של האנגלים.

בשרי נעשה חידודין-חידודין. היה לי הרבה ממה לחשוש בחקירה נוקבת זו. יראתי פן הוא חותר אל נושא חשאי בקשר ליהודי פלשתינה, שבו אני עוסק, כפי שיסופר בהמשך.

הקצין הפסיק לרגע את שטף השאלות ואמר כי הוא הולך להביט רגע במתקני המשאית, שאולי כבר סיימו.

בצאתו את החדר שמעתי את המפתח מסתובב בחור המנעול... משמע שהוא נעל אותי כעציר בחדר! הבנתי כי העניינים מסתבכים וכי לא מן הנמנע שהיה להם עלי מידע קודם. ייתכן גם שתמונתי מתנוססת באלבומיהם! הרי השירות החשאי הבריטי נתפרסם כמי שעובד בחריצות רבה ומיומן עד מאוד...

ידעתי שאנו בקומת קרקע והבנתי שהחלון אינו גבוה. פתחתי והצצתי: רק חצי קומה. זינקתי מבעד לו, בקיימי בנפשי את "זמן פליטתנו"...

על המלפפונים החמוצים ויתרתי כמובן... חירותי שווה יותר!

מאז, בכל פעם שעברתי שם, הודיתי לבורא עולם שעשה לי נס גם במקום הזה, מילט אותי מידי מבקשי נפשי ומכל צרה הצילני.

פרק פד

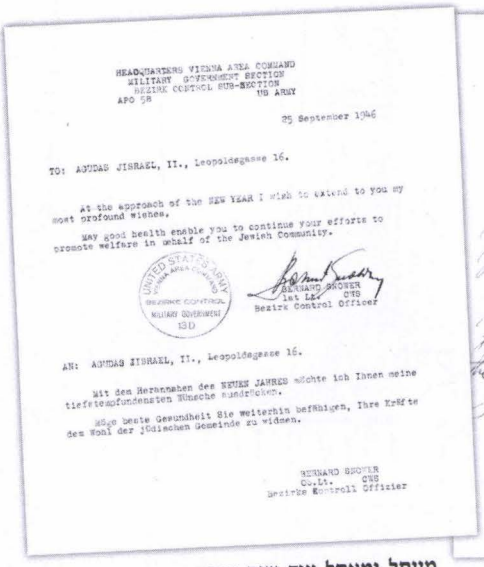
אמריקה או רוסיה?

השרידים הבודדים, ענפים תלושים ומרוטים מאילן רב פארות, ששבו אל וינה, רצו מאוד לחדש את החיים היהודיים: לפתוח את בתי הכנסת, לשקם את ה'תלמוד תורה'. ואולם בנייני מוסדות אלה הוחרמו "כחוק", החוק הנאצי כמובן, בידי השלטונות הנאציים. הפקידים האוסטרים בווינה העדיפו להתעלם מהעובדה שהמלחמה נגמרה, וטענו כי מה שהוחרם "כחוק", ייתכן שיוחזר רק אם הפרלמנט האוסטרי יחוקק חוק שיורה זאת...

השרידים החבולים חרקו שיניים, אך האוסטרים אטמו אוזניהם וסירבו לשמוע טענות של צדק והיגיון.

לא נותרה ברירה אלא להזמין לחץ מאת שלטונות הכיבוש. בארצות הברית היה ר' יוליוס שטיינפלד, מזכיר 'אגודת ישראל' בווינה לפני המלחמה, שברגע האחרון מילט נפשו לאמריקה. גם מורנו רבי יעקב רוזנהיים, מלפנים מנהיג 'אגודת ישראל' בגרמניה, היה בארצות הברית. לבקשתנו הם כתבו אל הממשל הצבאי האמריקני מכתב שבו דרישה להחזיר את המוסדות היהודיים לקהילה.

על פי בקשתם נקבעה לנו פגישה עם קאפטן (סרן) אלבערט לואי (Albert Lowy), שהיה קצין בעל מעמד בכיר ביותר, ועם ברנרט שנאואר Snower (שנייער), אזרח

HEADQUARTERS VIENNA AREA COMMAND
MILITARY GOVERNMENT SECTION
BEZIRK CONTROL SUB-SECTION
APO 58 US ARMY

25 September 1946

TO: AGUDAS JISRAEL, II., Leopoldsgasse 16.

At the approach of the NEW YEAR I wish to extend to you my most profound wishes.

May good health enable you to continue your efforts to promote welfare in behalf of the Jewish Community.

BERNARD BROWER
1st Lt.
Bezirk Control Officer

AN: AGUDAS JISRAEL, II., Leopoldsgasse 16.

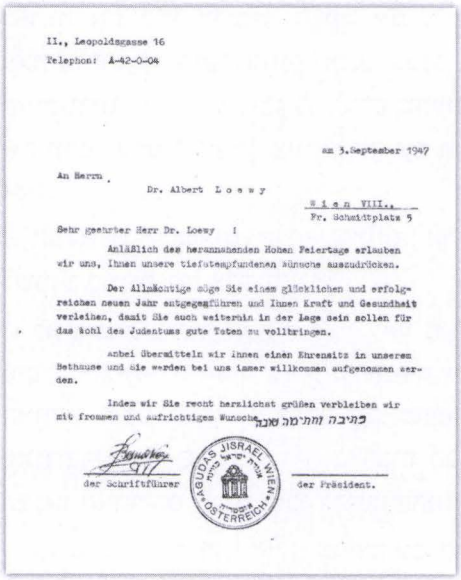
Mit den Herannahen des NEUEN JAHRES möchte ich Ihnen meine tiefstempfundensten Wünsche übermitteln.

Möge beste Gesundheit Sie weiterhin befähigen, Ihre Kräfte dem Wohl der jüdischen Gemeinde zu widmen.

BERNARD BROWER
Co.Lt.
Bezirks Kontroll Offizier

מייחל ומאחל עוד שנה טובה

ברנרט שנאואר מברך את 'אגודת ישראל' בשנה טובה בפרוס הימים הנוראים תש"ז

HEADQUARTERS VIENNA AREA COMMAND
G-5 SECTION
BEZIRK CONTROL SUB-SECTION
APO 58 US ARMY

Vienna 30 Nov 1946

Gentlemen,

I should like to express my sincerest thanks for the honor you have bestowed upon me.

It has always been my endeavor, and I shall continue to make every effort to relieve the suffering and burden of your Jewish Community.

Respectfully Yours

תודה על התודה

איגרת נרגשת בכתב ידו של ברנרט שנאואר, המביעה את רחשי לבו על תואר 'חבר כבוד' של 'אגודת ישראל' שהוענק לו בהוקרה על יריעת פעליו

II., Leopoldsgasse 16
Telephon: A-42-0-04

am 3.September 1947

An Herrn
Dr. Albert L o e w y
W i e n VIII.,
Fr. Schmidtplatz 5

Sehr geehrter Herr Dr. Loewy !

Anläßlich des herannahenden Hohen Feiertage erlauben wir uns, Ihnen unsere tiefstempfundenen Wünsche auszudrücken.

Der Allmächtige möge Sie einem glücklichen und erfolgreichen neuen Jahr entgegenführen und Ihnen Kraft und Gesundheit verleihen, damit Sie auch weiterhin in der Lage sein sollen für das Wohl des Judentums gute Taten zu vollbringen.

Anbei übermitteln wir Ihnen einen Ehrensitz in unserem Bethause und Sie werden bei uns immer willkommen aufgenommen werden.

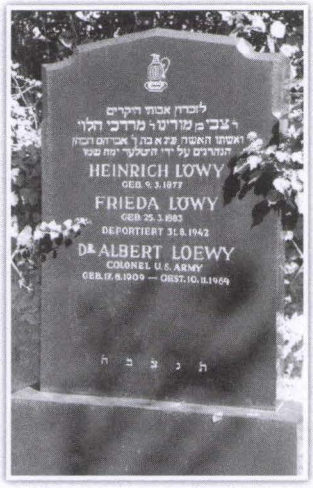
Indem wir Sie recht herzlichst grüßen verbleiben wir mit frommen und aufrichtigen Wunschen כתיבה וחתימה טובה

der Schriftführer der Präsident.

AGUDAS JISRAEL WIEN
ÖSTERREICH

מקום של כבוד בבית הכנסת

איגרת מאת המחבר אל אלבערט לואי, בערב ראש השנה תש"ח, רצופה איחולים ובה גם הודעה כי הקהילה מעניקה לו מקום של כבוד בבית הכנסת בימים הנוראים

לזכר עולם

מצבת קבורתו של אלבערט לואי, בבית העלמין בקלאסטרניבורג שליד וינה

יהירות ואוטם לב

הגנרל קלארק (שני משמאל) צועד בגאווה ברחובות וינה עם עמיתיו - הבריטי, הרוסי והצרפתי

בעל מעמד בכיר בממשל הצבאי של הצבא האמריקני בווינה. הם עזרוני להגיע אל הגנרל האמריקני מארק ויין קלארק, Marc W. Clark, מושלה הצבאי של אוסטריה.

האיש הקשוח, שפיקד על מערכות צבאיות סוערות במלחמת העולם השנייה, קיבל את המשלחת מטעם 'אגודת ישראל' העולמית ושמע את בקשתנו, להשיב את הנכסים היהודיים, ה'שיף שוהל', בית המדרש וה'תלמוד תורה', ובניינים נוספים שהוחרמו מן הקהילה.

כפתן חרש יאטם אזנו. הגנרל פטר אותנו באמירה לקונית, כי אין הוא מעוניין להתערב בניהול הממשל האוסטרי.

סברנו לנסות לערב את הצ'פלין, הרב הצבאי, אוסקר ליפשיץ, אך נרמז לנו כי הדבר יהיה חסר תועלת. אין עם מי לדבר. הגנרל הוא שונא ישראל ובעל לב קהה.

בשר ודגים וכל מטעמים

הרב שבחבורת הפיקוד האמריקנית, ליפשיץ, הוא היחיד שדאג לנו, בתחומים שהיו בשליטתו, כמובן. הוא ישב בווינה במשך שלוש-ארבע שנים, עד פרוץ מלחמת קוריאה.

הוא הקים בית כנסת צבאי שבו ספר תורה, ב'באצירק' הראשון, ונערכו בו תפילות כסדרן. מהתוצרת הצבאית הוא שיגר מזון ל'סעודה שלישית' של שבת קודש ונרות להדלקה לכבוד שבת אל בית הכנסת שלנו, שפעל באופן זמני במאלץ-גאסע, וכן למשרד 'אגודת ישראל', ששכן בליאפולדס-גאסע 16, ואף בו נערכו תפילות. בפרוש הפסח הוא דאג לנו למצות של חברת 'מנישביץ' האמריקנית, ליין ולקופסאות שימורים, עם שאר מוצרי החג, כולל בשר ודגים וכל מטעמים.

פונים אל הרוסים

הבנו כי הסיכוי היחיד שנותר להשבת המוסדות היהודיים, נמצא אצל הרוסים. חיפשתי דרכים להגיע אל הגנרל הרוסי, לבדנקו, שדמותו הפילה חִתתה על כל העיר וינה. לבדנקו הוא שעמד בראש הצבא הרוסי שנכנס לווינה עם מרשל קוניאוו ומרשל מלינובסקי, כובשי וינה. עם סיום המלחמה הוא מונה למושל הצבאי בווינה מטעם הרוסים. מטהו שכן בבניין Bellaria בלאריא, שבעבר היה ארמונו הפרטי של מיליונר יהודי ושמו אפשטיין.

איך מגיעים אל הגנרל? בעזרת ה' נרקם תהליך ממושך אך מבורך. טרם צאתי את בוכנוואלד קיבלתי מדוקטור שלזינגר, מ'הקבוצה האוסטרית', שלוש כתובות

חיתתו על הכול
הגנרל לבדנקו, המושל הצבאי של וינה

מבט של כובש
המרשל רודיון יקובלביץ' מלינובסקי עטור המדליות, מכובשי וינה

המרשל המעוטר רב-העצמה
המרשל איוואן סטפנוביץ' קוניאוו

משטר של אגרוף
לבדנקו מנהיג ביד ברזל את השלטון הצבאי בווינה

כבוד מעצים שלטון
המרשל מלינובסקי סוקר משמר כבוד ברחובות וינה

המנצח קוצר תשואות
המונים מריעים למרשל סטפנוביץ' קוניאוו העובר במסע ניצחון

שיוכלו להיות לי לעזר בווינה, עיר הולדתי: של דוקטור מאקס אומשווייף (בכיר במשטרת הבולשת) ואחיו הרמן (שהיה ראש משטרת מדינת אוסטריה), קומוניסטים מושבעים, שדם "אדום" זורם בעורקיהם, ולכן היו מראשוני המגורשים מווינה לבוכנוואלד; של יורקוביץ, לא-יהודי מתושבי וינה;[1] ושל האחים מוריץ והרמן איינצינגר, יהודים חרדים מיוצאי גליציה, מחמשת היהודים היחידים שנותרו בחיים עם אפרים זיידן, מכל אלף מגורשי הטרנספורט הנורא מהאצטדיון בווינה לבוכנוואלד, שבו נשלח סבא, ר' ישראל קערן הי"ד, כבר ב-38'.

את מוריץ איינצינגר הכרתי מימי השחרור בבוכנוואלד. מיד אחרי השחרור הוא ארגן מניין לתפילה למשך שבועיים-שלושה, בעזרת הצ'פלין האמריקני הרב הרשל שכטר, וגם אחיו הרמן סייע בעדו. אחר כך נסענו יחד אל העיר זלצבורג. שם שהיתי כחודש ימים, וגם שם ארגן מוריץ את מניין התפילה הראשון אחרי השחרור. המניין בזלצבורג התקיים באולמי ה'פלזנרייטשולע',

ה'פלזנרייטשולע'
כאן התקיים מניין התפילה הראשון אחרי השחרור

1) איש ביטחון מובהק, שמאוחר יותר, בשנות השישים והשבעים, היה הקצין הראשי של משטרת ה'באצירק' השני בווינה.

תיאטרון סוסים חצוב בסלע, ששימש בימי המלחמה בית חולים תת-קרקעי. גם מרקו פיינגאלד, הפרזידנט הידוע של הקולטוס געמיינדע בזלצבורג, עזר בארגון המניין. הרמן, אחיו של מוריץ, הפנה פעמיו ללינץ ושם ארגן את המניין הראשון.

יצרתי קשר הדוק עם קאצלר, ה'בירגמייסטער', ראש העיר הממונה מטעם הרוסים, של ה'באצירק' השני של וינה. לאיש, יהודי מניצולי המחנות, קומוניסט מושבע, היה מעמד בכיר בעיר החוזרת אט-אט לחיים רגילים, והוא גם הוצב כממונה על ועדי פליטי המחנות. קאצלר הבטיח לעזור לי ככל שיהיה בידו. אכן, נעזרתי בו והרחבתי את מעגל היהודים הנעזרים: בקביעות הוספתי לו שמות של יהודים פליטים שהגיעו לווינה מן המחנות.

הייתה לנו שפה משותפת גם בעניין חיסול החשבונות עם נאצים רוצחים. הוא שש לטפל בהם, כראוי למה שעוללו, ואני הבאתי אליו כל העת שמות של פושעים נאצים שיש לעצור ולהביא לחקירה.

מכל הרוצחים, היה חשוב לי להינקם באלקס, הרוצח הצעיר המתועב, שגילה "חביבות" כלפינו במחנה הנופש, אך נעץ טפריו במיטיביו היהודים בליל הבדולח בקרומבוים-גאסע, ואחרי כן באושוויץ רצח באכזריות יהודי ש"התחכם" עמו בעת שנצטווה למסור את הנעליים והבגדים שיש בהם גומי.

ראיתיו מתהלך שאנן בווינה ומיהרתי לדווח עליו לקאצלר. גוללתי את מסכת פשעיו המזוויעים של הרוצח המתועב, וקאצלר ערך אחריו מצוד, לכד אותו והוא נעצר לחקירה. מאז נעלמו עקבותיו.

"לעשות נקמה בגויים, תוכחות בלאומים!" (תהילים קמט ז). "א-ל נקמות ה'", אך גדולה היא הנקמה שאת המיצוי המושלם שלה יכול רק בורא עולם לעשות! ואף על פי כן, אני הנער אשר ראיתי את אלקס הצבוע בחנפנותו במחנה הנופש, משתעשע בחביבות מעושה עם ילדי ישראל; את אלקס המתעלל בליל הבדולח במעסיקיו ומיטיביו היהודים; ואת אלקס הרוצח בחייתיות יהודי אומלל באושוויץ - ראיתי חובה לסגור עליו את המעגל ולרחוץ פעמיי בדם הרשע.

פרק פה

מצות לפסח מהצ'פלין האמריקני לפולקובניק הרוסי

לעולם לא תדע סודם של יהודים! לקאצלר, ה'בירגמייסטער' של הבאצירק השני, היה עמית וחבר נאמן, פולקובניק (אלוף משנה) יהודי ששמו מייזלס, מפקד המפקדה בבאצירק השני.

בעת אחת השיחות עמי נעל הפולקובניק את הדלת והגיף את התריסים, באמרו כי דבר סוד לו אלי. אף שהיינו לבדנו, השמיע דבריו בלחישה כמעט, מרוב פחד:

"חג הפסח מתקרב. אם אמנם כל השנה איני יכול לשמור על חוקי הכשרות, לפסח אני מוכרח להשיג מצות ומוצרים כשרים לפסח כדת וכדין, כפי שראיתי אצל אבא ואמא שלי... שמעתי שקיבלתם מהצבא האמריקני שימורים כשרים לפסח, ובקשתי היא שתדאג לי לכל מה שצריך לפסח, שיהיה כשר כדת וכדין!"

אכן, בעזרתו האדיבה של הצ'פלין האמריקני, כיבדנו את מייזלס בערכה מלאה של צורכי חג הפסח: מצות ויין, בשר ודגים וכל שאר השימורים מאמריקה, ל'ליל שימורים'...

הפולקובניק ערב לשלומו

באחד הימים הזמנו את הצ'פלין לבית הכנסת שלנו. הוא חשש לבוא, שכן היה במדי צבא ארצות הברית, ומקום התפילה שלנו היה באזור הרוסי. אמרתי למייזלס כי הצ'פלין שעושה לנו טובות גדולות וגם לו עצמו דאג לצורכי החג, מוזמן לבקרנו, אך הוא ירא לנפשו, פן יבולע לו מידי החיילים הסובייטיים.

מייזלס, נעלב כמעט, עמד והצהיר:

"אני ערב לשלומו! אם מישהו יפגע בו, לא יהיה זה כמובן מאנשי הצבא האדום שבפיקודי, אלא רק מהמפלגה הקומוניסטית או מהעם, אך גם את זאת לא ארשה שיקרה... אמרו לי ואטפל!"

הצ'פלין אכן ביקר והוצג בכבוד רב בפני קהל המתפללים, כמי שמרבה לסייע לבית הכנסת.

בעזרת הפולקובניק היהודי מייזלס נקבעה לי פגישה במשרדו של הגנרל לבדנקו. הלכתי שמה עם משלחת של אחד-עשר אנשים, בראשות הרב אלטר שמחה. התחושה הרשמית הכבדה הטילה מורא על כל מי שבא בשערי המטה. זקיפים חמורי סבר ואטומי מבע עמדו בלי נוע בכל פינה ומדדו בעיניהם את כל הנכנסים באגפי המתחם.

לבנו פרפר בספקות. לא ידענו אם יש סיכוי שהגנרל הרוסי הקשוח יירתם לעזרת היהודי הנרדף. סוף כל סוף לא נודעו הרוסים כאוהבי ישראל מופלגים... אך קיווינו שהשנאה לגרמנים תגבר על העויינות ליהודים, ובכל זאת תצמח טובה מהפגישה הזאת.

העבירונו דרך עשרה אולמות ענק, עד שהגענו אל לשכתו של הגנרל לבדנקו. תמונות ענקיות של לנין ושל סטאלין התנוססו על הכתלים. המתנו בדריכות, והנה נכנס הגנרל, לבוש מדים הדורים, והדבר הבולט ביותר היה שלא נותר מקום פנוי על מעילו, מרוב אותות הצטיינות.

לבדנקו קיבלנו בחמימות מודגשת. הוא הושיט את ידו לכל אחד מאתנו והציע אישית כיסא לכל חבר במשלחת. עם כל אחד מהנוכחים גלגל שיחה קצרה של התעניינות אישית, על הדרך שבה שרד במלחמה.

כל זאת נעשה באמצעות מתורגמן יהודי, מיור פופוב שמו. בדרך כלל התרגום היה לגרמנית, אך עם חלק מחברי המשלחת, שלא שלטו בשפה זו, נעשה התרגום ל'מאמע לשון', אידיש.

דווקא התשאול הידידותי הביך כמה מהאורחים... בחברי המשלחת היו שלושה ששהו בעת המלחמה בסיביר, והם חששו לחשוף זאת. על כן התפתלו בתשובותיהם, כדי שלא להסגיר את עברם ה"פלילי"...

המארח הכין בעבורנו פֵּרות, והציע לנו בידידות לטעום מהם.

מדוע באתם אלי?!

לאחר הקדמה ארוכה זו הרצה הרב שמחה את משאלתנו, להשיב את הבניינים השדודים. בשקט המתוח היה אפשר לשמוע את פעימות לבבותינו. בדממה דרוכה האזין הגנרל לדברים, ופתאום שיסע בצעקות רמות את דברי האורח הישיש:

"באתם אלי לבקש את עזרתי, אך לא טרחתם לגלות לי את הסוד, שקודם לכן ניסיתם את מזלכם אצל האמריקנים! אחרי שלא השגתם אצלם דבר, הואלתם לבוא אלי?!---- הכול מתועד ומצולם! ביקרתם אצל קלארק, והוא זרק אתכם מכל המדרגות!" הטיח בנו לבדנקו.

הוא ידע הכול, לבדנקו הזה! שום דבר לא נסתר ממנו ומעיני אנשי הבולשת שלו!

בשרנו נעשה חידודין-חידודין. חששנו כי הנה-הנה יורה הקצין, שאיש לא יאמר לו מה יעשה, לשלוח אותנו לארץ גזרה, לסיביר!

לבדנקו מדד אותנו במבטו והבחין כי הצליח להפחיד אותנו כהוגן. רק אז חייך ואמר בטון מרגיע:

"שבו, הכול בסדר... שמעו, אני אעזור לכם! אף שכפי הידוע לכם, לא אני ולא המפלגה הקומוניסטית אוהדים את הדת, לא ארשה להנציח את הרשע והגזל של הגרמנים! אורה להחזיר לכם את הרכוש השדוד! רק הייתי מוכרח לומר לכם, כי יודע אני שניסיתם קודם אצל האמריקנים!"...

"באיזו דרך תעזור לנו?" הועלתה השאלה בעניין רב.

"אין אני משיא עצות לאנשים שתחת מרותי. אני נותן פקודה, והיא לביצוע!"

לאלתר הכתיב לפופוב טקסט. הלה יצא לחדר הכתיבה, ובתוך עשר דקות שב ובידו המכתב המתורגם לגרמנית.

כשבידינו המכתב פנינו אל משרד המיניסטריום לנכסים, אל המיניסטר קראולנד הנודע לשמצה.[1]

מתוך אנטישמיות מבעבעת התחמק הלה מלקבלנו. אפילו אל צוות מזכירותיו ניסו למנוע מאתנו להגיע.

המשכנו בקשר הדוק עם מיודענו, הפולוקובניק מייזלס. הוא הוביל מהלכים, ובעקבותיהם שוגר אלינו מכתב ממשרד הקנצלר, עם העתק לקראולנד, ובו נאמר כי בעקבות הוראת הגנרל הרוסי עליו למסור לאלתר את נכסי הקהילה ליהודים!

לכבוד ראש השנה תש"ו פתחנו לראשונה את בית הכנסת 'שיף שוהל' לתפילות.

1) לאחר המלחמה כפו עמי העולם על גרמניה ועל אוסטריה להחזיר ליהודים השרידים שנותרו בחיים, את נכסיהם השדודים והמוחרמים. האוסטרים חסרי המצפון עשו כל טצדקי כדי לסכל את החזרת הרכוש. לצורך זה הקימו משרד ממשלתי מיוחד ומינו עליו שר שתפקידו לערום קשיים על הפליטים השבים, לתקוע את ההליכים בסחבת ובביורוקרטיה, כדי שלא יזכו לראות את נכסיהם מוחזרים להם.

פרק פו

סודו של הגנרל

לפולקובניק מייזלס היה ידיד קרוב, יהודי עדין, מלא טעם וחכמה, קצין מבכירי המפקדה הרוסית הראשית של אוסטריה, שפעלה בעיר המרפא באדן, השוכנת מרחק חצי שעת נסיעה מווינה.

הידיד ביקש ממייזלס לקשר אותו עם חבריו היהודים, והוא קישר אותו אלי ואל הזקן שבחבורה, רבי אלטר שמחה. ר' אלטר, ששוחח עמו באידיש עסיסית, גילה להפתעתו כי האיש הוא בן לאחת המשפחות החשובות והמיוחסות בישראל, 'א שיינער תלמיד חכם', תלמיד חכם נאה, ועל כן שאל אותו ישירות:

"הרי אתה בדרגה בכירה כל כך, מדוע זה לא תעשה 'ויברח', ותחיה כמו יהודי, בגלוי, בלי חשש?"

הקצין הפציר בר' אלטר שלא ילחץ עליו בעניין:

"לו היה מדובר רק בי, כבר מזמן הייתי בארץ מארצות החופש... אולם משפחה ענפה לי ברוסיה, ואיני יכול להעמידה בסכנה. אין ספק שבריחה שלי תוביל לריכוז כולם אל קרונות הרכבת הנשלחים אל ארץ גזרה, סיבירו!"

"מוקירים את החירות שהעניקו הסובייטים"
כרזת בד של תעמולה קומוניסטית מקדמת פני גנרלים רוסים בעיר המרפא באדן

כמו אנוסי ספרד

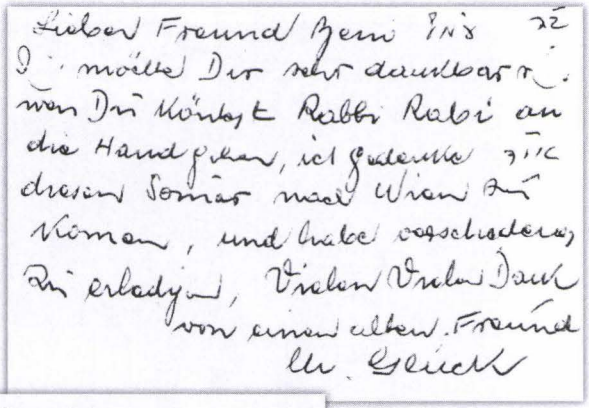
מיודענו הקצין מבאדן כמס בסודי סודות את עובדת יהדותו, פן יבולע לו מן השלטון הקומוניסטי, רודף הדת. הוא חי את חייו היהודיים במחתרת, כמו אנוסי ספרד חמש מאות שנה קודם לכן.

מפני הסכנה הוא הסתיר את הסוד הכמוס אף מהקרובים אליו ביותר. אפילו ילדו, בנו יחידו, לא ידע כי בן הוא לעם הנבחר.

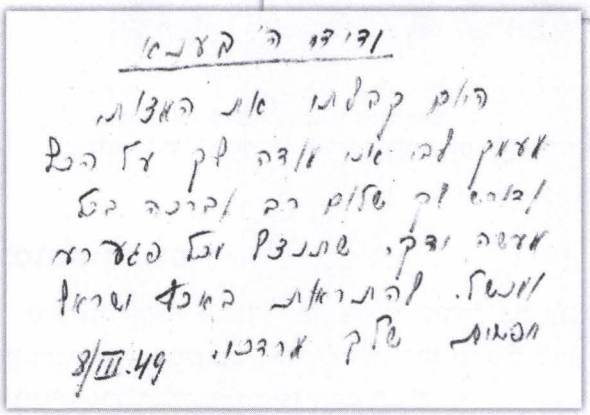
רק כאשר התקרבו ובאו ימי הגיעו של הנער למצוות, החליט האב כי בוגר הוא דיו לשתפו בסוד המסוכן.

בחשאיות רבה פנה אלינו וביקש שישלחו אל מעונו, מרחק מחצית שעת נסיעה מווינה, מלמד, יהודי אמין ושומר סוד, שילמד את בנו תורה. "הילד יודע רק רוסית. הוא אף אינו יודע שאנו יהודים. אבל בהגיעו לגיל בר מצווה אני מחויב לעשותו יהודי".

חיפשנו יהודי יודע ספר ונעים הליכות, דובר רוסית רהוטה, שגם ניחן בכושר הסברה מעולה, והתפקיד הוטל על ר' יועץ דוד גליק. ר' יועץ הגיע לווינה בסוף 46', כאשר הרשו ליהודים לצאת מסיביר, וארבעה-חמישה משלוחים

איגרת שלומים אל ידיד
מאת המלמד ר' יועץ דוד גליק, אל המחבר

מצות של חשאין
מכתב תודה נרגש על קבלת מצות לחג הפסח בכתב ידו של הקצין הסובייטי הבכיר, ששמר במחתרת במסירות נפש תורה ומצוות. בשל הסכנה לחייו, לא הוסיף פרט מזהה מלבד שמו הפרטי: מרדכי

של יהודים מפליטי הכפור נחלצו משם. ר' יועץ דוד נמנה בעברו עם 'שבע קהילות', וכאשר "טיהרו" הצוררים את המקום ועשאוהו 'יודען ריין', הוא נמלט לווינה, ומשם ברח למדינת ליטא. לליטא נכנסו הרוסים לפני הגרמנים, וכמו רוב היהודים הפליטים, גורש גם גליק לסיביר. לימים הוא היגר לאנגליה, ושם היה מיקירי קהילת גייטסעהד.

משהוטל עליו התפקיד החל גליק נוסע פעם או כמה פעמים בשבוע לבאדן, ללמוד עם הנער. בפעם הראשונה נסעתי עמו, וכאשר הגענו למקום הפגיש אותנו האב עם בנו ובנוכחותנו אמר לו:

"אנו בנים לעם היהודי, העם העתיק בעולם. בקרוב ימלאו לך שלוש-עשרה שנים, ואצל היהודים חובה ללמוד מעט מעיקרי הדת היהודית, לקראת היום

הזה. יש לנו ידיד שילמד אותך. אל לך להתיירא מפניו, כי הכול נעשה בסודי סודות. גם אתה מתבקש לשמור את הדברים בסוד מוחלט, ולא לספר דבר לחבריך!"

הילד היה המום ומופתע. הוא החזיק בידו של אביו והאזין בשקט. אחר העביר מבטו מאביו אל אמו, וממנה אל המורה ואלי.

משפחת הקצין שהתה בבאדן עד שנת תשט"ו, 55', בערך, עת פרצה מלחמת קוריאה. טרם עזב, נפרד ממני הקצין בלבביות ואמר בכאב כי הוא חוזר ברגשות מעורבים, יען רשעות שטנית נוראה נגד היהודים שוררת במפקדה העליונה. כל הקצינים והחיילים סטאליניסטים מושבעים, והוא חושש איך יחזיק מעמד במאורת צפעים כזאת.

פרק פז

שולחן לפני ה'

תש"ו–תש"ז, 46'–47'

הגיעה העת להסדיר שחיטה יהודית בווינה. זה עשור כמעט נאסרה שחיטת הבקר. הרי מיד עם כניסת הנאצים לאוסטריה, באחד-עשר במרץ 38', נאסרה השחיטה, ויהודי המדינה נאלצו לאכול רק עופות.

בימי המלחמה לא היה בשר כשר כלל, אך ר' אלטר שמחה העיד על משפחת זעליגר כי היא נשתמרה במסירות נפש מלהתגעל במאכלות אסורים.

אחרי המלחמה הייתה משפחת זעליגר הכתובת בווינה שבה ניתן לאכול בשר כשר. בקר לא היה, אבל עופות כשרים למהדרין היו. אחת לשבוע הביא אליהם ידידי לייביש שוורד עופות חיים מפרשבורג, ושוחט מובהק מחסידי ליובאוויטש היה שוחט את העופות במעונה של משפחת זעליגר.

באחד הימים הגיע אל ר' אלטר שמחה שליח מטעם רבי יעקב רוזנהיים. השליח, אישיות בזכות עצמו, היה ר' יצחק לוין, בן הרב מרישא הגאון רבי אהרן לוין הי"ד, חבר הסיים הפולני מטעם 'אגודת ישראל'. ר' יצחק הופיע במדי אונר"א,[1] כקצין בכיר מטעם הארגון הבין-לאומי. היה לו קשר יעיל עם הצ'פלין, ובזמן שהותו בווינה, במשך יותר מחודש, התפלל בבית הכנסת

---

1) מִנהל הסיוע והשיקום של האו"ם לפליטי מלחמות.

שבת אחים גם יחד
סעודת מרעים חסידית בבית המדרש המאולתר לאחר החורבן. משמאל: השוחט מחסידי ליובאוויטש; המחבר; הרב ליפשיץ; רבי אלטר שמחה

נוסעים ליעד אחד
רבי אהרן לוין, הגדול בתורה ורב הפעלים, ובנו ר' יצחק, מראשי 'אגודת ישראל', שכל ימיו נאבק למען קודשי ישראל וזכויות העם היהודי

זקן אהרן שיורד על פי מידותיו
רבי אהרן לוין, אב"ד רישא

הצבאי, ובשבתות התפלל בבית הכנסת שלנו. לימים היה ר' יצחק נציג 'אגודת ישראל' העולמית במוסדות האו"ם.

ר' יצחק נמנע מלאכול משימורי הבשר האמריקני, ולא רצה לטעום אלא משחיטה ביתית יהודית כשרה. היו אפוא ארוחותיו היומיות בבית זעליגר.

שדרת פקידים אנטישמים

מובן מאליו שקהילה יהודית צריכה לבשר כשר. ואולם הפקידות האוסטרית, הנגועה בשנאת ישראל מובנית, דבקה בגזרות שהטילו הנאצים ולא התכוונה להסירן בלא הסדרת החוקה מחדש על ידי הפרלמנט – מרשם בדוק ויעיל לתקיעת ההליך לשנים. כך הם נהגו גם בעניין הזכויות האזרחיות של היהודים הפליטים, אשר לבתים, לחנויות, למפעלים, לביטוחים ועוד.

הגענו להחלטה שלא לשחק לידיהם בפנייה לפרלמנט, ועמדנו על דעתנו כי בדיוק בדרך שבה אסרו את השחיטה ישיבו אותה על כנה. מאחר שהעירייה היא שאסרה את השחיטה, בדקנו ביסודיות מיהי המחלקה המוסמכת לבטל את האיסור.

בדיקה במחלקה אחר מחלקה הובילה אותנו אל המחלקה הווטרינרית. שבעים עד שמונים אחוזים מן הפקידים שם היו נאצים פעילים, אנטישמים בלב ונפש, שהושארו על מכונם ואיש אף לא דרש למצות עמם את הדין. בפנותנו אליהם התחמקו הרשעים והצהירו כי לא ייתנו ידם להתרת השחיטה בלא החלטה מחייבת של הפרלמנט:

"שום יהודי לא יורשה לדרוך על סף בית השחיטה בלי הוראה מסודרת בכתב!" חרצו.

שבנו אל מייזלס, ולנוכח הצעתנו לשוב ולהפעיל את הגנרל לבדנקו, חייך הלה ואמר כי די לו בהמטרת פקודה מטעם מעמד נמוך יותר במגיסטרט, העירייה המקומית.

מאחר שעל פי החוק עדיין הייתי 'קטין', לא יכולתי לייצג לבדי את הקהילה. ר' אלטר שמחה היה ישיש, קרוב לגיל תשעים וחלוש.[2] צירפתי אלי אפוא את ר' צבי טעבל זעליגר.

---

2) נפטר ביום י"ד במרחשוון תש"ז.

פקיד העירייה ביקש שנמסור לו את שם ה'פריץ' הראשי, המוסמך לחתום על אישור השחיטה, וכן לברר מה היה תפקידו ופעלו בימי היטלר. עוד הציע שנביא לפניו את רשימת המתנגדים, למען יבדוק בתיקיהם את עברם בתקופת השלטון הנאצי. החוקרים לא נדרשו לחיפושים מורכבים, יען קבוצת הפקידים הייתה מורכבת מפעילים נאצים אקטיביים מאוד.

המבט התמקד בחבר הסנט, דוקטור ברייאן. הלה הופקד על מחלקה 62 בעירייה, שהיה לה קשר גם ל'אידישע אנגעלענגהייטן', המחלקה האמונה על תשלומי פיצויים והחזרת רכוש של יהודים.

רמז מאת הרובים

מייזלס שיגר למקום קצין בכיר מהמפקדה, מיור גבליקוב, מלווה בשני חיילים רוסים נושאי רובים. הם החנו את הג'יפ שלהם למטה, ליד משרדי העירייה, ועלו אל מנהל המחלקה הווטרינרית, כשבידו של גבליקוב הזמנה אישית בכתב אל קצין המפקדה, מייזלס. הפורמליות הזאת נועדה להפחיד את הנמען ולרמוז לו כי מדובר בעניין רציני.

בהגיע מנהל המחלקה הווטרינרית אל מייזלס דיבר אתו הלה קשות על התנכלותו לשחיטה של הקהילה היהודית:

"התנהלותך נגועה בהמשך הנאציזם!" הטיח בו בחריפות ורמז לו על מתכונת חייהם של המגורשים לסיביר.

"אולי טרם הצלחת להבין", שינן לו, "כי תם זמנם של החוקים מימי היטלר! אחרי שהנציונל-סוציאליזם נשבר, גם חוקי הרשע צריכים להיות בטלים!

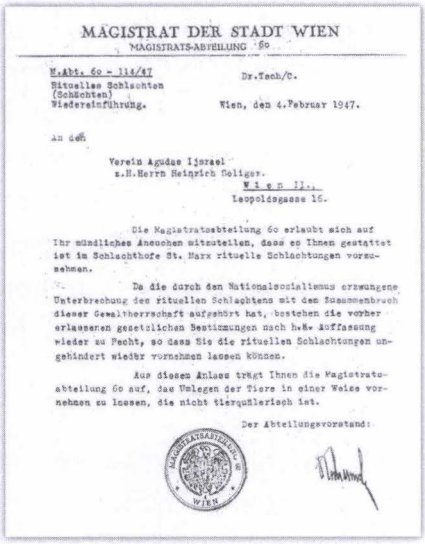
"איש ציבור ששמו הֶר זעליגר יבוא למשרדך, ולפי דרישתו עליך לתת בידו את הרישיונות המאפשרים את חידוש השחיטה היהודית".

הרשע חשש לעורו, וכמובן נתן את האישורים. שני יהודים חשובים מחסידי ליובאוויטש התמנו לשוחטים.

אמנם עדיין לא היה לנו רב שיעמוד על גבם, אך אמרו כי כאשר שני שוחטים פועלים יחדיו, מותר על פי ההלכה לסמוך עליהם.[3]

---

3) לאחר ששני השוחטים עזבו את וינה והיגרו למקום אחר, מינינו, בהשראת רבני העיר כמובן, לשו"ב דמתא, יהודי חסידי, ר' חיים אלעזר ליימזידער, שהוא ושני חתניו עסקו במלאכת קודש

MAGISTRAT DER STADT WIEN
MAGISTRATS-ABTEILUNG 60

M.Abt. 60 - 114/47
Dr.Tsch/C.

Rituelles Schlachten
(Schächten)
Wiedereinführung.

Wien, den 4.Februar 1947.

An den

Verein Agudas Ijsrael
z.H.Herrn Heinrich Seliger.
Wien II.,
Leopoldsgasse 16.

Die Magistratsabteilung 60 erlaubt sich auf Ihr mündliches Ansuchen mitzuteilen, dass es Ihnen gestattet ist im Schlachthofe St. Marx rituelle Schlachtungen vorzunehmen.

Da die durch den Nationalsocialismus erzwungene Unterbrechung des rituellen Schlachtens mit dem Zusammenbruch dieser Gewaltherrschaft aufgehört hat, bestehen die vorher erlassenen gesetzlichen Bestimmungen nach hiesiger Auffassung wieder zu Recht, so dass Sie die rituellen Schlachtungen ungehindert wieder vornehmen lassen können.

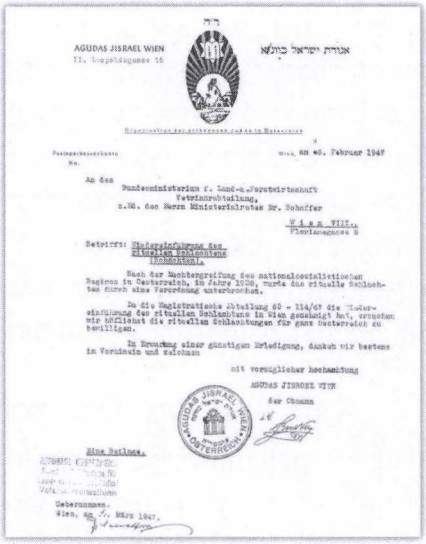
Aus diesen Anlass trägt Ihnen die Magistratsabteilung 60 auf, das Umlegen der Tiere in einer Weise vorzunehmen zu lassen, die nicht tierquälerisch ist.

Der Abteilungsvorstand:

MAGISTRATSABTEILUNG 60 WIEN

האיסור הנאצי בוטל

המגיסטרט, משרד העירייה של וינה, מאשר ל'אגודת ישראל' כי על פי דרישת העסקנים מטעמה בוטל איסור השחיטה שהטילו הנאצים, ומהיום ואילך מותר לקיים בווינה שחיטה כדת ישראל

AGUDAS JISRAEL WIEN
II. Leopoldsgasse 16

אגודת ישראל בווינא

Wien, am 26. Februar 1947

An das
Bundesministerium f. Land- u. Forstwirtschaft
Veterinärabteilung,
z.H. den Herrn Ministerialrates Dr. Rohäfler
Wien VIII.,
Florianigasse 8

Betrifft: Wiedereinführung des
rituellen Schlachtens
(Schächtens).

Nach der Machtergreifung des nationalsocialistischen Regimes in Oesterreich, im Jahre 1938, wurde das rituelle Schlachten durch eine Verordnung unterbrochen.

Da die Magistratische Abteilung 60 - 114/47 die Wiedereinführung des rituellen Schlachtens in Wien genehmigt hat, ersuchen wir höflichst die rituellen Schlachtungen für ganz Oesterreich zu bewilligen.

In Erwartung einer gnädigen Erledigung, danken wir bestens im Vorhinein und zeichnen

mit vorzüglicher Hochachtung
AGUDAS JISROEL WIEN
der Obmann

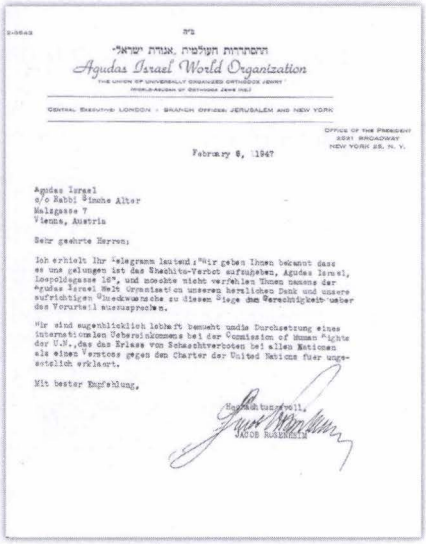
Edm. Reitlinger

Edm. Reitlinger
Schriftführer

Ueberreicht.
Wien, am 7. März 1947.

צעד אחר צעד

מצווה גוררת מצווה: שלושה ימים לאחר קבלת היתר השחיטה היהודית בווינה, פונה המחבר בשם 'אגודת ישראל' אל שלטונות מדינת אוסטריה, בדרישה לבטל את איסור השחיטה גם משאר שטחי המדינה

בס"ד

התאחדות העולמית „אגודת ישראל"
Agudas Israel World Organization
THE UNION OF UNIVERSALLY ORGANIZED ORTHODOX JEWRY
WELTVEREINIGUNG DER ORTHODOXEN JUDEN
CENTRAL EXECUTIVE: LONDON - BRANCH OFFICES: JERUSALEM AND NEW YORK

OFFICE OF THE PRESIDENT
42-51 BROADWAY
NEW YORK 25, N. Y.

February 6, 1947

Agudas Israel
c/o Rabbi Simche Alter
Malzgasse 7
Vienna, Austria

Sehr geehrte Herren;

Ich erhielt Ihr Telegramm lautend: "Wir geben Ihnen bekannt dass es uns gelungen ist das Shechita-Verbot aufzuheben, Agudas Israel, Leopoldsgasse 16", und moechte nicht verfehlen Ihnen namens der Agudas Israel World Organization unseren herzlichen Dank und unsere aufrichtigen Gluckwuensche zu diesem Siege des Gerechtigkeit ueber das Vorurteil auszusprechen.

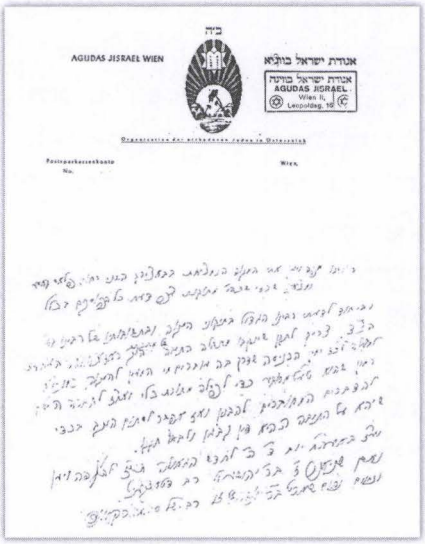
Wir sind augenblicklich lebhaft bemueht unsere Durchsetzung eines internationalen Uebereinkommens bei der Commission of Human Rights der U.N., das das Verbot von Schaechtverboten bei allen Nationen als einen Verstoss gegen den Charter der United Nations fuer ungesetzlich erklaert.

Mit bester Empfehlung,

Hochachtungsvoll,
JACOB ROSENHEIM

ברוכים אתם לה'

מכתב תודה-הערכה מאת מורנו ר' יעקב רוזנהיים בשם הסתדרות 'אגודת ישראל' העולמית, על ההצלחה לבטל את איסור השחיטה בווינה

AGUDAS JISRAEL WIEN

אגודת ישראל בווינא

אגודת ישראל בווינא
AGUDAS JISRAEL
Wien II.,
Leopoldsg. 16

Weltvereinigung der orthodoxen Juden in Oesterreich

Postsparkassenkonto
No.

Wien,

הוראות הלכתיות

ההוראות לתיקון המקווה כדי שיהיה כשר למהדרין, בחתימת ידי הרבנים

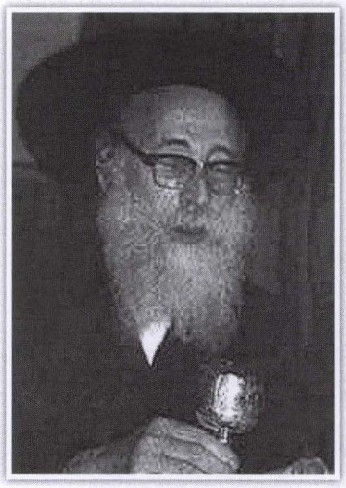
באותו פרק הוסדר גם מקווה הטהרה של העיר, ועל הכשרתו עמדו שני רבנים דגולים, הרב גרליק והרב ששונקין - האחד מהם שימש בימי המלחמה רב בסמרקנד, והאחר בטשקנט.

רבנו ומורנו

מאוחר יותר קיבלנו לרבה של קהילת 'שיף שוהל' את הגאון רבי שלמה זלמן פרידמן זצ"ל, הרב מטענקא שבהונגריה. הוא האיר את פני וינה במשך כשנה וחצי, עד אשר קיבל אשרת כניסה לארצות הברית והיגר לשם.

לבנות חורבות עולם
הרב מטענקא רבי שלמה זלמן פרידמן זצ"ל, בעת שמחת האירוסין של ר' לייבל בורנשטיין בצירוף

תפארתה של וינה
רבי יוסף ישראל זעגלבוים, רבה ומאורה של קהילת 'שיף שוהל'

זו בעיר וינה. שני החתנים היו אחים: ר' עזריאל ור' יחזקאל גליק. ר' יחזקאל היה אז צעיר לימים, ורק יצא ללמוד את מלאכת השחיטה, ואילו ר' עזריאל כבר היה ליד ימינו של חמיו. מלאכתם הייתה מרובה, כי הם זיכו בבשר כשר למהדרין, לא רק את יהודי וינה כי אם גם את רבבות הפליטים ששוכנו באותה עת במחנות העקורים שהיו פזורים באוסטריה.

לימים נסעו השלושה לארצות הברית, ושם נעשה רבי עזריאל גליק לגבאי של האדמו"ר רבי יואל טייטלבוים מסטמר זי"ע. הידידות שלי עם ר' עזריאל הייתה גדולה עד מאוד. הוא היה נוהג לומר בחביבות ובהטעמה, כי הידידות שלנו עוברת אורחות ימים, וגלים סוערים לא ירחיקוה.

בעת חדוותא

רבי חיים אלעזר פרידמן שליט"א, הרב מטענקא, ממלא מקום אביו הגדול, שמח בכל לבו באפריון נכד המחבר, ר' מרדכי ענגעל

ונכתב בספר

בעת ביקור המחבר במעון הרב מטענקא בניו יורק, לרגל שמחת נישואי נכדתו עם החתן ר' מרדכי בן הרה"ח ר' אהרן, בנו של הנגיד המפורסם הרה"ח ר' יהושע ענגעל הי"ו. הרב מטענקא שליט"א מעניק לאורחו הנערץ את ספרו, עם הקדשה אישית נלבבת

או אז הזמנו את הגאון רבי יוסף ישראל זעגלבוים זצ"ל, שקודם לכן היה שו"ב בעיר מאקאווא, לכהן בתפקיד רבה של קהילת 'שיף שוהל'.

רבי יוסף ישראל היה מעובדי הכפייה היהודים במונקאטאבור, שהועסקו בכריית תעלות מגן ובבינוי מתרסי הגנה. דוקטור טוכמן, שביקש להצילו, אשפז אותו כחולה בבית החולים היהודי בווינה, ששכן במאלץ-גאסע 16 ובו אשפזו את עובדי הכפייה שחלו. את אשתו הרבנית לקחו ל'קולטוס געמיינדע' והטילו עליה את תפקיד רישום חברי הקהילה.

בימי ההפצצה האחרונים של בעלות הברית נחתה פצצת ענק על גג ה'קולטוס געמיינדע' והרסה ארבע קומות. יהודים רבים נהרגו, ובהם הרבנית הצדקנית.

כשמוע רבי יוסף ישראל על ההפצצה, ברח מבית החולים, לבדוק מה אירע לרבנית ולנסות להצילה. זה היה מעשה מסוכן, שכן בדרכו היה עליו לעבור את הגשר שמעל הנהר 'דונה קנל', שהיה מאובטח בצוות שמירה גדול מאוד.

בעיי החרבות חפר הרב נואשות בידיו, בלי כלים, בניסיון מר לפקח את הגל ולמצוא את אשתו. לדאבון לב הוא מצאה שם בלי רוח חיים.

לשם מצת מצווה

בימי קציר חיטים שלאחר חג הפסח, נשואות היו עינינו לחג הפסח הבא. יצאתי עם הרב זעגלבוים לקצור חיטין בשדה, בהשגחה על כשרותן לפסח, כדי שליהודי וינה תהיינה בפסח הבא עלינו לטובה מצות שמורות משעת קצירה.

בהגיענו אל החורש ראתה כפרייה אחת את הרב, עטוי בגלימתו השחורה, וזקנו ההדור יורד על פי מידותיו, מחזיק בחרמש הקציר... היא נבעתה ודימתה כי הוא... מלאך המוות! רצה האישה לאסוף את ילדיה מן השדה וקראה באימת סיוט:

"היכנסו כולכם חיש הביתה! דער לייבהאפטיגע איז דא!" מלאך המוות הגיע!---

הכפרי, בעל השדה, שראה את החיזיון המשעשע, צעק לעברה:

"אי לך, כפרייה נבערת... אלה יהודים, רבנים!"...

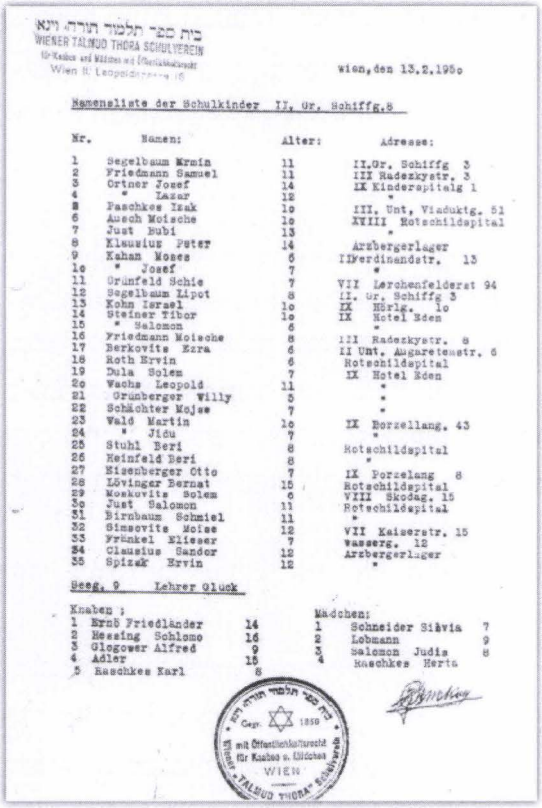
את החיטים הבאנו לווינה וטחנו אותם בריחיים של יד, לשם מצת מצווה.

ותלמוד תורה כנגד כולם

נשאנו לבנו להחזיר עטרת תלמוד תורה ליושנה, ומאת ה' נתגלגלה לידי הזכות לייסד את ה'תלמוד תורה' בעירנו אחרי המלחמה. לאחר ייסודו הכנסתי ראשי בעול ניהולו, משנת תש"ו עד שנת תשט"ו. אז כבר התבסס המוסד די הצורך, ויכולתי להעביר את שרביט ניהולו לידי אחרים.

עזרה מיוחדת להשבת בניין ה'תלמוד תורה' לידי הקהילה באה מאת כ"ק מרן אדמו"ר רבי מרדכי שלום יוסף מסדיגורה, ה'כנסת מרדכי' זצ"ל, מפארי צדיקי בית רוז'ין בווינה עד שנת תרצ"ד, שבה עבר לעיר פשמישל.

הרבי הגיע לביקור בווינה ונכנס בעובי הקורה, כשהוא משקיע שעות רבות, עד אישון לילה, להחזרת בית ה'תלמוד תורה' לקהילה.

בית ספר- תלמוד תורה, וינא
WIENER TALMUD THORA SCHULVEREIN
für Knaben und Mädchen mit Öffentlichkeitsrecht
Wien II. Leopoldinengasse 16

Wien, den 13.2.1950

Namensliste der Schulkinder II, Gr. Schiffg.8

Nr.	Namen:	Alter:	Adresse:
1	Segelbaum Armin	11	II,Gr. Schiffg 3
2	Friedmann Samuel	11	III Radetzkystr. 3
3	Ortner Josef	14	IX Kinderspitalg 1
4	" Lazar	12	"
5	Paschkes Isak	10	III, Unt, Viaduktg. 51
6	Ausch Moische	10	XVIII Rotschildspital
7	Just Bubi	13	"
8	Klausius Peter	14	Arzbergerlager
9	Kahan Moses	6	II Ferdinandstr. 13
10	" Josef	7	"
11	Grünfeld Schie	7	VII Lerchenfelderst 94
12	Segelbaum Lipot	8	II. Gr. Schiffg 3
13	Kohn Israel	10	IX Hörlg. 10
14	Steiner Tibor	10	IX Hotel Eden
15	" Salomon	6	"
16	Friedmann Moische	8	III Radetzkystr. 8
17	Berkovits Ezra	6	II Unt. Augaretenstr. 6
18	Roth Erwin	6	Rotschildspital
19	Dula Solem	7	IX Hotel Eden
20	Wachs Leopold	11	"
21	Grünberger Willy	5	"
22	Schächter Mojse	7	"
23	Wald Martin	10	IX Porzellang. 43
24	" Jidu	7	"
25	Stuhl Beri	8	Rotschildspital
26	Reinfeld Beri	8	"
27	Eisenberger Otto	7	IX Porzelang 8
28	Löwinger Bernat	15	Rotschildspital
29	Moskovits Solem	6	VIII Skodag. 15
30	Just Salomon	11	Rotschildspital
31	Birnbaum Schmiel	11	"
32	Simsovits Moise	12	VII Kaiserstr. 15
33	Frinkel Eliezer	7	Wasserg. 12
34	Clausius Sander	12	Arzbergerlager
35	Spizak Erwin	12	"

Weg. 9 Lehrer Gluck

Knaben:

1	Ernst Friedländer	14
2	Hessing Schlomo	16
3	Glogower Alfred	9
4	Adler	15
5	Raschkes Karl	8

Mädchen:

1	Schneider Silvia	7
2	Lobmann	9
3	Salomon Judis	8
4	Raschkes Herta	

Gegr. 1859 mit Öffentlichkeitsrecht für Knaben u. Mädchen WIEN TALMUD THORA SCHULVEREIN

לירושת אבותיי אני חוזר
רשימת תלמידי ה'תלמוד תורה' בווינה בשנת תש"י (1950), כאשר הצליח המחבר להחזיר לבעלות הקהילה ולייעוד המקורי את הבניין שבמאלץ-גאסע. בשנים הראשונות לפעילות ה'תלמוד תורה' לאחר המלחמה ניהל אותו המחבר. הוא שכר את המלמדים ופעל להשיב את המוסד החינוכי לתלם. בנתיב מסודר זה מתנהל ומתנוסס ה'תלמוד תורה' לתפארת עד היום הזה

לימים, ביום פסח שני של שנת תש"ע, הגיע בנו וממשיך דרכו, כ"ק מרן אדמו"ר רבי אברהם יעקב מסדיגורה, ה'עקבי אבירים' זצ"ל, לביקור בווינה.

הרבי, שזכרני מימי ילדותנו המשותפת בווינה וידע על מאבקיי להחזרת בנייני הקהילה המוחרמים, שאל מיד בהגיעו לבית הנתיבות של וינה, אם ר' ישכר דוב קערן עודנו חי.

זכרנו ימים מקדם

המחבר ובנו ר' שמואל שלמה לפני כ"ק אדמו"ר ה'עקבי אבירים' מסדיגורה זצוק"ל ולהבל"ח בנו, כ"ק אדמו"ר שליט"א, בביקורם בווינה

שאו שערים ראשיכם

פרחי צאן קדשים, תלמידי התלמוד תורה, מקבלים פני האדמו"ר האורח, ה'עקבי אבירים', בחצר התלמוד תורה. בשולחן האדמו"ר, משמאל, המחבר

מיד עליתי להקביל פני קודשו. הבאתי אליו מסמכים ותמונות מהכנסייה הגדולה של 'אגודת ישראל' שהתכנסה בווינה בחודש אלול תרפ"ט, ובה ישב אביו בראש, והרבי ביקשני לשוב ולבקרו בימי שהייתו בווינה.

קודם לכן ביקש האדמו"ר לבקר ב'תלמוד תורה' שאביו הגדול סייע לי להציל בעבור הקהילה, ולערוך שם את שולחנו הטהור, 'טיש' חגיגי לכבוד מקום הקודש. הוזמנתי לביקור המיוחד, ובדרך עברנו אצל מקום הקלויז של אביו, שהיה במעונו.

הזכרתי לפני הרבי ימים מקדם, עת אנו הילדים היינו עולים בשמחת תורה אל הקלויז של אביו, הרבי מסדיגורה, בזמן ה'הקפות'. הרבי, שהיה שלהבת אש של שמחה עם התורה, הורה לגבאי כי יקרא 'צאן קדשים!' וכל הילדים צעקו יחדיו בפעייה אחת אל ה': 'מֶהה---!'

בחצר ה'תלמוד תורה' הקבלתי את פני הרבי בשם הקהילה, עם כמאה הילדים המתחנכים בו, ושרתי עמם: "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה". הזכרתי לרבי האורח כי בדיוק באותו תאריך שבו אנו מבקרים כאן, פסח שני, הוא עקר עם אביו בשנת תרצ"ד למקום מגוריו החדש, פשמישל.

אצל שולחנו הטהור ביקש הרבי להושיבני לצדו, אך בשום אופן לא רציתי בכך. אמרתי כי לא ייתכן שיהודי פשוט יֵשב ליד הרבי... הלכתי אצל מנהל ה'תלמוד תורה' ר' יוסף קליין וביקשתי שלמצער יושיב ליד הרבי מישהו אחר, ואני אשב אחריו...

לרגל פסח שני הורה הרבי לשורר "והיא שעמדה", הקטע מההגדה של פסח המבטא את גאולת ישראל ופדותו בכל דור ודור, מפני הצוררים מבקשי נפשם.

בהופעתי הבאה לפני הרבי הוא ישב שעה ארוכה ושמע מפי את התלאות שעברו עלי באושוויץ מחד גיסא, ואת דבר פריחת הקהילה בווינה כיום מאידך גיסא. הדברים נגעו אל עומק לבו הטהור והוא הפטיר:

"חובה עליך לחקוק את הדברים בספר!"

פרק פח

אנשי האס-אס הערבים

מארץ ישראל הגיע לווינה בשנת תש"ו, 46', יהודי ששמו אהרן קסטנר, שליחו המיוחד של הגאון הצדיק רבי יוסף צבי דושינסקיא זצ"ל, גאב"ד 'העדה החרדית' בירושלים, וביקש להיפגש עמי בעניין סודי של הצלת נפשות מישראל.

לאחר שנעלתי את החדר והגפתי היטב את חלונותיו, שלף קסטנר מכיסו איגרת כתובה על נייר מכתבים של ארגון ירושלמי ששמו 'נחליאל', בחתימת ידו של הרב דושינסקיא. באיגרת המליץ הרב על קסטנר כאיש נאמן מטעמו, וקרא לסייעו במשימתו להשיג נשק ותחמושת להצלת יהודי ירושלים מידי הערבים המאיימים על העיר.

הרב דושינסקיא היה פעיל מאוד בעניין גורלם והצלתם של יהודי ארץ ישראל. עשר שנים קודם לכן, בשנת תרצ"ו, הוא התפרסם בכל העולם בעניין עדותו בפני 'ועדת פיל', ועדת חקירה ממלכתית של ממשלת בריטניה, שנועדה לחקור את הסיבות למרד הערבי הגדול בארץ ישראל שתחת שלטון המנדט הבריטי. בפני הוועדה, בראשות הלורד ויליאם רוברט פיל, העיד הרב דושינסקיא בשם תנועת 'אגודת ישראל'. הוא הסביר את הקשר בין עם ישראל לארץ ישראל, תיאר את ציפייתו הארוכה לגאולה וציין כי כל היהודים לשבטיהם ראו עצמם

כבני ארץ ישראל וציפו לגאולה, למען יוכלו לחזור אליה, והצהרת בלפור באה לאפשר להם זאת. עם זאת ציין הרב דושינסקיא כי אנו מצווים שלא לכבוש אותה בכוח ולא להשתלט על אחרים. בשם 'עם התורה' ביקש הרב דושינסקיא שלא תוטל שום מגבלה על העלייה ועל רכישת קרקעות בארץ ישראל. הוועדה החליטה אז על חלוקת ארץ ישראל בין היהודים לערבים.

מן הראוי להזכיר את אשר אירע שנה לאחר ביקורו של קסטנר אצלי: בארבעה-עשר במאי 47' (כ"ד באייר תש"ז) התכנסה העצרת הכללית של 'האומות המאוחדות' והחליטה על הקמת 'ועדת אונסקו"פ' – הוועדה המיוחדת של האו"ם לענייני ארץ ישראל (UNSCOP - United Nations Special Committee on Palestine),

על שבר בת עמי
הרב דושינסקיא מתנה בפני הוועדה הבין-לאומית את הסבל והרדיפות הנוראות העוברים עדיין על עם ישראל ופליטי החרב הגלמודים

כמלך בגדוד
הרב דושינסקיא בירושלים בקרב תלמידיו ושומעי לקחו

צדיק בא לעיר
האדמו"ר מדושינסקיא שליט"א, מבקר במעונו של בן המחבר

ברכה לדורות
האדמו"ר האורח מאציל ברכה למחבר, לבנו ר' שמואל שלמה ולנכד, הילד חיים

שהיא ועדת חקירה בין-לאומית לבחינת שאלת ארץ ישראל. בראש המשלחת מטעמה לוועדת החקירה הציבה הנהלת 'העדה החרדית' בירושלים את הרב דושינסקיא. הציונים חששו פן ישלול הרב דושינסקיא בנאומו את הרעיון של הקמת מדינה יהודית וביקשו לטרפד את הופעתו.

הרב דיבר בכאב על מסכת הייסורים שעבר עם ישראל בתקופה האחרונה. הוא תיאר את סבלם של ניצולי השואה הנמקים במחנות העקורים באירופה, בעוד השלטון הבריטי נועל את שערי ארץ ישראל ואינו מאפשר לפליטים הרוצים בכך, להגיע ארצה. בתשובה על שאלת חברי הוועדה בעניין עתידו הפוליטי של השלטון בארץ ישראל, צידד הרב דושינסקיא בהקמתה של מדינה יהודית.

המופתי ידיד הנאצים

קסטנר סיפר לי בדרמטיות כי יהודי ירושלים מאוימים בידי שכניהם הערבים. ערביי ירושלים, בראשות המופתי הירושלמי הידוע לשמצה חאג' אמין אל-חוסייני, חברו כידוע לצורר היטלר. עתה, עם מיגור הנאצים, הצהירו הערבים כי ישלימו – היה לא תהיה – מה שלא הצליח היטלר. ברחובות ירושלים נמרחו

המופתי המרושע
סוקר במועל יד נאצי משמר כבוד של גייסות הפיהרר בעת ביקורו בגרמניה הנאצית

רשע משותף
בחדווה גלויה עם הצוררים הרואים עמו עין בעין את השמדת היהודים; מקדם בעידוד את גייסות המוסלמים תומכי הנאציזם

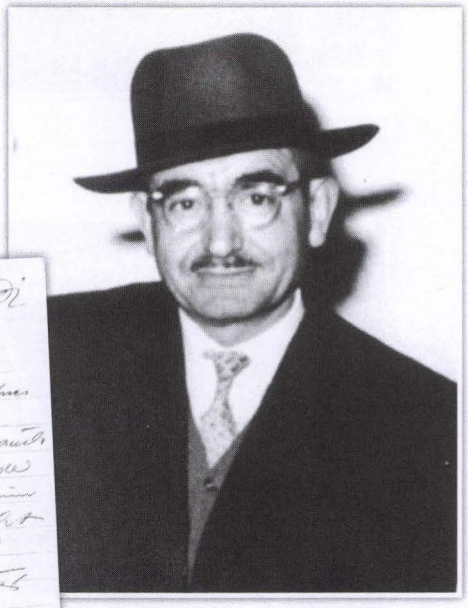

שיח צוררים
המופתי נפגש לשיחה עם הצורר היטלר, בעניין תיאום עמדות וצעדים

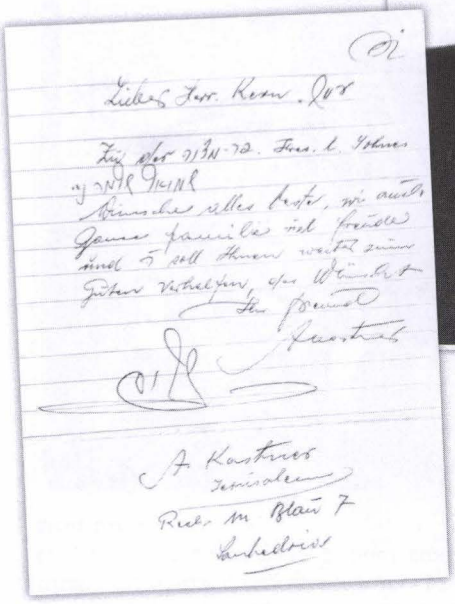
צלבי קרס של אס-אס, וכבר נודע על יהודים שנהרגו בידי אנשי האס-אס המוסלמים. דובר כי הערבים הכינו דיביזיה של שלושים אלף איש, שיתנפלו בבוא העת על יהודי ירושלים.

באותה עת נודע כי הארגון המחתרתי הנאצי 'אודסה' פועל לשיגור רקטות למצרים, כדי שאלה תופעלנה נגד יהודי ארץ ישראל, ובכך תושלם פעולת צבת שתסגור על היהודים משני עברים.

קסטנר סיפר כי זומן בבהילות אל הרב דושינסקיא, והרבי ביקשו לצאת לאוסטריה, לפעול להצלת יהודי ירושלים וארץ ישראל. לדבריו, נודע לרב כי יש אפשרות ליצור קשר עם ראשי הצבא הרוסי בווינה, ושמי נמסר לו כשמו של

רב הפעלים
ר' אהרן קסטנר

ידיד לנצח
ברכת ר' אהרן קסטנר לרגל שמחת הבר מצווה של בן המחבר, ר' שמואל שלמה

קשר רשעים
התארגנות של ערבים נגד יהודי ארץ ישראל

עולים בחשאי
פליטי הגולה עושים דרכם בין הרים וגאיות, במאמץ נואש להגיע לארץ ישראל בתמונה הקטנה: שלט הנצחה הקבוע במרומי רכס הרי טאורן שבאוסטריה, המתנשאים לגובה של יותר משלושת אלפים מטר, ומספר על פליטי השואה שנאלצו לעבור שם את הגבול לאיטליה בדרך בלתי לגלית, כדי להגיע לארץ ישראל

מי שכבר רקם קשר איתן עם בכירי הרוסים בעיר. התברר לי כי בני הדודים מירושלים, דוד (דייויד) ואברהם (אברהמ'לה) ברויער, הם שהעבירו את המידע הזה לרבי, לאחר ששמעוהו מדודנם, חברי ובן-גילי פאולי ברויער, שהתגורר אז בלונדון. זמן מה לאחר מכן נהרג אברהמ'לה הקדוש באמצע הרחוב בירושלים, ואמרו אז כי זו הייתה התנקשות של חוליות האס-אס המוסלמי הירושלמי.

עם המידע הזה פנה הרב דושינסקיא אל קסטנר והפציר בו:

"אנא, צא לשם, ועשה הכול כדי להשיג ולשגר נשק לארץ ישראל!" הרב דושינסקיא גם הורה לו לבקשני בשמו, להתייצב לעזרתו ולעזרת יהודי ארץ הקודש.

התרגשתי לשמוע את הפנייה המגיעה מאת הרב הגדול והצדיק בירושלים עיר הקודש, וכמובן התגייסתי לפעולה. קסטנר עצמו שהה כשנתיים בווינה, ובהן סייע להשגת נשק בעבור יהודי ארץ ישראל, וכן פעל לעליית יהודים ול'קינדער טרנספורטן', שיגור ילדים לארץ ישראל. בתקופה ההיא הוא נמנה עם מתפללי ה'שיף שוהל' וגם סייע להקמת ה'תלמוד תורה' בעיר ולהפעלתו.[1]

בהמשך שלח אלי הרב דושינסקיא צרור ניירות מכתבים, 'בלנקים' של הארגון 'נחליאל' שבנשיאותו, כדי שאוכל לכתוב עליהם בשמו אל גורמים בשלטון, למען המטרה הקדושה.

שפה משותפת עם הקצין

היכרות טובה וקשרים היו לי עם הפולקובניק מייזלס. הוא היה קצין בכיר בצבא האדום ובעל תפקיד בממשל הצבאי בווינה. בהיותו יהודי בעל לב חם, שוחחנו ב'מאמע לשון', שפת האידיש.

---

1) הערת ר' שלמה קערן, בן המחבר: ברבות הימים ביקשתי להתחקות על עקבותיו של ר' אהרן קסטנר. נודעתי כי בנו ר' דוד מתגורר באנטוורפן. שוחחתי אתו, והוא אישר לי כי בני המשפחה יודעים שנסע מארץ ישראל לשנתיים לווינה והתפלל שם ב'שיף שוהל', אך איש מבני המשפחה לא ידע מה היו מעשיו שם. את הסוד הביטחוני החשאי שמר, מטעמי ביטחון, גם מפני בני ביתו, ומדי פעם בפעם אף אשתו שאלה אותו מתי כבר ישוב מן הגלות, בלי לדעת כי ראשו ורובו בשליחות הצלת נפשות חשאית מטעם הרב דושינסקיא.

להוציא ממסגר אסיר

ר' שמואל פלעש, שנודע לו על קשרי המחבר עם הגנרל הרוסי, כותב אליו על אודות יהודי חשוב שנכלא בידי הרוסים ונשלח לארץ גזרה מרוחקת, ומבקשו להתגייס להצלתו

סיפרתי לו בחשאי על השליחות מהרב דושינסקיא וביקשתי לברר בעדינות אם אפשר ליצור באמצעותו קשר בעניין זה עם הגנרל לבדנקו.

מייזלס אמר כי לא יוכל לארגן לנו פגישה רשמית, אך יפעל בדרך אחרת: "אני מזהה עויינות קשה בין רוסיה לאנגליה", אמר. "לרוסים אינטרס ברור באזור תעלת סואץ, והם יהיו מאושרים לחסל את השפעת האנגלים במזרח התיכון. סיוע ליהודים בפלשתינה נגד שלטון המנדט הבריטי שם, עשוי לעלות בקנה אחד עם האינטרס של רוסיה".

כדי שהפגישה תהיה יעילה ותכליתית שיגר עמדי מייזלס את יד ימינו, גבליקוב, Gablikov. שיחתי עם לבדנקו הייתה בשפה הרוסית, באמצעות מתורגמן ששמו פופוב Popov. לאחר שהסברתי את נחיצות העניין ואת היבטיו המדיניים וההומניים, ביקשתי לנתב את הדברים אל פסי מעשה

ולקבל את הסכמתו של הגנרל להיפגש עם שליח ה'ארגון', גיסו של מוניא גינזבורג. בקשתי נענתה בסייעתא דשמיא. הלה נפגש עם הגנרל, ומאחר ששלט היטב בשפה הרוסית, שוחחו השניים בחופשיות 'היימיש', בידידות ובקרבה, ובשיחתם סגרו את כל העניין והגיעו לסיכומים עד פרטי הפרטים.

הפולקובניק פעל נמרצות מול הגנרל, ומקץ ימים מספר הודיע כי קשר את הקצוות ואפשר לצאת לדרך. "אמנם לא נוכל לעשות זאת רשמית מאוסטריה, אך אצור קשר עם מפעלי הנשק 'סקודה' בצ'כיה, שגם בה שולטת ברית המועצות, והנשק יגיע משם לאוסטריה, בדרכו לפלשתינה".

עתה נדרש לנו איש קשר לתיאום הזמנת ה"סחורה" ושיגורה. בארץ ישראל פעלו שני קדקודים מנוגדים: ארגון 'הגנה' וארגון 'אצ"ל' (ארגון צבאי לאומי). ה'הגנה' נחשב לארגון שרוב חבריו אנשי שמאל, ולא סמכנו עליהם, מה גם שהיו להם קשרים הדוקים מדי עם הבריטים. העדפנו אפוא ליצור קשר עם אנשי האצ"ל.

לווינה הגיע ראש האצ"ל באירופה, יהודי שומר תורה ומצוות מהעיר בוקאווסק, שהיה חתנו של יאנטשי גינזבורג, יהודי וינאי שנמלט בימי המלחמה מהעיר סאמבור והתחבא ביער אצל הפרטיזנים. שמו היה כמוס מטעמי סודיות ביטחונית, והיום כאז אינני יודע אותו. למעשה, שמו אינו רלוונטי, כי שמות הרבה היו לו: בעיניי ראיתי בכיסו חמישה דרכונים מחמש מדינות...

בשיחה עמי ייפה הלה את כוחו של גיסו מוניא גינזבורג לפעול כנציגו. כינויו של מוניא היה 'באמ"ג' (בומאק) – קוד מחתרתי המורכב מראשי התיבות של: Büro Oberst Munje Ginsburg (משרדו של קולונל מוניא גינזבורג). באמ"ג, שלימים היה לכירורג בעל שם בארצות הברית, למד אז רפואה באוניברסיטת אינסברוק, והוריו שיגרו אליו מדי שבוע אוכל כשר.[2]

נציג האצ"ל הטעים כי אי אפשר להבריח מטוסים ושריון מתחת לאפם של הבריטים. גם לא ברור אם הרוסים ימהרו לתת ליהודים נשק כזה. עם זאת הוא

---

2) יאנטשי היה יהודי מכובד ומושרש בקהילת וינה, דודו של ידידי ר' פסח אנגלנדר וגיסו של ר' אייזיק שוועדר. לר' אייזיק היו שלושה בנים: ר' לייביש, המוזכר כמה פעמים בסיפורנו; ר' בער ור' אברהם. בתו בלה הייתה אשת ר' אברהם שלמה רייך, דוד הרה"ג חיים גרינפלד זצ"ל, אב"ד 'קהל ישראל' בווינה. בתו רבקה (רגינה) הייתה אשת ר' פסח אנגלנדר.

גיסו של יאנטשי
ר' אייזיק שוועדר.
ארבעה פריטים בתיבת עץ תמימה

הביע נכונות לפעול להשגת נשק קל להגנה אישית, כדי לאפשר לכל מותקף להציל עצמו מיד רודפיו.

הוא מיקד את הבקשה בארבעה סוגי פריטים: מכונות ירייה, רובים, רימוני יד ומטולי רימונים, וכל התחמושת השייכת אליהם. מכונת הירייה שעליה דובר כונתה 'פושקה', והיא צוידה במחסנית עגולה גדולה.

על פי התכנית ייארזו המשלוחים בתיבות עץ קטנות, חתומות בחוטי ברזל, כל אחת בגודל שאפשר לשאת בקלות במריצה, שכן מארזים גדולים יותר קשה להעלים והם מועדים יותר למשוך את תשומת לבם של הסוכנים הבריטים. התיבות תישלחנה פעם אחת בשבוע ולעתים אף פעמיים בשבוע, ליעדים שונים בארץ ישראל שייקבעו בינינו. להסוואה ייכתב על התיבות כי הן מכילות חלקי מכונות חקלאיות.

הבריטים בלשו וחיפשו נשק בקדחתנות, ולכן היה חשש משמעותי שחלק מהתיבות ייפלו לידיהם. לכן סוכם שלא ישלחו כל פריט בנפרד, אלא שכל תיבה תכיל 'ערכה' של כל ארבעת הפריטים המבוקשים. כך יימנע מצב שהרימונים,

למשל, יגיעו לידי הבריטים, ורק מטולי הרימונים יעשו דרכם אל היעד. כצפוי, אכן גילו הבריטים חלק מהמשלוחים, אבל אלה שלא נחשפו סיפקו 'מנות נשק' מושלמות והעשירו את יכולות ההגנה של היהודים בארץ ישראל.

איש האצ"ל נתן לי מפה גדולה של ארץ ישראל, והיא שמורה בידי עד היום. זו הייתה מפה "יהודית", שבשונה ממפות אחרות לא נכתב עליה 'פלשתינה' או 'יזראעל', אלא 'ארץ ישראל'. מפה זהה הייתה בידו, וסוכם כי מדי שבוע הוא יודיע לי לאיזה מושב או קיבוץ בארץ ישראל עלי לשלוח את התיבות. לעתים היה צריך לכתוב לצד שם המושב את האזור בארץ. למשל: דגניה, ליד טבריה. המפה הזהה הייתה חיונית, כדי שיהיה ברור לשנינו באיזה יישוב מדובר. השיגור היה מסודר ועקבי. מדי שבוע נשלחו עשרים עד שלושים ארגזים, והיו גם שבועות שבהם נשלחו שמונים ארגזים, בשני שיגורים.

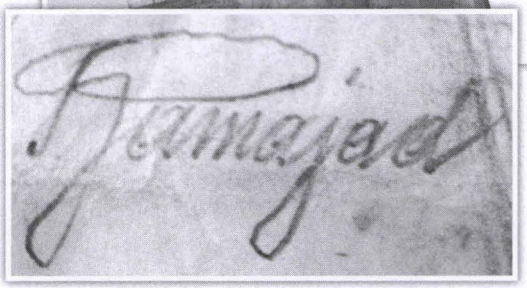
מטען לשיגור
כל חבילה מצפינה בקרבה סוד גדול
והצלה גדולה אף יותר

הפושקה
מכונת היריה הרוסית
המפורסמת של הימים ההם

מפת היעדים
מפת ארץ ישראל
שנשתמרה מאז, מוצגת
בידי המחבר

חתימת יד
חתימת ידי על המשלוחים המחתרתיים

נשק צ'כי ושיגור רוסי

בידי הופקדו 'ליפערשיין', תעודות משלוח חתומות 'בלאנקו', שאותן קיבלתי באופן מסודר מדי שבוע בשבוע, ונועדו אל פאניא קוקשטין, נציג ה'סקודה ווערקע', מפעלי 'סקודה' בשגרירות צ'כיה בווינה. אחת לשבוע שוחחתי בטלפון עם בומאק שבאינסברוק, שהיה מקדמני בברכת 'באמאי"ד' לבבית (באמאי"ד הוא שם הקוד המחתרתי, ראשי תיבות של: Büro Major Jissochor Dov, משרד המנהל ישכר דוב) והודיעני איזו תכולה לרשום בכל ארגז ואת יעד שילוחו בארץ ישראל.

על פי סיכומי הפולקובניק מייזלס והגנרל לבדנקו שוגר המטען באמצעות הארגון הרוסי Usia 'אוזיה', שפעל לרוחב הים התיכון בדרום אירופה והשתרע מצפון גרמניה, דרך פולין, צ'כיה, הונגריה, יוגוסלביה ורומניה, עד הים השחור.

התיבות יצאו באופן מסודר ממפעלי 'סקודה'. מאחר שהמפעלים לא שכנו ליד נהר הדונה, הם הועברו תחילה במשאיות אל נקודת שיגור בצ'כיה לחוף הנהר דונה. משם המשיך המטען לבית המכס הרוסי בנמל הענק Albern 'אלברן' אשר על גדות 'הדונה הגדולה' בווינה. בתחנה זו לא הייתה דריסת רגל לאוסטרים, והיא נוהלה באופן מוחלט בידי הרוסים.

בנמל 'אלברן' הייתי מקבל את המשלוח הגדול ומגיש את תעודות המשלוח המפצלות אותו למטענים-מטענים. אנשי 'אוזיה' היו רושמים על כל ארגז את שם הנמען וכתובתו.

מובן שב"מלאכה" זו היה סיכון גדול, אך היא נעשתה כדי להציל יהודים ושלא על מנת לקבל פרס. מותר לגלות כי גם הרוסים פעלו כאן בגלל האידיאל - או האינטרס, ולא גבו תשלום תמורת הנשק. השי הנלבב הזה מהרוסים, השתלב יפה בעניין שהיה להם לגרש את האנגלים מהמרחב המזרח-תיכוני.

מדוע קוקשטין מתעלם?!

מדי שבוע בשבוע הייתי מגיע אל השגרירות הצ'כית שבפנצינגר-שטראסע Penzinger Strasse ב'באצירק', הרובע הארבעה-עשר, נפגש עם פאניא קוקשטין ומסדיר את העניינים.

באחד הימים של שנת תש"ח ('48), שנחזה להיות יום רגיל, התקשר אלי פאניא קוקשטין והזמינני כרגיל ללשכתו בשגרירות, לשעות אחר הצהריים. כבן בית צעדתי אל קומת המבואה, והתכוננתי לעלות בגרם המדרגות הרחבות.

פתאום צדה עיני את קוקשטין יורד מולי במדרגות, כשמימינו ומשמאלו שני אנשים. הבטתי אליו, והנה הוא רואה אותי ומסב פניו ממני!

הוא יצא עם השניים מבית השגרירות ומעיי התהפכו בקרבי. הבנתי שמשהו מסוכן מתחולל.

העפתי מבט סביבי, ולתדהמתי גיליתי כי כל האנשים שנמצאים בבניין השגרירות הם אחרים מאלה שהיו שם תמיד. משמע שהתחלף השלטון בצ'כיה, זרועות תמנון סוגרות על הקשורים למשטר הקודם, ועלי לעשות 'פליטה', בטרם יבולע לי!

הכרתי היטב את הבניין. בקדמתו היו חלונות גדולים הפונים אל הכניסה. לא רציתי לצאת משם, שכן חששתי שמישהו מפקח על המקום ועלול לעצור אותי. עשיתי אפוא 'ויברח' דרך החלונות הקטנים המובילים אל החצר העורפית, ומשם אל הרחוב, החוצה.

עד מהרה הוברר לי פשר השינוי. קלמנט גוטוולד, מנהיג הקומוניסטים של צ'כיה, הצליח להשתלט על השלטון בארצו, והסיוע ליהודים בפלשתינה היה רחוק מלהיות לפי רוחו.

בזה נחתמה פרשת הברחת הנשק מצ'כיה דרך אוסטריה לידי האצ"ל בארץ ישראל.[3]

---

3) הקומוניסט היהודי רודולף סלנסקי היה פוליטיקאי רב השפעה, מזכיר המפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית ומספר 2 בממשל בצ'כוסלובקיה לאחר מלחמת העולם השנייה.

הוא הגיע לפראג אחרי מלחמת העולם הראשונה, וב-1921 הצטרף למפלגה הקומוניסטית הצ'כית. אז החליף את שם משפחתו, זלצמן, לתרגום של שם זה לשפה הצ'כית: סלנסקי.

הוא היה מנאמניו של קלמנט גוטוולד, ולעת בחירתו ב-1929 למנהיג המפלגה הקומוניסטית, נבחר סלנסקי לחבר נשיאות המפלגה והפוליטביורו שלה. המפלגה הקומוניסטית הייתה אז בצ'כיה מחוץ לחוק, וסלנסקי נאלץ לרדת למחתרת, בשנים 1929-1935. כאשר ב-1935 הורשתה המפלגה להשתתף בבחירות, מצא סלנסקי את מקומו כחבר האספה הלאומית הצ'כוסלובקית.

לעת השתלטות גרמניה הנאצית על חבל הסודטים, נמלט סלנסקי לברית המועצות עם יתר ראשי המפלגה הקומוניסטית. ממוסקבה ניהל שידורי תעמולה קומוניסטית ברדיו, אל תושבי צ'כוסלובקיה הכבושה. אחרי כן חזר לצ'כוסלובקיה עם יחידות צבא צ'כוסלובקיות שארגן, כדי להיות שותף פעיל בהתקוממות הלאומית הסלובקית.

אחרי המלחמה, במרץ 1946, נבחר סלנסקי למזכיר המפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית, השני בהיררכייה של המפלגה לאחר המנהיג גוטוולד. הוא עמד בראש המהפכה של פברואר 1948, שבה תפסו הקומוניסטים את השלטון בצ'כוסלובקיה, והיה לאיש מספר 2 בהנהגת המדינה.

סלנסקי היה פעיל מאוד בסיוע לסיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל ולסילוק האנגלים ממנה, כדי שתוקם המדינה היהודית. הוא פעל במרץ רב לאספקת נשק צ'כי לארגונים היהודיים שנאבקו בבריטים והתארגנו ללחימה נגד הערבים שהקיפו את היהודים בארץ ישראל.

מיד עם עלותו לשלטון בלם גוטוולד את פעילותו של סלנסקי בהעברת הנשק אל היהודים בארץ ישראל. זו הייתה הסנונית הראשונה בפעילותו נגד מעמדו של איש בריתו, סלנסקי.

ב-1950 הקצין גוטוולד את הפעילות נגד סלנסקי וטפל עליו בפומבי את האשמה בבעיותיה הכלכליות של המדינה. שניים מעוזריו של סלנסקי הואשמו בבגידה, וסלנסקי, שחשש לעורו,

לבירא עמיקתא
סלנסקי על ספסל הנאשמים, מושפל ומובס

נאלץ לשתף פעולה עם הטחת האשמה. בשלב ההוא עדיין נשמר מעמדו באופן יחסי, וב-30 ביולי 1951 הוא קיבל את אות המסדר הסוציאליסטי ואף לא מנעו ממנו מלערוך לדפוס ולהוציא לאור את ספר הנאומים שלו על הסוציאליזם.

בנובמבר 1951 נעצר סלנסקי עם שלושה-עשר מנהיגים קומוניסטים אחרים, אחד-עשר מהם יהודים. הוא הואשם בבגידה, בתמיכה בטרוצקי ובטיטו ובשירות הציונות והאימפריאליזם האמריקני. בהשפעת עינויים הודה סלנסקי כי היה סוכן ציוני וריגל לטובת המערב.

בפראג נפתחה שרשרת משפטי ראווה, שכונו 'משפטי פראג' או 'משפט סלנסקי'. סלנסקי נידון למוות והוצא להורג בשלושה בדצמבר 1952. זמן קצר לאחר מכן, בשלושה-עשר בינואר 1953, הודיעה ברית המועצות על העמדתם לדין של תשעה רופאים, שישה מהם יהודים, באשמת קשר להרוג את מנהיגי ברית המועצות. זהו 'משפט הרופאים' המפורסם. פחות מחודש לאחר מות יוסיף סטאלין, פרסמו שלטונות מוסקבה רשמית כי הרופאים שוחררו ונמצא כי הם חפים מפשע. רק עשור לאחר מכן, ב-1963, טיהרו שלטונות צ'כוסלובקיה את שמם של כל נאשמי משפטי פראג.

היסטוריונים מסבירים כי משפט סלנסקי בפראג ומשפט הרופאים במוסקבה נערכו בהשראת סטאלין, כדי לבצר את שלטונו בגוש הקומוניסטי, ובתוכו הגרורה צ'כוסלובקיה. משפט סלנסקי היה גם ביטוי למפנה במדיניות החוץ של ברית המועצות במזרח התיכון. הגוש הסובייטי תמך ב-1947 בתכנית החלוקה, ואחר כך בהקמת מדינה יהודית, מתוך שאיפה לגרש מהאזור את הבריטים ולצבור במקומם השפעה מדינית. לאכזבתם התקרבה המדינה היהודית למערב ולארצות הברית, בעוד הערבים זועמים על תמיכת הקרמלין במדינה החדשה. משפטי הראווה עם הגוון האנטי יהודי הבולט, נועדו גם לפייס את הערבים ולהוכיח שינוי מגמה.

פרק פט

בורחים אל בית אבא

לאן יברחו יהודים מן הגולה, אם לא לבית אבא, לארץ ישראל? אלא ששלטונות המנדט הבריטי לא התירו כניסתם של יהודים לארץ אבותיהם. גם פליטי חרב, שרידים מוכים וחבולים, גלמודים ורצוצים, לא הורשו לעלות לארץ ישראל. נאלצו אפוא להבריחם בדרכים עקלקלות אל הארץ המובטחת.

ארגון 'הבריחה', שפעל בחסות ארגון 'הגנה', הפעיל צעירים שהגיעו מארץ ישראל וניצלו כל דרך להביא יהודים לארץ ישראל. הם אספו את הפליטים והעבירום אל נמלי הים התיכון, בעיקר באיטליה, במאמץ להביאם לארץ ישראל.

חלק מהפליטים הובאו מרחבי אירופה אל בית החולים 'רוטשילד' בווינה, שהיה למרכז גדול של פליטים. שם המתינו עד שיודיעום על אנייה שבה הם אמורים להפליג לארץ ישראל.

המקום בבית החולים היה מוגבל לקליטת שבע מאות עד אלף איש. על כן ריכזו את הפליטים המבקשים לעלות, במחנות עקורים נוספים, בהם 'נוי פלסטין' (פלשתינה החדשה) בזלצבורג, שבו היה ראש קבוצת 'אגודת ישראל', רבי מניס זיטניצקי, הפליט החסיד מקאליש שבפולין, מחסידי גור, שעמו התכתבתי רבות בענייני הציבור; מחנה העקורים בלינץ, בראשות ר' שלום רומנובסקי, והמחנה בעיירה האהענעמס Hohenemms, שבו פעלה ישיבה קדושה של פליטי

בית החולים רוטשילד
מעוז של חמלה יהודית שהיה גם עוגן לפליטים

החורבן. מלבד מחנות אלה הופעלו לצורך קליטת הפליטים עוד שישה מחנות בעיר הבירה וינה. כמה מרגש היה לראות ילדי ישראל, מעטים עד מאוד ויקרים יותר ממרגליות, ששרדו את התופת במטמונים וביערות. מדי יום ביומו היינו מסיעים את הילדים הלוך ושוב מהמחנות אל ה'חיידר' המאולתר שהוקם בבית הכנסת העתיק ה'שיף שוהל'.

במחנות העקורים החלו לתסוס מחדש חיי קהילה יהודית, ואפילו חופות הועמדו שם, על החורבות העשנות.

החתנים והכלות נכנסו לחופה חסרי כול, בלי הורים ובלי נדוניה. זכור לטוב יהודי יקר ונדיב לב ששמו ר' לייביש רובינפלד[1], שהעניק לכל זוג יתומים

1) לאחר שנים סובבה ההשגחה שהשתדכנו פעמיים: נכדי ר' ישראל, בכורו של חתני ר' ישכר בעריש האפפמאן, נשא את בת ר' דוד רובינפלד בן ר' לייביש מלוגנו - שווייץ, וכן נכדתי, בת חתני ר' ישכר בעריש האפפמאן, נישאה לר' שמואל בן הרה"ג רבי אהרן רובינפלד שליט"א, בנו של ר' דוד רובינפלד המוזכר.

שהקים שם ביתו, שי בסך אלף דולר, שערכו בהשוואה לימינו כשלושים עד חמישים אלף דולר, כדי שיתחילו את חייהם ברגל ימין.

להחיות נפש רעבים

בווינה היו אחרי המלחמה אלפי יהודים פליטים, רעבים ומיוסרים, שלא היה להם מה לאכול. רבי שלמה בוימגארטן, הדיין ב'שיף שוהל' מלפני המלחמה, שהשתקע בלונדון, שלח לי מברק שלדעתו יש למכור את ה'שיף שוהל' כדי לכלכל את האומללים ולהחיותם.

מעיי התהפכו לנוכח הרעיון. הרי יבואו ימים, וליהודים לא יהיה מקום להתפלל!

טענתי אפוא לפני הרב כי אני מוכן לממן מכספי את האכלת הרעבים, בסכום כפול משוויו של בית הכנסת.

בכך זכיתי בזכות כפולה: לפדות ולהציל את בית הכנסת, ולארח ולהאכיל את הפליטים, במשך כל שהותם בווינה.[2]

לעבור את כל הגבולות

בשליחות הרב דושינסקיא ביקשני מיודענו קסטנר לסייע בהצלת נפשות ולהעביר יהודים בדרכם לארץ הקודש. שתי הדרכים העיקריות שבהן התעסקתי היו: המעבר מגבול העדז'יע-שאלום Hegyeshalom, אשר בהונגריה, אל תחומי אוסטריה, והמעבר מהעיר בערג, אשר בסלובקיה, אל שטח אוסטריה.

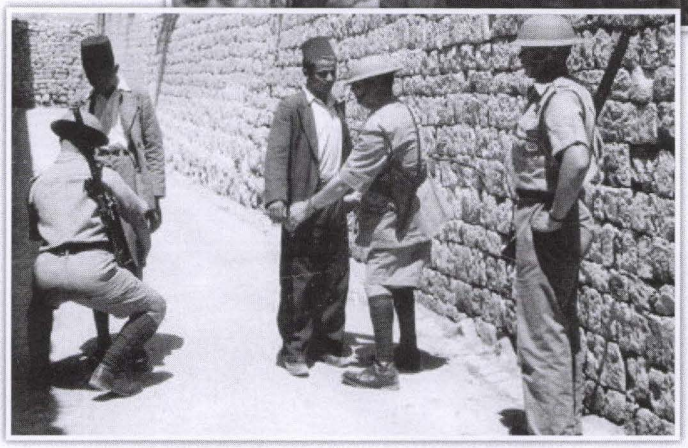
במקומות אלה משלו הרוסים, ותמורת שלמונים הגונים הסכימו המפקדים להרשות רק 'לעבור בגבולם', בהבטחה להמשיך בדרך לפלשתינה, היא ארץ ישראל. בחלק גדול מהמקרים הפעולה הייתה חסרת תוחלת לפי שעה, שכן

---

2) לימים, לרגל היכנס בני ר' שלמה לעול המצוות, נסענו ללונדון לבקר את רבי שלמה בוימגארטן, שכבר היה מפורסם בכל העולם היהודי. הוא בחן את הנער והדריכו בעמל התורה, שלא לבטל את הזמן בפלפולים, אלא להעמיק בלימוד גמרא עם ראשונים. בביקור ההוא חזר רבי שלמה והודה לי נרגשות על העזרה לפליטים כשלושים שנה קודם לכן.

'פתחו שערי ארץ ישראל!'
פליטים ילדי ישראל מפגינים בדרישה לפתוח להם שערי ארץ ישראל

צדו צעדינו מלכת ברחובותינו
חיילי המנדט הבריטי עוצרים יהודים עוברי אורח בארץ ישראל, לביקורות ולחיפוש בכליהם

למרבה הכאב והצער מנעו הבריטים מהיהודים הפליטים האומללים להיכנס לארץ ישראל ולתת מנוח לכף רגלם. הם הציבו מצור ומצוד על אניות שהובילו פליטים יהודים, הגלו את המעפילים למחנות בקפריסין ובמאוריטניה, ושם שיכנו אותם בתנאים קשים.

איש הקשר שלי בברטיסלבה, היא פרשבורג, היה לייביש שווערד. היה לנו קשר טלפוני יום-יומי וגם הברקנו איש אל רעהו. פעם אחת גיחך שווערד על "אהבת הקיצור" שלי, באמרו כי ספר את המילים שכתבתי במברק והגיע למספר המרשים: מאה ועשרים, מילה בסלע...

איש קשר מארץ ישראל ששמו פיגארו עזר לי להביא את האנשים מהעדז'יע-שאלום לווינה. בפרשבורג היה לי קשר מטעם 'אגודת ישראל' עם הגאון רבי חיים ירחמיאל גרינפלד, שלימים הוכתר לרב דקהל ישראל ו'אגודת ישראל' בווינה. תכתובת ענפה שלי עמו שמורה בידי עד היום. העברנו יהודים במשאיות בעיקר, דרך בערג אל וינה. הקשר שלנו היה חיוני לטרנספורטים החרדיים, שכן למרבה החרפה הציונים נסעו גם בשבת, ואילו החרדים לא הסכימו כמובן לחלל את השבת.

קפיצה אל הקרון

בדרך כלל התנהלו הדברים בהעדז'יע-שאלום בצורה די חלקה. לא ידעתי כי מתחת לפני הקרקע רוחשים דיונים בין האנגלים, שביקשו למנוע את מעבר היהודים לארץ ישראל, ובין הרוסים. האנגלים ידעו היטב כי אלפים ורבבות

בריחה על גלגלים
צי משאיות להובלת המטען היקר בעולם:
פליטים יהודים שדילגו בדרכם הרים ונהרות, גאיות וגבולות

מבקשים להבריח את הגבול מאוסטריה, וסיכמו עם הרוסים שיסייעו לסכל זאת.

באחד הימים הגעתי דרך שגרה אל העדז'יע-שאלום, ולהפתעתי מצאתי את קבוצת היהודים המבקשת להגיע לווינה, ספונה בתוך קרונות הרכבות. הם סיפרו כי הם נמצאים במקום כבר יומיים, ואין מאפשרים להם מעבר. דימיתי לנסות להפעיל שתדלנות, אך פתאום הגיח חייל רוסי שגילה אותי ליד הקרון ה"יהודי", וצעק לעברי:

"סטאי!" Stoj (עצור!)

הבנתי כי עלי לברוח מיד!

הוא הזדרז ושלף את ה'פושקה' (הרובה) שלו, וחיי היו בסכנה!

נס גדול היה לי שעברה שם בנסיעה אטית רכבת של ארבעה קרונות. קפצתי לתוכה ונעלמתי מעיני החייל. הרכבת הפליגה לדרכה, והוא נאלץ לוותר על טרפו.

עד מהרה גיליתי שהרכבת אינה נוסעת לאוסטריה אלא להונגריה. נסעתי בה אפוא כעשר דקות, ובתחנה הקרובה ירדתי וחזרתי לווינה ברכבת אחרת. אז נודע לי על ההסכם בין האנגלים לרוסים, הסכם שהפריע במשך תקופה קצרה את מאמצי ההברחה.

עם היהודים שהצלחתי בחסדי שמים להעביר מהונגריה לאוסטריה, רובם בדרכם לארץ ישראל, היו רבנים וחסידים מפורסמים, בהם הגאון רבי יעקב יצחק ניימן זצ"ל, אב"ד פאפא, וברבות הימים היה אב"ד קהל 'מחזיקי הדת' דחסידי בעלזא במונטריאול, שבקנדה.

שני דורות עברו, וזכיתי בחסדי שמים להשתתף בחתונת נכדי ר' לוי נ"י שנערכה במונטריאול. הרב ניימן הכירני מיד. הוא שמח עד מאוד לראותני, ותיאר בהתרגשות לסובבים אותו: "זה האיש שהצילני בימי הזעם!"

כאשר עלה גוטוולד לשלטון בצ'כיה מיהרתי למלט משם את הרב חיים גרינפלד, את ר' שלמה רוזן, את ר' מענדל הלפרן, אחיינו של יאנטשע גינזבורג, את ר' אברהם שלמה רייך, דודו של רבי חיים גרינפלד, ועוד חסידים ואנשי

חסדי אבות לבני בניהם
הגאון רבי יעקב יצחק ניימן זצ"ל, שהיה רבה של ק"ק פאפא לאחר שהגאון רבי יוסף גרינוולד אב"ד פאפא עבר לגור באנטוורפן. ברבות הימים היה אב"ד קהל 'מחזיקי הדת' דחסידי בעלזא במונטריאול שבקנדה, לצד מחותני, הרב החסיד המפואר ר' יצחק דוד רזמוביץ ז"ל, משב"ק כ"ק מרן אדמו"ר ה'אמרי חיים' מוויז'ניץ זי"ע, חותן בני ר' שמואל שלמה, בשמחת האירוסין של נכדנו ר' לוי נ"י, במונטריאול

מעשה. העברנו אותם לבית החולים רוטשילד, כתחנת ביניים, לפני צאתם איש-איש ליעדו.

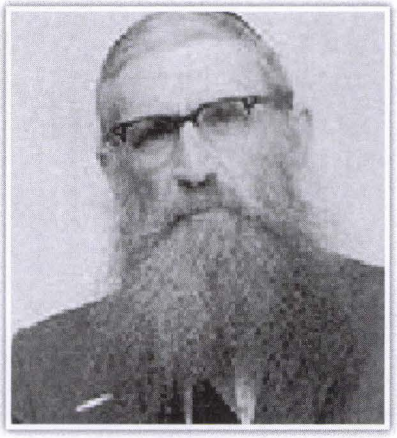
פרק צ

אל תחטאו בילד

רק נדמו רעמי המלחמה, וכבר התעוררה בעיה חמורה, נוראה ודחופה: אלפי ילדי ישראל נמסרו בידי הוריהם למשמרת לשכנים או למכרים גויים. רבים מהורים אלו שילמו הון תועפות למארחי ילדיהם, כדי להצילם ממוות. חלק מילדי היהודים נמסרו לכמרים, ואלו הטמינו אותם במנזרים.

כתום המלחמה התברר כי רק מעטים מההורים שרדו ויכלו לדרוש את ילדיהם בחזרה. הורים מאמצים נקשרו רגשית אל הילדים ונטו להשאירם בחזקתם. יש מהם שראו מטרה דתית בהעברת הילדים היהודים על דתם, רחמנא ליצלן, ובגידולם כגויים לכל דבר. בדרך כלל לא עמד איש בדרכם, שכן רוב הילדים היו קטנים מכדי להבין את משמעות שאלת המשך דרך חייהם, או חלשים מכדי לנסות לדרוש בכוחות עצמם לחזור אל העם היהודי. גרוע יותר היה גורלם של הילדים שנמסרו למנזרים, שכן הכמרים התנגדו להחזיר את הילדים לכור מחצבתם היהודי, וביקשו להעביר אותם רחמנא ליצלן לשמד.

בעיר קושטא, איסטמבול שבטורקיה, ישב שליח ההצלה מטעם 'אגודת ישראל', ר' יעקב גריפל, ופעל בחירוף נפש לחלץ את הילדים היהודים ולהשיבם אל הוריהם או קרוביהם, ובמקרה שלא נמצאו קרובים – לפחות אל חיק העם היהודי. הוא הריץ פניות אל כל נציגי 'אגודת ישראל' באירופה, בבקשה לעדכן

ברוך פודה ומציל
איש ההצלה רב-התעוזה והמעוף,
ר' יעקב גריפל

אותו בדחיפות במקום הימצאם של ילדי ישראל בידי משפחות גויים, כדי שיוכל לפעול בכל דרך לחלצם. גריפל הסביר כי ממד הזמן קריטי, שכן ככל שחולף הזמן משתרש עוד הקשר ההדדי בין הילד למשפחה המאמצת, ומתרופפים זיכרונותיו מבית הוריו. עתה, על רקע זוועות המלחמה, אפשר לדבר אל מצפונן של אומות העולם, לבל יחטפו גם את הילדים היתומים, אך הניצוצות האלה של שרידי מצפון עתידים להיכבות עד מהרה, ומה יהיה אז!

גריפל נע בכל אירופה, להציל ילדי ישראל. פגשנו אותו בווינה, והוא עשה גם בצ'כיה ובפולין.

על פי מצוות הרב דושינסקיא, באמצעות קסטנר שליחו, נרתמתי לסייע גם במשימת קודש זו. לבקשת גריפל כתבנו בשם 'אגודת ישראל' אל מלכת אנגליה, אל מלכת הולנד, אל נשיא איטליה איינאודי ואל בכירים נוספים בהנהגת אירופה. במכתבים הורעפו שבחים על המשפחות הנפלאות, על היחידים היקרים, וכן על הכמרים שבמנזרים, שחירפו נפשותיהם להציל ילדי ישראל ממלתעות הנאצים.

"עתה", כתבנו, "מתברר כי למגינת לב, חלק מההורים לא נשארו בחיים. אבל נשארו קרובי משפחה, ו'אגודת ישראל' מפצירה ותובעת בשם העם היהודי,

לסייע לנו להחזיר את הילדים, הן מקרב המשפחות הן מבין כותלי המנזרים. בכל העניינים האלה, נא לפנות אל 'אגודת ישראל' באוסטריה".

בחריפות בלתי דיפלומטית הוספנו וכתבנו דברים המכוונים להפוך את בני מעיהם של הנמנעים – כי מי שיעמדו מנגד ולא יסייעו לנו לחלץ את הילדים היתומים ולהחזירם אל עמם – טוב להם שייזהרו מאוד על נפשותיהם, שלא יהיו מקוללים חלילה מאת נשמות הקדושים השרופים!---

המכתבים הטביעו רושם קשה מאוד. ראשי השלטון הבהירו כי הם כועסים מאוד על היהודים שקיללו אותם. למלכת הולנד, שלא רצתה לסייע, היה ילד עיוור, והיא תלתה את עיוורונו בקללתם הנמרצת של היהודים שהשיגה אותה.

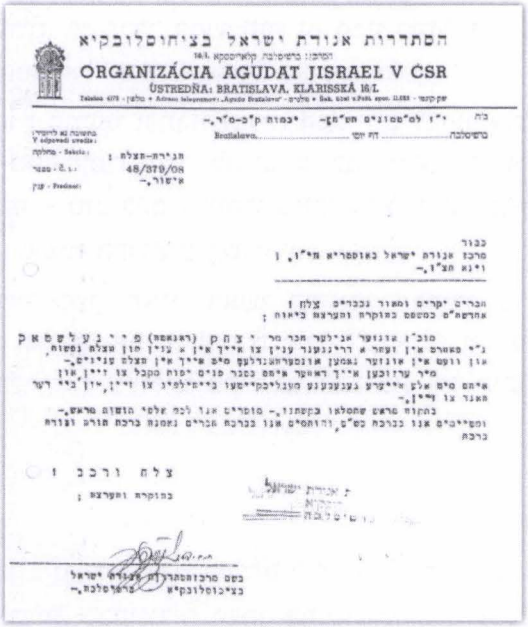
חטיפה באישון לילה

מהנמרצים והיסודיים בקרב פעילי השבת הילדים לחיק היהדות באוסטריה, היה יהודי מהקהילות הנכבדות שבהונגריה ושמו אויגען (יצחק) פייגלשטוק, שמאוחר יותר החליף שמו ל'דונאט' Eugen Feigelstock, Donath. הוא היה יוצא אל הכפרים ומחפש ילדים יהודים מוחבאים. הוא נהג לשוחח עם הכפריים הגויים שהחביאו את הילדים היהודיים, והם, ברצונם להשתבח ולהתפאר במעשה החסד שעשו בתוך ים של רוע ורצח, גילו את סודם.

הלך אפוא דונאט אל החצר, מצא שם שבעה-שמונה 'שקצים'לעך', ילדי גויים, בני עשר-אחת-עשרה ונכנס עמם בשיחה, עד שהתברר לו כי אחד מהם הוא ילד יהודי. או אז מצא דונאט דרך להידבר עמו בחשאי וגילה כי הילד משתוקק מאוד לחזור אל משפחתו ואל עמו, אך חושש מהוריו מאמציו ומתחנן לעזרה.

סיכם עמו דונאט כי בחסות חשכת הלילה יבוא לחלצו. "אמנם" – הזהירו – "איני רוצה בשום פנים להיכשל חלילה ולקחת בטעות ילד גוי! על כן עליך להראות לי בדיוק היכן אתה ישן, כדי שיהיה לי סימן מובהק אפילו בחשכה מוחלטת".

כך הציל דונאט גם את הילד היהודי היתום הזה והחזירו לחיק משפחתו היהודית.

הסתדרות אגודת ישראל בצ'כוסלובקיא
ORGANIZÁCIA AGUDAT JISRAEL V ČSR
ÚSTREDŇA: BRATISLAVA, KLARISSKÁ 16.I.

צלח ורכב !

צלח ורכב על דבר אמת
המלצת הרה"ג רבי חיים גרינפלד ז"ל, ראש 'אגודת ישראל' בצ'כוסלובקיה, בעניין פיקוח נפש סודי שנשלח לטפל בו העסקן ר' יצחק פייגלשטוק, שפעלו מוזכר בספרנו

פדיון שבויים

עלילות הגבורה של דונאט הגיעו לידיעת השלטונות, והם פתחו במצוד אחר 'היהודי פייגלשטוק, החוטף ילדים' בלי אישורים ובלי צו בית משפט...

כאשר נעצר התגונן דונאט ואמר כי בחינם מתגוללים עליו, ושמו אינו פייגלשטוק אלא דונאט, וכאן היו צריכים לעד שיאשר את טענתו.

מי מעז לדרוך בדל"ת אמות של משטרת הביטחון החשאית! במיוחד התרו בי שעלי להיזהר משנה זהירות, יען "חמאה על ראשי", שכן אני קשור בעלילות הברחת נשק, ב"בריחה" של פליטים ובחטיפה של ילדים יהודים מהמשפחות המאמצות ומהמנזרים.

למרות זאת לא היה בלבי ספק כי עלי לעשות הכול כדי לקיים מצוות 'פדיון שבויים', גם במחיר סיכון אישי רב ואף אם עלול אני למצוא עצמי בגלל זה שבוי בעצמי...

בעצה אחת אתנו היה גם יהודי נפלא, ר' יוליוס שטיינפלד שמו, משארית הפליטה של ה'שיף-שוהל', שהצליח לפני מלחמת העולם להימלט לארצות הברית. ר' יוליוס דרבן אותי במילים חמות וחיזק בלבי את התחושה כי חובה עלי להתעלם מן הסיכונים ולעזור ליהודי בצרה.

טרפתי נפשי בכפי והתייצבתי במשטרת הביטחון החשאית, אשר ב'ראסויער קאזערנה', המפקדה הצבאית המפורסמת של וינה, להעיד ולחתום בחתימת ידי כי הנני מכיר את האיש שהם מחזיקים בטעות, ושמו אכן דונאט ולא פייגלשטוק.

כך זכיתי ובחסדי ה' הייתי השליח הטוב לחלץ את דונאט מסכנה חמורה ולאפשר לו להמשיך להציל עם גריפל, ילדים יהודים רבים עד אין שיעור.

פרק צא

הרצחת וגם ירשת?!

חסד שמים הוא שבידי ווילי קרויץ נשתמרו העתקי מסמכי המכולה ששיגר אבא באמצעות חברת 'קונער' Küner, ובמקום להגיע לאמריקה נבלמה בהמבורג.

בירור וחקירה שערכנו העלו כי תכולת המכולה נמכרה במכירה פומבית. תבעתי לקבל לידי את התמורה, אך החברה ניסתה להתנער ממני. הם ידעו שנשארתי יחיד ממשפחה שלמה שהועלתה על המוקד, אך הדבר לא שינה את גישתם אל הרכוש. על מצפון, כנראה לא שמעו שם...

מאחר שהמכולה יצאה מווינה כדת וכדין והגיעה אל המבורג, הכתובת לדרישה המשפטית הייתה סניף המבורג של החברה. נאלצתי לנהל משפט ממושך עם הממונים על הפיצויים בהמבורג. עשר שנים של מריטת עצבים, השחתת זמן והוצאות כספיות כבדות חלפו עד שזכיתי במשפט.

מי היורש?

החברה ניסתה להתנער, בטענה שעל פי החוקה הגרמנית הירושה מתחלקת שווה בשווה בין הבעל לאישה, ואני איני אלא יורש של אבי ולא של חלק אמי, שהרי אשת אבי אינה אמי יולדתי.

צירפתי אפוא לתביעה את דודי מאקס, שהוא היורש של אמא, אחותו. הוא הבהיר כי ירושתה של אמא עוברת אל הוריהם, ומהם – אליו, ועל כן הוא היורש של אמא.

מתוך חלקה של אמא ירש גם אבא מחצית, כך שחלקי בירושה זו היה שבעים וחמישה אחוזים.

כל הטענות שלנו היו צודקות ואמתיות, אך בית המשפט עשה כל תרגיל משפטי אפשרי כדי לסכל את רצוננו לקבל את הכסף המגיע לנו. על כל דבר נאלצנו להילחם, ורק אחרי עשר שנות מאבק, הוא הוכתר בעזרת ה' בהצלחה.

פרק צב

יהודי שהוא יהלום

קיץ תשי"ג - 53'

התנערי מעפר

ידידי בית אבא החלו לדבר בי נכבדות, להקים מחדש את בית אבותינו. בהם היו ר' אברהמ'טשע לעוו, שחזר לווינה אחרי המלחמה, ור' נפתלי ראטקאפף.

ר' ישעיה ראטקאפף, גיס ובן דוד של ר' נפתלי, שהתגורר באותה עת בפריז, הציע את בתו של הרה"ח רבי חיים אנגלנדר, מדמויות הפאר של קהילת קראקא שבמערב גליציה, שלפני המלחמה עבר לעיר למברג שבמזרח גליציה, ועתה התגורר בעיר פריז בירת צרפת.[1]

משפחה חסידית מרוממת

בקרב עדת חסידי צאנז לדורותיה נודעה משפחת הנגידים אנגלנדר. אבי המשפחה, החסיד רבי אברהם שבתי עבער הכהן אנגלנדר, שהתפרנס מהחזקת

---

1) ר' חיים היה יהודי אמיד שהתפרנס ממסחר טפטים בחנותו. מאחר שאחיו היה מחוסר פרנסה ציווה האב את ר' חיים לקבל את אחיו לעבודה בחנותו. עם הזמן התברר שפדיון החנות אינו מספיק לפרנסת שתי המשפחות. הותיר אפוא ר' חיים את החנות בידי אחיו ונדד עם משפחתו ללמברג. בזקנותו אמר ר' חיים לר' שלמה קערן, בן המחבר, כי הוא תולה את אריכות ימיו (נפטר בגיל 98) בעובדה שקיים את ציווי של אביו במסירות נפש.

דיוקן של חסיד
רבי חיים אנגלנדר,
עם נכדו ר' לוי קערן
עת ביקורו בלונדון
לרגל שמחת הבר מצווה
של נכד המחבר
ר' ישראל בן ר' ישכר
בעריש הופפמאן הי"ו

פונדק, היה מחסידיו המקורבים של הרה"ק ה'דברי חיים' מצאנז. מקובל שה'דברי חיים' בחר למצוות פדיון הבן את הכהנים ממשפחת אנגלנדר, באמרו כי הם כהנים מיוחסים.

מעונו והפונדק שכנו לא הרחק מהגשר שעל גבי הנהר המקומי,[2] מקום שבו היו גם בית העלמין ובית החולים היהודי.

נסי הצלה מופלאים הגנו על רבי עבער. פעם אחת בחצות לילה, עת כל בני העיר נמו שנתם, התלקחה דלֵקה בבית העץ של שכן גוי הצמוד לבית העץ של רבי עבער. הייתה סכנה מוחשית שהבית יתלקח וכל אשר בו יעלה בלהבות.

---

2) כדי להגיע אל ביתם היה צריך לחצות את נהר קאמיעניצא, על גבי גשר שקצהו האחד היה בסוף הקז'ימייז'ה, הרחוב היהודי, וקצהו האחר הוביל אל הכביש העושה דרכו לבית העלמין היהודי. לאחר חציית הגשר מסתמנת פנייה שמאלה, ובטרם מתעקל הכביש ימינה, יש אשכול בניינים המכונים 'פוטקובקה'. אחד הבניינים האלה היה ביתו ובית העסק של ר' עבער. המבנה קיים עד היום.

רץ רבי עבער אל רבו, ה'דברי חיים', שבאותה שעה עלה מן המקווה, אשר ליד הגשר, כהכנה לתיקון חצות.

הרבי מיהר עם רבי עבער אל הגשר, ומשם ניתן לראות כי האש כבר אחזה בפיסת עץ בקצה גג ביתו של רבי עבער. הניף ה'דברי חיים' ידו הקדושה ואמר כי האש כלל אינה בכיוון נחלתו של רבי עבער, אלא ממשיכה הלאה, למרחק. בו ברגע השתנה כיוון הרוח, והיא ניתקה את פיסת העץ הבוערת והעיפה אותה למרחק, עד נחיתתה על ביתו של גוי. הבית התלקח ונשרף, וגם הבהמות שבנחלת הגוי נשרפו.

רבי עבער נתברך בכמה בנים. שמו של אחד מהם היה רבי יעקב, והמפורסם בהם היה רבי משה. רבי משה, שירש מאביו את הפונדק, התחבט קשות בפרנסתו. הוא פנה אל ה'דברי חיים' וקבל על כי אין בידו לשלם למלמדים של בניו. נענה הרבי: "אל דאגה, אני אשלם שכר המלמדים במקומך".

נזדעק רבי משה:

"הכי מבקש הרבי להפוך אותי חס-ושלום לעניי?!"---

נתחייך הרבי ובירכו מיד בהצלחה מרובה ובפרנסה ברווח ובנקל.

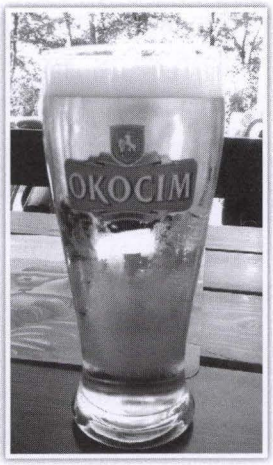
זמן קצר לאחר מכן נולד לרבי משה בן. מיד לאחר הברית הלך אל מפעל הבירה הקטן 'אקאטשים' והציע להיות הסוכן הראשי לשיווק תוצרתם ברחבי גליציה. הצעתו נתקבלה והוא החל מיד לעשות חיל בעסקיו.

פעם אחת, בהתהלך ה'דברי חיים' על הגשר, סר אל פונדקו של ר' משה. שש ר' משה בביקורו של הצדיק ומיהר למזוג לכבודו כוס של בירה. לגם הרבי מן הבירה ושיבחה כי טובה היא.

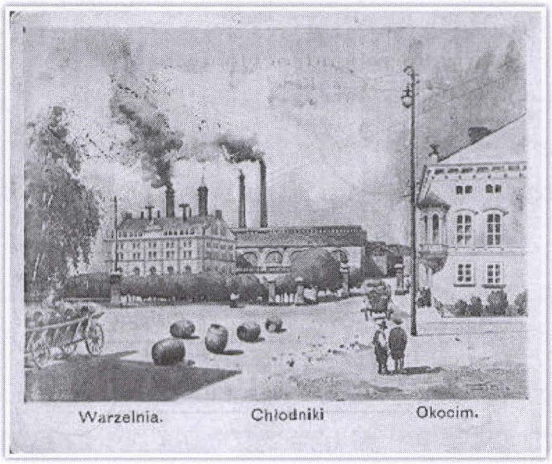
נפוץ המעשה על הבירה שנשתבחה בפי קודשו של הרבי, ובכל הסביבה החלו להעדיף את תוצרת 'אקאטשים' דווקא. בתוך תקופה קצרה הפך המפעל הזעיר – בשיווקו מרחיב הגבולות של ר' משה – לאחד ממפעלי הבירה הגדולים בגליציה.

לאחר הסתלקות ה'דברי חיים' נסע ר' משה אל בנו, הרה"ק רבי יחזקאל משינאווא זי"ע, ה'דברי יחזקאל'. מתוך חיבת הקודש, רכש בעבור רבו סוס ועגלה. העניק לו הרבי שעון זהב כביטוי של הוקרה, בצרפו ברכה הרומזת בדרך הילוכו של השעון:

"עס זאל דיר גוט גיין" – שילך לך טוב.

בירה משובחת
כוס בירה 'אקאטשים', המבוקשת עד עצם ימינו

עיר הבירה
מפעל הענק 'אקאטשים' לייצור בירה משובחת

מאז שגשגו עסקיו של ר' משה ועושרו נעשה כפול ומכופל, עד כי נחשב לאחד מגדולי עשירי גליציה. את שעון הזהב שהעניק הרבי, ירש בנו של ר' משה, ר' יענקל.

הצלה מעלילת דם

בחג הפסח הסבה משפחתו של ר' יענקל אנגלנדר, אחיו של ר' משה, לערוך את הסדר. זוגתו הינדא מלכה ירדה למרתף להביא יין או דבר מה אחר, ולמרבה הפלצות גילתה שם גווייה שרועה של תינוק גוי בן ימים אחדים. היא הבינה מיד כי גויים צוררי ישראל מבקשים להעליל עליהם עלילת דם. בקור רוח נטלה את פגר התינוק ונשאה אותו עמה, מוחבא בבגדיה, ושבה אל השולחן בלי לגלות לאיש את הדבר.

רגעים אחדים לאחר מכן נשמעו נקישות על הדלת. שוטרים חמורי סבר ניגשו מיד אל המרתף, חיפשו את הילד המת, ובראותם כי אין הוא שם עלו אל הדירה וחיפשו בכל פינה. משלא מצאו דבר החלו חוקרים את בעל הבית, ר' יענקל. הוא השיב ברוגע על שאלותיהם, שכן לא ידע כלל על אשר מצאה אשתו קודם לכן במרתף. בלית ברירה שבו השוטרים על עקבותיהם בידיים ריקות.

רק בבוקרו של החג סיפרה האישה לבעלה את אשר אירע. היא הסבירה כי מיהרה לפנות את הפגר, כי הבינה שהשוטרים יבואו מיד, אך לא הגידה לו דבר, בידעה כי כך ישמור על שלוות רוחו ולא יחרד בעת חקירת השוטרים. עוד חששה פן ישמע בעלה שיש מת בבית, ובהיותו כהן ימהר לצאת החוצה, והיעדרו של בעל הבית בליל הסדר יגביר את חשדם של השוטרים!

ר' יענקל, שהיה נסער לשמע הנס שהתחולל בלילה שבו רוב נסים הפליא ה' עם עמו, מיהר אל ה'דברי חיים'. הרבי ציווה על משמשו שבחול המועד יצא אל היער הסמוך ויקבור בחשאי את פגר התינוק הגוי.

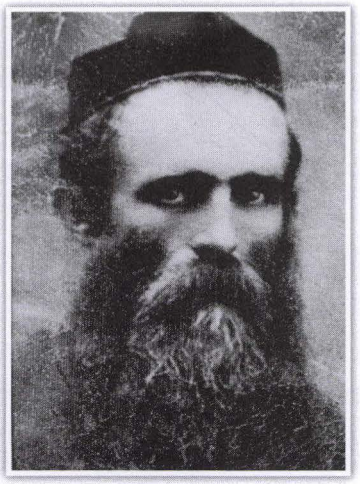
בית אנגלנדר נודעו כחסידי שינאווא מובהקים, בעלי צדקה מופלגים, שכלכלו ביד רחבה את חצר הרבי משינאווא ואת ישיבת שינאווא.

מנהל חשבונות מיוחד הופקד על כספי הצדקה שפיזרו. בכל עת שעברו ליד ביתם, נראה תור של עניים הממתינים לקבל את נדבת היד המוכנה בעבורם. מנהג זה נמשך לימים אצל נכדו, חותני, רבי חיים אנגלנדר. אצל פתח חנותו בעיר מגוריו קראקא, עברו עניי ישראל בשורה, וגבאי מיוחד העניק מתת יד לכל אחד ואחד מהם.

נשיא 'כולל גליציה'

אחד המיוחדים והנודעים לתהילה בבניו של רבי אברהם שבתי הראשון, היה כאמור רבי יעקב. בהגיעו לפרקו נלקח אחר כבוד לחתן למרת הינדא מלכה, בת רבי מאיר (בן רבי יוסף) לנדא מקראקא, מגדולי גליציה, נצר לקדושי עליון, בהם ה'מגלה עמוקות', הרבי ר' העשיל מקראקא, ה'פני יהושע' הראשון בעל 'מגני שלמה', ולמעלה בקודש, עד רבנו תם וזקנו רש"י, שייחוסם משתרג עד דוד מלך ישראל. רבי מאיר לנדא היה מחסידיו המובהקים של ה'תפארת שלמה' מראדומסק. בערוב ימיו עלה לארץ ישראל עם זוגתו הרבנית מרת פייגל לבית ראקובר, אף היא משפחה מפארי גליציה, והשתקע בירושלים. כאן נבחר לנשיא 'כולל גליציה'. מנוחתו כבוד בהר הזיתים, בחלקת 'כולל גליציה'.

בנו של רבי יעקב, שנקרא אברהם שבתי על שם הסב הנערץ, היה אביו של חותני, רבי חיים אנגלנדר.

זקניך ויאמרו לך
סבא, החסיד
רבי אברהם
שבתי אנגלנדר

חיים שיש בהם

מפארי שרידי יהודי גליציה אשר נדדו לפריז היה רבי חיים אנגלנדר. יהודי חסידי של פעם, משרידי חסידי שינאווא, שעוד זכה לשמש את הרה"צ רבי לייביש מרדכי בן הרה"צ רבי משה, בנו של הרה"ק רבי יחזקאל משינאווא זי"ע, ה'דברי יחזקאל'.

שנים לפני החורבן התגורר רבי חיים בקראקא, שהייתה עיר ואם בישראל, מלאה צדיקים וחסידים. מאת ה' התגלגלה לידו הזכות להיות לצדו ובמחיצתו של עיר וקדיש מן שמיא, הצדיק הנשגב הרה"ק רבי משה יצחק גווירצמן זי"ע, האדמו"ר הקדוש מפשווארסק, שהכול כינוהו בהערצת קודש: 'רבי איציק'ל', בימי נדודיהם בגלותם בארץ הכפור סיביר.

מיד אחרי המלחמה חזרו למשך כשנתיים לקראקא, שהייתה לקיבוץ נדחי ישראל. עם התבססות הקומוניזם בפולין ברחו משם והגיעו לפריז, וגם שם לא זזה ידו מתחת ידו של רבו הקדוש. רבי איציק'ל בחר ברבי חיים, החסיד הנערץ, לבעל התפילה הקבוע בבית מדרשו בימים הנוראים.

שמחה כפולה הייתה לי שזכיתי בחסדי שמים לידבק במשפחת אנגלנדר, המיוחסת לתפארת.

"נכבדות" בציריך

משפחת המדוברת הגיעה לציריך, ולשם הייתי אמור לנסוע. ידידיי הנפלאים והמסורים ר' ישעיה ראטקאפף ור' אברהמ'טשע לעוו לא חפצו שאסע לבדי לציריך, כיתום בודד, ערער בערבה, לקדם את ה"נכבדות", על כן עשו את כל הדרך הארוכה עמי, לצדי, בהיותם לי שושבינים כאב ואם.

בהתרגשות רבה נסעתי לציריך, מתכונן לבנות בית נאמן בישראל, על החורבות העשנות של כל הדור הקודם--- ושם התאכסנו במלון לימאט, השוכן על גדות הנהר לימאט.

בעזרת המגיד מראשית אחרית נסגר השידוך בשעה טובה ומוצלחת, במעונו של ר' הערשל ראזנפעלד שיחי'.

מתנות כאליעזר עבד אברהם

לאחר השידוך חפצתי לבוא אל העין כשעמי מתנות יקרות כאליעזר עבד אברהם, שכך מסורת היא לישראל. נסעתי אפוא לעיירה ההולנדית שעווענינגען, מקום שהותו של קרוב משפחתנו ר' יונה שטעמער, שבידו הפקיד אבא את תכשיטי המשפחה בעת שהותנו בליאון. בדעתי היה לתת לכלה טבעת יהלום כמתנת אירוסין, כמנהג בעלי בתים חשובים פה.

ר' יונה מיהר להוציא את היהלום הגדול והיקר ומסרו לידי בשמחה גלויה:

"כמה מאושר אני, שהיהלום של אביך ואמך הוא תשתית לבית היהודי החדש והמאיר שאתה עתיד בעזרת ה' להקים!"

ר' יונה התנצל על שאת הטבעת המקורית אין בידו למסור לי: "בדרכי הבריחה הטמנתי את היהלום בקצה של עניבה. את הטבעת לא היה לנו היכן להחביא, ועל כן נאלצנו להשאירה שם. אבל אל דאגה: אפנה אותך כאן, בעיירה, אל צורף מומחה, שיתקין טבעת מכובדת בו ביום".

ר' יונה נשא את האוצרות היקרים של אבא, תוך סיכון רב, כל ימי המלחמה. הוא הצליח להגיע לשווייץ ושרד בחסדי שמים את המלחמה, אף כי לא כבן חורין, אלא כלוא במחנה עצורים. את היהלומים של אבא תפר בתוך הבגדים, ואת היהלום הגדול – בקצה של עניבה.

המגיד מראשית אחרית
מלון לימאט בצירין. כאן נשברה הצלחת

ביקורות רבות עבר, והוא סיכן את נפשו בהחזקת האוצרות, אך היה שומר נאמן!

בתום המלחמה חזר לשוועניגען והחל לחפש ברשימות הניצולים את אבא, את אמא ואותי. הוא הפך עולמות למצוא אותנו, ומה רב היה אושרו כאשר גילה את שמי ברשימות! כך נודע לו כי אני בחיים וכי יש לו ברוך ה' למי להחזיר את הפיקדון! הוא מיהר ושלח אלי גלוית דואר, שבה ביטא את חדוותו ואושרו בבשורה הטובה שניצלתי מן התופת, וכתב כי הוא מזמינני לבוא לקבל את הפיקדון.

השעון הולך אל בעליו

את שעון הזהב היקר שלו, מתוצרת 'שאפהאוזן', הפקיד אבא בליאון, בידי יענקל האמעל. יענקל הצליח בחסדי שמים לחמוק ממלתעות הצוררים בעת הפשיטה על בית המלון, נעלם וברח לשווייץ. לאחר המלחמה הוא מסר את השעון לדודי מאקס.

כאשר הגיע מאקס לווינה מיהר לתת לי את השעון, כיורשו של אבא, אולם אני אמרתי לו: "דודי היקר, יהי לך אשר לך, השאר את השעון אצלך, למזכרת נצח מאבא הקדוש!"

פרק צג

שושבינים מן השמים

גילה מלופפת ברעדה

"והוא כחתן יוצא מחפתו, ישיש כגבור לרוץ אורח", מתאר דוד המלך בתהילים (יט ו) את שמחת חתן בצאתו מחופתו. ואכן, יום גדול של שמחה היה לי יום חופתי. במיוחד אחרי כל מה שעברתי, שנות ראינו רעה, הסבל והייסורים, הסכנות והאימה, ועתה מציב לי ה' כלונסאות חופה להקים בית נאמן בישראל!---

אמנם הגילה הייתה מלופפת ברעדה, רעדה המטלטלת את הגוף והנשמה! מה נורא ומעורר פלצות הוא חתן הצועד אל חופתו לבדו, בלי שושבינים, בלי אב ואם המצעידים ומוליכין אותו באבוקות של אש בוערות, ביקוד של שמחה הקורנת מעיניהם, ובפרץ של תפילה ורינה לבורא כל עולמים שהגיעם עד הלום!---

בכל שמחת חתן יש מצווה רבה לשמחו, כדי שתהיה שמחתו שלמה, ועל אחת כמה וכמה ששמחתי השבורה והרצוצה הייתה זקוקה לרופא נפשות רוחני גדול, שיקרין את החלקים החסרים כל כך של השמחה. הרי הייתי חתן 'יתום עגול', בלי אבא ובלי אמא, ובעצם נורא יותר: בלי שתי אמהות!---

יהודים נפלאים ויקרים היו לי לשושבינים. הם טרחו ונסעו עמי מווינה לפריז, אל שמחת החתונה. אלה היו נשואי העדה, הרה"צ המפורסם רבי מיכל ניימן, לימים רב במונסי; ר' פישל אדלר, ר' דוד ראובן הערמעלין ור' נפתלי דוב ראטקאפף. הם נתנו נפשם למלא את מקומם של אבי ואמי, ושמחו בשמחה הגדולה של הקמת בית יהודי של שריד למשפחה מפוארת בישראל.

נתנו נפשם למלא את מקומם של אבי ואמי
נראים מלפנים (מימין לשמאל): ר' משה שיף, החתן המחבר, חותנו ר' חיים אנגלנדר.
מאחור: בצד ימין ר' ישעי' אפעל, ובשמאל ר' חנא שיף

לקדושים אשר בארץ

בשמחת הנישואין שלי, שנערכה בפריז באור לי"ח בטבת תשי"ד, השתתף הצדיק רבי איציק'ל, האדמו"ר הקדוש מפשווארסק, והוא שגם סידר את הקידושין. הרבי עצמו, שבר כלי היה בגופו, אחרי שנות תלאה ונדודים, רעב וסבל בערבות סיביר, אך לא נותר לו רגע אחד פנוי לדאוג לעצמו... כל ימיו וכל לילותיו היו מוקדשים לעבודת ה' ולעזרה לבני ישראל.

כשמחך יצירך בגן עדן מקדם

שמחת נישואי המחבר. משמאל: (א) גאב"ד מרגרטן; (ב) הרה"ק רבי איציק'ל מפשווארסק; (ג) החתן, המחבר; (ד) רבי מעכלי ניימן, לימים רב במונסי; (ה) גיס המחבר, ר' ירוחם אנגלנדר; (ו) כ"ק מרן אדמו"ר רבי לייביש שליט"א מפשווארסק; (ז) ר' אליהו שמעון אנגלנדר; (ח) ר' דוד ראובן הערמעלין; (ט) ר' ברוך שיפרין; (י) מאחור: ר' משה שיף; (יא) ר' אברהם שבתי ליפשיץ

בשל קרבתו הרבה של חותני, רבי חיים אנגלנדר, אל רבי איציק'ל, הרגיש הצדיק 'מחותן' בשמחה זו, והיסב לידי.

עצם הופעתו ריגשה עד כלות הנפש. ידענו כי גדול הוא וקדוש, איש שמימי, צדיק מהדורות הקודמים. עיניו הטובות בחנו אותי באהבה, והוא פתח והתעניין על אודות שורשי משפחתי, על המקום שממנו באתי ועל כל התלאה אשר מצאתני בימי הזעם.

עוד הוסיף הרבי ושאלני, ברגש אבהי של השתתפות:

"באמת אנו יודעים כי בדרך כלל כל חתן ירא שמים מהרהר בתשובה ביום חופתו ודואג על העתיד, אולם דאגה עמוקה ונוקבת כל כך של חתן, טרם ראיתי מימיי--- מה לך דואג ושקוע בהרהורים כל כך?!"

תליתי ברבי הקדוש עיניים דומעות ואמרתי:

"רבי קדוש! יביט נא סביבנו ויראה: בודד וגלמוד הנני בעולמו של הקדוש ברוך הוא! מכל משפחתי הגדולה והיקרה, אין לי איש כאן, בשמחת נישואיי!

הניף הרבי את אצבעו הקדושה
הרה"ק רבי איציק'ל זי"ע, בדברו אל לב המחבר,
בשמחת נישואיו

כל המשפחה כולה נעקדה על קידוש השם!--- ואוותר אנכי לבדי! חתן בלי שושבינים!"---

הניף הרבי את אצבעו הקדושה והחווה:

"למה תאמר כי אין איש ממשפחתך כאן?! די זעהסט?!... רואה אתה?!... כולם נמצאים פה, איש לא נעדר!"---

ידעתי כי הרבי צודק, שהרי מפורסמים דברי הזוהר הקדוש (חלק ג עמוד ריט) על הפסוק: "ישמח ישראל בעושיו" (תהילים קמט ב), שהקדוש ברוך הוא מביא את האב והאם מגן עדן, לשמוח בשמחת צאצאיהם. דבריו העמיקו בי את התחושה כי אינני לבד, אלא אבא ואמא עמי, ואבי יתומים משמח אותם וישמח אותי!---

שיר ה"ווידוי"

ברגעים הנרגשים של השיחה המעמיקה עם הרבי, סיפרתי לפניו על 'שיר הווידוי', ששורר יהודי קדוש, ר' מנחם מנדל פלדמן מקראקא, מחסידי באבוב.

זו הייתה שירתו לפני שנלקח אל ההריגה והשרפה, וכפי שנאמר ב'הושענות': "ההרוגה עליך, ונחשבת כצאן טבחה..." ובכל זאת "חבוקה ודבוקה בך"---

הדבר היה באחת הסלקציות הנוראות. בסלקציות לא העמידונו כרגיל, חמישה-חמישה בשורה, אלא בשלשות, כדי שהרוצח ייטיב לראות כל אחד ואחד ולבחון את מצב בריאותו.

בקור רוח שטני עמד שם הצורר הנאצי לינדנער, שנשא דרגת 'שטורמבאן-פיהרר'. לצדו ניצב הכן איש אס-אס שבידו האחת, שהייתה תותבת מעץ, החזיק לוח שאליו הוצמדה רשימת האסירים, ובידו הבריאה רשם את ההוראות.

בשורה השלישית עמד יהודי שביקש להתחבא, כי כבר היה 'מוזלמן', שדוף עד לעצמות, חי-מת מהלך, שבקושי יכול לנוע. האומלל הבין כי אם הרשע יראנו יהיה זה קצו, אולם שום דבר לא הועיל. עיני הנץ של הטורף ננעצו בו. הוא קרא לאומלל לצאת מהשורה ולגשת אליו, ומשזה התמהמה, משך אותו בידו וירה בו במקום.

תורי התקרב. ברעד נזכרתי שוב, כמו בכל סלקציה כזו, בתפילה המרטיטה בימי הדין: "כבקרת רועה עדרו". הרשע קרב אלי, קרוב יותר, קרוב יותר, עמד לידי כמעט. רגע ההכרעה הנורא מגיע... אי אפשר לתאר איך הלב דפק מרוב פחד.

הצורר סקר אותי, בחן מלמעלה עד למטה, העיף מבט אל העוזר השטני שלו, והחווה לו בשוט, תמיד התהלך כשהשוט בידו: המשך קדימה... הוא עבר אל הבא בתור, וגם אותו "אישר", ואחרי כן המשיך אל הבא אחריו.

אבן נגולה מעל לבי. לו הדבר היה אפשרי, היו שומעים את האבן נופלת ומתגלגלת מן הלב...

פתאום התפרץ אל מוחו האכזרי של הצורר היצר הרע, והוא החליט לחזור לאחוריו, לבדיקה מעדכנת... ראשי הלם. הנה, זה הסוף. הפעם לא אמלט ממלתעותיו!

ואז החווה הרשע הגידם על ר' מנחם מנדל הקדוש, שעמד בסלקציה שורה או שתיים לפניי. הרוצח לינדנער ניגש אליו וציווה עליו להרים את רגלו, ולא היה בו כוח לעשות זאת. הארור ציווה עליו להישען עלי ולהרים רגלו, ואז הורה לי להחזיק ברגלו של ר' מנחם מנדל, כדי שיוכל לבדוק את מצב בריאותו,

ואני נאלצתי להחזיק המכנס. הרשע תקע אצבע ברגלו של ר' מנחם מנדל, ומיד נבע שם חור, משמע שגופו מלא מים, הוא חולה אנוש ואפסו כוחותיו.

הגידם רשם מיד את שמו של ר' מנחם מנדל עם המועמדים להישלח לאלתר למיתה. השיגור לא היה אמור להיות מיד, אלא לאחר השלמת הסלקציה, שנערכה ב'אפעל-פלאץ' ונמשכה עוד כחצי שעה או שלושת רבעי השעה.

המאורע הנורא אפף את כל גופנו ונשמתנו בערפל סמיך המאפיל על כל זיק של אור. ידענו שהוא הולך ליהרג על קידוש השם, ואין לאל ידנו להצילו!

גם ר' מנחם מנדל הקדוש ידע היטב לאן מועדות פניו והיה נסער עד מאוד. הוא עצם את עיניו היוקדות, נשא עיניו ולבו למרומים והתחיל לשיר שיר, שלא היה אלא ה'ווידוי' שלו, בקרב קדושים, לפני עלותו השמימה:

געלויבט ביסטו	אודה לך
הייליגער באשעפער, ברוך הוא	הקדוש ברוך הוא,
די ווייסט דאך וואס יעדער טיט אין הארץ'ן קלערן	היודע כל אשר חושב כל אדם בלבו.
איך לויב אין דאנק מיט מיין געזאנג	בשירי, אודה ואשבח
צוזאמען מיט אללע מארגען שטערן.	עם כל כוכבי הבוקר.

למעשה זהו תרגומו של הפיוט העתיק הנאמר לפני תפילת שחרית: "אודה לקל לבב חוקר. בְּרָן יחד כוכבי בוקר".

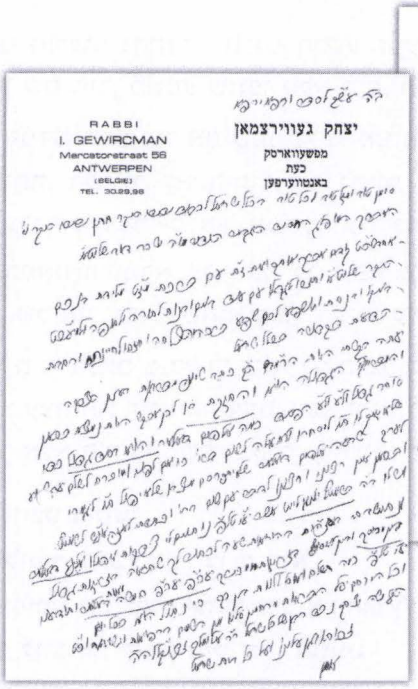
הצדיק רבי איציק'ל התרגש עד מאוד למשמע השיר, וביקש ממני לשיר עמו את השיר שוב, כאשר כל הנוכחים מלווים אותנו בשירת כיסופין מפעימה---[1]

הרבי הקדוש היה נסער ונפעם עד מאוד. בשבת קודש, שבת ה'שבע ברכות', הורה להעניק לי את העלייה לתורה שלו, עליית 'שישי', בתור דורון דרשה.

הרגשתי. המעמד הנפלא ריפא במקצת את צלקות נפשי המיוסרת מאימת החורבן והשכול---

---

1) הרבי קרא לשני השו"בים (שוחטים ובודקים) המופלגים של פריז, רבי שלמה קליימן ורבי שמחה יעקובוביץ, והורה להם להשתתף בשירת הזמר הנרגש. ראוי להעיר כי השו"ב המפורסם של פריז, רבי מיכל רייז, שהיה ידיד נפש של חמי, רבי חיים אנגלנדר, ושניהם נחשבו בימים ההם ל'פנֵי' החסידים בפריז, הגיע לעיר רק כשנתיים אחרי נישואיי.

RABBI
I. GEWIRCMAN
Mercatorstraat 56
ANTWERPEN
(BELGIE)
TEL. 30.29.96

יצחק געווירצמאן
מפשעווארסק
כעת
באנטווערפען

RABBI
I. GEWIRCMAN
MERCATORSTRAAT 56
ANTWERPEN
(BELGIE)
TEL. 30.29.96

יצחק געווירצמאן
מפשעווארסק
כעת
באנטווערפען

והיה מעשה הצדקה שלום
איגרות קודש אל המחבר מאת כ"ק מרן אדמו"ר רבי איציקל מפשוורסק זי"ע, שבהן הוא מבקשו לפעול ולתרום למען מטרות צדקה חשובות

והניגון המופלא והקדוש הזה, שנתקדש באפרו של רבי מנחם מנדל מקראקא הי"ד, "געלויבט ביסטו, הייליגער באשעפער, ברוך הוא", מלווה אותי מאושוויץ, דרך החתונה שלי והלאה, עד היום הזה!---

בימים הנוראים, אחרי שירת "כבקרת רועה עדרו", הנני מפזם לעצמי בשקט את נעימת השיר של ר' מנחם מנדל, שנתקדש בקדושת קידוש השם. כך גם ברגעים של חדווה והתרוממות רוח, בצלא דמהימנותא בחג הסוכות.

לעתים שואלים אותי נכדיי, מה הוא הזמר הזה. לא תמיד בשלה השעה לדיבורים, ולא לכל ילד ובכל גיל אפשר למסור את העובדות. אזי אני משיב להם:

"הנח, זה לא בעבורך... זה לא בשבילך..."[2]

---

2) בשנת תשע"ז זכיתי להשתתף בחתונת נכדתי מרים תחי' בת בני ר' שמואל שלמה נ"י, עב"ג ר' מרדכי הכהן לבית ענגעל-זיכערמאן המופלגים והמפורסמים, ובהגיע עת המצווה טאנץ שרנו ביחד את השיר הזה, בהודאה עצומה לבורא יתברך.

הלב שרוף מבפנים

לא רק זיכרונות קודש מרגשים שמורים בלבי מאותו מעמד נורא הוד. כל השנים מלאה נפשי עגמה על שהצורר הרוצח אילץ אותי להחזיק ברגל של המועמד למוות, בעת הבדיקה הרצחנית. אמנם לא הייתה לי ברירה, וגם בלעדיי, בעזרתו של אסיר אחר או בלי עזרה כלל, היה הרוצח עורך את הבדיקה וחורץ את דינו של הקדוש למוות. ובכל זאת!

מי שיודע את נפשותיהם של שרידי החורבן הנורא, מבין עד כמה ספוגות ומלאות הנפשות האלה ברגשי אשם ובתחושות כאובות, על הימים הנוראים ההם. כואבים על פרטים קטנים שעברו תחת ידם, דואבים על מה שעשו ועל מה שלא השכילו לעשות. אכן, חלילה אין להאשים איש מהם. מי יעמוד בסוד הניסיונות שהוצבו לפתחם! אבל הפליטים עצמם, כמוני כמותם, לבבותיהם שרופים מבפנים, ואין להם מנוח כל עוד נשמה באפם!---

ברוך שעשה לי נס

לאחר נישואיי, כאשר שהיתי בבלגיה, אמרתי לרעייתי כי נשאני לבי לצאת לבריסל, להיפגש עם המשפחה שאירחה אותנו בימים הקשים ולהודות לה.

ברדתנו מן הרכבת בבריסל שכרתי מונית וביקשתי מהנהג להובילנו לכתובת מגורינו. הנהג משך בכתפיו, באמרו כי רחוב אוועני די מֶה נמחק מעל פני האדמה בהפצצות והוא אינו קיים עוד. עמדתי על כך שיקרבני אל המקום, אולי אמצא בכל זאת משהו.

ראיתי כי מאה מטרים של רחוב חשופים והכול ריק ושומם. רק הבית מספר 203, שבו שהינו במשך שעות היום, עומד על תלו, אך הוא ריק מאין יושב. הלאה ממנו ומעבר לכביש - לא נשאר אפילו בניין אחד.

התייצבתי ובירכתי ברכה בשם ומלכות: "ברוך שעשה לי נס במקום הזה!" להודות מקירות הלב לבורא עולם על חסדיו.

הרחוב לא נשאר שומם. כיום, לאחר ששוקם ונבנה מחדש בפאר והדר, רחוב זה הוא הרחוב הראשי של בריסל.

פרק צד

בנה בניתי בית זבול

יבשת אירופה עוד להטה, עשן הכבשנים טרם נמוג, ובארץ ישראל ביקש הרבי הנערץ, רבי אהרן קדוש ה' מבעלזא זי"ע, שבנסי נסים ניצל מן ההריגה, לאחר שעבר תלאות וסכנות נוראות ואיבד את כל משפחתו כמעט – להקים הכול מחדש, "לאוקמא שכינתא מעפרא", להקים את השכינה המתגוללת כביכול בעפר, ולהרים את קרנה.

על מגרש רחב ידיים ברחוב אגריפס בירושלים התכוננו לבנות את היכל בית המדרש והישיבה דחסידי בעלזא, להקים הכול מחדש ולבנות שם את נפשות ישראל, בדרך הקדושה והטהורה של בית בעלזא מדורות קודמים.

הימים היו קשים. יהודים בכל העולם היו שפופים ורצוצים, והפרוטה לא הייתה מצויה בכיס. מי יכול לקחת על עצמו עול של הקמת בניין גדול? הרבי עצמו, שראשו הגיע השמימה, עסק בעולמות נשגבים של עבודת ה', ולא הכיר בצורתא דזוזא.

אמנם, בורא עולם בקניין היה לעזרו של הצדיק הנשגב, להשלים זה הבניין. "הכל מסייעים לעבודת המלך", ויהודים של צורה ראו להם זכות, לברר מקחו של צדיק. ר' ישראל פרידמן, מיקירי חסידי בעלזא באנטוורפן, גביר ונשוא פנים, נכנס בעובי הקורה ונטל על שכמו את האחריות להשגת המשאבים הכספיים העצומים.

מצווה ועושה, וּמְעַשֶׂה

כתרה של אנטוורפן, האדמו"ר רבי איציק'ל, ממעריצי בית בעלזא היה. הוא עודד בהתלהבות רבה את ר' ישראל פרידמן בעבודת הקודש, והורה לו לצאת לווינה, לפנות אל ישכר דוב קערן, בציינו: "הוא לבטח יעזור לך הרבה".

דמותו של ר' ישראל, שהופיע במשרדי בשליחות הקודש הכפולה, של הרבי מבעלזא ושל הרבי מפשוואַרסק, הרשימה עד מאוד. הוא היה יהודי של צורה, וגם ביטא בהופעתו את היכולת של גביר בעל בעמיו. בידו נשא תיק מכתבים יוקרתי, עשוי עור קרוקודיל, שתלוי בכיס בשרשרת כסף.

היה משהו חכם ונבון בהופעה זו, שכן היא ביטאה את המעמד הרם של שליח הישיבה, ופתחה לפניו את היכולת לדבר בסגנון בוטח של "עשיר יענה עזות", בהיבט החיובי כמובן, במקום הופעה עלובה של אביון בעצמו, המכיר רק פרוטות, וזה המרב שיש לו סיכוי לבקש ולקבל...

נלווה אליו בביקור הדיין מאוהל, הגאון רבי שמואל זאב הלוי ראטה זצ"ל, דמות רבנית נערצת באנטוורפן.

ר' ישראל היה איש בשורה: הרבי הקדוש מבעלזא מבקש להקים מחדש את 'בית בעלזא', ולצורך זה הוא בונה את בית מדרשו וישיבתו, ובהיותי חסיד

בנייך ובונייך
ר' ישראל פרידמן בקדמת בנייני הבעלזער ישיבה ברחוב אגריפס בירושלים

בעלזא, עלי להיות שותף נאמן של הרבי בכך. ר' ישראל היישיר אלי מבט, ודיבר כחסיד אל חסיד:

"הנני מבקש, מותר לומר 'דורש', כי לצורך קדוש ונשגב זה – הקמתה מחדש של 'בעלזא' – בית המדרש וישיבת רבנו הקדוש – תתרום חומש מרכושך!"

הוא עצמו הבין כי זו בקשה חריגה עד מאוד, ואפילו בלי להציץ לראות את תגובתי, מיהר להבהיר:

"ואל נא תיבהל... אין הכוונה שתיתן זאת בבת אחת, אלא בעשרה תשלומים, בפריסה לאורך עשר שנים".

ה"חומש" שנדרשתי להפריש, ועשיתי זאת ברצון לב, היה סכום עצום בימים ההם; אבל כל הון שבעולם לא היה שווה בעיניי לנוכח הזכות למלא רצון צדיקים קדושי עליון ולהקים מחדש את היכל הקדושה, פאר תחת אפר.

ר' ישראל פרידמן הציב את היסודות, ואת מלאכתו בקודש המשיכו עמיתיו. מאז אותה פגישה נרגשת היו אורחי קבע בביתי הרה"ח ר' אלכסנדר (סנדר) פריד והרה"ח ר' דוד גליצקי, עם הרב מאוהל זצ"ל.

הנה באוהל
הגאון הצדיק רבי שמואל זאב הלוי ראטה, הדיין ד-אוהל

עושה ומעשה
ר' דוד גליצקי, מגדולי חסידי בעלזא באנטוורפן

שמחנו כימות עיניתנו
המחבר (משמאל) עם ר' סנדר פריד (במרכז)
ומחותנו הנגיד המפורסם הרה"ח ר' יהושע ענגעל,
לרגל שמחת נישואי נכדתו בניו יורק

זיכה אותי ה' להיות גם מצווה ועושה, וגם מְעַשֶּׂה, מסייע להתרים אחרים. ר' סנדר פריד היה מעיד כי "ר' ישכר דוב קערן הוא המפתח של זהב, שפתח בפניי את כל בתי ישראל בווינה... לא רק בתרומתו הגדולה, שניתנה בתשואות חן, אלא גם ב'קאראזש', האומץ והתנופה שהעניקה עזרתו לנו, העושים במלאכת ההתרמה אצל אחרים".

המצווה גררה מצווה, ולא ארכו הימים וחסידי בעלזא שבארץ ישראל ביקשו וקיבלו מאתי תרומה לבניין בית המדרש ומוסדות חסידי בעלזא בבני ברק, המתנוססים עד היום לתפארה ברחוב בלז בעיר.

מנחה משולחן גבוה

יושב היה הרב הקדוש מבעלזא זי"ע בארץ ישראל ושרעפיו נתונים לשארית הפליטה, ובתוכה אנכי, הצעיר באלפי ישראל, השרוי בתוך הגולה, בעיר וינה.

באחד הימים התדפק על דלתי שליח מארץ ישראל והביא עמו בצקלונו לכבוד חג הפסח, מצה שמורה משעת קצירה.

"איש קדוש עובר עלינו" (מלכים ב' ד ט)
כ"ק מרן אדמו"ר מבעלזא שליט"א, בעת נחיתת ביניים בעיר וינה, בדרך מארץ ישראל לבלגיה. בשל השהות הקצרה בנמל התעופה שכר המחבר אולם VIP בבית הנתיבות, כדי לערוך קבלת פנים לרבו. בתמונה, המחבר בעת נטילת שלום בחרדת קודש מאת רבו. משמאל נראה העסקן ר' ברוך סלומון מווינה

את פני הקודש
המחבר זוכה להתלוות אל כ"ק מרן אדמו"ר מבעלזא שליט"א, בעיר קראקא שבפולין. מרן אדמו"ר שליט"א שב ממסע השתטחות על הציונים הק' בעיירה בעלזא, והמחבר נסע מווינה לקראקא, להקביל פני רבו

בהתרגשות קיבלתי את המצה, וכאשר בצעתי אותה הרגשתי כי היא שיא של 'זמן חירותנו', לאחר השנים הנוראות והמרות, כולל שנים שבהן לא הייתה לנו מצה בכלל, בליל הסדר ובשמונת ימי החג!

רק מאוחר יותר נאמר לי כי היא נשלחה מאת הקודש, הוא הרבי הקדוש, כ"ק מרן אדמו"ר רבי אהרן זי"ע. כאשר נודע לי הדבר עגמה נפשי על שלא ידעתי זאת קודם לכן, שכן אז הייתי שומר ממנה פיסה למזכרת.

עיני ולבי היו נתונים לחצר קודשו של הרבי בארץ ישראל. נר אלוקים טרם יכבה, לפני הסתלקותו של הרבי הקדוש ביום המר והנמהר כ"א באב תשי"ז, פקד בשנת תשט"ו או תשט"ז את מעוני הדיין מאוהל, והביא את 'מהרי"ד', שני הספרים מתורתו של הרה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע, שנתבקש למסור כי נשלחו אלי בפקודת הקודש.

החזקתי בצמד הספרים הקדושים ותיפעם רוחי. הרי שמו של הצדיק הנשגב רבי ישכר דוב נקרא עלי לאורך ימים ושנים טובות! כמה נפלא שהנני עולה לזיכרון לפני בנו הקדוש, איש אלוקים, לזכותני בהם.

הגיתי בהם בערגה ובחרדת קודש, דבקתי באורם ומסרתי מתורתם לצאצאיי. כאשר הקים נכדי ר' מרדכי חנא קערן את ביתו, הענקתי לו את הספרים במתנה, כביטוי של שאיפתי להמשך הדורות בדרכם של רבותינו הקדושים מבעלזא. הרי אמרו חכמים כי המלמד את בן בנו תורה, כאילו קיבלה מהר סיני!

מאוחר יותר זיכני ה' לתרום סכום נכבד גם להקמת היכל קודשו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א.

פרק צה

בורא רפואות נורא תהילות

יסור יסרני ה' ולמוות לא נתנני. באחד מימי שנת תש"ל תקפוני כאבי מעיים עזים מאוד, והם החריפו והחמירו. הובהלתי לבית החולים, והרופאים גילו בדאגה כי לקיתי בדלקת חריפה של התוספתן, המעי העיוור, 'אפנדיציט', עד שהוא התפוצץ ומילא בזיהום מסוכן את כל חלל הבטן.

הרופאים קבעו כי יש לנתחני מיד, אף שלא ברור מה מידת הסיכויים להציל את חיי.

הכירורג המומחה שהיה אמור לערוך את הניתוח, הוא פרופסור וילי שטרן, יהודי שלא נחשב שומר מסורת. הוא נשאר בימי המלחמה בבית החולים היהודי בווינה, וכך שרד ונשאר בחיים.

נרעדתי. צעיר הנני לימים, ניצול ושריד בודד כמעט מכל בית אבותיי, וילדים קטנים בביתי.

שכבתי על המיטה הצחורה בבית החולים ונזכרתי כי כבר הייתי מאושפז בבית חולים, באושוויץ. שם ניצלו חיי בחסדי ה', באמצעות טכסיס של החזקת שק קש. בבית החולים בווינה של אחרי המלחמה, אין מתכוונים להגות אותי מן המסילה, אבל עתה כמו אז אני זקוק לרחמי שמים מרובים!

כפי שלימדונו חז"ל, מי שיש לו חלילה חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם. טלפנה אפוא זוגתי החשובה שתחי' לאויוש"ט אל ידידי המבוגר ממני, ר' מיכאל ויינגרטן, מחשובי חסידי בעלזא בווינה ומקורב אצל האדמו"ר רבי איציק'ל מפשווארסק, בבקשה שיתקשר מיד אל הרבי, ששהה בעיירת המרפא באד-גאסטיין שבאוסטריה, ימסור לו את דבר מצבי ויבקש את ברכתו של הצדיק לרפואה שלמה.

כשמוע הרבי הקדוש כי אני שוכב על שולחן הניתוחים, פרץ בבכי, האציל את ברכת קודשו לרפואה שלמה וציווה לומר למנתח שירחץ את הכול היטב.

כאשר חשף הרופא בעת הניתוח את הנעשה, ביטא ייאוש מר: "המעיים מלאים במוגלה, ולא נראה שיש עוד מה לעשות כדי לשמור את חייו של הפציינט". כאשר הודיעוהו על הוראתו של הרבי, לרחוץ היטב את הכול, הביע ספקנות גלויה, כפי שאמר לי לאחר מכן בעצמו:

"חשבתי לעצמי, מה עצה יכול ראבינר לתת לי בענייני רפואה?... אבל עשיתי את מה שאמר לי 'על עיוור'. רחצתי הכול, ולתדהמתי הכול נשטף ונעלם כלא היה!"

לרופא המומחה לא היה הסבר רפואי לתופעה. אבל לי היה הכול ברור: בורא רפואות, נורא תהילות, אדון הנפלאות, גמל עמי טובה, "חסדי ה' כי לא תמנו, כי לא כלו רחמיו".

הטוב, כי לא כלו רחמיך

כל אדם מישראל, גם מי שלא עברו עליו גלים סוערים כפרשת התלאות וההצלות שמילאו את קורות חיי בימי החורבן הנוראים, יודע אל נכון כי לעולם לא יצא ידי חובת השירה וההודיה לבורא עולם, על החסדים שהוא עושה עמו בכל עת.

היהודי למוד לשנן ולשורר בכל שבת וחג, כי אף אילו יימלא פיו שירה כים ולשונו רינה כהמון גליו ושפתותיו שבח כמרחבי רקיע וכו' – לא יוכל להספיק להודות.

מה אפוא אומר ומה אדבר, לנוכח החסדים הגדולים שעשה ועושה ותפילתנו כי יעשה ה' עמי ועם משפחתי; חילצני בעור שיניי מן התופת, שריד בודד וכאוב, החזירני לחיים וזיכני להקים משפחה לתפארת, ילדים, נכדים ונינים, ספוגים בתורה ובאהבת חסד, נטועים בהיכלי הקודש של רבותינו הקדושים מבעלזא ובהיכלי חסידות וצדיקים, ושוזרים את שושלת הזהב של משפחותינו, כה ייתן השם וכה יוסיף.

על הכתוב "אל נקמות ה', אל נקמות הופיע" (תהילים צד א), אומר הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ זי"ע, כי שתי נקמות כתובות כאן: האחת – נקמה כפשוטה ברשעים, והשנייה – שהוא מיטיב לישראל מאוד, וזו נקמה ברשעים.

לעשות נקמה בגויים, תוכחות בלאומים – מלאכת שמים היא, ואנו מפצירים ומבקשים כי ינקום אלוקים לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך, בכך שייטיב מאוד לישראל.

"עד הנה עזרונו רחמיך
ולא עזבונו חסדיך
ואל תטשנו ה' אלוקינו לנצח"

מפתחות

שמות

ותמונות

מפתחות

מפתחות שמות צדיקים ורבנים [בסדר הא"ב]

רבי **אברהם יעקב מסדיגורה** ה'עקבי אבירים' 651

רבי **אברהם מרדכי מגור** ה'אמרי אמת' 32

רבי **אהרן מבעלזא** 3, 15, 229, 406, 541, 698, 703

רבי **אלטר יחיאל חיים שמחה**, מווינה 595, 597, 598, 601, 606, 607, 636, 638, 642, 643, 644,

רבי ר' **אלימלך מליז'ענסק** 21

רבי **אליעזר ווייזער** רב דנייפעסט 570, 571, 572

ר' **הערש פויער** 56

רבי **זלמן שפיצר** חתן החת"ס 194

רבי **חיים מצאנז** ה'דברי חיים' 683, 684, 686

רבי **חיים יצחק ירוחם** רבה של אלטשטט 38

רבי **חיים ירחמיאל גרינפלד** רב דק"י וינה 673, 678, 671

רבי **חנוך העניך פאדווא** אב"ד לונדון 40

רבי **יהודה אסאד** אב"ד סערדעהלי 9

רבי **יהושע כץ** הרב מדעריטשקע 597

רבי **יוסף חריף** 19

רבי **יוסף ענגיל מקראקא** 37

רבי **יוסף ישראל זעגלבוים ממאקאווא**, רב דע"י וינה 8, 597, 647, 649

רבי **יוסף צבי דושינסקיא** אב"ד גאלאנטא וירושלים 57, 653

רבי **יחזקאל שרגא משינאווא** 684

רבי **יעקב טייטלבוים** 56

רבי **יעקב רוזנהיים** 642, 646

רבי **יעקב יצחק ניימאן** אב"ד פאפא, בעלזא מונטריאול 673

רבי **יצחק לוין**, בן הרב מריישא 642, 643, 644

רבי **יצחק אייזיק הכהן מקארץ** ה'ברית כהונת עולם' 19

רבי **ירוחם פישל אריק מאוזיראן** 38, 39

רבי **ישכר דוב מבעלזא** 51, 52

כ"ק **מרן אדמו"ר מבעלזא** שליט"א 702

רבי **ישעיה זילברשטיין מווייצען** 57

רבי **ישראל מהוסיאטין** 37, 39

רבי **ישראל מטשורטקוב** 64

רבי **ישראל מאיר לאו** הרב הראשי לישראל 568

רבי **ישראל צבי רויטמן** 406

רבי **לייביש מרדכי משינאווא** 687

רבי **מאיר אייזנשטאט**, הפנים מאירות 201

רבי **מאיר אריק** אב"ד טורנא 38

רבי **מאיר לנדא מקראקא** 686

רבי **מאיר שפירא מלובלין** 57

רבי **מנחם מענדל מרימנוב** 19, 226

רבי **מעכל ניימאן** רב במונסי 691, 692

רבי **מעכל רייז מפאריז** 695

רבי **מרדכי רוטנברג** אב"ד אנטוורפן 229

רבי **מרדכי שלום יוסף מסדיגורא** 64, 650

רבי **משה משינאווא** 687

רבי **משה סופר** ה'חתם סופר' 201

רבי **משה יצחק גווירצמן מפשעווארסק** 687, 691, 692, 693, 695, 696, 699, 705

רבי **נפתלי גרינצווייג** 498

רבי **עזריאל הילדסהיימר** אב"ד לקנבך 201

רבי **עקיבא אייגר** 201

רבי **שלמה בוימגארטן** דיין בשיף שוהל 168, 670

רבי **שלמה זלמן פריעדמן** אב"ד טענקא 647

רבי **שמואל הלוי וואזנר** ה'שבט הלוי' 40, 56, 88

רבי **שמואל זאב הלוי ראטה** דיין אוהל, רב חסידי בעלזא באנטוורפן ובני ברק 699, 700, 703

רבי **ר' שמעלקא מניקלשבורג** 19

הרב **מגארליץ** 526

הרב **גרליק מווינה** 647

הרב **מבענדין** 427, 478

הרב **ששונקין מווינה** 647

מפתחות שמות אנשים [בסדר הא"ב]

אדליסט, רבי **יצחק משה** 512, 513, 514, 515, 516

אדלר, ר' **פישל** 691

אויערבאך, ר' **שמואל** (סאמועל) 45, 394

אוקסהורן **531**, 532

אייזן, ר' **יעקב יוסף** 83

אייזן, ר' **שמשון צבי** (ארנסטל) 56, 88

אנגלנדר, ר' **אברהם שבתי עבער** 682, 683, 684

אנגלנדר, ר' **אברהם שבתי ב"ר יעקב** 686

אנגלנדר, ר' **חיים** - חותן המחבר 682, 686, 687, 691, 695

אנגלנדר, ר' **יעקב** 684, 685, 686

אנגלנדר, ר' **משה** 684

אנגלנדר, ר' **פסח** 287, 625, 661

אפעל, ר' **ישעיה** 691

באנדי, ר' **אוסקאר** 44, 182

בארוטי 118

בונדהיים (בן ברית), ר' **נתן** מגרמניה 464, 467, 469

בורנשטיין, ר' **לייבל** 568

בורסטין 443

בינשטוק 562

בעטער, מנהל העבודה בגטו 440, 441

בערגלאס, ר' **ברוך** (בענא) 103, 156, 206, 226, 271, 272, 273, 356

בערגלאס, ר' **חיים** - סבא 104, 156

בערגלאס, ר' **מאקס** 206, 226, 271, 274, 303, 314, 322, 590, 613, 681, 689

בקנרוט מורינה 467

ברוין 474

ברויער, ר' **אבא** 56

ברויער, ר' **אברהם** 52, 56, 120, 127, 129, 140, 208, 659

ברויער, ר' **דוד** 659

ברויער, ר' **מרדכי** (פאולי) 52, 53, 56, 129, 183, 208, 612

ברויער, ר' **שלמה** (ארנסטל, בובי) 56, 208

ברי מאנטוורפן 467, 469, 554

ברייט, ר' **שמואל** מוינה 467, 469

בריל, ר' **דוד** 598

ברעטשטיין, ר' **אדי** 226, 227

גאלאנטע, ר' **יחזקאל** 226

גוטווירן, ר' **ברוך** 26, 226

גוטווירן, ר' **זאלקע** 26, 226

גוטווירן, ר' **חיים** 226

גוטווירן, ר' **חנוך העניך** 26

גוטווירט, ר' **ברוך** 226, 229

גוטווירט, ר' **העשא** 26, 226, 229

גוטווירט, ר' **טוביה גיטמאן** 26, 226, 229, 273

גוטסמן, ר' **יוסלה** 56

גוטפרוינד 243

גולדמן, ר' **אפרים פישל** 503

גולדשטיין, ר' **יצחק** (איציקל) 56

גינזבורג, ר' **יעקב** 169, 661

גינזבורג, ר' **לייבוש** 169, 226, 350, 351

גינזבורג, ר' **נחום** 169, 351

גינזבורג, ר' **מוניא** 661

גליצקי, ר' **דוד** מאנטוורפן 400

גליק, ר' **יועץ דוד** 598, 639, 640

גליק, ר' **יחזקאל** 647

גליק, ר' **עזריאל** 647

גליק, ר' **שמיל** 56

גלסברג, **אלכסנדר** 380

געניוויטש, ר' **עגאן** 56, 234, 262

גרונווערק, ר' **ברוך** 612

גרינהוט, ר' **ארמין** 88

גרינגארטן, ר' **משה** 606

גריפל, ר' **יעקב** 675

גרינשפן, **הרשל** 191

דעמערער, **קארל** 508, 532

דראמלשלעגער 603

האבערקארן 321, 327

האמעל, ר' **יעקב** 226, 237, 325, 330, 356, 689

האמעל, ר' **מאיר** 226, 321, 325, 330, 356, 393, 458

הוזקנעכט, ר' **מקסי** 56

הופפמאן, ר' **ישכר בעריש** 669, 683

הופפמאן, ר' **ישראל** 669

הורביץ, ר' **יוסף** 56

הורביץ, ר' **מוריס** 56

הלפרן, ר' **מענדל** 673

הערמן 632

הערמעלין, ר' **דוד ראובן** 597, 603, 604, 691, 692

וואזנער, ר' **אהרן** 56

וואזנער, ר' **ליאו** 56

וואזנער, ר' **מאיר יהודה** 56

וואלטער, ר' **דוב בער** - סבא 614, 617

וויינגארטן, ר' **מיכאל** 705

וויינטראוב 168

וויינשטיין, ר' **גבריאל** 44, 106, 107, 500, 501

וויינשטיין, ר' **הערשל** 56

וויינשטיין, ר' **רפאל** 10, 500

וועלטש, ר' **חיים** 597

וועלדלער 305

וועלער 597

וילק מאנטוורפן 467, 469, 554

זיגל, עו"ד **מיכאל** 78

זיטניצקי, ר' **מניס** 668

זיידן, ר' **אפרים** 259, 265, 564, 597, 632

זילברמן, רבי **משה** 570

זינגר, ר' **הלמוט** 466

זיס, ר' **מרדכי** (מוטיו) 578

זלצהויער, ר' **אוטו** 44

זלצהויער, ר' **אפרים קאפל** (פריץ) 44, 242

זלצהויער, ר' **יצחק** (איזי) מברלין 26

זעליגר, ר' **צבי טעביל** 597, 598, 601, 602, 603, 642, 644, 645

זעליגר, ר' **משה יהודה** 601

טארנובסקי, מפקד העבודה בגטו 436, 437, 438, 443, 460, 515

טורקל, ר' **ליפא** 56

טורקל, ר' **שלמה** 56

טורקל, ר' **שמואל** 56

טנצר 603

יעקובוביץ, רבי **שמחה** שו"ב בפאריז 695

כ"ץ, רבי **חיים נטע** 406

ר' יחזקאל יצחק 497, 499

לאזאר 597, 598

לאנגסנער 44, 603

לאנער, ר' **וואלף** 169, 286, 287

לאופולד, ר' **שישא** 169

לבנהרץ, ד"ר **יוסף** 140

ליבער (זלצהויער), ר' **משולם חיים** 44, 242, 393

ליטמאן, ר' **מרדכי** 45, 304, 617

ליימזידער, רבי **חיים אלעזר** - שו"ב בורינה 645

ליפשיץ, הרב **אוסקער** 629

ליפשיץ, ר' **אברהם שבתי** 643, 692

לנדא, ר' **לייבל** 56

לעוו, ר' **אברהם** 89, 118, 174, 682, 688

לעווי, ר' **איסר** - המלמד 51, 58

לרנר, ר' **מנחם מענדל מפרנקפורט** 26, 226, 274

לרנר, ר' **נפתלי מווינה** 26, 239, 240

מארדער, ר' **הערשל** 605, 606

מוריץ 632

מייזלס **634**, 635, 638, 644, 645, 659

מייזנער, ר' **אלפרעד** 603

מייער, ר' **שלום** 44

מיכניק 562

מילער, ר' **פנחס** 606

מעד, ר' **בצלאל** 603

נעקער, ר' **יעקב** 597, 598

נערווין 603

סוקולבסקי, שלום 337

סלומון, ר' **ברוך** מווינה 702

סלומינקר 562

עטיגגר 598

ענגעל, ר' **יהושע** 648

ענגעל, ר' **אהרן** 648

ענגעל, ר' **מרדכי** 648, 696

פאימאן, ר' **משה** 597

פאסווענק, ר' **יעקב** 44

פאפא, ר' **אברהם** 56, 88

פוגל, ר' **יהושע** (שיקו- אוטו) 208

פוגל, ר' **מאקס** 44

פולק, רבי **יואל** 189

פולק 514

פופוב 636

פייגלשטאק (דונט), ר' **יצחק** 677, 678

פיין, ר' **היינריך** 45

פלדמן, ר' **מנחם מנדל** מקראקא 693

פלעש, ר' **שמואל** 56, 660

פעלד, ר' **ישראל** 226, 227, 333, 344

פפנהיים, ר' **מאקס** 56

פרידמן, ר' **ישראל** מאנטווערפן 698, 699, 700

פריעד, ר' **סענדער** 701

פרלשטיין, ר' **יעקב** 56

פרסלר, ר' **משה** 26, 67

צווילינג, ר' **מאקס** 44, 242

ציגלר, ר' **ישראל** 56

צימר, ר' **אוריאל** 59

קאלמאן 305

קאראל, ר' **אלבערט** 44, 242

קורנגולד 267

קורנפלד, ר' **בערל** 56

קינסטלער, ר' **חיים** 226

קינסטלער, ר' **יעקב** 226, 234, 262

קליימן, רבי **שלמה** שו"ב בפריז 695

קלפהולץ, ר' **דוד** 56

קלפהולץ, ר' **יהושע** 135

קסטנר, ר' **אהרן** 653, 657, 659, 670, 676

קסטנר, ר' **דוד** 659

קעי, ר' **משה** 26, 617

קערן, ר' **יוסף** - אבי הסבא 19

קערן, ר' **ישראל** - הסבא 19, 23, 25, 46, 61, 69, 86, 183, 191, 195, 207, 209, 240, 262-256, 578, 607, 632

קערן, ר' **לוי** 673

קערן, ר' **מרדכי חנא** 703

קערן, ר' **שמואל שלמה** בן המחבר 408, 517, 616, 673

קרויטשטאק, ר' **נטע** 606

קרופניק 120, 121

ראזנפעלד, ר' **הערשל** 688

ראטקאפף, ר' **ישעיה** 682, 688

ראטקאפף, ר' **נפתלי דוב** 682, 691

רובין, ד"ר **ביטמאן** 615

רובינפעלד, הרה"ג **אהרן** 669

רובינפעלד, ר' **דוד** 669

רובינפעלד, ר' **לייביש** 669

רובינפעלד, ר' **שמואל** 669

רוזן, ר' **שלמה** 673

רוזנבלום, ר' **גרשון** 580, 583, 584

רוט, ר' **יוסף** 226

רויט-רובין 459

רומונובסקי, ר' **שלום** 668

רייך, ר' **אברהם שלמה** 562, 673

רעדלער, ר' **מרדכי** 356

רפפורט, ר' **שמואל** 56

שוואַרץ, ר' **מאיר** 56

שוועדר, ר' **אייזיק** 661

שוועדר, ר' **לייביש** 642, 671

שטארק, ר' **יעקב מוינה** 469, 470, 471

שטיגליץ, ר' **אפרים** מריישא 226

שטיינהוף 305

שטיינפעלד, ר' **יוליוס** 627, 679

שטעמער, ר' **יונה** 322, 349, 356, 688

שטעמער, ר' **משה** 356

שטעמער, ר' **שמחה** 356

שטרן, ר' **זיגי** 56

שטרנפלד, ר' **אליהו** 56

שילר מלבוב 568

שיק, ר' **פאולי** 56

שיק, ר' **רובערט** 56
שכטר, ר' **ישראל** 467, 469, 486, 491, 506, 507, 509
שכטר, הרב **הערשל** רב צבאי ארה"ב 574, 578, 632, 634, 635
שכטר, **הרמן** 632
שכר, רבי **יוסף נחמן** 42, 66, 245, 272, 273, 607
שכר, ר' **אברהם צבי** (הייני) 206, 217, 245, 607
שלזינגר, ד"ר מוינה 575
שמערץ, ר' **בערל** 606
שמערץ ר' **דוד** 606
שפאץ, קאפו צדיק 532, 541
שפיגעל מוינה 514, 522
שפילמן 562
שפירא, ר' **מענדל** 56
שפירא, ר' **משה** 56
שראגער, ר' **דוב** 606

מפתחות שמות נשים [בסדר הא"ב]

אייזן – **פאפא** 93
אנגלנדר, מרת **הינדא מלכה** 685, 686
אנגלנדר, מרת **רבקה** 661
בערגלאס, מרת **בלימא** 226, 274, 304
בערגלאס, מרת **מלכה** 356
ברויער, **פייגלע** (ליצ'י) 208
ברלינר 615
ברעטשטיין, מרת **ראזע** 226, 227
גוטווירט, מרת **חנה** 227, 229
גינזבורג, מרת **קיילע** 226
האבערקארן 328
האמעל, מרת **אולגה** 226, 356
האמעל, מרת **דורה** 226, 344, 356, 368
וינד, מרת **מינדל** מקלן 26, 211
וואזנער, אם השבט הלוי 90
וואלטר, מרת **טשארנא נעכא** – סבתא 614, 617
זעגלבוים, א"ח רבי יוסף ישראל 649
לאנדא, הרבנית **פייגל** 686
לאנער, אשת ר' וואלף 169
לרנער, מרת **הענטשא** 226
פינק, מרת **מירל** 211, 226
פעלד, מרת **סימא** 226
קלפהולץ, מרת **רבקה** 135
קעיי, מרת **חאט'שע** 617
קערן, מרת **אסתר** אשת רבי ישראל 19, 108
קערן, מרת **גינא** 256, 263, 265, 274
קערן, האמא אשת אבי המחבר 304, 306, 392, 393
קערן, מרת **דבורה** – אם המחבר 614
רוט, מרת **פראדל** 226
רייך, מרת **בלה** 661
רעדלער, מרת **הדסה** 356
שטעמער, מרת **דורה** 356
שיף, מרת **לולה** 90, 127
שכר, מרת **דורה** 245, 274
שמחה, אשת רבי אלטר 605

מפתחות תמונות צדיקים ורבנים

רבי אברהם יהושע השל מקופיטשניץ 258

רבי אברהם יעקב מסדיגורא ה'עקבי אבירים' ובנו האדמו"ר שליט"א עם המחבר 651

רבי אברהם מרדכי מגור ה'אמרי אמת' בביקורו בווינה שנת תרצ"ב 32

רבי אהרן מבעלזא בביקור הגורלי בברלין, ומקום אכסנייתו 407

רבי אהרן לוין אב"ד ריישא ובנו רבי יצחק 643

רבי אליעזר ווייזער רבה של נייפעסט עם השו"ב הרב קסטנבוים 572

רבי חיים אלעזר פרידמן אב"ד טענקא עם המחבר 548

רבי יוסף ישראל זעגלבוים אב"ד שיף שוהל בווינה 647

רבי יוסף צבי דושינסקיא אב"ד ירושלים 654

כ"ק אדמו"ר מדושינסקיא שליט"א עם המחבר ובנו ר' שמואל שלמה ונכדו חיים 655

רבי יעקב יצחק נייפאן אב"ד בעלזא מונטריאול עם רי"ד רזמוביץ משב"ק ה'אמרי חיים' 674

רבי יצחק מאיר השל מקופיטשניץ 258

רבי ישכר דוב מבעלזא 52

כ"ק מרן אדמו"ר מבעלזא שליט"א עם המחבר בווינה 702

רבי ישראל מהוסיאטין 37

רבי ישראל מטשורטקוב 65

כ"ק רבי לייביש מפשעווארסק שליט"א 692

רבי מאיר שפירא עם תלמידיו על מדרגות ישיבת חכמי לובלין 57

רבי מעכל ניימאן רב במונסי 692

רבי מרדכי רוטנברג אב"ד אנטוורפן 230

רבי משה מקופישטניץ עם הסב רבי ישראל 258

רבי משה יצחק גווירצמן (ר' איציקל) מפשעווארסק בנישואי המחבר 692, 693

רבי שלמה זלמן פריעדמן מטענקא בחתונת ר' לייבל בורנשטיין 647

רבי שמואל הלוי וואזנר, ה'שבט הלוי' 91

רבי שמואל זאב הלוי ראטה הדיין דאוהל ורב חסידי בעלזא 700

צדיקים במעמד הנחת אבן הפינה לישיבת פוניבז' 65

רבנים מקבלים פני הקיסר הכובש קארל הראשון 20

שולחן הנשיאות של כנס הוועד הפועל העולמי של אגודת ישראל בווינה תרפ"ב 59

מפתחות תמונות אישים

תמונת ר' ישראל קערן 23

המחבר כילד בחיידר 50

ילדי משפחת ברויער 53

תמונת ר' מרדכי פאולי ברויער 53

חתונת ר' אברהם פאפא בהשתתפות ה'שבט הלוי' 88

האבא ר' שמואל שלמה עם חותנו ר' חיים בערגלאס והמחבר 104

יהודים נשואי פנים ליד בית הכנסת בלקנבך 202

ראש משפחת וינד בקלן 212

רבי גיטמן גוטווירטה 230

המחבר עם אביו ור' יעקב האמעל 237

רבי אלטר שמחה מווינה 595

זקן המחנה דעמערער קארל 508

שארית הפליטה שהתאספה להקים מניין לתפילה ב'שיף שוהל' 597
שמחת ברית מילה אחרי השואה בווינה 598
ר' צבי טעביל זעליגר 603
המחבר עטור בתפילין אחרי המלחמה 604
ר' הערשל מארדער 605
המחבר עם חברו ר' פסח אנגלנדר 625
סעודת מרעים חסידית בבית המדרש המאולתר בווינה אחר החורבן 643
ר' אהרן קסטנר 657
ר' אייזיק שווערד 662
ר' יעקב גריפל, איש ההצלה רב התעוזה 676
ר' חיים אנגלנדר – הסב עם נכדו ר' לוי קערן 683
ר' אברהם שבתי אנגלנדר 687
ר' ישראל פרידמאן מאנטוווּרפן בקדמת ישיבה דחסידי בעלזא ירושלים 699
ר' דוד גליצקי מגדולי חסידי בעלזא 700
המחבר עם ר' סנדר פריעד ור' יהושע ענגל 701
תמונות משמחת נישואי המחבר 691, 692, 693
ר' משה ור' חנא שיף בחתונת המחבר 691, 692
ר' ישעיה אפעל 691
ר' אליהו שמעון אנגלנדר 692
ר' ירוחם אנגלנדר, גיס המחבר 692
ר' דוד ראובן הערמלין 692
ר' ברוך שיפרין 692
ר' אברהם שבתי ליפשיץ 692

מפתחות תמונות – כללי

חיילים יהודים במלחמת העולם הראשונה 22
יחידת טלגרף צבאית ליד העיר באדן במלחמת העולם הראשונה 22
דרכונו הפולני של סבא רבי ישראל קערן 23
תותחים מתנייעים בשטחים במפעל לנשק בלומוי 27
עבודת האב במפעל הנשק בלומוי 27
גירוש יהודי וינה 29
יהודים מתהלכים בחוצות הקארמליטער פלאץ בווינה 30
'תשליך' בווינה 30
ג' דורות יהודים במאטהילדן פלאץ בווינה 30
חיים יהודיים מלאים בווינה 31
בית הכנסת הפולני בווינה 36
מפעל הטליתות בקולומאיי 41
מפעל וחנות מוצרי עור של אבא 45
הכנסייה הגדולה השנייה של אגודת ישראל בווינה תרפ"ט 55
בית החרושת לנקניק שיסד אבא בחיפה 89
בית הנופש – וילה 'אנא' 92
העגלה הכפרית המקרטעת 93
מפעלי פחם באזור הסאר 112
פירוק נשק מאולץ 112
מרכז הקניות הענק קרופניק 121
השוק התוסס בווינה 126
יהודי וינה מושפלים עד עפר 132, 133
משרדי חברת רעד-סטאר ליניע באנטוווּרפן 149
קבוצת ילדי ישראל שחייהם היו להם לשלל בזכות הקינדער טרנספורט 186

תור ארוך להתקבל בנציגות הפולנית 187
יהודים מגורשים בזבונשין 192
מראות ליל הבדולח 193, 194
מפת השתלטות הנאצים באירופה 238
פספורט נאנסן שהגה הדיפלומט הנורבגי והציל רבים 241
יהודי וינה בבוכנוואלד 261
אפר הקדושים במחסן המחנה באוסטריה ובהעלאתו לא"י 263
יהודי קראקא מובלים בידי הצוררים ומגורשים 268
יציאת פליטים לדרך ארוכה וקציר הדמים שעשו בהם הגרמנים 275, 276
המוני אנגלים בורחים בספינה 284
חיילים צרפתיים ואנגליים במלחמה 285
חורבן ופוגרום באנטוורפן 301
מחנה הלכודים מעכלען 323
יחידת פרטיזנים עזי נפש 336
המלון שבו נתפסו בני המשפחה בידי משטרת צרפת 353
המבצר פורט פאיה שבו אספו אסירים בצרפת 368, 369
בן משפחה מתבוללת שהציל יהודים במסווה של כומר 380
המחבר בביקורו באושוויץ 388, 390, 391, 432, 435, 447, 488, 516, 529, 549, 552, 565
השלל שאספו הנאצים מהיהודים 395, 396
יהודים בעת סלקציה במחנה אושוויץ 404, 405
מסדר הספירה במחנה 417
האסירים המעונים חוזרים למחנה 419
חלוקת האוכל במחנה 429
גדודי עבודת הכפייה משרכים רגליהם אל מקום העבודה במחנה 433
עבודת האסירים במחנה 435, 439, 441, 442, 455, 475, 484, 489, 499
נשיאת אבנים כבדות בידי האסירים 437
בונקר באושוויץ - מחסה מפני הפצצות 447
מחנה אוטומוט של באטא וביקור המחבר שם 453
יהודים בלובלין שנתפסו בבונקר 458
צריף החולים במחנה 462
עינויים והתקלסות ביהודים 477, 479
הסבון המחריד והטמנתו 486
מטבח המחנה 492
מתחם מחנה בלכהאמר והכניסה אליו 494, 495, 496
חשיפת מספר החקוק על היד 498
מקום קבורת רבי יצחק משה אדליסט בבלכהמר אושוויץ 516
צעדת המוות 549
הרפת שבה לן המחבר עם אביו הק' בלילה האחרון לפני רציחתו 552
צריף לינה באושוויץ 565
תמונת הניצולים ובהם המחבר 575
מחנה בוכנוואלד אחרי השחרור 576, 577
חיילי הבריגדה היהודית 579, 580
חיילי בעלות הברית נלחמים בנאצים 581, 582, 619, 621, 622
תפיסת הרוצחים ימ"ש 585, 587
מחנה טרזיינשטאט 590
הגשר ההרוס בווינה 594
קבר אמו של המחבר 616
מקום התפילה הראשון אחרי השחרור 632
עולים לא"י בחשאי 658
בית החולים רוטשילד 669
הפגנה נגד המנדט הבריטי בא"י ופעולותיו 671

תמונות וכתבי שטנה והסתה נגד יהודים ותמונות הרשעים ימ"ש ופעולותיהם בשואה איומה
74-75, 87, 96, 98, 123, 129, 138, 140, 154, 184, 185, 188, 248, 254, 261, 290, 301, 326, 327, 354, 355, 360, 362, 365, 366, 368, 373, 384, 411, 413, 460, 523, 547, 584, 656

מפתחות מכתבים ופקסימיליות

קטעי העיתון המאשים 5

מפת העיירות שבהן גרה משפחת קערן 20

רשימה של כמה תושבי נדבורנה ששמם קערן 20

רשימת נדיבים לקופת רמבעה"נ
לטובת עניי א"י ובה שם אבי המחבר 24

מפת עיר היהודים 29

רשימת בתי כנסת בווינה 38

מחירון הטליתות במפעל בקולומאיי 41

מפת אירופה
לפני מלחמת העולם הראשונה ואחריה 110, 254

מפת השטחים שנקרעו מגרמניה
בהסכם וורסאיי 111

מסמכים המעידים על ניסיונות מילוט מווינה 145

כרטיס מארגון הנוער האגודאי
על חובה להפיץ את רעיון האגודאי 160

מסמך הלאמת המפעל של משפחת קערן 176

מכתב אל ווילי קרויץ מבלגיה 204

מברק מבוכנוואלד על רציחת הסב 264

הכרטיסים הצהובים של משפחת קערן 280

מפת צרפת המחולקת 289

מפת אזור דינקרק
ודרך מנוסת ההמונים מאנטוורפן 294

ציר התנועה של משפחת קערן בבריסל 305

מפת אירופה הנכבשת 343, 501

הרחובות שבהם עברו המחבר והוריו בעיר ליאון 350

מסמך המעיד על
השמדת אלף ילדי ישראל מצרפת 367

רישום היהודים בידי הרשויות הבלגיות 372

מפת מפעל הרצח אושוויץ 400

שיר ההתקלסות ביהודים בבוכנוואלד 422

תיעוד מדויק של תאריכי שיגור
קהילות קדושות מהונגריה לאושוויץ 504

רשימת כלואי בוכנוואלד 561

מסמך העברת המחבר אל בלוק החיים 567

מסמכי מעבר של המחבר בווינה 593

טבלת חוקי נירנברג הידועים לשמצה,
שעל פיהם נקבע מי מהיהודים המתבוללים
עדיין נחשב יהודי ומיועד להשמדה 596

מפת חלוקת אוסטריה אחרי המלחמה 618

מכתב תודה על קבלת מצות לפסח מקצין רוסי 640

מסמכים על ביטול איסור השחיטה באוסטריה 646

רשימת תלמידי הת"ת בווינה בשנת תש"י 650

מפת א"י וחתימה על משלוחי נשק ע"י המחבר 664

המלצה על עניין פיקוח נפש סודי להצלת הנוער 678

איגרות קודש מרבי איציקל מפשעווארסק
אל המחבר 696

קרדיט תמונות וצילומים:

חלק ניכר מהתמונות שבספר צולמו
בנסיעות שנסעו המחבר ובנו
לצורך תיעוד והמחשה של המאורעות המסופרים בספר.

תמונות אחרות נלקטו מהמאגרים שלהלן,
ואנו מודים לבעליהן על הרשות להשתמש בהן:

'יד ושם', רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
ת"ד 3477 ירושלים 9103401, ישראל

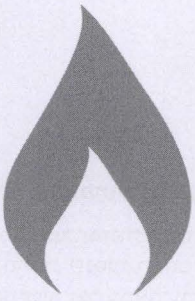
גנזך קידוש השם
רחוב הרב מלצר 15 בני ברק, ישראל

USHMM Collections
UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM
Raoul Wallenberg Place, SW, Washington 100

שגרירות הפדרציה הרוסית ברפובליקה האוסטרית
.www.rusemb.at

Bundesarchiv, / Militaerarchiv- Bundesarchiv
Deutschland

Österreichisches Staatsarchiv
Austria

יזכור ה׳

את נשמת אמי מורתי עטרת ראשי

מרת דבורה ע״ה

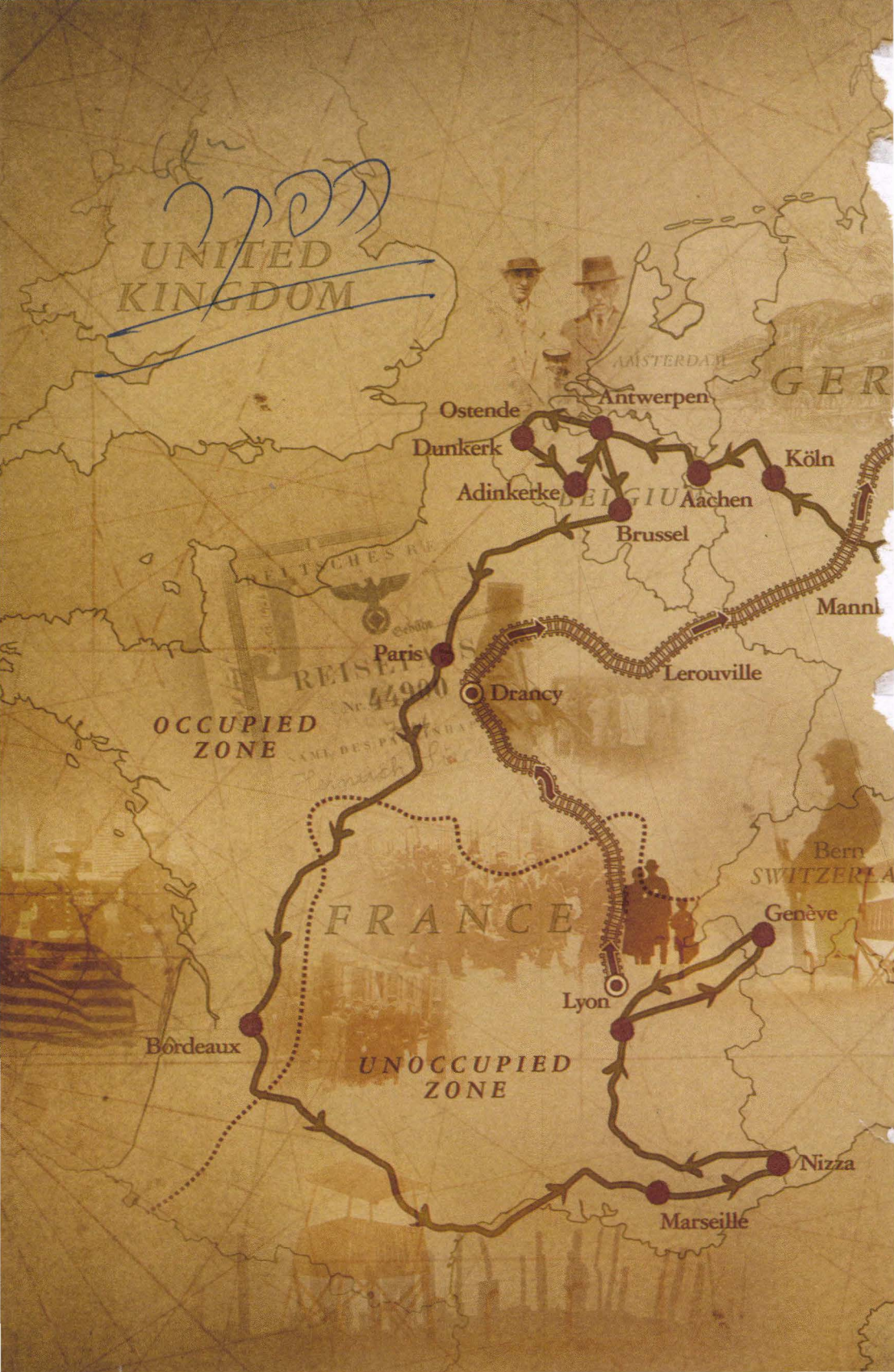
בת הרה״ח ר׳ דוב בער וואלטער ז״ל

מסטרי שבגליציה

שנקטפה במיטב שנותיה בליל כ״ו בתמוז תרפ״ז

ת.נ.צ.ב.ה.

POLAND
Buchenwald
Gross-Rosen
Cieszнów
Wroclaw
Erfurt
Auschwitz
Prague
CZECH REPUBLIC
SLOWAKIA
Bratislava
Wien
Budapest
AUSTRIA
HUNGARY
ITALY
PALESTINE

UNITED KINGDOM
Ostende
Dunkerk
Antwerpen
Adinkerke
Brussel
Aachen
Köln
Paris
Drancy
Lerouville
OCCUPIED ZONE
FRANCE
Genève
Lyon
Bordeaux
UNOCCUPIED ZONE
Nizza
Marseille

...חושך של אמצע הלילה מאיים על כל הפוסעים ברחוב, אבל בסלון ביתנו מנצנץ אור קלוש. אני שוכב מתחת פסנתר הכנף הענקי, כי את מיטתי מסרתי לפליטים.

אבא ואמא סבורים שאני ישן, ולכן מתנהלת השיחה בלא חשש שאשמע ואפחד.

הפליטים הרבים הממלאים את ביתנו פותחים את סגור לבם, מספרים בכל הצבעים הקודרים והמאיימים על הרדיפות של שלטון גרמניה הנאצית, שממנו נמלטו בעור שיניהם, ואני מחדד את אוזניי, לשמוע כל מילה...

* * *

משפחה קטנה ומלוכדת נזרקת באחת אל נדודים, הברחת גבולות עוצרת נשימה ומחנות מוות. בדרכה היא נאחזת בחיים בכל כוחה, ולאורך תלאותיה היא פוגשת מחד גיסא – יצורי אופל צבועים, חיות בדמות אדם ורוצחים מהסוג השפל ביותר, ומאידך גיסא – גבורה יהודית, רוממות נפש של בני העם הנבחר, ואף אנושיות בקרב חסידי אומות עולם נאמנים.

באמצעות עטו הרהוט והסוחף של הסופר, לוקח אותנו המספר אל סיפור חייו המרתק, שכולו עליות ומורדות, רגעים עוצרי נשימה והשגחה פרטית מדוקדקת. זהו סיפור מתח אותנטי לגמרי, שלא נזקק לתוספת דרמה או פנטזיה כדי להפעים את הקורא ולהותיר בו נכסי רוח שלא יסולאו בפז.

ISBN 978-3-200-06473-7

9 783200 064737